

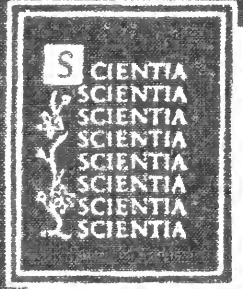
UNIVERSITY OF TORONTO



3 1761 00904934 7

Bruns

# Fontes iuris Romani





PURCHASED FOR THE  
*UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY*  
FROM THE  
*CANADA COUNCIL SPECIAL GRANT*  
FOR  
MÆDIAEVAL STUDIES







FONTES  
IURIS ROMANI ANTIQUI.

---

FONTES  
IURIS ROMANI ANTIQUI

EDIDIT

CAROLUS GEORGIUS BRUNS.

---

POST CURAS THEODORI MOMMSENI  
EDITIONIBUS QUINTAE ET SEXTAE ADHIBITAS

SEPTIMUM EDIDIT  
OTTO GRADENWITZ.

PARS PRIOR  
LEGES ET NEGOTIA.



TUBINGAE  
IN LIBRARIA I. C. B. MOHRII (P. SIEBECK)  
MCMIX.

FONTES  
IURIS ROMANI ANTIQUI

EDIDIT

CAROLUS GEORGIUS BRUNS.

---

LEGES ET NEGOTIA.

---

POST CURAS THEODORI MOMMSENII  
EDITIONIBUS QUINTAE ET SEXTAE ADHIBITAS

SEPTIMUM EDIDIT  
OTTO GRADENWITZ.



TUBINGAE  
IN LIBRARIA I. C. B. MOHRII (P. SIEBECK)  
MCMIX.

Unveränderter Nachdruck 1958



SCIENTIA ANTIQUARIAT  
AALEN



Druck: fotokop GmbH, Darmstadt

**Brunsi** Fontium hanc septimam editionem ita instruere ut prodeat prioribus non plane indigna, eius fuit quem sextae adornandae socium adsumperat **Theodorus Mommsen**. Qua in re non dubitavi viros doctos consulere: **Franciscus Buecheler**, quem repentina morte ereptum iam dolemus, legem Oscam tabulae Bantinae, **Otto Lenel** edictum perpetuum etiam huius editionis causa tractaverunt, **Gott- hold Gundermann** leges a Frontino servatas perlustravit, **Fran- ciscus Skutsch** cippo antiquissimo edendo adfuit, **Paulum Viereck** de senatus consultis quibusdam adii.

In inscriptionibus tractandis **Hermannus Dessau** per totum fere opus consilio et opera editionem adiuvit, in papyris inde a n. 161 **Fridericus Preisigke**; ad n. 199 **Udalricus Wilcken** quae novissime legerat in huius libri usum concessit. In editione im- primenda **Dr. phil. Witte** operam mihi praestitit; idem in colli- genda et praeparanda materia ad manum mihi erat.

Scripsi Argentorati m. Nov. a. 1908.

O. GRADENWITZ.

---

# PRAEFATIO

## EDITIONIS SEXTAE.

---

Ad editionem quintam praemonita pariter ad sextam perveniunt. Ad hanc quoque **Lenelii** adiutorio nos usos esse quae-tue ex instrumentis recognitis vel noviter repertis nobis inno-querunt utilia, ea mutata adiectave esse opera nostra et liber ipse ostendit et potiora in indice praemisso notis adpositis de-clarantur. Hoc addendum pro uno editore hunc libellum nactum esse duos eumque iam sextum prodire recensitum opera communi.

Praeter alia minora, quae perspicuitatis causa visum est aliter administrare, in negotiis ordinandis dispositionem ita mu-tavimus, ut primum locum teneant leges dictae rebus commu-nibus sacrisve, secundum leges dictae a privatis rei suae, id est testamenta et reliquae mancipationes, tertium negotia ad ius rerum spectantia, quartum quae spectant ad ius obligationum ordine fere Gaiano, ut eum nuper explicavit Pernice in parergo-rum tertio, scilicet ut praecedant quae re verbis litteris con-trahuntur vel solvuntur, comprehensa sub communi titulo pe-cuniae certae, sequantur obligationes consensu contractae.

Duae operis partes legum et negotiorum altera, altera scrip-torum cum non ad omnes harum rerum studiosos pariter per-tineant, utile visum est ita dispescere, ut seorsum tam illa quam haec comparari posset.

Scripsimus Berolini m. Maio a. 1893.

TH. MOMMSEN. O. GRADENWITZ.

---

# PRAEFATIO

## EDITIONIS QUINTAE.

---

Litteris et amicis postquam ereptus est **Carolus Georgius Bruns**, horum est, ut quantum fieri potest in illarum curam eam succedant, quam ipse praestitisset, si fata sivissent. Quam ob rem

iusta facere amico, cuius angor desiderio, equidem ita decrevi, ut fontium iuris Romani antiqui, quorum cum auctore vivo tamquam communis mihi cura fuit, futuram recognitionem et continuationem post eius obitum immaturum in me susciperem. Prodit igitur iam syllogae eius editio quinta meis curis aucta et expolita. In ea opera duas res secutus sum, primum ut in summa re syllogae talis maneret, qualem auctor esse voluit, deinde ut quae ipsum, si vixisset, emendaturum vel adiecturum fuisse persuasum habeo, ea postuma hac opera mutarentur et adderentur.

Itaque quae ex monumentis librisve selegit Brunsius, suis locis reliqui omnia neque quicquam sustuli, quamquam erant quae omitti possent. Nam in eiusmodi delectu cum alia aliis probentur et in multis a casu magis quam a iudicio editor pendeat, committere nolui, ut quae per quattuor editiones circumferuntur, in quinta hac desiderarentur.

E contrario meum esse existimavi, ut quae in hoc volumen recepta sunt, ita ibi legantur, ut qui eo utitur certo fundamento insistat neque erroribus coniecturisve tacitis fallatur. Quam ob rem tam monumenta quam auctorum locos ad probas editiones ita recognovi, ut quatenus liber pervenit tradita lectio aut in ordinem verborum reciperetur aut, ubi expelli debuit, ex adnotatione id intellegeretur.

Deinde quod inter syllogae huius praecipua merita fuit, ut quotiens denuo ederetur, prodiret, id quod ipse Brunsius quartae iure praescipuit, auctior emendatior, id in quinta ego curavi ut retineret, ita tamen, ut abstinere ab ea oneranda; ipsa enim brevitate sua vel maxime et nitet et prodest. Praeter duo monumenta, legis fortasse Rubriae fragmentum Atestinum (p. 102) et decretum pontificum (p. 237), pro quartae editionis supplemento a me seorsum emissa a. 1881, quid in hac editione accesserit, ex tabula subiecta cognoscetur.

Edicti perpetui reliquias cum viderem post egregias curas **Ottonis Lenel** (*das Edictum perpetuum, ein Versuch zu dessen Wiederherstellung*. Lipsiae 1883) non posse repeti, ut repetiverat Brunsius, ad recensionem Rudorffianam, ab ipso Lenelio impetravi, ut eum laborem in se reciperet. Praeter eum, qui tam insigni tractatu librum hunc exornavit, multi viri docti tam philologi quam iuris periti et Brunsii causa carae memoriae viri et mea alii aliis locis me adiuverunt, quorum nomina suis locis reperientur.

In ipsa editione curanda egregius iuvenis **Behrendt Pick** strenuam et sollertem operam mihi praestitit.

Scrpsi Berolini d. XXII. Nov. a. MDCCCLXXXVI.

TH. MOMMSEN.

## PRAEFATIO

### EDITIONIS QUARTAE.

**T**ertiam vix miseram huius libelli editionem, cum nova in lucem prodire iuris monumenta gravissima haec: tabulae ceratae Pompeianae, novae tabulae Ursonenses, lex metalli Vipascensis. Quae libello deesse quo magis dolebam, eo libentius bibliopolae cedo novam iam nunc poscenti editionem. In qua adornanda hoc primum curavi, ut tria illa monumenta reciperentur; dein et alia quaedam minora et rogante amico collega orationem Claudii de iure honorum Gallis dando adieci. Cetera non mutavi, nisi quod cuncta novis curis pertractavi, praetoris edictum accuratius redegì, Bantinae tabulae epicrisin **Buechelerus** benevole adhibuit. De ratione philologa nunc cum filio **Ivone Bruns** philologo potui deliberare.

Scrpsi Berolini mense Octobri a. MDCCCLXXIX.

### EX PRAEFATIONE EDITIONIS TERTIAE.

**I**n hac nova editione summam opusculi rationem atque dispositionem mutandam mihi non esse arbitratus sum; singulas autem partes emendavi atque ampliavi: recipere potui legis coloniae Genetivae Juliae fragmenta a. 1871 reperta et contractuum cautiones e triptychis Transsilvanis a Mommseno in corpore inscr. Latin. editas; praetoris edictum perpetuum, quatenus servatum nobis est



addidi, ut taceam de minoribus quibusdam tam legum quam negotiorum speciebus adiectis; lex Osca tabulae Bantinae auctore Fr. Buecheler, collega Bonnensi, interpretatione philologica instructa est lex collegii aquae fulloniae a Mommseno retractata; XII tabularum fontes accuratius adlegavi.

Gratias ago **Th. Mommsen**, qui in hac ut in priore editione consilio et ope ferenda me adiuvari nunquam destitit, et **Herm. Oldenburg**, philologo, cuius ope usus sum in quavis re ex art philologa diiudicanda.

Mense Octobri a. MDCCCLXXV.

---

## EX PRAEFATIONE EDITIONIS SECUNDAE.

---

In adornanda huius collectionis nova editione prioris fundamenta, usu comprobata, retinenda censi; ceterum id egi, ut addendo et emendando quasi manuale quoddam fontium iuris antiqui usque ad saeculum tertium p. Chr. n. nunc pararem. Retinui igitur trium partium dispositionem: legum negotiorum, scriptorum. Earum autem in primam, praeter legum regiarum et XII tabularum reliquias, nunc leges, quae proprie sic appellabantur, omnes omnino recepi, quarum verba genuina aut inscriptionibus aut libris nobis tradita sunt, ut uno quasi in conspectu perspicere atque inter se comparari possint; eandemque secutus rationem etiam senatus consulta omnia, quae ad ius pertinent, adieci. E ceteris senatus consultis itemque ex edictis privilegiis nonnisi gravissima quaeque, artiore vinculo cum iure coniuncta, recepi.

Pars secunda omnia nunc continet negotia, quae inscriptionibus nobis tradita sunt usque ad saeculum tertium. Additae sunt titulorum quorundam sepulcralium partes ad ius negotiaque civilia spectantes.

Tertia pars certa ratione certisque finibus circumscribi vix potest. Scriptores iuris consultos prorsus omisi, cum separatim editi sint in Huschkii iurisprudentia anteiustiniana. Ex reliquis autem auctoribus remotiores tantum exscripsi, qui maiorem quandam in

iuris doctrina habent auctoritatem. Quodsi vero quis dicat, etiam alios fuisse recipiendos, aliosve ex iis fuisse eligendos locos, sibi habeat, infitias non ibo: liberum quoddam in tali re concedendum est arbitrium; utique cavendum mihi erat, ne nimia fieret libelli moles.

Penitus recedendum a priore editione mihi erat in constituendis tam legum quam ceterorum locorum lectionibus. Etenim abstinendum erat ab omni cui induleram licentia, ne sermonem antiquum in recentiorem converterem neve ullo alio modo legitimas scripturas mutarem; praesertim in inscriptionibus accuratissime archetyporum textum (etiam si orthographiam spectas) servavi. Necessarias vitiorum emendationes ubique aut notis aut litterarum forma indicavi; notas vero, tam criticas quam litterarias et exegeticas, ad artos libri manualis fines redegi. Quicumque igitur accuratius aliquem locum tractare volet, ad uberiores inscriptionum collectiones aliosve libros accedat necesse est. Tantum etenim abest, ut avocare ab iis velim, ut invitare viamque ad eos aperire propositum habeam.

In titulis sepulcralibus et in omnibus, quos e scriptoribus recepi, locis brevitatis studio multa quidem, quae ad rem meam facere mihi non videbantur, omisi, semper autem certis quibusdam signis id indicavi. 'Si plus minusve secuerim, se fraude esto.'

Gratias ago **Th. Mommsen**, qui inscriptionum apographa comiter mecum communicavit, et **Henrico Dressel** philologo, quem de re grammatica consulebam.

Mense Decembri a. MDCCCLXX.

---

# CONSPECTUS OPERIS.

(Numeris *V VI VII* quae notantur, accesserunt in editione quinta, sexta, septima.)

(Quibus nihil adnotatur, ea aere lapide ligno papyro inscripta sunt.)

## P A R S P R I M A.

### LEGES.

	Pag.
Cap. I. Leges regiae . . . . .	1
<i>VII</i> Additamentum. Cippus antiquissimus in Foro Romano reperitus . . . . .	14
Cap. II. Leges XII tabularum . . . . .	15
Tabula fastorum . . . . .	41
Cap. III. Leges publicae populi Romani post XII tabulas latae.	
1. Lex Plactoria de iurisdictione (e Censorino) . . . . .	45
2. Lex Aquilia de damno (e Dig.) . . . . .	45
3. Lex Silia de ponderibus publicis (e Festo) . . . . .	46
4. Lex Papiria de sacramentis (e Festo) . . . . .	47
5. Lex Cincia de donationibus (e Vat. fr.) . . . . .	47
6. Lex Atinia de usucapione (e Gellio) . . . . .	47
7. Lex Sulpicia rivalicia (e Festo) . . . . .	48
8. Lex Osca tabulae Bantinae . . . . .	48
9. Lex Latina tabulae Bantinae . . . . .	53
10. Lex Acilia repetundarum . . . . .	55
11. Lex agraria . . . . .	73
12. Lex Cornelia de XX quaestoribus . . . . .	89
13. Lex Cornelia de sicariis et veneficis (e Dig.) . . . . .	92
14. Lex Antonia de Termessibus . . . . .	92
15. Lex Mamilia Roscia Peducaea Alliena Fabia [vel potius Iulia agraria] (e Grom.) . . . . .	95
16. Lex [quae dicitur] Rubria de Gallia Cisalpina . . . . .	97
<i>V</i> 17. Legis fortasse eiusdem fragmentum Atestinum . . . . .	101
18. Lex [tabulae Heracleensis, dicta] Iulia municipalis . . . . .	102
19. Lex Falcidia (e Dig.) . . . . .	110
20. Lex Iulia de vi publica et privata (e Dig.) . . . . .	111
21. Lex Iulia de adulteriis (e Dig.) . . . . .	112
22. Lex Quinctia de aquaeductibus (e Front.) . . . . .	113
23. Lex Iulia et Papia Poppaea (e Dig.) . . . . .	115
24. Lex Iunia Vellea (e Dig.) . . . . .	116
25. Minora legum incertarum fragmenta . . . . .	117
<i>VI</i> 26. Lex convivalis quae dicitur Tappula . . . . .	119

	Pag.
Cap. IV. Leges coloniarum et municipiorum.	
VII 27. Lex Tarentina . . . . .	120
28. Lex coloniae Genetivae Iuliae s. Ursonensis . . . . .	122
VI 29. Lex civitatis Narbonensis de flamonio provinciae . . . . .	141
30 <sup>a</sup> . Lex Salpensana . . . . .	142
30 <sup>b</sup> . Lex Malacitana . . . . .	147
VII 31. Fragmentum legis Hispaniensis . . . . .	157
32. Fragmentum Tudertinum . . . . .	157
33. Fragmentum Florentinum . . . . .	158
VII 33 <sup>a</sup> . Fragmentum legis Lauriacensis . . . . .	159
V 34. Epistula incertorum imperatorum de Tymandenis . . . . .	159
V 35. Epistulae Ablabii praef. praet. et Constantini imperatoris de iure civitatis Orcistenorum . . . . .	160
Cap. V. Senatus consulta	
36. SC. de Bacchanalibus . . . . .	164
V 37. SCC. de Thisbaeis . . . . .	166
38. SC. de philosophis et rhetoribus (e Suet.) . . . . .	170
39. SC. de Tiburtibus . . . . .	170
VII 40. SC. de artificibus Graecis . . . . .	171
41. SC. de Asclepiade . . . . .	176
V 42. SC. de Oropiis . . . . .	180
V 43. SC. de Aphrodisiensibus . . . . .	185
44. Senatus consulta et edicta de campo Esquilino.	
V A. SC. de pago Montauo . . . . .	189
B. Edictum praetoris . . . . .	189
45. Senatus auctoritas (e Cic.) . . . . .	190
VI 46. SCC. de ludis saecularibus . . . . .	191
47. SC. de aquaeductibus (e Frontino) . . . . .	193
48. SC. de mense Augusto (e Macrobio) . . . . .	193
49. SC. de collegiis . . . . .	194
50. SC. Vellacianum (e Dig.) . . . . .	194
51. SC. Ostorianum (e Dig.) . . . . .	194
52. SC. Claudianum . . . . .	195
VII 53. Orationes Claudii de decuriis iudicum et de accusatoribus coercendis . . . . .	198
54. SCC. de aedificiis non diruendis . . . . .	200
55. SC. Trebellianum (e Dig.) . . . . .	202
56. SC. de imperio Vespasiani . . . . .	202
57. SC. Macedonianum (e Dig.) . . . . .	203
58. SC. Rubrianum (e Dig.) . . . . .	204
59. SC. Iunianum (e Dig.) . . . . .	204
60. SC. Iuventianum (e Dig.) . . . . .	204
61. SC. de nundinis saltus Beguensis . . . . .	205
62. SC. de Cyzicenis . . . . .	206
VI 63. SC. de sumptibus ludorum . . . . .	207
64. SC. Orfitianum (e Dig.) . . . . .	211

	Pag.
Cap. VI. Edicta et decreta magistratuum, praefectorum, sacerdotum.	
65. Edictum perpetuum praetoris urbani (e Dig. etc.) . . .	211
66. Edicta aedilium curulium . . . . .	237
67. Edictum censorum (e Suet) . . . . .	239
<i>VI</i> 68. Edictum M. Antonii triumviri (e grom.) . . . . .	239
<i>VII</i> 69. Edictum Octaviani Caesaris . . . . .	239
70. Decretum proconsulis Hispaniae ulterioris . . . . .	240
71 <sup>a</sup> . Decretum proconsulis Sardiniae . . . . .	240
<i>VI</i> 71 <sup>b</sup> . Epistula praefectorum praetorio . . . . .	242
72. Edictum Ti. Juli Alexandri praefecti Aegypti . . . . .	243
<i>VII</i> 73. Edictum Mettii Rufi de tabulis possessionum fundi . . . . .	246
<i>VI</i> 74. Edictum XV virum sacris faciundis . . . . .	248
<i>V</i> 75. Decretum XV virum sacris faciundis . . . . .	248
<i>V</i> 76. Decretum pontificum . . . . .	249
Cap. VII. Constitutiones imperatorum.	
77. Edictum Augusti de aquaeductu Venafrano . . . . .	249
<i>VII</i> 78. Edictum de temporibus accusationum . . . . .	251
79. Edictum Claudii de civitate Anaunorum . . . . .	253
80. Epistula Vespasiani ad Vanacinos . . . . .	254
81. Epistula Vespasiani ad Saborenses . . . . .	255
82. Epistula Domitiani ad Falerienses . . . . .	255
83. Epistula Traiani vel Hadriani . . . . .	256
<i>VI</i> 196. Epistula Hadriani de liberis militum . . . . .	421
<i>VII</i> 84. Rescriptum Pii ad Smyrnaeos . . . . .	257
85. Decretum M. Aurelii et Commodi . . . . .	257
<i>V</i> 86. Decretum Commodi de saltu Burunitano . . . . .	258
<i>VII</i> 87. Rescriptum Severi et Caracallae de longae posses- sionis praescriptione . . . . .	260
<i>VII</i> 88. Rescripta duo Severi et Caracallae de transactionibus . . . . .	260
89. Epistula Severi et Caracallae ad Tyranos . . . . .	261
<i>VI</i> 90. Decretum Gordiani ad Scaptoparenos . . . . .	263
<i>VII</i> 91. Rescriptum de cessione bonorum . . . . .	264
<i>VII</i> 92. Rescriptum ad Aurelium Severum de litibus destitutis . . . . .	264
<i>VII</i> 93. Rescriptum Philipporum ad colonos vici cuiusdam Phrygiae . . . . .	265
<i>VI</i> 94. Edictum Constantini de accusationibus . . . . .	265
<i>VI</i> 95. Fragmentum constitutionis contra Caesarianos . . . . .	267
<i>VII</i> 96. Edictum Juliani de auro coronario . . . . .	268
<i>VII</i> 97. Epistulae Valentiniani Valentis Gratiani de provincia Asia . . . . .	270
Cap. VIII. Privilegia veteranorum.	
98. Diploma militis peregrini (cf. p. 423—426) . . . . .	274
99. Diploma militis civis Romani . . . . .	276
<i>VII</i> 100. Missio simplex equitis . . . . .	277
Cap. IX. Iuris iurandi in principem formulae.	
101. Ius iurandum Aritiensium . . . . .	277

	Pag.
102. Ius iurandum Assiorum . . . . .	278
V 103. Ordo salutationis sportularumque provinciae Numidiae	280

## P A R S S E C U N D A.

## NEGOTIA.

Cap. I. Leges dictae rebus communi sacrove usui destinatis.	
104. Leges lucorum, a) Lucerina, b) Spoletina . . . . .	283
105. Lex a vicinis Furfensibus templo dicta . . . . .	283
V 106. Leges arae Augusti Narbonensis . . . . .	284
V 107. Lex arae Iovis Salonitanae . . . . .	286
V 108. Lex dedicationis Brixiana . . . . .	287
V 109. Lex arae urbanae . . . . .	287
110. Lex rivi incerta . . . . .	288
111. Ex legibus incertis de aquaeductibus urbis (e Front.)	288
112. Lex metalli Vipascensis . . . . .	289
VII 113. Eiusdem legis fragmentum . . . . .	293
VII 114. Lex de villae Magnae colonis . . . . .	295
V 115. Ara legis Hadrianae . . . . .	300
VII 116. 'Sermo' et epistulae procratorum de terris vacuis excolendis . . . . .	302
Cap. II. Testamenta et laudationes funebres.	
117. Testamentum Dasumii . . . . .	304
118. Testamentum Galli . . . . .	308
VII 119. Testamentum C. Longini Castoris veterani per manci- pationem factum . . . . .	311
VI 120. Kaput ex testamento . . . . .	315
V 121. Kaput ex testamento . . . . .	316
V 122. Codicilli . . . . .	316
123. Gesta de aperiundo testamento . . . . .	317
VII 124. Cretones Serapiadis . . . . .	319
VII 125. Declaratio bonorum propter vicesimam hereditatis facta	320
126. Laudatio funebris quae dicitur Turiae . . . . .	321
127. Laudatio funebris Murdiae . . . . .	326
VII 128. Tabula memorialis Dalmatio posita . . . . .	327
VII 129. Monumentum testamento militis fieri iussum . . . . .	328
Cap. III. Mancipationes	
a. Emptionis causa pretio accepto.	
130. Emptio pueri (cf. p. 427—432) . . . . .	329
131. Emptio puellae . . . . .	330
132. Emptio ancillae . . . . .	330
133. Emptio domus . . . . .	331
b. Fiduciae causa.	
VI 134. Emptio servorum . . . . .	332
135. Formula Baetica . . . . .	334

	Pag.
c. Donationis causa.	
136. Donatio Fl. Artemidori . . . . .	335
137. Donatio Statiae Irenes . . . . .	336
138. Donatio Iuliae Monimes . . . . .	336
139. Donatio Flavii Syntrophi . . . . .	337
140. Aliae mancipationes donationis causa . . . . .	338
Cap. IV. 141. Iura praediorum . . . . .	339
<i>VII</i> 142. Fragmentum tabulae censualis . . . . .	343
Cap. V. Superficies.	
143. Aedificium Puteolanum . . . . .	344
144. Aedificium post columnam divi Marci . . . . .	344
Cap. VI. Obligaciones alimentariae municipales aliaeque similes.	
145. Ex institutione alimentaria Traiani . . . . .	346
146. Institutio alimentaria Pliniana (s. Plinii) . . . . .	349
<i>V</i> 147. Obligatio Atinas . . . . .	349
<i>V</i> 148. Obligatio Tarraciensis . . . . .	350
<i>V</i> 149. Obligatio Hispalensis . . . . .	350
<i>V</i> 150. Obligatio Siccensis . . . . .	350
151. Obligatio Ferentinas . . . . .	351
152. Obligatio Ariminensis . . . . .	351
Cap. VII. Pecunia certa.	
153. A. Credita . . . . .	352
154. B. Constituta . . . . .	353
155. C. Commendata . . . . .	353
<i>V</i> 156. D. Transscripta . . . . .	353
157. E. Apochata (Apochae Pompeianae).	
a. Apochae privatae . . . . .	355
b. Apochae rei publicae . . . . .	359
<i>VII</i> 158. Liberatio tutoris auctoris . . . . .	361
159. F. Indicii nomine promissa . . . . .	361
Cap. VIII. Emptiones sine mancipatione peractae.	
<i>V</i> 160. Emptio arcae scalis sepulcri faciendis . . . . .	363
<i>V</i> 161. Emptio praedii . . . . .	363
<i>V</i> 162. Emptio servi . . . . .	366
<i>VII</i> 163. Instrumentum venditionis Bavaricum (e cod. Pass.) . . . . .	368
<i>VII</i> 164. Add. Manumissio inter amicos accepta pecunia . . . . .	369
Cap. IX. Locationes.	
165. Locationes operarum . . . . .	370
<i>V</i> 166. Lex horreorum . . . . .	371
167. Locationes rerum minores . . . . .	372
<i>VII</i> 168. Libellus Geminii Eutychetis coloni . . . . .	373
<i>VII</i> 169. Tabula deae Hludanae sacra . . . . .	374
170. Locatio operis . . . . .	374
Cap. X. 171. Societas . . . . .	376
Cap. XI. 172. Iura sepulcrorum.	

	Pag.
A. Prohibitiones alienandi . . . . .	377
B. Multae alienationum prohibitarum . . . . .	378
C. De sepulcro violato et de mortuo inferendo . . . . .	380
D. De aditu ad sepulcrum . . . . .	383
E. Cognitio de sepulcris . . . . .	385
Cap. XII. 173. Ius hospitii et clientelae . . . . .	386
Cap. XIII. Collegia.	
174. Collegium symphonicorum . . . . .	388
175. Collegium funeraticium Lanuvinum . . . . .	388
176. Collegium Aesculapii et Hygiae . . . . .	391
177. Collegium funeraticium Alburnense . . . . .	393
178. Collegium aquae . . . . .	394
179. Collegium militum . . . . .	397
V 180. Collegium Silvani . . . . .	398
VI 181. Collegium eborariorum . . . . .	399
182. Institutiones duae in Augustales collatae . . . . .	400
VII 183. Statua a collegio propter largitionem erecta . . . . .	400
Cap. XIV. Causae forenses.	
184. Sententia Minuciorum . . . . .	401
185. Sententia arbitri ex compromisso . . . . .	404
VI 186. Decretum L. Novii Rufi . . . . .	404
187. Sententia de sepulcris . . . . .	405
188. Lis fullonum de pensione solvenda . . . . .	406
VI 189. Querela de testamento nullo . . . . .	407
VI 190. Hereditatis petitio ab intestato . . . . .	410
VII 191. Denuntiatio ex auctoritate iudicii facta . . . . .	413
VII 192. Res iudicatae secundum rescriptum de longi temporis praescriptione . . . . .	418
VII 193. Testatio professionis liberorum . . . . .	420
VII 194. Pronuntiatio de praescriptione temporis . . . . .	420
VII 195. Datio tutoris petiti . . . . .	421
Additamentum:	
VI 196. Epistula Hadriani de liberis militum . . . . .	421
Exemplar diptychi . . . . .	423
Exemplar triptychi . . . . .	427
Addenda et corrigenda . . . . .	433
VII Specimen: notis non solutis repetitur Lex quae dicitur Rubria (n. 16) . . . . .	434



## EXPLICATIO SIGNORUM ET NOTARUM.

*Litterae cursivae* in textu inscriptionum distinguunt quae a traditis aut differunt aut absunt, item Latina versa e Graecis; in adnotatione ea quae sunt editoris.

[Uncis quadratis] in scriptorum locis distinguuntur a traditis quae differunt aut desiderantur scilicet potiora; in textu inscriptionum, ubi haec expressa sunt litteris cursivis, uncas eos supplementis omnibus, emendationibus paucis apposimus.

(Uncis rotundis) in textu comprehensa sunt compendia ita soluta, in adnotatione Latina versa e Graecis.

⟨⟨Angulis duplicibus⟩⟩ lineolisve subductis signavimus quae in traditis delenda, ⟨⟨angulis simplicibus⟩⟩ quae traditis addenda videntur.

Puncta . . . . significant verba vel litteras in traditis aut deesse aut legi non posse neque satis certo posse suppleri.

Lineola — significat quaedam ex traditis ommissa esse.

Signum ∞ in textu inscriptionum indicat in archetypo partem versus vacuum esse.

Signum ° (in medio vocabulo \_ ) finem versus inscriptionis indicat; quod signum, ubi lineae nostrae singulae binos inscriptionis versus continent, in finibus linearum omisimus, in margine numeris imparibus (1, 3, 5, 7, 9) notatis (e. g. n. 157, 1 p. 355). Ceterum numeris in margine positus primus eorum versuum indicatur, quorum principia linea nostra continentur (e. g. n. 153, p. 352).

---

Ak. Abh. = akademische Abhandlungen:

Berl. ak. Abh. = Abh. d. Berliner Akad. d. Wissensch., phil.-hist. Classe.

Müsch. ak. Abh. = Abh. d. Münch. Ak. d. W., philos.-philol. Cl.

Annali = annali dell' istituto di corrispondenza archeologica.

Ber. = Berichte:

Berl. Ber. = Monatsber. d. Berl. Akad. d. Wissensch.

Leipz. Ber. = Ber. üb. d. Verhdl. d. Sächs. Ges. d. W., phil.-hist. Cl.

Wien. Ber. = Sitzungsber. d. Wiener Ak. d. W.

C. J. = Codex Justinianus.

C. Th. = Codex Theodosianus.

Ⓒ = Corpus inscriptionum Latinarum consilio acad. litter. Boruss. ed.

D. = Digesta.

LEUNGS, Fontes iuris. Ed. VII.

- Dess. = Dessau, *Inscriptiones latinae selectae*; vol. I 1892, vol. II pars. I 1902, pars. II 1906.
- Grut. = Gruteri thesaurus inscr. ed. I. 1602, ed. II. 1707.
- Haenel, *Corpus legum ab imp. Rom. ante Justin. latorum*. 1857.
- Haub. = Haubold, *antiquitatis Rom. monumenta legalia*, ed. Spangenberg, 1830.
- Hermes, *Zeitschr. f. klass. Philologie*, inde ab a. 1866
- Hu. = Huschke.
- J. = *Institutiones Justiniani*.
- Jahrh. = *Jahrbuch d. gem. deut. R.* ed. Bekker et Muther. 1857—1863.
- Kr. Z. = *Tübinger krit. Zeitschr. f. Rechtsw.* 1826—29.
- Mo. = Mommsen (*Ges. Schr. = Gesammelte Schriften*).
- Or. = *Orellii inscript. Latin. collectio*. 1828. Vol. III. ed. Henzen. 1856.
- Pap. Arch. = *Arch. f. Papyrskunde* ed. Wilcken et alii, inde ab a. 1900. *Singulae papyrorum editiones*.
- Amh. = Amherst II (edd. Grenfell et Hunt) 1899.
- Argent. = *Gr. Pap. der Kais. U. u. L. Bibl. zu Straßburg i. E.* (ed. Preisigke) 1906.
- B. (G.) U. = *Berliner (Museum), Griechische Urkunden* 1. 2. 3. 1891 squ.
- C. P. R. = *Corp. Pap. Reineri* I. ed. Wessely 1896.
- Fayûm = *Fayûm Towns* (edd. Grenfell et Hunt) 1900.
- Flor. = *Papiri Fiorentini* I. ed. Vitelli 1905/6.
- Lips. = *Griech. Urk. der Pap. Samml. zu Leipzig* (ed. Mitteis) 1906.
- Oxy = *Oxyrhynchos I—V.* (edd. Grenfell et Hunt) 1898 squ.
- Phil. = *Philologus, Zeitschr. f. d. klass. Altertum*, inde ab a. 1846.
- Rh. iur. = *Rheinisches Museum f. Jurisprud.* 1827—1835.
- Rh. Ph. = *Rhein Mus. f. Philologie*, inde ab a. 1827.
- Ri. = *Ritschl, priscae latinitatis monumenta epigraphica, ad archetypon repraesentata*. 1862. (tab. lithogr. ad  $\infty$ )
- Rud. R. G. = *Rudorff, röm. Rechtsgeschichte*. 1857.
- Spang. = *Spangenberg, iur. Rom. tabulae negotiorum sollemnium*. 1822.
- Wi. = *Wilmanns, exempla inscript. latin.*, 2 vol. 1873.
- ZGR. = *Zeitschr. f. geschichtl. Rechtsw.*, edd. Savigny aliique. 1815—1848.
- ZRG. = *Z. f. Rechtsgeschichte*, edd. Rudorff, Bruns aliique inde ab a. 1862.
- ZSSt. = *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, edd. Bruns aliique inde ab a. 1850.
-

Numeri Corporis Inscr. Lat. cum nostris collati.

<u>62</u> 1	Fontes VII	<u>62</u> 3	Fontes	<u>62</u> 5	Fontes
196	36	781	89	5050	79
197	9	930	153,1	7749	184
198	10	933	154	7454	172,6
199	184	934	153,2	<u>62</u> 5 <i>Suppl. It.</i>	
200	11	937	131	1273	108
201	39	940	130		
202	12	944	133	<u>62</u> 6	
203	41	948 IX	165,2	266	188
204	14	948 X	165,1	826	109
205	16	949 XI	165,3	930	56
206	18	949 XII	155	1016	85
207	25 <sup>a</sup>	950	171	1527	126
208	25 <sup>a</sup>	959	132	1585 <sup>a b</sup>	144
209	25 <sup>c</sup>	1933	107	1884	172,54
556	25 <sup>d</sup>	2107	172,26	2211	140,3
577	170	7000	35	2963	172,51
603	105	3 <sup>2</sup> p. 924	177	3823	44
1215	141,10	p. 853	98	4410	172,29
1409	32. 33	6866	34	4416	174
1418	172,35	6998	120	5175	172,24
1464	141,9	7060	62	7788	172,32
p. 293—412 Tab. fast.		14191	93	8456	172,8
<u>62</u> 2		15016	172,43	9404	172,45
172	101	<u>62</u> 4		8862	141,4
1174	149	64	159,1	10219	172,11
1423	81	138	167,1	10229	117
1963	30	1136	167,2	10230	127
1964	30			10231	138
2633	173,2	<u>62</u> 4 S. 1		10233	160
4125	186	3340	156	10234	176
4332	172,5			10235	172,46
5041	70	<u>62</u> 5		10239	139
5042	135	463,3	141,16	10240	140,4
S. 5181	112	700	141,9	10241	136
5368	83	952	172,17	10284	172,13
5439	28	2547	141,6	10298	178
6278	63	2548	141,5	10562	172,51
<u>62</u> 3		2781	14,95	10675	172,54
411	84	3472	141,8	10848	172,14
		3849	141,11	12133	172,48

<u>6</u>	<i>Fontes VII</i>	<u>8</u>	<i>Fontes VII</i>	<u>10</u>	<i>Fontes VII</i>
12389	172,57	2557	179	8038	80
12905	140,5	6357	141,19	8259	76
13152	172,12	10570	86	<u>11</u>	
13203	172,2	(= S. 14464)		136	172,27
13618	172,19	S. 17896	103	419	152
13823	172,47	<u>9</u>		1147	145 <sup>a</sup>
14672	172,52	136	172,10	3003	141,15
10247	137	435	172,30	3743	141,7
19562	172,49	782	104 <sup>a</sup>	4766	104 <sup>b</sup>
20661	172,15	984	172,39	<u>12</u>	
20683	172,59	1455	145 <sup>b</sup>	2426	110
20278	140,2	1729	172,56	2493—95	141,14
20989	172,18	2438	71 <sup>a</sup>	4333	106
21096	172,1	2827	185	6038	29
22083	172,3	3513	105	<u>13</u>	
22915	172,33	4321	141,2	1668	52
26128	172,20	4786	141,13	5708	118
26445	172,16	5420	82	<u>14</u>	
26488	172,23	<u>10</u>		166	172,37
26940	172,4	444	180	367	182,2
27593	172,28	787	141,1	431	182,1
27627	172,21	1285	141,12	850	172,38
27988	140,1	1401	54	1135	172,60
28567	172,22	1781	170	1153	172,31
29909	172,7	1783	143	1473	172,50
29913	172,25	2015	172,36	1636	172,53
29942	172,44	2039	172,34	1668	52
30837 <sup>b</sup>	109	3334	187	1872	172,40
31577	44	3678	141,18	2112	175
32323	}	46	75	2934	121
32324		74	3750	3471	156
33747	166	3698	172,9	3584	37
33840	168	3750	141,10	<u>15</u>	
36467	172,41	4480	77	7171	159,2
<u>8</u>		4842	147	<u>Suppl. Jt.</u>	
68	173,1	5056	147	1,898	26
270	61	5853	151		
(= S.S. 11451)		6328	148		
1641	150	7457	122		
		7852	71		

## PARS PRIMA.

# L E G E S.

## CAPUT I.

### L E G E S R E G I A E.

*Scriptores Romani omnia fere antiquissimi iuris vestigia, quae invenerunt, regum legibus tribuere consuerunt, non inquirentes utrum vere legibus an moribus aliove modo essent introducta; unde magna apud nos exorta est dissensio quaenam his narrationibus fides habenda sit. Quare, cum accuratius in rem inquirere in hoc libro non liceat, omnes composui locos, quibus de regum institutis legibusque agitur, omnia quaestione de vera earum natura. Praemisi generalia veterum testimonia tam de legibus ipsis, quam de iure Papiriano, quod antiquissimam legum regiarum collectionem Romani existimabant. Cf. Dirksen, Ueberbleibsel v. d. Gesetzen d. röm. Könige. 1823 (Versuche z. Kritik d. röm. Rechts VI. 234—58). Voigt, üb. d. leges regiae, 1876 (Leipz. Abh. 7,555=826). Rubino, röm. Verf. 399—430. Schwegler, röm. Gesch. 1, 23—28. Zumpt, röm. Criminalrecht 1, 15—41. Mommsen, röm. Staatsrecht 2<sup>3</sup>,36—47. [VII Hirschfeld, Berl. Sitzungs-Ber. 1903, 2 sqq. 1) quae apud Pomp. 1,2,2,39 laudantur 'Manilii monumenta', eadem apud Cic. de rep. 2,14,26 verbis 'legibus his quas in monumentis habemus' significari demonstrat 2) 'ius Papirianum' Ciceroni notum non fuisse ex silentio loci ad fam. 9, 21 colligit.]*

1. Pomponius enchirid. (D. 1,2,2,1.2): . . initio civitatis nostrae populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit, omniaque manu a regibus gubernabantur. Postea aucta ad aliquem modum civitate ipsum Romulum traditur populum in triginta partes divisisse, quas partes curias appellavit, — et ita leges quasdam et ipse curiatas ad populum tulit: tulerunt et sequentes reges. quae omnes conscriptae exstant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus Demarati Corinthii filius, ex principalibus viris. is liber — appellatur ius civile Papirianum. 2. Tacitus (ann. 3,26): Nobis Romulus ut libitum imperitaverat, dei Numa

religionibus et divino iure populum devinxit, repertaque quaedam a Tullo et Anco, sed praecipuus Servius Tullius sanctorum legum fuit, quis etiam reges obtemperarent. 3. *Cicero (Tusc. 4,1,1)*: cum a primo urbis ortu regiis institutis, partim etiam legibus auspicia, caerimoniae, comitia, provocationes, — tota res militaris divinitus esset constituta *cet.* 4. *Dionysius (2,24,1)*:<sup>1</sup> ἐκείνος (ὁ Ῥωμύλος) νόμους καλοῦς — ἀγράφους μὲν τοὺς πλείστους, ἔστι δ' οὖς καὶ ἐν γράμμασι κειμένους, καταστησάμενος κτλ. 5. *Dion. (2,27,3)*:<sup>2</sup> τοῦτον τὸν νόμον (de filio vendendo) — οἱ βασιλεῖς ἐφύλαττον εἴτε γεγραμμένον εἴτε ἄγραφον, οὐ γὰρ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν κτλ. 6. *Dion. (2,73,4—74)*:<sup>3</sup> τὰ μὲν — περὶ τὸ θεῖον νομοθετηθέντα ὑπὸ τοῦ Νομᾶ, — τὰ μὲν ἐγγράφοις περιληφθέντα νόμοις, τὰ δ' ἔξω γραφῆς εἰς ἐπιτηδεύσεις ἀχθέντα καὶ συνασκήσεις χρονίου κτλ. 7. *Dion. (3,36,4)*:<sup>4</sup> χαλκαῖ — οὐπω στῆλαι τότε ἦσαν, ἀλλ' ἐν δρυῖναις ἐχαράττοντο σανίσιν οἱ τε νόμοι καὶ αἱ περὶ τῶν ἱερῶν διαγραφαί. 8. *Dion. (2,73,2)*:<sup>5</sup> νομοθετοῦσιν (οἱ ποντίφικες) ὅσα τῶν ἱερῶν ἄγραφα ὄντα καὶ ἀνέθιστα, κρίνοντες ἃ ἂν ἐπιτήδεια τυγχάνειν αὐτοῖς φανεῖη νόμων τε καὶ ἐθισμῶν. 9. *Livius (6,1,2)*: (litterae) etiam si quae in commentariis pontificum aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa (a Gallis) urbe pleraeque interiere. — (6,1,10) (insequenti anno tribuni militum) foedera ac leges, erant autem eae XII tabulae et quaedam regiae leges, conquiri quae non comparerent iusserunt; alia ex eis edita etiam in vulgus, quae autem ad sacra pertinebant a pontificibus maxime, ut religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa.

Ius Papirianum. 10. *Pompon. enchir. (D. 1,2,2,2)*: omnes (leges regiae) conscriptae exstant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus Demarati Corinthii filius, ex principalibus viris, is liber — appellatur ius civile Papirianum, non quia Papirius de suo quicquam ibi adiecit, sed quod leges sine ordine

---

1) (ille leges egregias, maxima ex parte non scriptas, nonnullas vero etiam litteris consignatas proponens.) — 2) (hanc legem (de filio vendendo) reges tuebantur sive scriptam sive non scriptam, nil certi enim habere dicere.) Cf. *Rom. 10.* — 3) (quae Numa de rebus divinis constituerat, — partim legibus scriptis comprehensa, partem sine scriptis in consuetudinem et usum longaevum conversa.) — 4) (athenaeae columnae nondum in usu tunc erant, sed in roboreis tabulis incidebantur et leges et de sacris praecepta.) — 5) (leges dant si quid sacrorum nec scriptis nec moribus comprehensum est, diiudicantes, quacnam leges et consuetudines idoneae habendae sint.)

latas in unum composuit. 11. *Pomp. ench. D. (1,2,2,36)*: Fuit — in primis peritus Publius Papirius, qui leges regias in unum contulit. 12. *Dion. (3,36,4)*:<sup>1</sup> (Ὁ Μάρκιος) συγκαλέσας τοὺς ἱεροφάντας καὶ τὰς περὶ τῶν ἱερῶν συγγραφεάς, ὡς Πομπήλιος συνεστήσατο, παρ' αὐτῶν λαβὼν ἀνέγραψεν εἰς δέλτους καὶ προὔθηκεν ἐν ἀγορᾷ, — ὡς ἀφανισθῆναι συνέβη τῷ χρόνῳ. — μετὰ δὲ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλείων εἰς ἀναγραφὴν δημοσίαν αὐθις ἤχθησαν ὑπ' ἀνδρῶς ἱεροφάντου Γαίου Παπυρίου τὴν ἀπάντων τῶν ἱερῶν<sup>2</sup> ἡγεμονίαν ἔχοντας. 13. *Paulus ad l. Iul. et Pap. (D. 50,16,144)*: Granius Flaccus in libro de iure Papiriano scribit, paelicem nunc volgo vocari *cet*. 14. *Macrob. (sat. 3,11.5)*: In Papiriano — iure evidenter relatum est, arae vicem praestare posse mensam dicatam. 15. *Servius (in Verg. Aen. 12,836)*: quod ait (Vergilius) 'morem ritusque sacrorum adiciam', ipso titulo legis Papiriae usus est, quam sciebat de ritu sacrorum publicatam.

## I. ROMULUS.

### a) Ius publicum.

1. *Dion. (2,9,1)*:<sup>3</sup> Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπειδὴ διέκρινε τοὺς κρείττους ἀπὸ τῶν ἡττόνων, ἐνομοθέτει μετὰ τοῦτο καὶ διέταττεν, ἃ χρὴ πράττειν ἑκατέρους· τοὺς μὲν εὐπατρίδας ἱεραῖσθαί τε καὶ ἄρχειν καὶ δικάζειν, — τοὺς δὲ δημοτικούς — γεωργεῖν — καὶ κτηνοτροφεῖν καὶ τὰς χρηματοποιούς ἐργάζεσθαι τέχνας, — παρακαταθήκας δὲ ἔδωκε τοῖς πατρικίοις τοὺς δημοτικούς ἐπτρέψας ἑκάστω, — ὃν αὐτὸς ἐβούλετο νέμειν προστάτην, — πατρωνεῖαν ὀνομάσας τὴν — προστασίαν.

1) (Marcus convocatis pontificibus sacrorum commentarios, quos Pompilius composuerat, ab ipsis acceptos tabulis inscripsit easque in foro proposuit, quae vetustate tandem absumptae sunt; — post exactos vero reges iterum publice in litteras relatae sunt per Gaium Papirium pontificem maximum.) Cf. *Liv. 1,32,2*: Ancus — sacra publica ut ab Numa instituta erant, ex commentariis regiis pontificem in album relata proponere in publico iubet. *Dion. 5,1,4*: πρῶτος ἱερῶν βασιλεὺς (rex sacrorum) Μάρκιος Παπίριος. — 2) ἱερεῖω *Sylburg*. — 3) (Romulus postquam potiores ab inferioribus secrevit, mox leges tulit et, quid utrisque faciendum esset disposuit: patricii sacerdotiis et magistratibus fungerentur et iudicarent, plebeii vero agros colerent et pecnas alerent et mercennarias artes exercebant. In fiduciam vero patriciis tradidit plebeios, permittens unicuique quem ipse sibi vellet eligere patronum, patronatum appellans hoc patrocinium.) Cf. *Cic. de rep. 2,9,16*: Romulus — habuit plebem in clientelas principum descriptam.

2. *Dion.* (2,10,1):<sup>1</sup> Ἦν δὲ τὰ ὑπ' ἐκείνου τότε ὀρισθέντα — ἔθνη περὶ τὰς πατρωνείας τοιάδε· τοὺς μὲν πατρικίους ἔδει τοῖς ἑαυτῶν πελάταις ἐξηγεῖσθαι τὰ δίκαια, — δίκας τε ὑπὲρ τῶν πελατῶν ἀδικουμένων λαγχάνειν — καὶ τοῖς ἐγκαλοῦσιν ὑπέχειν — τοὺς δὲ πελάτας ἔδει τοῖς ἑαυτῶν προστάταις θυγατέρας τε συνεκδίδοσθαι γαμουμένας, εἰ σπανίζοιεν οἱ πατέρες χρημάτων, καὶ λύτρα καταβάλλειν πολεμίοις, εἴ τις αὐτῶν ἢ παιδῶν αἰγμάλωτος γένοιτο· δίκας τε ἀλόντων ἰδίας ἢ ζημίας ὀφλόντων δημοσίας ἀργυρικὸν ἐχούσας τίμημα ἐκ τῶν ἰδίων λύεσθαι χρημάτων — κοινῇ δ' ἀμφοτέροις οὔτε ὄσιον οὔτε θέμις ἦν κατηγορεῖν ἀλλήλων ἐπὶ δίκαις ἢ καταμαρτυρεῖν ἢ ψῆφον ἐναντίαν ἐπιφέρειν — εἰ δὲ τις ἐξελεγχθεῖη τούτων τι διαπραττόμενος, ἐνοχος ἦν τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας, ὃν ἐκύρωσεν ὁ Ῥωμύλος, τὸν δὲ ἀλόντα τῷ βουλομένῳ κτείνειν ὄσιον ἦν ὡς θῦμα τοῦ καταχθονίου Διός.<sup>2</sup>

3. *Dion.* (2,12,1—14):<sup>3</sup> Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπειδὴ ταῦτα διεκρίσθησε, βουλευτὰς εὐθύς ἔγνω καταστήσασθαι, μεθ' ὧν πράττειν τὰ κοινὰ ἐμέλleen, ἐκ τῶν πατρικίων ἄνδρας ἕκατὸν ἐπιλεξάμενος. —

1) (Constitutum tunc est ab illo ius patronatus tale: patricios oportebat clientibus suis ius interpretari, lites pro eis, si iniuria afficerentur, intendere, agentibus adesse; clientes vero oportebat patronos suos iuvare in collocandis filiabus, si parentes opibus carerent, ab hostibus redimere eos si ipsi aut liberi capti essent, et tam iudiciorum privatorum aestimationes quam publicas multas, si condemnati essent, pro eis solvere. Communiter autem utrisque ius fasque non erat invicem se accusare, testimonium adversum alterum dicere vel suffragium contra eum ferre. Quod si quis eiusmodi alicuius facinoris convictus esset, proditionis lege, quam Romulus sanxerat, obnoxius fuit, condemnatumque interficere, ut Diti sacrum, enilibet licebat.) Cf. *Plut. Rom.* 13. — 2) *Vetus est disceptatio, utrum τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας generalis de proditione lex sit intellegenda, qua patronus quoque obnoxius fieri poterit, an specialis de patroni adversum clientem fraude. Illud post alios defendit Dieck (Versuche p. 15), alterum rectius Köstlin (perduellio, p. 21—7). Eandem esse legem, quam XII tabulae 8,21 exhibent, repetitam scilicet e Romuli legibus, veri simile est. Cf. Dirksen, leg. reg. 286. Mo., Forschungen 1,384 n. 52.* — 3) (Romulus cum haec constituisset, consultores instituire decrevit, quibuscum res publicas administraret, e patriciis C viros eligens. His constitutis distribuit potestates, quas unumquemque habere volebat. Ac regi quidem haecce attribuit iura: primum ut sacrorum et sacrificiorum haberet principatum, tum ut legum morumque patriorum esset custos, de gravioribus delictis ipse cognosceret, leviora senatoribus committeret, senatum cogeret et populum convocaret et in bello summum haberet imperium. Consilio senatus hanc potestatem dedit, ut deliberaret et suffragium ferret de qualibet re, quam



καταστησάμενος δὴ ταῦτα διέκρινε τὰς — ἐξουσίας, ἃς ἐκάστους ἐβούλετο ἔχειν.

Βασιλεῖ μὲν οὖν ἐζήρητο τὰδε τὰ γέρα· πρῶτον μὲν ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν, — ἔπειτα νόμων τε καὶ πατρίων ἐθισμῶν φυλακὴν ποιεῖσθαι, — τῶν τε ἀδικημάτων τὰ μέγιστα μὲν αὐτὸν δικάζειν, τὰ δ' ἐλάττονα τοῖς βουλευταῖς ἐπιτρέπειν, — βουλὴν τε συνάγειν καὶ δῆμον συγκαλεῖν, καὶ — ἡγεμονίαν ἔχειν αὐτοκράτορα ἐν πολέμῳ.

Τῷ δὲ συνεδρίῳ τῆς βουλῆς — δυναστείαν ἀνέθηκε τοιάνδε· περὶ παντὸς ὅτου ἂν εἰσηγῆται βασιλεὺς διαγινώσκειν τε καὶ ψῆφρον ἐπιφέρειν —.

Τῷ δὲ δημοτικῷ πλήθει τρία ταῦτα ἐπέτρεψεν· ἀρχαιρεσιάζειν τε καὶ νόμους ἐπικυροῦν καὶ περὶ πολέμου διαγινώσκειν ὅταν ο βασιλεὺς ἐφῆ —. ἔφερε δὲ τὴν ψῆφρον οὕγ. ἅμα πᾶς ὁ δῆμος, ἀλλὰ κατὰ τὰς φράτρας συγκαλούμενος.

4. *Dion.* (2,21.1,—22):<sup>1</sup> πολλοῖς σώμασιν ἀπέδωκε θεραπεύειν τὸ δαιμόνιον. — ἐξ ἐκάστης φράτρας ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι δύο τοὺς ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότας, — τούτους δὲ οὐκ εἰς ὠρισμένον τινὰ χρόνον τὰς τιμὰς ἔταξεν ἔχειν, ἀλλὰ διὰ παντὸς τοῦ βίου, στραπειῶν μὲν ἀπολελυμένους διὰ τὴν ἡλικίαν, τῶν δὲ κατὰ τὴν πόλιν ὀχληρῶν διὰ τὸν νόμον. — ἅπαντας δὲ τοὺς ἱερεῖς — ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι μὲν ὑπὸ τῶν φρατρῶν, ἐπικυροῦσθαι δὲ ὑπὸ τῶν ἐξηγουμένων τὰ θεῖα διὰ μαντικῆς.

5. *Macrobius* (*sat.* 1,12,38; *similiter Solin.* 1,35.36): Haec fuit a Romulo annua ordinata dimensio, qui — annum X mensium, dierum vero CCCIII habendum esse constituit mensesque ita disposuit, ut quattuor ex his XXXI, sex vero XXX haberent dies.<sup>2</sup>

---

rex ad eum rettulisset. Populo vero haec tria concessit, magistratus creare et leges sancire et de bello decernere, quando rex rogationem ad eum tulisset. Suffragia autem ferebat non simul totus populus, sed curiatim convocatus.)

1) (Multis personis sacra administranda adsignavit; legem posuit, ut ex singulis curiis bini crearentur, L annis maiores, quos non ad certum aliquod tempus honores istos habere constituit, sed quamdiu viverent, immunes a militia propter aetatem, ab urbanis vero muneribus per legem. Omnes sacerdotes a curiis constituit creari, ab interpretibus vero rerum divinarum per auspicia confirmari.) — 2) *Cf. Marc.* 1,12,5: primum anni mensem genitori suo Marti dicavit, quem mensem anni primum fuisse vel ex hoc maxime probatur, quod ab ipso Quintilis quintus est et deinceps pro numero nominabantur.

6. *Macrobius (sat. 1,13,20)*: Quando — primum intercalatum sit, varie refertur, et Macer quidem Licinius eius rei originem Romulo adsignat.<sup>1</sup>

#### b) Familia.

7. *Dion. (2,25,1)*:<sup>2</sup> Ὁ δὲ Ῥωμύλος — ἓνα — νόμον — καταστήσάμενος εἰς σωφροσύνην — ἤγαγε τὰς γυναῖκας. ἦν δὲ τοιούτῳ ὁ νόμος· γυναῖκα γαμετὴν τὴν κατὰ γάμους<sup>3</sup> ἱερῶς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ κοινῶν ἀπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν.

8. *Dion. (2,25,6)*:<sup>4</sup> Ταῦτα — οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον· ἐν οἷς ἦν φθορὰ σώματος, καὶ — εἴ τις οἶνον εὐρεθείη πιοῦσα γυνή, ἀμφοτέρω γὰρ ταῦτα θανάτῳ ζῆμιον συνεχώρησεν ὁ Ῥωμύλος.

9. *Plutarchus (Rom. 22)*:<sup>5</sup> Ἔθηκε δὲ καὶ νόμους τινὰς (ὁ Ῥωμύλος), ὧν σφοδρὸς μὲν ἐστὶν ὁ γυναικὶ μὴ διδοῦς ἀπολείπειν ἄνδρα, γυναῖκα δὲ διδοῦς ἐκβάλλειν ἐπὶ φαρμακείᾳ τέκνων ἢ κλειδῶν ὑποβολῇ καὶ μοιχευθεῖσαν· εἰ δ' ἄλλως τις ἀποπέμψαιτο, τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ μὲν τῆς γυναικὸς εἶναι, τὸ δὲ τῆς Δήμητρος ἱερὸν κελεύων· τὸν δ' ἀποδομένον γυναῖκα θύεσθαι χθονίοις θεοῖς.

1) *Macr. addit*: Antias — Numam Pompilium sacrorum causa id invenisse contendit. Iunius Servium Tullium regem primum intercalasse commemorat. — Tuditanus refert — decemviro, qui X tabulis II addiderunt, de intercalando populum rogasse (*cf. XII. 11,2*); Cassius eosdem scribit auctores. Fulvius autem id egisse M. Acilium consulem dicit ab u. c. anno 562, — sed hoc arguit Varro scribendo, antiquissimam legem fuisse incisam in columna aerea a L. Pinario et Furio cos. (252), cui mentio intercalaris adscribitur. *Cf. Voigt, ius civ. u. gent. 187 n. 175. Mo., Chronol. 11,31,40. Huschke, röm. Stud. 1,55—58.* — 2) (Romulus una lege lata ad modestiam adduxit mulieres. Quae lex haec erat: uxorem iustam, quae nuptiis sacratis (confarreatione) in manum mariti convenisset, communionem cum eo habere omnium bonorum et sacrorum.) — 3) *Ita Sintenis pro νόμος.* — 4) (De his cognoscebant cognati cum marito: de adulteriis et si qua vinum bibisse argueretur; hoc utrumque enim morte punire Romulus concessit.) *Cf. Fest. (L. 197) Osculum*: Significatur etiam osculo saviu, — quod inter cognatos propinquosque institutum ab antiquis est, maximeque feminas. — 5) (Constituit quoque leges quasdam, quarum illa dura est, quae uxori non permittit divertere a marito, at marito permittit uxorem repudiare propter veneficium circa prolem vel subiectionem clavium vel adulterium commissum, si vero aliter quis a se dimitteret uxorem, bonorum eius partem uxoris fieri, partem Cereri sacrum esse iussit; qui autem venderet uxorem, diis inferis immolari.) *cf. Schlesinger, ZRG. 8,58.*

10. *Dion.* (2,26,4,27):<sup>1</sup> ('Ο Ῥωμύλος) ἅπασαν — ἔδωκεν ἐξουσίαν πατρὶ καθ' υἱοῦ, καὶ παρὰ πάντα τὸν τοῦ βίου χρόνον ἂν τε εἶργειν, ἂν τε μαστιγοῦν, ἂν τε δέσμιον ἐπὶ τῶν κατ' ἀγρὸν ἔργων κατέχειν, ἂν τε ἀποκτινύναι<sup>2</sup> προαιρήται. — ἀλλὰ καὶ πωλεῖν ἐφῆκε τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ, — καὶ τοῦτο συνεχώρησε τῷ πατρὶ, μέχρι τρίτης πράσεως ἀφ' υἱοῦ χρηματίσασθαι. — μετὰ δὲ τὴν τρίτην πράσιν ἀπήλλακτο τοῦ πατρός.<sup>3</sup>

11. *Dion.* (2,15,2):<sup>4</sup> Εἰς ἀνάγκην κατέστησε (ὁ Ῥωμύλος) τοὺς οἰκήτορας — ἅπασαν ἄρρενα γενεάν ἐκτρέφειν, καὶ θυγατέρων τὰς πρωτογόνους, ἀποκτινύναι δὲ μηδὲν τῶν γεννωμένων νεώτερον τριετοῦς, πλὴν εἴ τι γένοιτο παιδίον ἀνάπηρον ἢ τέρας εὐθύς ἀπὸ γονῆς. ταῦτα δ' οὐκ ἐκώλυσε ἐκτιθέναι τοὺς γενναμένους, ἐπιδείξαντας πρότερον πέντε ἀνδράσι τοῖς ἔγγιστα οἰκοῦσιν, ἂν κἀκείνοις συνδοκῆ. κατὰ δὲ τῶν μὴ πειθομένων τῷ νόμῳ ζημίας ὥρισεν ἄλλας τε καὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν τὴν ἡμίσειαν εἶναι δημοσίαν.

12. *Plutarchus* (*Rom.* 22):<sup>5</sup> Ἴδιον — τὸ μηδεμίαν δίκην κατὰ πατροκτόνων ὀρίσαντα (τὸν Ῥωμύλον) πᾶσαν ἀνδροφονίαν πατροκτονίαν προσειπεῖν.

13. SI NURUS, SACRA DIVIS PARENTUM ESTOD.<sup>6</sup>

1) (Romulus omnem potestatem in filium patri concessit, idque toto vitae tempore, sive eum carcere includere, sive verberare, sive vinctum ad opera rustica detinere, sive occidere vellet. Etiam vendere filium permisit patri; quin etiam hoc concessit patri, ut usque ad tertiam venditionem per filium adquireret: post tertiam vero venditionem liberabatur filius a patre.) — 2) *Cf. Papin. in Coll.* 4,8: Cum patri lex regia dederit in filium vitae necisque potestatem. — 3) *Cf. XII.4,2.* — 4) (Necessitatem imposuit Romulus civibus, omnem virilem prolem educare et filias primogenitas, necare vero nullum fetum triennio minorem, nisi natum mutilum aut monstrum statim post partum: hos a parentibus exponi non prohibuit dummodo eos prius ostenderent quinque vicinis proximis, iique id comprobassent; in eos vero, qui legibus istis non obtemperarent, poenas statuit cum alias tum etiam hanc, bona eorum pro parte dimidia publicari.) *Cf. XII.4,1.* — 5) (Singular est, quod (Romulus), cum nullam in parricidas statuerit poenam, omne homicidium appellavit parricidium.) *Cf. Leg. Numae 12.* — 6) *Fest.* (230): Plorare flere (inclamare *ins. cod.*, *delet Mue.*) nunc significat et cum praepositione inplorare, id est [id est *del.*] invocare; at (*sic cod.*) apud antiquos plane inclamare. in regis Romuli et Tatii legibus si nurus sacra divis parentum estod in Servi Tulli haec est si parentem puer verberit ast olle plor assit paren . . . puer divis parentum sacer esto id est clamavit dix . . . [*Sic codex teste Huelseno corruptis verbis membrisque traiectis; scribendum fortasse: in regis Romuli et Tatii legibus haec est: 'si parentem puer verberit, ast olle plorassit pa-*

## II. NUMA POMPILIUS.

1. *Livius* (1,19,1): (Numa) — urbem novam, conditam vi et armis, iure — legibusque ac moribus de integro condere parat.  
 2. *Cic. (de rep. 2,14,26)*: animos propositis legibus his, quas in monumentis habemus, — religionum caerimoniis mitigavit — omnesque partes religionis statuit sanctissime. 3. *Cic. (de rep. 5,2,3)*: (Numa) legum etiam scriptor fuit,<sup>1</sup> quas scitis extare.

## a) Ius sacrum.

1. VINO ROGUM NE RESPARGITO.<sup>2</sup>  
 2. PAELEX ARAM IUNONIS NE TANGITO; SI TANGIT, IUNONI CRINIBUS DEMISSIS AGNUM FEMINAM CAEDITO.<sup>3</sup>  
 3. SI HOMINEM FULMEN (?) OCCISIT, NE SUPRA GENUA TOLLITO. HOMO SI FULMINE OCCISUS EST, EI IUSTA NULLA FIERI OPORTET.<sup>4</sup>  
 4. CUIUS AUSPICIO CLASSE PROCINCTA OPIMA SPOLIA CAPIUNTUR, IOVI FERETRIO BOVEM CAEDITO; QUI CEPIT, AERIS CCC DARIER OPORTEAT.<sup>5</sup> SECUNDA SPOLIA, IN MARTIS ARAM IN CAMPO SOLITAUILLIA, UTRA VOLUERIT, CAEDITO; [QUI CEPIT, AERIS CC DATO.] TERTIA SPOLIA, IANUI QUIRINO AGNUM MAREM CAEDITO; C QUI CEPERIT EX AERE DATO. CUIUS AUSPICIO CAPTA, DIS PLACULUM DATO.<sup>6</sup>

rens, puer divis parentum sacer estod.' id est clamarit. adicitur: 'si nurus, sacra divis parentum estod' in Servi Tulli. *Divi parentum sunt dii manes*; cf. *Q 1 n. 1241 = 10 n. 4255*: deis inferum parentum sacrum ni violato. TH. M.]

1) *Ita Halm pro fuisset.* — 2) *Plin. n. h. 14,12,88*: Numae regis post eum [*sic scripsi, cum praecedat Romuli mentio*; posthumi vel postume libri TH. M.] lex est: 'vino cet.' — 3) *Fest. (P. 222)* Paelices —. Antiqui proprie eam paelicem nominabant, quae uxorem habenti nubebat. cui generi mulierum etiam poena constituta est a Numa Pompilio hac lege: 'paelix cet.' *Item Gellius 4,3,3 ubi est tangit, apud Festum tanget.* — 4) *Fest. (F. 178)* Occisum a necato distingui (*scr. distinguunt*) quidam, quod alterum a caedendo atque ictu fieri dicunt, alterum sine ictu. Itaque in Numae Pompilii regis legibus scriptum esse: 'si hominem fulminibus (fulmen Iovis *Scaliger*) occisit — tollito' et alibi: 'homo cet.' — 5) iovi feretrio darier oporteat et bovem caedito qui cepit aeris CC traditur. — 6) *Fest. opima*: M. Varro ait, — esse etiam Pompili regis legem — talem: 'cuius cet.' — *Locum corruptissimum ad emendationem Muellcri potissimum dedi* (cf. *Hertzberg, Phil. 1,331—9*). *Verba utra voluerit cum Scaligero interpretanda sunt* vel maiora vel latentia. Cf. *Plut. Marc. 8*: φασίν, ἐν τῆς ὑπομνήμασι Νομᾶν Πομπιλίου καὶ πρώτων ὀπιμίων καὶ δευτέρων καὶ τρίτων μνημονεύειν, τὰ μὲν πρώτα ληφθέντα τῷ Φερετρίῳ Διὶ κελεύοντα καθιερούν, τα δευτέρα δὲ τῷ Ἀρείῳ, τὰ δὲ τρίτα τῷ Κυρήνῳ· καὶ λαμβάνειν γίρας, ἀσσάρια τριακόσια

5. *Cassius Hemina apud Plinium (nat. hist. 32,2,20)*: Numa constituit, ut pisces, qui squamosi non essent, ni polluerent.<sup>1</sup>

6. *Plinius (nat. hist. 14,12,88)*: ex imputata vite libari vina diis nefas statuit (Numa).<sup>2</sup>

7. *Lydus (de mens. 1,31)*:<sup>3</sup> Ὅτι ἐπὶ τοῦ Νομᾶ καὶ πρὸ τοῦ-  
του οἱ πάλαι ἱερεῖς γαλκῆς ψαλίσιν, ἀλλ' οὐ σιδηραῖς ἀπεκείροντο.<sup>4</sup>

8. *Dion. (2,63,4—74)*:<sup>5</sup> Περιλαβὼν — ἀπάσσαν τὴν περὶ τὰ θεῖα νομοθεσίαν γραφαῖς διεῖλεν εἰς ὀκτὼ μοίρας, ὅσαι τῶν ἱερῶν ἦσαν αἱ συμμορίαί. (κουρίωνες, φλάμινες, ἡγεμόνες τῶν κελερῶν, αὐγόρες, ἐστιάδες, σάλιοι, φητιάλεις, ποντίφικες.)

9. *Plutarchus (Numa, 10)*:<sup>6</sup> Τιμᾶς δὲ μεγάλας ἀπέδωκεν αὐταῖς (*Vestalibus*), ὧν ἔστι καὶ τὸ διαθέσθαι ζώντος ἐξεῖναι πα-  
τρὸς καὶ τᾶλλα πράττειν ἄνευ προστάτου διαγοῦσας ὡσπερ αἱ τρίπαιδες.

## b) Familia.

10. *Dion. (2,27)*:<sup>7</sup> ἐκ τῶν Νομᾶ — νόμων, ἐν οἷς καὶ οὗ-  
τος γέγραπται· ἐὰν πατήρ υἱῷ συγχωρήσῃ γυναῖκα ἀγαγέσθαι,  
κοινωνὸν ἐσομένην ἱερῶν τε καὶ χρημάτων κατὰ τοὺς νόμους, μη-  
κέτι τὴν ἐξουσίαν εἶναι τῷ πατρὶ πωλεῖν τὸν υἱόν.

11. *Plut. (Numa 12)*:<sup>8</sup> (Ὁ Νομᾶς) τὰ πένθη καθ' ἡλικίας  
καὶ χρόνου ἔταξεν, οἷον παῖδα μὴ πενήθειν νεώτερον τριετοῦς,

---

τὸν πρῶτον, τὸν δὲ δεύτερον διακόσια, τὸν δὲ τρίτον ἑκατόν. *Serv. in Verg. Aen.*  
6,860: prima — Iovi suspendi, — secunda Marti, — tertia Quirino.

1) *Cf. Fest. (253)* Pollucere . . . . merces liceat, sunt far, polenta  
— pisces, quibus est squama, praeter scarum (squatum *cod.*). — 2) *Cf.*  
*Plut. Numa 14*: μὴ σπένδειν θεοῖς ἐξ ἀμπελων ἀτμήτων μηδὲ θύειν ἄτερ ἀλφίτων  
(sine farre). — 3) (Id quoque a Numa institutum est, ut sacerdotes ahenis for-  
ficibus, non ferreis tonderentur.) — 4) *sic secundum Wuenschium.* — 5) (Om-  
nem de rebus divinis legislationem scriptis complexus in octo divisit par-  
tes, quot erant sacerdotum collegia.) *Cf. Liv. 1,20,6*: Pontificem — legit  
(Numa), eique sacra omnia exscripta exsignataque adtribuit, quibus hostiis,  
quibus diebus, ad quae templa sacra fierent — Cetera quoque omnia  
publica privataque sacra pontificis scitis subiecit, — ne quid divini iuris  
— turbaretur. — 6) (Magnos Vestalibus dedit honores, inter quos testan-  
di vivo patre ius, et reliqua sine tutore agendi, ut viverent ad exemplum  
earum, quae habent ius trium liberorum.) *Cf. XII. 5,1.* — 7) (e legibus  
Numae, in quibus etiam haec est scripta: si pater filio permiserit uxorem  
ducere, quae iure particeps sit et sacrorum et bonorum, patri non amplius  
ius esse filium vendendi.) *Cf. Plut. Numa 17.* — 8) (Numa officium  
lugendi secundum aetates et tempora constituit, ut puerum trimo minorem

μηδὲ πρᾶσβύτερον πλείονας μῆνας ὧν ἐβίωσεν ἐνιαυτῶν μέχρι τῶν δέκα, καὶ περαιτέρω μηδεμίαν ἡλικίαν· ἀλλὰ τοῦ μακροτάτου πένθους χρόνον εἶναι δεκαμηνιαῖον, ἐφ' ὅσον καὶ χηρεύουσιν αἱ τῶν ἀποθανόντων γυναικες· ἡ δὲ πρότερον γαμηθεῖσα βοῦν ἐγκύμονα κατέθυεν ἐκείνου νομοθετήσαντος.

### c) *Ius publicum.*

12. SI QUI HOMINEM LIBERUM DOLO SCIENS MORTI DUIT, PARI-CIDAS ESTO.<sup>1</sup>

13. *Servius* (in *Vergilii ecl.* 4,43): In Numae legibus cautum est, ut si quis imprudens occidisset hominem, pro capite occisi agnatis eius in contione<sup>2</sup> offerret arietem.<sup>3</sup>

14. *Marcellus l. 28 digestorum* (*D.* 11,8,2): Negat lex regia, mulierem, quae praegnas mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur; qui contra fecerit, spem animantis cum gravida peremisse videtur:

15. *Fest.* (*P.* 6): Aliuta antiqui dicebant pro aliter —; hinc est illud in legibus Numae Pompili: SI QUISQUAM ALIUTA FAXIT, IPSOS IOVI SACER ESTO.

16. *Dion.* (2,74):<sup>4</sup> ἡ περὶ τοὺς ὀρισμοὺς τῶν κτήσεων νομοθεσία· κελεύσας — ἐκάστω περιγράφει τὴν ἑαυτοῦ κτῆσιν καὶ

ne quis lugeat, maiorem ne plures menses, quam annos vixerit, usque ad decem: nec quemquam cuiusvis aetatis ultra; sed longissimi luctus tempus esse decem mensium. Per quod spatium uxoribus quoque defunctorum a secundis nuptiis abstinendum est; et si qua prius nupserit, bovem fetam immolare debebat ex illius lege.) *Cf. Vat. fr. 321*: Lugendi autem sunt parentes anno, liberi maiores X annorum aequae anno (X mensium), — minores — tot mensibus — quot annorum decesserint usque ad trimatum: minor trimo non lugetur sed sublugetur, minor anniculo neque lugetur neque sublugetur.

1) *Fest.* (*P.* 221) Parricidii quaestores appellabantur, qui solebant creari causa rerum capitalium quaerendarum. Nam parricida non utique is, qui parentem occidisset, dicebatur, sed qualemcumque hominem iudematam. Ita fuisse indicat lex Numae Pompili regis his composita verbis: 'si qui cet.' — *Cf. Leg. Rom.* 12. — 2) Ita emendavit *Huschke* pro et natis eius in cautione. — 3) *Cf. Serv. in Verg. georg.* 3,387: apud maiores homicidii poenam noxius arietis damno luebat, quod in regum legibus legitur. — 4) (de terminis agrorum legislatio: iubens unumquemque terminare agrum suum et lapides in finibus ponere, eos Iovi Termine sacra- vit: si quis vero terminos sustulisset vel transtulisset, deo sacrum esse qui fecisset, sanxit.)

σπῆσαι λίθους ἐπὶ τοῖς ὄροις, ἱερούς ἀπέδειξεν ὄριου Διὸς τοὺς λίθους. — εἰ δὲ τις ἀφανίσσειεν ἢ μεταθεῖη τοὺς ὄρους, ἱερὸν ἐνομοθέτησεν εἶναι τοῦ θεοῦ τὸν τοῦτων τι διαπραξάμενον. <sup>1</sup>

17. *Plutarchus (Numa 17)*:<sup>2</sup> Τῶν δὲ ἄλλων αὐτοῦ πολιτευμάτων ἢ κατὰ τέχνας διανομὴ τοῦ πλήθους μάλιστα θαυμάζεται. — Ἦν δὲ ἡ διανομὴ κατὰ τὰς τέχνας αὐλητῶν, χρυσοχόων, τεκτόνων, βαφέων, σκυτοτόμων, σκυτοδεψῶν, γαλκῆων, κεραμέων. τὰς δὲ λοιπὰς τέχνας εἰς ταῖτ' ὅσον συναγαγὼν ἐν αὐτῶν ἐκ πασῶν ἀπέδειξε σύστημα· κοινωνίας δὲ καὶ συνόδους καὶ θεῶν τιμὰς ἀποδοὺς ἐκάστῳ γένει πρεπούσας κτλ.

18. *Macrobius (sat. 1,13)*: Numa (anno Romuli)<sup>3</sup> L dies addidit, ut in CCCLIII dies, quibus XII lunae cursus confici credidit, annus extenderetur; atque his L a se additis adiecit alios VI, retractos illis VI mensibus qui XXX habebant dies, — factosque LVI dies in duos novos menses pari ratione divisit: ac — priorem Iannarium nuncupavit primumque anni esse voluit, — secundum dicavit Februo deo. — Paulo post Numa in honorem imparis numeri <sup>4</sup> — unum adiecit diem, quem Ianuario dedit —. Ianuarius igitur, Aprilis, Iunius, Sextilis, September, November, December, XXVIII censebantur diebus; — Martius vero, Maius, Quinctilis et October dies XXX singulos possidebant, Februarius XXVIII retinuit dies. <sup>5</sup>

19. *Livius (1,19,7)*: (Numa) nefastos dies fastosque fecit, quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat.

### III. TULLUS HOSTILIUS

1. *Cicero (de rep. 2,17,31)*: (Tullus) constituit — ius, quo bella

1) *Fest. (P. 368)* Termino sacra faciebant quod in eius tutela fines agrorum esse putabant. Denique Numa Pompilius statuit, eum qui terminum exarasset et ipsum et boves sacros esse. — 2) (De ceteris eius institutis maximam admirationem habet plebis per artificia distributio; haec vero fuit: tibicinum, aurificum, fabrorum tignuariorum, tinctorum, sutorum, fullonum, fabrorum aerariorum, figulorum; reliquias artes in unum coegit unumque ex iis omnibus fecit corpus; consortia et concilia et sacra cuique generi tribuens convenientia. — 3) *Cf. Leg. Rom. 5.* — 4) Impar numerus magis faustus habebatur. *Cens. d. d. nat. 20,4.* — 5) *Cens. d. d. nat. 20,4*: Postea sive a Numa, ut ait Fulvius, sive, ut Iunius, a Tarquinio 12 facti sunt menses et dies 355. *Liv. 1,19,6*: (Numa) ad cursus lunae in XII menses describit annum — intercalariis mensibus interponendis. — *Ovid. fast. 1,43*: At Numa — mensibus antiquis praeponit duos. *Plut. Numa 18,19; qu. Rom. 19. Cf. Mo., Chron. 18—47. Hu., röm. Stud. 1,27—55.*

indicerentur, quod — sanxit fetiali religione, ut omne bellum, quod denuntiatum indictumque non esset, id iniustum esse atque impium iudicaretur.

2. *Livius* (1,26,5.6): Rex (Tullus) — ‘Duumviros’, inquit, ‘qui Horatio perduellionem iudicent, secundum legem facio’. Lex horrendi carminis erat: ‘Duumviri perduellionem iudicent: si a duumviris provocari, provocatione certato: si vincent, caput obnubito, infelici arbori reste suspendito,<sup>1</sup> verberato vel intra pomerium vel extra pomerium’.<sup>2</sup>

3. *Dion.* (3,22,10):<sup>3</sup> ἔστι δὲ καὶ νόμος — δι’ ἐκεῖνο (τῶν ‘Ορατίων) κυρωθεῖς τὸ πάθος, ᾧ καὶ εἰς ἐμὲ χρωῖνται, — κελεύων, οἷς ἂν γένωνται τριδύμοι παῖδες, ἐκ τοῦ δημοσίου τὰς τροφὰς τῶν παίδων χορηγεῖσθαι μέχρι ἤβης.

4. *Dion.* (3,30,7):<sup>4</sup> τοῖς — ἐταίροις αὐτοῦ (τοῦ Μεττίου) καὶ συνειδόσι τὴν προδοσίαν αὐτοῦ<sup>5</sup> δικαστήρια ὁ βασιλεὺς (Τύλλος) καθίσας τοὺς ἀλόντας ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸν τῶν λειποτακτῶν τε καὶ προδοτῶν νόμον ἀπέκτεινεν.

5. *Tacitus* (*ann.* 12,8): Addidit Claudius sacra ex legibus Tulli regis piaculaque (*propter incestum fratris et sororis*) — per pontifices danda.

### III. ANCUS MARCIUS.

1. *Livius* (1,32,5): Ut tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicae caerimoniae proderentur, nec gerebantur solum sed etiam indicerentur bella aliquo ritu, ius ab antiqua gente Aequiculis, quod nunc fetiales habent, descripsit, quo res repetuntur.<sup>6</sup>

1) *Verba* caput — suspendito *Cicero* (*p. Rab.* 4,13) *legi Tarquinii Superbi attribuire videtur.* — 2) *Cf. Fest.* (297) *Sororium* tīgillum — : — Horati et Curiati (*curati cod.*) cum dimicassent, — Horatius interfecit eam (*scil.* sororem). Et quamquam a patre absolutus sceleris (*sceleri cod.*) erat, accusatus tamen parricidii apud duumviros damnatusque provocavit ad populum, cuius iudicio victor duo tīgilla tertio superiecto, — velut sub iugum missus, subit, — liberatus omni noxia sceleris est *cet.* *Cf. Liv.* 1,26,13: *piacularibus sacrificiis factis, quae deinde genti Horatiae tradita sunt.* *Cic. rep.* 2,31,54. — 3) (Lex lata est propter illum casum, iubens, si cui trigemini nascerentur filii, ei de publico alimenta ad pubertatem usque suppeditari.) — 4) (sociis et proditionis conscii iudicia rex constituit et convictos secundum legem de desertoribus et proditoribus interfecit.) — 5) *αὐτοῦ del. Kiesling, Cobet, Jacoby.* — 6) *Cf. leg. Tull. Host.* 1.



## V. TARQUINIUS PRISCUS.

1. *Cicero (de rep. 2,20,35)*: Tarquinius, — ut de suo imperio legem tulit, principio duplicavit — pristinum patrum numerum, et antiquos patres 'maiorum gentium' appellavit, quos priores sententiam rogabat, a se adscitos 'minorum'.<sup>1</sup>

2. *Dion. (3,611,62)*:<sup>2</sup> οἱ πρόβειοι (τῶν Τυρρήνων) — παρῆσαν — φέροντες — τὰ σύμβολα τῆς ἡγεμονίας, οἷς ἐκρίσθησαν αὐτοὶ τοὺς σφετέρους βασιλεῖς, κομίζοντες στέφανόν τε χρύσειον καὶ θρόνον ἐλεφάντινον καὶ σκήπτρον ἀετὸν ἔχον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, χιτῶνά τε πορφυροῦν χρυσοῦσμον καὶ περιβόλαιον πορφυροῦν ποικίλον. — Ταύταις ταῖς τιμαῖς ὁ Ταρκύνιος οὐκ εὐθὺς ἐχρήσατο λαβῶν, ὡς οἱ πλεῖστοι γράφουσι τῶν Ῥωμαίων συγγραφέων, ἀλλ' ἀποδοὺς τῇ τε βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τὴν διάγνωσιν, εἰ ληπτέον αὐτά, ἐπειδὴ πᾶσι βουλομένοις ἦν, τότε προσεδέξατο κτλ.

## VI. SERVIUS TULLIUS.

1. *Livius (1,42,5)*: Censum — instituit, — classes centuriasque et — ordinem ex censu descripsit.

2. *Dion. (4,15,6)*:<sup>3</sup> τῷ δὲ μὴ τιμησαμένῳ τιμωροῖαν ὤρισε τῆς τ' οὐσίας στέρεσθαι, καὶ αὐτὸν μαστιγωθέντα παρῆγναι.

3. *Dion. (4,22,4)*:<sup>4</sup> Ὁ δὲ Τύλλιος καὶ τοῖς ἐλευθερουμένοις τῶν θεραπόντων — μετέχειν τῆς ἰσοπολιτείας ἐπέτρεψε. κελεύσας γὰρ ἅμα τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐλευθέροις καὶ τούτους τιμῆσασθαι τὰς οὐσίας, εἰς φυλὰς κατέταξεν αὐτοὺς τὰς κατὰ <τὴν> πόλιν τέταρτας ὑπαρχούσας, — καὶ πάντων ἀπέδωκε τῶν κοινῶν αὐτοῖς μετέχειν, ὧν τοῖς ἄλλοις δημοτικοῖς.

1) Cf. *Liv. 1,35,6. Dion. 3,67.* — 2) (Legati Etruscorum aderant ferentes insignia imperii, quibus ipsi reges suos ornabant, portantes coronam auream, sellam eburneam, sceptrum aquila in capite ornatum, tunicam purpuream auro distinctam, togam purpuream pictam. Tarquinius tamen his honoribus non statim usus est, ut plerique scriptorum Romanorum tradunt, sed senatus populique arbitrio permittens, an recipiendi honores essent, tum demum cum omnes consensissent eos accepti.) *Etiam XII lictores Dion. hic refert, quos iam a Romulo sumptos esse Liv. 1,8,2 et Plut. Rom. 26 tradunt. Cf. Rubino, R. Verf. 396.* — 3) (incensis poenam constituit, bonis privari et virgis caesos venum dari.) — 4) (Tullius servis manumissis civitatem habere concessit; iubens enim una cum liberis aliis omnibus etiam libertos censerī, in quattuor tribus urbanas eos distribuit. — eosque ad omnia quae publica essent aeque admisit ac ceteros plebeios.)

4. *Dion.* (4,13,1):<sup>1</sup> τοὺς νόμους τοὺς τε συναλλακτικοὺς καὶ τοὺς περὶ τῶν ἀδικημάτων ἐπεκύρωσε ταῖς φράτραις· ἦσαν δὲ πεντήκοντά που μάλιστα τὸν ἀριθμὸν.

5. *Dion.* (4,25):<sup>2</sup> ἐκεῖνος διελὼν ἀπὸ τῶν ἰδιωτικῶν (ἐγκλημάτων) τὰ δημόσια, τῶν μὲν εἰς τὸ κοινὸν φερόντων ἀδικημάτων αὐτὸς ἐποίητο τὰς διαγνώσεις, τῶν δ' ἰδιωτικῶν ἰδιώτας ἔταξεν εἶναι δικαστάς, ὄρους καὶ κανόνας αὐτοῖς τάξας, οὓς αὐτὸς ἔγραψε νόμους.

6. SI PARENTEM PUER VERBERIT, AST OLLE PLORASSIT, PUER DIVIS PARENTUM SACER ESTO.<sup>3</sup>

## VII. TARQUINIUS SUPERBUS.

*Dion.* (4,43,1):<sup>4</sup> (Ὁ Ταρκύνιος) τοὺς — νόμους τοὺς ὑπὸ Τυλλίου γραφέντας, καθ' οὓς — οὐδὲν ὑπὸ τῶν πατρικίων ὡς πρότερον ἐβλάπτοντο περὶ τὰ συμβόλαια, πάντας ἀνεῖλε· καὶ οὐδὲ τὰς σανίδας, ἐν αἷς ἦσαν γεγραμμένοι, κατέλιπεν, ἀλλὰ καὶ ταύτας καθαιρεθῆναι κελεύσας ἐκ τῆς ἀγορᾶς διέφθειρεν.

### [VII] ADDITAMENTUM.

Cippus antiquissimus in Foro Romano repertus.

*Dess.* 4913. — *Rep. a.* 1899, in foro, ubi hodie. — *Edd.*: *Gamurrini*, notizie degli scavi, 1899, 151 sqq.; *deinde inter alios Comparetti*, iscrizione archaica 1900 et *Enmann*, bull. de l'acad. imp. de Petersbourg 1899-263 sqq., qui legem regiam esse censet. — *Nos ordinem Thurneysenianum* (*Rh. Ph.* 55, 484; 56, 161; cf. *Skutsch*, *Vollmöllers Jahresbericht*, 1904, 453 sqq.) seculi sumus.

quoi ho . . . . .<sup>2</sup> . . . sakros es<sup>3</sup>ed sora . . . . .<sup>4</sup> . . . . iasias  
 . . . .<sup>5</sup> | regei . . . . .<sup>6</sup> . . . . . evam | quos ri . . . . .<sup>8</sup> . . . . m kaloto<sup>9</sup>rem  
 hab . . .<sup>10</sup> | . . . od iouxmen<sup>11</sup>|ta kapia dota . . .<sup>12</sup> | . . od iovestod<sup>13</sup> | velod  
 nequ . . .<sup>14</sup> | . . . quoi ha<sup>15</sup>m ite ri . . .<sup>16</sup> | loivquiod.

1) (leges cum de contractibus tum de delictis per curias tulit, erant autem numero fere quinquaginta.) — 2) (ille iudiciis publicis separatis a privatis ipse quidem de criminibus ad rem publicam pertinentibus suscepit cognitionem, rerum autem privatarum privatos iudices esse inssit, quibus normas et regulas leges dedit a se conscriptas.) — 3) *Vide supra Leg. Rom. 13.* — 4) (Tarquinius leges a Tullio scriptas, per quas non, ut autem, in contractibus a patriciis vexabantur, omnes sustulit, et ne tabulas quidem, in quibus erant scriptae, reliquit, sed has quoque ex foro summo veri iubens delevit.) Cf. *Dion.* 5,2,2: (Βραῦτος καὶ Κολλατῖνας) τοὺς νόμους τοὺς περὶ τῶν συμβολαίων, τοὺς ὑπὸ Τυλλίου γραφέντας, — οὓς ἅπαντας κατέλυσε Ταρκύνιος, ἀνενεώσαντο

*Haec fere agnosci posse censet Skutsch: qui hunc (vel 'hoc') . . . 'sacer erit' . . . Deinde in l. 5 (fortasse etiam in 7) videtur sermo esse de rege sive de rege sacrificulo. Pergitur in l. 8: kalatorem hab [eat] . . . iumenta capiat (kapia ante dota pro kapiad scriptum). In l. 12 iovestod idem est quod posteriores dicebant iusto, cui adjungi videtur substantivum velod sive id voluntatem significat sive pro dvelod (= duello) scriptum est, ut vult Kretschmer, Wiener Stud. 26,158 sq. In reliquis nihil agnoscitur praeter ham = hanc (ite pro iter scriptum ante ri?).*

*Haec si vera sunt, comparari possunt talia qualia leguntur in lege Urson. I 3,16 aedilibus . . . praeconem . . . habere ius potestasque esto et in Julia munic. 62sq. quibus diebus virgines vestales, regem sacrorum flamines plostris in urbe . . . vehi oportebit. Initium huiusmodi fuisse potest qui hu[nc locum sive lapidem violaverit], sacer esto.*

## CAPUT II.

### LEGES XII TABULARUM.

#### HISTORIA.

*Legum XII tabularum historiam accuratius enarraverunt Liv. 3,9—57, Dion. 10,1—60, Pompon. in D. 1,2,2,3,4,24. E Livio quae huc pertinent excrpsi. Quanam XII tabularum apud Romanos fuerint fata, quomodo capta a Gallis urbe interierint, num postea restitutae sint, quomodo temporum decursu textus earum sit mutatus, quinam apud veteres iis exstiterint interpretes, omnia optime exposuit Rud. Schoell, legis XII tabularum reliquiae 1866, 1—39. Qui vero nostra aetate inde a saeculo XVI colligendis et restituendis XII tabularum reliquiis operam dederint scriptores enarravit H. Dirksen, Uebersicht der bisherigen Versuche zur Herstellung des Textes der XII Tafeln, 1824. Qui etiam rationem et viam, quae esset ingredienda, novam constituit tantaque eruditione absolvit, ut omnes qui post eum XII tabulas ediderunt, in eo substiterint pauca addentes vel emendantes. Quod unum libro deest, ut legitima XII tabularum verba, si quae tradita nobis sunt, ex artis philologicae ratione sub examen revocarentur, id scite perfecit Schoellius l. l., quem paucis locis exceptis ex iuris ratione diiudicandis secutus sum. Quod constituit Dirksen systema XII tabularum licet non ubivis satisfaciat, ut Schoellius ita ego quoque retinui, ne modus citandi turbaretur. [NII Iam Ettore Pais (storia di Roma I 1898.99) quae dicuntur leges XII tab. unquam latas esse negat, legis latinam ex iure Flaviano, quo Appii Claudii scriba actiones ab Appio ad formam redactas publicavit, falsa geminatione confictam ratus; quem secutus vel potius exsuperans Lambert (N. R. 26,149; Melanges Appleton) fragmenta XII tab. Sex. Aelio Cato Pacto adtribuit; quam tamen opinionem viris doctis non probaverunt: vide Girard (NR. 1902) Erman (ZSSSt., 23,450) Lenel (LSSt. 26,290): plane quae traduntur XII tabularum reliquiae, non omnes ex tab. originem ducunt, quae ducunt, non omnes sermonem XII*

*tab. servant integrum.* — *De sermone XII tab. cf. Bréal, Journal des savants 1902 p. 599; qui glossemata censet esse e. g. Si nolet arceram ne sternito (I. 3); Aut si volet maiore (III, 3).]*

Livius (3,9,2): C. Terentilius Arsa tribunus plebis eo anno (*u. e.* 292) fuit. Is — maxime in consulare imperium, tamquam nimium nec tolerabile liberae civitati, invehebatur: — (9,4:) ‘duos pro uno dominos acceptos — infinita potestate, qui — effrenati ipsi omnes metus legum — verterent in plebem; (9,5:) quae ne aeterna illis licentia sit, legem se promulgaturum, ut V viri creentur legibus de imperio consulari scribendis.’ — (10,5:) Anno deinde insequenti (293) lex Terentilia a toto relato collegio novos aggressa consules est. (11,3:) — patres in lege quae per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda <se> gerebant. (14,6:) — per totum annum artibus lex elusa est. (15,1:) Nihil novi novus annus (294) attulerat; legis ferendae aut accipiendae cura civitatem tenebat. (17,9:) — nec lex tamen ferri — potuit. (21,2:) — SCta fiunt, ‘ut neque tribuni legem eo anno ferrent, neque *cet.*’ (24,7:) — tribuni (295) — comitia quaestores habere de reo (Volscio), nisi prius habita de lege essent, passuros negabant. (25,1:) — consules facti (296) duas residuas ann. prioris causas exceperunt, — (25,2:) legem — impediabant —. (25,4:) Cum Verginius maxime ex tribunis de lege ageret, dum mensum spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem, ut, cum edocuisset populum, quid fraudis occultae ferretur, sinerent deinde suffragium inire. Hoc intervalli datum res tranquillas in urbe fecit: (29,8:) Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est; sed — ne quid ferretur ad populum patres tenere. (30,1:) — initio anni (297), cum foris otium esset, domi seditiones — eadem lex faciebat, (30,2:) ulteriusque ventum foret, adeo exarserant animi, ni *cet.* — (31,1:) Domi forisque otium fuit (298). — (31,2:) sequente anno (299) — legem omnibus contionibus suis celebrant (tribuni). — (31,6:) (novi consules) aiebant — ‘plebem et tribunos legem ferre non posse’. (31,7:) Tum abiecta lege, quae promulgata consenuerat, tribuni lenius agere cum patribus: ‘finem tandem certaminum facerent, — communiter legum latores et ex plebe et ex patribus, qui utrisque utilia ferrent quaeque aequandae libertatis essent, sinerent creari.’ (31,8:) Rem non aspernabantur patres, laturum leges neminem nisi ex patribus, aiebant. Cum de legibus conveniret, de latore tantum discreparet, missi legati Athenas Sp. Postumius Albus, A. Manlius, P. Sulpicius Camerinus, iussique in-

clitas leges Solonis describere et aliarum Graecae civitatum instituta mores iuraque noscere. (32,1:) — quietus annus (301) — silentio tribunorum, quod — legatorum, qui Athenas ierant, legumque peregrinarum exspectatio praebuit. — (32,6.7): Iam (302) redierant legati cum Atticis legibus. Et intentius instabant tribuni, ut tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari Xviros sine provocatione, et ne quis eo anno alius magistratus esset. Admicerentur ne plebei, controversia aliquandiu fuit; postremo concessum patribus. — (33,1:) Anno trecentesimo altero, quam condita Roma erat, — mutatur forma civitatis ab consulibus ad Xviros. — (33,3:) Xviri creati Appius Claudius *cet.* — (34,1:) — Tum (303) legibus condendis opera dabatur; ingentique hominum exspectatione propositis X tabulis, populum ad contionem advocaverunt: — (34,3:) 'se — omnibus, summis infimisque, iura aequasse.' — (34,6:) Cum ad rumores hominum de unoquoque legum capite editos satis correctae viderentur, centuriatis comitiis X tabularum leges perlatae sunt, quae nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias acervatarum legum cumulo fons omnis publici privatique est iuris. (34,7:) Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolvi posse velut corpus omnis Romani iuris. Ea exspectatio — desiderium Xviros iterum creandi fecit. — (37,4:) Iam et processerat pars maior anni (304) et duae tabulae legum ad prioris anni X tabulas erant adiectae, nec quicquam iam supererat, si eae quoque leges centuriatis comitiis perlatae essent, cur eo magistratu rei publicae opus esset. (57,10:) Priusquam urbem egrederentur — (*consules a.* 306) leges decemvirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in aes incisas in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum aediles functos eo ministerio scribant.

## TABULA I.

### 1. SI IN IUS VOCAT, ITO. NI IT, ANTESTAMINO: IGITUR EM CAPITO.

Testimonia: I, 1. *Porphyrio* (ad *Hor. sat.* 1,9,76: Adversarius molesti illius Horatium consulit, an permittat se antestari, iniecta manu extracturus ad praetorem, quod vadimonio non paruerit. De hoc autem lege XII tab. his verbis cautum est: 'Si in ius vocationi tantestaminigitur (*sic. non tiur, codex*) en capito'. Antestari est (an *ins. cod.*) ergo ante testari (antestare *cod.*) scilicet antequam manum iniciat. *Cic. (de leg.* 2,4,9): A parvis —, Quinte, didicimus: 'si in ius vocat' atque (at *ins. codd.*) alias eiusmodi leges nominare. *Gell. (20,1,25)*: Verba sunt haec legis: 'si in ius vocat'. *Rh. ad. Her (2,13,19)*: Lege ius est id, quod iussu populi sanctum est, quod genus: ut in ius eas, cum

2. SI CALVITUR PEDEMVE STRUIT, MANUM ENDO IACITO. 3. SI MORBUS AEVITASVE VITIUM ESCIT, IUMENTUM DATO. SI NOLET, AR CERAM NE STERNITO.

4. ASSIDUO VINDE X ASSIDUUS ESTO; PROLETARIO IAM CIVI QUIS VOLET VINDE X ESTO.

voceris. — *Fest.* (P. 76) Em, tum. (77) Em [en G.] pro eum, ab eo, quod est 'is'. (P. 105) Igitur nunc quidem pro — ergo; sed apud antiquos ponebatur pro inde et postea et tum. *Verba ut supra leguntur constituit iam Gothofredus, nisi quod ito vocem inseruit demum Heindorf, ZGR. 2,432—410.* [*Mihi ito videtur rectius abesse.* TH. M.]

2. *Fest.* (F. 310): Struere antiqui dicebant pro adicere, augere; — at [aut *cod.*] in XII quod est: 'si calvitur — iacito', alii putant significare retrorsus ire, alii in aliam partem, alii fugere [fure *cod.*], alii gradum augere, alii minuere [*exciderunt talia fere*: sed struit is qui moratur] ac vix pedem pedi praefert, otiose it, remoratur. *Fest.* (210): 'Pedem struit' in XII significat 'fugit', ut ait Ser. Sulpicius. — *Non.* (6) Calvitur dictum est frustratur, tractum a calvis mimiceis, quod sint omnibus frustratui. — Lucilius: 'si non it, capito', inquit, 'eum, et si calvitur, ergo fur dominum' [endo ferto manum *Carrio.*] *D.* 50,16,233 pr.

3. *Gell.* (20,1,25): Verba sunt haec de lege Si in ius vocat: 'si morbus aevitasve vitium escit' qui in ius vocabit 'iumentum dato etc.'. *Verba* qui in ius vocabit *interpretis esse vidit Schoellius.* — *Varro* (de l. l. 5,140): arcera, quae etiam in XII tab. appellatur, quod ex tabulis vehiculum erat factum ut arca. — *Cf. Gell.* 20,1,12,24—30. *Fest.* (P. 77) escit erit (*Schoell* 98). *Non.* (55): Arcera plaustrum est rusticum, tectum undique quasi arca. — Hoc autem vehiculi genere senes et aegroti vectari solent.

4. *Gell.* (16,10,5): Ennius verbum hoc (proletarius) ex XII tab. — accepit, in quibus, si recte commemorari, ita scriptum est: 'assiduo — proletario iam civi (iam civi *omittunt codd. Gellii familia altera*) cui quis nolet uindex esto.' [*Scr. proletario quique volet.* TH. M.] *Cic. top.* 2,10: Cum lex (*ins. aelia sentia libri*) assiduo vindicem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti; locuples enim est assiduus, ut ait L. Aelius. — *Fest.* (P. 9): Assiduus dicitur, qui in ea re, quam frequenter agit, quasi consedissee videatur; alii assiduum locupletem, quasi multorum assium, dictum putarunt; alii eum, qui sumptu proprio militabat, ab asse dando [assedendo T.] vocatum existimant [*aestimantur libri.*] (*L.* 377, *Mo.* 84.) Vindex ab eo, quod vindicat, quo minus is, qui prensus est ab aliquo, teneatur. *Non.* (67): Proletarii dicti sunt plebei, qui nihil reipublicae exhibeant, sed tantum prolem sufficient. — *Varro* de vita p. R. lib. I: 'quibus erant pecuniae satis, locupletis, assiduus; contrarios proletarios. Adsiduo neminem vindicem voluerunt locupleti' [idem: adsiduo neminem vindicem esse voluerunt nisi adsiduum id est locupletem *coniecit Turnebus*]. (155) Proletarii cives dicebantur, qui in plebe tenuissima erant et non amplius quam mille et quingentos aeris in censum deferebant. *D.* 2,4,22,1; 50,16,234,1.

5. NEX . . . FORTI SANATI . . .

6. REM UBI PACUNT, ORATO. 7. NI PACUNT, IN COMITIO AUT IN FORO ANTE MERIDIEM CAUSSAM COICIUNTO. COM PERORANTO AMBO PRAESENTES. 8. POST MERIDIEM PRAESENTI LITEM ADDICITO. 9. SI AMBO PRAESENTES, SOLIS OCCASUS SUPREMA TEMPESTAS ESTO.

10. *Gellius* (16,10,8): cum proletarii et adsidui et sanates et VADES et SUBVADES et XXV asses et taliones — evanuerint, omnis-

5. *Fest.*: Sanates: . . . in XII: nex . . . forti sanati (*vide in epitome nostra Festi*) . . . *Idem alibi*: In XII cautum est, ut idem iuris esset Sanatibus quod Forcibus. *Fest.* (P. 84) Forctes, frugi et bonus, sive validus. (P. 102) Hoc tum et forctum pro bovo dicebant. *Gell.* (16,10,8): cum proletarii et assidui et sanates — omnisque illa XII tab. antiquitas — consopita sit. *Cf. fr. 10.*

6–9. *Rh. ad Her.* (2,13,20): Pacta sunt, quae legibus observanda sunt, hoc modo: ‘rem — cuicito’ (*sic libri*). *Gell.* (17,2,10): ‘Sole occaso’; non in-suavi vetustate est, — in XII autem tabulis verbum hoc ita scriptum est: ‘ante meridiem causam coniciunt (*sic libri*), cum perorant sol (solis *cod. Paris.*) occasus — esto’. — *Prisc.* (*de arte gramm.* 10,5,32): antiqui ‘pago’ quoque dicebant, pro paciscor, *citans ex Cicerone*: pacta sunt quae legibus observanda sunt hoc modo: ‘rem ubi pagunt orationi (*sic libri*) pagunt’. — *Quint.* (1,6,11): cum legeremus in XII tab.: ‘ni ita pagunt’. *Scaurus* (*de orthogr.* p. 2253): (testantur) XII tab., ubi est ‘ni pacunt’ per hanc formam, quod male quidam per C enuntiant, est enim praeteritum eius pepigi a pango. *Censorin.* (*de die nat.* 23): in XII tab. nusquam nominatas horas invenies, — sed: ‘ante meridiem’. — *Non.* (267): coicere, agere. *Afranius* —: ‘causam coicere hodie ad te volo. Ambon adestis? profuturos arbitror’. *Ps. Asc. in Verrin.* 2,1,27. *Gai.* 4,15. — *Varro* (*de l. l.* 7,51): Supremum a superrumo dictum, itaque in XII dicunt: ‘solis — esto’. *Macr.* (*sat.* 1,3,14): sicut expressum est in XII tab.: ‘solis — esto’. *Cens.* (*d. d. nat.* 24): plurimi supremam post occasum solis esse existimant, quia est in XII tab. scriptum sic: ‘solis — esto’. *Fest.* (305) Supp[remum] — alias extre[mum] significat, ut] in legibus XII: ‘Solis [occasus suppre]ma tempestas esto’; — [alias pro] maximo, cum duas [oves et triginta boves] supremam mull[tam dicunt]. — *Cf. Plin.* (*n. h.* 7,60): XII tab. ortus tantum et occasus nominantur. *Varro* *de l. l.* 6,5; 7,51. *Fest.* (P. 362) Tempestatem pro tempore frequenter dixerunt antiqui. — *Com esse* σὺν, una, secum, invicem observavit *Bergkiius Rh. Ph.* 19,605, probante *Schoellio* p. 102. [*Immo scribendum est*: causam coicunto, tum perorante ambo praesentes, duce *Gaio* 4,15: cum ad iudicem venerant, antequam apud eum causam perorarent, solebant breviter et quasi per indicem rem exponere, quae dicebatur causae coniectio. *Deinde etsi sole occaso apud Gellium vetustum esse dicitur legiturque in lege Plaetoria* (*apud Censorinum l. c.*) ad solem occasum, in solis occasus consentiunt *Varro Festus Macrobius Censorinus, item ex libris Gellianis unus isque optimus*: sol Gelliani libri reliqui. *Th. M.*] [*VII Meridie scriptum fuisse Usener demonstravit Jahrb. für Philolog.* 117,78.]

que illa XII tabularum antiquitas — lege Aebutia lata consopita sit —.

### TABULA II.

1. *Gaius* (4,14): de rebus M aeris plurisve D assibus, de minoris vero L assibus sacramento contendebatur; nam ita lege XII tabularum cautum erat. [At] si de libertate hominis controversia erat, etiamsi pretiosissimus homo esset, tamen ut L assibus sacramento contenderetur, eadem lege cautum est —

2. . . . MORBUS SONTICUS . . . AUT STATUS DIES CUM HOSTE . . . QUID HORUM FUT UNUM IUDICI ARBITROVE REOVE, EO DIES DIFFISSUS ESTO.

3. CUI TESTIMONIUM DEFUERIT, IS TERTIIS DIEBUS OB PORTUM OBVAGULATUM ITO.

### TABULA III.

1. AERIS CONFESSI REBUSQUE IURE IUDICATIS XXX DIES IUSTI SUNTO. 2. POST DEINDE MANUS INIECTIO ESTO. IN IUS DUCITO.

II, 2. *Fest.* (290): Sonticum morbum in XII significare ait Aelius Stilo certum cum iusta causa; quem nonnulli putant esse qui noceat, quod sotes significat nocentes. *Gell.* (20,1,27): morbum vehementiorem — legum istarum scriptores — morbum sonticum appellant. *Fest.* (P. 111) Insons, extra culpam, a quo dici morbus quoque existimatur sonticus, quia perpetuo noceat. (344) [*Sontica* c]ausa dicitur a morbo [*sontico*, propter quem, quod est glerendum, agere [nequimus.] *D.* 50,16,113; 42,1,60. — *Cic.* (*de off.* 1,12,37): Hostis — apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus; indicant XII tab.: ‘aut — hoste’. *Cf.* *Fest.* Status. *D.* 50,16,234 pr. (*Ad iuramentum militare pertinet status conductusve dies apud Gell.* 16,4,4 et *Plaut. Curc.* 1,1,4). — *Capito apud Festum*: Reus: — nam (*numa cod.*) in secunda tabula secunda lege, in qua scriptum est: ‘Quid horum fuit unum (*sic. cod.*, vitium em. *Cuiacius*) iudici — eo die diffensus (*sic. cod.*) esto’. *Ulp.* (*D.* 2,11,2,3): lex XII tab., si iudex vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediatur, iubet diem iudicii esse diffisum. *Cf. leg. Urson. c.* 95. tab. III, 2,21—36. [*Scripti diffisus, cum constet de infinitivo diffindere Gell.* 14,2,11 et *de perfecto diffidi Liv.* 9,38,15. TH. M.]

3. *Fest.* (233) Portum in XII pro domo positum, omnes fere consentiunt: ‘cui — ito’. *Idem* (*L.* 375, *Mo.* 81): Vagulatio in l. XII significat quaestionem (*sic vel quaestio libri*) cum convicio: ‘cui — ito’.

III. 1—4. *Gell.* (20,1,42—45): Confessi igitur aeris ac debiti iudicatis XXX dies sunt dati —. Sic enim sunt, opinor, verba legis: ‘aeris — dato.’ [*VII Cf. leg. Urs. c.* 61. tab. I *initium.*]

1. *Gell.* (15,13,11): Confessi autem aeris, de quo facta confessio est, in XII tab. scriptum est his verbis: ‘aeris conf. rebusque (iure om.) iud. — sunt’. — *De tempore iudicati cf. Gai.* 3,78. *D.* 12,1,4,5.7. — *Schoell p.* 106 verba rebusque iure delenda et aeris confessi iudicatis coniungenda censet, immemor ut videtur, de confesso iudicium non fieri iure Romano.



3. NI IUDICATUM FACIT AUT QUIS ENDO EO IN IURE VINDICIT, SECUM DUCITO, VINCITO AUT NERVO AUT COMPEDIBUS XV PONDO, NE MAIORE, AUT SI VOLET MINORE VINCITO. 4. SI VOLET SUO VIVITO. NI SUO VIVIT, QUI EUM VINCTUM HABEBIT, LIBRAS FARRIS ENDO DIES DATO. SI VOLET, PLUS DATO.

5. *Gellius* (20,1,46—7): Erat autem ius interea paciscendi ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies sexaginta. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad praetorem in comitium producebantur, quantaeque pecuniae iudicati essent, praedicabatur. Tertiis autem nundinis capite poenas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant.

6. TERTIIS NUNDINIS PARTIS SECANTO. SI PLUS MINUSVE SECURUNT, SE FRAUDE ESTO.

7. ADVERSUS HOSTEM AETERNA AUCTORITAS [ESTO].

2. *De manus iniectione* cf. *Gai.* 4,21.

3. *Cf. Ter. Phorm.* 334: ducent damnatum domum. *Donat.*: secundum ius scilicet, quo oboerati, cum non solvendo essent, ipsi manu capiebantur. *Liv.* 8,28,8: iussi consules (a. 428) ferre ad populum, ne quis in compedibus aut in nervo teneretur. *Fest.* (165) Nervum appellamus etiam ferreum vinculum, quo pedes impediuntur, quamquam Plautus eo etiam cervices vinciri ait. — In eo vindicit sicut in re vindicare apud *Gell.* 20,10,7.9. *Sch.* 92. [*Gellius* l. c. ut recte distinctit rem, quam vindicamus, puta agrum, a particula, puta gleba, in qua vindicamus, ita ubi haec distinctio locum non habet, praepositio admitti non potest, sed solus accusativus; mihi in iure vocabula videntur ad explicanda ea quae sunt endo eo adscripta esse ab interprete antiquissimo, qui recte omnino eo referret ad id quod praecedit in ius ducito. TH. M.] — *Lectionem traditam minore* — maiore defendit *Puchta*, *Inst.* § 179 not. i.; *verba permutanda censent plerique.* *Hu.*, *Nexum* p. 38, n. 100. [*VII* verbu aut si volet minore *glossema* esse putat *Bréal*, *Journal des Savants*, 1902 p. 607.]

4. *pro farris libri ferri.* — *Cf. Gai. lib. II ad l. XII tab. (D. 50,16, 234,2):* Verbum 'vivere' quidam putant ad cibum pertinere, sed *Ofilius* — ait, his verbis et vestimenta et stramenta contineri.

6. *Gell.* (20,1,48—52): eam capitis poenam — metuendam reddiderunt. Nam — secare, si vellent, atque partiri corpus addicti — permiserunt. Et quidem verba ipsa legis dicam, ne existimes invidiam me istam forte formidare: 'tertiis — esto'. — *Cf. Gell. l. c. 52:* dissectum esse antiquitus neminem equidem legi neque audivi. — *Quint.* 3,6,84: in XII tab. debitoris corpus inter creditores dividi licuit, quam legem mos publicus repudiavit. *Tertull. apol.* 4: iudicatos in partes secari a creditoribus leges erant: consensu tamen publico crudelitas postea erasa est. *Dio Cass. fragm.* 12: τούτο μὲν εἶ καὶ τὰ μέγιστα ἐνενόμιστο, ἀλλ' οὐ τί γε καὶ ἔργῳ ποτὲ ἐγγράφει. — *Multi de bonorum sectione intellegere volunt hanc legem, quos merito perstringit Niebuhr, röm. Gesch.* 2,670—72. *Cf. Puchta, Inst.* § 179, not. n.

7. *Cic. (de off. 1,12,37) in loco supra II, 2 exscripto addit:* itemque: 'adversus — auctoritas'.

## TABULA III.

1. *Cicero (de leg. 3,8,19)*: cito necatus tamquam ex XII tabulis insignis ad deformitatem puer.

2. SI PATER FILIUM TER VENUM DUUIT, FILIUS A PATRE LIBER ESTO.

3. *Cicero (phil. 2,28,69)*: Illam suam suas res sibi habere iussit ex XII tab., claves ademit, exegit.

4. *Gellius (3,16,12)*: comperi, feminam — in undecimo mense post marito mortem peperisse, factumque esse negotium — quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam Xviri in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripsissent.

## TABULA V.

1. *Gaius (1,144—5)*: Veteres — voluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, — in tutela esse; — exceptis virginibus

---

IV. 1. necatus *Puteanus*, legatus libri. — Cf. *supra Leg. Romuli 11*.

2. *Ulp. (fr. 10,1)*: filius ter mancipatus, ter manumissus sui iuris fit, id enim lex XII tab. iubet his verbis: 'si pater — esto'. *Gai. (1,132)*: lex enim XII tab. tantum in persona filii de tribus mancipationibus loquitur his verbis: 'si pater — a patre filius liber esto'. — uenum daut *Ulpiani liber*, uenum d(uit?) *Gai*; de futuro hoc secundo dixit *Schoell. p. 83*. — Cf. *Gai. 4,79. Dion. 2,27,3 postquam dixit iam a Romulo (l. 10) hoc constitutum esse, addit: τοῦτον τὸν νόμον — οἱ — δέκα ἄνδρες ἅμα τοῖς ἄλλοις ἀνέγραψαν νόμοις, καὶ ἔστιν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν λεγομένων δώδεκα δελτων. Quem Dion. locum, ex quo Dirksenius totam Romuli de patria potestate legem in XII receptam esse collegerat, ad solam venditionem filiorum pertinere recte monet Schoell. p. 52.*

3. Cf. *Gai. l. III ad XII tab. (D. 48,5,43)*: Si ex lege repudium missum non sit cet. — Legem a *Dirkseno* omissam recte inseruit *Schoell 57*. Divortii formula posteriore tempore fuit: res tuas tibi habeto. *D. 24,2,2,1. Plaut. Amph. 928, Trin. 266*; priore tempore fuisse: baete foras ostendit *Buecheler, Jahrb. Phil. 105,565*. *Varro ap. Non. (77)*: annos multos quod parere ea non poterat mulierem foras baetere iussit. *Plaut. Cas. 210*: M. Semper tu huic verbo vitato! C. Cui verbo? M. I foras mulier! *Mart. 11,104,1*: Uxor, vade foras, aut moribus utere nostris.

4. *Ulp. ad Sab. (D. 38,16,3,9,11)*: ex lege XII tab. ad legitimam hereditatem is, qui in utero fuit, admittitur, si fuerit editus —; post decem menses mortis natus non admittetur ad legitimam hereditatem.

V. 1. *Etiam de Vestalium hereditatibus lege XII tab. cautum fuisse videtur colligi posse ex Gellio (1,12,18)*: in commentariis *Labeonis*, quae ad XII tab. composuit, ita scriptum est: 'Virgo Vestalis neque heres est cuiquam in-

Vestalibus, quas — liberas esse voluerunt: itaque etiam lege XII tab. cautum est.

2. *Gaius* (2,47): Mulieris, quae in agnatorum tutela erat, res mancipii usucapi non poterant, praeterquam si ab ipsa tutore [auctore] traditae essent: id[que] ita lege XII tab. [cautum erat].

3. UTI LEGASSIT SUPER PECUNIA TUTELAVE SUAE REI, ITA IUS ESTO. 4. SI INTESTATO MORITUR, CUI SUUS HERES NEC ESCIT, ADGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABETO. 5. SI ADGNATUS NEC ESCIT, GENTILES FAMILIAM HABETO.

6. *Gaius* (1,155): Quibus testamento — tutor datus non sit, iis ex lege XII [tabularum] agnati sunt tutores.

7. a. SI FURIOSUS ESCIT, ADGNATŪM GENTILIUMQUE IN EO PECUNIA TESTATO NEQUE INTESTATAE QUISQUAM. Sed bona eius in publicum redigi aiunt; id quo iure fiat, quaeritur'. Cf. l. *Numae* 9.

2. Cf. *Gai.* 1,157: olim — quantum ad l. XII tab. attinet, etiam feminae agnatos habebant tutores.

3. *Saepissime huius legis verba a veteribus afferuntur, diverso autem modo*: 'uti legassit suae rei, i. i. e. (*Gai.* 2,224. *Inst.* 2,22 pr. *Pomp. D.* 50, 16,120): 'uti legassit quisque de sua re, i. i. e'. (*Nov.* 22,2 pr.); 'paterfamilias uti super familia pecuniaque sua legaverit (vel legassit), i. i. e'. (*Cic. de inv.* 2,50,148; *Rh. ad Her.* 1,13,23); uti legassit super pecunia tutelave suae rei, i. i. e.' (*Ulp. fr.* 11,14). *Accedit quod apud Paulum (D. 50,16,53 pr.) verba legis laudantur haec: super pecuniae tutelave suae, mendose ut videtur. Certe non solum de re atque pecunia, sed etiam de tutela legem cavisse confirmant Gaius quoque et Paulus in D. 26,2,1 pr. 26,2, 20,1.*

4. *Ulp. (fr.* 26,1 = *Coll.* 16,4,1): cautum est lege XII tab. hac: 'si intestato (intestatus *Coll.*) m. cui suus heres nec escit (*Cuiacius*, est *Coll.*, om. *Ulpiani liber*) — habeto'. *Paul. ad Sab. (D.* 28,2,9,2): haec verba: 'si intestato moritur' ad id tempus referuntur cet. *Ulp. ad ed. (D.* 50,16,195,1): Familiae appellatio — et in res et in personas deducitur, in res — in lege XII tab. his verbis: 'adgnatus — habeto'. *Minus accurate Cic. (de inv.* 2,50,148) dicit: Lex (est): 'Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaque eius agnatam gentiliumque esto'. *Generaliter legem commemorant Gai. 3,1,9,11, Paul. sent. 4,8, Pomp. D. 50,16,162 pr., alii.*

5. *Ulp. lib. regul. (Coll.* 16,4,2): Si agnatus defuncti non sit, eadem lex XII tab. gentiles ad hereditatem vocat his verbis: 'si agnatus nescit (nec escit *Cuiac.*) — habento (heres *libri*)'. — Cf. *Gai. 3,17. Paul. in Coll.* 16,3,3. *Cic. sub n. 4 cit.*

6. *Ulp. (fr.* 11,3): per eminentiam — legitimi (tutores) dicuntur, qui ex lege XII tab. introducuntur, seu palani, quales sunt agnati, seu per consequentiam, quales sunt patroni. Cf. *D. 26,4,1; 4,5,7 pr.*

7. a. *Rhet ad Her. (1,13,23) = Cic. (de inv.* 2,50,148): Lex, si furiosus

NIAQUE EIUS POTESTAS ESTO. — b. . . . AST EI CUSTOS NEC ESCIT . . . — c. *Ulpianus ad Sabinum* (D. 27,10,1 pr.): Lege XII tab. prodigo interdicitur bonorum suorum administratio. *Ulpianus* (fr. 12,2): Lex XII tab. — prodigum, cui bonis interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum.

8. *Ulpianus* (fr. 29,1): Civis Romani liberti hereditatem lex XII tab. patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit. *Ulp. ad ed.* (D. 50,16,195,1): Cum de patrono et liberto loquitur lex, EX EA FAMILIA, inquit, IN EAM FAMILIAM.

9. *Gordianus* (C. 3,36,6): Ea, quae in nominibus sunt, — ipso iure in portiones hereditarias ex lege XII tab. divisa sunt. *Dioclet.* (C. 2,3,26): ex lege XII tab. aes alienum hereditarium pro portionibus quaesitis singulis ipso iure divisum.

10. *Gaius ad ed. provinciale* (D. 10,2,1 pr.); Haec actio (familiae erciscundae) proficiscitur e lege XII tabularum.

escit (esset vel erit vel existet libri) — esto. *Cic. (Tusc. 3,5,11)*: insaniam — a furore distinguimus. — Qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum vetant XII tab. Itaque non est scriptum: 'Si insanus', sed: 'si furiosus escit (esse incipit libri)'. *Paul ad ed.* (D. 50,16,53 pr.): cum dicitur apud veteres: 'adgnatorum gentiliumque cet'. Cf. D. 27,10,13; 26,1,3 pr. *Gai. 2,64*.

b. *Fest.* (162): 'Nec' coniunctionem — positam esse ab antiquis pro 'non', ut et in XII est: 'ast — escit'. *Item*: 'si adorat cet'. Cf. *Fest. Ast.* — Haec verba priori legi post vocem escit inseruit *Sch. 109*; at custode fieri non potuit ut agnatorum potestas excluderetur, nisi custodem intellegas aut patrem aut tutorem, quod admitti non potest; ad aliam igitur rem spectent haec verba necesse est, fortasse ad delicta furiosi. [Custos furiosi cur non possit accipi enuntiative de patre tutoreque pro re coniunctis, non perspicitur, neque erravit opinor *Schoellius*. TH. M.]

c. *J. 1,23,3*: Furiosi quoque et prodigi — in curatione sunt agnatorum ex lege XII tab. Cf. D. 27,10,13. — *Schoellius prodigum omittit; expresse autem de eo cautum fuisse loci citt. aperte indicant.*

8. *Gai.* (3,40): ita demum lex XII tab. ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus nullo suo herede relicto. Cf. *Coll. 16,8,2; 9,2. Gaius 1,165 = Inst. 1,17*: Ex eadem lege XII tab. libertarum et impuberum libertorum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet, quae et ipsa tutela legitima vocatur, non quia nominatim ea lege de hac tutela cavetur, sed quia proinde accepta est per interpretationem, atque si verbis legis introducta esset.

9. *Prior locus ad activam, alter ad passivam obligationem spectat, id quod neglexit Schoell. 132. Cf. D. 10,2,25,9.13. C. 4.16,7; 8,35,1.*

10. *Fest.* (P. 82): Erectum citum (*Scaliger*, citumque libri) fit inter consortes, ut in libris legum Romanorum legitur. Erectum a coercendo dictum, —

## TABULA VI.

1. CUM NEXUM FACIET MANCIPIUMQUE, UTI LINGUA NUNCUPASSIT, ITA IUS ESTO.

2. *Cicero* (*de off.* 3,16,65): cum ex XII tab. satis esset ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui infitiatus esset, dupli poenam subiret, a iuris consultis etiam reticentiae poena est constituta.

3. *Cicero* (*top.* 4,23): usus auctoritas fundi biennium est, — ceterarum rerum omnium — annuus est usus.

4. *Gaius* (1,111): lege XII tab. cautum est, ut si qua nollet eo modo (usu) in manum mariti convenire, ea quotannis trinocitio abesset atque eo modo (usum) cuiusque anni interrumperet.

5. a. SI QUI IN IURE MANUM CONSERUNT. . . — b. *Paul. manual.* (*Vat. fr.* 50): et mancipationem et in iure cessionem lex XII tab. confirmat.

citum — a ciendo. *Gell.* 1,9,12: anticum consortium quod iure atque verbo Romano appellabatur 'ercto non cito'.

VI. 1. *Cincius apud Festum*: Nuncupata pecunia est — nominata (nomina *cod.*), certa, nominibus propriis pronuntiata: 'cum — esto', id est (ita *cod.*) uti nominarit locutusve erit, ita ius esto. *Cic. (de or.* 1,57,245): ut totum illud: 'uti lingua nuncupassit' non in XII tab., — sed in magistri carmine scriptum videretur. *Paul. in Vat. fr.* 50: et mancipationem et in iure cessionem lex XII tab. confirmat. *Cf. Gai.* 1,119; 2,104. *Varro de l. l.* 6,60. [*VII Nexum tractaverunt in ZSSst. Mitteis,* 22,96; *Mo.* 23,348; *Becker* 23,13,439; *Lenel* 23,64, *Kübler* 25,254; *cf. Schlossmann, Altrömisches Schuldrecht und Schuldverfahren (de quo libro vide Kübler, Berl. Wochenschrift für klass. Phil.* 1904, 175—185. 206—212) et *Nexum, Nachträgliches zum altröm. Schuld.*]

3. *Ciceronis locus integer haec habet*: Quod in re pari valet, valeat in hac, quae par est; ut: Quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam aedium; at in lege aedes non appellantur et sunt ceterarum rerum omnium, quarum annuus est usus: valeat aequitas, quae paribus in causis paria iura desiderat. *Cic. (p. Caec.* 19,54): Lex usum et auctoritatem fundi iubet esse biennium. *Gai.* 2,42: (Usucapio autem) mobilium quidem rerum anno completur, fundi vero et aedium biennio et ita lege XII tab. cautum est. 54: lex — XII tab. soli quidem res biennio usucapi iussit, ceteras vero anno. *Boëth. in Cic. top. l. c.*: Hic igitur aedium usus (!) auctoritatem biennio fieri sentit (Cicero).

4. *Gell.* (3,2,13): trinocitium, quod abesse a viro usurpandi causa ex XII tab. deberet *cet.*

5. a. *Gellius* (20,10,7): Manum conserere est rem eam (*Huschke*, conserere nam *libri*), de qua re disceptatur in iure, — cum adversario simul manu prendere, et in ea re sollemnibus (omnibus *libri*) verbis vindicare, id est uindicia. Correptio (consertio?) manus in re atque in loco praesenti apud prae-

6. *Livius* (3,44,11.12): Advocati (Verginia) — postulant, ut (Ap. Claudius) — lege ab ipso lata vindicias det secundum libertatem.

7. TIGNUM IUNCTUM AEDIBUS VINEAE ET CONCAPIT NE SOLVITO.

8. *Ulpianus ad edictum* (D. 47,3,1 pr.): Lex XII tab. neque solvere permittit tignum furtivum aedibus vel vineis iunctum neque vindicare, — sed in eum, qui convictus est iunxisse, in duplum dat actionem.

9. . . QUANDOQUE SARPTA, DONEC DEMPTA ERUNT . . .

## TABULA VII.

1. *Varro* (de l. l. 5,22): XII tabularum interpretes ambitum parietis circuitum esse describunt. — *Festus*: Ambitus — dicitur circuitus aedificiorum, patens — pedes duos et semissem. — *Maecianus* (assis distr. 46): Sestertius duos asses et semissem (valet), — lex — XII tab. argumento est, in qua duo pedes et semis 'sestertius pes' vocatur.

toem ex XII tab. fiebat, in quibus ita scriptum est: 'si cui (sic libri) in — conserunt'.

b. *Pauli locus integer haec habet*: Pomponius putat, non posse ad certum tempus deduci (usumfructum) nec per in iure cessionem nec per mancipationem, sed tantum transferri ipsum posse; ego didici, et deduci ad tempus posse, quia et mancipationem — confirmat. — *Hunc locum cum priore coniungendum esse, verisimile non est, quia in in iure cessione contravindicatio manibus consertis locum non habuit. Cf. Gai. 2,24.*

6. *Pomp. enchir.* (D. 1,2,2,24): Verginius — cum animadvertisset, Ap. Claudium contra ius, quod ipse ex vetere iure in XII tabulas transtulerat, vindicias filiae suae a se abdixisse, et secundum eum, qui in servitutem — petierat, dixisse cet. *Cf. Dion. 11,30. Liv. 3,56,4.6.*

7. 8. *Fest.* (L. 364, Mo. 76): Tignum non solum in aedificiis, quo utuntur, appellatur sed etiam in vineis, ut est in XII: 'tignum — vineae et concapit (e compage *Bosius et Mo.*, e concapite *O. Mueller*, e concapi *Schoell*, sei concapit *Huschke*) ne solvito'. *Paulus ad ed.* (D. 6,1,23,6): Tignum alienum aedibus iunctum nec vindicari potest propter legem XII tab., nec eo nomine ad exhibendum agi —, sed est actio antiqua de tigno iuncto quae in duplum ex lege XII tab. descendit. *Videantur J. 2,1,29. D. 46,3,98,8. Cf. Hu., ad l. XII tab. de tigno iuncto. 1837. Windscheid. Pand. § 188. n. 10—15.*

9. *Fest.* (348): Sarpiuntur vineae, i. e. putantur, ut in XII: 'quandoque — erunt'. *Fest.* (P. 323, F. 322): Sarpta vinea, putata, id est pura facta; — sarpere enim antiqui pro purgare ponebant. *Julian. ex Min.* (D. 6,1,59): alienis aedificiis conexas, — simul atque inde dempta essent, continuo in pristinam causam reverti. — *Supplementa Huschkii quae sunt haec*: [neque vinea] quandoque sarpta, donec dempta erunt, [tigna vindicito] refutat *Schoellius p. 104—106.*

2. *Gaius l. IV ad leg. XII tab. (D. 10,1,13)*: Sciendum est in actione finium regundorum illud observandum esse, quod (in XII tab.) ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse. Nam illic ita est: 'Ἐὖν τις ἀίμασιάν κτλ.

3. a. *Plinius (n. h. 19,4,50)*: In XII tab. — nusquam nominatur villa, semper in significatione ea 'hortus', in horti vero 'heredium'. — b. *Festus (F. 355)*: [Tugn]ria a tecto appellantur [domicilia rusticorum] sordida, — quo nomine [Messalla in explana]tione XII ait etiam . . . [signifi]cari.

4. *Cicero (de leg. 1,21,55)*: usus capionem XII tab. intra V pedes esse noluerunt.

5. a. SI IURGANT . . — b. *Cic. (de leg. 1,21,55)*: controversia est nata de finibus, in qua — e XII tres arbitri fines regemus.

6. *Gaius ad ed. provinc. (D. 8,3,8)*: Viae latitudo ex lege XII tab. in porrectum octo pedes habet, in anfractum, id est ubi flexum est, sedecim.

7. VIAM MUNIUNTO: NI SAM DELAPIDASSINT, QUA VOLET IUMENTO AGITO.

8. a. SI AQUA PLUVIA NOCET, . . — b. *Paulus ad Sab. (D. 43,8,5)*: Si per publicum locum rivus aquae ductus privato nocebit, erit actio privato ex lege XII tab., ut noxa domino sarcietur.

VII. 3. *Fest. (P. 102)* Hortus apud antiquos omnis villa dicebatur, quod ibi, qui arma capere possint, orientur. — Cf. Heredium. *D. 50,16,180*.

5. a. *Cic. de rep. (4,8 ap. Non. (430))*: Iurgium levior res est; siquidem inter benevolos aut propinquos dissensio vel concertatio iurgium dicitur; inter inimicos dissensio lis appellatur. M. Tullius de rep. l. IIII: 'admiror, nec rerum solum, sed verborum etiam elegantiam: 'si iurgant', inquit; benevolentium concertatio, non lis inimicorum, iurgium dicitur'. Et in sequenti: 'iurgare igitur lex putat inter se vicinos, non litigare'.

b. exisres pro e XII tres libri.

6. Cf. *Varro de l. l. 7,15*: Anfractum est flexum, — ab eo leges iubent in directo pedum VIII esse, in anfracto XVI, id est in flexu. *Fest. Viae. D. 8,3,13,2; 8,6,6 i. f.*

7. *Fest. Viae*: Lex iubet XII [in anfracto fle]xunque pedes latas esse vias, ut [adiciat:] 'viam muniunto: ni sam delapidassint (sic Mo.; sandilapidas vel omsamdi lapidas . . . sunt vel dionisam lapides sunt libri; cf. sas = eas *Fest. s. v. et alibi*: delapidata lapide strata) qua volet iumentum agito'. *Cic. (p. Caec. 19,54)*: si via sit immunita, iubet qua velit agere iumentum. *Fortasse ad eundem locum respicit Festus (P. 21)*: amsegetes dicuntur quorum ager viam tangit.

8. a. *Pomp. ex Plautio (D. 40,7,21 pr.)*: Et quod ita scriptum est: 'videbitur', pro hoc accipi debet: 'videri poterit'; sic et verba legis XII tab.

9. a. *Ulp. ad ed. (D. 43,27,1,8)*: lex XII tab. efficere voluit, ut XV pedes altius rami arboris circumcidantur. — b. *Pomponius ad Sab. (D. 43,27,2)*: Si arbor ex vicini fundo vento inclinata in tuum fundum sit, ex lege XII tab. de adimenda ea recte agere potes.

10. *Plinius (n. h. 16,5,15)*: Cautum est — lege XII tab., ut glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere.

11. *Iustiniani Institutiones (2,1,41)*: Venditae — et traditae (res) non aliter emptori adquiruntur, quam si is venditori pretium solverit vel alio modo satisfecerit, veluti expromissore aut pignore dato; quod cavetur — lege XII tab.

12. *Ulpianus (fr. 2,4)*: Sub hac condicione liber esse iussus 'si decem milia heredi dederit', etsi ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniam ad libertatem perveniet: idque lex XII tab. iubet.

### TABULA VIII.

1. a. QUI MALUM CARMEN INCANTASSIT . . — b. *Cicero (de rep. 4,10,12 ap. Aug. de civit. dei 2,9)*: XII tab. cum perpauca res

---

veteres interpretati sunt 'si aqua pluvia nocet', id est 'si nocere poterit'. (*In Digestis est nocet; sed scribendum nocebit propter antecedens videbitur. [At haec composuit Pomponius, ut positive dicta ostenderet accipi posse de iis quae quae fieri possunt, itaque nihil mutandum. TH. M.] Cic. (top. 9,39): aqua pluvia nocens — iubetur ab arbitro coerceri.*

b. Noxa domino sarciatur *Mo.*; noxae domino cavetur *traditur*.

9. *Cf. Paul. (sent. 5,6,13)*: Arbor, quae — imminet — in vicini agrum, nisi a domino sublucari non potest, isque conveniendus est, ut eam sublucet. *Fest. (348)*: Sublucare arbores est, ramos earum supputare et veluti supptus lucem mittere, conlucare autem, succisis arboribus locum implere luce.

10. *Gai. l. IV ad l. XII tab. (D. 50,16,236,1)* Glandis appellatione omnino fructus continetur. *Cf. D. 43,28,1*,

11. *Cf. Pomp. ad Q. Muc. (D. 18,1,19)*: Quod vendidi non aliter fit accipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit aut satis eo nomine factum. — *Cf. Bechmann, der Kauf. § 21.39.44. Leist, Mancipation. 510—25.*

12. *Pomp. ad Q. Muc. (D. 40,7,29,1)*: quoniam lex XII tab. emptionis verbo omnem alienationem complexa videretur *cet. Modest. different. (ib. 25)*: Statu liberos venum dari posse leges XII tab. putaverunt. *Cf. Fest. Statuliber.*

VIII. 1. a. *Plin. (n. h. 28,2,10—17)*: quaestionis — est, polleantne aliquid verba et incantamenta carminum. — Quid? non et legum ipsarum in XII tab. verba sunt: 'qui fruges excantassit' et alibi: 'qui malum carmen incantassit'? [*VII Cf. Huvelin, Les tablettes magiques et le droit Romain, § 4.*]

1. b. *Cic. (Tusc. 4,2,4)*: XII tab. declarant, condi iam tum solitum esse carmen, quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam lege sanxerunt. (*Fest. 181*): 'Occentassit' (occantassint *cod.*) antiqui dicebant, quod nunc 'convicium fecerit'



capite sanxissent, in his hanc quoque sancendam putaverunt: si quis occentavisset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri.

2. SI MEMBRUM RUP(S)IT, NI CUM EO PACIT, TALIO ESTO. 3. MANU FUSTIVE SI OS FREGIT LIBERO, CCC, SI SERVO, CL POENAM SUBITO. 4. SI INIURIAM FAXSIT, VIGINTI QUINQUE POENAE SUNTO.

dicimus, quod id clare et cum quodam canore fit, ut procul exaudiri possit; quod turpe habetur, quia non sine causa fieri putatur. *Arnob. (adv. gent. 4,34)*: Carmen malum conscribere, quo fama alterius coinquinetur et vita, Xviralibus scitis evadere noluitis impune *cet.* *Hor. (sat. 2,1,82)*: Si mala condiderit in quem quis carmina, ius est iudiciumque: — sed bona si quis —? — solventur risu tabulae. *Porph. ad Hor. l. c.*: lege (XII tab.) cautum erat, ne quis in quemquam maledicum carmen scriberet. *Hor. (ep. 2,1,152)*: lex — malo quae nollet carmine quemquam describi *Paul. (sent. 5,4,6)*: Iniuriarum actio — introducta est lege XII tab. de famosis carminibus *cet.* *Cornutus (in Pers. sat. 1,137)*: lege XII tab. cautum est, ut fustibus feriretur, qui publice invehebatur. —: *Utramque vocem incantassit et occentassit in XII tab. scriptam fuisse, earumque alteram ad artes magicas alteram ad convicia fumosa spectasse e locis supra allatis patet. Unde efficitur, carmen malum et carmen famosum diversam in XII tab. habuisse vim, quamquam Horatius eiusque interpretes carmini malo vim famosi subiecerunt. Dirks., et Schoell. malum carmen perperam cum malo veneno (fr. 25) coniungunt. [VII De flagitio cf. Usener, Rh. Ph. 56,1 sqq.]*

2. *Fest. (L. 363, Mo. 72)*: Talionis mentionem fieri in XII (tabulis *ins S.*) ait *Verrius* hoc modo: 'si m. rasperit (*sic fere Festi libri*, rupit *Gelliani*, rupsit *Schoell*) — esto. Neque id quid (quod *Q. R.*) significet, indicat, puto quia notum est; permittit enim lex parem vindictam. *Gell. (20,1,14)*: Nonnulla — in istis legibus (XII tab.) ne consistere quidem — visa sunt, velu. illa lex talionis, cuius verba, nisi memoria me fallit, haec sunt: 'si m. rupit ni cum e pacto talio esto'. *Gai. (3,223)*: Poena — iniuriarum ex lege XII tab. propter membrum quidem ruptum talio erat. *Cf. Paul. (sent. 5,4,6)*: Iniuriarum actio — introducta est lege XII tab. de — membris ruptis et ossibus fractis. *Prisc. (gramm. 6,13,69)*: Quidam — veterum — 'ossum' proferebant — *Cato* tamen 'os' protulit in IIII. orig.: 'Si quis membrum rupit aut os fregit, talione proximus cognatus ulciscitur'.

3. 4. *Paul. de iniur. (Coll. 2,5,5)*: Iniuriarum actio — legitima — ex lege XII tab.: qui iniuriam alteri facit, v et xx sestertiorum poenam subit. Quae lex generalis fuit; fuerunt et speciales velut: 'manu fustive si os (*sic Lachmann, ZGR. 10,311*; manifestos *libri*) — poenam subito (subitos extertiorum *libri*)'. [*Haec non ipsa legis verba sunt, sed aequae quae praecedunt Pauli ad legitima accommodata sic restituenda: velut: manu fustive si os fregit libero, trecentorum, si servo, CL poenam subit sestertiorum. TH. M.*] — *Gai. (3,223)*: Propter os — fractum aut conlisum CCC assium poena erat, si libero os fractum erat, at si servo CL. *Cf. Paul. et Prisc. supra l. 2 all.* — *Gell. (20,1,32)*: iniurias atrociores, ut de osse fracto, non liberis modo, verum etiam servis factas impensiore damno vindicaverunt. *Gai. (3,220)*: Iniuria — com-

5. . . . RUP[s]IT . . . SARCITO.

6. *Ulpianus l. XVIII ad ed. (D. 9,1,1 pr.)*: Si quadrupes pauperiem fecisse dicitur, — lex (XII tab.) voluit aut dari id quod nocuit — aut aestimationem noxiae offerri.

7. *Ulpianus l. XLI ad Sabinum (D. 19,5,14,3)*: Si glans ex arbore tua in meum fundum cadat, eamque ego immisso pecore depascam, — neque ex lege XII tab. de pastu pecoris, quia non in tuo pascitur, neque de pauperie — agi posse.

8. a. QUI FRUGES EXCANTASSIT. — b. . . NEVE ALIENAM SEGETEM PELLENERIS . . .

mittitur, — cum quis pugno puta aut fuste percussus — erit. — *Gell. (20,1,12)*: ita de iniuria poenienda (in XII) scriptum est: 'si iniuriam alteri (alteri *delevit Schoell*) faxsit, viginti quinque aeris poenae sunt'. *Fest.*: Viginti quinque poenae in XII significat XXV asses. *Gai. (3,223)*: propter ceteras vero iniurias XXV assium poena erat constituta. *Gell. (16,10,8)*: cum 'proletarii' — et 'viginti quinque asses' et taliones — evanuerint omnisque illa XII tab. antiquitas *cet. cf. pag. 19/20; tab. I in fine.* —

5. *Fest. (265)*: Rupsit in (*sic Scaliger*, rupit in *Mo., Rh. Ph. 15,464*, rupitias *codex*) XII significat damnum dederit (*P. 264*: rupitia damnum dederit significat). *Idem (322)*: Sarcito in XII Ser. Sulpicius ait significare 'damnum solvito, praestato'. *Ulp. ad ed. (D. 9,2,1 pr.)*: Lex Aquilia omnibus, legibus, quae ante se de damno iniuria locutae sunt, derogavit, sive XII tab. sive alia quae fuit. — *Coniungendos esse hos Festi locos iam dudum communis fuit v. dd. opinio.* [*Sed cf. propter posteriorem huius tabulae fr. 10 et 14. TH. M.] Priorem Mommsenus l. c. emendatum, ut supra adnotavimus, coniecit ad fr. 2 esse referendum. At Festi interpretationem: rupsit = damnum dederit non convenire cum membro rupto et talione, recte monuit A. Pernice, Sachbeschüd. p. 3; scilicet sarciri iusserunt XII tabulae ea quoque, quae praeter membrum quis rupsit. Vocem rupitias retinendam putat Sell, Die actio de rupitiis sarcientis, 1877.*

6. *Inst. (4,9 pr.)*: Animalium nomine — si — pauperiem fecerint, noxalis actio lege XII tab. prodita est: quae animalia si noxae dedantur, proficiunt reo ad liberationem, quia ita lex XII tab. scripta est. *Cf. Fest. Pauperies. Noxia. [VII Fest. Sarcito huc pertinere posse monet Seckel, collato loco D.9,1,11: aut noxam sarcire aut in noxam dedere oportere cf. VII. 8b. pr.]*

8. a. *Plinius l. c. supra ad 8,1. Sen. (nat. qu. 4,7,2)*: in XII tab. caveatur, ne quis alienos fructus excantassit.

b. *Serv. (Verg. ecl. 8,99)*: 'traducere messes'. Magicis quibusdam artibus hoc fiebat, unde est in XII tab.: 'neve — pellelexeris'. *Aug. (civ. dei 8,19)*: quod hac pestifera scelerataque doctrina fructus alieni in alias terras transferri perhibentur: nonne in XII tab. — Cicero commemorat esse conscriptum et ei, qui hoc fecerit, supplicium constitutum? *Apul. (apol. 47)*: Magia — XII tab. propter incredundas frugum inlecebras interdicta. — *Formam pellelexeris merito suspectam habet Schoell. 49,76, attamen lex, neque reiicienda neque cum*

9. *Plinius (nat. hist. 18,3,12)*: Frugem — aratro quaesitam noctu pavisse ac secuisse puberi XII tabulis capital erat, suspensumque Cereri necari iubebant, — inpubem praetoris arbitrato verberari noxiamve duplionemve decerni.

10. *Gaius l. IV ad XII tab. (D. 47,9,9)*: Qui aedes acervumve frumenti iuxta domum positum combusserit, vinctus verberatus igni necari (XII tab.) iubetur, si modo sciens prudensque id commiserit; si vero casu, id est negligentia, aut noxiam sarcire iubetur, aut, si minus idoneus sit, levius castigatur.

11. *Plinius (nat. hist. 17,1,7)*: cantum — est XII tabulis, ut qui iniuria cecidisset (succidendi *vocabulo lex usa est*) alienas (arbores), lueret in singulas aeris XXV.

12. SI NOX FURTUM FAXSIT, SI IM OCCISIT, IURE CAESUS ESTO.

13. LUCI . . . SI SE TELO DEFENDIT, . . . ENDOQUE PLORATO.

*priore confundenda est: nam excantare est damnum dare, pellicere lucrum facere; illud respicit Ovidius (am. 3,7,31): carmine laesa Ceres sterilem vanescit in herbam; hoc Plinius (n. h. 18,6,41—43): C. Furius Cresimus —, cum in parvo — agello largiores — fructus perciperet, quam ex amplissimis vicinitas, in invidia erat magna, ceu fruges alienas pelliceret veneficiis; quamobrem ab Sp. Albino curuli (aedile) die dicta — instrumentum rusticum — in forum attulit et — dixit: veneficia mea, Quirites, haec sunt.*

9. [Noxiamve duplionemve decerni libri, recte opinor, scilicet ut verberum poena afficiatur impubes pupillus, noxia duplione spectet ad impuberem filium familias (*Gai. 4,75*); cavendum a lectione interpolata noxiamque duplione decerni. TH. M.]

10. *Cf. glossa cod. Leidensis Voss. fol. 82 (Loewe prodrom. corporis glossar. p. 100; M. Cohn, ZSSSt. 2. p. 112): noxam sarcito damnum solvito.*

11. *Paul. ad. Sab. (D. 47,7,1)*: Si furtim arbores caesae sint, et ex lege Aquilia et ex XII tabularum dandam actionem Labeo ait. *Gai. (4,11)*: quod lex XII tab. ex qua de vitibus succisis actio competeret, generaliter de arboribus succisis loqueretur. *Paul ad ed. (D. 12,2,28,6)*: Colonus, cum quo propter succisas — arbores agebatur —, si iuraverit se non succidisse, sive e lege XII tab. de arboribus succisis sive e lege Aquilia — convenietur, — defendi poterit. — *Cf. D. 47,7,5 pr.*: Caedere est non solum succidere, sed etiam ferire caedendi causa.

12. *Macr. (sat. 1,4,19)*: Xviri in XII tab. inusitatissime 'nox' pro 'noctu' dixerunt; verba haec sunt: 'si nox furtum factum sit (faxsit *em. Cuiacius*) si — esto'. in quibus verbis etiam id notandum, quod — non 'eum' — sed 'im' dixerunt. (*Fest. Im*). *Gell. (8,1 ind.)*: Xviri in XII tab. 'nox' pro 'noctu' dixerunt. (*20,1,7*): nisi duram esse legem putas, quae — nocturnum — furem ius occidendi tribuit.

13. *Cic. (p. Tull. 20,47)*: Atque ille legem mihi de XII tab. recitavit, quae permittit, ut furem noctu liceat occidere, et luci, si se telo defendat.

14. *Gellius* (11,18,8): Ex ceteris — manifestis furibus liberos verberari addicique iusserunt (Xviri) ei, cui furtum factum esset —; servos — verberibus affici et e saxo praecipitari; sed pueros impuberes praetoris arbitrato verberari voluerunt noxiamque — sarciri.

15. a. *Gaius* (3,191): Concepti et oblati (furti) poena ex lege XII tab. tripli est. — b. . . . LANCE ET LICIO . . .

(21,50): Furem — luce occidi vetant XII tab. —, nisi se telo defendit, inquit; etiamsi cum telo venerit, nisi utetur telo eo ac repugnabit, non occides; quod si repugnat, endoplorato, hoc est conclamato, ut aliqui audiant et convenient. (*Fest.*): 'Sub vos placo' in precibus — id quod supplico, ut in legibus 'transque dato' et 'endoque plorato'. *Prisc.* (gr. 6,18,93): Ennius in XVI annalium: 'si luci, si nox cet'. — *Dubitari potest inle. utrum lex furem occidere permiserit si —, an vetuerit nisi —. Cic. (l. c.) habet utrumque, Gai. ad ed. (D. 47,2,55,2) dicit: Furem interdium deprehensum non aliter occidere lex XII tab. permisit, quam si telo se defendat De sola permissione loquuntur Gai. ad ed. (D. 9,2,4,1): Lex XII tab. furem noctu deprehensum occidere permittit, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur: interdium autem deprehensum ita permittit occidere si is se telo defendat, —. *Gell.* (11,18,6,7): Xviri — furem — tum demum occidi permiserunt, si aut, cum faceret furtum, nox esset, aut interdium telo se — defenderet *Cic. (p. Mil. 3,9):* XII tab. nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem si se telo defenderet, interfici impune voluerunt. *Ulp. ad ed. (Coll. 7,3,2):* furem nocturnum — lex XII tab. omni modo permittit occidere, aut diurnum — aequae lex permittit, sed ita demum, si se telo defendat.*

14. *Gai.* (3,189): Poena manifesti furti ex lege XII tab. capitalis erat. nam liber verberatus addicebatur ei, cui furtum fecerat; utrum autem servus efficeretur ex additione, an ad iudicati loco constitueretur, veteres quaerebant. in [servum] aequae verberat[um animadvertebatur]. *Gell.* (20,1,7): nisi duram esse legem putas, quae — furem manifestum ei, cui furtum factum est, in servitutem tradit.

15. a. *Cf. Gai.* (3,186—7): Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus praesentibus furtiva res quaesita et inventa sit; — oblatum furtum dicitur, cum res furtiva tibi ab aliquo oblata sit, eaque apud te concepta sit.

b. *Fest.* (P. 117): Lance et licio dicebatur apud antiquos, quia qui furtum ibat quaerere in domo aliena licio cinctus intrabat lancemque ante oculos tenebat propter matrum familiae aut virginum praesentiam. *Gai.* (3,192): lex (XII tab.) — praecipit, ut qui quaerere velit nudus quaerat licio (linteo liber) cinctus, lancem habens; qui si quid invenerit, iubet id lex furtum manifestum esse (*cf. § 193*). *Gell.* (11,18,9): furta quae per lancem liciumque concepta essent, proinde ac si manifesta forent, vindicaverunt (XII tab.). *Idem* (16,10,8): cum proletarii — furtoque quaestio cum lance et licio evanuerint omnisque illa XII tab. antiquitas *et. (cf. pug. 30 n. 5) Inst. gl. Taur. (ZGR. 7,44 n. 466):* nu-

16. SI ADORAT FURTO, QUOD NEC MANIFESTUM ERIT —, [DUP-  
PLIONE DAMNUM DECIDITO].

17. (*Gai. 2,45*): furtivam (rem) lex XII tab. usucapi pro-  
hibet —.

18. a. *Tacit. (ann. 6,16)*: XII tabulis sanctum, ne quis un-  
ciario fenore amplius exerceret. — b. *Cato (de agri cult. praef.)*:  
Maiores — in legibus posiverunt furem dupli condemnari, fenera-  
torem quadrupli.

19. *Paulus (coll. 10,7,11)*: Ex causa depositi lege XII tab.  
in duplum actio datur —.

20. a. *Ulpianus l. XXXV ad ed. (D. 26,10,1,2)*: Sciendum  
est suspecti crimen e lege XII tab. descendere. — b. *Tryphonius*  
*disputat. (D. 26,7,55,1)*: Si — tutores rem pupilli furati sunt, videam-  
us an ea actione, quae proponitur ex lege XII tab. adversus tu-  
torem in duplum, singuli in solidum teneantur.

21. PATRONUS SI CLIENTI FRAUDEM FECERIT, SACER ESTO.

22. QUI SE SIERIT TESTARIE LIBRIPENSVE FUERIT, NI TESTIMO-  
NIUM PATIATUR. INPROBUS INTESTABILISQUE ESTO.

23. *Gellius (20,1,53)*: ex XII tab. — si nunc quoque —  
qui falsum testimonium dixisse convictus esset, e saxo Tarpeio  
deiceretur.

ingrediebatur discum fictilem in capite portans utrisque manibus detentus  
(*fort. detentum.*) *Rud. Res. 2,352 n. 21.*

16. *Fest. (F. 162)*: 'Nec' coniunctionem — positam esse ab antiquis pro 'non',  
ut et in XII est: — item: 'si — erit'. (*Gai. (3,190)*): Nec manifesti furti poena  
per legem XII tab. dupli inrogatur —. *Gell. (11,18,15)*: furtis omnibus, quae  
nec manifesta appellantur, poenam imposuerunt dupli. — *Fest. (P. 19)*: 'Ado-  
rare' apud antiquos significabat agere, unde et legati oratores dicuntur, quia  
mandata populi agunt.

17. *Cf. Gai. 2,49. J. 2,6,2. D. 41,3,33 pr.*

20. a. *Cic. (de off. 3,15,61)*: dolus malus et legibus erat vindicatus, ut  
(in) tutela XII tabulis.

b. *Cic. (de or. 1,36,166—7)*: turpi tutelae iudicium et paullo post: alter  
plus lege agendo petebat, quam quantum lex in XII tab. permiserat.

21. *Serv. (ad Aen. 6,609)*: 'fraus innexa clienti'; ex lege XII tab. venit,  
in quibus scriptum est: 'patronus — esto'. — *Mo. (Forsch. 1,384) ins.*: Diti  
patri, propter leg. Romuli 2, ubi est ἕσιος τοῦ καταχθονίου Διός. — [VII *Cf.*  
*sakros esed, cap. I, Add. 2 sq.*]

22. *Gell. (15,13,11)*: Item ex iisdem tabulis id quoque est: 'qui — testi-  
monium fatiatur (*coniecit Schoell 92 seq., fariatur libri*) inprobus — esto'. *Gell.*  
(7,7,2,3): 'testabilis' — verbum est legis ipsius Horatiae; contrarium est in  
XII tab. scriptum: 'inprobus esto'. *Cf. J. 21,0,6.*

24. a. SI TELUM MANU FUGIT MAGIS QUAM IECIT, aries subicitur. — b. *Plin. (n. h. 18,3,12)*: Frugem — furtim — pavisse — XII tabulis capital erat (8,9) — gravius quam in homicidio.

25. *Gaius l. IV ad XII tab. (D. 50,16,236 pr.)*: Qui venenum dicit, adicere debet, utrum malum an bonum; nam et medicamentā venena sunt.

26. *Latro (decl. in Cat. 19)*: XII tab. cautum esse cognoscimus, ne qui in urbe coetus nocturnos agitaret.

27. *Gaius l. IV ad XII tab. (D. 47,22,4)*: His (sodalibus) potestatem facit lex (XII tab.), pactionem quam velint sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant; sed haec lex videtur ex lege Solonis translata esse.

### TABULA VIII.

1. 2. *Cic. (de leg. 3,4,11; 19,44)*: 'Privilegia ne inroganto; de capite civis nisi per maximum comitiatum — ne ferunto'. — Leges praeclarissimae de XII tabulis tralatae duae, quarum altera privilegia tollit, altera de capite civis rogari nisi maximo comitatu vetat.

24. a. *Cic. (top. 17,64)*: iacere telum voluntatis est, ferire quem nolueris fortunae: ex quo aries subicitur ille in vestris actionibus, 'si — iecit'. *Cic. (p. Tull. 22,51)*: Quis est, cui magis ignosci conveniat, quoniam me ad XII tab. revocas, quam si quis quem imprudens occiderit? — Tamen huiusce rei veniam maiores non dederunt; nam lex est in XII tab.: 'si — fugit magis quam iecit'. *Cic. (de or. 3,39,158)*: Nonnunquam — brevitās translatione conficitur, ut illud: 'si — fugit'. *August. (de lib. arb. 1,4)*: homicidium — potest accidere aliquando sine peccato, — cui forte invito atque imprudenti telum manu fugit. *Fest. (347)* Subici ar[ies] dicitur, qui pro occiso datur,] quod fit, ut ait Cincius, — exemplo At[heniensium, apud quos] expiandi gratia aries [inigitur ab eo, qui invitus scelus admisit, poenae p[er]endendae loco.] — (351) Subigere arietem in eodem libro [scilicet in commentario XV iuris pontifici citato ad verbum quod praecedit] Antistius esse ait dare arietem, qui pro se agatur, caedatur. *Leg. Numa 13*.

b. *Quaenam fuerit homicidii poena, veteres nobis non tradiderunt*.

VIII. 1. 2. *Cic. (l. c. 19,44)*: In privatos homines leges ferri noluerunt, id est enim privilegium, quo quid est iniustius, cum legis haec vis sit, scitum et iussum in omnes. Ferri de singulis [debut esse de capite civis TH. M.] nisi centuriatis comitiis noluerunt; discriptus [sic scr., descriptus libri TH. M.] enim populus censu, ordinibus, aetatibus, plus adhibet ad suffragium consilii, quam fusc iu tribus convocatus. *Cic. (p. Sest. 30,65)*: cum et sacratis legibus et XII tab. sanctum esset, ut neque privilegium irrogari liceret, neque

3. *Gellius* (20,1,7): duram esse legem putas, quae iudicem arbitrumve iure datum, qui ob rem [iu]dic[and]am pecuniam accepisse convictus est, capite poenitur?

4. *Pomponius enchirid.* (D. 1,2,2,23): quaestores — qui capitalibus rebus praessent, — appellabantur quaestores parricidii, quorum etiam meminit lex XII tab.

5. *Marcianus* (D. 48,4,3): Lex XII tab. iubet eum, qui hostem concitaverit quive civem hosti tradiderit, capite puniri.

6. *Salvianus* (de gubern. dei 8,5,24): Interfici — indemnatum quemcunque hominem etiam XII tabularum decreta vetuerunt.

## TABULA X.<sup>1</sup>

### 1. HOMINEM MORTUUM IN URBE NE SEPELITO NEVE URITO.

de capite nisi comitiis centuriatis rogari *cet.* *Cic.* (de domo 17,43): vetant XII tab. leges privatis hominibus irrogari, id est enim privilegium. *Cic.* (de rep. 2,36,61): laus est — C. Iulii (*Xviri a. II*) — quod se legem illam — neglecturum negaret, quae de capite civis Rom. nisi comitiis centuriatis statui vetaret.

3. ob rem dicendam *Gellii libri.*

4. *Fest.* (258): Quaestores [dicebantur, qui quaerent de rebus] capitalibus, unde [iidem etiam . . quaestores parr]icidi appellantur. Parrici (*supra p. 10,12 n. J.*)

6. *Salviani locum Schoellius* (p. 58) ad homicidium (8,24 c) pertinere putat, indemnatum intellegens integrum et liberum; locis autem supra allatis evidenter probatur, potius de supplicio sumendo hic agi. Cf. *Valer. Max.* (7,2, ext. 15): leges Lycurgi — de indemnatis supplicium sumi vetabant. *Vellei.* (2,45,1): Clodius — legem — tulit, qui civem Rom. indemnatum interemisset, ei aqua et igni interdiceretur, cuius verbis etsi non nominabatur Cicero, tamen solus petebatur. *Cic.* (de domo 4,9): Eos — damnare debui, quorum lege perfectum est, ut ego indemnatus — damnatorum poenam sustinerem? *Cic.* (in Pis. 13,30): indemnati civis — proscriptio. *Cic.* (de l. agr. 2,21,56): Sulla cum bona indemnatorum civium funesta illa sua auctione venderet *cet.* D. 28, 1,9: Si quis post accusationem in custodia fuerit defunctus indemnatus, testamentum eius valebit. *Aug.* (de civ. dei 1,19): vos appello, leges iudicesque Romani: nempe post perpetrata facinora nec quemquam scelestum indemnatum impune voluistis occidi.

X. 1. *Cic.* (de leg. 2,23,58): Video quae sint in pontificio iure, sed quaero, ecquidnam sit in legibus? — ea non tam ad religionem spectant, quam ad ius sepulcrorum; 'hominem mortuum', inquit lex in XII: 'in urbe — urito'. Credo vel propter ignis periculum.

1) Totum huius tabulae argumentum uno contextu relatam et tractatum exhibet *Cic.* de leg. 2,23,24. (Cf. *Hu.*, ZRG. 1,1138—42.)

2. . . . HOC PLUS NE FACITO: ROGUM ASCEA NE POLITO.

3. *Cicero (de leg. 2,23,59)*: Extenuato igitur sumptu tribus reciniis et tunicula purpurae et decem tibicinibus tollit etiam lamentationem.

4. MULIERES GENAS NE RADUNTO, NEVE LESSUM FUNERIS ERGO HABENTO.

5. a. HOMINE MORTUO NE OSSA LEGITO, QUO POST FUNUS FACIAT.

— b. *Cicero (l. c. 24,60)*: Excipit bellicam peregrinamque mortem.

6. a. *Cicero (l. c.)*: Haec praeterea sunt in legibus —: ‘servilis unctura tollitur omnisque circumpotatio’. — ‘Ne sumptuosa

2. *Cic. (l. c. 59)*: Iam cetera in XII minuendi sumptus sunt lamentationisque funebris, translata de Solonis fere legibus: ‘hoc plus’, inquit, ‘ne — polito’.

3. *Cic. (l. c.)*: Nostis quae sequuntur: dicebamus enim pueri XII, ut carmen necessarium, quas iam nemo discit. Extenuato igitur et reliqua ut supra; uimela vel uinela pro tunicula libri. (*ibid.* 25,64): sumptuosa — funera et lamentabilia — Solonis lege sublata sunt, quam legem eisdem prope verbis nostri Xviri in decimam tabulam coniecerunt; nam de tribus reciniis et pleraque illa Solonis sunt. *Cf. Fest. (274)*: Recinium omne vestimentum quadratum ii (hi *cod.*), qui XII interpretati sunt, esse dixerunt: Verrius togam, qua mulieres (vir toga mulieres *cod.*; *emend. Lipsius*) utebantur, praetextam (praetextum *cod.*) clavo purpureo. *Non. (371)*: Ricinium (Ricinum libri), quod nunc mafurtium dicitur, palliolum femineum breve. Varro — de vita p. R. —: ‘Ex (et libri) quo mulieres in — luctibus, cum omnem vestitum delicatiorem ac luxuriosum — ponunt, ricinia sumunt’.

4. *Cic. (l. c. 25,64)*: De lamentis — expressa verbis sunt: ‘mulieres — habento’. *Ibid. (23,59)*: tollit etiam lamentationem: ‘mulieres — habento’. — L. Aelius lessum quas lugubrem eiulationem, ut vox ipsa significat, quod eo magis iudico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat. *Cic. (Tusc. 2,23, 55)*: fletus (*scr. lessus*) quem XII tab. in funeribus adhiberi vetant. *Plin. (n. h. 11,58,157)*: Infra oculos malae —, quas prisci ‘genas’ vocabant XII tab. interdicto radi a feminis vetantes. *Serr. (ad Aen. 12,606)*: cautum lege XII tab., ne mulieres carperent faciem, his verbis: ‘mulier faciem ne carpito’. *Fest. (273)*: Radere genas vetitum est in] lege XII, id est unguibus [lacerare malas.]

5. a. *Cic. (de leg. 2,24,60)*: funebria, quibus luctus augetur, XII sustulerunt: ‘homini’, inquit, ‘mortuo — faciat’; credoque quod erat facilitatum, ut uni plura (funera) fierent lectique plures sternerentur, id quod ne fieret, lege sanctum est; excipit — mortem. Verba credoque quod — est in *codd. leguntur post inpositam iubet (vide adn. ad 8,7)*; transposuit ea ita ut nos dedimus Schoemann (*opusc. 3,386*), quem secutus est Sch. 55. Dirksenius alique propriam ex iis legem constituerunt, *Hu. 143 ea inseri iussit post praetereantur (v. 6a), perperam. Cf. Cuiac. ad Papin. quaest. l. II, ad D. 3,2,25,1.*

6. a. Circumpotatio libri boni: circumportatio alii, quod praefert *Hu. p. 139*. — Reliqua quoque dedimus ut tradita acceperimus, nisi quod libri nec acerrae; Manutius et Huschkius post respersio inss. sit et pro acerrae praetereantur scribunt acerrae praeferantur. — *Cf. Leg. Numae I. Fest. Resparsum. Acerra.*



respersio, ne longae coronae, ne acerrae.' — b. *Fest.*: Murrata portione usos antiquos indicio est, quod — XII tab. cavetur, ne mortuo indatur.

7. QUI CORONAM PARIT IPSE PECUNIAVE EIUS (HONORIS) VIRTUTISVE ERGO ARDUUITUR EI . . .

8. . . . NEVE AURUM ADDITO. AT CUI AURO DENTES IUNCTI ESCUNT. AST IM CUM ILLO SEPELIET URETVE, SE FRAUDE ESTO.

9. *Cicero (de leg. 2,24,61)*: rogum bustumve novum vetat propius LX pedes adigi aedes alienas invito domino.

10. *Cicero (leg. 2,24,61)*: forum — bustumve usucapi vetat.

### TABULA XI.

1. *Cicero (de rep. 2,36,61—37,63)*: (Decemviri) cum X tabulas

7. *Plin. (n. h. 21,3,7)*: ad certamina in circum per ludos et ipsi descende-  
bant, et servos suos equosque mittebant. Inde illa XII tab. lex: 'qui coronam parit ipse pecuniave eius (honoris *inseruit Schoell collato loco Festi v. ergo*: statua donatus est honoris virtutisve ergo) virtutisve ergo (si *inseruit Schoell*) arguitur (*sic vel dicitur libri Pliniani, arduuitur Schoell*) ei'. Quam servi equive meruissent, 'pecunia partam' lege dici, nemo dubitavit. *Cic. (de leg. 2,24,60)*: Illa iam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam virtute partam et ei, qui peperisset, et eius parenti sine fraude esse lex impositam iubet. *Post ei supplet Sch.* parentique eius, se fraude esto. *Mo. Staatsrecht 13,426 n. 2 verba sic constituit*: qui coronam parit ipse pecuniave eius, virtutisve ergo dicitur ei, [ast ei parentive eius mortuo domi forisve inponetur, se fraude esto].

8. *Cic. (de leg. 2,24,60)*: Qua in lege cum esset: 'neve — addito', quam humane excipiat altera lex [intelligite nimirum *similiave exciderunt. Th. M.]* praecepit altera lege: 'at (ut *libri*) cui a. d. iuncti escunt (essent *libri*) — esto'.

9. 10. *Cic. (l. c.)*: Duae sunt praeterea leges de sepulcris, quarum altera privatorum aedificiis, altera ipsis sepulcris cavet; nam quod 'rogum — domino', — pedes adigi (*sic Madrigius, adici libri*) a. a. invito domino incendium veretur acerbum; quod autem forum, id est vestibulum sepulcri, bustumve usucapi vetat, tuetur ius sepulcrorum. *Fest. (P. 84)*: Forum sex modis intellegitur: primo negotiationis locus —; alio, in quo iudicia fieri, cum populo agi, contiones haberi solent; tertio, cum is, qui provinciae praeest, forum agere dicitur, cum civitates vocat et de controversiis eorum cognoscit; quarto, cum id forum antiqui appellabant, quod nunc vestibulum sepulcri dicitur solet *cet. (P. 32)*: Bustum proprie dicitur locus, in quo mortuus est combustus et sepultus, diciturque bustum quasi bene ustum (bene iustum *M.*), ubi vero combustus quis tantummodo, alibi vero est sepultus, is locus ab urendo ustrina (ostrina *M.*) vocatur; sed modo busta (modo obusta *M.*) sepulcra appellamus.

XI. 1. *Cf. Dion. (10,60,5)*: οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀππιῶνα τοὺς λοιποὺς συγγενεῖς πάντες νόμους ἐν δέλτοις διαθήκεαι καὶ ταύτας ταῖς πρότερον ἐξενεχθεῖσαι προσέθηκον

summa legum aequitate prudentiaque conscripsissent, in annum posterum Xviros alios subrogaverunt, — qui duabus tabulis iniquarum legum additis — conubia — ut ne plebi cum patribus essent, inhumanissima lege sanxerunt.

2. *Macrobius (sat. 1,13,21)*: Tuditanus refert, — Xviros, qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse. Cassius eosdem scribit auctores.

3. *Cic. (ad. Att. 6,1,8)*: E quibus (libris de rep.) unum ἱστορικὸν requiris de Cn. Flavio Anni f. — Ille vero ante Xviros non fuit. — Quid ergo profecit, quod protulit fastos? Occultatam putant quodam tempore istam tabulam, ut dies agendi peterentur a paucis.

ἐν αἷς καὶ ὅδε ὁ νόμος ἦν, μὴ ἐξείναι τοῖς πατρικίοις πρὸς τοὺς δημοτικοὺς ἐπιγαμίαις συνάψαι. *Liv. (4,4,5)*: Hoc ipsum, ne conubium patribus cum plebe esset, non Xviri tulerunt paucis his annis pessimo exemplo publico cum summa iniuria plebis? *Gai. l. VI ad XII tab. (D. 50,16,238)*: Plebs est ceteri cives sine senatoribus.

2. *Macrobii locum a Goth. et Dirk. reiectum vindicavit huic tabulae Mo. Chronol. 31,210; C. I. L. 1,361. Cf. Leg. Romuli 6. Macr. (sat. 1,13,12,15)*: alternis — annis binos et vicanos, alternis ternos vicanosque intercalabant — post vicesimum et tertium diem eius (Februarii) intercalabant, Terminalibus scilicet iam peractis; deinde reliquos Februarii mensis dies, qui erant V, post intercalationem subiungebant. *Cens. (d. d. nat. 20,6)*: cum intercalarium mensem XXII et (vel libri) XXIII dierum alternis annis addi placuisset, — in mense potissimum Februario inter Terminalia et Regifugium intercalatum est. *Celsus dig. (D. 50,16,98,1)*: Cato putat, mensem intercalarem additiciu esse; omnesque eius dies pro momento temporis observat extremoque diei mensis Februarii attribuit Q. Mucius. *Cf. Mo. Chronol. 18—40. Hu. röm. Stud. 1,54—60.*

3. *Ex hoc Ciceronis loco effecit Mo. (Chron. 31,210; @ I p. 361 (I<sup>2</sup> p. 283) regis Numae tabulam fastorum, ex penetralibus pontificum prolatam XII tabulis insertam esse. Quam sententiam secutus Sch. (63,156) non dubitavit universam tab. XI fastis explere, prout ex Iulianis restitui possunt. Id quod iusto audacius fecisse mihi videtur, cum fastos qua ratione Xviri perscripserint certa ratione constitui non possit. Cf. Hu. Stud. 279. Nihilominus fastos Iulianos XII tabulis subicere placuit. — Cf. Cic. (p. Mur. 11,25)*: Posset agi lege necne, pauci quondam sciebant; fastos enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia qui consulebantur, a quibus etiam dies tamquam a Chaldaeis petebantur. Inventus est scriba quidam, Cn. Flavius, qui cornicem oculos confixerit et singulis diebus ediscendis fastos populo proposuerit. *Plin. (n. h. 33, 1,17)*: Hic (Cn. Flavius) — publicatis diebus fastis quos populus a paucis principum cotidie petebat *cet. Liv. (9,46,5)*: Cn. Flavius — civile ius, repositum in penetralibus pontificum, evulgavit fastosque circa forum in albo proposuit. ut quando lege agi posset, sciretur. *Macr. (sat. 1,15,9)*: Priscis ergo temporibus, antequam fasti a Cn. Flavio scriba invitis patribus in omnium notitiam proderentur *cet. Val. Mar. 2,5,2. Diod. 20,36.*

## TABULA XII.

1. *Gaius* (4,28): Lege autem introducta est pignoris capio, veluti lege XII tab. adversus eum, qui hostiam emisset nec pretium redderet; item adversus eum, qui mercedem non redderet pro eo iumento, quod quis ideo locasset, ut inde pecuniam acceptam in dampem, id est in sacrificium, impenderet.

2. a. SI SERVUS FURTUM FAXIT NOXIAMVE NO[X]IT. — b. *Gai.* (4,75.76): Ex maleficiis filiorum familias servorumque — noxales actiones proditae sunt, uti liceret patri dominove aut litis aestimationem sufferre aut noxae dedere —. Constitutae sunt — aut legibus aut edicto praetoris: legibus velut furti lege XII tabularum *cet.*

3. SI VINDICIAM FALSAM TULIT, SI VELIT IS . . . TOR ARBITROS TRIS DATO, EORUM ARBITRIO . . . FRUCTUS DUPLIONE DAMNUM DECIDITO.

4. *Gaius l. VI ad XII (D. 44, 6, 3)*: Rem, de qua controversia est, prohibemur (lege XII tab.) in sacrum dedicare: alioquin dupli poenam patimur, — sed duplum utrum fisco an adversario praestandum sit, nihil exprimitur.

5. *Livius (7, 17, 12)*: in XII tabulis legem esse, ut quodcumque postremum populus iussisset, id ius ratumque esset.

FRAGMENTA INCERTAE SEDIS.<sup>1</sup>

1. *Festus*: Nancitor (nanxitor *Mueller*) in XII nactus erit,

---

XII. 1. *Cf. Fest. Daps. D. 50,16,238,2.*

2 a. *Ulp. ad ed. (D. 9,4,2,1)*: Celsus — differentiam facit inter legem Aquiliam et legem XII tab. Nam in lege antiqua, si servus sciente domino furtum fecit —, servi nomine actio est noxalis, nec dominus suo nomine tenetur; at in lege Aquilia, inquit, dominus suo nomine tenetur, non servi. — Sed si placeat, quod *Iulianus* — scribit: 'si — nocuit (noxit *em. Pithoeus*)', etiam ad posteriores leges pertinere, poterit dici, etiam servi nomine eum domino agi posse noxali iudicio. *Cf. Fest. Noxia. D. 47, 6, 5; 50, 16, 283, 3. Paul. sent. 2, 31, 7.*

3. *Fest. Vindiciae. Totum locum v. in Festi epitome nostra.*

4. *Pro fisco Gaius scripserat aerario, mutaverunt Justiniani.*

5. *Liv. (l. c.)*: In secundo interregno (*a. 399*) orta contentio est, quod duo patricii consules creabantur; intercedentibusque tribunis interrex *Fabius aiebat*: 'in XII — esset'; iussum populi et suffragia esse. *Cf. Liv. 9, 34, 6. 7 ex oratione P. Semprouii tr. pl.*: nemo eorum (censurum) XII tab. legit? nemo id ius esse, quod postremo populus iussisset, sciit? Immo vero omnes sciverunt.

---

1) *Omisi ex Schoelliana appendice fr. 7: Aug. (de civ. dei 21,11)*: Octo genera poenarum 'in legibus' esse, scribit *Tullius*. — *Fortasse addendum*

prenderit. — Fortasse ad XII. 12, 1 respicitur; nam etiam in foedere Latino est: si quid pignoris nancitur.

2. *Festus* (258): Quando — in XII — cum c littera ultima scribitur [*Intellegi quodoc hodie constat*. TH. M.].

3. *Festus* (309): 'Sub vos placo' in precibus fere cum dicitur, significat id quod 'supplico' (supplicio *cod.*), ut in legibus 'transque dato', 'endoque (edendoquae *cod.*) plorato'. — Cf. 8, 13. *Sch.* 29.

4. *Donat.* (*ad Ter. Eun.* 515): 'dolo malo' — quod — addidit 'malo' — ἀρχισμῶς est, quia sic in XII tab. a veteribus scriptum est.

5. *Cicero* (*de rep.* 2,31,54): ab omni iudicio poenaque provocari licere indicant XII tabulae compluribus legibus.

6. *Cicero* (*de off.* 3,31,111): Nullum — vinculum ad adstringendam fidem iureiurando maiores artius esse voluerunt; id indicant leges in XII tabulis.

7. *Plinius* (*nat. hist.* 7,60,212): XII tabulis ortus — et occasus nominantur. — Cf. 1,9.

8. *Gaius* (1,122): olim aereis tantum nummis utebantur, et erant asses, dupundii, semisses, quadrantes, nec ullus aureus vel argenteus nummus in usu erat, sicuti ex lege XII tab. intellegere possumus. — Cf. *Mo. Münzwesen.* p. 175.

9. *Gaius l. V ad XII* (D. 50,16,237): Duobus negativis verbis quasi permittit lex (XII tab.) magis quam prohibuit: idque etiam Servius (Sulpicius) animadvertit.

10. *Gaius l. VI ad XII* (D. 50,16,238,1): 'Detestatum' est testatione denuntiatum.

11. *Sidonius Apollinaris* (*ep.* 8,6,7): Per ipsum fere tempus, ut decemviraliter loquar, lex de praescriptione tricennii fuerat 'proquiritata'.

duicensus propter glossam lexicī Philoxeniani: duicensus δικάβ. (XII tabulis emendat Vulcanius), δεύτερον ἀπογεγραμμένος collato loco Festi ep. p. 66: duicensus dicebatur cum altero, id est filio census. Cf. M. Cohn, ZSSst. 2,113.

## TABULA FASTORUM IULIANORUM.

Fastorum qui fuerunt ante Caesarem tabula ad nos non peruenit, anni Iuliani una paene integra, aliarum fragmenta maiora minora, quae omnia edita et illustrata sunt a Mommseno *Œ* 1, p. 293—412, cui supplementa addiderunt idem in *Eph. epigr. vol. 3 p. 5—10. 85. 86. vol. 4 p. 1. 2.* et Henzenus *Œ* 6, 625—636. Voluminis primi illius altera quae mox prodibit editio fastos eos exhibebit retractatos et auctos. [*VII* Jam exstant *Œ* 1, 2 p. 203sqq.] Cum autem a Caesare in fastis nil sit mutatum, nisi quod X novos dies mensibus XXIX dierum inseruit et ferias quasdam adiecit, fasti antiqui in universum etiam ex Iulianis intellegi possunt. Illa tabula, quae dicitur Maffeiana, confecta videtur inter a. 746 et 757 u. c. In parte superiore effracta quaedam ex aliis fastis supplēvi. Tabulam exhibui e *Mo.* recensione (p. 303—309.412.) [*VII* *Œ* 1, 2 222sqq.] omissis tantum iis quae in hac, ut in reliquis fastorum tabulis, litteris minoribus adnotata erant ad ludos sacrave pertinentia. Dierum numeros adieci. Ceterum qui accuratius rem perspicere vult, legat necesse est, quae *Mo.* disputavit de differentiis inter hos ceterosque fastos deque usu fastorum in iudiciis ordinandis p. 366. 367. [*VII* *Œ* 1, 2 p. 289sqq.]

Litterae A—H continuo repetitae dies nundinales (quasi hebdomadis, sed octo dierum) indicant. Dierum nominatorum compendia haec inveniuntur: K(alendae), Non(ae), Eid(us), Pr(idie), Agonia), Arm(ilustrium), August(alia), Car(mentalia), Cer(tialia), Cons(ualia), Div(alia), Equ(irria), Fer(alia), Font(inalia), Ford(icidia), Furr(inalia), Lar(entalia), Lem(uria), Lib(eralia), Lucar(ia), Luper(calia), Matr(alia), Meditr(inalia), Nept(unalia), Opal(ia), Opic(onsiva), Par(ilia), Poplif(ugia), Port(unalia), Q(uandoc) R(ex) C(omitavit) F(as), Q(uandoc) St(ercus) D(elatum) F(as), Quin(quatrus), Quir(inalia), Regif(ugium), Rob(igalia), Sat(urnalia), Ter(minalia), Tub(i-lustrium), Vest(alia), Vin(alia), Vole(analia), Volt(urnalia).

Diei condicionem indicant litterae singulares F — N — NP FP — EN — C. Ex his prima significat diem fastum, quinta endotercisum sive intercisum, sexta comitiale. De notis N et NP (pro qua etiam N<sup>f</sup> invenitur) ambigitur; quamquam ad nefastos dies utramque spectare extra controversiam est. Alteram significare non posse, ut multi putarunt, N(ef). P(osterior) vel P(rior), P(arte), P(rincipio), *Mo.* 367 [iam] ostendit. Dies N signati a diebus NP sive N<sup>f</sup> notatis ita differre arbitratur *Mo.*, ut illi tristes sint et cum religione coniuncti, hi ferias habeant hilares, (*Fest. Nep.*), unde *Hu.* (*Stud.* 238) notas ita explicat: N(ef.) P(urus) vel N(ef.) F(eriatus) vel F(estus). *Mo.* notam ortam esse putat ex veterē litterae N forma. Notam denique FP inventam ter (Febr. 21. Apr. 23. Aug. 19) *Hu.* 193 explicat F(astus) P(urus), *Mo.* cogitat de interpretatione F(astus) P(rincipio)-

1	A	K.	IAN.	F	H	K.	FEB.	N	D	K.	MAR.	NP	C	K.	A[PR. F]
2	B	4	F	A	4	N	E	6	F	D	4	[F]	D	4	[F]
3	C	3	C	B	3	N	F	5	C	E	3	C	E	3	C
4	D	PR.	C	C	PR.	N	G	4	C	F	PR.	C	F	PR.	C
5	E	NON.	F	D	NON.	†(NP)	H	3	C	G	NON.	(N)	G	NON.	(N)
6	F	8	F	E	8	N	A	PR.	†NP	H	8	†NP	H	8	†NP
7	G	7	C	F	7	N	B	NON.	F	A	7	N	A	7	N
8	H	6	C	G	6	N	C	8	F	B	6	N	B	6	N
9	A	AGON.	(NP)	H	5	N	D	7	C	C	5	N	C	5	N
10	B	4	EN	A	4	N	E	6	C	D	4	N	D	4	N
11	C	CAR.	NP	B	3	N	F	5	C	E	3	N	E	3	N
12	D	PR.	C	C	PR.	N	G	4	C	F	PR.	N	F	PR.	N
13	E	EID.	NP	D	EID.	NP	H	3	EN	G	EID.	NP	G	EID.	NP
14	F	19	EN	E	16	N	A	EQ.	NP	H	18	N	H	18	N
15	G	CAR.	(NP)	F	LUPER.	NP	B	EID.	NP	A	FORD.	NP	A	FORD.	NP
16	H	17	C	G	14	EN	C	17	F	B	16	N	B	16	N
17	A	16	C	H	QUIR.	NP	D	LIB.	NP	C	15	N	C	15	N
18	B	15	C	A	12	C	E	15	C	D	14	N	E	14	N
19	C	14	C	B	11	C	F	QUIN.	N	E	CER.	N	E	CER.	N
20	D	13	C	C	10	C	G	13	C	F	12	N	F	12	N
21	E	12	C	D	FERAL.	F	H	12	C	G	PAR.	NP	G	PAR.	NP
22	F	11	C	E	8	C	A	11	N	H	10	N	H	10	N
23	G	10	C	F	TER.	NP	B	TUBIL.	NP	A	VIN.	NP	A	VIN.	NP
24	H	9	C	G	REGIF.	N	C	Q. REX	C. F	B	8	C	C	8	C
25	A	8	C	H	5	C	D	8	C	C	ROB.	NP	C	ROB.	NP
26	B	7	C	A	4	EN	E	7	C	*D	6	F	*D	6	F
27	C	6	C	B	EQ.	NP	F	6	†NP	E	5	C	E	5	C
28	D	5	C	C	PR.	C	G	5	C	F	4	†NP	F	4	†NP
29	*E	4	†F				H	4	C	G	3	C	G	3	C
30	*F	3	†F <sup>1)</sup>				A	3	C	H	PR.	C	H	PR.	C
31	G	PR.	C				B	PR.	C						

\* Asteriscus distinguit dies a Caesare adiectos. Cur eos Caesar non in extremis mensibus collocarit, disputat Hu. röm. Stud. 1,119.

1) Sic reposui ex fastis Caeretanis; NP Praenestini, N Mafficana tabula errore ut videtur. Mo. 313.368.

1	[A K. MAI. F]	[H K. IU]N. N	F K. Iul. N	EK.[AUG.†N]
2	[B 6 F]	A 4 F	G 6 N	F 4 [†N]
3	[C 5 C]	B 3 C	H 5 N	G 3 C
4	D 4 [C]	C PR. C	A 4 †N	H PR. C
5	E 3 C	D NON. (N)	B POPLIF. N	A NON. F
6	F PR. C	E 8 N	C PR. N	B 8 F
7	G NON. N	F 7 N	D NON. N	C 7 C
8	H 8 F	G 6 N	E 8 N	D 6 C
9	A LEM. N	H VEST. N	F 7 N	E 5 †N
10	B 6 C	A 4 N	G 6 C	F 4 C
11	C LEM. N	B MART. N	H 5 C	G 3 C
12	D 4 †N	C PR. N	A 4 †N	H PR. C
13	E LEM. N	D EID. N	B 3 C	A EID. N
14	F PR. C	E 18 N	C PR. C	B 19 F
15	G EID. N	F Q. ST. D. F	D EID. N	C 18 C
16	H 17 F	G 16 C	E 17 F	D 17 C
17	A 16 C	H 15 C	F 16 C	E PORT. N
18	B 15 C	A 14 C	G 15 C	F 15 C
19	C 14 C	B 13 C	H LUCAR. N	G VIN. FP
20	D 13 C	C 12 C	A 13 C	H 13 C
21	E AGON. N	D 11 C	B LUCAR. (N)	A CONS. N
22	F 11 N	E 10 C	C 11 C	B 11 EN
23	G TUB. N	F 9 C	D NEPT. N	C VOLC. N
24	H Q. REX C. F	G 8 C	E 9 N	D 9 C
25	A 8 C	H 7 C	F FURR. N	E OPIC. N
26	B 7 C	A 6 C	G 7 C	F 7 C
27	C 6 C	B 5 C	H 6 C	G VOLT. N
28	D 5 C	C 4 C	A 5 C	H 5 †N
29	E 4 C	*D 3 F	B 4 C	*A 4 F
30	F 3 C	E PR. C	C 3 C	*B 3 F
31	G PR. C		D PR. C	C PR. C

† *Cruz distinguit ferias a Caesare Augustove adiectas, quorum dierum quae ante ferias additas nota fuerit, plerumque ignoratur.*

() *Uncis rotundis comprehensae notae dierum deficientes omissaeve in tabula Maffeiana hic adsumptae sunt ex aliis, uno loco (Ian. 9) ex coniectura.*

1	[D K. SEPT. F]	B K. OCT. N]	A K. [Nov. F]	[G. K. DEC. N]
2	E 4 †NP	C 6 F	B 4 F	[H 4 N]
3	F 3 †NP	D 5 C	C 3 [C]	[A 3 N]
4	G PR. C	E 4 C	D PR. [C]	[B PR. C]
5	H NON. F	F 3 C	E NO[N. F]	[C NON. F]
6	A 8 F	G PR. C	F 8 F	[D 8 F]
7	B 7 C	H NON. F	G 7 C	E 7 C
8	C 6 C	A 8 F	H 6 C	F 6 C
9	D 5 C	B 7 C	A 5 C	G 5 C
10	E 4 C	C 6 C	B 4 C	H 4 C
11	F 3 C	D MEDITR.(NP)	C 3 C	A AGON. NP
12	G PR. N	E AUGUST. †NP	D PR. C	B PR. EN
13	H EID. NP	F FONT. NP	E EID. NP	C EID. NP
14	A 18 F	G PR. EN	F 18 F	D 19 F
15	B 17 N	H EID. NP	G 17 C	E CONS. NP
16	C 16 C	A 17 F	H 16 C	F 17 C
17	D 15 C	B 16 C	A 15 C	G SAT. (NP)
18	E 14 C	C 15 C	B 14 C	H 15 C
19	F 13 C	D ARM. NP	C 13 C	A OPAL. NP
20	G 12 C	E 13 C	D 12 C	B 13 C
21	H 11 C	F 12 C	E 11 C	C DIV. NP
22	A 10 C	G 11 C	F 10 C	D 11 C
23	B 9 †NP	H 10 C	G 9 C	E LAR. NP
24	C 8 C	A 9 C	H 8 C	F 9 C
25	D 7 C	B 8 C	A 7 C	G 8 C
26	E 6 C	C 7 C	B 6 C	H 7 C
27	F 5 C	D 6 C	C 5 C	A 6 C
28	G 4 C	E 5 C	D 4 C	B 5 C
29	*H 3 F	F 4 C	*E 3 F	*C 4 F
30	A PR. C	G 3 C	F PR. C	*D 3 F
31		H PR. C		E PR. C



## CAPUT III.

LEGES PUBLICAE POPULI ROMANI  
POST XII TABULAS LATAE.1. Lex Plaetoria de iurisdictione (e *Censorino*).

*Aetas legis incerta est. Cum praetor in ipso legis exordio urbanus appelletur, Mo. (Staatsr. 1<sup>3</sup>, 384 n. 2 et 2<sup>3</sup>, 194. 195) putat legem latam esse non posse nisi praetore peregrino introducto, id quod evenit c. a. u. c. 512.*

(*Censorinus de die nat. 24,3: M. Plaetorius tribunus plebiscitum tulit, in quo scriptum est:*)

Praetor urbanus, qui nunc est quique posthac fiat,<sup>1</sup> duo lictores apud se habeto usque supremam ad solem occasum iusque inter cives dicito<sup>2</sup>.

2. Lex Aquilia de damno (e *Dig.*).

*Latam esse legem Aquiliam tempore secessionis plebis, tertiae scilicet c. a. 467, cum XII tabulis posterior sit, dicunt Byzantii, Anon. ad Bas. 60, 3,1: ἔτε — ἐστίασαε τὸ πλῆθος πρὸς τοὺς συγκλητικούς καὶ διέστη ἀπ' αὐτῶν. Theoph. 4,3,15: κατὰ τὸν καιρὸν τῆς διαστάσεως τοῦ γυδαίου δήμου καὶ τῆς συγκλήτου. Cf. Pernice, Lehr v. d. Sachbeschädigungen p. 11—20.*

(*Gaius l. VII ad ed. prov.:<sup>3</sup> Lege Aquilia capite primo cavetur:*)

Si quis<sup>4</sup> servum servamve alienum quadrupedemve pecudem<sup>5</sup> iniuria occiderit, quanti id<sup>6</sup> in eo anno plurimi fuit,<sup>7</sup> tantum aes ero<sup>8</sup> dare damnas esto<sup>9</sup>.

---

1) *Jahn cum Modio emend.: fuat, Mo.: fiet.* — 2) isque supremum ad solem occasum iusque inter cives dicito *traditur; dedi ut cm. Lachmanns probante Iahnio, item Mommseno, nisi quod hic comma ad solem occasum interpreti tribuit;* iusque ad supremam inter cives dicito *Schoell leg. XII tab. p. 3;* isque supremam ac solem occasum usque ius i. c. d. *Bergk. Phil. 32,566.* — 3) *D. 9,2,2 cf. Gai. 3,210—14. J. 4,3 pr. 9.* — 4) *Ita Gai;* *D. ut qui;* *Bas. Sch. ἕν τις.* — 5) quadrupedemve pecudem *Hottoman, obs. 7,7. cum Byzantiis;* *D. quadrupedem vel pecudem;* *Gai. quadrupedem quae pecudum numero sit.* — 6) *Gai. et Inst. ea res. D. l. 21 pr. ait lex: quanti is homo.* — 7) fuit *D. l. c. Gai. 210 (?) = Inst. pr., fuerit Gai. 214 = Inst. § 9, fuisset D. l. 21 pr.* — 8) *Ita Cuiac. propter D. h. t. 11,6: actio ero competit, hoc est domino. D. l. 2 et Gai.: domino.* — 9) *In D. additur: et infra deinde cavetur, ut adversus infitiantem in duplum actio esset. In Bas. Sch. ipsa lex ita continuatur: εἰ δὲ ἀφρί-*

(*Gaius inst.* 3,215: Capite secundo <adversus> adstipulatorem, qui pecuniam in fraudem stipulatoris acceptam fecerit, quanti ea res est, tanti actio constituitur.)

(*Ulpianus l. XVIII ad edictum*:<sup>1</sup> Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia:)

Ceterarum rerum «praeter hominem et pecudem occisos»<sup>2</sup> si quis alteri damnum faxit, quod usserit fregerit ruperit iniuria, quanti ea res erit<sup>3</sup> in diebus XXX proximis, tantum aes ero<sup>4</sup> dare damnas esto.

### 3. Lex Silia de ponderibus publicis (*e Festo*).

*Quando vixerint et tulerint hanc legem hi duo Silii, non constat. Haubold, quem secutus est Rud. RG. 1,92, statuit a. 510, nullo argumento. De ponderibus ipsis cf. Boeckh, metrol. Unters. 17.*

(*Festus 246 M.*: Publica pondera [ad legitimam normam exacta esse] ex ea causa Iunius in . . . [colligit] quod duo Silii<sup>5</sup>, P. et M., trib. pl., rogarunt his verbis:)

Ex ponderibus publicis, quibus hac tempestate populus oetier «qui» solet, uti coaequatur<sup>6</sup> se dolo malo, uti<sup>7</sup> quadrantal vini LXXX pondo siet; congius vini X p(ondo) siet<sup>8</sup>; VI sextari congius siet vini; duodequingaginta<sup>9</sup> sextari quadrantal<sup>10</sup> siet vini; sextarius aequus aequo cum librario<sup>11</sup> siet; sex decemque librari in modio<sup>12</sup> sient. Si quis magistratus adversus hac d(olo) m(al)o pondera modiosque vasaque publica modica minora maiorave faxit iusseritve<sup>13</sup> fieri, dolumve adduit, quo«d» ea fiant, eum qui«s» volet magistratus multare«tur»<sup>14</sup>, dum minore parti<sup>15</sup> familias taxat liceto; sive quis in sacrum iudicare voluerit, liceto.

σεται έναγόμενος, διπλόσιον μετα τοὺς ἐλέγγους (probationes) καταβαλλέτω. *Præterea etiam multam lege Aqu. esse constitutam indicat Cic. Brut. 34*: (accusator — cum multam lege Aquilia — petivisset.) *Cf. Pern. 102.*

1) *D. 9,2,27,5.* — *Gai. 3,217.218.* — 2) *Haec verba insiticia videri, recte monet Pern. 14.* — 3) *Ita Dig., Gai. fuerit. D. l. 29,8 h. t.*: haec verba 'quanti in triginta diebus proximis fuit'. — 4) *Cf. p. 45 n. 8.* — 5) *silli cod.* — 6) *uti coeret praetor Hu. (Multa 251 n. 2) [coaequator (deleto uti) Mo. apud Hultschium metrol. script. 2 p. 78 cf. praef. p. VIII].* — 7) *se dolo malo uti Scaliger, sedulum ut hi codex.* — 8) *siet] is cod.* — 9) *duodequingaginta (id est III) cod.* — 10) *quadrantat cod.* — 11) *[aequo conlibrato, id est exaequata parte summa. cf. Cato de a. c. 19. Tr. M.]* — 12) *dequinque librae in modio cod. [Magis credideris delendam esse voc. librae cf. Cato de a. g. 19. Tr. M.]* — 13) *[sic scripsi, iussit vere cod. Tr. M.]* — 14) *multare q(antum) v(olct) p(ecuniam) em. Hu.* — 15) *patris cod.*

## 4. Lex Papiria de sacramentis (e Festo).

*Inter a 511 et 630 hanc legem esse latam probat Mo. Staatsr. 2,<sup>3</sup> 580.*

(Fest. 344 M.: Sacramentum aes significat. — Qua de re lege L. Papiri, tr. pl., sanctum est his verbis:)

Quicumque praetor posthac<sup>1</sup> factus erit, qui inter cives ius dicet, tres viros capitales populum rogato, hique tresviri [capitales]<sup>2</sup>, quicumque [posthac facti] erunt, sacramenta ex[igunt] iudicantoque eodemque iure sunt, uti ex legibus plebeique scitis exigere iudicareque «esse» esseque oportet.

## 5. Lex Cincia de donationibus a. 550 (e Vat. fr.).

(Paulus l. LXXI. ad edictum, ad Cinciam:<sup>3</sup> Personae igitur cognatorum excipiuntur his verbis:)

. . sive quis cognatus cognata inter se, dum sobrinus sobrinave propiusve eos, et<sup>4</sup> sive quis in alterius potestate manu mancipiove<sup>5</sup> erit, qui eos hac cognatione attinget, quorumve <is><sup>6</sup> in potestate manu mancipiove<sup>5</sup> erit, eis omnibus inter se donare capere liceto.

(Item excipit tutorem, qui tutelam gerit, — item excipit:)<sup>7</sup>

. . si quis mulieri virginive cognatus dotem conferre volet.

(Item excipit:)<sup>8</sup>

. . si quis a servis quique pro servis servitutem servierunt accipit isve duit . .<sup>9</sup>

## 6. Lex Atinia de usucapione (e Gellio).

*Aclatis incertae. Atinii tribuni plebis annorum 555 et 622 nominantur apud Liv. 32,29,3 et 33,22,2 et epit. 59.*

(Gellius 17,7: Legis veteris Atinae verba sunt:)

Quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto.<sup>10</sup>

---

1) posthoc *cod.* — 2) *spat. vac. in cod. hoc loco et proximis duobus coniectura expletis.* — 3) *Vat. fr. 298.* — 4) propiusve eo sit *em. Mo.* — 5) *m̄m̄ve, id est matrimoniove, cod.; em. Wenck.* — 6) *ins. Mo.* — 7) *Vat. fr. 304—5.* — 8) *Vat. fr. 307.* — 9) *Ita Mo., accipit duit is cod.; accipit duitve iis Hu., at contra § 309: ne excepti videantur, ut — capere lex iis permittat.* — 10) *Cf. Ulp. D. 41,3,4,6: Quod autem dicit lex Atinia, ut res furtiva non usucapiatur, nisi in potestatem eius, cui subrepta est, revertatur, si <e> acceptum est, ut in domini potestatem debeat reverti.*

## 7. Lex Sulpicia rivalicia (e Festo).

*Fest.*: Sifus . . . [pro tu]bis — . . . [in le]ge rivalicia sic est, [quae lata est rogant]e populum Ser. Sulpi[cio]<sup>1</sup>):

. . . [mon]tani paganive si[fi]s aquam dividunto]: donec eam inter se [diviserint, . . . . .]s<sup>2</sup> iudicatio esto.

## 8. Lex Osca tabulae Bantinae.

*Fragmentum tabulae athenaeae, in Lucania prope Bantiam a. 1790 (cum V frustulis minoribus) repertum, hodie Neapoli in museo nationali adservatum, latum m. 0,38, altum 0,26, totius tabulae sexta fere pars. Utrunque leges inscriptae sunt, ex altera parte lex Osca, ex altera Latina. Legis Latinae quae servata sunt capita extremam tantum legis partem i. e. generales sanctiones continent, unde ipsius legis sententia cognosci non potest. Oscam legem ad rem municipalem Bantinam spectasse capita servata satis docent, Latinam populi Romani fortasse iudiciariam fuisse legem comprobasse videtur Kirchhoff, Stadtr. v. Bantia p. 90—97, non adsentiente tamen Mo. C. I. L. 1,46—47. Aetatem legis Latinae intra a. 621 et 636 certa ratione constituit Mo., Oscam, si prior fuit, a. 570 antecedere non potuisse docuit Kir. l. c. — Lex Osca tabulae incisa erat binis paginis, quarum altera, intuenti dextera, fracta tabula deperiit, alterius pars media servata est, superior et inferior effractae. Singula capita nonnisi spatiis admodum parvis distincta sunt numerorum notis non adiectis. Singula verba plerumque punctis interpositis disiuncta sunt, negligenter vero tam positus quam omissis. Legis editio accuratissima est: Mo., die unteritalischen Dialecte (1850) p. 145—68. Archetypi ectypon ed. Zvetajeff, sylloge inscript. Oscarum (1877) 1,75—8; 2, XIX. Interpretandae legis quasi fundamenta posuit Kirchhoff, quem in quibusdam cum supplevit tum emendavit Lange (Osk. Inschr. d. tab. Bant. 1853); consentiebant de summa re philologi omnes, singula tantum accuratius perscrutantes et corrigentes. Cf. Enderis, Formenlehre d. osk. Spr. 1871. Plane diversam interpretationem proposuit Hu.: Osk. u. Sabell. Sprachdenkm. (1856) p. 59—140, eamque iterum defendit 1874 in libro: die Multa, p. 61.504. Cui cum Rud. (RG. 2,420 Anm.) adstipulatus esset, rem iam in edit. III cum philologo summae hac in re auctoritatis, Fr. Buecheler Bonnensi, iterum pertractavi, per quem persuasissimum mihi est nimium ingenio indulsisse Hu., eaque legis verba, e quibus tota fere res pendet, veluti deivaum, zicolom, nesimom, contra rationes grammaticas ab eo esse explicatas, indeque universam eius interpretationem*

1) Ictum Ser. Sulpicium consulem a. 703 intellegit Rud. RG. 1,215 (cf. ZGR. 15,209), nulla certa ratione nisus. — 2) [praetori]s Urs., at cura aquarum ante Augustum censorum fuit atque aedilium curulium; Front. c. 94—97. Cf. Mo. Staatsr. 2<sup>3</sup>,462,3.

*in errores abiisse. Qua de causa etiam in hac edit. veterem versionem paucis mutatis repetivi; interpretationes et etymologiae in notis additae Buecheleri sunt. [Iam consulendi imprimis v Planta, Gramm. der osk. umbr. Dialekte II (1897) p. 494 ss. et Conway, the italic dialects I (1897) p. 22 ss.]*

. . (28) . . . . .	o/nom/ust izic ro . . . (18) . . . . .	1
. . (19) . . . sva//l/vs q. moltam angifu . . (4) . . mn . . (10) . .		2
. . (18) . . . deivast <sup>1</sup> maimas carneis senateis tanginud am[ <i>per</i> <sup>2</sup> ]		3
	<i>iurabit<sup>1</sup> maximae partis senatus sententia, dummodo<sup>2</sup></i>	
. . (5) . . . <sup>3</sup>   XL <sup>4</sup> osii . . pon <sup>5</sup> ioc egmo comparascuster <sup>6</sup> . Svae		4
[ <i>non minus</i> ] <sup>7</sup>   XL <sup>4</sup> [ <i>adfuerint</i> ] cum ea res consulta erit <sup>6</sup> . Si		
pis pertemust, pruterpan [ <i>pertemest</i> ],   deivatud sipus comenei perum		5
quis peremerit <sup>8</sup> , priusquam [ <i>perimet</i> ],   iurato sciens <sup>9</sup> in comitio sine		
dolom malloom siom ioc comono mais egm[ <i>as totti</i> ] cas amnud pan		6
dolo malo, se ea comitia magis rei publi cae causa quam		
pieisum brateis avti cadeis <sup>10</sup> amnud, inim idic siom dat senateis		
cuiuspiam gratiae aut inimicitiae <sup>10</sup> causa, idque se de senatus		
tanginud maimas carneis pertumum. Piei ex comono pertemest,		7
sententia maximae partis perimere. Cui sic comitia perimet,		
izic eizeic zicelei   comono ni hipid. ∞		8
is eo die   comitia ne habuerit.		

1) Hanc vocem, quae redit v. 5.9.11, Hu. derivat a dubius et vertit morari. At stirpes deiv et du coniungi non possunt; verbum deiv-aum autem flexum esse a deiv-a = diva ostendit Kir. (48), quocum consentiunt omnes. — 2) De hac voce v. p. 50 n. 10. — 3) Hu. (Multa, 505 n. l.) negligentiae me arguit, quod v. 1—4 verba, quae in lapide (?) legi possent, omiserim. Certe supplementa omisi, quae ipse confinxerat olim, nunc vero pro genuinis habere videtur. Equidem Neapoli in tabula ipsa v. 1—4 accuratissime perscrutatus iam in ed. III p. 311 litteras, quae legi possunt, notavi, quas nunc repeto. Nimirum passim litterae temporum iniuria ita mutilatae atque adtritae sunt, ut multarum vix vestigia remaneant. — 4) Littera L certa; litterae X licet bis fractae tamen vestigia haud dubia restant. — 5) Littera N certa videtur; litterae ON minus clarae quidem sunt, sed ita ut vestigia bene convenient coniecturae PON — 6) A parasc. s. parsc = Lat. posc-ere, ortum e porc-are, cognatum cum proc-are; significat rogare; rem in consilio conrogare idem est ac consulere. L. Urs. 125: cum ea res consulta erit. — 7) Coniectura Buech. Cf. l. Urs. 126: cum non minus L, cum ea res consuletur, adfuerint. — 8) sc. intercessione. — 9) i. e. sincere. — 10) Adsumpsimus verba usitata in iure Romano (D. 5,1,15,1; 22,5,21,3; al.). Bratom est munus vel lucrum, ut in tit. Peltuinati Vestino (C 9,3414) aliisque, cf. Buech. lexicon Italicum p. VI. Contra cadeis comparandum cum καδος, κεκαδῶσαι (apte Hesychius βλάψαι κακῶσαι στερεῖσαι), Lat. cadamitas quod olim fuit pro calamitate, Got. hatis.

- (2.) Pis pocapit post exac comono hafiest<sup>1</sup> meddis dat  
 Qui quandoque post hac comitia habebit magistratus de  
 9 castrid lovfir . . 2 | en eituas<sup>3</sup>, factud povs tovtto deivatuns<sup>4</sup>  
 fundo liberi [et]<sup>2</sup> | in pecunias<sup>3</sup>, facito ut populus iurati<sup>4</sup>  
 10 tanginom deicans, siom<sup>5</sup> dat eizasc idic tangineis | deicum, pod  
 sententiam dicant, se de eis id sententiae dicere, quod  
 valaemom<sup>6</sup> tovticom tadait ezum, nep fefacid<sup>7</sup> pod pis dat eizac  
 optimum<sup>6</sup> publicum censeat esse, neve fecerit quo quis de ea  
 11 egmad mins | deivaid dolud malud. Svaepis contrud exeic fefacust<sup>8</sup>  
 re minus iuret dolo malo. Siquis contra hoc fecerit  
 12 avti comono hipust, molto etan|to<sup>9</sup> estud n. cIō cIō. In svaepis  
 aut comitia habuerit, multa tanta<sup>9</sup> esto: n. MM. Et siquis  
 ionc fortis meddis moltaum herest, ampert<sup>10</sup> minstreis aeteis<sup>11</sup>  
 eum fortius magistratus multare volet, dumtaxat<sup>10</sup> minoris partis<sup>11</sup>  
 13 eituas multas moltaum licitud. ~  
 pecuniae multas multare liceto.

*Similis formula in iure iurando iudicum Atheniensium οὐτε χάριτος ἔνεκεν οὐτ' ἔχθρας (Demosthenes 57,63 p. 1318).*

1) hafiert. — 2) *Lectio incerta: fortasse lovfir. [in] supplendum. Bréal aliique lovfir sive lovfir (quasi lubet, lubeatur) pro particula vel, avti (v. 13) habent.* — 3) ei-tu-a, fortasse ab i(ei)-re, ut reditus, εἰσοδος, Einkommen, est pecunia; scribitur etiam eitiuva, ut: suvad eitiu. = sua pecunia (E. 11,21); eitiuavam paam tristaamentu deded = pec. quam testamento dedit (E. 11,16); eitiuvad moltasikad = pec. multaticia, aire moltaticod Or. 3147. — 4) *Coniunctio pluralis deivatuns deicans cum singulari siom deicum et tadait eadem est atque in l. Salp. 26: iuranto se quod — censeat — dicturum, et l. Bant. Lat. v. 24.25, l. Acil. v. 36.37.* — 5) stom. — 6) valae- = vale-re, -mom est superlativi (ut pri-mom, nesi-mom), ergo validissimum; v. tovticom tadait e. idem est atque in l. Salp. 26: ut ex re communi municipum censeat fore et in l. de imp. Vespas. 15: cum ex re publica censebit esse. Tadait = censeat, cf. ἐπι-ταδεῖς consulto, ἐπι-τηδεύω. — 7) fepacid. — 8) elg fefacust. — 9) *Scriptum esse antea ferebatur, sed non est scriptum v. 26 etanio, unde Hu. verbum confingit etaneo = evitaneus; quam nunc exhibemus scripturam confirmat tab. Iguv. 5b,6: etantu mutu = tanta multa. Non significat permagnam multam, sed introducit solum ac definit multam, quae sequitur.* — 10) am-pert: am est particula privativa, sicut v. 22: an-censto = in-census; pert = trans, ut in cippo Abell. 33 (E. 3) pert viam = trans viam. Itaque ampert = non trans, i. e. eatenus, dumtaxat, tantummodo. — 11) Minstreis acteis Hu. vertit menstruae actatis, i. e. menstrui spatii. At littera e duravit in verbo μήν, μείς, mensis, mesine, menzue; verba mins, ministro et mais, mestru (Umbr.) aequalia sunt verbis Latinis minus, minister et magis, maior, magister. Verbum actis autem non idem

(3.) Svaepis prū meddixud altrei castrovs avti eituas | zicolom 14

*Siquis pro magistratu alteri fundi aut pecuniae diem dicust, izic comono ni hipid ne pon op tovtad petirupert dixerit, is comitia ne habuerit nisi cum apud populum quater urust<sup>1</sup> sipus perum dolom | mallom, in trutum zico(lom) tovtō 15 oraverit<sup>1</sup> sciens sine dolo malo et definitum diem populus peremust petiropert, neip mais pomtis<sup>2</sup> com preivatud<sup>3</sup> actud| perceperit quater, neve magis quinquies<sup>2</sup> cum privato<sup>3</sup> agito pruter pam medicatinom<sup>4</sup> didest, in pon posmom con preivatud 16 prius quam iudicationem<sup>4</sup> dabit, et cum postremum cum privato urust, eisucen ziculud | zicolom<sup>5</sup> XXX nesimum<sup>6</sup> comonom ni 17 oraverit, ab eo die diem<sup>5</sup> XXX proximum<sup>6</sup> comitia ne hipid. Svaepis contrud exeic fefacust, ionc svaepis | herest meddis 18 habuerit. Siquis contra hoc fecerit, eum siquis volet magistratus moltaum licitud, ampert mistreis aeteis eituas licitud. ~ multare liceto, dumtaxat minoris partis pecuniae liceto.*

(4.) Pon censtur | bansae tovtam<sup>7</sup> censazet, pis cevs bantins 19  
*Cum censores Bantiae populum censebunt, qui civis Bantinus*

*est atque ae(vi)-tas, sed ortum ex antiquiore ai-tis, cognatum cum Graeco αἴτα significare videtur partem, ut in cippo Abell. 53 [a]jittiom altram alttros herrins, ubi communis Nolanis et Abellanis pecuniae partium alteram alteri i. e. tantundem utrique accipere iubentur. De re ipsa cf. Gell. 6,3, 37: minus dimidium familiae multa esto, l. Sil.: dum minore parti familias taxat, l. Bant. Lat. v. 12.*

1) ur-um = or-are. *Fest.*: orare antiquos dixisse pro agere; unde orare litem vel causam etiam dicit *Cic. de off.* 3,10,45. *Brut.* 12,47. — 2) *Nec ante quartam nec post quintam actionem iudicare debet, ergo certe in quinta.* Cf. *Cic. de domo* 17,45: ter ante magistratus accuset; quarta sit accusatio trinum nundinum, prodicta die, qua die iudicium sit futurum. *Lange*, 65—85. *Mo., röm. Strafr.* p. 169. — 3) privatum pro reo dictum esse v. *Lange*, p. 46—58. — 4) meddix apud Oscos nomen magistratus est (*Fest.*), unde meddixud potestate meddicis, medicatom decretum eius, medicatinom iudicationem. — 5) zicolom derivat *Hu. a* δῖκα, dica, et intellegit poenam s. multam. At syllaba di Osce mutata esse nequit in zi; neque enim simplex d transit in z, sed coniunctae dj vocali subsequenti contrahuntur in z, ut Diovis = Ζεύς, δῖα = za, dies = zes, diaeta = zaeta; quare z-i-colo nil aliud est nisi dii-kolos (*E.* 18,49) s. di-e-cula = dies. — 6) nesimum recte quidem *Hu. coniungit cum Lat. nexus; cum autem zic. nes. interpretatur dicas coniunctas, neglegit quod nesi-mum superlativus est ideoque nexissimum s. proximum significat, ut Iguv. tab. 6a,9: nesimei = proxime.* — 7) sansae tavitam.

- 20 fust, censamur esuf<sup>1</sup> in eituam, poizad ligud<sup>2</sup> | iuse<sup>3</sup> censtur  
erit, censetor ipse<sup>1</sup> et pecuniam, qua lege ii censores  
censam angetuzet.<sup>4</sup> Avt svaepis censtomen nei cebnust dolud  
censere proposuerint.<sup>4</sup> At siquis in censum non venerit dolo  
21 mallud | in eizeic vincter, esuf comenei lamatir<sup>5</sup> pr. meddixud  
malo et eius vincitur, ipse in comitio veneat<sup>5</sup> pr(aetoris) magisterio  
22 tovtad praesentid perum dolum | mallom, in amiricatud allo  
populo praesente sine dolo malo, et immercato<sup>6</sup> cetera  
23 famelo in ei(tuo) sivom<sup>7</sup> paei eizeis fust, pae ancensto fust, |  
familia et pecunia tota<sup>7</sup> quae eius erit, quae incensa erit,  
tovtico estud. ∞  
publica esto.

(5.) Pr. svae praefucus pod post exac bansae fust, svaepis

*Praetor sive praefectus posthac Bantiae erit, siquis*

- 24 op eizois<sup>8</sup> com | a(D)trud ligud acum herest avti prū medicatud<sup>9</sup>  
apud eos<sup>8</sup> cum altero lege agere volet aut pro iudicato<sup>9</sup>  
25 manim aserum eizazunc egmazum, | pas exaiscen ligis scriptas  
manum asserere earum rerum, quae hisce in legibus scriptae  
set, ne pim<sup>10</sup> pruhipid mais zicolois X nesimois. Svae pis  
sunt, ne quem prohibuerit magis diebus X proximis. Si quis

1) esuf *Oscis et Umbris esse, quod Latine ipse, putavit Buecheler (tab. Igu. 2b,40; 4,15. E. 13,28. Rh. Ph. 30,436); demonstrativi pronominis eso forma est ampliata. Cf. Dion. 9,36: τμησάμενοι πολῖται σφᾶς τ'αὐτοῦς καὶ χρεῖματα. Minus probanda videtur nova Langii interpretatio (Rh. Ph. 30,296): esuf = esus = erus = heredium. Nam ut taceam de philologica ratione, antiqua Romuli heredia in censu Bantino saeculi VII a ceteris praediis, quae sunt 'censui censendo', separata esse minime credibile est. Veterem interpretationem istic, ibi docte defendit Danielsson (Pauli, alt-ital. Stud. 3 p. 142). — 2) licud. — 3) asc. — 4) *Etymon incertum, an praepositio videtur; 'proposuerint' sumpsimus ex l. Iulia munic. v. 148. — 5) lamatir = venum detur tanquam praeda, a lav- unde ληΐς, λεία, latro? Sic in devotione Osca (Rh. Ph. 33,76) v. 4 Keri-lamatir = Cereri tradatur obligatus. Incensi ex forma censuali veniri iubentur (Gaius 1,160 itemque Cic. Dion. Ulp.). caedatur Danielsson. — 6) i. e. sine venditione. — 7) ei per compendium scriptum pro eituo. (Cf. p. 50 n. 3.) Sivom, Umbr. sevom, idem valet quod totum, cf. lexicon Ital. p. XXV. Structura dubia, aut: eituas sivom = τῆς οὐσίας τὸ ἔλον, aut potius sivom tanquam ἔλωσ vel τὸ ἔλον libere interiectum. — 8) i. e. apud praetorem praefectumve. svae-pod Osci ponebant pro sive cf. svai poh in devotione (Rh. Ph. 33,77) v. 10 et 11. — 9) i. e. pro iudicatod manus iniectio, ut in l. Lucerina infra edita. — 10) phim.**



contrud | exeic pruhipust, molto etanto estud n. cfo. In svaepis 26  
*contra hoc prohibuerit, multa tanta esto: n. M. Et siquis*  
 ionc meddis moltaum herest, licitud, | [ampert] minstreis aeteis 27  
*eum magistratus multare volet, liceto, dumtaxat minoris partis*  
 eituasoltas moltaum licitud. ~  
*pecuniae multas multare liceto.*

(6.) Pr. censtur bansae | [ni pis fu]id, nei svae [q.] fust, 28  
*Praetor censor Bantiae [ne quis fuer]it, nisi [quaestor] erit,*  
 nep censtur fuid, nei svae pr. fust. In svaepis pr. in svae |  
*neve censor fuerit, nisi praetor erit. Et siquis praetor et si*  
 [pis] . . (10) . . . q. . . (5) . . . um<sup>1</sup> nerum<sup>2</sup> fust, izic post 29  
 [quis] . . . quaestor . . . nobilium<sup>2</sup> erit, is post  
 eizuc tr. pl. ni fuid. Svaepis | [contrud exeic medd]is 30  
*ea trib. pleb. ne fuerit. Siquis [contra hoc magistratus]*  
*facus fust, izic amprufid facus estud. Idic medicim eizuc] . . (15) . . 31*  
*factus erit, is improbe factus esto. Eum magistratum eo | [ab anno*  
 . . [p]ocapid bansa[e] . . (17) . . medicim acunum<sup>3</sup> VI nesimum | . .  
 quo] quandoque Bantiae . . magistratum, annum VI proximum | . .

## 8. Lex Latina tabulae Bantinae.

⊗ 1,45. n. 197 (I<sup>2</sup> n. 582) Ri. tab. 19. — De tabula et lege cf. quae supra  
 p. 48 in exordio notata sunt. Supplementa sunt Mommseni. Huius legis  
 uno ordine versuum perscriptae tabula per medium fracta omnium versuum  
 initia perierunt. Nescimus igitur, num singulis capitibus indices fuerint  
 praescripti. Finito capite reliqua pars versus vacat.

. . . . (64) . . . . n]eque prov[inciam] . . . . . (45) . . . . . 1  
 | . . (42) . . in sena[tu seiv]e in poplico ioudicio ne sen[tentiam] 2  
 rogato tabellamve nei dato . . (32) . . | . . (42) . . neve is testimon]ium 3  
 deicito neve quis mag[istratus] testimonium poplice ei de[ferri]  
 neve den]ontiar]i | [sinito. Neive ioudicem eum neve arbitrum] 4  
 neve recupe]ratorem dato. Neive is in poplico luuci praetextam  
 neve soleas h[abet]o, neve quis | [mag[istratus] ibei praetextam] 5  
 soleasve habere eum sinito. Mag[istratus] queiquomque comitia  
 conciliumve habebit, eum sufragium ferre nei sinito, | [neive eum] 6  
 censor in senatum legito neve in senatu] relinquito. ~ |

1) Haec nondum potuere restitui; in acre litterae obscuratae, ab  
 Avellino traditae non vacuae errore. — 2) nerum (ἀνδρῶν) patriciorum vel  
 principum civitatis. — 3) Honorem intra quinquennium non licet iterare, l.  
 Malac. 54; cf. l. munic. Tar. 44: sexennio proxumo.

- 7 (2.) [*Sei tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis),*  
*IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsignandeis), ioudex*], quei ex hac  
 8 lege plebeive scito factus erit, senatorve fecerit gesseritve, quo ex  
 9 hac lege | [*quae fieri oporteat minus fiant, quaeve e]x h(ace) l(ege)*  
 10 *facere oportuerit oportebitve non fecerit sciens d(olo) m(alo);*  
 11 *seive advorsus hanc legem fecerit | [sciens d(olo) m(alo), Hs<sup>1</sup> . .*  
 12 *n(umum) populo dare dammas esto et] eam pecuniam quei volet*  
 13 *magistratus exsigit. Sei postulabit quei petet, p(raetor) recupe-*  
 14 *ratores | [ . . (31) . . quos quotque dari opo]rteat dato, iubetoque*  
 15 *eum, sei ita pariat, condemnari popul(o), facitque iudicetur.*  
 16 *Sei condemnatus | [erit, quanti condemnatus erit, praedes] ad*  
 17 *q(uaestorem) urb(anum) det, aut bona eius poplice possideantur*  
 18 *facito. Sei quis mag(istratus) multam inrogare volet | [quei*  
 19 *volet, dum minoris] partus familias taxsat, liceto, ei(que) omnium*  
 20 *rerum siremps lexs esto, quasei sei is haace lege | [pecuniam,*  
 21 *quae s(upra) s(cripta) e(st), exigeret]. ∞ |*
- 14 (3.) [*Co(n)s(ul), pr(aetor), aid(ilis), tr(ibunus) pl(ebei),*  
*q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsign-*  
 15 *andeis), qu]ei nunc est, is in diebus V proxumeis, quibus*  
 16 *queique eorum sciet h(ance) l(egem) populum plebemve | [iouisisse,*  
 17 *iouranto, utei i(nfra) s(criptum) est. Item] dic(tator), co(n)s(ul),*  
 18 *pr(aetor), mag(ister) eq(uitum), cens(or), aid(ilis), tr(ibunus)*  
 19 *pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis)*  
 20 *a(dsignandeis), ioudex ex h(ace) l(ege) plebive scito | [factus . . .*  
 21 *queiquomque eorum p]ost hac factus erit, eis in diebus V prox-*  
 22 *umeis, quibus quisque eorum mag(istratum) inperiumve inierit,*  
 23 *iouranto, | [utei i(nfra) s(criptum) est. Eis consistunto pro ae]de*  
 24 *Castorus palam luci in forum vorsus, et eidem in diebus V*  
 25 *apud q(uaestorem) iouranto per Iovem deosque | [Penateis: sese*  
 26 *quae ex h(ace) l(ege) oport]ebit facturum, neque sese advorsum*  
 27 *h(ance) l(egem) facturum scientem d(olo) m(alo), neque seese*  
 28 *facturum neque intercesurum, | [quo, quae ex h(ace) l(ege) opor-*  
 29 *tebit, minus fiant. Qu]ei ex h(ace) l(ege) non iouraverit, is*  
 30 *magistratum inperiumve nei petito neve gerito neve habeto,*

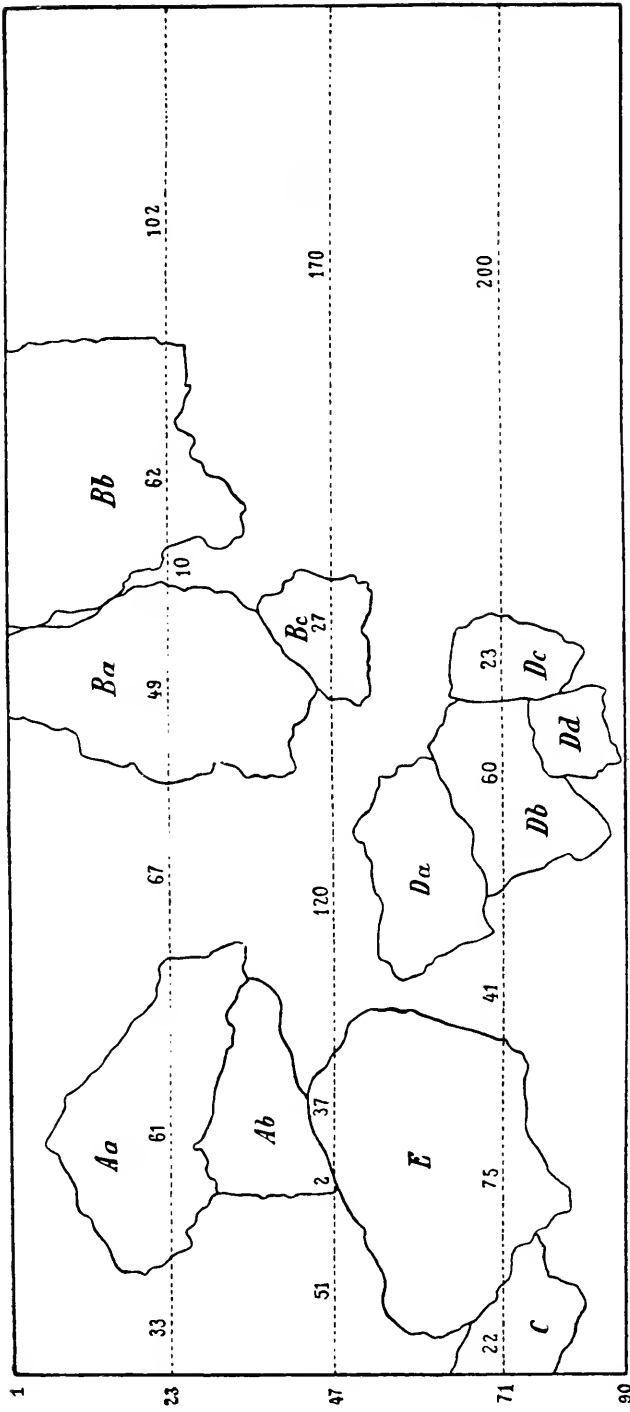
1) Pro formula, quam Mo. ad verba legis Oscae (v. 11—12.26) molto etanto estud n. ∞ supplevit, cum haec in legibus Romanis nusquam invenitur, praeferenda videtur altera: damnas esto dare, quam Rud. ZGR. 15, 271 primus proposuit, postea ipse defendi (ZRG. 3,365), nuper etiam Hu. (Multa 251 n. 6) comprobavit.

neive in senatu | [*sententiam deicito deicereve eum*] ni quis sinito, 20  
 neive eum censor in senatum legito. Quei ex h(ace) l(ege) iou-  
 dicaverit, is facito apud q(uaestorem) urb(anum) | [*eius quei ita* 21  
*utei s(supra) s(criptum) e(st) iouravit nomen persc]riptum siet;*  
 quaestorque ea nomina accipito, et eos, quei ex h(ace) l(ege)  
 apud sed iurarint, facito in taboleis | [*popliceis perscribat*]. ~ | 22  
 (4.) [*Quei senator est eritve inve senatu senti]am deixerit 23*  
 post hance legem rogatam, eis in diebus X proxsumeis, quibus  
 quisqu[e eorum sciet | hance legem popolum plebemve iousisse, 24  
 i[ouranto apud quaestorem ad aerarium palam luci per Iovem  
 deosque Penate[is: sese quae ex h(ace) l(ege) | oportebit facturum 25  
 esse, neque se]se advorsum hance legem facturum esse, neque  
 seese, quominus sei . . . . . (20) . . . |  
 | . . (32) . . se hoice leegei . . (30) . . anodni . . uraver[*int* . (24) . . | 26  
 | . . . . . ∞ | 27  
 | . . (70) . . . . . e quis magistratus p . . (24) . . | 28  
 | . . . . . ∞ | 29  
 | . . (70) . . . . . u]ti in taboleis popl[*iceis* . . (24) . . | 30  
 | . . (72) . . . . . tr]inum nondin[*um* . . (28) . . | 31  
 | . . (74) . . . . . is erit uu . . . (30) . . | 32

## 10. Lex Acilia repetundarum a. 631 vel 632.

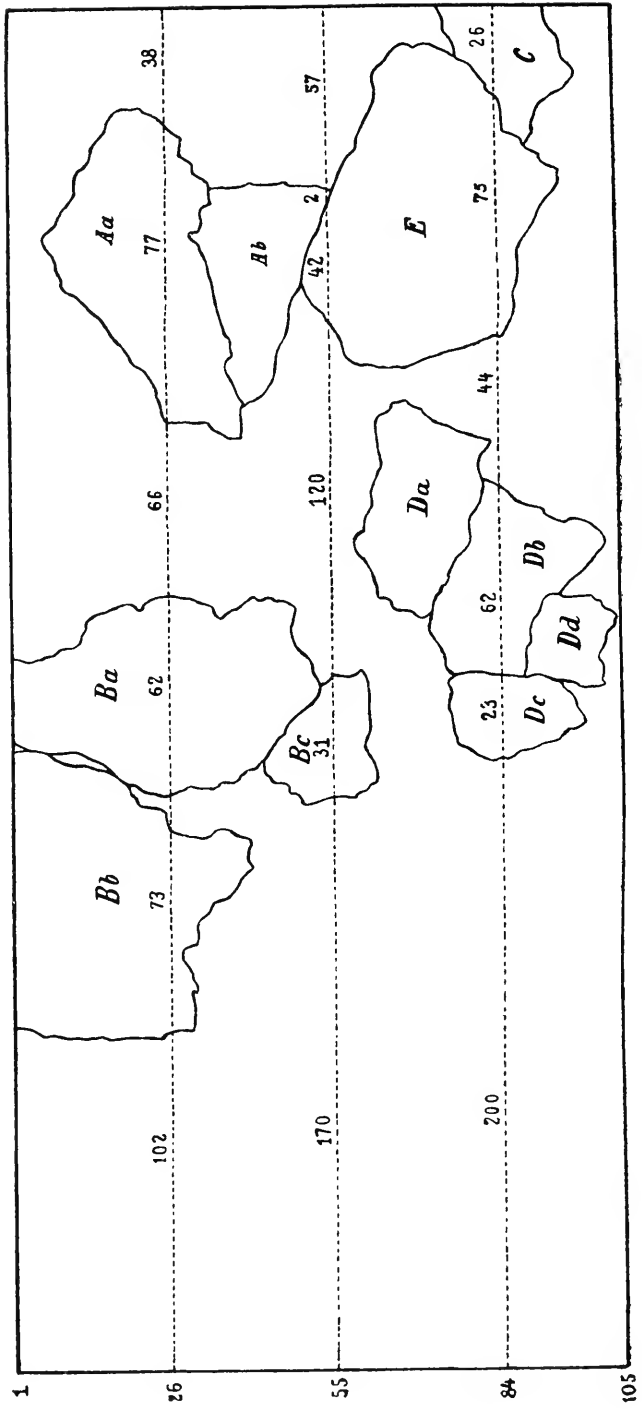
*Saeculo XVI Romae XI fragmenta tabulae aheneae extabant, cui ex antica parte levigata lex repetundarum fuerat inscripta, e postica scabra lex agraria, illa satis eleganter accurateque exarata, haec negligenter litterisque minoribus pressiusque scripta. Quo tempore loco modo reperta sint fragmenta ignoratur. Duo (Aa, Ab) iam a Iac. Mazochio transcripta a. 1521 in libro eius 'Epigrammata ant. urb. Romae' (f. 180) edita sunt; quorum alterum (Ab) postea interiit, ut eius hodie unum Mazochianum exemplum supersit; alterum ceteraque IX fragmenta postea a cardin. Petro Bembo comparata in eius museo servabantur. Quo viro mortuo (a. 1547) ab heredibus venditione dispersa sunt. Post varia fata unum (E) in Gallian translatum ibi periit c. finem saec. XVI, cuius extant exempla tria, duo descripta in Gallia a Brissonio et (neglegenter) a Boissardo, tertium originis incertae editum ab Ursino. Duo fragmenta (C, Dd) Vindobonam migrarunt, ubi in museo antiquo adservantur; cetera omnia Neapolim pervenerunt, ubi in museo extant. Omnia haec fragmenta unius esse tabulae iam Ursinus viderat, quomodo vero inter se iungenda sint, nostra demum aetate docuerunt Klenzius Rudorffius Mommsenus, qui totius tabulae effigiem composuit (cuius schema adieci), unde et quae sit fragmentorum inter se ratio, et quot fere in hiatibus perierint litterae, cognosci possit. Tabula integra latior fuit quam altior; in latitudinem patuerit plus 2 metra ne-*

cesse est, in altitudinem id quod hodie superest 0,82 m. aequat, neque vero in fine multum deesse videtur. Quae omnia accuratius explanavit Mo. in *Œ* 1,49—54, *Ges. Schriften* 1,1sq. — Legem Aciliam ediderunt Mo. *Œ* 1,49 n. 198 (*I*<sup>2</sup> n. 583). *Ri.*, tab. 23—25. Rudorff, ad leg. Acil. de pec. repet. 1862. De repetundis hanc legem esse latam ex ipsius versu 3 patet; Zumptius (*Röm. Crim.R.* II. 1,105—110) tamen generalem de magistratuum delictis legem iudicariam fuisse contendit. Legem esse Serviliam repetundarum (c. a. 643), cuius apud Cicronem fit mentio, iam inde ab Sigonio (1574) communis fuit opinio tenuitque eam licet impugnatam ab Augustino et Ursino etiam Klenzius, qui a. 1825 primus totam legem singulis fragmentis certa ratione coniunctis isto nomine inscriptam edidit. Deinde Mo. legem esse Aciliam (a. 631 vel 632) ab eodem Cicerone laudatam demonstravit *Œ* 1,54—57), cui additis novis argumentis adsensit etiam Rud. l. c. p. 431—8. Novissime de legis argumento disputaverunt: Zumpt, *Röm. Crim.R.* II. 1,99. Huschke, *ZRG.* 5,46. — In hac mea editione textum a Mommseno constitutum eiusque fere supplementa recepi, interdum Rudorffium secutus. [Novae editionis causa supplementa vel ut verius dicentur interpretamenta de novo recognovi; in adnotatione autem monui, in gravioribus scilicet, cum de iis quae ex Rudorffianis retinere placuit tum de aliis quae nunc demum accesserunt. ТН. М.] — Lex in capita divisa est titulis praescriptis; ea vero cum neque numerorum notis signata neque per capita versuum distincta sint, quot olim fuerint certo constitui non potest: Klen. putabat esse 24, Mo. 57, Rud. 70. Quo in discrimine cum neque Mo. neque Rud. numerorum notas adposuerint, ego quoque modum citandi receptum turbare nolui. Nostro tamen more singula capita separavi indicesque litteris latius dispositis distincti. Numeris litterarum, deperditarum simul comprehensae sunt restitutae. Quibus numeris ne quis nimium confidat, Mo. ipse monuit.



Lex Aclia repelandarum.

Lex Agraria.



[*M. Acilius?* . . . | . . . . . *tr(ibunū) pl(ebei) plebem ioure ro-*  
*gaverunt, plebesque ioure scivit in . . . a(nte) d(iem) . . . Tribus*  
*. . principium fuit, pro tribu . . preimus scivit*<sup>1</sup> . . (140) . .

1

*Quoi*<sup>2</sup> *socium no]minisve Latini exterarumve nationum, quoive*  
*in arbitrato dicione potestate amicitia[ve] populi Romani, . . .*  
*(65 || 180) . . ab eo quei dic(tator), co(n)s(ul), pr(aetor), mag(ister)*  
*eq(uitum), cens(or), aid(ilis), tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir*  
*cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsignandeis), tr(ibunus) mi]-*  
*l(itum) l(egionibus) IIII primis aliqua earum fuerit, queive filius*  
*eorum quouis erit, <queive> quouis<ve> pater senator siet, in annos*  
*singolos pecuniae quod siet amp[lius] Hs . . n(ummum) . . (65 || 205)*  
*. . . pro imperio prove potestate ipsei regive populove ipsius, paren-*  
*tive ipsius, queive in potestate manu mancipio suo parentisve sui*  
*siet fuerit quo[ive] ipse parensve*<sup>3</sup> *suos filiusve suos heres siet, ab-*  
*latum captum coactum conciliatum aversumve siet: de ea re eius*  
*petitio nominisque delatio esto, [pr(aetoris) quaestio esto, ioudicium*  
*ioudicatio leitisque aestumatio, queiquomque ioudicium ex h. l. erunt,*  
*eorum hace lege esto (100 || 201) . . Sei quis deicet praetorem nomen*  
*ex h. l. ita non recepisse utei delatum esset, neque ioudicium ex h. l.*  
*ita datu]m esse utei peteret: de ea re eius petitio nominisque de-*  
*latio esto, pr(aetoris) quaestio esto, ioudicium ioudicatio leitisque*  
*aestumatio, quei quomque ioudic[ium] ex h. l. erunt, eorum hace lege*  
*esto . . (102 || 62) . . ]s iu . . . (140) . . . De quo ex h. l. ioudi-*  
*catum erit sei contra h. l. fecisse deicetur, postquam ea res ioud]-*  
*icata erit, aut quouis nomen praevaricationis caussa delatum erit,*  
*aut quouium nomen ex h. l. ex reis exemptum erit: seiquis eius*  
*nomen a[d] praetorem denuo detolerit, . . . quaestio eius pr(aetoris)*  
*esto; ioudicium ioudicatio leitisque (102 || 60) aestumatio quei quom-*  
*que ioudicium ex h. l. erunt, eorum h. l. esto. Sei quis ali]eno*  
*nomin[e] . . . (134) . . . ex h. l. petere nomenve deferre volet, de ea*  
*re eius petitio nominisque delatio esto,] quaestio eius pr(aetoris) esto;*

2

3

4

5

6

1) *Plenam legis praescriptionem v. infra in lege Quinctia. Litteris maioribus eam legibus superscribere solebant Romani; in hac vero lege cum pro praegrandi tabulae latitudine primum versum exordium non expleret, ex ipsa lege quae in primum versum recepta sunt item litteris maioribus scripta sunt, ita ut pauciores in primo quam in secundo versu perierint litterae. — 2) [ciuei Romano ins. Rudorffus; sed ad pecunias civi Romano male ereptas hanc legem pertinuisse demonstrari non potest. Th. M.] — 3) ipsei parenteve.*

iudicium«ve» ioudicatio leitisque aestumatio, quei quomque ioudicium ex h. l. erunt, eorum h. l. esto. Is eum unde petet in ious ed[ucito ad pr(aetorem), quoius ex h. l. in eum annum quaestio erit, 7 et ante k. Sept. quae eo anno erunt et nomen defertero] . . . (102 || 59) deque eo homine de [h. l. . . . (127) . . . ita uti i. s. est res agitor. Post k. Sept. sei quod nomen deferetur, sei is quei petet volet, is praetor de ea re recuperatores dato. Qu]oius eorum ita nomen ex h. l. post k. Sept., quae eo anno fuerint, delatum erit, quei eorum eo ioudicio condemnatus erit, quanti eius rei slis ae[stumata 8 erit, tantam pecuniam quei eum condemnaverit dato] . . . (102 || 54) . . . eaque pecunia quei eum condemnaverit]t<sup>1</sup> eius esto. Pr(aetor), quei ex h. l. q[uaeret, facito, quidquid ita] . . . (124) . . . ioudicatu]m erit, id utei privato solvatur, quei [eoru]m petet. ~

De heisce, dum mag(istratum) aut inperium habebunt, ioudicium non fiet. ~ Dic(tator), cos., pr., mag. eq., [cens., aid., tr. pl., q., IIIvir cap., IIIvir a. d. a., tr. mil. leg. IIII<sup>2</sup> primis aliqua earum, dum mag(istratum) aut inperium 9 habebit, nei in ious educitor] . . . (102 || 52) . . . Quei eorum e]x eo mag(istratu) inperiove abierit, quo min[us in ious educatur, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogato)] . . . (121) . . . ~

De patroneis dandeis. ~ Quei ex h.] l. pecuniam petet nomenque detulerit, quoius eorum ex h. l. ante k. Sept. petitio erit, 10 sei eis volet sibi patronos in eam rem darei, pr(aetor), ad quem nomen detulerit] . . . (102 || 47) . . . patronos civeis Romanos ingenuos ei dato, dum] nei quem eorum det sciens d(olo) m(alo), quoiei is, q[uoius nomen delatum erit,] . . . (120) . . . gener socer vitricus privignusve siet, queive eiei sobrinus siet] pro]pivsue eum ea cognatione 11 attingat<sup>3</sup>, queive <ei>ei sodalis siet, queive in eodem conlegio siet, quoiave in fide is erit maioresve in maiorum fide fueri<n>t, [queive in fide eius erit, maioresve in maiorum fide fuerint] . . . (102 || 39) . . . queive] quaestione«m» ioudicioque<sup>4</sup> puplico condemnatu[s siet, quod circa eum in senatum legei non liceat,] . . . (118) . . . neve eum que]i ex h. l. ioudex in eam rem erit, neve eum que<i> ex h. l. patronus datus erit. ~

De patrono repudiando. ~ Quei ex h. l. patronus datus

1) Mo.: [condemnavcri]t, [pecuni]a Rudorff, In Ritschelii tabula potius litterae A quam T vestigia cognosci Rud. monet. [Ego aes secutus sum, ut legi ego, non delineationem Minervinianam. Th. M.] — 2) Cf. lin. 2. — 3) attingat. — 4) ioudiciooue.



erit, sei is mori[bus suspectus erit, is quoi ex h. l. datus erit eum repudiato . . (102||38) . . Tum quos ex h. l. patronos dare licet, 12 eor]um pr(aetor), quei ex h. l. quaeret, alium patronum eiei quei s[ibei darei petet dato<sup>1</sup> (106) . . ~

De CDLvireis in hunc an]num legundis.<sup>2</sup> ~ Pr(aetor), quei inter peregrinos ious deicet, is in diebus X proxum(eis), quibus h. l. populus plebesve iouserit, facito utei CDLviros legat,<sup>3</sup> quei in hac civit[ate equom publicum habebit habuerit . . (102||35) . . 13 dum nei quem eorum legat, quei tr. pl., q., IIIvir cap., tr. mil. l. IIII primis aliqua earum, IIIvi]rum a. d. a. siet fueritve, queive in senatu siet fueritve<sup>4</sup>, queiv[e mercede conductus depugnavit depugnaverit . . (104) . . queive quaestione ioudicioque puplico conde]mnatus siet quod circa eum in senatum legeri non liceat, queive minor anneis XXX maiorve annos LX gnatus siet, queive in urbem Romam propiusve u[rbem Romam p(assus) M domicilium non habeat, queive eius mag(istratus), quei s(upra) s(criptus) e(st), pater frater filiusve siet, queive eius, quei in senatu siet fueritve, pater (102||33) 14 frater filiusve siet, queive trans mar]e erit. ~

Quos legerit, eos patrem tribu«nu»m cognomenque indicet.<sup>5</sup> ~ Q[uei ex h. l. in hunc annum quaeret, . . (100) . . is die . . ex quo legerit, eorum, quei ex] h. l. CDLvireis in eum annum lectei erunt, ea nomina omnia in tabula, in albo atramento scriptos<sup>6</sup>, patrem tribum cognomenque tributimque discriptos<sup>7</sup> hab[eto, eosque propositos suo magistratu servato. Sei quis describere volet, is pr(aetor) permittito potestatemque scribendi, quei (102||31) volet, facito. Pr(aetor), quei legerit, quos e]x h. l. 15 CDLviros legerit, facito recitentur in contione iuratoque sese [eos ex h. l. legise, de quibus sibi consultum siet . . (100) . . optumos eos ioudices futuros esse quosque oetiles io]udices exaestumaverit esse; eosque CDLviros, quos ex h. l. legerit, is p(raetor) omnis in taboleis puplicis scriptos in perpetuo habeto. ~

De CDLvireis quotannis [legundis. ~ Pr(aetor) quei post h. l. rogatam ex h. l. ioudex factus erit . . (102||27) . . is 16 in diebus X proxumeis, quibus quis]que eorum eum mag(istratum) coiperit, facito utei CDLviros ita legat, quei ha[ce civitate equom publicum habebit habuerit . . (99) . . d]um ne quem eorum legat,

1) Cf. Mo. *Gesammelte Schriften I* p. 28. — 2) Hoc caput et sequens ad verbum fere consonant cum duobus capitibus v. 16—18; invicem se explent. — 3) lecat. — 4) fuerint eie. — 5) ioudicet. — 6) scriptes. — 7) descriptes.

quei tr. pl., q., IIIvir cap., tr. mil. l. III primis aliqua earum, triumvir a. d. a. siet fueritve, queive in senatu siet fueritve, queive merc[ede conductus depugnavit depugnaverit . . . . queive quaestione ioudicioque puplico condemnatus siet quod circa eum in senatum  
 17 *legi non liceat, (102||26) queive minor annis XXX maiorve a]nnos LX gnatus siet, queive in urbe Romae propiusve urbem Roma[m p(assus) M domicilium non habeat (90) queive eius mag(istratus), quei s(upra) s(criptus) e(st), pater frater filiusve siet,] queive eius quei in senatu siet fueritve pater frater filiusve siet, queive trans mare erit. ∞*

Quos legerit, eos patrem tribum cognomenque indicet<sup>1</sup>. ∞ Quei ex h. l. in eu[m annum quaeret, is die . . ex quo  
 18 *legerit, quei ex h. l. CDLvireis in eum annum lectei erunt, (102||27) in tabula, in albo atramento scriptos, patr]em tribu(m) cognomenque tributimque discriptos habeto, eosque propositos suo ma[gistratu servato . . (85) . . Sei quis describere volet, is pr(aetor) permittito, potestatem]que scribundi, quei volet, facito. Pr(aetor) quei legerit, is eos<sup>2</sup> quos ex h. l. C[DLv]iros legeri[«n»]t, facito in conctione<sup>3</sup> recite[«n»]tur, iouratoque sese eos ex h. l. legise, de quibus sibi consu[ltum siet optimos eos ioudices futuros esse, quosque oetiles ioudices exaestumaverit esse; eosque CDLviros, quos ex h. l. legerit, is pr(aetor) omnis (102||28) in taboleis pupliceis scriptos in perpe-  
 19 *tuo habeto.] ∞**

De nomine deferundo iudicibusque legundeis. ∞ Quei ex h. l. pequniam ab a[rvorsario petet, . . (82) . . is eum, unde petet, postquam CDLvirei ex h. l. in e]um annum lectei erunt, ad iudicem, in eum annum quei ex h. l. <factus> erit, in ious educito nomenque eius deferto; sei deiraverit calumniae causa non po[st]ulare, is pr(aetor) nomen recipito facitoque, . . (102||28) . . utei die . . ex eo die, quo quouisque quisque nomen detolerit, is quouis nomen delatum e]rit de CDLvireis, quei in eum annum ex h. l. lectei erunt, arvorsario edat eos om[nes, . . (82) . . quoi is queive ei, quouis nomen delatum erit, gener socer vitricus pri]vignusve siet, queive ei sobrinus siet propiusve eum ea cognat[ione]<sup>4</sup> attingat, queive ei sodalis siet, queive in eodem conlegio siet; facitoque coram arv[orsario is quei ita ediderit iouret: in CDLvireis, quei in  
 21 *eum annum ex h. l. lectei sient, non reliquisse se (102||30) nisei*

1) ioudices. — 2) eos delet Mo. — 3) sic aes. — 4) cognat . . . m.

*quei se earum aliqua necessitudine quae s(supra) s(cripta) s(ient) non attigeret, scientem d(olo) m(alo); itaque is edito, iouratoque*<sup>1</sup>. Ubei is ita ediderit, tum in ea[m quaestionem quei quouisque ita nomen detolerit, is praetor, quouis ex h. l. quaestio e]rit, facito utei is die vicensumo ex eo die, quo quouisque quisque n[omen] detolerit, Cviros ex eis, quei ex h. l. CDLvire[i] in eum annum lectei erunt, quei vivat, legat e[datque . . (102||32) . . dum nei quis ioud]ex<sup>22</sup> siet, quoi is queive ei, quei petet, gener socer vitricus privignusve siet, queive ei sobrinus [siet propiusve eum ea cognatione attingat, . . (73) . . queive in eodem conlegio siet, queive e]i sodalis siet, queive tr. pl., q., IIIvir cap., IIIvir a. d. a., tribunus<sup>2</sup> mil. l. IIII prim[is aliqu]a[e] earum siet fueritve, queive «queive» in senatu siet fueritve, queive l. Rubr[ia IIIvir col(oniae) ded(ucendae) creatus siet fueritve . . (102||33) . . queive ab urbe Roma plus . . .<sup>23</sup> passuum] aberit, queive trans mare erit; neive amplius de una familia unum, neive eum [legat edatve, quei pecuniae captae condemnatus est erit (67) aut quod cum eo lege Calpu]rnia aut lege Iunia sacramento actum siet, aut quod h. l. nomen [delatum sie]t. Quos is Cviros ex h. l. ediderit, de eis ita facito iouret palam apud se coram a[rvorsario nullum se edidise scientem d(olo) m(alo), quem ob earum causarum aliquam, quae supra scripta sient . . (102||34) inter Cviros edere non liceat, queive se earum aliqua]<sup>24</sup> necessitudine attingat, quae supra scripta sient. Q.<sup>3</sup> unde petitum erit, quomi[nus . . (66) . . Sei is quei petet, ita C]viros ediderit iuraritque, tum eis pr(aetor) facito, utei is unde petetur die L[X postquam] eius nomen delatum erit, quos C is quei petet ex h. l. ediderit, de eis iudices qu[os volet L legat . . (103||35). Quei ex<sup>25</sup> h. l. nomen detolerit, sei is quouis nom]en ex h. l. delatum erit, L iudices ex h. l. non legerit edideritve seive [ex CDLvireis, quei in eum annum ex h. l. lectei erunt, (66) quei se adfinitate cognation]e sodalitate attingat, queive in eodem conlegio siet, ex h. l. non e[di-derit, tum ei pe]r eum pr(aetorem) advorsariumve mora<sup>4</sup> non er[it quo]minus legat edatv[e quos volet L de eis C, quos ex h. l. ediderit . . (104||38) . . dum nei quem eorum, quem ex h. l. legere<sup>26</sup> non liceat, sciens d(olo) m(alo) ioudic]em legat. Quei ita lectei erunt, eis in eam rem ioudices sunt eorumque eiu[s rei ex h. l. ioudicatio slitisque aestumatio esto. ~ (66).

1) couratoque. — 2) tribuni. — 3) Mo. olim emendavit is; sane q(uae)stor quomodo hic nominari potuerit parum intellegitur. — 4) morm.

*Iudicum patronorumque nomina*] ut ei scripta in taboleis habeantur. ∞ Pr(aetor), qui ex h. l. quaeret, facito eos *L viros, quos* is qui petet et unde petetur ex h. l. legerit ed[iderint], eosque pat[ronos, quos qui petet ex h. l. dedit] . .  
 27 (106 || 42) . . in taboleis popliceis scriptos habeat. *Ea nomina q*uei petiverit et unde petitum erit, qui eorum volet ex taboleis popli[ceis describendi is pr(aetor) potestatem facito . . (66) . . ] ∞

Eisdem iudices unius rei in perpetuom sient. ∞  
 Qui iudices e[*x h. l. lectei erunt,*] quam in rem eis iudices lectei er[unt, eius rei iudices in perpetuom sunt] . .

28 (135 || 43) . . q]uei pecuniam ex [h. l.] capiet, eum ob eam rem. quod pecuniam ex h. l. ceper[it, nei] . . (66) . . *neive tribu mo*]veto, neive equom adimito, neive quid ei ob<sup>1</sup> eam rem fraudei esto. ∞

(3) . . . . . [sc]ripta sient. Pr(aetor) qui ex h. l.  
 29 . . (136 || 48) . . ∞

[*De iudicio in eum, qui mortuos e*]rit aut in exilium abierit. Quoium nomen ex h. l. delatum eri[t, sei is ante mortuos erit] . . (66) . . *aut in exiliu*]m abierit, quam ea res iudicata<sup>2</sup> erit, pr(aetor), ad quem eius nomen d[elatum erit, eam] rem ab eis item quaerito, [*qui iudicium ex h(ace) l(ege) erunt, quasei sei is quoius nomen ex h. l. delatum erit, viveret inve civitate*  
 30 *esset] . . (137 || 51) . . ∞*

*De inquisitione facienda.* ∞ Praetor de eo, quo]iu[s] nomen ex h. l. ad se delatum erit, facito, ut ei iudicium p[rimo quoque die fiat, eique, (66) qui ex h. l. nomen detulerit, dies quot sibi videbitur det, ut ei q]uod recte factum esse volet, dum nei quid advorsus h. l. fiat, [*ad inquisitionem fac*]iundam; neive post h. [*l. rogata*  
 31 *tam] . . (138 || 51) . . iubetoque] conquaeri in terra Italia in oppedeis foreis conciliab[oleis, ubi iure deicundo praesse solent, (68) aut extra Italiam in oppedeis foreis con]ciliaboleis, ubi iure deicundo praesse solent. In quibus di[ebus eum qui petet prae]tor qui ex  
 32 h. l. quaere[t, conquaerere iuserit] . . (139 || 51) . . ∞*

*Testibus ut denuntietur.* ∞ Pr(aetor) iudiciumque postquam] audierit, quod eius rei quaerundai censeant referre, et c[ausam probaverit, quibus is qui petet denuntiaverit, eos homines d(um) t(azat) III testimonium (68) deic]ere iubeto et quom ea<sup>3</sup> res age-

ei

1) eius; debuit superscribi ei ob. — 2) indicata. — 3) ei.

tur quam in rem quisque testis er[it, in eam rem facito eis] omnes adsient testimo[niumque deicant, dum nei quem testimonium deicere iubeat, quei . . (140|| 51) . . quoiave in fide is unde petetur siet, 33 maioresve in maior]um eius fide fuerint,<sup>1</sup> queive in fide eius siet, maioresv[e in maiorum eius fide fuerint, (65) queive eius, quoius ex h. l. nomen delatum erit, c]ausam deicet dum taxat unum, queive eius parentisve eius ]eibertus leiberta]ve siet. —

De inro[ganda multa. ∞ . . (144|| 51) . . ∞ 34

De testibus tabulisque custodiendis. ∞ Is qui petet, sei quos ad testimonium deicendum evocar]it secumve duxerit dumtaxat homines III earum re[rum causa, de quibus id iudicium fiet . . (61) . . e]a, quai ita conquaesiverit et sei qua tabulas libros leiterasve pop[licas preivasve produ]cere proferrequ[e volet . . (146|| 51) . . ]ive de ea re volet apud pr(aetorem), is praetor ei 35 moram ne faci[to, quominus . . (66) . . ]at. ∞

Praetor utei interroget. ∞ Pr(aetor) quei ex h. l. q[uaeret . . (178|| 51) . . ∞ 36

Ioudices utei iourent antequam considant. ∞ P(rae- tor) quei ex h. l. quaeret, quei in ea]m rem ioudices erunt, ante quam primum caussa d[icetur . . (71) . . apud se iourent facit]o. Iudices, quei in eam rem erunt, omnes pro rostreis in forum [vor- sus iouranto . . (178|| 51) . . facturumque se, utei quod recte fac- tum esse vo]let, utei testium, quei <in> eam rem erunt, verba audi- at, [ . . (74) . . neque se facturum quo] eam rem minus ioudicet, nisei seiquae causa erit, quae eie[i ex h. l. quo eam rem minus ioudicet permittet . . (180|| 51) . . Quei ita apud se iourarint eorum 37 nomina is praetor facito in contione r]ecitentur, proscripta propo- sitaque palam apud for[um habeto, . . (76) . . neve nisei ita ioura- rit de ea re considerare sinito quemquam eorum quei ex e]is C iou- dices L lectei erunt. ∞

Ioudex nei quis disputet.<sup>2</sup> ∞ . . (178|| 51) . . ∞ 39

. . . ∞ Sei . . causam sibi esse deicet, quominus ad id] <e>iudicium adesse possit, de ea re praetori, quei ex hac[e lege quaeret cognoscere . . (85) ius esto. ∞

De iudicio proferendo vel refere]ndo. ∞ Quam rem pr(aetor) ex h. l. egerit, sei eam rem proferet, quoi . . (177|| 51) . . 40

1) quaerat. cf. v. 11. — 2) Cf. Arist. pol. 2,8: τῶν νομοθετῶν οἱ πολλοὶ παρασκευάζουσιν ὅπως οἱ δικασταὶ μὴ καινολογῶνται πρὸς ἀλλήλους.

sei refer]re poterit, facito quouis deicet nomen referre . . (91) . .  
 it ntei is<sup>1</sup> ad sese veniat aut adferatur coram eo, quei postula-  
 41 ver[it . . (176 || 51) . . vo]let, quouis ex h. l. nominis<sup>2</sup> delatio erit,  
 ei eius rei pe[fitio esto . . (102) de]que ea re hace lege iudicium  
 42 litisque aestumatio essto, quasei sei eius . . (175 || 51) . .

[Sei ioudex, q]uei eam rem quaeret, ex h. l. causam non no-  
 ver[it . . (113) . . is praetor c]oram [iudici]bus in contione pro  
 43 rostris sententia ita pronontiato: 'fec[isse videri' . . (173 || 51) . .  
 Sei de ea re] iudicium fieri oportebit, ter[tio die facito iudicium  
 fiat . . (112) . . Sei ioudex, quei eam r]em quaeret, ex h. l. causam  
 44 non noverit, pr(aetor) quei ex h. l. q[uaeret . . (170 || 51) . . ~

*Ioudices utei iourent, in consilium antequam eant*  
 ~ Pr(aetor), quei ex h. l. quaeret, ioudices, quei ex h. l. in eam  
 rem erunt, in consilium an]te quam ibunt, facit(o) iurent: sese  
 [. . (128) . . neque facturum q]uo quis suae alterius sententiae  
 45 certior siet, quod p[er dolum malum fiat . . (170 || 51) . . ]aturum  
 esse. ~

Iudice[s] multam suprema(m) de[beant].<sup>3</sup> ~ . . (128)  
 . sei ioudex, quei eam rem qu]aeret causam non noverit, quei eo-  
 46 rum ioudex [. . (170 || 51) . . excu]satione primo quoque die defe-  
 ratur, isque quaestor [. . (126) . . ~

*Iudices in co]nsilium quomodo eant. ~ Pr(aetor), quei*  
 ex h. l. iu[dicium exercebit . . . Iudex quei ad id delectus erit,  
 47 sei rem, de qua . . (170 || 51) . . agitur, plus tertiae parti iudicum,  
 quei aderunt, quom ea res aget]ur, [non lique]re deixerit, praetor  
 <quei> ex h. l. quaeret ita pronon[tiato et ad rem denuo agendam  
 alium diem dato . . (120) . . eoque die eorum iudicu]m quei quom-  
 48 que aderunt iudicare [iubeto. . . (170 || 52) . . Ad quem praetorem  
 ita relatum erit iudicum plus tertiam partem negare iu]dicare, is  
 HS n(ummu) cc[clxxx], quotiens quomque amplius bis in uno iu[dicio  
 iudicare negarint, . . (119) . . singulis quei iudicare negarint mul-  
 tam dicito. Tu]m quam ob rem et quantum pequ[niae dixerit,  
 49 publice proscribito]<sup>4</sup> . . (170 || 45) . . ~

De] reis quomodo iudicetur. ~ Ubi duae partes iudicum,  
 quei ader[unt, causam sibi liquere deixerint . . (111) . . pr(aetor),  
 quei de ea re quaeret, utei eis iudice]s, quei iudicare negarint, se-

1) uteius. — 2) hominis. — 3) delea vel dei aes, scr. debeant. —  
 4) [Rudorffianum inventum in prima actione ampliationem a maiore parte  
 iudicum decerni posse, in secunda nonnisi a partibus duabus, nec ratione

movant[ur *facito* . . (170||42) . .] rem agito. Tum praetor quom 50  
 soevis viatoribus apparitoribusque nei de i[udicio iudex discedat cu-  
 rato . . (108) . . *sitellamque latam digitos . . altam digitos*] XX,  
 quo ioudices sorticolas coneciant [*apponi facito* . . (170||37) . . 51  
*quouis*]que iudicis is praetor sorticolam unam buxeam longam digi-  
 tos IIII, la[tam digitos . . ab utraque parte ceratam . . (107) . .  
*in qua sorticola ex altera parti littera A scripta siet, ex alte*]ra  
 parti C, in manu palam dato a[lteramque utram velit litteram eum  
*iudicem inducere iubeto* . . (170||32) . . *Iudex ita inducito*] eamque 52  
 sortem ex hace lege apertam bracioque aperto lit[er]am digiteis  
 opertam pala[m ad eam sitellam deferto eamque sortem in populum  
 . . (106) . . i]temque in eos ceteros singilatim<sup>1</sup> iu[dices versus osten-  
 dito, itaque in eam sitellam conecito] . . (170||26) . . ~ 53

*Sententiae quomodo pronontientur.* ~ *Qui iudex pron-*  
*ontiationis faci*]undai causa ad sitellam sorti veniet, is in eam  
 sitellam manum demitito, et eam<sup>2</sup> devexam popul[o ostendito] . . (50)  
 . . i]udicium [. . (50) . . *quamque in eum r*]eum sententia[m ea sors  
*hab*]uerit, is ei [. . (172||23) . . *palam pronontiato, ubei A littera* 54  
*scripta erit 'apsolvo', ubei C littera scripta erit 'con*]demno', ubei  
 nihil scriptum erit 'seine suffragio'. Ex qua sorti pronontiarit, eam  
 sortem proxumo iud[ici . . (29) . . in man]um transdito.

De n[umerandis sententiis. ~ . . (255||21) . . ~ 55

*De reo apsolvendo.* ~ *Nisei eae sententiae ibei plurumae*  
*erunt 'condemno', pr(aetor), qui ex h. l. quaeret, eum reum pronon-*  
*tiato non fecisse videri. De quo reo pr(aetor) ita pronontiaverit,*  
*quod postea non fecerit aut quod praevaricationis causa factum non*  
*erit, is ex hace lege eius rei apsolutus esto.* ~

De reo condemnan[do. ~ *Sei eae sententia]*e ibei plurumae  
 erunt 'condemno', pr(aetor), qu[ei ex h. l. quaeret, eum reum pronon-  
 tiato fecisse videri] . . (252||13) . . ~ 56

*De eadem re ne bis agatur.* ~ *Qui ex h. l. condemnatus]*  
 aut apsolutus erit, quom eo <h.>l., nisei quod post ea fecerit, aut ni-  
 sei quod praevaricationis caussa factum erit, au[t nisei de litibus]  
 aestumandis aut nisei de sanctione hoiusce legis, actio nei es[to . .  
 (250||11) . . ~ 57

*De praedibus dandis bonisve possidendis.* ~ *Iudex,*

*defenditur nec paucis quae supersunt. Mihi re denuo considerata locus*  
*v. 47—49 sic fere videtur posse restitui ut supra dedi. TH. M.] —*

1) sincilatim. — 2) iteam vel tam aes.

quei eam rem quaesierit, earum rer]um, quei ex h. l. condemnatus erit, q(uaestori) praedes facito det de consili maioris partis sententia, quantei eis censuer[*int; sei ita p*]raedes datei non erunt, bona eius facito puplice possideantur conq[*uaerantur veneant*. *Quantae pequniae ea bona venierint, tantam pequniam iudex, quei eam rem*  
 59 *quaesierit, ab emptore exigito . . (248||9) . . quaestorique eam pequniam et quanta fuerit]* scriptum transdito; quaestor accipito et in taboleis popliceis scriptum habeto. ~

De leitibus aestumandeis. ~ [*Quei ex*] hace lege condemnatus erit, ab eo quod quisque petet, quoius ex hace lege peti[*tio erit, id praetor, quei eam rem quaesierit, eos iudices, quei eam*  
 59 *rem iudicaverint, aestumare iubeto . . (244||8) . . quod ante h. l. rogatam consilio probabitur captum coactum ab]*latum avorsum conciliatumve esse, ea[*(s)*] res omnis simpli, ceteras res omnis, quod<sup>1</sup> post hanc legem rogatam co[*nsilio probabit*]ur captum coactum ablatum avorsum conciliatumve esse, dupli; idque ad qua[*estorem, quantum siet quoiusque nomine ea lis aestumata siet, facito deferatur.* ~

*De pequnia ex aerario solvenda.* ~ *Quei iudici, quei*  
 60 *eam rem quaesierit, consilioque eius maiorei parti . . (242||8) . . satisfecerit, nomine su]o parentisve sui, quove ipse parensve suos heres siet, leitem aestumatam esse; queive eiei iudicei c[on]silioque eius maiorei pa[*r]ti eorum sa]tis fecerit, regis populeive ceivisve sui nomine litem aestumatam esse sibi: q[*uanta ea pequnia erit,*  
 61 *is iudex facito . . (240||8) . . sei de ea re praedes dati erunt seive quantae pequniae eae lites aestumatae erunt, tanta pequnia ex]* hace lege in aerario posita erit ob eam rem quod eo nomine lis aestumata erit, in triduo proxsumo, quo ita satis [*factum erit,*] ex hace lege solvatur; neive quis iudex neive quaestor facito sciens dolo  
 62 m[*alo, quo minus ita satis fiat, itaque solvatur . . (238||8) . . ~***

*De tributo indicendo.* ~ *Quanti iudex quei eam rem quaesierit, leites aestumaverit, sei is iud]ex ex hace lege pequniam omnem ad quaestorem redigere non potuerit, tum in diebus X proxsumeis, quibus [*quae potue]rit redacta erit, iudex quei eam rem quaesierit, queive iudex hace lege fac[*tus erit, tributum indicito . .*  
 63 (236||8) . . diemque edito, qua is quoius parentisve quoius eiusve quoi ipse parensve suos heres siet, ita lites] aestumatae erunt, <aut>**

1) quos aes.



quouis regis populeive nomine lis aestumata erit, legati adessint, d(e)um nei longius C dies edat. ~

[De trib]uto servando. ~ Ubei ea dies venerit, quo die iusei erunt adesse, iudex, quei e[am rem quaesierit, quanta pequnia de eius, quei ex h. l. condemnatus est, bonis redacta erit, tantam pequniam in eas lites, quae aestumatae erant, pro portioni tribuito . . (235 || 8) . . Queique ei iudici consilioque eius maiori parti eam 64 litem aestumatam esse sibi satis] fecerit, ei primo quoque die quaestorem solvere iubeto, quaestorque eam pequniam eis sed fr(a)ude sua solvito. ~

[Reliquom] in aerario siet. ~ Quod eorum nomine, quei non aderit, tributus factus [erit, quaestor in aerario servato . . (227 || 8) . . ~ 65

[De tributo proscribendo. ~ Quei] praetor ex hac lege tribuendae causa prodeixerit, is, utei quod recte factum esse volet facito, quomodo prode[ixerit ea omnia m]aiore parte diei ad eam diem, donec solutum erit, apud forum palam, ubei de plano r[ecte legi possitur, proscripta propositaque habeat . . (200) . . praetor, quei eum tributum] || fecerit, die[s . . prox]imos, ex ea die, qua tributus factus erit, apud forum palam, ubei de plano recte legi possitur, proscri[bito. ~

[Pequnia] post quinquenium populei fiet. ~ Quae pequnia ex hac lege in aerarium posita erit, quod in anneis qu[inque proxumeis ex ea die, qua tributus factus erit, eius pequniae quaestor ex h. l. non solverit, populei esto. ~

[De pecunia a praedibus exigenda. ~ Quaestor] quoi aerarium provincia obvenerit, quoi quaestori ex h. l. praedes datei erunt, queive quaestor deinceps] (201) || eandem provin[ci]am habeat, 67 eis faciunto, utei quod recte factum esse volet, quod eius is reus non solverit, ab eis pr[aedibus primo quo]que die pequnia exigatur. ~

[Pequnia in fisci]s opsignetur. ~ Quae quomque pequnia ex hac lege ad q[uaestorem redacta erit, is quaestor ea pequnia facito in fisci]s siet, fisci]que signo suo opsignentur, . . (201) . . singulisque fisci]s inscribatur] || quis praetor litis aestumaverit et unde 65 ea pequnia redacta siet quantumque in eo fisco siet. Quaestor, quei quom[que erit, utei quod] recte factum esse volet, facito in diebus V proxumeis, quibus quomque eiei aerarium provincia obvenerit,

[fisci resignentur, et sei ea pecunia, quam in eo fisco esse inscriptum erit, ibei inventa erit, denuo opsignentur . . (201) . . ~

- 69 Quaestor ut ei solvat. ~ Quoi] || pecuniam ex hac lege, quod sine malo pequlatu«m» fiat, praetor, qui ex hac lege quaeret, darei solvi iuserit, id quaestor [qui aerarium pro]vinciam optinebit; sed fraude sua extra ordinem dato solvitoque. ~

Quaestor moram nei facito. ~ Q[uaestor . . (200) . . ~

- 70 Iudicium nei quis impediatur. ~ Quod] || ex hac lege iudicium<sup>1</sup> fieri oportebit, quom ex hac lege fieri oportebit, nei quis magistratus prove magistratu prove [quo imperio potestateve erit facito, quo]minus setiusve fiat iudiceturve; neve quis eum, qui ex hac lege iudicium exercebit, neve eum, que[i ex h. l. iudicabit, neve eum, qui ex h. l. petet neve eum, unde petetur, . . (200) . .

- 71 ab eo iudicio avvocato neve] || avocarier iubeto, neve abducito neve abducier iubeto, neve facito quo quis eorum minus ad id iudicium adesse poss[it, quove quoi eorum minus in eo iudicio]o verba audeire in consilium eire iudicare liceat; neve iudicium dimittere iubeto, nisei quom senatu[s ioure vocabitur . . (200) . . aut nisei quom centuriae aut] || tribus intro vocabuntur, extra quam sei quid in satiram feretur. ~

- 72 (79) <Iudex<sup>2</sup> deinceps faciat principe cessante, item quaestor.<sup>3</sup>> ~ Sei is praetor qui ex hac lege quaeret, sei[ve is quaestor quoi aerarium vel urbana provinc]ia obvenerit, <eo magistratu>iudiciove imperiove abierit abdicaverit mortuosve erit ante quam ea omnia iudicata soluta factave erunt, quae eum praetorem eumve quaestorem ex h. l. iudicari iubere solvere facere oportet: queiquomque deinceps
- Iudex<sup>2</sup> deinceps faciat pr[incipi cessante, item quaestor.<sup>3</sup> ~ Sei is praetor qui ex hac lege quaeret seive is quaestor, quoi aerarium] vel urbana provincia obvenerit, eo magistratu iudiciove imperiove abierit abdicaverit[e mortuosve erit ante quam ea omnia iudicata soluta factave erunt, quae eum praetorem eumve quaestorem ex h. l. iudicari iubere solvere facere oportet: queiquomque deinceps

1) —ndium aes. — 2) Qui sequuntur versus 72—78 ad verbum redire videntur v. 79—85, unde Mommsenus acute coniecit, dittographiam a sculptore ad emendanda quaedam, quae admiserat, vitia hic esse factam, quocum consentit Rudorffius (p. 419—20. 514—26) dissentiente Zumptio (p. 418 n. 98). Ut similitudo fragmentorum commodius perspicui examinarique posset, singulis versibus versus dittographos typis minoribus subieci. [VII Dittographos opposui.] — 3) Haec rubrica v. 72 omissa est, sed ex spatio intermisso liquet, novum

*praetor ex h. l. quaeret, quæve quaestor aerarium vel urbanam . . (200) . . || provinciam habebit, is, utei quod recte factum] esse volet, facito, utei ea omnia quod ex hac lege factum non erit faciant, fiantque quæ ex hac lege fieri oportere<t>, sei [apud eum ea res acta esset; deque ea re eiei] praetori quaestoriquè omnium rerum, quod ex hac lege factum non erit, siremps lex esto, qua[sei sei apud eum ea res acta esset . . (200) . . ~*

*De rebus ex lege Calpurnia Iuniave iudicatis. ~ Quibusquom ioudicium] || fuit fueritve ex lege, quam L. Calpurnius L. f. tr(ibus)us pl(ebei) rogavit, exve lege, quam M. Iunius D. f. tr. pl. rogavit, quei eorum eo [ioudicio apsolutus vel condemnatus est eritve, quo] magis de ea re eius nomen hac lege deferatur quove magis<sup>1</sup> de ea re quom [eo ex h. l. agatur, eius h. l. nihilum rogato. Queique contra h. l. fecise dicentur, . . (200) . . nisei lex rogata erit ante quam ea res facta] || erit, quom eis hac lege actio nei esto. ~*

*De praevaricatione. ~ Praetor, quei ex hac lege quaeret, qua de re ei prae[tori*

*praetor ex h. l. quaeret, quæve quaestor aerarium vel urbanam . . (201) . .] || provinciam habebit 73 (80) is utei qu[od recte factum esse vo]let, facito, utei ea omnia, [quod ex hac lege factum non erit faciant, fiantque quæ ex hac lege fieri oporteret . . (92) . . sei] apud eum ea res acta esset; deque ea re eiei praetor<i> quaestor<i>quæ omnium rerum, quod ex [hac lege factum non erit, siremps lex esto, quasei sei apud eum ea res acta esset . . (200) . . ~*

*De rebus ex lege Calpurnia Iuniave iudicatis. ~ Quibusquom || ioud]icium fuit fueritve ex leg[e quam L. Calpurnius L. f.] tribunus plebei rogav[it, exve lege, quam M. Iunius D. f. tr. pl. rogavit, quei eorum eo ioudicio . . (97) . . apsolutus vel condemn]atus est eritve, quo magis de ea re eius nomen hac lege deferatur quove magis de e[a re quom eo ex h. l. agatur, eius h. l. nihilum rogato. Queique contra h. l. fecise dicentur, . . (200) . . nisei lex || rogata eri]t, ante 75 (82) eis hac lege a]ctio nei [esto. ~*

*De praevaricatione. ~ Praetor, quei ex hac lege quaeret, qua quis de re ei praetori*

*hic incipere caput. [Egregie Rudorffus deincipis vocabulum agnovit; cf. Fest.: Deincipem antiqui dicebant proxime quemque captum, ut principem primum captum. Sed quod posuit principe defuncto, defunctum sive mortuum interpretamur sive cum Brunsio eum qui fungi desiit, vix apte inseritur. TH. M.]*

1) deiuraturum quove magistratus; cf. l. gen. v. 81.

*eisque iudicibus, qui ex h. l. ad (50) eam rem iudicandam adfuerint, qui vivent, eorum maiorei parti* «s» *satis factum erit, nomen quod ex [h. l. quis detulerit praevaricationis causa eum detulisse . . (201) . . ~*

- 76 (83) *De ceivitate danda. ~ Sei quis eorum, qui ceivis Romanus non erit, ex hac lege alterei nomen . . (78) . . [ad praetorem] quous ex hac lege quaestio erit, detulerit, et is eo «eo» iudicio hac lege condemnatus erit, tu[m] eis qui eius nomen detulerit, quous eorum opera maxime unius eum condemnatum esse constiterit . . (201) . . || sei volet ipse filieique, qui eiei gnatei erunt, quom] ceivis Romanus ex hac lege fiet, nepotesque tum eiei filio gnateis ceivis Romanei iusti sunt [et in quam tribum, quous is nomen ex h. l. detulerit, sufragium tulerit, in eam tribum (82) sufragiu]m ferunto inque ea[m] tribum censento, militiaeque eis vocatio<sup>1</sup> esto, aera stipendiaque o[mnia eis merita sunt. Nei qui magistratus prove magistratu*
- 77 (84) *esse constiterit . . (201) . . || sei volet ipse filieique, qui eiei gnatei erunt, quom] ceivis Romanus ex hac lege fiet, nepotesque tum eiei filio gnateis ceivis Romanei iusti sunt [et in quam tribum, quous is nomen ex h. l. detulerit, sufragium tulerit, in eam tribum sufragium ferunto inque eam tribum censento militiaeque (140) ei]s vocatio<sup>1</sup> esto aera stipendia[que eis] omnia merita sunt<o>. Nei qui magistratus pr[ove magistratu*
- 78 (85) *. . (201) . . eius h. l.] || nihilum rogato. ~*

*De provocation[e] vocationeque<sup>2</sup> danda. ~ Sei quis eorum, qui [nominis Latini sunt . . (83) . . qui eorum*

*eisque iudicibus, qui ex h. l. ad (102) ea]m rem iudicandam adfuerit, qui vivent, eorum maiori parti satis fecerit e[um] qui ex h. l. nomen detulerit, praevaricationis causa id detulisse . . (200) . . ~*

- De ceivitate danda.] ~ Sei q[uis] eorum, qui ceivis Romanus non erit, ex hac lege alterei nomen . . (136) . . ad praetorem, quous e]x hac lege quaestio erit, detuler[it, et i]s eo iudicio hac lege condemnatus erit, tum eis qu[ei] eius nomen detulerit, quous eorum opera maxime unius eum condemnatum esse constiterit . . (202 || 56) . . || sei volet ipse filieique, qui eiei gnatei erunt, quom . . ceivis Romanus ex hac lege fiet, nepotesque tum [eiei filio gnateis ceivis Romanei iusti sunt et in quam tribum, quous is nomen ex h. l. detulerit, sufragium tulerit, in eam tribum sufragium ferunto inque eam tribum censento militiaeque (140) ei]s vocatio<sup>1</sup> esto aera stipendia[que eis] omnia merita sunt<o>. Nei qui magistratus pr[ove magistratu*
- rogato. ~*

*De provocatione vocationeque danda. ~ Sei quis eorum qui nominis Latini sunt . . . . . qui eorum*

1) *i. e. vacatio, ut in l. Iul. mun. 93. — 2) sic Mo., immunitateque proposuit Rud.*

*in sua quisque civitate dicta]tor praetor aedilisve non fuerint, ad praetorem, quoniam ex hac lege quaestio erit, [ex h. l. alterei nomen detulerit, et is eo iudicio h. l. condemnatus erit, tum qui eius nomen detulerit, quoniam eorum opera maxime unius eum condemnatum esse constiterit, si civis Romanus ex h. l. fieri nolet, (201) ei postea ad p. R. provocare licet tamquam si civis Romanus esset. Item ipse filieisque nepotibusque ex filio] || eius militiae munerisque populi in su[a quoniamque civ]itate<sup>1</sup> ~ [vocatio immunitasque esto.] |*

*in sua quisque civitate dictator praetor aedilisve non fuerint, ad praetorem, quoniam ex h. l. quaestio erit, ex h. l. alterei nomen detulerit et is eo iudicio h. l. condem]natus erit, tum qui ein[s nomen] detulerit, quoniam eorum opera ma[xime unius eum condemnatum esse constiterit, si civis Romanus ex h. l. fieri nolet, (215) ei postea ad p. R. provocare licet tamquam si civis Romanus esset. Item ipse filieisque nepotibusque ex filio] || eius 79 (86) militiae munerisque populi in sua quoniamque civitate vocatio immunitasque esto.] ~*

| (156) . . i petetur, de ea re eius [optio est]o, utrum velit vel 86  
in sua civitat[e . . (215 || 156) . . ha]bere licet. ~

[Sei quis civ]is Romanus ex hac lege alte[rei nomen detulerit . . (216)] 87  
|(156) . . ~ Quoi ex h[ace lege provo]catio erit esse oportebit . . (227)] 88  
|(190) . . [praetor qui inter pe]regrinos ious [deicit . . . (233)] 89  
|(191) . . . . . atei q . . . . . (235)] 90

## 11. Lex agraria a. 643 = 111 a. Chr.

④ 1,175 n. 200 (1<sup>2</sup> n. 585) unde fere supplementa sumpsit. *Ri. tab. 26—28 Ad subvertendas C. Gracchi leges agrarias post necem eius tres de agro publico latas esse leges Appianus (bell. civ. 1,27) tradit: prima (a. 633 = 121) possessoribus Gracchanis agros adsignatos vendere permissum esse; secunda, Sp. Thorii, (a. 635 = 119) privatorum possessiones esse confirmatas vectigali imposito; tertia (a. 643 = 111) vectigal abrogatum esse. Legis Thoriae fragmenta nostra esse iam Sigonius (1576) putabat et sub eodem nomine etiam a Rudorffio a. 1839 (ZGR. 10, I, quocum cf. Hu., Krit. Jahrb. 10, 579) edita sunt. Iam vero ad tertiam potius legem referenda ea esse Mo. ostendit, cum v. 19. 20 vectigal tolli potius quam imponi videatur. Nomen auctoris nec ab Appiano refertur nec aliunde erui potest; a. 643 latam esse legem e v. 95 Rud. effecit. Idem tres legis partes, de Italia (1—44), Africa (45—95), Corintho (96—105), distinguere posse ostendit. Legis capita nec inscriptionibus nec notis designata sunt, sed parvis tantum spatiis intermissis distincta, quare*

1) Post hanc vocem faber medium sermonem abruptit, parvoque spatio relicto ante scripta repetivit, rubricam quam supra omiserat supplens. cf. p. 70 n. 2.

*cum certus eorum numerus constitui non possit, in hac ut in repetundarum lege numeros nolui adponere, sed nostro more ea seiungenda curavi, ubi spatia intermissa aut conspiciuntur aut conici possunt.*

- 1 . . (92) . . [tr(ibuni) pl(ebei) plebem ioure rogarunt plebesque ioure scivit . . . . . Tribus . . princ]ipium fuit, pro tribu Q. Fabius Q. f. primus scivit.<sup>1</sup>

2 Quei ager poplicus populi Romanei in terram Italianam P. Muucio L. Calpur[nio cos.<sup>2</sup> fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive sc(ito), quod C. Sempronius Ti. f. tr(ibunus) pl(ebei) rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur . . (150 || 82) . . quem quisque de eo agro loco ex lege plebeive sc(ito) vetus possessor sibi] agrum locum sumpsit reliquitve, quod non modus maior siet, quam quantum unum hominem ex lege plebeive sc(ito) sibi sumer[e relin- quereve licuit;

3 *quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive sc(ito), quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rogavit, exceptum cavitum- ve est nei divideretur . . (150 || 100) . . quem agrum locum] quoiei- que de eo agro loco ex lege plebeive sc(ito) IIIvir sortito ceivi Ro- mano dedit adsignavit, quod non in eo agro loco est, quod ultr[a*  
4 . . (215 || 102) . .

*quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebei- ve scito, quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rogavit, exceptum cavitum- ve est nei divideretur, de eo agro loco quei ager locus ei, quei agrum privatam in publicum commutavit, pro eo agro loco a IIIviro datus commutatus re]dditus est; ~*

5 *quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio<sup>3</sup> L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege [ple- beive sc(ito), quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rogavit, exceptum*  
6 *cavitumve est nei divideretur . . (214 || 102) . . quod eius quisq]ue agri locei publice in terra Italia, quod eius extra urbem Roma(m) est, quod eius in urbe(m) oppido vico est, quod eius IIIvir dedit adsignavit, quod . . (211 || 102) . . [tum cum haec lex rogabitur habebit possidebitve; . . . . .*

*quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio*

1) De hac praescriptione v. p. [59 n. 1]. Initium legis ipsius exordio adiunctum est nullo spatio interiecto. — 2) a. u. c. 621 = 133. — 3) Muucio.

*L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex] lege plebeive scito, quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rog(avit), exceptum cavatumve est nei divideretur, quod quoieique de eo agro loco agri locei aedific[iei . . (140) . . q]uibu[s . . (68|| 102) i]n terra Italia IIIvir dedit adsignavit reliquit inve formas tabulasve retulit referive iusit: ~*

*ager locus aedificium omnis quei supra scriptu[s est . . (134) . . extra eum agrum locum de quo supra except]um cavitu[mve est, privatus esto . . (66|| 102) . . eiusque locei agri aedificii emptio venditi]o ita, utei ceterorum locorum agrorum aedificiorum privatorum est, esto; censorque queicomque erit fa[c]ito, utei is ager locus aedificium, quei e[*x* hace lege privatus factus est, ita, utei ceteri agri loca aedificia privati, in censum referatur . . (127) . . deque eo agro loco aed]ificio eum, quonium [is ager locus aedificium erit, eadem profiteri iubeto, quae de ceteris agreis (65|| 102) loceis aedificieis quonium eorum quisque est profiteri iusserit . . .] est; neve quis facito, quo, quouis eum agrum locum aedificium possessionem ex lege plebeive scit[o ess]e oportet oportebitve, eum agrum l[ocum aedificium possessionem minus oetatur fruatur habeat possideatque . . (124) . . n]eive quis de ea re ad sen[at]um referto . . (63|| 102) . . neve pro magistratu inpe]riove sententia(m) deicito neve ferto, quo quis eorum, quonium eum agrum locum aedificium posse[sio]nem ex lege plebeive scito esse oport[et oportebitve . . (121) . . eum agrum locum aedificium possessionem minus oetatur fruatur habeat possid]eatque quove possessio invito, mor[tu]ove eo heredibus eius inviteis auferatur.*

*Quei ager publicus populi Romanei in terram Italiam P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit . . (60|| 102) . . quod eius IIIvirei a(greis d(andeis) a(dsignandeis) viasiei]s vicaneis, quei in terra Italia sunt, dederunt adsignaverunt reliquerunt: neiquis facito quo minus ei oetantur fruantur habeant po[ssideantque, quod eius possesor . . (120) . . agrum locum aedifici]um non abalienaverit, extra eum «eum» a[grum . . (58|| 102) . . extra]que eum agrum, quem ex h. l. venire dari reddive oportebit. ~*

*Quei ager locus aedificium ei, quem in [vi]asieis vicanisve ex s(enatus) c(onsulto) esse oportet oportebitve, [ita datus adsignatus relictusve est eritve . . (118) . . quo magis is ag]er locus aedificium privatus siet, quove mag[is censor, queiquomque erit, eum agrum locum in censum referat . . (53|| 102) . . quove magis is ager locus aliter, atque u]tei est, siet, ex h. l. n(ihilum) r(ogato). ~*

Quei ager locus publicus populi Romanei in terra Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive [scito, quod C. Sempronius Ti. f. trib. pl. rogavit, exceptum caritumve est nei divideretur . . (110) . . e]xtraque eum agrum, quem vetus possessor ex lege plebeive [scito sibi sumpsit reliquitve, quod non modus maior siet, quam quantum unum hominem sibi sumere  
 14 relinquereve licuit, sei quis tum cum haec lex rogabitur (45 || 102) agri colendi cau]sa in eum agrum agri iugra non amplius XXX possidebit habebitve: [i]s ager privatus esto. ∞

Quei in agrum compascenom pequedes maiores non plus X pascet, quae[que ex eis minus annum gnatae erunt postea quam gnatae erunt . . (106) . . queique ibei pequedes minores non plus . . .] pascet, quaeque ex eis minus annum gnatae erunt post ea qua[m]  
 15 gnatae erunt: is pro iis pequidibus . . (44 || 102) . . populo aut publicano rectigal scripturamve nei debito, neve de ea re sati]s dato neve solvito. ∞

Ager publicus populi Romanei, quei in Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, eius agri IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsignandeis) ex lege plebeive scito sortito quoi ceivi Roma[no agrum dedit adsignavit . . (104) . . quod eius agri neque is abalie]navit abalienave-  
 16 ritve, neque heres eius abalienavit abalienav[eritve quove ab eo hereditate testamento deditioneve obvenit quove ab eorum quo emit, (41 || 102) quei eorum de ea re ante eidus Martias primas in ious adierit ad eum, quem ex h. l. de eo agro ius deicere oportebit, is de ea re ita ius deicito d]ecernitoque<sup>1</sup>, utei possessionem secundum<sup>2</sup> eum heredemve eius det, quoi sorti is ager datus adsignatusve fuerit, quod eius agri non abalienatum erit ita utei s(upra) s(criptum) est. ∞

[Ager publicus populi Romanei quei in Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, (100) quod eius agri IIIvir a. d. a. veteri possessori prove ve]tere possessionem dedit adsignavit reddidit, quod-  
 17 reddidit, (39 || 102) quod eius agri neque is abalienavit abalienave- ritve neque heres eius, quove ab eo hereditate testamento deditio-  
 neve obveni]t, quove ab eorum quo<sup>3</sup> emit: quei eorum de ea re ante eidus Martias primas in ious adierit ad eum, quem ex h. l. de eo agro ius deicere oportebit, is de ea re ita ius deicito d]ecernitoque utei possessionem secundum eum heredemve eius det . . (100) . . ]

1) ecernitoque. — 2) secundo. — 3) quei.



quoi is ager vetere prove vetere possessore datus adsignatusve  
 (redditusve fuerit), queive a[grum in urbe oppido vico acceperit  
 . . (36 || 103) . .

18

*Sei quis eorum, quorum age[r] s(upra) s(criptus) est, ex possessione vi eiectus est, quod eius is qui eiectus est possederit, quod neque vi neque clam neque precario possederit ab eo, qui eum ea possessione(m) vi eiec[erit]: quem ex h. l. de ea re ious deicere oportebit, sei is qui ita eiectus est, ad eum de ea re in ious adierit ante eidus (100) Mar]tias, quae post h. l. rog. primae erunt, facito, utei is, qui ita vi eiectus est, in eam possessionem unde vi eiectus est, restituatur.* (34 || 102)

19

*Qui ager locus aedificium publicum populi Romani in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, quod eius ex lege plebeive sc[il]to exve h. l. privatum factum est eritve, pro eo agro loco aedificio proque scriptura pecoris, quod in eo agro pascitur, post quam vectigalia constiterint, quae post h. l. [rogatam primum constiterint: nei quis mag(istratus) prove mag(istratu) . . (99) . . facito, quo quis populo aut p]ublicano pecunia(m) scripturam vectigalve<sup>1</sup> det dareve debeat, neive quis [facito . . (33 || 102) . .] quove quid ob 20 eam rem populo aut publicano detur exsigaturve, neive quis quid postea quam [vec]tigalia consistent, quae post h. l. rog. primum constiterint, ob eos ag[ros locos aedificia populo aut publicano dare debeat, (85) neive scripturam pecoris, quod in eis ag]reis pascetur, populo aut publicano dare debeat. ~*

*Ager locus publicus popul[i] Romanei, qui in terra Italia P. Muucio, L. Calpurnio cos. fuit, . . (32 || 102) . . extra eum agrum, 21 quem agrum L. Caecilius Cn. Domitius censores] a(n)te d(iem) X[I]<sup>2</sup> k(alendas) Octobris oina quom<sup>3</sup> agro, qui trans Curione est, locaverunt, qui in eo agro loc[o civis] Romanus sociumve nominisve Latini, quibus ex formula togatorum [milites in terra Italia inperare solent, . . (82) . . agrum lo]cum publicum populi Romanei de sua possessione vetus possessor prove vetere possessor[e dedit, quo in agro loco oppidum coloniave ex lege plebeive scito constitueretur deduceretur conlocaretur, . . (33 || 102) . . quo in agro loco IIIvir 22 i]d oppidum coloniamve ex lege plebeive sc(ito) constituit deduxitve conlocavitve: quem agrum [locum]ve pro eo agro locove<sup>4</sup> de eo agro loco, qui publicus populi Roman[ei in terram Italiam P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit . . (82) . . extra eum a]grum locum qui*

1) vecpignalve. — 2) XE. — 3) i e. una cum. — 4) locumve.

ager locus ex lege plebeive sc(ito), quod C. Semproni(us) Ti. f. tr.  
 23 pl. rog(avit) excep[tum cavatumve est nei divideretur, . . (34 || 102) . .  
*IIIvir dedit reddidit adsignavit, eius quoi is ager datus redditus  
 adsignatus erit]* quoive ab eo heredive eius is ager locus testamento  
 hereditati deditioive obvenit obveneritv[e, queive ab eo emit e]me-  
 ritve<sup>1</sup>, queive ab emptore eius emit emeritve, is ager privatus  
 esto. ~

Que[i ager publicus populi Romani fuit, quem IIIvir de eo  
 agro loco pro eo agro loco, (76) qu]o coloniam deduxit ita utei  
 s(upra) s(criptum) est, agrum locum aedificium dedit reddidit adsi-  
 gnavit, qui [pr(aetor) consolve de eo agro ex h. l. ious deicet,  
 24 (33 || 102) quo de eo agro ante eidus Martias primas in ious adi-  
 tum erit, is de ea re ita ious deicito decernitoque, utei possessionem  
 secundum eum h]eredemve eius det, quoi IIIvir eum agrum locum  
 pro eo agro loco, quo coloniam deduxit, dedit [reddidi]t adsignavitve;  
 facitoque is pr(aetor) consolve, quo de ea re in ious aditum<sup>2</sup> erit,  
 [utei . . (73) . .

*Ager locus quei sup]ra scriptus est, quod eius agrei loci post  
 <h.> l. rog. publicum populei Romanei erit, extra eum ag[rum  
 locum, quei publico usui destinatus est vel publice locatus est, in eo  
 25 agro quei volet pascito . . (34 || 102) . .]* neive is ager compascuos  
 esto, neive quis in eo agro agrum oqpatum habeto neive defendito,  
 quo mi[nus quei v]elit compascere liceat. Sei quis faxsit, quotiens  
 faxit, in agri iugra singula L [HS n(ummos . . (67) . . dar]e de-  
 beto ei, quei quomque id publicum fruendum redemptum comductumve  
 habebit. ~

26 Boves, equ[os, mulos, asinos . . (36 || 102) . . in eo agro loco,  
*qui post h. l. rog. publicus populi Romanei erit, pascere ad eum  
 numerum pecudum, que]i numerus pecudum in h. l. scriptus est,  
 liceto, neive quid quoi ob eam rem vectigal neive sc[ripturam dare  
 de]beto. ~*

Quod quisque pecudes in calleis viasve publicas itineris causa  
 indu[xerit ibeique paverit . . (66) . . pro eo pecore, quod eius in  
 calli]bus vieisve<sup>3</sup> publiceis pastum inpulsum itineris causa erit,  
 27 neiquid populo [n]eive publicano d[are debeto . . (38 || 103) . .

*Qui ager publicus populi Rom. in terra Italia P. Maucio  
 L. Calpurnio cos. fuit, de eo agro loco quem agrum locum populus*

1) spatium inter obveneritu et meritue non capit plus VII litteras. —  
 2) aditun. — 3) VIELLE.

*ex publico in privatum c]ommutavit, quo pro agro loco ex privato in publicum tantum modum agri loci commutav[it: is ager locus do]mneis privatus ita, ut ei quod optima lege privatus est, esto. ~*

*Qui ager ex priva[to in publicum commutatus est, (66) quo pro agro tantus modus agri publici ex p]ublico imprivatam commutatus est: de eo agro siremps lex esto, quans ei is ager P. Mucio L. C[alpurnio cos. publicus fuisset.*

*Qui ager pro agro patrito ex publico in privatum commutatus est, . . (39 || 104) . . pr(a)tor consolve quanti agri patriti publi- 25  
cani publicum L. Caecilio Cn. Dom[iti]o cens(oribus) redemptum  
habe[n]t, censoribus, quiquomque post hac facteis erunt, ei faciun[to  
id publicum, sei] volent, tantidem pro patrito redemptum habeant  
p. p.<sup>1</sup> supsignent. ~*

*Virum, qu[ei] . . (66) . . quae viae publicae p]er terram  
Italiam P. Mucio L. Calpurnio cos. fuerint.<sup>2</sup> eas faciunt<sup>2</sup> pateant  
vacnaeque sien[t] . . (40 || 106) . . 29*

*Quod quoieique ex h. l. ita,] ut ei s(upra) s(criptum) est, in  
agreis, qu[ei] in Ita]lia sunt, qui P. Mucio L. Calpurnio cos. publi-  
ceis populi R[omane]i fuerunt, ceivi] Romano facere licebit, item  
Latino peregrinoque, quibus M. Livio L. Calpurnio [cos. in eis  
agris id facere . . (66) . . ex lege pleb]eive sc(ito) exve foedere  
licuit, sed fraude<sup>2</sup> sua facere<sup>2</sup> liceto. ~*

*Quod ex h. l. ita, ut ei s(upra) s(criptum) est, in agreis, qu[ei]  
s(upra) s(cripti) sunt, Latinum peregrinumque facere vel non facere  
oportebit . . (41 || 106) . . sei eorum] quis quod [d eum ex h. l. f]a- 30  
cere oportuerit, non fecerit, quodve quis eorum [h. l. prohibitus erit,  
fecerit: mag(istratus)] prove mag(istratu), quo de <e>a re in ious  
aditum erit, quod ex h. l. petetur, item iudicium iudi[cem recupera-  
toresve facito ei, qui ex h. l. petet, et in eum ita det, ut ei (66)]  
et in eum iudicium iudicem recuperatoresve ex h. l. dare oporteret,  
sei quis de ea re iudiciu[m] petisset, quod civem Romanum contra  
h. l. fecisse diceret. . . (42 || 130) . . 31*

*Sei qui colonieis seive moi]nicipieis seive quae pro moenicipieis  
colo[nieisve sunt civium Rom(anorum)] nominisve Latini poplice deve  
senati sententia ager fruentus datus [est, seive qui in trientabileis  
est: qui colonei moenicipesve prove moenicipieis . . (66) . . fruen-  
tur, qu[e]v]e pro colonia moenicipiove prove moenicipieis fruentur*

1) Mo.: p(ro) p(atrito), Hu.: p(ro) p(raede). — 2) pro f aes habet e.

32 quei(ve) in trientabule[is<sup>1</sup> fruentur . . (44 || 135) . . quod eius agri colonei moincipesve prove moincipieis habebunt queive a colonia moincipiove prove moincipieis habebunt quodve eius agri eis in trientabuleis testamento hereditate deditone ob]venit obveneritve, quibus ante h. [l. rog. eum agrum locum con]ductum habere frui possidere defendere licuit, extra eum agrum locu[m, quem ex h. l. . . (66) . . venire dari reddi]ve oportebit, id, utei quicquid quoieique ante h. l. r. licuit, ita ei habere o[eti frui possidere defendere

33 post h. l. rog. liceto . . (46 || 136). ~

Quei ager locus publicus p[opuli Romanei in te]rra Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, quod eius agri loci ex l[eg]e [plebeive scito exve h. l. privatum factum est, ante eidus Martias primas (66) sei qu]id de eo agro loco ambigetur, co(n)s(ulis) pr(aetoris) quei quomque erit, de ea re iuris [dictio, iudici iudicis recuperato-

34 rum datio esto . . (48 || 137) . . neve mag(istratus) prove magistratu de eo agro loco ious deicito neve de eo agro dec]ernito neve iudicium n[eive iudicem neve r]ecuperatores dato, nisei co(n)s(ul) pr(aetor)ve. Quod vadimonium eius rei c[ausa promissum erit, mag(istratus) adpellati (66) quo minus eius r]ei causa decernant, eius h. l. n(ihilum) r(ogato). Quod iudicium iudex recuperator[es dati erunt sei magistratus adpellati erunt, quoi eorum e re publica non esse videbitur, quo minus id impediatur vel intercedat, eius h(ac)

35 l(eg)e n(ihilum) r(ogato) (49 || 138).

Quei ager locus post h. l. rog. publicus p[opuli R(omani) in terra Italia erit, sei quid de eo agro loco ambigetur,] co(n)s(ulis) pr(aetoris) cens(oris) queiquom[que tum erit, de ea re iu]ris dictio, iudici iudicis recuperatorum datio esto i(ta) u(tei) e(is) e r(e) p(ublica) f(ide)que s(ua) [v(idebitur) e(sse) . . (68) . . neve mag(istratus) prove mag(istratu) nisei co(n)s(ul) pr(aetor) cens(or) de]o agro loco ious deicito neve de [eo agro de]cernito neve iudicium [neive iudicem neve recuperatores dato. Quod vadimonium eius rei causa promissum erit, mag(istratus) adpellati, quo minus eius rei causa

36 decernant, e(ius) h(ac) l(eg)e n(ihilum) r(ogato). 54 || 139) Quod iudicium iudex recuperatores dati erunt, sei mag(istratus) adpellati erunt, quoi eorum id e r(e) p(ublica)] non esse videbitur, quo [minus impediatur ve]l intercedat, e(ius) h(ace) l(eg)e n(ihilum) r(ogato).

Quoi publicano e(x) h. l. pecunia debetitu[r, nei quis mag(istratus) . . (68) . . quid ob eam r]em facito, quo quis pro agro

1) De his v. Liv. 31,13,9.

minus aliterve scripturam v[ectigalve det, atque utei ex h. l. dare debet debebitve . . (57|| 140) . . Sei quid publicanus eius rei causa 37 sibi deberi] darive oportere de[icat, de ea re co(n)s(ul) prove co(n)]-s(ule) pr(aetor) prove pr(aetore), quo in ious adierint, in diebus X proxsumeis, qu[ibus de ea re in ious aditum erit, . . (65) . . recuperatores ex ci]vibus L, qui classis primae sient, XI dato; inde alternos du[m taxat quaternos is qui petet et is unde petetur, quos volent reiciant facito . . (57|| 144) . . qui supererunt tres plures- 38 ve, eos primo quoque die de ea re iudicare iubeto,] quae res soluta n[on siet inve iudicio] non siet iudicatave non siet, quod eius praevaricationus [causa . . (63) . . vel per dolum malum petitorum patronoru]mve factum non siet. Sei maior pars eorum recuperatoru[m . . (57|| 146)] id sententia [pronontiato, quod eius] rei iou- 39 dicandae maxsume verum esse com[~~m~~]perrit, facitoqu[e . . (61) . . quod ita ioudicatum e]rit, se dolo malo <sup>1</sup> utei is, qui iudicatus erit dare oport[ere, solvat . . (57|| 155) . . 40

Quas in leges pl(ebe)ve sc(ita) de ea re, quod, qui agrum publicum p(opuli) R(omani) ita habebit possidebit fruetur, utei ex h. l. licebit, eum earum q]uae ag[rum, quem ita habebit, h]abere possidere frui[~~e~~] vetet: quasve in leges pl(ebe)ve sc(ita) de ea r[e, quod earum quae ei, qui agrum publicum p(opuli) R(omani) (61) aliter habebit] possidebit fruetur <sup>2</sup>, quam ex h. l. licebit, eum agrum, quem [ita habebit, habere possidere frui permittat, is, qui earum legum pl(ebe)ve sc(itorum) quo iurare iubetur iubebitur, non iuraverit: ei poena multa remissa esto . . (57|| 178) . . neive ei ob eam 41 rem mag(istratum) q]uem minus petere capere gerere habereque liceto, neive q[uid ei ea res fraudi esto. (61)] ~

Si quae lex plebeve sc(itum) est, quae mag(istratum)<sup>3</sup>, quem ex h. l. [de aliqua re decernere oportet, de ea re decernere vetet, is magistratus de ea re nihilo minus decernito . . (57|| 180) . . 42 quaeque eis legibus plebive scitis facere quis prohibetur, quod quem eorum haec lex facere iubebit, ea omnia ei sed f]raude sua facere liceto, inque eas leges pl(ebe)ve sc(ita) de ea re, quod ex [h. l. . . (71) . . non decernere aliterve] decernere oportebit, sed fraude sua nei iurato, neive [ei ea res fraudi multae poenaeve . . esto (57|| 180) . . 43

. .] tus est, dedit adsignavitve, quemve agrum locum de eo

1) sedulomn aes sedulo m(ora) n(ulla), Huschke. — 2) fauetur. — 3) mas.

- agro lo[co . . (74) . . *ex lege*] pl(ebeive) sc(ito), quod M. Baebius  
 44 tr(ib.) pl(eb.) IIIvir coloni<a>e deducend[ae rogavit . . (57 || 178) . .  
*datu*]m adsignatum esse fuisseve iudicaverit, utei in h. l. sc(riptom)  
 est, quei I[ . . (76) . . ] extra eum agrum locum, quei ager locus in  
 45 ea cen[turia suspicivove . . (57 || 177) . . *extraque*] eum agrum  
 locum, quem ex h. l. colonei eive quei in colonei numero [*scriptei*  
*sunt obtinebunt . . (80) . . oportet*] oportebitve, quod eius agri loci  
 46 quoieique emptum est, [. . (57 || 176) . . *neve magis m*]anceps prae-  
 vides praediaque soluti sunt: eaque nomina mancup[um . . (85) . .  
*quaestor*,] quei aerarium provinciam optinebit in tableis [*publiceis*  
 47 *scripta habeto . . (57 || 175) . . nei qui d*]e mag(istratu) Romano  
 emit, is pro eo agro loco pecunia<m> neve praevides nei[ve praedia  
*populo dato . . (91) neve de ea re quis ob eam*] rem, quod praes  
 48 factus est, populo obligatus est[o . . (57 || 174 . . *qui ob eu*]m  
 agrum locum manceps praesve factus est, quodque [*pr*]aedium ob  
 [eam rem in publico obligatum est . . (102) . . q]uei ager locus in  
 49 Africa est, quei Romae publice . . (57 || 173) . . eius esto, isque  
 ager locus privatus vectigalisque u. . . (113) . . tus erit; quod  
 50 eius agri loci extra terra Italia est . . (57 || 110) . . [*socium nomi-*  
*nise Latini, quibus ex formula t*]ogatorum milites in terra Italia  
 inperare solent, eis po[*puleis, . . (112) . . ]ve* agrum locum quei-  
 51 quomque habebit possidebit [*fruetur, . . (57 || 170) . . eiusv*]e rei  
 procurandae causa erit, in eum agrum locum, in[*mittito . . (125) . .*  
*se dolo m*]alo. ~
- 52 Quei ager locus in Africa est, quod eius agri [. . (57 || 170)  
 . *habeat pos*]sideat fruaturque item, utei sei is ager locus publi-  
 [ce . . (128) . .
- IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit,*] in biduo proxsumo,  
 53 quo factus creatusve erit, edici[*to*<sup>1</sup> . . (57 || 170) . . in diebus] XXV  
 proxsumeis, quibus id edictum erit [. . (128) . . *datu*]m adsignatum  
 54 siet, idque quom profitebitur cognito[*res . . (57 || 170) . . ]* mum emptor  
 siet ab eo quouis homin[*is privatei eius agri venditio fuerit . . (126)*  
 . . L.] Calpurni(o) cos. iacta siet, quod eius postea neque<sup>2</sup> ipse  
 55 n[*eque . . (57 || 170) . . ]* praefectus milesve in provinciam er[*it . .*  
*(120) . . colono eive, quei in colonei nu*]mero scriptus est, datus  
 56 adsignatus est, quodve eius . . (9) . . ag . . (57 || 170) . . [u]tei  
 curator eius profiteatur, item ute[*i . . (119) . . ex e*]o edicto, utei  
 57 is, quei ab honorum emptore magistro curato[*reve emerit, . . (58 || 170)*

1) eiici. — 2) ique.

. . Sei quem quid edicto *IIvirei ex h. l. profiteri oportuer*]it, quod edicto *IIvir(ei) professus ex h. l. n[on erit, . . (117) . . ei eum agrum lo]cum neve emptum neve adsignatum esse neve fuisse iudicato. Q. . . (56 || 170) . . ]* quei ager publice non venieit, dare 58 reddere commutareve liceto.

*IIvir, q[uei ex h. l. factus creatusve erit . . (51 || 170) . . de]* 59 eis agreis ita rationem init[er]o, itaque h. . . (108) . . et, neve unius hominis nomine, quoi ex lege Rubria quae fuit colono eive, quei [*in colonei numero scriptus est, agrum, quei in Africa est, dare oportuit licuitve . . (48 || 170) . . data adsign]ata fuisse iudicato; 60* neve unius hominus [*nomine, quoi . . (107) . . colono eive, quei in colonei nu]mero scriptus est, agrum quei in Africa est, dare oportuit<sup>1</sup> licuitve, amplius iug(era) CC in [*singulos homines data adsignata esse fuisseve iudicato . . (43 || 170) . . neve maiorem numerum 61* in Africa hominum in coloniam coloniasve deductum esse fu]iseve iudicato quam quantum numer[um ex lege Rubria quae fuit . . (106) . . a *IIIviris coloniae dedu]cendae in Africa hominum in coloniam coloniasve deduci oportuit licuitve. ~**

*IIvir, quei [ex h. l. factus creatusve erit . . (38 || 172) . . ]* re 62 Rom . . (10) . . agri [. . (40) . . d]atus ad[signatus . . (50) . . quod eiu]s agri ex h. l. adiudicari licebit, quod ita comperietur, id ei heredeive eius adsignatum<sup>2</sup> esse iudicato [. . (33 || 255) . . quod 63 quand]oque eius agri loci ante kal. I [. . (29) . . quoei emptum] est ab eo, quouis eius agri loci hominus privati venditio fuit tum, quom is eum agrum locum emit, quei . . (29 || 252) . . et eum 64 agrum locum, quem ita emit emer]it, planum faciet feceritve emptum esse, q[uem agrum locum neque ipse] neque heres eius, neque quoi is heres erit abalienaverit, quod eius agri loci ita planum factum erit, *IIvir ita [. . (27 || 250) . . dato re]ddito, quod is emptum habuerit quod eius publice non venieit. Item IIvir, sei is] 65 ager locus, quei ei emptus fuerit, publice venieit, tantundem modum agri loci de eo agro loco, quei ager lo]cus in Africa est, quei publice non venieit, ei quei ita emptum habuerit, dato reddito . . (24 || 248) . . Queique ager locus ita ex h. l. datus redditus erit, ei, 66 quouis ex h. l. f]actus erit, HS n(ummo) I emptus esto, isque ager locus privatus vectigalisque ita, [utei in h. l. supra] scriptum est, esto. ~*

Quoi colono eive, quei in colonei numero scriptus est, ager

1) oportebit. — 2) adsignato.

locus in ea centuria supsicivov[e de eo agro, qui ager in Africa est, datus adsignatus est, quae centuria quodve supsicivom Romae publice venieit venieritve . . (19 || 246) . . si quid eius agri IIvir, qui ex h. l. factus creatusve erit, ei colono heredeive eius minus adiudicaverit, tum tantundem modum agri loci pro eo agro loco de eo a]gro loco, qui ager locus in Africa est, quod eius publice non venieit, ei he[redeive ei]us IIvir, qui ex h. l. factus creatusve erit, reddito. ~

Quoi colono eive, qui in colonei numero scriptus est fuitve, 68 [ager in ea centuria (17 || 244) supsicivove de eo agro, qui in Africa est, datus adsignatus est, quae centuria quodve supsicivom Romae publice venieit venieritve, si quid eius agri IIvir, qui ex h. l. factus creatusve erit, ei qui ab eo colono heredeive eius emit habuitve minus adiudicaverit, tum tantundem modum agri ei, quem ita emise habui]seve comperietur, heredeive eius de agro, qui ager in Africa est, pro eo agro [IIvir reddi]to quoieique ita reddiderit, ei adsignatum fuisse iudicato. ~

Quoi agrum de eo agro, qui ager in Africa est, qui colono e[ive, qui in colonei numero scriptus est fuitve, datus adsignatus 68 est, magistratus Romae publice vendiderit . . (15 || 242) . . seiquid eius agri IIvir qui ex h. l. factus creatusve erit ei, qui ita emptum esse comperietur, emptorive eius pro curatoreve eius heredeive quouis eorum minu]s adiudicaverit; tum tantundem modum agri ei, qui ita emptum esse comperiet[ur, emptorive ei]us pro curatoreve eius heredeive quouis eorum de eo agro, qui ager in Africa est, pro 70 eo agro IIvir reddito; qui ita reddiderit, [ei adsignatum (13 || 240) fuisse iudicato. Quantae quis pecuniae ab populo mercassitur quam pecuniam qui agrum locum publicum in Africa emerunt emerintve pro eo agro loco populo dare debent debebuntve, . . . quod eius p]pecuniae adsignatum discriptum adsignatumve in tabuleis publiceis est eritv[e: tantam pecu]niam populo ex eid(ibus) Mart(is), quae, post ea quam vectigalia consistent, quae post h. l. r. primum con- 71 sistent, primae erunt, in[ferto. (13 || 238)

Quam pecuniam qui agrum locum publicum in Africa emit emeritve pro eo agro loco populo dare debet debebitve, ab eo qui eam pecuniam ab populo mercassitur ex eilibus Martis eisdem exigit . . . neve quis eam pecuniam propiore die exigit, atque] uteique in h. l. s(criptum) est; neve, quod pecuniae ob eam rem propiore«m» die exactum er[it, atque uteiqu]e in h. l. s(criptum) e(st), is qui pecuniam populo dare debebit ei, qui eo nomine ab



populo mercassitur, ob eam rem pequniam ei nei [minus solvito . . (14 || 236) . . pla]num fiat; neve quis mag(istratus) neve pro mag(istratu) facito neve quis senator decernito, q[uo ea pequnia,] quae 72 pro agreis loceis aedificieis, quei s(upra) s(cripti) sunt, populo debetur debebiturve, aliter exsigatur atque uteique in h. l. s(criptum) est.

[Quei agrum locum publicum in Africa emit emeritve . . (14 || 235) . . sei ea pequnia, quam eo nomine populo debet debebitve, in diebus . . proxsumeis, quibus is ager locus Romae publice 73 venieit] venierit, populo soluta non erit: is pro eo agro loco in diebus CXX proxsumeis ea[rum summarum nomine] quae s(upra) s(criptae) s(unt), arb(itratu) p(raetoris), quei inte(r) ceives tum Romae ious deicet, satis supsignato. —

Pr(aetor), quei inter ceives Romae ious dei[cet . . (14 || 235) . . nisei] praedium ante ea ob eum agrum locum in publico obligatum<sup>1</sup> 74 erit in publicu[mve praes datus eri]t, agrum locum, quo pro agro loco satis ex h. l. arb(itratu) pr(aetoris) supsignatum non erit, pequnia praesenti vendito. Que[i . . (14 || 227) . .

Que]i ager locus in Africa est, quei Romae publice venieit[et] 75 venieritve, quod eius agri [locei, quei popul]eis libereis in Africa sunt, quei eorum <in> ameicitiam populi Romanei bello Poenicio proxsumo manserunt, queive a[d imperatorem populi Romanei bello Poenicio proxsumo ex hostibus perfugerunt, quibus propterea ager datus adsignatus est d(e) s(enati) s(ententia), eorum quisque habuerunt, . . (14 || 200) . . pro eo agro loco IIvir in diebus . . proxsumeis, qu]ibus IIvir ex h. [l. fact]us creatusve erit, facito, quantum 76 agri loci quouisque in populi leiberei inve eo agr[o loco, quei ager l]ocus perfugis datus adsignatusve est, ceivis Romanei ex h. l. factum erit, quo pro agro loco ager loc[us ceivi Ro]mano ex h. l. || [commutatus redditusve non erit, tantundem modum agri loci quoieique 77 populo leibero perfugeisve det adsignetve . . (201) . .

II]vir, quei ex h. l. factus creatusve erit, is in diebus CL proxsumeis quibus factus creatusve erit, facito, quan[do Xvirei, quei ex] lege Livia factei createive sunt fueruntve, eis hominibus agrum in Africa dederunt adsignaveruntve, quos stipendium || [pro eo agro populo Romano pendere oportet, sei quid eius agri ex h. l. ceivis Ro- 78 manei esse oportet oportebitve, . . (201) . . de agro, quei publicus populi Romanei in Africa est, tantundem, quantum de agro stipendario ex h. l. ceivis] Romanei esse oportet oportebitve, is stipen-

1) obligaium.

diariei⟨s⟩ det adsignetve idque in formas publicas facito ute[*i referatur i(ta) u(tei) e r(e) p(ublica) f(ide)*]q(ue) e(i) e(sse) v(idebitur). ~

- IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit, is facito in diebus
- 79 CCL proxsumeis, quibus h. [l.] populus plebesve iuserit, || [*utei extra eum agrum locum, quei ex lege Rubria quae fuit colono eive, quei in colonei numero scriptus est, datus adsignatus est . . (201) . . quo pro agro loco ager locus com*]mutatus redditusve non erit: extraque eum agrum, quei ager intra finis populorum leiberorum<sup>1</sup> Uticensium H[*adrumetinatorum T*]ampsitanorum Leptitanorum Aquilitanorum Usalitanorum Teudalensium, quom in amecitiam populei
- 80 Romani proximum || [*venerunt, fuit; extraque eum agrum locum, quei ager locus eis hominibus, quei ad imperatorem populi Romani bello Poenicio proxsumo ex hostibus perfugerunt, . . (201) . . datus adsignatusve est de s(enati)*] s(ententia); extra⟨que⟩<sup>2</sup> eum agrum, quei ager ex h. l. privatus factus erit, quo pro agro loco ager locus redditus commutatusve [*non erit; extra*]que eum agrum locum, quem IIvir ex h. l. stipendiariis dederit adsignaverit, quod eius ex h. l.
- 81 in [f]ormam publicam rellatum || [*erit extraque eum agrum, quem agrum . . (200) . . P. Cornelius imperator leib*]ereis regis Massinissae dedit, habereve fruiue iusit<sup>3</sup>; extraque eum agrum locum ubei oppodum Char[*tago*] fuit qu[*ondam; extraqu*]e eum agrum locum, quem Xvirei, quei ex [*lege*] Livia<sup>4</sup> factei createive fuerunt, Uti-
- 82 censibus reliquerunt adsignaverunt: ceterum || [*agrum omnem, quei in Africa est, quei de eo agro vectigal decumas scripturamve pro pecore populo aut publicano dare debebunt, quei ager eis ex h. l. datus redditus commutatus erit, habeant possideant fruanturve et pro eo agro loco vectigal decumas scripturamve, quod post h. l. fruetur, populo aut publicano dent . . (200) . .*

Queiquomqne de eo agro vectigal decumas scripturamve pr]o pecore ex lege Sempronia dare non solitei sunt, quei ager eis ex h. l. datus redditus commutatus eri[t, quei eor]u[m eum agrum habebit] possidebit frueturve: pro eo agro loco nei⟨ve⟩ vectigal neve decumas nei⟨ve⟩ scripturam, quod post h. l. r. fruetur, dare debeto. ~

- 83 [Quem agrum locum populus Romanus ex h. l. locabit, quem agrum locum Latinus peregrinusve ex h. l. possidebit, is de eo agro loco . . (200) . . vectigal decumas] scripturam populo aut publicano item dare debeto, utei pro eo agro loco, quem agrum locum popu-

1) leiberl rum. — 2) expra. — 3) iusii. — 4) ex h. l. Livia acs.

lu[s Romanus ex h. l. locabit, que]m agrum locum ceivis Romanus ex h. l. possidebit, dare oportebit.

Pr(aetor), quouis arb(itratu) pro agro loco, quei Romae publice venierit, e(x) h. l. || [satis supsignari oportet . . (200) . . praedia 84 empto]ris ter tanti invito<sup>1</sup> eo quei dabit accipito, facitoque, quei ex h. l. praedia dederit, utei ei satis supsig[netur neve quis quid fax]sit, quo minus ex h. l. praedium quei quomque velit supsignet penuniamve solvat praesque, quei quomque ex h. l. fieri volet, fiat. ∞ ||

[Quantum vectigal decumas scripturamve pecoris eum, quei 85 agrum locum aedificium in Africa possidebit, . . (200) . . quei ager] locus populorum leiberorum, perfugarum non fuerit, pro eo agro aedificio locoque ex l(ege) dicta, q[ua]m L. Caecilius Cn. Domitius cen[s]s(ores) agri aedificii loci vectigalibusve publiceis fruendeis locandis vendundeis legem deixerunt, publicano dare oportuit: || [tantun- 86 dem post h. l. rog. quei agrum locum aedificium in Africa possidet possidebit . . (200) . . publicano vectigal decumas scriptura]mque pecoris dare debeto, neve amplius ea aliubeive aliterve dare debe(t)o, pequsque ne[i aliter alieisve legibus] in eo agro pascito. ∞

Quae vectigalia in Africa publica populi Romani sunt, quae L. Caecilius Cn. Domiti(us) cens(ores) fruenda || [locaverunt vendide- 87 runtve, quei quomque mag(istratus) post h. l. rog. ea vectigalia locabit vendetve, quominus publicano eam legem dicat . . (200) . . quo pl]us populo dare debeat solvatque, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogato).

Mag(istratus) prove mag(istratu), queive pro eo inperio iudicio [potestateve erit . . (48) . . quei quomque, quae] publica populi Romani in Africa sunt eruntve, vectigalia fruenda locabit vendetve, quom ea vectigalia fruenda locabit vendetve, || [nei eis vectigalibus 88 legem deicito, quo inviteis ieis, quei eum agrum possidebunt, publicano, quid facere liceat, . . (201) . . quod ei non licuit facer]e ex lege dicta, quam L. Caeci(lius) Cn. Dom(itius) cens., quom eorum agrorum vectigalia fruenda locaverunt [vendideruntve . . (50) . . eis agris lege]m deixerunt; neve quod in eis agris pequs [pas]cet, scripturae pecoris lege(m) de[i]cito, quo inviteis eis, quei eum agrum possidebunt, || [aliter pascatur quam pastum est ex lege dicta, quam 89 L. Caecilius Cn. Domitius censores, quom eorum agrorum vectigalia fruenda locaverunt vendideruntve, legem deixerunt. (201)

Quae vectigalia fruenda in Africa Cn. Paperius cosvendidit l ocavitve, qu]ominus ea lege sient pareantque, quam legem Cn. Pa-

1) iivito.

perius cos. eis venduneis <locandeis deixit> e(ius) h. <l> n(ihilum) r(ogato). ~

90 Quei [ager in Africa est, . . (78) . . quae viae in eo] agro ante quam Cartago capta est fuerunt: eae omnes publicae sunt limitesque inter centuria(s) || . . (201) . .

[I]vir, qui ex h. l. factus creatusve erit, sei apud eum, qui ager in Africa adsignatus est, eum agrum professus erit, ei eum agrum, quem a]grum in eo numero agri professus erit, quo in numero eum agrum, quem is, qui adsigna[tus est, professus erit, profiteri non oportuit, . . (82) . . nei dato] neve reddito neve adiudicato. Qui eam rem [ita] indicio fuerit, ei eius agri, quod is indicio eius, || [qui eam rem ita indicaverit, in eo numero agri quo non oportuit, professus esse iudicatus erit, . . (201) . . partem . . magistratus, qui de ea re iudicaverit, dato adsignato.

92 Quibuscum tran]sactum est, ut ei bona, quae habuissent, agrumque, qui eis publice adsignatus esset, haberent [possiderent fruerentur, eis . . (83) . . quantus] modus agri de eo agro, qui eis publice [datus adsign]atus fuit, publice venieit, tantundem modum || [agri de eo agro, qui publicus populi Romani in Africa est, qui ager publice non venieit, . . (201) . . magistratus commutato.

93 Qui in Africa agrum possessionemve agrive possessionisve superficium habet possidet]ve fruitur]ve, quem agrum possessionemve quousve agri possessionisve superficium q(uaestor) pr(aetor)ve pu[blice vendiderit . . (86) . . o]b eum agrum locum possessione[m agrive superficie]um scripturam <sup>1</sup> pecoris nei dato neve || [vectigal solvito . . (200) . .] is ager ex s(enatus) c(onsulto) datus adsignatus est, ei agrei, qui s(upra) s(criptei) s(unt), possessionesque, ea omnia eorum h[ominum . . (92) . . dum magistratus quo de] ea re in ious aditum erit, [ita es]d ea re iudicium de]t, ut ei de ea re in <h.> l. s(criptum) est, 94 neve || . . (200) . . os comportent, quibus ex h. l. ager locus datus redditus commutatus adsignatus [est . . (97) . . agrum locum ex h. l.] dari reddi adsignar[i . . (19) . . e]um agrum locum ceivis R[oma]nus || . . (200) . . qui fructus in eo agro loco natei erunt] quodque in eo agro loco vinei oleive fiet, quae messis vindemiaque P. Cornelio L. C[alpurnio] cos. posteave fiet . . (102) . . eo]s fructus . . (20) . . 96 [q]uei eum agrum tum . . (5 || 200) . .

[Qui ex h. l. I]vir factus creatusve erit, is in diebus . . proxime]is, quibus ex h. l. I]vir factus creatusve erit <sup>2</sup>, ag[r]um locum,

1) scripiuram. — 2) drit.

quei Corinthiorum [fuit . . (133) . . e]xtra eum ag[rum locum . . (7 || 202) . . agrum locum,] quem ex h. l. venire oportebit, omnem 97 me[tiun]dum terminosque statui [curato . . (136) . . eu]m a[grum . . (22 || 204) . . opu]sque loc[at]o eique operi diem deicito, u[bei perf]ec- 98 tum siet; facitoquo . . (156 || 215) . . [quod eius] agri loci aedifici 99 quoieiqu[e emptum] erit, is eius pecuniae, q[uam . . (156 || 215) . . 100 manceps prae]videsque nei magis solutei sun[to; eaque] nomina mancupu[m praevidum is quaestor, quei aerarium provinciam opti- 101 nebit, in tabuleis publiceis scripta habeto . . (156 || 215) . . ab ipsis here]dibusque eorum persequitio e[sto].

Quei] ager locus aedif[icium . . (156 || 216) . . populo] dare 102 damnas esto. Pr(aetor) [prove pr(aetore), quo de ea] re in ious adi[um erit . . (156 || 227) . . i venierit n. . . (15) . . iei (156) | 103 [ (233) . . . possesi[ones] . . . (190) | (235) . . . pli . . . (191) | 104/5

## 12. Lex Cornelia de XX quaestoribus c. a. 673 (= 81).

Ⓔ 1 n. 202. [1.<sup>2</sup> ] Ritschl tab. 29. — *E tabula ahenea (a. 0,8 m., l. 1,07), Romae saec. XVI reperta, hodie Neapoli adservata. Tabulam octavam esse de XX quaestoribus in summa margine adnotatum est. Tot quaestores a Sulla a. fere 673 institutos esse cum e Tac. ann. 11,22 constet-tempus et nomen legis definita sunt. Praescriptio legis maximis litteris per omnes tabulas continuata fuit, ita ut in hac tabula verba principium fuit pro tribu versum primum totum expleant. Tabulam quae sequebatur nonam tam praescriptionis quam legis ipsius finem continuisse veri simillimum est, Lex ipsa binis columnis excarata est; capita ita distincta sunt, ut primus quisque singulorum capitum versus in tabulae marginem binis vel ternis literis promineat, qui scribendi modus inde ab illa aetate in omnibus fere Romanorum legibus observatus est. [VII Cf. no. 14.] Capita in hac lege non numerantur.*

VIII de XX q(uaestoribus).

PRINCIPIUM FUIT, PRO TRIBU<sup>1</sup>

[ad] q(uaestorem) urb(anum), quei aerarium provinciam optinebit, eam I mercedem deferto, quaestorque quei aerarium provinciam optinebit, eam pequniam ei scribae scribeisque heredive eius solvito, idque ei sine fraude sua facere liceto, quod sine malo pequlatu fiat, olleisque hominibus eam 5 pequniam capere liceto.

Cos. quei nunc sunt, iei ante k. Decembreis primas de eis, quei

1) *Praescr. tab. IX fuit*: . . . primus scivit.

cives Romanei sunt, viatorem unum legunto,<sup>1</sup> qui in  
 ea decuria viator appareat, quam decuriam viatorum  
 10 ex noneis Decembribus primeis quaestoribus ad aerarium  
 apparere oportet oportebit. Eidemque cos. ante k. Decembr.  
 primas de eis, qui cives Romanei sunt, praeconem unum  
 legunto, qui in ea decuria praeco appareat, quam  
 decuriam praeconum ex noneis Decembribus primeis  
 15 quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit.  
 Deinde eidem consul(es) ante k. Decembreis primas viatorem  
 unum legunto, qui in ea decuria viator appareat, quam  
 decuriam viatorum ex noneis Decembribus secundeis  
 quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit.  
 20 Eidemque cos. ante k. Decembreis primas praeconem  
 unum legunto, qui in ea decuria praeco appareat, quam  
 decuriam praeconum ex noneis Decembribus secundeis  
 quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit.  
 Deinde eidem cos. ante k. Decembreis primas viatorem  
 25 unum legunto, qui in ea decuria viator appareat,  
 quam decuriam viatorum ex noneis Decembribus tertieis  
 quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit.  
 Eidemque cos. ante k. Decembreis primas praeconem  
 unum legunto, qui in ea decuria praeco appareat, quam  
 30 decuriam praeconum ex noneis Decembribus tertieis  
 quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit.  
 Eosque viatores eosque praecones omneis, quos eo  
 ordine dignos arbitrabuntur, legunto. Quam in quisque  
 decuriam ita viator lectus erit, is in ea decuria viator  
 35 esto item utei ceterei eius decuriae viatores erunt.  
 Quamque in quisque decuriam ita praeco lectus erit,  
 is in ea decuria praeco esto ita utei ceterei eius decuriae  
 praecones erunt. Sirempsque eis viatoribus deque  
 eis viatoribus q(uaestori) omnium rerum ius lexque esto, quasei  
 40 sei ei viatores in eam decuriam in tribus viatoribus  
 antea lectei sublectei essent, quam in quisque decuriam  
 II eorum ex hac lege viator lectus erit. Sirempsque eis

1) [VII *Ex hoc loco d II, 18 collegit Josef Keil, Wiener Studien 24, 548, decurias viatorum non, ut vult Mo. @, IX vel XII virorum sed III vel IV virorum fuisse, ut ipsi Mo. placuerat Rh. Ph. 6,8.*]

praeconibus deque eis praeconibus quaestori omnium rerum ius lexque esto, quaei sei ei praecones in eam decuriam in tribus praeconibus antea lectei sublectei essent, quam in quisque decuriam eorum ex hac lege praeco lectus erit. 5

Quos quomque quaestores ex lege plebeive scito viatores legere sublegere oportebit, ei quaestores eo iure ea lege viatores IIII legunto sublegunto, quo iure qua lege q(uaestores), quei nunc sunt, viatores III legerunt sublegerunt; quosque 10 quomque quaestores ex lege plebeive scito praecones legere sublegere oportebit, ei quaestores eo iure ea lege praecones IIII legunto sublegunto, quo iure qua lege quaestores, quei nunc sunt, praecones III legerunt sublegerunt, dum ni quem in eis viatoribus praeconibus legundeis sublegundeis in eius viatoris praeconis locum viatorem praeconem legant sublegant, quouis in locum per leges plebeive scita viatorem praeconem legi sublegi non licebit; itaque de eis quattuor viatoribus quaestor quei quomque erit viatores sumito habeto, utei ante hanc legem rogatam de tribus viatoribus 20 viatores habere sumere solitei sunt; itaque de eis quattuor praeconibus quaestor quei quomque erit praecones sumito habeto, utei ante hanc legem rogatam de tribus praeconibus praecones habere sumere solitei sunt. Itemque eis viatoribus praeconibus, quei ex hac lege lectei erunt, vicarium dare subdere ius esto licetoque, utei ceteris viatoribus praeconibus, qua in quisque decuria est, vicarium dare subdere ius erit licebitque; itemque quaestor(es) ab eis vicarios accipiunto, utei aa ceteris viatoribus praeconibus vicarios accipei oportebit. 30

Viatores praecones, quei ex hac lege lectei sublectei erunt, eis viatoribus praeconibus magistratus prove mag(istratu) mercedis item tantundem dato, quantum ei viator(ei) praeconei darei oporteret, sei is viator de tribus viatoribus isque praeco de tribus praeconibus esset, 35 quei ante hanc legem rogatam utei legerentur institutei sunt.

Quas in decurias viatorum praeconum consul ex hac lege viatores praecones legerit, quorum viatorum

40 praeconum nomina in eis decuriis ad aedem Saturni  
in pariete intra caulas<sup>1</sup> proxime ante hanc legem . . . .

13. Lex Cornelia de sicariis et veneficiis c. a. 673 (= 81)  
(*e Dig.*).

*Cf. Dig. 48,8 et Coll. 1,2,3; Sanio, obs. ad l. Corn. de sic. 1817; Zumpt, -Röm. Crim.R. II,2,9—38.*

(*Ulpianus l. VII de officio proconsulis*:<sup>2</sup> Capite primo legis Corneliae de sicariis cavetur, ut:<sup>3</sup>)

Is praetor iudexve quaestionis, cui sorte obvenerit quaestio de sicariis, eius, quod in urbe Roma propiusve M passus factum sit, uti quaerat<sup>3</sup> cum iudicibus, qui ei ex lege sorte obvenerint, de capite eius, qui cum telo ambulaverit hominis necandi furtive faciendi causa, hominemve occiderit, cuiusve id dolo malo factum erit.

(*Cicero p. Cluent. 54,148*: Iubet lex — iudicem quaestionis — cum iis iudicibus, qui ei obvenerint, — quaerere de veneno<sup>4</sup>. In quem quaerere? Infinitum est:)

quicumque [venenum malum hominis necandi causa<sup>5</sup>] fecerit vendiderit emerit habuerit dederit . . .

(Quid eadem lex statim adiungit? Recita:)

deque eius capite quaerito, — qui tribunus militum legionibus

III primis, quive quaestor, tribunus plebis,

(deinceps omnes magistratus nominavit)

quive in senatu sententiam dixit dixerit, — qui eorum coit coierit convenit convenerit (<consensit> consenserit falsumve testimonium <dixit> dixerit<sup>6</sup>, quo quis iudicio publico condemnaretur<sup>7</sup> . . .

14. Lex Antonia de Termessibus a. 683 (= 71).

*② 1, n. 204. [I<sup>2</sup>, n. ] Ri. tab. 31. Dess. 38. — Etabula aeneae (a. 0,81 m, l. 1,05 m.) Romae saec. XVI reperta, hodie Neapoli adservata. — Termessus maior Pisidiae oppidum fuit, cui autonomia hac lege datur. Primam legis tabulam hanc esse cum ex indice in summa margine notato patet, tum ex praescriptione legis quae maximis litteris tribus versibus per omnes tabulas perscripta erat (cf. n. 12 in exordio), unde quattuor vel quinque tabulas*

1) cavias; locum emendavit Lachmann. Caulae sunt saepta. — 2) Coll. 1,3,1. — 3) Verba ut is et uti quaerat non consonant; prius ut Ulpiani, alterum legis esse videtur, quamvis in sequenti capite scriptum sit quaerito. [Imperativum lex requirit; coniunctivum Ulpianus posuit. TH. M.] — 4) Capite legis quinto hoc iussum esse dicit Marcian. D. 48,8,3 pr. — 5) Hoc addunt et Marcian. in D. l. c. 1,1 et 3,1 et Paul. in sent. 5, 23,1. — 6) Verba consenserit — dixerit Cic. refert c. 57,157. — 7) Minus accurate totam legem Marcian. D. 48,8,1 refert; addit autem dicit alia capita:



*deesse concluditur. Duabus columnis tabula inscripta est, quarum altera hodie valde corrupta saec. XVI adhuc integra extabat et a Mariangelo Accursio descripta est. Verba, quae hodie non leguntur, [uncis] inclusi. Capitulum distinctio eadem est atque in l. Corn. de quaest. Legis interpretationem scripsit Dirksen, Versuche 136—202.*

I de Termesi. Pisid. mai.<sup>1</sup>

C. ANTONIUS M. F., CN. CORNE[LIUS] . . . . .

C. FUNDANIUS C. F. TR. PL., DE S. S.<sup>2</sup> PLEBEM. . . . .

PREIMUS SCIVIT.<sup>3</sup>

Qui Thermeses maiores Peisidae fuerunt, quique	I
eorum legibus Thermesium maiorum <sup>4</sup> Pisidarum	
ante k. April. quae fuerunt L. Gellio Cn. Lentulo cos. <sup>5</sup>	
Thermeses maiores Pisidae factei sunt, quique	
ab ieis prognati sunt erunt, iei omnes	5
postereique eorum Thermeses maiores Peisidae	
leiberi amicei socieique populi Romani sunt,	
eique legibus suis ita utunto, itaque ieis	
omnibus suis legibus Thermensis maioribus	
Pisideis utei liceto, quod advorsus hanc legem	10
non fiat.	
Qui agrei quae loca aedificia publica preivatave	
Thermensium maiorum Pisidarum intra fineis	
eorum sunt fueruntve L. Marcio Sex. Iulio cos. <sup>6</sup>	
quaeque insulae eorum sunt fueruntve ieis	15
consolibus, qui supra scriptei sunt, quodque	
earum rerum ieis consulibus iei habuerunt	
possederunt us[ei fructeique] sunt, quae de ieis rebus	
locata non s[unt, utei antea habeant possideant; q]uaeque	
de ieis rebu[s agreis loceis aedificieis locata su]nt, ac ne	20
locentur [sancitum est sanctione, q]uae facta	
est [ex] l[ege rogata L. Gellio Cn. Lentulo cos., e]a omnia	
Ther[meses maiores Pisidae habeant]t possideant;	
ieisque [rebus loceis agreis aedificieis utantur fr]uantur	

quive cum magistratus esset publicove iudicio praeesset, operam dedisset, quo quis falsum indicium profiteretur, ut quis innocens conveniretur; *et*: quive magistratus iudexve quaestionis ob capitalem causam pecuniam acceperit, ut publica lege reus fieret.

1) Termesi(bus) Pisid(is) mai(oribus). — 2) tr(ibun)ci pl(ebi), de s(enatus) s(ententia). — 3) *De supplenda hac legis praescriptione dixi ad legem Quinctiam. n. 22.* — 4) maiorem. — 5) a. 682 (= 72). — 6) a. 663 = 91).

- 25 ita, utei ant[e Mitridatis bellum, quod p]reimum  
fuit <sup>1</sup>, habueru[nt possederunt usei fruct]eique sunt.  
Quae Thermensorum m[aioru]m Pisidarum publica  
preivatave praeter <sup>2</sup> loca agros aedificia sunt  
fueruntve ante bellum Mitridatis, quod preimum  
30 factum est, quodque earum rerum iei antea  
habuerunt possederunt usei fructeive sunt,  
quod eius ipsei sua voluntate ab se non abalienarunt,  
ea omnia Termensium maiorum Pisidarum, utei sunt  
fuerunt, ita sunt, itemque iei ea omnia  
35 habere possidere nutei frueique liceto.  
Quos Thermenses maiores Pisidae leiberos servosve  
II bello Mitridatis ameiserunt, magistratus pr[ove]  
magistratu, quonia de ea re iuris dictio erit qu[oque] <sup>3</sup>  
de ea re in ious aditum erit, ita de ea re ious  
deicunto iudicia recuperationes danto, utei iei[i]  
5 eos recuperare possint.  
Nei quis magistratus prove magistratu legatus ne[iv]e  
quis alius meilites in oppidum Thermesum maiorum  
Pisidarum agrumve Thermensium maiorum  
Pisidarum hiemandi caussa introducto, neve  
10 facito, quo quis eo meilites introducat quove ibei  
meilites hument, nisei senatus nominatim, uti Thermesum  
maiorum Pisidarum in hibernacula meilites  
deducantur, decreverit; neve quis magistratus  
prove magistratu legatus neve quis alius facito  
15 neve inperato, quo quid magis iei dent praebent  
ab iei[s]ve auferatur, nisei quod eos <sup>4</sup> ex lege Porcia  
dare praebere oportet oportebit.  
Quae leges quodque ious quaeque consuetudo L. Marcio  
Sex Iulio cos. inter civeis Romanos et Termenses  
20 maiores Pisidas fuit, eadem leges eidemque ious  
eademque consuetudo inter civeis Romanos et  
Termenses maiores Pisidas esto; quodque quibusque  
in rebus loceis agreis aedificieis oppideis iouris  
Termensium maiorum Pisidarum iei consulibus  
25 quei supra scriptei sunt, fuit, quod eius praeter

1) *Coepit a. 666 (= 88)*. — 2) [*locata inserui et hoc loco et infra II, 26.*  
Th. M.] — 3) *quoive Accursius*, — 4) eds.

loca<sup>1</sup> agros aedificia ipsei sua voluntate ab se non  
 abalienarunt, idem in eisdem rebus locis agris  
 aedificiis oppideis Termensium maiorum Pisidarum  
 ious esto; et<sup>2</sup> quo minus ea quae in hoc capite scripta  
 sunt ita sint fiant, eius hac lege nihilum rogatur. 30

Quam legem portorieis terrestribus maritumeisque  
 Termenses maiores Phisidae capiundeis intra suos  
 fineis deixserint, ea lex ieis portorieis capiundeis  
 esto, dum nei quid portori ab ieis capiatur, qui publica  
 populi Romani vectigalia redempta habebunt; quos 35  
 per eorum fineis publicanei ex eo vectigali transportabunt  
 [eorum fructuum portorium Termenses ne capiunto].

15. Lex Mamilia Roscia Peducaea Alliena Fabia  
 [vel potius Iulia agraria] a. 695 (=59) (*e grom.*).

*Tria huius legis capita in collectione scriptorum gromaticorum nobis servata sunt: Röm. Feldmesser, ed. Lachmann 1,263. Eorum secundum ad verbum fere redit in c. 104 legis col. Genetivae Iuliae, tertium in D. 47, 21,3 laudatur praemissis verbis: lege agraria quam C. Caesar tulit. Iam vero, cum etiam in lege col. Gen. c. 97 legis Iuliae (sc. agrariae) mentio fiat, recte Mo. statuit, capita haec proficisci ex lege Iulia agraria a. 695 lata quamquam quo spectent quinque nomina in corpore gromaticorum praescripta parum apparet. Röm. Feldm. 2,221. Ephem. epigr. 2,210; cf. ZRG. 12,100.*

K. L. III<sup>3</sup>. Quae colonia hac lege deducta quodve municipium praefectura forum conciliabulum constitutum erit, qui ager intra fines eorum erit, qui termini in eo agro statuti erunt, quo in loco terminus non stabit, in eo loco is, cuius is ager erit, terminum restituendum curato, uti quod<sup>4</sup> recte factum esse volet<sup>5</sup>; idque magistratus, qui in ea colonia municipio praefectura foro conciliabulo iure dicundo praeerit, facito ut fiat.

K. L. IIII. Qui limites decumanique hac lege<sup>6</sup> deducti<sup>7</sup> erunt, quaecumque fossae limitales<sup>8</sup> in eo agro erunt, qui ager hac lege<sup>9</sup>

1) cf. p. 94 not. 2. — 2) et fortasse delendum. — 3) [Significatur aut k(aput) LIII aut k(apitu)(um) III; certe in ipsa lege numeri soli fuerunt, capituli capitulive vocabulum addiderunt compilatores corporis gromaticorum. TH. M.] — 4) ut quae vel que (om. ut) libri. — 5) uelit libri. — 6) hac lege] intra fines coloniae Genetivae Gen. — 7) factique ins. Gen. — 8) limites libri. — 9) qui — lege] qui iussu C. Caesaris dict. imp. et lege Antonia senat. qui c. pl. que sc. ager Gen.

datum adsignatum erit, ne quis eos<sup>1</sup> limites decumanosque<sup>2</sup> obsaeptos neve quid in eis molitum<sup>3</sup> neve quid ibi opsaeptum<sup>4</sup> habeto, neve eos arato, neve eis<sup>5</sup> fossas opturato neve opsaepto,<sup>6</sup> quominus suo itinere aqua ire fluere possit. Si quis adversus ea quid fecerit, is<sup>7</sup> in res singulas, quotienscumque fecerit, HS IIII<sup>8</sup> colonis municipibusve eis, in quorum agro id factum erit<sup>9</sup>, dare damnas esto, eiusque pecuniae<sup>10</sup> qui volet petitio hac lege<sup>11</sup> esto.

K. L. V. Qui hac lege coloniam deduxerit, municipium praefecturae forum conciliabulum<sup>12</sup> constituerit, in eo agro qui ager intra fines eius<sup>13</sup> coloniae municipii fori conciliabuli praefecturae erit, limites decumanique ut fiant terminique statuatur curato: quosque<sup>14</sup> fines ita statuerit, ii<sup>15</sup> fines eorum sunt, dum ne extra agrum colonicum territoriumve<sup>16</sup> fines ducat. Quique termini hac lege statuti erunt, ne quis eorum quem eicito neve loco moveto sciens dolo malo. Si quis adversus ea fecerit, is in terminos singulos, quos eiecerit locove moverit sciens dolo malo, HS V m(ilia) n(ummum) in publicum eorum, quorum intra fines is ager erit, dare damnas esto<sup>17</sup>; deque ea re curatoris qui hac lege erit iuris dictio recipere et datio addictio esto. Cum curator hac lege non erit, tum quicumque magistratus in ea colonia municipio praefectura foro conciliabulo iure dicundo praeerit, eius magistratus de ea re iurisdictio iudicisque datio addictio esto; inque eam rem is qui hac lege iudicium dederit, testibus publice dumtaxat in res singulas X<sup>18</sup> denuntiandi potestatem facito ita, ut ei e re publica fideque sua videbitur. Et si is unde ea pecunia petita erit condemnatus erit, eam pecuniam ab eo de bonis eius primo quoque die exigit; eiusque pecuniae quod receptum erit partem dimidiam ei cuius unius opera maxime is condemnatus erit, dato<sup>19</sup>, partem dimidiam in publicum redigit. Quo ex loco terminus aberit, si quis in eum locum terminum restituere volet, sine fraude sua liceto facere, neve quid cui is ob eam rem hac lege dare damnas esto.

---

1) eos *om. Gen.* — 2) decumanosque *Gen.*, decumanosne *similiterve libri scripti.* — 3) in eis molitum] immoliturum *Gen.* — 4) oppositum *libri.* — 5) eis *libri meliores et Gen.*, requiritur eas vel quis. — 6) opsaepto] qui saepito *libri.* — 7) is *om. libri.* — 8) HS ∞ *Gen.* — 9) colonis — factum erit] c(olonis) c(ol.) G(en.) J(ul.) *Gen.* — 10) eiusque pecuniae] pecuniaeque *libri.* — 11) hac lege] persecutioque *Gen.* — 12) conciliabula *libri.* — 13) eiusqui vel eiusque *libri.* — 14) quoque vel quique *libri.* — 15) ii]si *libri alii, alii om.* — 16) ve] ut *libri alii, alii om.* — 17) dare damnas esto] adesto *libri.* — 18) X] *Turnebus*; ss X vel ss x milia vel sedsitertius decem milia *libri.* — 19) dato *om. libri.*

## 16. Lex [VII quae dicitur] Rubria de Gallia Cisalpina.

Ⓔ 1,205 [1,2 ] 11,1146. Ri. tab. 32. — *E tabula athenae (a. 0,54 m., l. 0,72 m.) a. 1760 inter parietinas Veleiae antiquae in vico Macinesso prope Placentiam reperta, hodie Parmae adservata. Duabus columnis inscripta est; capita non solum eodem quo in lege Cornelia distincta sunt modo, sed etiam numeris in margine adscriptis. Quartam eam esse legis tabulam nota III inter utramque columnam posita indicat; quot tabulae secutae sint, cognosci non potest. — Iurisdictionem magistratuum municipalium in Gallia Cisalpina hac lege ordinatam esse ipsa docet, unde latam eam esse efficitur, postquam Caesar a. 705 (= 49) eam provinciam civitate donavit, ante vero quam Augustus (a. 712 = 42) eam Italiae adscripsit (ἐς τὸν τῆς Ἰταλίας νόμον ἐσεγγράψατο). App. b. c. 3,30; 5,3.22. Dio 41,36,3; 48,12,5. Mo. Ⓔ 1,118. Bethm. Holliv. Proc. 2,29—31. De interpretatione legis cf. Mo., Jahrb. 2, 319 (= Ges. Schr. I 162). Hu., Gaius 203—242. [VII Legem infra repetimus notis non solutis. — Mo., Bormannheft p. 239 l. Rubriam hac lege citari, non contineri putat.*

NB. o. m. c. p. f. v. c. e. t. ve = o(ppido) m(unicipio) c(olonia) p(raefectura) f(oro) v(eico) c(onciliabulo) c(astello) t(erritorio)ve. q. d. r. = q(ua) d(e) r(e). d. e. r. = d(e) e(a) r(e).]

tab. I . . . iussum indicatumve erit, id ratum ne esto; quodque quis<sup>o</sup> que quomq(ue) d. e. r. decernet interdeicetve seive sponsonem<sup>o</sup> fieri iudicareive<sup>1</sup> iubebit iudiciumve quod d. e. r. dabit, is<sup>o</sup> in id decretum interdictum sponsonem iudicium exceptio<sup>o</sup> nem addito addive<sup>5</sup> iubeto: 'Q. d. r. operis novi nuntiationem<sup>o</sup> IIvir, IIIvir praefectusve eius municipi non remeiserit'. ∞

XX. Qua de re quisque, et a quo, in Gallia Cisalpeina damnei infectei<sup>o</sup> ex formula restipulari satisve accipere volet, et ab eo quei<sup>o</sup> ibei i(ure) d(eicundo) <p(raerit)> postulaverit, idque non k(alumniarum) k(aussa) se facere iuraverit: tum is, quo<sup>o</sup> d. e. r. in ius aditum erit,<sup>10</sup> eum, quei in ius eductus erit, d. e. r. ex formu<sup>o</sup> la repromittere et, sei satis darei debebit, satis dare iubeto de<sup>o</sup> cernito. Quei eorum ita non repromeiserit aut non satis dede<sup>o</sup> rit, sei quid interim damni datum factumve ex ea re aut ob e(am) r(em) eo<sup>o</sup> ve nomine erit, quam ob rem, utei damnei infectei repromissio<sup>o</sup> satisve datio fieri<sup>15</sup> <iubeatur><sup>2</sup>, postulatum erit: tum mag(istratus) prove mag(istratu) IIvir<sup>o</sup> IIIvir praefec(tus)ve, quoquomque d. e. r. in ius aditum erit, d. e. r. ita ius<sup>o</sup> deicito iudicia dato iudicareque iubeto cogito, proinde

1) iudicaveritve, quod Mommseno insititium potius quam corruptum videtur. [VII Alii iudicareive emendant.] — 2) ins. Mo. [VII Fortasse scribendum est fietet pro fieri.]

- atque sei<sup>o</sup> d. e. r., quom ita postulatum esset, damn[e]i infectei ex formula<sup>o</sup> recte repromissum satisve datum esset. D. [e. r.] quod ita  
 20 iudicium<sup>o</sup> datum iudicareve iussum iudicatumve erit, ius ratumque estq,<sup>o</sup> dum in ea verba, sei damnei infectei repromissum non erit, iudi<sup>o</sup>cium det itaque iudicare iubeat:<sup>1</sup> 'I(udex) e(sto). S(ei), antequam<sup>2</sup> 'id iudicium<sup>o</sup> q. d. r. a(gitur) factum est, Q. Licinius damni infectei 'eo nomine q. d. r. a(gitur) eam stipulationem, quam is qui Romae  
 25 'inter peregrei<sup>o</sup> nos ius deicet in albo propositam habet, L. Seio 'repromeississet:<sup>o</sup> tum quicquid eum Q. Licinium ex ea stipulatione 'L. Seio d(are) f(acere) opor<sup>o</sup>teret ex f(ide) b(ona) d(um)t(axat) HS<sup>3</sup> 'e(ius) i(udex) Q. Licinium L. Seio, sei ex decreto IIvir(ei)<sup>o</sup> III- 'vir(ei) praefec(tei)ve Mutinensis, quod eius <is<sup>4</sup>> IIvir IIIvir prae- 'fec(tus)<sup>o</sup>ve ex lege Rubria, seive id pl(ebei)ve sc(itum) est, decreverit.  
 30 'Q. Licinius eo<sup>o</sup> nomine qua d. r. a(gitur) L. Seio damnei infectei re- 'promittere no<sup>o</sup>luit, c(ondemnato); s(ei) n(on) p(aret), a(bsolvito)'; aut sei damnei infectei satis datum non erit,<sup>o</sup> in ea verba iudicium det: 'I(udex) e(sto). S(ei), antequam id iudicium q. d. r. a(gitur)<sup>o</sup> factum<sup>5</sup> 'est, Q. Licinius damnei infectei eo nomine q. d. r. a(gitur) ea<sup>o</sup> stipu-  
 35 'lacione, quam is qui Romae inter peregrinos ius deicet<sup>o</sup> in albo 'propositam habet, L. Seio satis dedisset: tum q(uic)q(uid) eum<sup>o</sup> Q. Li- 'cinius ex ea stipulatione L. Seio d(are) f(acere) oporteret ex f(ide) 'b(ona) d(um) t(axat)<sup>6</sup>,<sup>o</sup> e(ius) i(udex) Q. Licinium<sup>7</sup> L. Seio, sei ex 'decreto IIvir(ei) IIIvir(ei) praefec(tei)ve Muti<sup>o</sup>ensis, quod eius is IIvir IIIvir praefec(tus)<ve> ex lege Rubria, sei<sup>o</sup>ve id pl(ebei)ve  
 40 'sc(itum) est, decreverit, Q. Licinius eo nomine q. d. r. a(gitur)<sup>o</sup> L. Seio 'damnei infectei satis dare noluit, c(ondemnato); s(ei) n(on) p(aret), a(b- 'solvito)'; dum IIvir<sup>o</sup> IIIvir i(ure) d(eicundo) praefec(tus)ve d. e. r. ius ita deicat curetve, utei ea no<sup>o</sup>mina et municipium colonia locus in eo iudicio, quod ex ieis<sup>o</sup> quae proxume s(cripta) s(unt) accipie<n>tur, includantur<sup>8</sup> concipiantur,<sup>o</sup> quae includei concipei s(ine) d(olo) m(alo)  
 45 oporteret debebitve<sup>9</sup>, ne quid<sup>o</sup> ei qui d. e. r. ageret petetve captionei ob e(am) r(em) aut eo nomine esse<sup>o</sup> possit: neive ea nomina, qua<e> in earum qua formula <quae><sup>10</sup> s(upra)<sup>o</sup> s(cripta) s(unt), aut Mutina<m> in eo iudicio includei concipei curet, nise<i><sup>o</sup> iei, quos inter id iudi-

1) *De formulis, quae sequuntur, cf. Hu., Gaius, p. 203—242.* —  
 2) antequam. — 3) *Summae taxationis in tabula spatium vacuum relictum est.* — 4) *is addit Hu. p. 238 ex v. 38.* — 5) exactum. — 6) *desunt HS et summa in v. extremo.* — 7) Licinius. — 8) includentur. — 9) *Mo. conicit: oportere ei videbuntur.* — 10) *quae delet collato u. l. 49 Gradenwitz.*

cium accipietur leisve contestabitur, ° ieis nominibus fuerint, quae in earum qua formula s(upra) s(cripta), s(unt)<sup>1</sup>, ° et nisei sei Mutinae ea 50 res agetur; neve quis mag(istratus) prove mag(istratu), ° neve quis pro quo imperio potestateve erit, intercedito nei<sup>2</sup>ve quid aliud fa-

tab. II cito, quo minus de ea re ita iudicium detur ° iudiceturque. ∞ 1

XXI. A quoquomq(ue) pecunia certa credita, signata forma p(ublica) p(opulei) R(omanei), in eorum quo o. m. c. p. ° f. v. c. c. t.ve<sup>2</sup>, quae sunt eruntve in Gallia Cisalpeina, petetur, quae res non ° pluris HS XV erit, sei is eam pecuniam in iure apud eum, quei ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), ei quei ° eam petet, aut ei quouis nomine ab eo 5 petetur, d(are) o(portere) debereve se confessus ° erit, neque id quod confessus erit solvet satisve faciet, aut se sponsione ° iudicioque utei-  
«ve» oportebit non defendet, seive is ibei d. e. r. in iure non ° responderit, neque d. e. r. sponsionem faciet neque iudicio utei oportebit ° se defendet: tum de eo, a quo ea pecunia peteita erit, deque eo, qui eam ° pecuniam d(arei) o(portebit), s(iremps) res lex ius caussa<sup>3</sup>que 10 o(mnibus) o(mnium) r(erum) esto atque utei esset esseve ° oporteret, sei is, quei ita confessus erit, aut d. e. r. non responderit aut se ° sponsione iudicioque utei oportebit non defenderit, eius pecuniae iei ° quei eam suo nomine petierit quoive eam d(arei) o(portebit), ex iudicieiis dateis iudi<sup>4</sup>careve recte iusseis iure lege damnatus esset fuisset. Queique<sup>3</sup> quomque ° IIvir IIIvir praefec(tus)ve ibei<sup>4</sup> i(ure) d(eicundo) p(raerit), 15 is eum, quei ita quid confessus erit ° neque id solvet satisve faciet, eum<sup>5</sup>ve<sup>6</sup> quei se sponsione iudiciove utei«ve» ° oportebit non defenderit aut in iure non responderit neque id solvet ° satisve faciet, t(an-tae) p(ecuniae), quanta ea pecunia erit de qua tum inter eos am<sup>6</sup>bige-tur, dum t(axat) [HS<sup>5</sup>] XV s(ine) f(raude) s(ua) duci iubeto; queique eorum quem, ad quem ° ea res pertinebit, duxserit, id ei fraudi poena<sup>6</sup>ve 20 ne esto: quodque ita fac<sup>6</sup>tum actum iussum erit, id ius ratumque esto. Quo minus in eum, quei ita ° vadimonium Romam ex decreto eius, quei ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), non promeisserit ° aut vindicem locupletem ita non dederit, ob e(am) r(em) iudicium recup(erationem) is, quei ° ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), ex h. l. det iudicareique d. e. r. ibei curet, ex h. l. n(ihilum) r(ogatur). ∞

XXII. A quo quid praeter pecuniam certam creditam, signatam 25 forma p(ublica) p(opulei) R(omanei), ° in eorum quo o. m. c. p. f.<sup>6</sup> v.

1) s. s. est. — 2) Cf. p. 97 ante v. 1. — 3) quouique. — 4) ubei. — 5) HS om. spatio vacuo relicto. — 6) e.

c. c. t. ve<sup>1</sup> quae sunt eruntve in Gallia cis Alpeis, ° petetur, quodve quom eo agetur, quae res non pluris HS XV erit, et sei ° ea res erit, de qua re omnei pecunia ibei ius deicei iudiciave darei ex h. l. «d.» o(portebit), ° sei is eam rem, quae ita ab eo petetur deve ea re<sup>2</sup> cum  
 30 eo agetur, ei quei eam <rem> ° petet deve ea re aget<sup>3</sup>, aut iei quoius nomine ab eo petetur quomve eo age<sup>2</sup>tur in iure apud eum, quei ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), d(are) f(acere)<sup>4</sup> p(raestare) restituereve oportere aut ° se debere, eiusve eam rem esse aut se eam habere, eamve rem de ° qua arguetur se fecisse obligatumve se eius rei nox-  
 35 siaeve esse confes<sup>2</sup>sus erit deixseritve neque d. e. r. satis utei oportebit faciet aut, sei ° sponsionem fieri oportebit, sponsionem non faciet, <aut> non restituet, ° neque se iudicio utei oportebit defendet, aut sei d. e. r. in iure ° nihil responderit, neque d. e. r. se iudicio utei oportebit defendet: ° tum de eo a quo ea res ita petetur quomve eo<sup>5</sup> d. e. r. ita agetur, deque ° eo, quoi eam rem d(arei) fieri p(raestarei)  
 40 restitui satisve d. e. r. fieri oportebit, ° s(iremps) l(ex) r(es) i(us) c(aussa)q(ue) o(mnibus) o(mnium) r(erum) e(sto), atque utei esset esseve oporteret, sei is, quei ita ° quid earum rerum confessus erit aut d. e. r. non responderit neq(ue) ° se iudicio utei oportebit defenderit, de ieis rebus Romae apud pr(aetorem) ° eumve quei de ieis rebus Romae i(ure) d(eicundo) p(rae)esset in iure confessus esset. ° aut ibei d. e. r. nihil  
 45 respondisset aut iudicio se non defendisset; ° p(raetor)q(ue) isve quei d(e) e(is) r(ebus) Romae i(ure) d(eicundo) p(raerit) in eum et in heredem eius d(e) e(is) r(ebus) om<sup>2</sup>nibus ita ius deicito decernito eosque duci bona eorum possideri ° proscribereve venireque iubeto, ac sei is heresve eius d. e. r. in ° iure apud eum pr(aetorem) eumve quei Romae i(ure) d(eicundo) «p.» praesse<t>, confessus es<sup>2</sup>set aut d. e. r.  
 50 nihil respondisse<t> neque se iudicio utei oportuis<sup>2</sup>set defendisset; dum ne quis d. e. r. nisei pr(aetor) isve quei Romae i(ure) d(eicundo) p(raerit) ° eorum quoius bona possideri proscriberi venire duceique ° eum iubeat. ∞

XXIII. Queiquomque in eorum quo o. m. c. p. f. v. c. e. t. ve<sup>6</sup> quae in Gal<sup>2</sup>lia Cisalpeina sunt erunt, i(ure) d(eicundo) p(raerit), is  
 55 inter eos, quei de fami<sup>2</sup>lia«e» erceiscunda deividunda iudicium sibi dari reddeive ° in eorum quo o. m. c. p. f. v. c. e. t. ve<sup>6</sup>, quae s(upra)

1) Cf. p. 97 ante v. 1. — 2) *Exspectes* deve qua. [VII Cf. tamen Gai. IV, 36.] — 3) agei. — 4) e. — 5) *Exspectes* quo (cf. v. 29). — 6) Cf. p. 97 ante v. 1.



s(cripta) s(unt), postu<sup>2</sup>laverint, ita ius deicito decernito iudicia dato iudicare<sup>o</sup> iubeto, utei in eo o. m. c. p. f. v. c. c. t. ve<sup>1</sup>, in quo is, quouis [de boneis agetur, domicilium habuerit . . .

17. Legis fortasse eiusdem fragmentum  
Atestinum.

*Tabula aenea reperta a. 1880 Ateste in Gallia Transpadana. Ediderunt Fiorellius, Notizie degli scavi di antichità Romae 1880 p. 213; Hilarius Alibrandi in Eph. Romana studi e documenti di storia e diritto vol. 2 (1881) addito commentario; Th. Mommsen in Hermae vol. 16 (1881) p. 24 sqq. (= Ges. Schr. I, 175) item addito commentario. Legis Rubriae fragmentum esse negat Alibrandus, probabile nec tamen certum esse ait Mommsen. Hoc extra dubium est legem, cuius particulam tenemus, secutoriam fuisse alterius latae a. 705 (= 49), quam Rosciam esse ex hoc aere didicimus, de civitate Romana danda Galliae non tam Transpadanae quam Cisalpinae universae.*

[Quei post hanc legem rogatam in eorum quo oppido municipio colonia praefectura foro veico conciliabulo castello territoriove, quae in Gallia Cisalpeina sunt eruntve, ad Iivirum IIIivirum praefectumve in iudicium fiduciae aut pro socio aut] mandati aut tutelae suo nomine quodve ipse earum rerum<sup>o</sup> quid gessisse dicitur, adducetur<sup>2</sup>, aut quod furti, quod ad ho<sup>o</sup>minem liberum liberamve pertinere deicatur<sup>3</sup>, aut iniuriarum agatur: sei is, a quo petetur quomve quo agetur, d(e)<sup>o</sup> e(a) r(e) in eo municipio colonia<sup>5</sup> praefectura iudicio certa<sup>o</sup>re <volet> et si ea res HS ccIoo<sup>4</sup> minorisve erit, quo minus ibei d(e) e(a) r(e)<sup>o</sup> iudex arbiterve addicatur detur, quove minus ibei d(e) e(a) r(e) iudicium ita<sup>o</sup> feiat, utei de ieis rebus<sup>5</sup>, quibus ex h(ac) l(ege) iudicia<sup>o</sup> data erunt, iudicium fieri ex oportebit, ex h. l. n(ihilum) r(ogatur).

Quouis rei in quoque<sup>6</sup> municipio colonia praefectura<sup>o</sup> quouis-  
que Iivir(i) eiusve, qui ibei lege foedere pl(ebei)ve sc(ito) s(enatus)<sup>o</sup>ve  
c(onsulto) institutove iure dicundo praefuit, ante legem, sei<sup>o</sup>ve illud  
pl(ebei) sc(itum) est, quod L. Roscius a. d. V eid. Mart. populum<sup>o</sup> ple-  
bemve rogavit, quod privatim ambigetur, iuris dict[?]o iudicis<sup>15</sup>  
arbitri recuperatorum datio addictio<sup>o</sup>[e fuit]<sup>o</sup> quantaeve rei pe-  
quoniaeve fuit: eius rei pequn[iaeve]<sup>o</sup> quo magis privato Romae re-  
vocatio sit qu[ove mi]nus quei ibei i(ure) d(icundo) p(raerit) d(e)

1) Cf. p. 97 ante v. 1. — 2) addicetur. — 3) Cf. Ed. praet. verb. D. 39,4,1 pr.: si hi ad quos ea res pertinebit non exhibebuntur, in dominos sine noxae deditioe iudicium dabo. — 4) i. e. sestertium decem milium. — 5) excidit fortasse de. — 6) quemque.

e(a) r(e) ius dicat iudice[m arbitrumve det] ° utei ante legem, sive  
 20 illud pl(ebei) sc(itum) est, [quod L. Roscius a. d.] ° V eidus Mart. po-  
 pulum plebe[mve rogavit, ° ab eo quei ibei i(ure) d(icundo) p(raerit)  
 ius d]ci iu[dicem arbitrumve dari oportuit, ex h(ac) l(ege) n(ihilum)  
 r(ogatur).]

18. Lex [VII tabulae Heracleensis, dicta] Iulia  
 municipalis, a. 709 (= 45).

② 1,206 [I<sup>2</sup>, 1. Ri. tab. 33.34. Dess. 6085. — *E permagna tabula aenea* (a. 1,33 m., l. 0,38 m.) ex antica parte Graecae inscripta, cuius dimidia fere pars inferior in alveo Salandrellae fluvii prope Heracleam antiquam a. 1732 reperta postea in museum regium Neapolitanum inlata est; pars superior a. 1735 demum reperta Britannoque cuidam vendita in Angliam migravit, ubi a. 1760 Ph. Carteret Webb, cuius tunc fuit, libellum de ea edidit; postea vero precibus Caroli III regis Neap. motus Webbius suam tabulae partem Neapolim remisit, ubi cum altera coniuncta in museo hodie extat. Tabulam esse partem legis municipalis a C. Iulio Caesare a. 709 (= 45) latae Savigny (verm. Schr. 3,279) docuit. [Cicero ad Leptam cum scripsit (ad fam. 6,18) exeunte a. 708: simul atque accepi a Seleuco tuo litteras, statim quaesivi e Balbo per codicillos, quid esset in lege; rescripsit eos qui facerent praeconium, vetari esse in decurionibus, qui fecissent non vetari (intellegitur huius legis v. 94), lex haec nondum rogata fuerit necesse est: nam in lege publice proposita quid esset, ex actis urbanis cognosci potuit vel ex ipso aere ab eo qui vellet, et ineptum de tali re municipalem hominem consuluisse virum consularem, consularem eum quaesivisse ex Caesaris amico et quodammodo actore publico. Itaque cum lex utpote Iulia dicta perlata sit ab ipso Caesare, eam rogarit necesse est reversus ex Hispania a. 709 (= 45) extremo, reiecta opinione nuper defensa a Nissenno (Rh. Ph. 45,101) legem latam esse ante scriptam epistolam illam a. 708 (= 46). TH. M.] [VII Cf. tamen Hackel, Wiener Studien, 1902 p. 542.] Quanta vero legis pars supersit, constitui non potest. Capita eadem qua in l. Cornelia ratione distincta sunt, numeri adscripti nulli. Commentarios scripserunt Mazochi, comm. in tab. Her. 1754. II vol. fol.; Marezoll, fragm. tab. Heracl. 1816; Dirksen, obs. ad tab. Heracl. 1817: idem, civ. Abhdl. 2,145. 1820; Savigny l. c. 1838. 1843. 1849.

- 1 . . . Quem h(ac) l(ege) ad co(n)s(ulem) profiteri oportebit sei is, quom eum profiteri oportebit, Romae non erit, tum quei eius °
- 2 negotia curabit, is ea⟨f⟩dem omnia, quae eum, quouis negotia curabit,
- 3 sei Romae esset, h. l. profiteri ° oporteret<sup>1</sup>, item isdemque diebus ad cos. profitemino. ~

1) oportebit.

Quem h. l. ad cos. profiterei oportebit, sei is pup(illus) seive 4  
 ea pu(pilla) erit, tum quei eius pup(illi) pu(pillae)ve tutor erit, item  
 eadem<sup>o</sup>que omnia in iisdem diebus ad cos. profitemino ita utei et<sup>1</sup> 5  
 quae quibusque diebus eum eamve, sei pup(illus) pu(pilla)ve non<sup>o</sup>  
 es(se)t, h. l. profiterei oporteret. ∼ 6

Sei cos., ad quem<sup>2</sup> h. l. professiones fieri oportebit, Romae 7  
 non erit, tum is, quem profiterei oportebit, quod eum profiterei<sup>o</sup>  
 oportebit, ad pr(aetorem) urb(anum) aut, sei is Romae non erit, ad eum 8  
 pr(aetorem), quei inter peregrinos ius deicet, profitemino, ita utei<sup>o</sup>  
 eum ad cos., sei tum Romae esset, h. l. profiterei oporteret. ∼ 9

Sei ex eis cos. et pr(aetoribus), ad quos h. l. professiones fieri 10  
 oportebit, nemo eorum Romae erit, tum is, quem profiterei oportebit,<sup>o</sup>  
 «et» quod eum «eum» profiterei oportebit ad tr(ibunum) pl(ebei) pro- 11  
 fitemino, ita utei<sup>3</sup> eum ad cos. pr(aetorem)⟨que⟩ urb(anum) eumque  
 quei inter peregrinos ius deicet, sei tum Romae esset, h. l. profi- 12  
 terei oporteret. ∼

Quod quemquem h. l. profiterei oportebit, is, apud quem ea 13  
 professio fiet, eius que(i) profitebitur nomen, et ea quae pro<sup>o</sup>fessus 14  
 erit, et quo die professus sit, in tabulas publicas referenda curato,  
 eademque omnia quae utique in tabulas<sup>o</sup> rettulerit ita<sup>4</sup> in tabulam 15  
 in album referenda ⟨curato⟩, idque aput forum, et quom frumentum  
 populo dabitur, ibei ubei frumen<sup>o</sup>tum populo dabitur cottidie maio- 16  
 rem partem diei propositum habeto, u(nde) d(e) p(lano) r. l. p.<sup>5</sup> ∼

Queiquomque frumentum populo dabit<sup>6</sup> damdumve curabit, nei 17  
 quoi<sup>7</sup> eorum, quorum nomina h. l. ad cos. pr. tr. pl(ebei) in ta<sup>o</sup>bu- 18  
 la in albo proposita erunt, frumentum dato neve dare iubeto neve  
 sinito. Quei ad versus ea eorum quoi<sup>8</sup> frumentum<sup>o</sup> dederit, is in tr(i- 19  
 tici) m(odios) I HS Iooo<sup>9</sup> populo dare damnas esto, eiusque pecuniae  
 quei volet petitio esto. ∼

Quae viae in urbem Rom. propiusve u(rbem) R. p. M ubei con- 20  
 tinente habitabitur, sunt erunt, quouis ante aedificium earum quae<sup>o</sup>  
 via⟨e⟩ erit<sup>10</sup>, is eam viam arbitrato eius aed(ilis), quoi ea pars urbis 21  
 h. l. obvenerit, tueatur<sup>11</sup>; isque aed(ilis) curato, uti quorum<sup>o</sup> ante 22  
 aedificium erit quamque viam h. l. quemque tueri oportebit, ei om-  
 nes eam viam arbitrato eius tueantur, neve eo<sup>o</sup> loco aqua<sup>12</sup> con- 23  
 sistat, quominus conmode populus ea via utatur. ∼

1) ei. — 2) atque. — 3) utet. — 4) eta. — 5) r(ecte) l(egi) p(ossit). —  
 6) dabunt. — 7) que. — 8) quei. — 9) i. e. singulos sestertium quinquaginta milia. — 10) erunt. — 11) Mo.: tueto. — 12) ao.

- 24 Aed. cur. aed. pl., qui nunc sunt <sup>1</sup>, quiquomque post h. l. r.  
 factei createi erunt eumve mag. inierint, iei in diebus V proxumeis <sup>o</sup>  
 25 quibus eo mag(istratu) designatei erunt eumve mag(istratum) inie-  
 rint, inter se paranto aut sortiunto, qua in partei urbis quisque <sup>o</sup>  
 26 eorum vias publicas in urbem Roma⟨*m*⟩, propiusve u(rbem) R(omam)  
 p(assus) *M* <sup>2</sup>, reficiundas sternendas curet, eiusque rei procuratio-  
 27 nem <sup>o</sup> habeat. Quae pars quouque aed(ilei) ita h. l. obvenerit, eius  
 28 aed(ilis) in eis loceis quae in ea partei erunt viarum reficien<sup>o</sup>darum  
 tuemdarum procuratio esto, utei h. l. oportebit. ∞
- 29 Quae via *inter* <sup>3</sup> aedem sacram et aedificium locumve publicum  
 30 et inter aedificium privatum est erit, eius <sup>o</sup> viae partem dimidiam  
 is aed(ilis), quoi ea pars urbis obvenerit, in qua parte ea aedis  
 31 sacra erit seive aedificium <sup>o</sup> publicum seive locus publicus, tuemdam  
 locato. ∞
- 32 Quemquomque ante suum aedificium viam publicam h. l. tueri  
 33 oportebit, qui eorum eam viam arbitrato eius aed(ilis), <sup>o</sup> quouis opor-  
 tuerit, non tuebitur, eam viam aed(ilis), quouis arbitrato eam tuerei  
 34 oportuerit, tuemdam locato; <sup>o</sup> isque aed(ilis) diebus ne minus X ante-  
 quam locet aput forum ante tribunale suom propositum habeto,  
 35 quam <sup>o</sup> viam tuendam et quo die locaturus sit, et <sup>4</sup> quorum ante  
 36 aedificium ea via sit; eisque quorum ante aedificium <sup>o</sup> ea via erit,  
 procuratoribusve eorum domum denuntietur facito, se eam viam lo-  
 37 caturum et quo die locaturus <sup>o</sup> sit; eamque locationem palam in foro  
 per q(uaestorem) urb(anum) eumve qui aerario praerit facito.  
 38 Quamta pecunia eam <sup>o</sup> viam locaverit, tantae pecuniae eum eosque,  
 39 quorum ante aedificium ea via erit pro portioni, quantum <sup>o</sup> quouis-  
 que ante aedificium viae in longitudine et in latitudine erit, q(uaestor)  
 40 urb(anus) queive aerario praerit in tabula⟨*s*⟩ <sup>o</sup> publicas pecuniae  
 factae referendum curato. Ei qui eam viam tuemdam redemerit,  
 41 tantae pecuniae eum eos<sup>o</sup>ve adtribuito sine d(olo) m(alo). Sei is  
 qui adtributus erit eam pecuniam diebus XXX proxumeis, quibus  
 42 ipse aut pro<sup>o</sup>curator eius sciet adtributionem factam esse ei, quoi  
 43 adtributus erit, non solverit neque satis fecerit, is <sup>o</sup> quamtae pecu-  
 niae adtributus erit, tantam pecuniam et eius dimidium ei, quoi  
 44 adtributus erit, dare debeto, <sup>o</sup> inque eam rem is, quo quomque de

[1] *Post verba* qui nunc sunt *addi debuit* in diebus V proxumeis post hanc legem rogatam; item: *erravit de loco Nissen, Rh. Ph. 45,100. Th. M.]* — 2) Δ; *cf. 20.* — 3) viam per. — 4) ei.

ea re aditum erit, iudicem iudiciumve ita dato, ut ei de pecunia credita ° <iudicem> iudicium<<q>>ue dari oporteret<sup>1</sup>. ~ 45

Quam viam h. l. tuendam locari oportebit, aed(ilis), quem eam 46 viam tuendam locare oportebit, is eam viam per ° q(uaestorem) urb(a- 47 num) queive aerario praerit tuendam locato, ut ei eam viam arbitratu eius, quei eam viam locandam ° curaverit, tueatur. Quamtam 48 pecuniam ita quaeque via locata erit, t(amtam) p(ecuniam) q(uaestor) urb(anus) queive aerario praerit ° redemptorei, quoi e lege locationis 49 dari oportebit, heredeive eius damdam adtribuendam curato. ~

Quo minus aed(iles) et IIIIvir(ei) vieis in urbem purgandis, 50 IIvir(ei) vieis extra propiusve urbem Rom(am) passus <M> ° purgan- 51 deis, queiquomque erunt, vias publicas purgandas curent eiusque rei potestatem habeant, ° ita ut ei legibus pl(ebei)ve sc(itis) s(enatus)<ve> 52 c(onsultis) oportet oportebit, eum<sup>2</sup> h. l. n(ihilum) r(ogatur). ~

Quoius ante aedificium semita in loco erit, is eam semitam, eo 53 aedificio perpetuo lapidibus perpetueis ° integreis continentem con- 54 stratam recte habeto arbitratu eius aed(ilis), quoius in ea parte h. 55 l. viarum ° procuratio<sup>3</sup> erit. ~

Quae viae in u(rbem) R(omam) sunt erunt intra ea loca, ubi 56 continenti habitabitur, ne quis in ieis vieis post k. Ianuar. ° primas 57 plostrum interdium post solem ortum, neve ante horam X diei ducito agito, nisi quod aedium ° sacrarum deorum immortalium caussa aedi- 58 ficandarum operisve publice faciumdei causa adv<e>hei porta<sup>2</sup>ri oportebit, aut quod ex urbe exve ieis loceis earum rerum, quae publice 59 demolienda<e> loca<tae> erunt, publi<sup>o</sup>ce exportare oportebit, et 60 quarum rerum caussa plostra h. l. certis hominibus certis de cau- 61 seis agere ° ducere licebit. ~

Quibus diebus virgines Vestales regem<sup>4</sup> sacrorum flamines plo- 62 streis in urbe sacrorum publicorum p(opuli) R(omani) caussa ° vehi 63 oportebit, quaeque plostra triumphii caussa, quo die quisque triumphabit<sup>5</sup>, ducei oportebit, quaeque ° plostra ludorum<sup>6</sup>, quei Romae 64 aut urbei Romae <p(ropius) p(assus) M<sup>7</sup>> publice feient, inve pompam ludeis circiensibus ducei agei opus ° erit: quo<<ve>> minus earum 65 rerum caussa eisque diebus plostra interdium in urbe ducantur agantur, e(ius) h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogatur). ~

1) oportebit. De c. 7—10 [VII vv. 20—45] cf. quae scripsi in libro: *Symbolae Bethmanno-Hollwegio oblatae*, Ber. 1868 p. 45—53. — 2) eum aut est id quod eorum aut emendandum eius. — 3) procurator. — 4) rex. — 5) triumphavit. — 6) *Excidit fortasse caussa*. — 7) *Mo. supplevit ex v. 77*.

- 66 Quae plostra noctu in urbem inducta erunt, quo minus ea  
 67 plostra inania aut stercoris exportandei causa ° post solem ortum  
 h(oris) X diei bubus iumenteisve iuncta in u(rbe) R(oma) et ab u(rbe)  
 R(oma) p(assus) M esse liceat, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogatur). ~
- 68 Quae loca publica porticusve publicae in u(rbe) R(oma) p(ro-  
 pius)ve u(rbei) R(omae) p(assus) M sunt erunt, quorum locorum quo-  
 69 iusque porticus ° aedilium eorumve mag(istratuom), qui vieis loceis-  
 que publiceis u(rbis) R(omae) p(ropius)ve u(rbei) R(omae) p(assus) M  
 70 purgandis praerunt, legibus ° procuratio est erit, nei quis in ieis  
 loceis inve ieis porticibus quid in aedificatum inmolutumve<sup>1</sup> habeto, °  
 71 neve ea loca porticumve quam possideto, neve eorum quod saeptum  
 72 clausumve habeto quo minus eis ° loceis porticibusque populus utatur  
 pateantve, nisi quibus uteique leg(ibus) pl(ebei)ve sc(itis) s(enatus)ve  
 c(onsultis) concessum permissumve e(st). ~
- 73 Quibus loceis ex lege locationis, quam censor aliusve quis ma-  
 74 g(istratus) publiceis vectigalibus ultrove tributeis ° fruendis tuen-  
 deisve dixit, dixerit, eis, qui ea fruenda tuendave conducta habe-  
 75 bunt, ut utei fruei liceat ° ant utei ea ab eis custodiantur, cautum  
 est, ei quo minus ieis loceis utantur fruantur ita, utei quo(i)que  
 76 eorum<sup>2</sup> ° [ex l]e[ge loca]tionis<sup>3</sup> ieis [sine d(olo) m(alo)] utei fruei  
 licebit ex h. l. n(ihilum) r(ogatur). ~
- 77 Quos lud[os] quisque Romae p(ropius)ve u(rbei) R(omae) p(as-  
 sus) M faciet, quo minus ei eorum ludorum causa scaenam pulpi-  
 78 tum ceteraque, ° quae ad eos ludos opus erunt, in loco publico po-  
 79 nere statuere eisque diebus, quibus eos faciet, loco publico utei ° liceat,  
 e(ius) b. l. n(ihilum) r(ogatur). ~
- 80 Qui scribae librarei magistratibus apparebunt. ei quo minus  
 81 loceis publiceis, ubei is, <quoi> quisque eorum apparebunt, ° iuserit,  
 apparendi causa utantur, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogatur). ~
- 82 Quae loca serveis publiceis ab cens(oribus) habitandei utendei  
 causa adtributa sunt, ei quo minus eis loceis utantur, e(ius) h. l.  
 n(ihilum) r(ogatur). ~
- 83 Queiquomque in municipiis coloneis praefectureis foreis con-  
 ciliabuleis c(ivium) R(omanorum) IIvir(ei) IIIvir(ei) erunt aliove  
 84 quo nomine mag(istratum) potestatemve suffragio eorum, qui quous-  
 85 que municipi«a» coloniae praefecturae ° fori<sup>4</sup> conciliabuli erunt, ha-

1) in molitumve. — 2) Hic explicit aes Britannicum. incipit Neapolitanum. — 3) suppl. Mazochi. — 4) foro.

bebunt: nei quis eorum que⟨m⟩ in eo municipio colonia⟨e⟩ praefectura⟨t⟩ foro concilia°bulo ⟨in⟩ senatum decuriones conscriptosve legito 86  
 neve sublegito neve co⟨a⟩ptato neve recitandos curato° nisi in de- 87  
 mortuei damnateive locum eiusve quei confessus erit se senatorem  
 decurionem conscreiptumve° ibei h. l. esse non licere. ~ 88

Quei minor annos XXX natus est erit, nei quis eorum post 89  
 k. Ianuar. secundas in municipio colonia praefe°ctura IIvir(atum) 90  
 IIIvir(atum) neve quem alium mag(istratum) petito neve capito neve  
 gerito, nisei quei eorum stipendia° equo in legione III aut pedestria 91  
 in legione VI fecerit, quae stipendia in castris inve provincia ma-  
 iorem 1° partem sui quousque anni fecerit, aut bina semestria, quae 92  
 ei pro singuleis ann⟨u⟩eis procedere oporteat 2, ° aut ei vocat⟨i⟩o rei 93  
 militaris legibus pl(ebei)ve sc(itis) exve foidere erit, quocirca eum  
 inveitum merere non ° oporteat. Neve quis, que⟨i⟩ praeconium dis- 94  
 signationem libitinamve faciet, dum eorum quid faciet, in muni°cipio 95  
 colonia praefectura IIvir(atum) IIIvir(atum) aliumve quem mag(i-  
 stratum) petito neve capito neve gerito neve habeto, ° neve ibei se- 96  
 nator neve decurio neve conscriptus esto neve sententiam dicit. 97  
 Quei eorum ex eis, quei s(upra) s(criptei) s(unt), ° adversus ea fece- 97  
 rit, is HS Ιοοο p(opulo) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae quei  
 volet petitio esto. ~

Queiquomque in municipio colonia⟨e⟩ praefectura post k. 98  
 Qui⟨n⟩ct(iles) prim(as) comitia IIvir(eis) IIIvir(eis) 3 aleive quoi ma-  
 g(istratui) ° rogando subrogandove habebit, is ne quem, quei minor 99  
 anneis ⟨XXX⟩ natus est erit, IIvir(um), III⟨I⟩vir(um), quei⟨ve⟩  
 ibei ° alium mag(istratum) habeat, renuntiato neve renuntiarei iu- 100  
 beto, nisi quei stipendia equo in legione III, aut sti°pendia pe- 101  
 destria in legione VI fecerit, quae stipendia in castris inve provin-  
 cia maiorem partem sui ° quousque anni fecerit, aut bina semestria, 102  
 qua⟨e⟩ ei pro singuleis annueis procedere oporteat, cum eo ° quod 103  
 ei legibus pl(ebei)ve sc(iteis) procedere oportebit, aut ei vocatio rei  
 militaris legibus pl(ebei)ve sc(iteis) exve foedere ° erit, quo circa eum 104  
 invitum merere non oporteat. Neve eum, quei praeconium dissigna-  
 tionem libitinamve 4 faciet, dum eorum quid ° faciet, IIvir(um) III- 105  
 vir(um), queive ibei mag(istratus) sit, renuntiato, neve in senatum

1) maiorei vel maiora aes. — 2) *Mo. recte censet excidisse hic verba quae redeunt v. 102—103: cum eo quod ei legibus pl(ebei)ve sc(iteis) procedere oportebit.* — 3) *Ilr vir.* — 4) libitinanve.

106 neve in de<sup>o</sup>curionum conscriptorum<ve> numero legito sublegito  
 107 coptato neve sententiam rogato neve dicere neve <sup>o</sup>ferre iubeto sc(iens)  
 d(olo) m(alo). Qui adversus ea fecerit, is HS Ιῶῶ p(opulo) d(are)  
 d(amnas) esto, eiusque pecuniae qui volet petitio esto. ~

108 Quae municipia colonia<e> praefectura<e> fora conciliabula c(i-  
 vium) R(omanorum) sunt erunt, nei quis in eorum quo municipio <sup>o</sup>  
 109 colonia praefectura <foro> conciliabulo <in> senatu decurionibus  
 110 conscreipteisque esto, neve quoi<sup>1</sup> ibi in eo ordine <sup>o</sup>senten<<tem>>tiam  
 deicere ferre liceto, qui furtei quod ipse<sup>2</sup> fecit fecerit condemnatus  
 111 pactusve est erit; <sup>o</sup>queive iudicio fiducia<sup>3</sup> pro socio, tutelae, man-  
 datei, iniuriarum deve d(olo) m(alo) condemnatus est erit; queive  
 112 lege <sup>o</sup>Plaetoria ob eamve rem, quod adversus eam legem fecit fe-  
 113 cerit, condemnatus est erit: queive depugnandei <sup>o</sup>caussa auctoratus  
 est erit fuit fuerit; queive in iure<sup>4</sup> abiuraverit, bonamve copiam  
 114 iuravit iuraverit; qui<ve> <sup>o</sup>sponsoribus creditoribusve suis renun-  
 tiavit renuntiaverit se soldum solvere non posse: aut cum eis <sup>o</sup>  
 115 pactus est erit se soldum solvere non posse; prove quo datum de-  
 116 pensum est erit; quouisve bona ex edicto <sup>o</sup>eius, qu<e>i <i(ure)> d(ei-  
 cundo) praefuit praefuerit, — praeterquam sei quouis, quom pupillus  
 117 esset reive publicae caussa abesset <sup>o</sup>neque d(olo) m(alo) fecit fecerit  
 quo magis r(ei) p(ublicae) c(aussa) a(besset)<sup>5</sup>, — possessa pro-  
 118 scriptave sunt erunt; queive iudicio publico Romae <sup>o</sup>condemnatus  
 est erit, quo circa eum in Italia esse non liceat, neque in integrum  
 119 resti<tu>tus est erit; queive in eo <sup>o</sup>municipio colonia praefectura  
 foro conciliabulo, quouis erit, iudicio publico condemnatus est erit;  
 120 quemve <sup>o</sup>k(alumniae) praevaricationis caussa accusasse fecisseve  
 121 quod iudicatum est erit; quouisve aput exercitum ingnominae <sup>o</sup>caussa  
 ordo adeptus est erit; quemve imperator ingnominae caussa ab  
 122 exercitu decedere iusit iuserit; <sup>o</sup>queive ob caput c(ivis) R(omanei)  
 referendum pecuniam praemium aliudve quid cepit ceperit; queive  
 123 corpore<sup>6</sup> quaestum <sup>o</sup>fecit fecerit; queive lanistaturam artemve ludi-  
 124 c<r>am fecit fecerit; queive lenocinium faciet. Qui <sup>o</sup>adversus ea in  
 municipio colonia praefectura<<ve>> foro conciliabulo <in senatu> decu-

---

1) quoe. — 2) ispe. — 3) fiduciae scrib. [VII attraxit iudicio.] —  
 4) [VII abiuravit omnino ins., bonam copiam abiuravit ins. Mo.; creditum  
 vel rem creditam supplendum ante abiuravit censet Mazochi; pecuniam cre-  
 ditam mavult Wlassak, Pauly-Wissowa I, 102.] — 5) possessa proscriptave  
 sunt erunt inserenda esse censet Mo. — 6) corpori.



rionibus conscripteisque fuerit<sup>o</sup> sententiamve dixerit, is HS Iooo p(0-125 pulo) d(are) d(arnas) esto, eiusque pecuniae qui volet petitio esto.

Quoi h. l. in municipio colonia praefectura foro conciliabulo<sup>126</sup> senatorem decurionem conscriptum esse,<sup>o</sup> inque eo ordine sententiam<sup>127</sup> dicere ferre non licebit, nei quis, qui in eo municipio colonia praefectura<sup>o</sup> foro conciliabulo senatum decuriones conscriptos habeat,<sup>128</sup> eum in senatum decuriones conscriptos<sup>o</sup> ire iubeto sc(iens) d(olo)<sup>129</sup> m(alo); neve eum ibei sententiam rogato neve dicere neve ferre iubeto sc(iens) d(olo) m(alo); neve quis, que*(i)*<sup>o</sup> in eo municipio<sup>130</sup> colonia praefectura foro conciliabulo sufragio eorum maximam potestatem habeat,<sup>o</sup> eorum quem ibei in senatum decuriones conscriptos<sup>131</sup> ire, neve in eo numero esse neve<sup>1</sup> sententiam ibei dicere<sup>o</sup> ferre<sup>132</sup> sineto sc(iens) d(olo) m(alo); neve quis eius rationem comitiis conciliove *<habeto, neve quis quem, sei adversus ea comitiis conciliove<sup>2</sup>>* creatum est renuntiatio; neve quis,<sup>o</sup> qui ibei mag(istratum) potesta-<sup>133</sup> temve habeat, eum cum senatu decurionibus conscript*(eis lud)*os spectare neve in convivio<sup>o</sup> publico esse sin*(to)*<sup>3</sup> sc(iens) d(olo) m(alo). ~<sup>134</sup>

Quibus h. l. in municipio colonia praefectura foro conciliabulo<sup>135</sup> in senatu<sup>4</sup> decurionibus conscripteis esse<sup>o</sup> non licebit, ni quis eorum<sup>136</sup> in municipio colonia praefectura foro conciliabulo IIvir(atum) IIIvir(atum) aliamve<sup>o</sup> quam potestatem ex quo honore in eum ordinem<sup>137</sup> perveniat, petito neve capito; neve quis eorum ludeis,<sup>o</sup> cumve gla-<sup>138</sup> diatores ibei pugnabunt, in loco senatorio decurionum conscriptorum sedeto<sup>5</sup> neve spectato<sup>o</sup> neve convivium publicum is inito; neve quis,<sup>139</sup> sei<sup>6</sup> adversus ea creatum renuntiatum erit, ibei IIvir IIIvir<sup>o</sup> esto,<sup>140</sup> neve ibei m(agistratum) potestatemve habeto. *Qui*<sup>7</sup> adversus ea fecerit, is HS Iooo p(opulo) d(are) d(arnas) esto, eiusque pecuniae qui<sup>o</sup> volet petitio esto. ~

141

Quae municipia coloniae praefecturae c(ivium) R(omanorum) in<sup>142</sup> Italia sunt erunt, qui in eis municipiis coloneis<sup>o</sup> praefectureis<sup>143</sup> maximum mag(istratum) maximamve<sup>8</sup> potestatem ibei habeat tum, cum censor aliusve<sup>o</sup> quis mag(istratus) Romae populi censum agat,<sup>144</sup> is diebus LX proximeis, quibus sciet Romae censum<sup>9</sup> populi<sup>o</sup> agi,<sup>145</sup> omnium municipium colonorum suorum queique eius praefecturae erunt, q(uei) c(ives) R(omane) erunt, censum<sup>o</sup> agito<sup>10</sup>, eorumque<sup>146</sup>

1) nive. — 2) *Supplevit Mo.* — 3) sineto. — 4) sinatum. — 5) sedito. — 6) qui [VII cum Dess.: qui adversus ea creatus renuntiatum erit]. — 7) quif. — 8) maximumve. — 9) cinum. — 10) agunto.

nomina praenomina patres aut patronos tribus cognomina et quot  
 147 annos ° quisque eorum habet, et rationem pecuniae ex formula census,  
 148 quae Romae ab eo, qui tum censum ° populi acturus erit, proposita  
 erit, ab ieis<sup>1</sup> iurateis accipito; eaque omnia in tabulas publicas sui  
 149 ° municipi referenda curato; eosque libros per legatos, quos maior  
 150 pars decurionum conscriptorum ° ad eam rem legarei mittei censuerint  
 tum, cum ea⟨s⟩ res consuleretur, ad eos, qui Romae censum agent,  
 151 ° mittito; curatoque, utei, quom amplius dies LX reliquei erunt ante  
 152 quam diem ei, quei quomque Romae ° censum aget<sup>2</sup>, finem populi  
 ce⟨n⟩sendi faciant, eos adeant<sup>3</sup> librosque eius municipi coloniae prae-  
 153 fecturae ° edant; isque censor, seive quis alius mag(istratus) censum  
 154 populi aget, diebus V proxumeis, quibus legatei eius ° municipi colo-  
 niae praefecturae adierint, eos libros census, qui ab ieis legateis  
 155 dabuntur, accipito ° s(ine) d(olo) m(alo), exque ieis libreis, quae ibei  
 scripta erunt in tabulas publicas referenda curato, easque tabulas  
 156 ° eodem loco, ubei ceterae tabulae publicae erunt, in quibus census  
 populi perscriptus erit, condenda⟨s⟩ curato. ~

157 Qui pluribus in municipiis coloneis praefectureis domicilium  
 158 habebit et is Romae census erit, quo magis ° in municipio colonia  
 praefectura h. l. censeatur, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogatur). ~

159 Qui lege pl(ebeive) sc(ito) permissus est fuit, utei leges in  
 160 municipio fundano municipibusve eius municipi daret, ° sei quid<sup>4</sup> is  
 post h. l. r(ogatum) in eo anno proxumo, quo h. l. populus iuserit,  
 161 ad eas leges<sup>5</sup>, municipi⟨ei⟩s fundanos ° item teneto, utei oporteret,  
 sei eae res ab eo tum, quom primum leges eis municipibus lege  
 162 pl(ebei)ve sc(ito) dedit, ° ad eas leges additae commutatae conrectae  
 163 essent: neve quis intercedito neve quid facito, quo minus ° ea rata  
 sint, qove minus municipis fundanos tenea⟨n⟩t eisque optemperetur.

### 19. Lex Falcidia a. 714 (= 40) (e Dig.).

(*Paulus l. sing. ad l. Falc.*<sup>6</sup>: Lex Falcidia lata est, quae primo capite liberam legandi facultatem dedit his verbis):

Qui cives Romani sunt, qui eorum post hanc legem rogatam testamentum facere volet<sup>7</sup>, ut eam pecuniam easque res quibusque dare legare volet, ius potestasque esto, ut hac lege sequenti<sup>8</sup> licebit.

1) arieis. — 2) agei. — 3) adeam. — 4) quis. — 5) addiderit commutaverit conrexit *supplet Mazochi*. — 6) *D. 35,2,1*. — 7) *Quaedam videntur excidisse*. — 8) *Delendam esse hanc vocem Mo. censet*.

(Secundo capite modum legatorum constituit his verbis:)

Quicumque civis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique civi Romano pecuniam iure publico dare legare volet, ius potestasque esto, dum ita detur legatum<sup>1</sup>, ne minus quam partem quartam hereditatis eo testamento heredes capiant, eis<sup>2</sup>, quibus quid ita datum legatumve erit, eam pecuniam sine fraude sua capere liceto isque heres, qui eam pecuniam dare iussus<sup>3</sup> damnatus erit, eam pecuniam debeto dare, quam damnatus est<sup>4</sup>.

## 20. Lex Iulia de vi publica et privata (e Dig.).

*Utrum Caesaris sit an Augusti non constat. Cf. Rudorff, RG. 1,85. — Coll. 9,2; sententia legis etiam D. 22,5,3,5 relata est e Callistrati l. de cogn.*

(*Ulpianus l. VIII de officio proconsulis sub titulo ad l. Iuliam de vi publica et privata*: Eadem lege quibusdam testimonium omnino, quibusdam interdicitur invitis. c. LXXXVII et c. LXXXVIII; in haec verba his hominibus:<sup>5</sup>

Hac lege in reum testimonium dicere ne liceto, qui se ab eo parenteve eius, libertove cuius eorum libertive libertave liberaverit<sup>6</sup>, quive impubes erit, quive [iudicio publico damnatus erit qui<sup>7</sup>] eorum in integrum restitutus non est, quive in vinculis custodiave publica erit, quive depugnandi causa auctoratus erit, quive ad bestias depugnare se locavit locaverit, praeterquam qui iaculandi causa ad urbem missus est erit, [quave] palam<sup>8</sup> corpore quaestum faciet feceritve, quive ob testimonium dicendum [vel non dicendum] pecuniam accepisse iudicatus erit, neve quis eorum hac lege in reum testimonium dicat<sup>9</sup>.

(Capite octogesimo septimo his:<sup>10</sup>)

Inviti in reum testimonium ne dicunt, qui sobrinus est ei reo

1) *Cuiac.*: detur legetur. — ita detur legatum *delet Gradewitz.* —

2) *eisque Mo.* — 3) *Delendam esse hanc vocem Mo. censet.* — 4) *Aut scr. quam dare d. e. aut haec quattuor verba delenda.* — 5) in haec verba his verbis hominibus *codd.*; in hoc vero his verbis his hominibus *Rudorff über den lib. de off. proc. p. 314.* — 6) *libertive libertave liberaverit] Mo., libertus liberaerit codd.* — 7) *E Dig. ins.* — 8) *quave palam D., palamve Coll.* — 9) *nec volens q. e. h. l. in r. t. dicit.* — 10) *homines ins. libri, delet Mo.*

propioreve cognatione coniunctus, quive socer gener vitricus privignusve<sup>1</sup> eius erit.

21. Lex Iulia de adulteriis a. 736 (= 18). (*e Dig.*).

*E cap. I (Ulpianus l. I de adulteriis*<sup>2</sup>: Haec verba legis):

... ne quis posthac stuprum adulterium facito sciens dolo malo.

*E cap. II (Ulpianus l. I de adulteriis*<sup>3</sup>: Quod ait lex):

[Pater si] in filia [sua quam in potestate habet, aut in ea, quae <eo><sup>4</sup> auctore cum in potestate esset, viro in manum convenerit,] adulterum [domi suae generive sui] deprehenderit, [isque in<sup>5</sup> eam rem socerum adhibuerit, [*lex permittit*] ut is pater eum adulterum sine fraude occidat, ita ut] in continenti filiam occidat.

*E cap. V (Ulpianus l. II ad l. Iuliam de adulteriis*<sup>6</sup>: Capite quinto legis Iuliae ita cavetur ut:

... [viro adulterum in uxore sua deprehensum, quem aut nolit aut non liceat occidere, retinere horas diurnas nocturnasque continuas non plus quam XX] testandae eius rei gratia [sine fraude sua iure liceto ...]

*E cap. VII (Ulpianus l. II de adulteriis*<sup>7</sup>: Legis Iuliae de adulteriis capite septimo ita cavetur:)

... ne quis inter reos referat eum, qui tum sine detrectatione rei publicae causa aberit ...

*E cap. inc. (Ulpianus l. IV de adulteriis*<sup>8</sup>: — lex ita locuta est:)

... [qui uxorem in adulterio deprehensam retinuerit], adulterum in domo deprehensum dimiserit, ...

---

1) privignusque *codd.* — 2) *D. 48,5,13(12). Cf. Paul. in Coll. 4,2: primum caput legis Iuliae de adulteriis prioribus legibus pluribus obrogat (abrogat libri); secundo vero capite permittit patri cet.* — 3) *D. 48,5,24(23), pr. 4. Verba inclusa Paulus l. l. refert. Cf. Coll. 4,12,1. Paul. sent. 2,26,1.* — 4) *Ins. Pithoeus.* — 5) isque in *Schulting*, isve in *Mo.*, in quem *libri.* — 6) *D. 48,5,26(25), pr. 5 verba uncis inclusa postquam ad sententiam rettulit commentatusque est, pergit sic: Quod adicitur: 'testandae' cet.* — 7) *D. 48,5,16(15), 1.2.* — 8) *D. 48,5,30(29), pr. Cf. Paul. sent. 2,26,8. Coll. 4,12,7.*

## 22. Lex Quinctia de aquaeductibus a. 745 (= 9)

(e *Frontino*).

*Haec lex a Frontino in librum de aquis urbis Romae c. 129 recepta omnium populi Romani legum una integra cum plena praescriptione tradita est. Textum corruptum emendavit et supplevit Buecheler in ed. Frontini a. 1858, sed usus recognitione libri Casinensis non optima, quam emendavit explevitque Petschenig, Wiener Studien 6 (1884) p. 249 sq. Libri Casinensis imaginem phototypam edidit Clemens Herschel, The two books of the water supply of the city of Rome of Sextus Iulius Frontinus. Boston 1899.*

T. Quinctius Crispinus consul<sup>1</sup> populum iure rogavit populusque iure scivit in foro pro rostris aedis divi Iulii p(rudie) k.<sup>2</sup> Iulias. Tribus<sup>3</sup> Sergia principium fuit, pro tribu S. Sex(tius) L. f. Virro<sup>4</sup>

Quicumque post hanc legem rogatam rivos specus fornices fistulas tubulos castella lacus aquarum publicarum, quae ad urbem<sup>5</sup> ducuntur, sciens dolo malo foraverit ruperit foranda rumpendave curaverit peioremve<sup>5</sup> fecerit, quo minus eae aquae<sup>6</sup> earumve quae queat<sup>7</sup> in urbem Romam ire cadere fluere<sup>8</sup> pervenire duci<sup>9</sup> quove minus<sup>10</sup> in urbe Roma et in iis locis, quae<sup>11</sup> aedificia urbi continentia sunt erunt, in is hortis praediis locis, quorum hortorum<sup>10</sup> praediorum locorum dominis possessoribus u(su)f(ructuariis)<sup>12</sup> aqua data vel adtributa est vel erit, saliat distribuatur dividatur in castella lacus inmittatur, is populo Romano [HS] centum milia dare damnas esto; et quidquid<sup>13</sup> eorum ita fecerit, id omne sarcire reficere restituere aedificare ponere tollere<sup>14</sup> demoliri<sup>15</sup> damnas esto<sup>15</sup> sine dolo malo; eaque<sup>16</sup> omnia ita, ut coercenda multa dicenda

1) *In hiatus codicis trium (non octo) litterarum potest intercidisse de s(enatus) s(ententia) Mo.; immo noluit librarius in fine uersus spatium ex- plere (Gundermann).* — 2) . P. R. codex. — 3) tribui codex. — 4) pro- tribus. sex. L. F. uirro. Quicumque codex, explicavit *Gundermann*. — *Cogi- tauerant de Sex. Vibidio Virrone (Prosopogr. imp. Rom. III p. 418, 373) et primus sciuit addiderant cum Brissonio.* — 5) sc. aquam (*Gundermann*); peiorave *Schultz*. — 6) eae aquae] eaea qua cod. — 7) queat *Gundermann*; qua cod.; pars *Buecheler*; quaqu *Mommsen ita ut cum edd. post duci ad- derent* possit. — 8) fluus cod. — 9) duei cod. — 10) manus cod. — 11) in iis locis quae] qua *Mommsen*; in iis locis aedificiis quae loca aedificia *Bue- cheler*; sed quod sequitur urbi continentia solis aedificiis recte convenit. — 12) possessoribus. U. F. codex, explicavit *Gundermann*; possessoribusve *edd. cum Pithoeo*. — 13) quidquid] *Mommsen, Röm. Strafrecht 1020,5: quidquid cod.*; qui d(olo) m(alo) quid *Buecheler*. — 14) tollere] *Gunder- mann*; excidere *Mommsen*; et celere cod. — 15) demolire cod. — 16) eaque *Mommsen St.-R. 2<sup>3</sup>, 464 n. 2; aquae cod.*

sunt <sup>1</sup>, quicumque curator aquarum est erit <sup>2</sup>, si curator aquarum nemo erit, tum is praetor, qui inter cives et peregrinos ius dicet, multa <sup>3</sup> pignoribus cogito exerceto <sup>4</sup>; eique curatori aut, si curator  
 20 non erit, tum ei praetori eo <sup>5</sup> nomine cogendi <sup>6</sup> pignoris capiendi ius potestasque esto <sup>7</sup>. Si quid eorum servus fecerit, dominus eius HS centum milia populo <sup>8</sup> d(are) d(amnas) e(sto) <sup>9</sup>. Si quis <sup>10</sup> circa rivos specus fornices fistulas tubulos castella lacus aquarum publicarum, quae ad urbem Romam ducuntur et ducentur, terminatus  
 25 est et erit <sup>11</sup>, neve <sup>12</sup> quis in eo loco post hanc legem rogatam quid opponito molito obsaepito figito statuito ponito conlocato arato serito <sup>13</sup> neve in eum quid immittito <sup>14</sup>, praeterquam earum <sup>15</sup> faciendarum reponendarum causa, praeterquam quod hac lege licebit oportebit. Qui adversus ea quid fecerit, ei adversus eum <sup>16</sup> siremps  
 30 lex ius <sup>17</sup> causaque omnium rerum omnibusque esto, atque uti esset esseve oporteret <sup>18</sup>, si is adversus hanc legem rivum specum rupisset forassetve. Quo minus in eo loco pascere herbam fenum secare sentes [tollere liceat, e(ius) h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogato) <sup>19</sup>]. Curatores aquarum qui nunc sunt quique erunt [faciunt, ut in eo loco,  
 35 qui] circa fontes <sup>20</sup> et fornices et muros <sup>21</sup> et rivos et specus terminatus est, arbores vites vepres sentes ripae maceriae <sup>22</sup> salicta

1) ita ut quicumque *codex*, *interiecta uerba ab exilio (nota 6) revocavit Gundermann*; ita ut [recte factum esse volet], quicumque *Mommsen*. — 2) aut *addiderat Brissonius*. — 3) dicit multa *cod.* — 4) exercito *cod.*; coerceto *edd.* — 5) praetorio eo *cod.* — 6) cogē. Decoercenda. multa dicenda sunt. pignoris *codex*, *cf. nota 1*; cogendi coercendi multae dicendae sive pignoris *edd.* — 7) est *cod.* — 8) Romano *addiderat Buecheler, quem inconsulto reprehendit Hu. (Multa 260 n. 35), quod nunquam in legibus haec vox addita sit, quae in l. agr., l. Rubria, l. de Term., l. de imp. Vesp. saepissime occurrit; solam l. Iuliam munic. consuluisse videtur vir doctissimus.* — 9) d. d. e.] *Ursinus*; det *cod.* — 10) qui locus *Buecheler*. — 11) est et erit] *Buecheler*; steterit *cod.* — 12) neve *Gundermann*; neque *cod.* — 13) obponit. molit. obsepit. figit. statuit. ponit. conlocat. arat. serit. *cod.* — 14) immidtit *cod.* — 15) scilicet aquarum publicarum (*Gundermann*). — praeterquam rerum faciendarum reponendarum causa quod *Mommsen*. — 16) et adversus eum *cod.*; *delenda esse censet B.; ego cum Heinrichio et solum sustuli, cum de eo siremps in l. Rubr. 2,10.40 scriptum sit; ei adversus eum (scilicet locum terminatum) Gundermann coll. lege Acilia repet. 73.80 et lege Cornelia de XX quaest. I 39. II 2.* — 17) si rem publicam ex inssu *cod.* — 18) esseque oportere *cod.* — 19) *hiatus 15 litt. in cod.* — 20) qui nunc sunt. circa fontes quique erunt. *cod.*, *sententiam suppl. Buecheler.* — 21) et fortuni /// et murorum *cod.* — 22) maceria *cod.*

harundineta tollantur excidantur effodiantur excodicentur, uti quod recte<sup>1</sup> factum esse volet; eoque nomine iis pignoris capio multae dictio coercitioque esto<sup>2</sup>, idque iis sine fraude sua facere licet(o), ius potestasque esto<sup>3</sup>. Quo minus vites arbores, quae villis aedificiis maceriisve inclusae sunt, maceriae<sup>4</sup>, quas curatores<sup>5</sup> aquarum causa cognita ne demolirentur dominis permiserunt, quibus inscripta insculptave<sup>6</sup> essent ipsorum qui permisissent curatorum nomina, maneant, hac lege nihilum rogat(i)o. Quo minus ex iis fontibus rivis specibus fornicibus aquam sumere haurire iis, quibuscumque curatores aquarum permiserunt permiserint, praeterquam rota calice machina licea(t), dum ne qui puteus neque foramen novum fiat, eius hac lege nihilum rogato.

23. Lex Iulia a. 736 (= 18) et Papia Poppaea a. 8 p. C.

(e Dig.).

*Harum legum auctore Augusto populo reluctantante perlatarum (v. Rud. RG. 1,54) verba legitima pauca tantum nobis servata sunt. Ipsas componere et restituere temptaverunt: Iac. Gothofredus, fontes IV iur. civ. (1653) p. 264—350. Heineccius, ad leg. Iul. et P. P. (1726). den Tex, fontes III iur. civ. (1840) p. 31—40. Demelius, legum quae ad ius civ. spect. fragmenta (1857) p. 45—58. Numeri quos singulis capitibus praeposui sunt editionis Heineccianae.*

(I) (*Paulus l. I ad l. Iuliam et Papiam*<sup>7</sup>: Lege Iulia ita cavetur:)

Qui senator est, quive filius, neposve ex filio, proneposve ex [nepote] filio nato cuius eorum est erit, ne quis eorum sponsam uxoremve sciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quae ipsa cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit; neve senatoris filia, neptisve ex filio, proneptisve ex nepote filio nato nata<sup>8</sup> libertino eive, qui ipse cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit, sponsa nuptave sciens dolo malo esto, neve quis eorum dolo malo sciens sponsam uxoremve eam habeto.

(VI) (*Paulus l. II ad l. Iuliam et Papian*<sup>9</sup>):

Qui liberos duos pluresve a se genitos<sup>10</sup> natasve in sua potestate habebit, praeter eum, qui artem ludicram fecerit quive operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locaverit: ne quis eorum

1) rectum *cod.* — 2) capto multae dicipo //o//rcitiquesto *cod.* — 3) isto sequente hiatu 12 litt. *cod.* — 4) maceriaeve *Mommsen.* — 5) curatorum *cod.* — 6) ve *Mommsen.* que *cod.* — 7) *D. 23,2,44, pr.* — 8) *Del. Mo.* — 9) *D. 38,1,37, pr.* — 10) *Mo. conl.*: ex se (g)natos.

operas doni muneris aliudve<sup>1</sup> quicquam libertatis causa patrono patronae liberisve eorum, de quibus iuraverit vel promiserit obligatusve erit, dare facere praestare debeto.

(XIII) (*Ulpianus l. III ad l. Iuliam et Papiam*<sup>2</sup>: Quod ait lex:)

Divortii faciendi potestas libertae, quae nupta est patrono, ne esto, quamdiu patronus eam uxorem esse volet . . . [neve] invito patrono<sup>3</sup> [alii nubere potestas esto].

(XXXIV) (*Ulp. l. VII ad l. Iuliam et Papiam*<sup>4</sup>: Si vero — maritus dotalem servum voluntate eius (mulieris) manumiserit, — ait lex:)

. . . quod ad eum pervenit, et si dolo malo aliquid factum est, quominus ad eum perveniat, . . . quanta pecunia erit, tantam pecuniam dato<sup>5</sup>.

#### 24. Lex Iunia Vellea, a. 28 p. C. (e *Dig.*).

*Videtur haec lex novissima esse earum, quae ad populum latae sunt, scilicet imperante Tiberio a. 781 (28 p. C.). Cf. Mo. ad D. 26,2,10,2 et ad G. V, 517 n. 4921. Restant frustula tantum quaedam in D. 28,2,29,12,14, quibus supplendis operam dederunt: Muehlenbruch (Glueck, 36,202—36), Vangerow (Pand. 2,220), Leist (bon. poss. 2,241), Schmidt (Nothabr. 30—34). Aliter ego e *Dig.* legem restituere conatus sum.*

I. (*Scaevola l. VI quaest.*: Nunc de lege Vellea videamus, — et videtur primum caput eos spectare, qui *cet.* Ita verba sunt:)

Qui [civis Romanus post hanc legem rogatam<sup>6</sup>] testamentum faciet, is omnes virilis sexus, qui ei suus heres futurus erit<sup>7</sup>, [heredes instituendi (nominatimve exheredandi) potestatem habeto<sup>8</sup>; quique heredes instituti (exheredative ita)<sup>9</sup> erunt, si nascentur testamentum ne rumpunto<sup>10</sup>] etiamsi parente vivo nascentur<sup>11</sup>.

---

1) aliudve doni muneris *coni. Mo.* — 2) *D. 24,2,11 pr.1.* — 3) *Haec verba ex eodem Ulp. libro referuntur in D. 23,2,45,5, praemissis verbis: Deinde ait lex, quae explicantur principio eius loci.* — 4) *D. 24,3,64, pr. 6.7.10.* — 5) *Perperam editores in exordio citt. omnes hunc locum non de servo manumisso, sed de universa dote intellexerunt.* — 6) *Haec aut similia verba addenda suppeditat lex Falcidia, supra p. 110.* — 7) *In Dig. hic additur et cetera, tunc sequuntur capitis verba extrema etiamsi cet.* — 8) *L. 29 cit. § 15: superiore capite ut liceat institui nondum natos, qui cum nascentur sui erunt, permittit (lex).* — 9) *D. 28,3,3,1: qui post testamentum factum in vita nascuntur, ita demum per legem Velleam rumpere testamentum prohibentur, si nominatim sint exheredati.* — 10) *D. 28,5,6,1: nepotes et deinceps ceteri, qui ex lege Vellea instituti non rumpunt testamenta.* — 11) *Flor. corrupte: vovente patre vivo. Mo. haec verba ad legem*



II. Si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit, liberi eius<sup>1</sup> [vel nepotes pronepotes<sup>2</sup>, qui heredes instituti nominatimve exheredati erunt, testamentum ne rumpunto, neve id ob eam rem minus ratum esto, quod] in locum suorum sui heredes succedunt<sup>3</sup>.

## 25. Minora legum incertarum fragmenta.

### a) Fragmenti Florentini pars antica.

⑥ 1,207.208 [1<sup>2</sup>, 1. Ri. tab. 3 A et B. Quo loco et tempore repertum sit hoc fragmentum laminae ahenae ignoratur, hodie Florentiae adser-vatur. Leges inscriptas aetatis fere Gracchanae esse e scriptura collegit Mo., ad quaestiones perpetuas eas pertinere argumentum ostendit.

- . . p]ronontiat[o . .  
 . . scripta sunt an . .  
 . . eorum, quosve is p . .  
 . . p]equiniam ceperit ca . .  
 . . ceperit, quoive eius, qu . . 5  
 . . a erit literaive testium . .  
 . . e]xemptus erit quei ab eo . .  
 . . damn]as esto eiusque pequnia[e . .  
 . . quam ex h. l. sibi deica[t . .  
 . . facito utei is eam pequ[niam . . 10  
 . . ut]ei ex h. l. oportebit quod e . .  
 . . pr. h. l. agetur<sup>4</sup> non sit a . .  
 . . e]t eum unde petetur e . .  
 . . p]etiverit condemnatu[r . .  
 . . i]n iudiciu[m . . 15

### b) Fragmenti Florentini pars postica<sup>5</sup>.

- . . iudic]is omnis iur[are iubeto . .

*pertinere negat, at cf. § 11: voluit (lex) vivis nobis natos — non rumpere. § 15: isque nascatur vivo patre suo.*

1) *In Dig. hic ut not. 2 additur et cetera, tum sequuntur capitis verba extrema: in locum cet.* — 2) *L. 29 cit. § 13: sequenti parte — ita interpretandum est, ut si et filium et nepotem et pronepotem habeas cet.* — 3) *L. 29 § 15: posteriore capite non permittit institui, sed vetat rumpi neve ob eam rem minus ratum esset, quod succedit; D. 28,3,13: nominatim — nepotem — necesse est — instituere vel exheredare ne — succedendo — rumpat, — idque lege Iunia Vellea provisum est.* — 4) *acetur.* — 5) *Scrispsit de hac parte Rudorff, lex Acil. p. 485—487.*

- . . esi easque pilas<sup>1</sup> om[nes . .  
 . . ntur aequenturqu[e . .  
 . . pr(aetor) facito ubei pilae o[mnes aequatae . .  
 5 . . sorticolis singolis sing[illatim . .  
 . . quoius nomen i]be]i scriptum erit, eius nom[en pronontiato . .  
 . . q]uoius nomen ex h.] l. pronontiatum erit, eu[m . .  
     tabol]amque, quae in tribun[ali . .  
     pr(aetor)] aliter ea nei deleto neiv[e  
 10 . . pr. iud]ices omnia ita sortiri iu[beto . .  
     . . sentent]iam tolerint, quom omni[s iudices adfuerint . .  
     . . mat in eam tabolam qu[ae in eo tribunali . .  
     . . in quibus pileis li]terae duae aut nulla au[t . .  
     . . e[r]unt, in quibus pileis li<sup>1</sup>[terae . .  
 15 . . iu]dicis siet h. l. eas pilas om[nes . .  
     . . oportebit tum . .

### c) Fragmentum Clusinum.

Ⓒ 1,209 [1<sup>2</sup>, ]. *Lamella athena Clusii (hodie Chiusi) in Etruria reperta, postea perditam, a Gorio (inscr. Etrusc.) 1726 edita indeque a Mo. desumpta.*

- . . quis m. ulaium eius<sup>2</sup> . .  
 . . oque utei ea fima f<sup>2</sup> primo [quoque die . .  
 . . bo]neis praedibusve eius ex [h. l. venditis . .  
 . . t quoque uxorei mati . .  
 5 . . quoius o]pera maxume eum reum [condemnatum esse . .  
     . . t eique eam pequniam p[ersolvito . .  
     . . q]uoius h. l. quaestio erit. co[ndemnato . .  
     . . quoi]ve ipse parens sit, quove . .  
     . . p]equnia quae de ea re ex n . .  
 10 . . . . .  
     i f d d<sup>2</sup>

1) *De pilis iudicum Ascon. in Milon. p. 34 (Or. 40) haec habet: (Lex Pompeia) iubebat, ut — coram accusatore ac reo pilae, in quibus nomina iudicum inscripta essent, aequarentur; dein — sortito iudicum fieret, — ita ut numerus iudicum LI relinqueretur. Ad quos LI iudices Klenze (Lex Servil. p. IV) litteras extremas versus 14 huius fragmenti LI referre voluit, quem refellit Mo. In Ritschelii tabula EI potius quam LI scriptum videtur. — 2) Corruptos hos versus ne Mo. quidem temptare voluit.*

## d) Fragmentum Mediolanense.

Ⓒ 1,556 n. 1502 [1<sup>2</sup>, ]. *Lamella aerea Mediolani in bibliotheca Trivul-  
tiana adservata; quae et ubi quandoque reperta sit et cui legi adtribuenda,  
incertum est.*

.....  
squei . .

adversus h. l[egem . . . . . quod quis-]  
que adversus [h. l. fecerit . . ei multa esto HS . . eiusque pecuniae]  
qui volet acti[o esto . . . . . eamque pecuniam vel]  
populi iudicio [petere vel <sup>1</sup> in sacrum iudicare liceto].

5

Quod quisque [huius rogationis ergo adversus alias rogationes . . .]  
fecerit, du[m ne . .  
is ro[gato.

VI 26. Lex convivalis quae dicitur Tappula  
(aetatis forte Augusti).

*Dess. 8761. E tabula aenea a. 0,14 m., l. 0,11 m., mutila undi-  
que, rep. a. 1882 Vercellis. Edd. Mo. bull. dell' ist. di corr. arch. 1882  
p. 186, Kiessling index schol. Gryph. 1884/85 p. IV, Pernice Z.S.St. 7,91.  
Pais Ⓒ suppl. Ital. 1 n. 898 [VII Premerstein, Hermes 39,327; Marx, Lu-  
cilius II p. 415]. — Leges convivales fictis nominibus iocose imitabantur  
formas legum publicarum populi Romani; cf. Festus p. 363: Tappulam  
legem convivalem ficto nomine conscripsit iocoso carmine Valerius Valen-  
tinus, cuius m[eminit] Lucilius hoc modo: Tappulam rident legem consere  
opimi. — Nominibus quoque helluones indicari facile perspicies.*

[Lex] Tappula .

. . . ius<sup>2</sup> Tapponis f. Tappo cis[tella]

[posita ad e]dicta conlegarum eoru[m ad

quos e(a) r(es) p(ertinet)] M. Multivori P. Properoc[i<sup>3</sup> . . . .

. . . . Me]ronis plebem Romanam [iure

5

rogavit, pl]ebesque Romana iure sciv[it . . . .

. . . in ae]de Herculis a. d. XI k. Unde[cembres

primus pro trib]u Satureia principi[o scivit

. . . . .<sup>2</sup> Ta]pponis f. pane repeti[to]

. . . . e qui quaeve . . . . .

10

---

1) petere in — liceto proponit Seckel. — 2) [L. Valer]ius Dess. —  
3) Procerocibi Hirschfeld.

## CAPUT IV.

## LEGES COLONIARUM ET MUNICIPIORUM.

[Leges coloniarum et municipiorum quae supersunt hoc capite proponuntur coniunctae propter argumenti similitudinem. Sunt autem fere ex eo genere legum, quod prope accedit ad edictum praetoris (cf. *Staatsrecht* 2<sup>3</sup>, 609); quales fuerunt Campanis civibus Romanis factis leges datae a L. Furio praetore a. 436 (= 318); (*Liv.* 9,20,5). Nam datam esse legem coloniae Genetivae a dictatore Caesare Antoniove, non latam ipsa ait c. 67, nec dubium est idem obtinere de lege quae sequitur, quam coloniae Narbonensi et simul universae provinciae posuit ut videtur imperator Caesar Augustus. Item leges Flaviae municipiorum Latinorum Hispaniae ad eundem ordinem pertinent. Th. M.] [VII Cf. *Mo. eph. ep.* 9 p. 5.]

## VII 27. Lex Tarentina (aetatis Ciceronianae).

*Dess.* 6086. *E tabula aenea, reperta Tarenti a. 1894, nunc Neapoli in museo asservata. — Fuit tabula nona legis municipio Tarentino datae ab eo qui constituit municipium, cf. Mo. l. c. p. 3; aetatem Ciceronianam inaicant et orthographia et sermo; pagina prior ex sex fragmentis integra fere composita est, paginae alterius versuum initia quaedam supersunt. — Descr. qui repp. Viola, edd. Gatti Monum. dell' acc. dei Lincei 6,411 cum comm. Scialoja et J. de Petra; Scialoja repetivit Bull. dell' ist. di dir. Rom. 9,1 sq. 88, deinde Mo. (cum revidisset Hermannus Schoene) Ephem. epigr. 9,1 sqq.*

1 . ne<sup>1</sup> esse liceat neve qu[is] quod eius municipi pecuniae publicae  
 2 sacrae<sup>o</sup> religios[us]ae est erit fra[u]dato neve av[er]tito neve facito  
 3 quo eorum<sup>o</sup> quid fiat, neve per li[tt]eras publicas fraudemve<sup>2</sup> publicum  
 4 peius<sup>o</sup> facito d(olo) m(alo). Quei faxit, quant[i] ea res erit quadru-  
 5 plum multae esto,<sup>o</sup> eamque pecuniam mu[n]icipio dare damnas esto  
 6 eiusque pecuniae<sup>o</sup> magistratus quei quomque in municipio erit pe-  
 titio exactioque esto.  
 7 IIIvir(ei) aedilesque<sup>3</sup>) quei h. l. primei erunt quei eorum Ta-  
 8 rentum venerit,<sup>o</sup> is in diebus XX proxumeis quibus post h. l. datam

1) *Capitis de peculatu finis; cf. legem peculatus D. 48,13,1. — 2) per li[tt]eras .. fraudemve .. facito) fraudemve (aurum argentum aes) publicum peius fiat Scialoja l. c. coll. D. 48,13,1. — 'Sed cum in lege col. Gen. c. 81 legatur: neque se fraudem per litteras facturum esse .. tolerabimus quae traduntur' (Mo. l. c.). Excidisse quaedam censet Dessau. — Fortasse scribendum est: neve per litteras publicas fraudem (facito nei)ve publicum peius facito d. m. — 3) Magistratum nomina passim mutantur: IIIvir Ilvir aedilive l. 39; Ilvir aed. ve l. 14; IIIvir l. 9. 12. Haec nomina Tarenti vix in usu fuisse putat Dessau l. c.*

primum Tarentum venerit ° facito quei pro se praes stat<sup>1</sup> praedes 9  
 praediaque ad IIIvir(os) det quod satis ° sit, 'quae pecunia public[a 10  
 sa]era religiosa eius municipi ad se in suo magistratu' ° 'pervenerit, 11  
 eam pequni[a]m municipio Tarentino salvam recte esse futur[a]m',  
 ° 'eiusque rei rationem r[ed]diturum ita utei senatus censuerit'. Is- 12  
 que IIIvir. ° qui ita praes dabitur, ac[c]ipito idque in tabu[leis 13  
 p]ubliceis scriptum sit ° facito. Quique quomqu[e] comitia duovireis 14  
 a[ed]ilibusve rogandis ° habebit, is antequam maior pars curiarum 15  
 quemque eorum qui ° magistratum eis comitiis petent renuntiabit, 16  
 ab eis qui petent praedes ° quod satis sit accipito, '[q]uae pecunia 17  
 publica sacra religiosa eius municipi' ° '[ad] quemque eorum in eo 18  
 magistratu pervenerit, eam pecuniam municipio' ° 'Tarentino salvam 19  
 rec[te] ess[e futu]ra[m, ei]usque rei ration[e]m redditurum' ° 'ita utei 20  
 senatus ce[nsu]erit', [i]dque in [tabu]leis publicis scriptum sit fa- 21  
 cito, ° quodque [qu]oi[que] neg[oti] pub[lice] in m[unicipi]o de s(enatus) 21  
 s(ententia) datum erit negotive ° publici gesserit pecuniamque publi- 22  
 cam [deder]it exegerit, is qui ita negotium ° datum erit negotive 23  
 quid publice gesser[it] pecuniamve publicam dederit ° exegerit, eius 24  
 rei rationem senatui reddito refertoque in di[eb]us X proxime[is] 25  
 ° quibus senatus eius municipi censuer[it] sine d(olo) m(alo).

Quei decurio municipi Tarentini est erit queve in municipio Ta- 26  
 renti[no in] ° senatu sententiam deixerit, is in o[pp]ido Tarenti aut 27  
 intra eius muni[cipi] ° fineis aedificium quod non minn[s] MD tegu- 28  
 larum tectum sit habeto [sine] ° d(olo) m(alo). Quei eorum ita aedi- 29  
 ficium suum non habebit seive quis eorum ° aedificium emerit man- 30  
 cupiove acceperit quo hoic legi fraudem f[axit], ° is in annos singulos 31  
 HS n. 100 municipio Tarentino dare damnas esto.

Nei quis in oppido quod eius municipi e[r]it aedificium detegito 32  
 neve dem[olito] ° neve disturbato nisei quod non deterius restitui- 33  
 turus erit nisei d[e] s(enatus) s(ententia). ° Sei quis adversus ea faxit, 34  
 quant[i] id aedificium f[u]erit, tantam pequni[a]m ° municipio dare 35  
 damnas esto eiusque pecuniae [qu]ei vol[et] petiti[o] est. ° Magi. 36  
 qui exegerit dimidium in [p]ublicum referto dimidium in l[u]deis 37  
 quos ° publice in eo magistratu facie[t] consumito, seive ad monu- 37  
 mentum suum ° in publico consumere volet l[icet]o, idque ei s(ine) 38  
 f(raude) s(ua) facere liceto.

Sei quas vias fossas cloacas IIIvir IIvir aedilisve eius municipi 39

1) *Mo. confert* manceps, idem praes; *Fest. v.* manceps p. 151.

- 40 caussa ° publice facere immittere commutare aedificare munire volet,  
 41 intra ° eos fineis quei eius municipi erun[*t*], quod eius sine iniuria  
 42 fiat, id ei facere ° liceto.  
 43 Quei peguniam municipio Tarentin[o] non debebit sei quis eo-  
 44 rum quei ° municeps erit neque eo sexennio [*p*]roxumo, quo exeire  
 volet, duovirum<sup>2</sup>.

28. Lex coloniae Genetivae Iuliae s. Ursonensis a. 710  
 (= 44).

Ⓔ 2s, 5439. Dess. 6087. *Colonia civium Romanorum Genetiva Iulia iussu Caesaris a. 710 a M. Antonio Ursonem (hodie Osuna) deducta est, quam civitatem Hispaniae ulterioris verisimile est sublatam esse, quod in bello civili Pompeii partes secuta pertinaciter adversus Caesarem dimicaverat (bell. Hisp. c. 22,26. 28.41.42). — Lex ab Antonio coloniae data tabulis non minus octo inscripta fuit, capita plus 134 continens in tabularum margine numeris [VII postea adiectis: Dess. Bormannheft p. 11.14] notata. Supersunt legis tabulae quattuor, quarum tertia integra est, licet media diffracta, alta n. 0,62, lata 1,62, quinque paginis scripta, ceterae ternas tantum continent binis ut videtur effractis. Servata sunt in tab. I c. 61—69, in tab. II c. 69—82, in tab. III c. 91—106, in tab. IV c. 123—134. Tab. III et IV repertae a. 1870 adservabantur Malacae in domo marchionis de Casa Loring, tab. I et II repertae a. 1874 Matriti in museo regio archaeologico [VII ubi hodie etiam tab. III et IV]. Editae et illustratae sunt in Hispania a M. R. de Berlanga, advocato Malacitano, Malacae 1875. 1876; in Germania a Mo. et Huebner in Eph. ep. 2,105.221; 3,87 (quas editiones equidem repetivi in ZRG. 12,82; 13,383); in Gallia a C. Giraud, Par. 1874. 1877. Disposui et signavi tabulas et paginas ad ordinem capitum; editioni Mo. et Huebneri priori haec mea sic respondeat.*

ego	Mo. et Hue.
tab. I col. 3	tab. IV pag. 9
col. 4	pag. 10
col. 5	pag. 11
tab. II col. 1	tab. V pag. 12
col. 2	pag. 13
col. 3	pag. 14
tab. III col. 1	tab. I pag. 1
col. 2	pag. 2
col. 3	pag. 3

1) privatorum inserit Scialoja.

2) *Explicit pagina prior; alterius supersunt versuum initia ex quibus haec ultimum versuum afferre placet: | testamento . . | facto mor[*tu* . . ] | oporteret . . | item iei omnia[*es*] . . | sei civitate . . . | frau[*de*] | a qu[o] . . . | eode[m] . . . | fine . . . | iuris . . . | de ite.*

	col. 4		tab. II pag. 4
	col. 5		pag. 5
tab. IV	col. 1	tab. III	pag. 6
	col. 2		pag. 7
	col. 3		pag. 8

(desunt tabulae c. quattuor et primae quae hodie est columnae duae.)

c. c. G. I. = c(oloni) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae).

Tab. I. [LXI. . . . Cui quis ita ma]-

col. 3. num inicere iussus erit, iudicati iure ma-  
 nus iniectio esto itque ei s(ine) f(raude) s(ua) facere liceto. Vin-  
 dex arbitrato Iiviri qui«q»ue i(ure) d(icundo) p(raerit) locuples  
 esto. Ni vindicem dabit iudicatum«q»ue faci- 5  
 et, secum ducito. Iure civili vinctum habeto.  
 Si quis in eo vim faciet, ast eius vincitur<sup>1</sup>, du-  
 pli damnas esto colonis(que) eius colon(iae) HS ccIoo ccIoo<sup>2</sup>  
 d(are) d(arnas) esto, eiusque pecuniae cui. vo-  
 let petitio, Iivir(o) qui«q»ue i(ure) d(ic.) p(raerit) exactio iudicati- 10  
 oque esto<sup>3</sup>.

Iiviri quicumque erunt, ii«s» Iivir«i» in eos singulos

LXII. lictores binos, accensos sing(ulos), scribas bi-  
 nos, viatores binos, librarium, praeconem,  
 haruspicem, tibicinem habere ius potestas- 15  
 que esto. Quique in ea colonia aedil(es) erunt,  
 iis aedil(ibus) in eos aedil(es) sing(ulos) scribas sing(ulos), publi-  
 cos cum cincto limo IIII, praeconem, haruspi-  
 cem, tibicinem habere ius potestasq(ue) esto. Ex eo  
 numero, qui eius coloniae coloni erunt, habe- 20  
 to. Iisque Iivir(is) aedilibusque, dum eum mag(istratum) ha-  
 b(ebunt), togas praetextas, funalia, cereos ha-  
 bere ius potestasq(ue) esto. Quos quisque eor-  
 um ita scribas lictores accensos viatorem  
 tibicinem haruspicem praeconem habebit, iis 25  
 omnibus eo anno, quo anno quisque eorum  
 apparebit, militiae vacatio esto, neve quis e-  
 um eo anno, quo mag(istratibus) apparebit, invitum  
 militem facito neve fieri iubeto neve eum

1) Cf. αἱ καὶ νικαθῆν legum Gortyniarum I, 22; Buecheler, Rh. Ph. 40,476 sq. — 2) i. e. XX milia sestertium. — 3) De interpretatione huius capitis cf. Exner, ZRG. 13,392.

- 30 cogito neve ius iurandum adigito neve a-  
digi iubeto neve sacramento rogato neve  
rogari iubeto, nisi tumultus Italicī Gallici-  
ve causa. Eisque merces in eos singul(os), qui Iivi-  
ris apparebunt, tanta esto: in scribas sing(ulos)  
HS cIo cc, in accensos sing(ulos) HS Dcc, in lictores  
35 sing(ulos) HS Dc, in viatores sing(ulos) HS cccc, in libra-  
rios sing(ulos) HS ccc, in haruspices sing(ulos) HS D, prae-  
coni HS ccc, qui aedilib(us) appareb(unt): in scribas  
sing(ulos) HS Dccc, in haruspices sing(ulos) HS c<sup>1</sup>, in ti-  
1 bicines sing(ulos) HS ccc, in praecones sing(ulos) HS ccc. col. 4  
<sup>2</sup> Iis s(ine) f(raude) s(ua) kapere liceto.
- Iiviri, qui primi ad pr. k. Ianuar. mag(istratum) habebunt, appari-  
LXIII. tores totidem habento, <sup>3</sup> sing(ulis) apparitores ex h. l. ha-  
bere licet«o». Iisque apparitorib(us) merces tanta esto,  
5 quantam esse oporteret, si partem IIII anni appar-  
uissent <sup>4</sup>, ut pro portione, quam diu apparuissent <sup>5</sup>, mer-  
cedem pro eo kaperent, itque iis s. f. s.<sup>6</sup> c(apere) l(iceto).
- Iiviri quicumque post colon(iam) deductam erunt, ii in die-  
10 LXIII. bus X proxumis, quibus eum mag(istratum) gerere coeperint, at  
decuriones referunto, cum non minus duae partes  
aderint, quos et quot dies festos esse et quae sacra  
feri publice placeat et quos ea sacra facere place-  
at. Quod ex eis rebus decurionum maior pars, qui  
15 tum aderunt, decreverint statuerint, it ius ratum-  
que esto, eaque sacra eique dies festi in ea colon(ia)  
sunto.
- Quae pecunia poenae nomine ob vectigalia, quae  
LXV. colon. G. Iul. erunt, in publicum redacta erit, eam  
20 pecuniam ne quis erogare neve cui dare neve attri-  
buere potestatem habeto nisi at ea sacra, quae in  
colon(ia) aliove quo loco colonorum nomine fia(n)t,  
neve quis aliter eam pecuniam s. f. s.<sup>6</sup> kapito, neve <sup>7</sup> quis  
25 de ea pecunia ad decuriones referundi neve quis  
de ea pecunia sententiam dicendi ius potestat(em)-

1) *Mo. corr.* D ut v. 36. — 2) *Mo.* Itque iis ut v. 9. — 3) quot  
*ins. Mo.* — 4) arripuissent. — 5) apparuissent. — 6) s(ine) f(raude) s(ua). —  
7) nive.



que habeto. Eamque pecuniam ad ea sacra, quae in ea colon(ia) alioue quo loco colonorum<sup>1</sup> nomine fiet, Iiviri s(ine) f(raude) s(ua) dato attribuito itque ei facere ius potestasq(ue) esto. Eique cui ea pecunia dabitur s(ine) f(raude) s(ua) kapere liceto. 30

Quos pontifices quosque augures G. Caesar, quive

LXVI. iussu eius colon(iam) deduxerit, fecerit ex colon(ia) Genet(iva), ei pontifices eique augures c. G. I. sunt, eiq(ue) ponti[f]ices<sup>2</sup> auguresque in pontificum augurum conlegio in ea colon(ia) sunt, ita uti qui optima lege optimum iure in quaque colon(ia) pontif(ices) augures sunt erunt. Iisque pontificibus auguribusque, qui in quoque eorum conlegio erunt, liberisque eorum militiae munerisq-

col. 5 ue publici<sup>3</sup> vacatio sacro sanctius<sup>4</sup> esto uti pontifici Romano est erit, <a>e<r>aque militaria ei omnia merita sunt. De auspiciis quaeque ad eas res pertinebunt augurum iuris dictio iudicatio esto. Eisque pontificib(us) auguribusque ludis, quot publice magistratus facient, et cum ei pontific(es) augures sacra publica c. G. I. facient, togas praetextas habendi ius potestasq(ue) esto, eisque pontificib(us) angurib(us)-q(ue) ludos gladiatoresq(ue) inter decuriones spectare ius potestasque esto. 10

Quicumque pontif(ex) quique augur<<es>> c. G. I. post h(anc) l(egem) d-

LXVII. tam in conlegium pontific(nm) augurumq(ue) in demortui damnative loco h(ac) l(ege) lectus cooptatusve erit, is pontif(ex) augurq(ue) in c(olonia) Iul(ia) in conlegium pontifex augurq(ue) esto, ita uti qui optima lege in quaque colon(ia) pontif(ices) auguresq(ue) sunt erunt. Neve quis quem in conlegium pontificum kapito sublegito cooptato nisi tunc cum minus tribus pontificib(us) ex iis, qui c. G. sunt, erunt. Neve quis quem in conlegium augurum sublegito cooptato nisi tum cum minus tribus auguribus ex eis, qui colon(iae) G(enetivae) I(uliae) sunt, erunt. 15 20

1) colonori. — 2) ponii//ces. — 3) publice. — 4) fortasse sancta.

IIviri praef(ectus)ve comitia pontific(um) augurumq(ue), quos h(ac)l(ege)  
 LXVII(I). habere<sup>1</sup> oportebit, ita habeto, prodicito<sup>2</sup>, ita uti  
 25 IIvir(um) creare facere sufficere h(ac) l(ege) o(portebit).

IIviri qui post colon(iam) deductam<sup>3</sup> primi erunt, iei<sup>4</sup> in su-  
 LXIX. o mag.<sup>5</sup> et quicumq(ue) IIvir(i) in colon(ia) Iul(ia) erunt, ii in  
 diebus LX proxumis, quibus eum mag(istratum) gerere coe-  
 perint, ad decuriones referunto, cum non minus  
 30 XX aderunt, uti redemptori redemptoribusque,  
 qui ea redempta habebunt quae ad sacra res(que)  
 divinas opus erunt, pecunia ex lege locationis  
 adtribuatur solvaturq(ue). Neve quisquam rem ali-  
 am at decuriones referunto neve quot decuri-  
 35 onum decret(um) faciunto antequam eis redemp-  
 toribus pecunia ex lege locationis attribuat  
 solvaturve d. d.<sup>6</sup>, dum ne minus XXX atsint, cum  
 e(a) r(es) consulatur. Quot ita decreverint, ei IIvir(i)  
 1 redemptori redemptoribus attribuendum  
 solvendumque curato, dum ne ex ea pecunia  
 solvant adtribuunt, quam pecuniam ex h(ac) l(ege)  
 [ad e]a sacra, quae in colon(ia) aliove quo loco pu-  
 5 blice fiant, dari adtribui oportebit.

Tab. II.  
 col. 1.

IIviri quicu[m]que erunt ei<sup>7</sup> praeter eos, qui primi  
 [L]XX. post h. l. [fa]cti erunt, ei in suo mag(istratu) munus lu-  
 dosve scaenicos Iovi Iunoni Minervae deis  
 deabusq(ue) quadriduom m(aiore) p(arte) diei, quot eius fie-  
 10 ri poterit<sup>8</sup>, arbitrato decurionum faciun-  
 to inque eis ludis eoque munere unusquis-  
 que eorum de sua pecunia ne minus HS ∞ ∞  
 consumito et ex pecunia publica in sing(ulos)  
 IIvir(os) d(um) t(axat) HS ∞ ∞ sumere consumere liceto, it-  
 15 que eis s(ine) f(raude) s(ua) facere liceto, dum ne quis ex ea  
 pecun(ia) sumat neve adtributionem faciat,  
 quam pecuniam h(ac) l(ege) ad ea sacra, quae in co-  
 lon(ia) aliove quo loco public⟨a⟩e fient, dari  
 adtribui oportebit.

1) *Scr.* facere. — 2) prodigito. — 3) deduciam. — 4) iei *del. Witte.*  
 — 5) magistratu). — 6) d(ecurionum) d(ecreto). — 7) *del. Dessau.* —  
 8) oportebit.

- Aediles quicumq(ue) erunt in suo mag(istratu) munus lu- 20  
 LXXI. dos scaenicos Iovi Iunoni Minervae tri-  
 duom maiore parte diei, quot eius fieri pote-  
 rit, et unum diem in circo aut in foro Veneri  
 faciunto, inque eis ludis eoque munere unus-  
 quisque eorum de sua pecunia ne minus HS ∞ ∞ 25  
 consumito deve publico in sing(ulos) aedil(es) HS ∞  
 sumere liceto, eamq(ue) pecuniam IIvir praef(ectusve)  
 dandam adtribuendam curanto itque iis  
 s(ine) f(raude) s(ua) c(apere) liceto.
- Quotcumque pecuniae stipis nomine in aedis 30  
 LXXII. sacras datum inlatum erit, quot eius pecuni-  
 ae eis sacri«i»s superfuerit, quae sacra, uti h(ac) l(ege) d(ata)  
 oportebit, ei deo deaeve, cuius ea aedes erit, fac-  
 ta <fuer>i<n>t<sup>1</sup>, ne quis facito neve curato neve interce-  
 dito, quo minus in ea aede consumatur, ad 35  
 quam aedem ea pecunia stipis nomine da-  
 ta conlata erit, neve quis eam pecuniam alio  
 consumito ne[ve] quis facito, quo magis in  
 alia re consumatur. 1
- col. 2.  
 Ne quis intra fines oppidi colon(iae)ve, qua aratro  
 LXXIII. circumductum erit, hominem mortuom  
 inferto neve ibi humato neve urito neve homi-  
 nis mortui monimentum aedificato. Si quis 5  
 adversus ea fecerit, is c. c. G. Iul. HS Ioo d(are) d(amnas) esto,  
 eiusque pecuniae cui volet petitio persecu-  
 tio exactioq. esto. Itque quot inaedificatum  
 erit IIvir aedil(is)ve dimoliendum curanto. Si  
 adversus ea mortuus inlatus positusve erit, 10  
 expianto uti oportebit.
- Ne quis ustrinam novam, ubi homo mortuus  
 LXXIV. combustus non erit, prop«r»ius oppidum pas-  
 sus D facito. Qui adversus ea fecerit, HS Ioo c.  
 c. G. Iul. d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae cui volet peti- 15  
 tio persecutioq(ue) ex h(ac) l(ege) esto.
- Ne quis in oppido colon(ia) Iul(ia) aedificium detegito  
 LXXV. neve demolito neve disturbato, nisi si praedes

---

1) *Supplet Dessau.*

20 IIvir(um) arbitrato dederit *se redaedificaturum*<sup>1</sup>, aut nisi decuriones decreverint, dum ne minus L ad-sint, cum e(a) r(es) consulatur. Si quis adversus ea fece<rit>, q. e. r. e., t. p. c. c. G. Iul. d. d. e., eiusq.<sup>2</sup> pecuniae qui volet petitio persecutioq(ue) ex h. l. esto.

Figlinas teglarias maiores<sup>3</sup> tegularum CCC tegu-  
25 LXXVI. lariumq(ue) in oppido colon(ia) Iul(ia) ne quis habeto. Qui habuerit it<a> aedificium isque locus publicus colon. Iul(iae) esto, eiusq(ue) aedificii<sup>4</sup> quicumque in c(olonia) G. Iul. i. d. p., s. d. m.<sup>5</sup> eam pecuniam in publicum redigito<sup>6</sup>.

Si quis vias fossas cloacas IIvir aedil(is)ve publice  
30 LXXVII. facere inmittere commutare aedificare mu-nire intra eos fines, qui colon(iae) Iul(iae) erunt, volet, quot eius sine iniuria privatorum fiet, it is face-re liceto.

Quae viae publicae itinerave publica sunt <fu>erunt  
35 LXXIIX. intra eos fines, qui colon(iae) dati erunt, quicumq(ue) limites quaeque viae quaeque itinera per eos agros sunt erunt fueruntve<sup>7</sup>, eae viae eique limites eaque itinera publica sunt.

Qui fluvi rivi fontes lacus aquae stagna paludes  
40 LXXIX. sunt in agro, qui colon(is) h[ui]usc(e) colon(iae) divisus  
1 erit, ad eos rivos fontes lacus aquasque sta- col. 3.  
gna paludes itus actus aquae haustus iis item esto, qui eum agrum habebunt possidebunt, uti iis fuit, qui eum agrum habuerunt possederunt.  
5 Itemque iis, qui eum agrum habent possident habebunt possidebunt, itineris aquarum lex ius-que esto.

Quot cuique negotii publice in colon(ia) de decur(ionum) sen-  
LXXX. tentia datum erit, is cui negotium datum erit e-  
10 ius rei rationem decurionib(us) reddito referto

1) reraedificaturum. — 2) q(uant) e(a) r(es) c(rit) t(antam) p(ecuniam) c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) d(are) d(amas) e(sto) eiusq(ue). — 3) maioris. — 4) *Excidisse talia*: qui volet petitio esto, quantique ea res erit, *proponit Mo. l. l. p. 112*. — 5) i(ure) d(icundo) p(acerit), s(ine) d(olo) m(alo). — 6) redicito. — 7) *Pro verbis* quicumq(ue) — fueruntve *Mo. proponit*: quique limites per eos agros sunt erunt (*cf. p. 97*).

que in dieb(us) CL proximis <quibus> it negotium confecerit quibusve it negotium gerere desierit, quot eius fieri poterit s(ine) d(olo) m(alo).

- Quicumque IIVir(i) aed(iles)ve colon(iae) Iul(iae) erunt, ii scribis  
 LXXXI. suis, qui pecuniam publicam colonorumque 15  
 rationes scripturus erit, antequam tabulas  
 publicas scribet tractetve in contione palam  
 luci nundinis in forum ius iurandum adigi-  
 to per Iovem deosque Penates 'sese pecuniam pu-  
 'blicam eius colon(iae) concustoditurum rationes- 20  
 'que veras habiturum esse, u. q. r. f. e. v. 1' s(ine) d(olo)m(alo), ne-  
 'que se fraudem per litteras facturum esse sc(ientem)  
 'd(olo) m(alo)'. Uti quisque scriba ita iuraverit, in tabulas  
 publicas referatur facito. Qui ita non iurave-  
 rit, is tabulas publicas ne scribito neve aes 25  
 apparitorium mercedemque ob e(am) r(em) kapito.  
 Qui ius iurandum non adegerit, ei HS Ioo mul-  
 ta«e» esto, eiusq(ue) pecuniae cui volet petitio per-  
 secutioq(ue) ex h(ac) l(ege) esto.
- Qui agri quaeque silvae quae(que) aedificia c(olonis) c. G. I. 30  
 LXXXII. quibus publice utantur, data adtributa e-  
 runt, ne quis eos agros neve eas silvas ven-  
 dito neve locato longius quam in quinquen-  
 nium, neve ad decuriones referto neve decu-  
 rionum consultum facito, quo ei agri eaeve 35  
 silvae veneant aliterve loentur. Neve si ve-  
 nierint, itcirco minus c. G. Iul. sunt. Quique iis  
 rebus fructus erit, quot se emisse dicat, is in  
 iuga sing(ula) inque annos sing(ulos) HS. C c(olonis) c. G.  
 Iul. d(are) d(amas)
- [esto, eiusque pecuniae cui volet petitio persecutioq(ue) ex 40  
 h(ac) l(ege) esto.
- (Desunt tabulae hodie secundae columnae duae.)
- [Si quis ex hac lege decurio augur pontifex coloniae G(ene-  
 XCI. tivae) Iul(iae) factus creatusve]
- erit, tum quicumque decurio augur pontifex huiusque 1  
 col. domicilium in ea col. oppido propiusve it oppidum p(assus) ∞  
 col. 1. non habebit annis V proxumis, unde pignus eius quot satis

1) u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet).

5 sit capi possit, is in ea col(onia) augur pontif(ex) decurio ne esto qui⟨g⟩ue Ilvir in ea col(onia) erunt, eius nomen de decurionibus sacerdotibusque de tabulis publicis eximendum curanto, u. q. r. f. e. v.<sup>1</sup>, idq(ue) eos Ilvir(os) s. f. s. f. l.<sup>2</sup>

IIviri quicumque in ea colon. mag.<sup>3</sup> habebunt, ei de legationibus publice mittendis ad decuriones referunto, cum

10 m. p. decurion.<sup>4</sup> eius colon(iae) aderit, quotque de his rebus maior pars eorum qui tum aderunt constituerit, it ius ratumque esto. Quamque legationem ex h. l. exve d(ecurionum)d(ecreto), quot ex h. l. factum erit, obire oportuerit neque obierit qui lectus erit, is pro se vicarium ex eo

15 ordine, uti hac lege de.ve ⟨d.⟩ d. o.<sup>5</sup>, dato. Ni ita dederit, in res sing(ulas), quotiens ita non fecerit, HS ccIoo colon(is) huiusque colon(iae) d. d. e.<sup>6</sup>, eiusque pecuniae cui volet petitio persecutioque esto.

Quicumque Ilvir post colon. deductam factus creatusve

20 XCIII. erit quive praef(ectus) qui ab Ilvir(o) e lege huius coloniae relictus erit, is de loco publico neve pro loco publico neve ab redemptore<sup>7</sup> mancipe praed(e)ve donum munus mercedem aliutve quid kapito neve accipito neve facito, quo quid ex ea re at se suorumve quem perveniat. Qui at-

25 versus ea fecerit, is HSccIoo ccIoo c(olonis) c. G. Iul. d. d. e.<sup>6</sup>, eiusque pecuniae cui volet petitio persecutioque esto.

Ne quis in hac colon(ia) ius dicitō neve cuius in ea colon(ia)

XCIII. iuris dictio esto nisi Ilvir(i) aut quem Ilvir⟨i⟩ praef(ectum) reliquerit aut aedil(is), uti h. l. o(portebit). Neve quis pro eo

30 imper(io) potestat(e)ve facito, quo quis in ea colonia ius dicat, nisi quem ex h. l. dicere oportebit<sup>8</sup>.

Qui recipatores dati erunt, si eo die quo iussi erunt col. 2.

XCV. non indicabunt, Ilvir praef.ve<sup>9</sup> ubi e. r. a.<sup>10</sup> eos rec.<sup>11</sup> eumque cuius res a(gitur) adesse iubeto diemque certum dicitō, quo die atsint, usque ateo, dum e(a) r(es) iudicata erit, facitoque, uti e(a) r(es) in diebus XX proxumis, quibus d(e) e(a) r(e) rec.<sup>11</sup> dati iussive e-

1) u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum) e(ss)e v(olent). — 2) s(ine) f(raude) s(ua) f(acere) l(iceto). — 3) col(onia) mag(istratum). — 4) m(aior) p(ars) decurion(um). — 5) de(curionum)ve d(ecreto) d(ari) o(portet). — 6) d(are) d(amnas) e(sto). — 7) redemptori. — 8) oporteri. — 9) praef(ectus)ve. — 10) e(a) r(es) a(gitur). — 11) rec(iperatores).

runt iudicare, iudic(etur), u. q. r. f. e. v.<sup>1</sup> Testibusque  
in eam rem publice dumtaxat h(ominibus) XX, qui colon(i) 5  
incola eve erunt, quibus «h»is qui rem quaere-  
t<sup>2</sup> volet, denuntietur facito. Quibusq(ue) ita tes-  
timonium denuntiatum<sup>3</sup> erit quique in tes-  
timonio dicendo nominati erunt, curato  
uti at it iudicium atsint. Testimoniumq(ue) 10  
si quis quit earum rer(um) quae res tum age-  
tur, sciet aut audierit, iuratus dicat faci-  
to, uti q. r. f. e. v.<sup>1</sup>, dum ne omnino amplius  
h(omines) XX in iudicia singula testimonium dice-  
re cogantur. Neve quem invitum testimo- 15  
nium dicere cogito, qui ei, *cuia*<sup>4</sup> r(es) tum age-  
tur, gener socer, vitricus privignus, patron(us)  
lib(ertus), consobrinus <sit> propiusve eum ea cogna-  
tione atfinitate«m»ve contingat. Si Ilvir  
praef(ectus)ve qui ea re colon(is)<sup>5</sup> petet, non ade- 20  
rit<sup>6</sup>, ob eam rem, quot ei morbus sonticus,  
vadimonium, iudicium, sacrificium, funus  
familiaie feriaeve dedicales<sup>7</sup> erunt, quo  
minus adesse possit sive is propter magistra-  
tus potestatemve p(opuli) R(omani) minus atesse poterit: 25  
quo magis eo absente de eo cui i«i»s negotium  
facesset recip(eratores) sortiantur reiciantur res iu-  
dicetur, ex h. l. n(ihilum) r(ogatur). Si privatus petet et is, cum  
de ea re iudicium fieri oportebit, non aderit  
neque arbitrato Ilvir(i) praef(ecti)ve ubi e(a) r(es) a(getur) excu- 30  
sabitur ei<sup>8</sup> harum quam causam esse, quo minus  
atesse possit, morbum sonticum, vadimonium,  
iudicium, sacrificium, funus familiaie, ferias<sup>9</sup>  
dedicales<sup>7</sup> eumve propter mag(istratus) potestatemve  
p. R.<sup>10</sup> atesse non posse<sup>11</sup>: post ei earum rerum, quarum<sup>12</sup> 35

1) Cf. p. 130 not. 1. — 2) quaere/re. — 3) renuntiatum. — 4) cui ei quae; cf. Cic. Verr. 1,54,142: *cuia res est*. — 5) *Mo. ex conl. Dernburgii: ex re colon(iae)*. — 6) *Mo. putat excidisse quaedam, quibus significaretur Ilviro absente litem fieri eius propter culpam, deinde pergi si non aderit*. — 7) dedicales. — 8) et. — 9) feriae. — 10) p(opuli) R(omani). — 11) possit. — 12) rerum quarum] quarum r. r.

h. l. quaestio erit, actio ne esto. Deq(ue) e(a) r(e) siremps  
lex resque esto, *quasi*<sup>1</sup> si neque iudices relecti<sup>2</sup> neq(ue) recip. col. 3.  
in eam rem dati essent.

Si quis decurio eius colon(iae) ab Iivir. praef(ecto)ve postulabit  
XCVI. ufi<sup>3</sup> ad decuriones referatur, de pecunia publica de-  
5 que multis poenisque deque locis agris aedificis  
publicis quo facto qu(a)eri indicariue oporteat: tum  
Iivir(i) qui(q)ue iuri dicundo praerit d(e) e(a) r(e) primo  
quoque die decuriones consulto decurionum-  
que consultum facito fiat, cum non minus m(aior) p(ars)  
10 decurionum atsit, cum ea re(s)<sup>4</sup> consuletur. Uti m(aior) p(ars)  
decurionum, qui tum aderint censuer(int), ita ius  
ratumque esto.

Ne quis Iivir neve quis pro potestate in ea colon(ia)  
XCVII. facito neve ad decur(iones) referto neve d. d.<sup>5</sup> facito  
15 fiat, quo quis colon(is) colon(iae) patron(us) sit atopetetur-  
ve praeter eum, cui<sup>6</sup> e(olonis) a. d. a.<sup>7</sup> i(us) ex lege Iulia est, eum-  
que, qui eam colon(iam) deduxerit, liberos posteros(q)ue  
eorum, nisi de m(aioris) p(artis) decurion(um)<sup>8</sup> erunt per tabellam  
sententia(m), cum non minus L aderunt, cum e(a) r(es)  
20 consuletur. Qui atversus ea feceri(t), HS Ioo colon(is)  
eius colon(iae) d. d.<sup>9</sup> esto, eiusque pecuniae colon(is) eius  
colon(iae) cui volet petitio esto.

Quamcumque munitionem decuriones huius-  
XCVIII. ce coloniae decreverint, si m(aior) p(ars)<sup>10</sup> decurionum  
25 atfuerit, cum e(a) r(es) consuletur, eam munitionem  
fieri liceto, dum ne amplius in annos sing(ulos) in-  
que homines singulos puberes operas quinas et  
in iumenta plaustraria iuga sing(ula) operas ter-  
nas decernant. Eique munitioni aed(iles) qui tum  
30 erunt ex d(ecurionum) d(ecreto) praesunto. Uti decuriones censu-  
erint, ita muniendum curanto, dum ne in-  
vito eius opera exigatur, qui minor annor(um) XIII

1) quos. — 2) *Mo.*: delecti, *Hu.*: reiecti. — 3) vii. — 4) *Formula redit praeter hanc legem* [VII e. g. l. 19.] *etiam in SC. de Bacchan. v. 7.9 et in l. Iul. mun. v. 150.* — 5) d(ecurionum) d(ecretum). — 6) que. — 7) a(grorum) d(antorum) a(tsignandorum). — 8) *ins.* qui tum ad-. — 9) d(are) d(amnans). — 10) *post m. p. in aere erasae sunt litterae duae, fortasse d. d.*



aut maior annor(um) LX natus erit. Qui in ea colon(ia)  
intrave eius colon(iae) fines<sup>1</sup> domicilium praedi-  
umve habebit neque eius colon(iae) colon(us) erit, is ei- 35  
dem munitioni uti colon(us) pare(⟨n⟩)to.

Quae aquae publicae in oppido colon(iae) Gen(etivae)

col. 4. XCVIII. adducentur, IIvir, qui tum erunt, ad decuriones,  
cum duae partes aderunt, referto, per quos agros  
aquam ducere liceat. Qua pars<sup>2</sup> maior decurion(um),  
qui tum aderunt, duci decreverint, dum ne  
per it aedificium, quot non eius rei causa factum 5  
sit, aqua ducatur, per eos agros aquam ducere  
i(us) p(otestas)que esto, neve quis facito, quo minus ita  
aqua ducatur.

Si quis colon(us) aquam in privatum caducam ducere

C. volet isque at IIvir(um) adierit postulabit- 10  
⟨q⟩ue, uti ad decurion(es) referat, tum is IIvir. a quo  
ita postulatam erit, ad decuriones, cum non mi-  
nus XXXX aderunt, referto. Si decuriones m(aior) p(ars) qui  
tum atfuerint, aquam caducam in privatum duci  
censuerint, ita ea aqua utatur<sup>3</sup>, quot sine priva- 15  
ti⟨m⟩ in iuria fiat, i(us) potest(as)que e(sto).

Quicumque comitia magistrat(ib)us creandis subrogan-

CI. dis habebit, is ne quem<sup>4</sup> eis comitis pro tribu acci-  
pito neve renuntiato neve renuntiarum iubeto,  
qui ⟨in⟩ earum qu(⟨ae⟩)<sup>5</sup> causa erit, ⟨e⟩ qua ⟨et⟩um h. l. in 20  
colon(ia)

decurionem nominari creari inve decurionibus  
esse non oporteat non liceat.

IIvir qui h. l. quaeret iud.<sup>6</sup> exercebit, quod iudicium

CII. uti uno die fiat h(ac) l(ege) praestitu(tu)m non est, ne quis  
eorum ante h(oram) I<sup>7</sup> neve post horam XI diei quaerito 25  
neve iudicium exerceto. Isque IIvir in singul(os)  
accusatores, qui eorum delator erit, ei h(oras) IIII, qui  
subscriber erit, h(oras) II accusandi potest(atem) facito. Si  
quis accusator de suo tempore alteri concesserit,  
quot eius cuique concessum erit, eo amplius cui 30

1) finis. — 2) pras. — 3) sic aes. — 4) qua. — 5) qui eorum quae;  
cf. l. Mal. 54. — 6) iud(iciu)mve leg. — 7) L.

concessum erit dicendi potest(atem) facito. Qui de suo tempore alteri concesserit, quot eius cuique concesserit, eo minus ei dicendi potest(atem) facito. Quot horas omnino omnib(us) accusatorib(us) in sing(ulas) actiones dicendi potest(atem) fieri oporteb(it), totidem horas et alterum tantum reo quive pro eo dicet in sing(ulas) actiones dicendi potest(atem) facito.

col. 5.

Quicumque in col. Genet. IIvir praef.ve i. d.<sup>1</sup> praeit, is<sup>2</sup> colon(os)

CIII. incolasque contributos<sup><que></sup> quocumque tempore coloniae fin(ium)

defendendorum<sup>3</sup> causa armatos educere decuriones cen(suerint), quot m(aior) p(ars) qui tum aderunt decreverint, id e(i) s(ine) f(raude) s(ua) f(acere) l(iceto). Is-

que IIvir<sup>4</sup> aut quem IIvir armatis praefecerit idem ius eademque anim<sup><a></sup>adversio esto, uti tr(ibunus) mil(itum) p(opuli) R(omani) in exercitu p(opuli) R(omani) est, itque e(i) s(ine) f(raude) s(ua) f(acere) l(iceto) i(us) p(otestas)que e(sto), dum it, quot m(aior) p(ars) decurionum decreverit, qui tum aderunt, fiat.

10 Qui limites decumanique<sup>5</sup> intra fines c. G. deducti facti-

CIII.<sup>6</sup> que erunt, quaecumq(ue) fossae limitales in eo agro erunt qui iussu C. Caesaris dict(atoris) imp(eratoris) et lege Antonia senat(us)que

c(onsultis) pl(ebi)que s(citis) ager datus atsignatus erit, ne quis limites

15 decumanosque opsaeptos neve quit immolatum neve quit ibi opsaeptum habeto, neve eos arato, neve eis fossas opturato neve opsaepto, quo minus suo itinere aqua ire fluere possit. Si quis atversus ea quit fecerit, is in res sing(ulas), quotienscumq(ue) fecerit, HS ∞ c(olonis) c.

G. I. d(are) d(amnas) esto,

eiusq(ue) pecun(iae) cui volet petitio p(ersecutio)q(ue) esto.

20 Si quis quem decurion(um) indignum loci aut ordinis de-

CV. curionatus esse dicet, praeterquam quot libertinus

erit, et ab IIvir(o) postulabitur, uti de ea re iudici-

1) praef(ectus)ve i(ure) d(icundo). — 2) scr. eum. — 3) sic aut tuendorum Mo., dividendorum aes. — 4) scr. Eique IIvir(o). — 5) decumani-qui. — 6) Hoc caput desumptum est ex c. 54 legis Iuliae agrariae supra p. 95, ubi vide. ZRG. 12.99.

um reddatur, Iivir quo de ea re in ius aditum erit,  
 ius dicitur iudiciaque reddito. Isque decurio.  
 qui iudicio condemnatus erit, postea decurio 25  
 ne esto neve in decurionibus sententiam dicitur  
 to neve Iivir(atum) neve aedilitatem petito neve  
 quis Iivir comitis suffragio eius rationem  
 habeto neve Iivir(um) neve aedilem renunti-  
 ato neve renuntiari sinito. 30

Quicumque c(olonus) c. G. erit, quae iussu C. Caesaris dict(atoris) ded(ucta)  
 CVI. est, ne quem<sup>1</sup> in ea col(onia) coetum conventum coniu[r]ationem]...  
 (Deest tabula continens CVI fin. CVII—CXXXII. CXXXIII princ.)

[CXXIII.<sup>2</sup> Iivir ad quem d(e) e(a) r(e) in ius aditum erit,  
 ubi iudicibus, apud quos e(a) r(es) agetur, maiori parti planum  
 factum non erit, eum de quo iudicium datum est decurionis loco  
 indignum esse, eum]

Tab. IV. qui accusabitur ab his iudicibus eo iudicio absolvi 1  
 col. 1. iubeto. Qui ita absolutus erit, quod iudicium [pr]aevari-  
 cation(is)<sup>3</sup> causa factum<sup>4</sup> non sit, is eo iudicio h(ac) l(ege)  
 absolutus esto.

Si quis decurio c. G. decurionem c. G. h. l. de indignitate ac-  
 CXXIII. cusabit, eum quem accusabit<sup>5</sup> eo iudicio h. l. condemna- 5  
 rit, is qui quem eo iudicio ex h(ac) l(ege) condemnarit, si volet,  
 in eius locum qui condemnatus erit sententiam dice-  
 re, ex h. l. liceto itque eum s. f. s.<sup>6</sup> iure lege recteq(ue) fa-

1) neque. — 2) Haec tabula quarta mire a ceteris differt: litteris exarata est minoribus et magis pressis; capp. 129—31 litteris minutis scripta post tempus adiecta esse videntur; praeterca formulae fusius conceptae sunt, totaque tabula interpolationibus aut inanibus aut ineptis abundat. Posteriore igitur tempore eam scriptam esse necesse est, in locum fortasse tabulae deperditae substituta, licet ratio interpolandi ne sic quidem satis intellegatur. [VII Interpolationes illas M. Antonio triumviro deberi, qui post C. Caesaris dictatoris mortem ideo senatores cum imperio patronos fieri vetuerit (c. 130, cf. 97), quia non pauca municipia Brutum et Cassium patronos sumpserint putat Fabricius in Herma 35, p. 205. 215. Sed Dessau (Bormannheft p. 244) iudicat; quae c. 128, l. 5. 6 leguntur 'Baeticae praecerit' non potuisse inseri ab Antonio quippe cum Baeticam provinciam constituerit Augustus.] — Ipse Dessau mavult legem totam Domitiani temporibus aeri inscriptam esse, praesertim cum et litterae, id quod iam monuit Mo., aetati Caesaris minime convenient.] — 3) aevaricanon. — 4) iaitum. — 5) accusabit eum quem accusabit] requiritur accusarit eum<que> quem accusarit. — 6) (sine) f(raude) s(ua).

- cere liceto, eiusque is locus in decurionibus sententiae dicendae rogandae h(ac) l(ege) esto.
- 10 Quicumque locus ludis decurionibus datus atsignatus <sup>1</sup>
- CXXV. relictusve erit, ex quo loco decuriones ludos spectare o(portebit), ne quis in eo loco nisi qui tum decurio c. G. erit, quive tum magist[r]atus imperium potestatemve colonor(um) <sup>2</sup>
- 15 suffragio geret iussuque C. Caesaris dict(atoris) co(n)s(ulis) prove co(n)s(ule) habebit, quive pro quo imperio potestateve tum in col. Gen. erit, quibusque locos <sup>3</sup> in decurionum loco ex d(creto) d(eurionum) col(oniae) Gen(etivae) d(ari) o(portebit), quod decuriones de(c)r(everint), cum non minus dimidia pars decurionum adfuerit cum e(a) r(es) consulta erit,
- 20 ne quis praeter eos, qui s(upra) s(cripti) s(unt), qui locus decurionibus datus atsignatus relictusve erit, in eo loco sedeto neve quis alium in ea loca sessum ducito neve sessum [d]uci iubeto s(c)>(iens) d. m. <sup>4</sup> Si quis adversus <sup>5</sup> ea sederit sc. d. m. [siv]e quis atversus ea sessum duxerit ducive iusserit sc. d. m. <sup>4</sup>,
- 25 is in res sing(ulas), quotienscumque quit d(e) e(a) r(e) atversus <sup>6</sup> ea fecerit, HS Ioo c. c. G. I. d. d. <sup>7</sup> esto, eiusque pecunia(e) cui eorum <sup>8</sup> volet rec(iperatorio) iudicio aput IIvir(um) praef(ectum)ve actio petitio persecutio ex [h(ac) l(ege)] i(us) potest(as)que e(sto).
- IIvir, aed(ilis), praef(ectus) quicumque c. G. I. ludos scaenicos faciet, si-
- 30 CXXVI. ve quis alius c. G. I. ludos scaenicos faciet, colonos Genetivos incolasque hospites<que> adventoresque ita sessum lucito, ita locum dato distribuito atsignato, uti d(e) e(a) r(e) de eo loco dando atsignando decuriones, cum non min(us) L decuriones, cum e(a) r(es) c(onsuletur), in decurionibus adfuerint,
- 35 decreverint statuerint s. d. m. <sup>9</sup> Quot ita ab decurionib(us) de loco dando atsignando statutum <sup>10</sup> decretum erit, it h. l. i. r. q. <sup>11</sup> esto. Neve is qui ludos faciet aliter aliove modo sessum ducito neve duci iubeto neve locum dato

1) designatus. — 2) colonos. — 3) locus. — 4) sc(iens) d(olo) m(alo). — 5) adversus. — 6) atuisus. — 7) d(are) d(annas). — 8) [requiritur qui: confudit qui aes scripsit locutiones duas vetustam qui eorum volet et recentiore]m cui volet. Th. M.] — 9) s(ine) d(olo) m(alo). — 10) statuendo aes; attribuendo statutum Huebner. — 11) i(us) r(atum)que.

ne⟨ve⟩ dari iubeto neve locum attribuito neve attribui  
 iubeto neve locum atsignato neve atsignari iubeto ne- 40  
 ve quit facito, quo⟨d⟩ aliter aliove modo, adque uti  
 locus datus atsignatus attributusve erit, sedeant, ne-  
 ve facito, quo quis alieno loco sedeat, sc. d. m.<sup>1</sup> Qui atver-  
 sus ea fecerit, is in res singulas, quotien[sc]umque quit  
 atversus ea fecerit, HS Ioo c. c. G. I. d. d.<sup>2</sup> e(sto), eiu[squ]e pecuni- 45  
 ae cui volet rec(iperatorio) iudicio apud<sup>3</sup> Hvir(um) pr⟨a⟩e-  
 f(ectum)ve actio pe-  
 titio persecutioque h(ac) l(ege) ius potestasque esto.

Quicumque ludi scaenici c. G. I. fient, ne quis in or-

col. 2. CXXVII. chestra⟨m⟩ ludorum spectandor(um) causa praeter mag(i- 1  
 stratum)

prove mag(istratu) p(opuli) R(omani), quive i(ure) d(icundo)

p(raerit) [e]t si quis senator p(opuli) R(omani) est erit  
 fuerit, et si quis senatoris f(ilius) p. R.<sup>4</sup> est erit fuerit, et si  
 quis praef(ectus) fabrum eius mag(istratus) prove magistratu<sup>5</sup>,  
 qui provinc(iarum) Hispaniar(um) ulteriorem Baeticae pra- 5  
 erit optinebit, erit<sup>6</sup>, et quos ex h. l. decurion(um) loco  
decurionem sedere oportet oportebit, praeter eos  
qui s(upra)s(cripti)s(unt) ne quis in orchestram ludorum spectan-  
dorum causa sedeto, neve quisque mag(istratus) prove mag(i-  
stratu)

p(opuli) R(omani) q(ui) i(ure) d(icundo) p(raerit) ducito, neve 10  
 quem quis sessum ducito,

neve in eo loco sedere sinito, uti q. r. f. e. [v.] s. d. m.<sup>7</sup>

II(vir) aed(ilis) pra(e)f(ectus) c(oloniae) G(enetivae) I(nliae) quicum-  
 CXXVIII. que erit, is suo quoque anno<sup>8</sup> mag(istratu)

imperioq(ue) facito curato, quod eius fieri poterit,

u. q. r. f. i. v. s. d. m.<sup>7</sup> mag(istri) ad fana templa delubra, que⟨m⟩

ad modum decuriones censuerin[t], suo quo- 15  
 que<sup>9</sup> anno fiant eiqu[e]<sup>10</sup> d(ecurionum) d(ecreto) suo quoque anno  
 ludos circenses, sacrificia pulvinariaque

facienda curent, que⟨m⟩ [a]d modum quitquit de iis  
 rebus, mag(istris) creandis, [lu]dis circensibus facien-

1) sci(ens) d(olo) m(alo). — 2) d(are) d(amnas). — 3) aiut. — 4) p(o-  
 puli) R(omani). — 5) magistrato. — 6) erunt. — 7) u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum)  
 e(ss)e (sic etiam l. 14 leg.) v(olet) s(ine) d(olo) m(alo). — 8) Cf. v. 15 et 16; sui  
 quouisque anni est in *L. Iul. mun. v. 92.101.* — 9) quem/que. — 10) equu . .

20 dis, sacrificiis procu[r]andis, pulvinaribus faciendis decuriones statuerint decreverint, ea omnia ita fiant. Deque iis omnibus rebus quae s(upra) s(criptae) s(unt) quotcumque decuriones statuerint decreverint, it ius ratumque esto, ei(que) omnes,  
 25 at quos ea res pertinebit, quot quemque eorum ex h. l. facere oportebit, faciunto s(ine) d(olo) m(alo). Si quis atversus ea fecerit quotiens(cum)que quit adversus ea fecerit, HS cclxx c. c. G. I. d. d. e(sto), eiusque pecun(iae) cui<sup>1</sup> eorum volet rec(iperatorio) iudic(io) aput IIVir(um) praef(ectum) <ve> actio petitio persecutio(ue) e(x) h. l. ius pot(estas) esto.

IIVir(i) aediles praef(ectus) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) quicumqu(e) erunt CXXXIX.<sup>2</sup> decuriones(que) c. G. I. qui-cumq(u)e erunt, ii omnes d(ecurionum) d(ecretis) diligenter parento optemperanto s(ine) d(olo) m(alo) faciuntoque uti quot quemq(ue)<sup>3</sup> eor(um) decurionum d(ecreto) agere facere oportebit ea om-  
 35 nia agant faciant, u(ti) q(uod) r(ecte) f(actus) e(sse) v(olent) s(ine) d(olo) m(alo). Si quis ita non fecerit sive quit atversus ea fecerit sc(iens) d(olo) m(alo), is in res sing(ulas) HS cclxx <c(olonis)> c. G. I. d(are) d(amas) e(sto), eiusque pecuniae cui<sup>1</sup> [e]or(um) volet rec(iperatorio) iudic(io) aput IIVir(um) praef(ectum)-ve actio petitio persecutio ex h. l. ius potestasque e(sto).

Ne quis IIVir aed(ilis) praef(ectus) c. G. I. quicumque erit ad decurion(es) CXXX. c. G. referto neve decurion(es) consulito neve d(ecretum) d(ecurionum) facito neve d(e) e(a) r(e) in tabulas p(ublicas) referto neve referri iubeto neve quis decurio d(e) e(a) r(e), q(ua) d(e) r(e) a(ge)tur, in decurionib(us) sententiam dicito neve d(ecretum) d(ecurionum) scribito, neve in tabulas pu[b]licas referto, neve referendum curato, quo quis senator senatorisve f(ilius) p(opuli) R(omani) c(oloniae) G(enetivae) patronus atopsetur sumatur fiat nisi de tri um partium d(ecurionum) d(ecreto) senten[t(ia)] per tabellam facito<sup>4</sup> et nisi de eo homine, de quo  
 45 tum referetur consuletu[r, d(ecretum)] d(ecurionum) fiat, qui cum e(a) r(es) a(ge)tur, in Italiam sine imperio<sup>5</sup> privatus erit. Si quis adversus ea ad [dec]urion(es) rettulerit d(ecurionum)-ve d(ecretum) fecerit faciendumv[e]

1) v. p. 136 n. 8. — 2) De tribus capp. sequentibus cf. p. 135 n. 2. — 3) enmq. — 4) facta Fabricius; cf. col. 3 l. 5. — 5) impecio.

curaverit inve tabulas p[ublicas] rettulerit referri iusserit sive  
quis in decurionib(us)  
sententiam di[x]erit d(ecurionum)ve [d(ecretum) scrips]erit in(ve)  
tabulas publicas rettulerit referendumve  
curaverit, in res sing(ulas), quo[tienscu]mque quit atversus ea fe-  
cerit, is<sup>1</sup> HS cccIcō c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae)<sup>2</sup>  
d(are) d(amnās) e(sto), eiusque pecuniae cui (eorum)<sup>3</sup> volet rec(i- 50  
perat.) iudic(io) aput IIvir(um) interregem praef(ectum) actio  
petitio persecutioque [e ex h(ac) l(ege) i(usi) pot]est(as)que e(sto).  
Neve quis IIvir aedilis praef(ectus) [c(oloniae) (G(enetivae) I(uliae) quicu]m-  
CXXXI. que erit ad decuriones c. G. referto neve d(ecuriones) con-  
col. 3 sulito neve d(ecretum) d(ecurionum) facito neve d(c) e(a) r(e) in 1  
tabulas publicas referto neve referri iubeto  
neve quis decurio d(e) e(a) r(e) in decurionib(us) sententiam di-  
cito neve d(ecretum) d(ecurionum) scribito ne-  
ve in tabulas publicas referto neve referendum curato, quo quis  
senator  
senatori[s]ve f(ilius) p(opuli) R(omani) c(oloniae) G. I. hospes at-  
optetur, hospitium tessera(⟨s⟩)ve hospitalis<sup>4</sup> cum  
quo fi[at, n]isi de maioris<sup>5</sup> p(artis) decurionum sententia per ta- 5  
bellam facito<sup>6</sup> et nisi  
de eo [h]omine, de quo tum referetur consuletur, d(ecretum) d(e-  
curionum) fiat, qui cum e(a) r(es) a(getur), in Italiam  
sine imperio privatus erit. Si quis adversus ea ad decuriones  
rettulerit d(ecretum)ve  
d(ecurionum) fe[c]erit faciendumve curaverit inve tabulas publicas  
rettulerit re-  
f[e]rri iusserit sive quis in decurionibus sententiam dixerit d(e-  
cretum)ve d(ecurionum)  
scripserit in(ve) tabul(as) public(as) rettulerit referendumve cu- 10  
raverit,  
[i]s in res sing(ulas) quotienscumque quit adversus ea fecerit.  
HS ccIcō c(olonis) c(oloniae)  
G(enetivae) Iuliae d(are) d(amnās) e(sto), eiusque pecuniae cui  
eorum<sup>3</sup> volet recu(peratorio) iudic(io)  
aput IIvir(um) pr(a)ef(ectum)ve actio petitio persecutioque h(ac)  
l(ege) ius potest(as)que esto.

Ne quis in c. G. post h(anc) l(egem) datam petitor kandidatus,  
CXXXII. quicumque in c. G. I. mag(istratum) petet, [m]agistratus(ve) 15  
peten-  
di causa in eo anno, quo quisque anno petitor  
kandidatus mag(istratum) petet petiturusve erit, mag(istra-  
tus) pe-

1) /x. — 2) CCI. — 3) v. p. 136 n. 8. — 4) hospitiaes. — 5) maiosis. —  
6) Cf. p. 136 n. 8.

- tendi convivia facito neve at cenam quem<ve>  
 vocato neve convivium habeto neve facito s(ciens) d(olo)<sup>1</sup> m(alo),  
 20 quo quis<sup>2</sup> snae petitionis causa convi<vi>um habeat  
 ad cenamve quem<<ve>> vocet, praeter dum quod ip-  
 se candidatus petitor in eo anno, <quo> mag(istratum) petat,  
 vocar[it] dum taxat <in> dies sing(ulos) h(ominum) VIII  
convi<vi>um  
habeto, si volet, s(ine) d(olo) m(alo). Neve quis petitor  
 25 candidatus  
 donum munus aliudve quit det largiatur peti-  
 tionis causa sc(iens) d(olo) m(alo). Neve quis alterius petitionis  
 causa convivia facito neve quem ad cenam voca-  
 to neve convivium habeto, neve quis alterius pe-  
 titionis causa cui quit d[on]um munus aliutve qu[it]  
 30 dato donato largito sc(iens) d(olo) m(alo). Si quis atversus ea  
 fecerit, HS 100 c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are)  
 d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae, cui<sup>3</sup> eor(um) volet  
 rec(iperatorio) iudic(io) apud IIvir(um) praef(ectum)<ve> actio  
 petio per-  
 sec(utio)que ex h(ac) l(ege) i(us) potest(as)que esto.
- CXXXIII. Qui col(oni) Gen(etivi) Iul(ienses) h(ac) l(ege) sunt erunt,  
 eorum omnium uxo-  
 35 res, quae in c(olonia) G(enetiva) I(ulia) h(ac) l(ege) sunt,  
eae mulieres legibus c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) vi-  
rique parento iuraque ex h(ac) l(ege), quaecumque in  
 hac lege scripta sunt, omnium rerum ex h(ac) l(ege) hab[en]-  
 to s(ine) d(olo) m(alo).
- CXXXIV. Ne quis IIvir aedil(is) praefectus c(oloniae) G(enetivae),  
 quicumque erit, post  
 40 h(anc) l(egem) ad decuriones c(oloniae) G(enetivae) referto  
 neve decuriones consu-  
 lito neve d(ecretum) d(ecurionum) facito neve<sup>4</sup> d(e) e(a) r(e)  
 in tabulas publicas re-  
 fertor neve referri iubeto neve quis decurio, cum e(a)  
 r(es) a(getur), in decurionibus sententiam dicito neve d(ecre-  
 tum) d(ecurionum)  
 scribito neve in tabulas publicas referto neve[e]

1) p. — 2) quit. — 3) Vide ad p. 136 n. 8. — 4) nive.



re]ferendum curato. quo cui pecunia publica a[liutve] 45  
 quid honoris habendi causa munerisve d[andi pol]  
 licendi <prove> statua danda ponenda detur do[netur]...

VI 29. Lex civitatis Narbonensis de flamonio provinciae.  
 (aetatis Augusti).

⑥ 12.6038. Dess. 6964. E tabula aenea fracta alta m. 0,22 crassa m. 0,014, rep. anno 1888 Narbone inter rudera balnei antiqui. Descr. Barthomieu Narbonensis. Repetivit Alibrandi bull. dell' ist. di dir. Rom. I, 173 sq. — Lex de officiis flaminis Augustalis data videtur esse ab Augusto fortasse tum cum coloniae Narbonensi cognomina Iuliae Paternae attribuit, flaminem provinciae instituens ad similitudinem flaminis Dialis urbis Romae. Legem civitatis esse inde intellegitur, quod v. 17 ad civitatem nomen non enuntiat; flamen tamen sine dubio pertinuit ad provinciam universam.

[De hominibus flaminis.]

... [Na]rbone [... flamen  
 cum rem divinam faciet sacrificab]itque, lictores [qui magistratibus  
 apparent, ei apparento  
 secundum lege]m iusque eius provinciae ...  
 . ei in decurionibus senatuve [sententiae dicendae signandique<sup>1</sup>  
 . item ... inter decuriones s]enatoresve subsellio primo spectan[di 5  
 ludos publicos eius provinciae ius esto  
 . uxor fla]minis veste alba aut purpurea vestita f[estis diebus].  
 . neve invita iurato<sup>2</sup> neve corpus hominis mor[tui attingito neve<sup>3</sup>.  
 nisi necessa]rii hominis erit eique spectaculis publicis eius [provin-  
 ciae loco .. interesse liceto].

De honoribus eius qui flamen f[uerit].

[Si qui flamen fue]rit adversus hanc legem nihil fecerit, tum 10  
 is qui flamen erit c[urato per duoviros ut ... ° per tabell]as iurati<sup>4</sup> 11

1) Signandi (cf. l. 15) vocabulum obscurum fortasse referendum est ad sententiam in curia latam per tabellam, scilicet signo notatam. — 2) Cf. Gell. 10, 15, 31: Sacerdotem Vestalem et flaminem Dialem in omni mea iurisdictione iurare non cogam. — 3) funus exequitor nisi necessa] Hirschfeld; convivio interesto nisi id in domo necessa] Mo. — 4) iurati sunt aut decuriones eius civitatis, unde flamen oriundus fuit, aut qui sunt in concilio provinciae. Illa opinio eo commendatur quod honores (v. 14) non ad solum concilium spectant, sed item ad singulas curias; nihilominus altera fortasse praeferenda. [VII decurione]s priores editiones; per tabell]as Mispoulet Bull. critique 1898 p. 254.]

decernant placeatne ei qui flamonio abierit permitti sta[*tuam sibi*  
 12 *ponere. Cui ita decreverint*° ius esse sta]tuae ponendae nomenque  
 suum patrisque et unde sit et quo anno fla[*men fuerit inscribendi,*  
 13 *ei*° Narbo]ne intra fines eius templi statuatae ponendae ius esto, nisi  
 14 cui imperator [*Caesar Augustus interdixerit. Eidem*° i[n curia sua  
 et concilio provinciae Narbonensis inter sui ordinis secundum le-  
 15 [*gem . . . . .*]° sententiae dicendae signandique<sup>1</sup> ius esto, item specta-  
 culo publico in provincia [*edendo inter decuriones interesse prae*]°  
 16 textato eisque diebus quibus cum flamen esset, sacrificium fecerit,  
 ea veste pu[*blice uti, qua in eo faciendo usus est*].

17 Si flamen in civitate esse des[*ierit*]°<sup>2</sup>.  
 18 Si flamen in civitate esse desiderit<sup>2</sup> neque ei subrogatus erit,  
 19 tum uti quis[*que flamen? . . . . . Narbone erit*]° in triduo quo  
 certior factus erit et poterit, Narbone<sup>3</sup> sacra facito [*eaque omnia*  
 20 *secundum hanc legem per reliquam*]° partem eius anni eo ordine  
 habeto quo annuorum flamin[*um sacra habentur, eique si ea habuerit*  
 21 *per dies non minus*]° XXXsiremps lex ius causaque esto quae fla-  
 mini Augus[*tali ex hac lege facto erit*].

23 Quo loco concilia[*m provinciae habendum sit*].  
 24 Qui in concilium provinciae convenerint N[*arbonem, ibi id*  
 25 *habent. Si quid extra Narbonem finesve Narbone*]°sium concilio  
 habito actum erit, it ius ra[*tumque ne esto*].

26 De pecu[*nia sacris destinata*].  
 Qui flamonio abierit, is ex ea pecunia [*quae sacris destinata*  
 27 *erit quod eius superfuerit statu*]°as imaginesve imperatoris Caes[*aris*  
 28 *Augusti . . arbitrato eius qui eo anno pro*]°vinciae praeerit intra  
 idem t[*emplum dedicato . . . seque omnia sic, ut hac lege cautum*  
 29 *est de*]° ea re, fecisse apud eum qui ra[*tiones provinciae putabit*  
 30 *probato*] . . . ° . . . templ . . .

### 30. Lex Salpensana a. 81—84.

Ⓔ 2,1963. Dess. 6088. — Anno 1861 in Hispania prope urbem Ma-  
 lagam duae tabulae ahenae effossae sunt, altera l. m. 0,93. a. m. 0,76, dua-  
 bus columnis inscripta, altera l. m. 1,29, a. m. 0,94, quinque columnis in-  
 scripta. Consilio, non casu, in terra conditae esse videntur, cum eruderatae  
 sint tegulis substructis impositae telaeque lintae reliquiis involutae; unde  
 contigit, ut prorsus integrae optimeque servatae in lucem prodierint. Nec  
 tamen leges integras tabulae exhibent, sed capita tantum aliquot, minor c. 21

1) Cf. p. 141 n. 1. — 2) Cf. Hirschfeld, Z.S.St. 9,403. — 3) narboni.

—29, maior c. 51—69, quae capita numerorum notis adiectis rubricisque superscriptis distincta sunt. Singulis rubricis littera R praescripta est. Esse partes legum municipalium Salpensae et Malacae municipiorum ipsae ostendunt, quas leges a Domitiano imperatore inter a. 81 et 84 datas esse cum ex cognomine municipiorum Flavii Salp. et Flavii Mal. (S. 26. 28. 29. M. 8. 61. 62. 64) intellegitur tum ex formula iuris iurandi aliisque indiciiis. (S. 25. 26 et 22—24. M. 59.) Cum autem Domitiano cognomen 'Germanici', quod 84 p. C. accepit, nondum additum sit, intra a. 81 et 84 scriptae sint necesse est. Editae et illustratae sunt primum in Hispania a. 1853 a R. de Berlanga, avvocato Malacitano, in Germania 1855 a Mommseno (Die Stadtrechte der lat. Gem. Sal. u. Mal.), novissime ab Huebner in *cit.* Eduardum Laboulaye de fide tabularum dubitantem (Les tables de M. et S. 1856) refutarunt C. Giraud (Les tables de S. et M. 1856. La Lex Malac. 1868) et L. Arnolds, ZRG. 6, 393. Commentarii novissimi sunt: van Lieer, de aere S. et M. 1865, van Swinderen, de aere S. et M. 1866. — Salpensa oppidum est prope Hispalim.

[R(ubrica.) Ut magistratus civitatem Romanam consequantur.

[XXI. . . Qui IIvir aedilis quaestor ex hac lege factus erit, cives Romani sunt, cum post annum magistratu] ° abierint, cum 1 parentibus coniugibusque <<h>>ac liberi<>, qui legitimis nuptis quae ° siti in potestatem parentum fuerint<sup>1</sup>, item nepotibus ac neptibus 2 filio ° na<<tal>>is <>natabus>, qui quaeque in potestate parentum fue- 3 rint; dum ne plures c(ives) R(omani) ° sint, qua<>m> quod ex h(ac) 4 l(ege). magistratus creare oportet. ~

R. Ut qui civitat(em) Roman(am) consequantur, maneant 5 in eorundem m(anicipi)o m(anu) ° potestate. ~ 6

XXII. ° Qui quae<<q>>ve ex h. l. exve <<ex>> edicto imp(eratoris) 7 Caesaris Aug(usti) Vespasiani, imp(eratoris)ve Titi ° Caesaris Au- 8 g(usti), aut imp(eratoris) Caesaris Aug(usti) Domitiani p(atris) p(a- triae) civitatem Roman(am) ° consecutus consecuta erit, is ea in 9 eius, qui c(ivis) R(omanus) h(ac) l(ege) factus erit, potestate ° manu 10 mancipio, cuius esse deberet, si civitate Romana<sup>2</sup> mutatus ° mutata 11 non esset, esto idque ius tutoris optandi habeto, quod ° haberet, si a 12 cive Romano ortus orta neq(ue) civitate mutatus mu<>tata esset. 13

1) fuerunt. — 2) Romana del.; v. 12.18.

R. Ut qui c(ivitatem) R(omanam) consequentur, iura libertorum retineant.

14 XXIII. Qui quaeve <ex> h(ac) l(ege) exve edicto imp(eratoris)  
Caes(aris) Vesp(asiani) Aug(usti), imp(eratoris)ve Titi Caes(aris)  
15 Vespasian(i) Au(gusti) ° aut imp(eratoris) Caes(aris) Domitiani Au-  
g(usti) c(ivitatem) R(omanam) consecutus consecuta erit: is in °  
16 libertos libertasve suos suas paternos paternas, qui quae in c(ivitatem)  
17 R(omanam) non ° venerit, deque bonis eorum earum et is, quae liber-  
18 tatis causa inposita ° sunt, idem ius eademque condicio esto, quae  
19 esset, si civitate mutatus<sup>1</sup> ° mutata«e» non esset.

R. De praefecto imp(eratoris) Caesaris Domitiani Aug(usti).

20 XXIII. Si eius municipi decuriones conscriptive municipesve  
21 imp(eratori) Caesari«s» Domitian(o) ° Aug(usto) p(atri) p(atriciae)  
22 IIviratum communi nomine municipum eius municipi de°tulerint<sup>2</sup>  
imp(erator)«q»ue Domitianus<sup>3</sup> Casa«is» Aug(ustus) p(ater) p(atriciae)  
23 eum IIviratum receperit ° et loco suo praefectum quem esse iusserit:  
24 is praefectus eo <i>u<r>e esto, quo ° esset si eum IIvir(um) i(ure)  
d(icundo) ex h(ac) l(ege) solum creari oportuisset isque ex h(ac)  
25 l(ege) solus ° IIvir i(ure) d[icundo] creatus esset.

R. De iure praef(ecti), qui a IIvir(o) relictus sit.

26 XXV. Ex IIviris qui in eo municipio i(ure) d(icundo) p(rae-  
27 erunt), uter postea ex eo municipio proficiscetur ° neque eo die in  
28 id municip<i>um esse se rediturum arbitrabitur, quem ° praefectum  
29 municipi non minorem quam annorum XXXV ex ° decurionibus con-  
30 scriptisque relinquere volet, facito ut is iuret per ° Iovem et divom  
Aug(ustum) et div(o)m Claudium et divom Vesp(asianum) Aug(u-  
31 stum) et divom ° Titum Aug(ustum) et Genium imp(eratoris) Caesaris  
32 Domitiani Au(gusti) deosque Penates; ° quae IIvir(um)<sup>4</sup>, qui i(ure)  
d(icundo) p(raeest), h(ac) l(ege) facere oporteat, se, dum praefectus  
33 erit, d(um) t(axat)<sup>5</sup> quae eo ° tempore fieri possint facturum, neque  
34 adversus ea <f>acturum scientem ° d(olo) m(alo); et cum ita iura-  
35 verit, praefectum eum eius municipi relinquito. Ei ° qui ita prae-  
fectus relictus erit, donec in id municipium alteruter ex IIviris °  
36 adierit, in omnibus rebus id ius eaque<sup>7</sup> potestas esto, praeterquam

1) mutatis — 2) de/tulerant. — 3) Domitiani Caesaris. — 4) IIviri. —  
5) d. p. — 6) ii. — 7) erque.

de praefect<sup>o</sup>to relinquendo et de c(ivitate) R(omana) consequenda, 37  
quod ius quaeque potestas h(ac) l(ege) ° IIviri⟨s qu⟩i⟨n⟩ iure dicundo 38  
praeerunt datur. Isque dum praefectus erit quo<sup>o</sup>tiensque munici- 39  
pium egressus erit, ne plus quam singulis diebus abesto.

R. De iure iurando IIvir(um) et aedil(ium) et q(uae- 40  
storum).

XXVI. Duovir(i) qui in eo municipio i(ure) d(icundo) p(rae- 41  
sunt)<sup>1</sup>, item aediles ⟨qui⟩ in eo municipio sunt, item ° quaestores 42  
qui in eo municipio sunt, eorum quisque in diebus quinq(ue) ° proxu- 43  
mis post h(anc) l(egem) datam; quique IIvir(i) aediles quaestoresve  
postea ex h(ac) l(ege) ° creati erunt, eorum quisque in diebus quin- 44  
que proxumis, ex quo IIvir ° aedilis<sup>2</sup> quaestor esse coeperit, prius- 45  
col. 2 quam decuriones conscriptive ° habeantur, iuranto pro contione per 1  
Iovem et div⟨o⟩m Aug(ustum) et divom Claudi<sup>o</sup>um et divom 2  
Vespasianum Aug(ustum) et divom Titum Aug(ustum) et Genium  
Domitiani ° Aug(usti) deosque Penates: se, quodquomque ex h. l. 3  
exque re<sup>3</sup> communi m(unicipum) m(unicipi) Flavi ° Salpensani cen- 4  
seat, recte esse facturum, neque<sup>4</sup> adversus h(anc) l(egem) remve  
commu<sup>o</sup>ne[m] municipum eius municipi facturum scientem d(olo) 5  
m(alo), quosque prohi<sup>o</sup>bere possit prohibiturum; neque se aliter 6  
consilium habiturum neq(ue) aliter ° daturum neque sententiam<sup>5</sup> 7  
dicturum, quam ut ex h(ac) l(ege) exque<sup>6</sup> re communi ° municipum  
eius municipi censeat fore. Qui ita non iuraverit, is HS X (milia) 8  
° municipibus eius municipi d(are) d(arnas) esto, eiusque pecuniae 9  
deque ea pecunia mu<sup>o</sup>nicipum eius municipi cui volet, cuique per 10  
hanc legem licebit, actio peti<sup>o</sup>tio persecutio esto. 11

R. De intercessione IIvir(um) et aedil(ium) ⟨et⟩  
q(aestorum).

XXVII. Qui IIvir(i) aut aediles aut quaestores eius municipi 12  
erunt, his IIvir(is) inter ° se et cum aliquis alterutrum eorum aut 13  
utrumque ab aedile aedilibus ° aut quaestore⟨s⟩ quaestoribus appel- 14  
labit, item aedilibus inter se<sup>7</sup>, inter<sup>o</sup>cedendi, in triduo proximo 15  
quam appellatio facta erit poteritque ° intercedi, quod eius adversus 16

1) f. d. p. — 2) aediles. — 3) quod quemque ex h. l. ex quod re. —  
4) necve. — 5) sententiam. — 6) quam ut (vel vi vel ve) h. l. ex qua re. —  
7) item quaestoribus inter se *ins.*

17 h(anc) l(egem) non fiat, et dum ne amplius quam semel<sup>o</sup> quisque  
18 eorum in eadem re appelletur, ius potestasque esto, neve quis<sup>o</sup> ad-  
versus ea quid, quom<sup>1</sup> intercessum erit, facito.

19 R. De servis apud Ilvir(um) manumittendis.

20 XXVIII. Si quis municeps municipi Flavi Salpensani, qui  
21 Latinus erit, apud Ilvir(os),<sup>o</sup> qui iure dicundo praeerunt eius muni-  
22 cipi, servom suom servamve suam<sup>o</sup> ex servitute in libertate⟨*m*⟩  
23 manumiserit, liberum liberamve esse iusserit,<sup>o</sup> dum ne quis pu-  
24 pillus neve quae virgo mulierve sine tutore auctore<sup>o</sup> quem quamve  
25 manumittat, liberum liberamve esse iubeat: qui ita<sup>o</sup> manumissus  
26 liberve esse iussus erit, liber esto, quaeque ita manumissa<sup>o</sup> libe-  
rave ⟨*esse*⟩ iussa erit, libera esto, uti qui optimum<sup>2</sup> iure Latini  
27 libertini li<sup>o</sup>beri sunt erunt; dum<sup>3</sup> is qui minor XX annorum erit  
28 ita manumittat,<sup>o</sup> si causam manumittendi iusta⟨*m*⟩ esse is nume-  
29 rus decurionum, per quem<sup>o</sup> decreta h(ac) l(ege) facta rata sunt,  
censuerit.

R. De tutorum datione.

30 XXIX. Cui tutor non erit incertusve erit, si is eave<sup>4</sup> muni-  
31 ceps municipi Flavi Salpensani<sup>o</sup> erit, et pupilli pupillave non  
erunt, et ab Ilviris, qui i(ure) d(icundo) p(raerunt) eius municipi,  
32 postu<sup>o</sup>laverit, uti sibi tutorem det, ⟨*et*⟩ eum, quem dare<sup>5</sup> volet, no-  
33 minaverit: tum<sup>6</sup> is,<sup>o</sup> a quo postulatum erit, sive unum sive plures  
34 collegas habeat, de omnium colle<sup>o</sup>garum sententia, qui tum in eo  
35 municipio intrave fines municipi eius erit,<sup>o</sup> causa cognita, si ei  
36 videbitur, eum qui nominatus erit tutorem dato. Sive<sup>o</sup> is eave,  
cuius nomine ita postulatum erit, pupil(lus) pupillave erit, sive is,  
37 a quo<sup>o</sup> postulatum erit, non habeat collegam, ⟨*collega*⟩⟨*q*⟩ue eius  
38 in eo municipio intrave<sup>o</sup> fines eius municipi nemo erit: tum<sup>7</sup> is, a  
39 quo ita postulatum erit, causa co<sup>o</sup>gnita in diebus X proxumis, ex  
40 decreto decurionum, quod cum duae partes<sup>o</sup> decurionum non minus  
41 adfuerint, factum erit, eum, qui nominatus<sup>o</sup> erit, quo ne ab iusto  
tutore tutela ⟨*h*⟩abeat ei tutorem dato. Qui tutor h(ac) l(ege)<sup>o</sup>  
42 datus erit, is ei, cui datus erit, quo ne ab iusto tutore tutela ⟨*h*⟩a-  
43 beat, tam iustus<sup>o</sup> tutor esto, quam si is c(ivis) R(omanus) et<sup>8</sup> ad-  
gnatus proximus c(ivis) R(omanus) tutor esset.

1) quicumque. — 2) optime. — 3) tum. — 4) ereve. — 5) dari *Gradenwitz*. — 6) dum. — 7) cum. — 8) et *ins. Hu.*

## 30. Lex Malacitana a. 81—84.

Ⓒ 2,1964 (cf. p. 876). Dess. 6089. Cf. quae praemisimus Legi Salpensanae supra Nr. 29.

## [R. De nominatione candidatorum.

col. 1 LI. Si ad quem diem professionem]	
feri oportebit, nullius nomine aut	1
pauciorum, quam tot quod creari oportebit, professio facta erit, sive ex his, quorum nomine professio <sup>1</sup> facta erit, pauciores erunt quorum h(ac) l(ege) comitiis rationem habere oporteat, quam tot <quot> creari oportebit: tum is qui comitia habere debet proscrito, ita u(t) d(e) p(lano) r. l. p. <sup>2</sup> , tot nomina eorum, quibus per h(anc) l(egem) eum honorem petere licebit, quod derunt ad eum numerum, ad quem creari ex h(ac) l(ege) oportebit. Qui ita proscripti erunt ii, si volent, apud eum, qui ea comitia habiturus erit, singuli singulos eiusdem condicionis <sup>3</sup> nominato,	5
ique item, qui tum ab is nominati erunt, si volent, singuli singulos apud eundem ea⟨n⟩demque condicione nominato; isque, apud quem ea nominatio facta erit, eorum omnium nomina proponito, ita ut ⟨u(nde)⟩ <sup>4</sup> d(e) p(lano) r. l. p. <sup>2</sup> , deque is omnibus item comitia habeto, perinde ac si eorum quoque nomine ex h(ac) l(ege) de petendo honore professio facta esset intra praestitutum diem petereque eum honorem sua sponte c⟨o⟩epissent neque eo proposito destitissent.	10 15 20 25

## R. De comitiis habendis.

Ex Iiviris qui nunc sunt, item ex is, qui	
LII. deinceps in eo municipio Iiviri erunt,	30

1) professio. — 2) r(ecte) l(egi) p(ossint). — 3) condiciones. — 4) ⟨ut⟩ u(t) Dess. coll. l. 8.

uter maior natu erit, aut si ei causa quae incidere q(uo) m(inus) comitia habere, possit, tum alter ex his comitia Iivir(is), item aedilibus, item quaestoribus rogandis  
 35 subrogandis h(ac) l(ege) habeto; utique ea distributione curiarum, de qua supra comprehensum est, suffragia ferri debent, ita per tabellam ferantur facito. Quique ita creati erunt, ii annum unum  
 40 aut, si in alterius locum creati erunt, reliqua parte eius anni in eo honore sunt, quem suffragis erunt consecuti.

R. In qua curia incolae suffragia ferant.

45 Quicumque in eo municipio comitia Iiviris, LIII. item aedilibus, item quaestoribus rogandis habebit, ex curiis sorte ducito unam, in qua incolae, qui cives R(omani) Latine cives erunt, suffragium<sup>1</sup> ferant, eisque in ea curia suffragi latio esto.

R. Quorum comitis rationem haberi oporteat.

Qui comitia habere debet, is primum Iivir(os) LIIII. qui iure dicendo praesit ex eo genere ingenuorum hominum, de quo h(ac) l(ege) cautum comprehensumque est, deinde proximo quoque tempore aediles, item quaestores ex eo genere ingenuorum hominum, de quo h(ac) l(ege) cautum comprehensumque est,  
 55 creando(s) curato; dum ne cuius comitis rationem habeat, qui Iiviratum petet «et», qui minor annorum XXV erit, quive intra quinquennium in eo honore fuerint; item qui aedilitatem quaesturam  
 60 ve petet, qui minor quam annor(um) XXV erit, quive in earum qua causa erit, propter  
 65

1) suffragio.



col. 2      quam, si c(ivis) R(omanus) esset, in numero decurionum conscriptorumve eum esse non liceret.      1

R. De suffragio ferendo.

Qui comitia ex h(ac) l(ege) habebit, is municipes curiatim ad suffragium ferendum vocato ita, ut uno vocatu omnes curias in suffragium vocet, eaeque singulae in singulis consaeptis suffragium per tabellam ferant. Itemque curato, ut ad cistam cuiusque curiae ex municipibus eius municipi terni sint, qui curiae non sint, qui suffragia custodiant, diribeant, et uti ante quam id faciant quisque eorum iurent: se rationem suffragiorum fide bona habiturum relaturumque. Neve prohibito, q(uo) m(inus) et qui honorem petent singulos custodes ad singulas cistas ponant. Iique custodes ab eo qui comitia habebit, item ab his positi qui honorem petent, in ea curia quisque eorum suffragium<sup>1</sup> ferto, ad cuius curiae cistam custos positus erit, eorumque suffragia perinde iusta rataque sunt ac si in sua quisque curia suffragium tulisset.      5  
10  
15  
20  
25

R. Quid de his fieri oporteat, qui suffragiorum numero pares erunt.

Is qui ea comitia habebit, uti quisque curiae cuius plura quam alii suffragia habuerit, ita priorem ceteris eum pro ea curia factum creatumque esse renuntiato<sup>2</sup>, donec is numerus, ad quem creari oportebit, expletus sit. Qua⟨m⟩ in curia totidem suffragia duo pluresve habuerint, maritum, quive maritorum numero erit,      30

1) eorum suffragio. — 2) renuntiatq.

35 caelibis liberos non habenti, qui mari-  
 torum numero non erit; habentem libe-  
 ros non habenti; plures liberos haben-  
 tem pauciores<sup>1</sup> habenti praeferto priorem-  
 que nuntiatio ita, ut bini liberi post no-  
 40 men inpositum aut singuli puberes amis-  
 si uirive<sup>2</sup> potentes amissae pro singulis  
 sospitibus numerentur. Si duo pluresve to-  
 tidem suffragia habebunt et eiusdem  
 condicionis erunt, nomina eorum in  
 45 sortem coicito, et uti cuiusque<sup>3</sup> nomen sor-  
 ti ductum erit, ita eum priorem alis renunti-  
 at<o>.

R. De sortitione curiarum et is, qui cu-  
 riarum numero par<<t>>es erunt.

Qui comitia h(ac) l(ege) habebit, is relatis omnium  
 50 LVII. curiarum tabulis nomina curiarum in sor-  
 tem coicito, singularumque curiarum no-  
 mina sorte ducito, et ut cuiusque curiae  
 nomen sorte exierit, quos ea curia fecerit,  
 pronuntiari iubeto; et uti quisque prior  
 55 maiorem partem numeri curiarum con-  
 fecerit, eum, cum h(ac) l(ege) iuraverit caverit-  
 que de pecunia communi, factum crea-  
 tumque renuntiatio, donec tot magistra-  
 tus sint quod h(ac) l(ege) creati oportebit. Si toti-  
 60 dem curias duo pluresve habebunt,  
 uti supra comprehensum est de is qui  
 suffragiorum numero pares essent, ita  
 de is qui totidem curias habebunt fa-  
 cito, eademque ratione priorem quem-  
 65 que creatum esse renuntiatio.

R. Ne quid fiat, quo minus comitia ha-  
 beantur.

Ne quis intercedito neve quit aliut fa-  
 LVIII. cito, quo minus in eo mun<i>cipio h(ac) l(ege)

1) pauiores. — 2) utrive. — 3) quiusque.

	comitia habeantur perficiantur.	70
col. 3	Qui aliter adversus ea fecerit sciens d(olo) m(alo), is in res singulas HS X(milia) mu- nicipibus municipii <sup>1</sup> Flavi Malacitani d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae deque ea pecun(ia) municipi eius municipii qui volet, cuique per h(anc) l(egem) licebit, actio petitio persecutio esto.	1 5
	R. De iure iurando eorum, qui maiorem partem numeri curiarum expleverit.	
	Qui ea comitia habebit, uti quisque eorum.	
LIX.	qui Iiviratum aedilitatem quaesturam- ve petet, maiorem partem numeri curia- rum expleverit, priusquam eum factum creatumque renuntiet, iusiurandum adi- gito in contionem palam per Iovem et di- vom Augustum et divom Claudium et divom Vespasianum Aug(ustum) et divom Titum Aug(ustum) et Genium imp(eratoris) Caesaris D<omitia>ni Aug(usti) deosque Penates se «eum» qu<a>e ex h(ac) l(ege) facere oportebit facturum, neque adversus h(anc) l(egem) fecisse aut facturum esse scientem d(olo) m(alo).	10 15 20
	R. Ut de pecunia communi munici- pum caveatur ab is, qui Iiviratum quaesturamve petet.	
	Qui in eo municipio Iiviratum quaesturam- ve petent quique propterea, quod pauciorum nomine quam oportet professio facta esset, nominatim in eam condicionem rediguntur, ut de his quoque suffragi- um ex h(ac) l(ege) ferri oporteat: quisque eorum, quo die comitia habebuntur, ante quam suffragium feratur arbitrato eius qui ea comitia habebit praedes in commune mu- nicipum dato pecuniam communem eo- rum, quam in honore suo tractaverit,	25 30

---

1) municepii.

- 35 salvam is fore. Si d(e) e(a) r(e) is praedibus minus  
cautum esse videbitur, praedia subsignato  
arbitratu eiusdem. Isque ab iis praedes prae-  
diaque sine d(olo) m(alo) accipito, quoad recte cau-  
tum sit, uti quod recte factum esse volet.  
40 Per quem eorum, de quibus Hvirorum quaes-  
torumve comitiis suffragium ferri oport-  
tebit, steterit, q(uo) m(inus) recte caveatur, eius qui<sup>1</sup> comi-  
titia habebit rationem ne habeto.

R. De patrono cooptando.

- Ne quis patronum publice municipibus muni-  
45 LXI. cipii Flavi Malacitani cooptato patrocini-  
umve cui deferto, nisi ex maioris partis de-  
curionum decreto, quod decretum factum  
erit, cum duae partes non minus adfue-  
runt et iurati per tabellam sententiam tu-  
50 lerint. Qui aliter adversus ea patronum  
publice municipibus municipii Flavi Ma-  
lacitani cooptaverit patrociniumve cui  
detulerit, is HS X (milia) n(ummum) in publicum<sup>2</sup> muni-  
cipibus municipii Flavi Malacitani d(are) d(amnas) e(sto); et is,  
55 qui<sup>3</sup> adversus h(anc) l(egem) patronus cooptatus cui-  
ve<sup>4</sup> patrocinium delatum erit, ne magis  
ob eam rem patronus municip⟨i⟩um muni-  
cipii Flavi Malacitani⟨tani⟩ esto.

- R. Ne quis aedificia, quae restitutu-  
non  
60 rus erit, destruat.

- Ne quis in oppido municipii Flavi Malacita-  
LXII. ni quaeque ei oppido continentia aedificia  
erunt, aedificium detegito destruito demo-  
liundumve curato, nisi<sup>5</sup> decurionum con-  
65 scriptorumve sententia, cum maior pars  
eorum adfuerit, quod restitu⟨tu⟩rus intra proxi-

1) eiusque. — 2) dublicum. — 3) eisque. *Excidisse videtur formula sollemnis eiusque pecuniae — esto, ut in c. 58.62.67. Salp. 26. ZRG. 3.364 n. 80.* — 4) cu/ius. — 5) inserendum fortasse de.

mum annum non erit. Qui adversus ea fecerit, is quanti e(a) r(es) e(rit), t(antam) p(ecuniam) municipibus municipi

Flavi Malacitani d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae deque ea pecunia municipi eius municipii, 70  
 qui volet cuique per h(anc) l(egem) licebit<sup>1</sup>, actio petitio  
 persecutio esto. 1

R. De locationibus legibusque locationum proponendis et in tabulas municipi referendis.

Qui Iivir i(ure) d(icundo) p(raeerit), vectigalia ultroque tributa, 5  
 LXIII. sive quid aliud communi nomine municipum eius municipi locari oportebit, locato. Quasque locationes fecerit quasque leges dixerit, quanti quit locatum sit et <qui> praedes accepti sint quaeque praedia subdita 10  
 subsignata obligatae sint quique praediorum cognitores accepti sint, in tabulas communes municipum eius municipi referantur facito et proposita habeto per omne reliquom tempus honoris sui, ita ut 15  
 d(e)p(lano)r(ecte)l(egi)p(ossint), quo loco decuriones conscriptive proponenda esse censuerint.

R. De obligatione praedum praediorum cognitorumque.

Quicumque in municipio Flavio Malacitano 20  
 LXIV. in commune municipum eius municipi praedes facti sunt erunt quaeque praedia accepta sunt erunt, quique eorum praediorum cognitores facti sunt erunt: ii omnes et quae cuiusque eorum tum <fuerunt> erunt, cum 25  
 praees cognitorve factus est erit, quaeque postea esse, cum ii obligati esse coeperunt c<o>eperint<sup>2</sup>, qui eorum soluti liberatique non sunt non erunt aut non sine d(olo) m(alo) sunt erunt, ea-  
 que omnia, quae<<que>> eorum soluta liberata- 30

1) licerit. — 2) coeperint ceperint. [Adde praeterea ii omnes. TH. M.]

que non sunt non erunt aut non sine  
 d(olo) m(alo) sunt erunt, in commune municipum  
 eius municipii item obligati obli-  
 gata«e»que sunt, uti ii ea«e»ve p(opulo) R(omano) obligati obli-  
 35 gatave essent, si apud eos, qui Romae aera-  
 rio praessent, ii praedes iique<sup>1</sup> cognito-  
 res facti eaque praedia subdita subsigna-  
 ta obligatave essent. Eosque praedes eaque  
 praedia eosque cognitores, si quit eorum, in  
 40 quae cognitores facti erunt, ita non erit,  
 qui quaeve soluti liberati soluta libera-  
 taque non sunt non erunt aut non sine  
 d(olo) m(alo) sunt erunt, Iiviris, qui ibi i(ure) d(icundo) prae-  
 runt, ambobus alteri«us»ve eorum ex de-  
 45 curionum conscriptorumque decreto, quod  
 decretum cum eorum partes tertiae  
 non minus quam duae adessent factum  
 erit, vendere<sup>2</sup> legemque his vendundis dicere  
 ius potestasque esto; dum ea(m) legem is re-  
 50 bus vendundis dicant, quam legem eos,  
 qui Romae aerario praeerunt, e lege prae-  
 diatoria praedibus praedisque vendun-  
 dis dicere oporteret, aut si lege praedia-  
 toria emptorem non inveniet, quam le-  
 55 gem in vacuum vendendis dicere oportet;  
 et dum ita legem dicant, uti pecunia  
 in fore<sup>3</sup> municipi Flavi Malacitani  
 referatur luatur solvatur. Quaeque lex  
 ita dicta <e>rit, iusta rataque esto.

60 B. Ut ius dicatur e lege dicta praedibus  
 et praedis vendundis.

Quos praedes quaeque praedia quosque cog-  
 LXV. nitores Iiviri municipii Flavi Malaci-  
 tani h(ac) l(ege) vendiderint, de iis quicumque

---

1) inque. — 2) vendere *additum supra lineam*. — 3) *Sic aes. Mo.:* pecunia inde redacta in commune. *Lab.:* in foro. *Dernb.:* in publ. *Secundum col. V v. 12 et 20 emendandum est:* pecunia in publicum municipum.

i(ure) d(icundo) p(raeerit), ad quem de ea re in ius aditum erit 65  
 ita ius dicitur iudiciaque dato, ut ei, qui  
 eos praedes cognitores ea praedia mer-  
 cati erunt, praedes socii<sup>1</sup> heredesque eorum  
 i(que)<sup>2</sup>, ad quos ea res pertinebit, de is rebus  
 agere easque res petere persequi rec- 70  
 te possit.

R. De multa, quae dicta erit.

Multas in eo municipio ab IIviris prae-  
 col. 5 LXVI. fectove dictas, item ab aedilibus quas ae- 1  
 diles dixisse se apud IIviros ambo alter-  
 ve ex iis professi erunt, IIvir, qui i(ure) d(icundo) p(raeerit), in  
 tabulas communes municipum eius mu-  
 nicipi referri iubeto. Si cui ea multa dicta 5  
 erit aut nomine eius alius postulabit, ut  
 de ea ad decuriones conscriptosve refe-  
 ratur, de ea decurionum conscriptorum-  
 ve iudicium esto. Quaeque multae non 10  
 erunt iniustae a decurionibus con-  
 scriptisve iudicatae, eas multas IIviri  
 in publicum municipum eius muni-  
 cipii redigunto.

R. De pecunia communi municipum  
 deque rationibus eorundem. 15

Ad quem pecunia communis municipum  
 LXVII. eius municipi pervenerit, heresve ei-  
 ius isve ad quem ea res pertinebit, in die-  
 bus XXX proximis, quibus ea pecunia  
 ad eum pervenerit, in publicum muni- 20  
 cipum eius municipi eam referto. Qui-  
 que rationes communes negotiumve qu-  
 od commune<sup>3</sup> municipum eius muni-  
 cipi gesserit tractaverit, is heresve eius  
 <isve<sup>4</sup>> ad quem ea res pertinebit in diebus XXX 25

1) Cf. *Cic. de domo* 18,48: praedem socium. — 2) isque. — 3) com-  
 muni. — 4) om.; cf. v. 40.

30 proximis, quibus ea negotia easve ratio-  
 nes gerere tractare desierit quibusque  
 decuriones conscriptique habebuntur,  
 rationes<sup>1</sup> edito redditoque decurioni-  
 bus<sup>2</sup> conscriptisve cuive de his accipi-  
 endis cognoscendis ex decreto decurio-  
 num conscriptorumve, quod decretum  
 factum erit cum eorum partes non mi-  
 nus quam duae tertiae adessent, nego-  
 35 tium datum erit. Per quem steterit, q(uo)  
 m(inus) ita pecunia redigeretur referre-  
 tur quove minus ita rationes redde-  
 rentur, is, per quem steterit q(uo) m(inus) rationes  
 redderentur quove minus pecunia redige-  
 40 retur, referret[ur], heresque eius isque ad qu-  
 em ea res qua de agitur pertinebit, q(uantum) e(a) r(es)  
 erit, tantum et alterum tantum municipi-  
 pibus eiuis municipi d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuni-  
 ae deque ea pecunia municipum muni-  
 45 cipii Flavi Malacitani, «eius ea pecunia municipum m. F. M.»  
 qui volet cuique per h(anc) l(egem) licebit, actio pe-  
 titio persecutio esto.

50 R. De constituendis patronis causae, cum  
 rationes reddentur.

Cum ita rationes reddentur, Iivir, qui decurio-  
 LXVIII. nes conscriptosve habebit, ad decuriones  
 conscriptosve referto, quos placeat publi-  
 cam causam agere, iique decuriones con-  
 55 scriptive per tabellam iurati d(e) e(a) r(e) decer-  
 nunto, tum cum eorum partes non minus  
 quam duae tertiae aderunt, ita ut tres, qu-  
 os plurimi per tabellam legerint, causam  
 publicam agant, iique qui ita lecti erunt tem-  
 60 pus a decurionibus conscripti(s)ve, quo cau-  
 sam cognoscant actionemque suam or-

1) rationes. — 2) decurionibus.



dinent, postulanto, eoque tempore quod is datum erit transacto eam causam uti quod recte factum esse volet agunto.

## R. De iudicio pecuniae communis.

65

Quod m(unicipum) m(unicipii) Flavi Malacitani nomine pe-

LXIX. tetur ab eo, qui eius municipi munice-

ps<sup>1</sup> incolave erit, quodve cum eo agetur

quod pluris HS cIo sit neque tanti sit, ut [[de ea re pro- 69  
consulem ius dicere iudiciaque dare ex hac lege oporteat: de ea re  
IIvir praefectusve, qui iure dicundo praeerit eius municipii, ad quem  
de ea re in ius aditum erit, ius dicitur iudiciaque dato] . . .

## VII 31. Fragmentum legis Hispaniensis (saec. I).

*Prope Sevillam repertum dicit apud quem nunc est Parisiensis de Bourgade; vidit Héron de Villefosse. — Fragmento quae continentur exhibet etiam lex Malacitana V, 38—47. Cf. Dessau, Bormannheft 246 sqq. Suppl. sunt Dess., qui nec Salpensanae nec Malacitanae, sed tertio oppido destinatae legis partem censet esse: Mo. Eph. 9, 10. Hübner-Dessau Eph. 9, 261; ibid. p. 9. p. 133 alius legis fragmentum invenies.*

is per que]m steterit quom[inus rationes redderentur  
quove minus] pecunia rediger[etur referretur heresque  
eius isque ad q]uem e(a) r(es) qua de agi[tur pertinebit quanti ea  
res erit tan]tum et alterum [tantum municipibus eius  
municipi d(are)] d(amnās) esto ei[us]sque pecuniae deque ea pecunia  
municipu]m mun[icipii Flavi (?) qui volet cuique  
per h. l. li]cebit [actio petitio persecutio esto]  
. . . sit . . .

## 32. Fragmentum Tudertinum.

Ⓞ 1, 1409 (1<sup>2</sup> ). Ri. tab. 35. *Fragmentum tabulae aeneae, (alt. m. 0,25, lat. m. 0,27) a. 1729 in Tiberis alveo prope antiquum Tuder (hodie Todi) erutum, nunc Neapoli adservatum. Legem inscriptam colonicam esse, non populi Romani, Mo. probavit adversante Hu. Multa p. 277. Lamina, utpote inferior tabulae pars, tam a superiore quam a dextra et laeva parte fracta, finem tantum legis continet. Aetatis Augustae videtur esse. Supplevit Mo.*

. . . [Quae poenae ob iura sepulcrorum violata cautum iure 1  
Qui]ritium comprehensumve est uti dentur p(opulo) R(omano), u[ti

1) municipes.

- 2 *eaedem dentur colonis eius coloniae, ins esto . . . utique magistratus*  
*eius coloniae, si quis]* eorum qui quoque anno inferiorum sacri[s  
3 *fungentur, propter eam rem apud se damnatus erit, tantam pecu-*  
*niam, quantam is damnatus erit, ei coloniae d]*andam adtribuendam  
curent.
- 4 [Quae quem ex hac rogatione facere oportet, agito facito, neve  
quid adversus hanc rog[ationem agito facito d(olo) m(alo). Si quis  
5 <sup>o</sup> quid adversus hanc rogationem egerit fecerit]t sciens d(olo) m(alo),  
ei multa esto HS  $\overline{X}$  1, eiusque pecuni[ae qui volet magistratus petitio  
6 esto, . . . eamque pecuniam vel] populi iudicio petere vel in sacrum  
iudicare licet[o. °.
- 7 Si quis quid adversus alias rogationes] huius rogationis ergo  
fecerit, quodve ex earum [aliqua facere eum oporteret, huius  
8 rogationis ergo . . . n]on fecerit, id ei fraudi multae poenae ne  
esto.
- 9 Ne quis hanc rogationem abrogato neve huic rog]ationi ob-  
rogato neve de hac rogatione derogato, [quod eius contra leges  
10 publicas populi Romani . . . senatusve populi Romani in]ssionem  
11 factum non erit. Quod aliter rogatum e[rit in hac rogatione . . . :  
e(ius)] h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogatur).

## 33. Fragmentum Florentinum.

Ⓔ 1,1409 (I<sup>2</sup>, ). Lamina est Florentiae in museo Riccardiano ad-  
servata, duabus paginis scripta, fracta a parte et superiore et inferiore et  
dextra. Quo loco et tempore reperta sit non constat.

- 1 . . . in res singulas HS  $\overline{X}$  c. e. c. d. d. e(sto)<sup>2</sup>, [i]sque locus, ubi  
2 quis adversus ea humatus sepultusve erit,  
3 purus et religione solutus esto, eumque s(ine) f(raude) s(ua)  
4 qui volet exarato. Item ne quis alvos apium °.  
[cum Ilviro  
1 praef]ect(ove) de [e]a re cog[noscere non licebit legibus]  
2 eius c(oloniae) ita uti lege Aeli[a . . . (24) . . cautum]  
3 est, d. d. ad p.<sup>3</sup> de ea re refe[r]to isque praetor proponere  
4 edicereque debeto eam [rem] . .

1) id est decies. — 2) c(olonis) c(ius) c(oloniae) d(are) d(annas) e(sto). —  
3) d(ecreto) d(ecurionum) ad praetorem.

VII 33a. Fragmentum legis Lauriacensis (a. 210—213).

*E tabula aenea rep. a. 1906 Lauriaci prope Enns in castris legionis. — Ed. Bormann, Jahreshefte des österr. archäolog. Instituts 9 (1906) p. 315 sqq., cuius et supplementa sunt; nos quae Bormann ex Legum Salpensanae capite XXVI, Malacitanae capite LIV deprompsit, litteris rectis damus quadratis uncis inclusa.*

[Ex IIviris qui in eo municipio i(uri) d(icundo) pr(aesunt) uter postea] 1  
 . . . . .<sup>1</sup>. . . . .  
 . . . . . t aliave qua causa et . . . . . [necessitate ex eo municipio 2  
 proficiscetur neque eo die in id municipium esse se  
 rediturum] arbitrabitur, quem p[raefectum municipi ex decurionibus 3  
 conscriptisque relinquere volet non  
 minorem quam] annorum XXXV, praese[ntibus decurionibus con- 4  
 scriptisque non minus . . . facito, ut is . . . sicut hac lege  
 cautum com]prehensumque est<sup>2</sup>, iu[ret per Iovem et divom Aug. 5  
 ceterosque divos omnes et genium imp. Caesaris M. Aureli  
 Antonini] Pii Aug. Part(hici) max(imi) Brit(annici) [max(imi) deosque 6  
 Penates . . . . .

V 34. Epistula incertorum imperatorum de Tymandenis.

*Tymandus oppidum (hodie Yatzü Veran) in Pisidia situm est tribus horis orientem versus ab Apollonia. Ibi qui titulum repperit praefectus tum instituto Atheniensi Americanorum Sterrett dedit nobis et ut hoc loco prodiret liberaliter permisit. Iam legitur @E 3 S., 6866, Dess. 6090. Quorum imperatorum sit, non liquet, nec magis novimus Lepidum praesidem ut videtur Pisidiae; litteratura similis est Diocletianae. [VII Mo. Herm. 22, 321 sqq. = Ges. Schr. V, 550.]*

. . . . . ovi penitus . . . . . 1  
 . . . . . Tymandenis item  
 . . . . . ad scientiam nostram  
 . . . . . tua pertulit, contemplati sumus  
 [Tyman]denos voto praecipuo, summo etiam 5  
 studio optare, ut ius et dignitatem civita-  
 tis praecepto nostro consequantur, Lepide  
 carissime. Cum itaque ingenitum nobis

1) *Desunt multa. Bormann proponit exempli gratia municipes incolasque . . . . . causa armatos educe]t collato legis Ursonensis capite CIII: colon(os) incolasque contributos<que> quocumque tempore colon(iae) fin(ium), defendendorum causa armatos educere . . . . . — 2) sicut . . . cautum Bormann secundum leg. Malac. I, 59.*

sit, ut per universum orbem nostrum civi-  
 10 tatum honor ac numerus augetur eos-  
 que eximie cupere<sup>1</sup> videamus, ut civitatis  
 nomen honestatemque percipiant, isdem  
 maxime pollicentibus, quod apud se decu-  
 15 rionum sufficiens futura sit copia, cre-  
 didimus adnuendum. Quare volumus  
 ut eosdem Tymandenos hortari cu-  
 res ut voti sui conpotes redditi«s»  
 cum ceteris civitatibus nostris ea, que  
 ipsos consecutos ius civitatis con-  
 20 petit recognoscere, obsequio suo nitantur  
 implere. Ut autem sic uti ceteris  
 civitatibus ius est coeundi in<sup>2</sup> curiam,  
 faciendi etiam decreti et gerend*⟨i⟩* ce-  
 25 tera, que iure permissa sunt, ipsa quo-  
 que permissu nostro agere possit, et  
 magistratus ei itemque aediles, quaes-  
 tores quoque et si qua alia necessaria  
 facienda sunt, creare debebunt. Quem  
 ordinem agendarum rerum perpetuo  
 30 pro civitatis merito custodiri conve-  
 niet. Numerum autem decurionum  
 interim quinquaginta hominum in-  
 stituere debebis. Deorum autem in-  
 mortalium favor tribuet, ut aucti[s  
 35 e]orum<sup>3</sup> viribus adque numero mai[or  
 e]orum haberi copia possit.

[V] 35. Epistulae Ablabii praef. praet. et Constantini  
 imperatoris de iure civitatis Orcistenorum.

*Orcistus, hodie Eski Alikian, oppidum fuit Phrygiae salutaris in ipso  
 confinio Galatiae non longe a Pessinunte situm; ibi prostat basis haec tribus  
 lateribus inscripta, scilicet antica nobis est pagina I, latus intuenti dextrum  
 II, intuenti sinistrum III; quartum latus muro opinor olim applicitum va-  
 cat. Eius oppidi incolae datis precibus ad Constantinum Magnum filiosque  
 eius Crispum et Constantinum et Constantium (id est inter a. 323 et 326),  
 quarum principium superest (II 17—34) reliqua pars alteri opinor basi olim*

1) supra. — 2) coeundun. — 3) aucti.corum.

*inscripta deficit, petierunt, ut sibi ius civitatis restitueretur, idque impetraverunt. Adest integrum fere imperatoris de ea re rescriptum datum ad Ablabium tum praefectum praetorio (I, 8—II, 16) praemissis ex more litteris in inscriptione nescio quomodo destitutis Ablabii ad Orcistenos (I 1—7), per quas imperatoris rescriptum ad eos transmittit. — Accedit rescriptum eiusdem Constantini alterum totam paginam tertiam occupans, post tempus opinor in latere antea vacuo relicto adiectum, scriptum die Iun. 30 a. 331 ad ordinem Orcistenorum, quo beneficium confirmatur. — Harum quattuor epistularum tres ad apographum Pocockianum aliaque minora subsidia edidi — III, 352; sed nuper demum successit optimo amico Ramsayo Anglo, ut lapidem pro deperdito habitum primum investigaret, deinde denuo in locum devium eius rei causa profectus eum lectu difficillimum transcriberet et expleret (nam ex precibus quae supersunt II 17—34 Pocockius non descripserat) et maioris partis ectypum faceret. Eum cum edendum mihi committeret, parvi libenter; nam cum antea eum ab hac sylloge excluserim utpote nimis corruptum, iam quamquam loca quaedam dubia restant, omnino dignus est qui huic corpori inseratur. Iam emendate ed. est — 3, 7000. Dess. 6091.*

col. 1. [Ut alia s]ic hae(c)¹ quae in precem con[tul]is[tis et nominis]  
 et dignitatis reparationem iure quae[runt obtine]- 2  
 re. Proinde vicari intercessione qua[e fuerant mut]-  
 ilata ad integrum prisca² honoris r[eduxit imp(erator) super  
 omnes re-  
 tr]o pius³, ut et vos oppidumque dilig[entia vestra tui- 5  
 t]um expetito legum adque appellationis s[plendore iure decreti]  
 perfruamini infrascripti.

Have Ablabi carissime nobis.

Incole Orcisti, iam nu(n)c oppidi et  
 civitatis, iucundam munificien- 10  
 tiae nostrae materiam praebue-  
 runt, Ablabi carissime et iucundissi-  
 me. Quibus enim studium est urbes vel no-  
 vas condere vel longaevae erudire vel in-  
 termortuas reparare, id quod petebatur acc[e]- 15  
 ptissimum fuit. Adseruerunt enim vicum suum  
 spatiis prioris aetatis oppidi splendore floru-  
 isse, ut et annuis magistratu(u)m fascibus orna-  
 retur essetque curialibus celebre et populo  
 civium plenum. Ita enim ei situ adque ingenio 20

1) *Huius versus qui lateris huius primus est, deficiunt litterae c. 8 ante IHAEQVAE. — 2) prisgi. — 3) POPIVS in principio v. 5 legit Ramsay.*

locus opportunus esse perhibetur, ut ex quattuor partibus [e]o totidem in sese congruant viae, quibus omnibus [p]ublicis mansio [e]a me-  
 25 [di]alis adque accomoda esse dicat[u]r. Aquaru[m] ibi abundantem afflu[e]ntiam, labacra quoqu[e] publica privata[que] eorum istatuis veterum principum ornata, [et p]opulum<sup>1</sup> comm[un]entium adeo celebre[m] . . . . . ali<sup>2</sup> ibidem sunt, [fa]cile compleantur pr[ovi]sa<sup>3</sup> ex decursibus  
 30 praeterfluentium [aq]uarum, . . . . . rum<sup>4</sup> numerum copiosum. Quibus cum omnibus memoratus locus abundare dicatur, c[on]tigitisse adseruerunt, ut eos Nacolenses si[bi] adnecti ante id temporis postulant. Quo[d]esit indignum temporibus nostris, ut tam o[p]portunus locus civitatis nomen amittat, et inutile commanentibus, ut depraedatione potiorum omnia sua commoda utilit[er]a-  
 35 tesque deperdant. Quibus omnibus quas[i] quidam cumulus accedit, quod omnes [i]bidem sectatores sanctissimae religionis habitare dicantur. Qui cum praecarentur, ut sibi ius antiquum nomenque civitatis concederet nostra clementia, sicuti adnotationis nostrae [subiecta]<sup>5</sup>  
 40 cum precibus exempla testantur<sup>6</sup>, huius modi sententiam dedimus. Nam haec quae in pre[ce]m contulerunt et nominis et dignitatis reparationem iure quae-  
 1 runt obtinere. Proinde [gra-]vitatatis tuae interces[sione] quae fuerant mu[tilata] ad integrum prisca<sup>7</sup> [honoris] re[du]ci sancimus, ut et ipsi [o]ppidumque diligent[er] sua

col. 2.

7) ORNATAM/OPVLVM. — 8) sic ad ectypum; CELEBREMOM/ES/EI-ALVAVLI litteris fugientibus exemplum. — 3) IR//A. — 4) AVERQVI antea apparuerunt; AQVIMGVN exemplum. — 5) ADNOPATIONITNOL/AESRNEC//O. — 6) EXEMPLAVESTANTVR. — 7) prisgi.

t]uitum expetito legum [ad-  
q]ue appellationis splen-  
dore perfruantur. Par es[t-  
ig]itur sinceritatem tuam  
[quod] promptissime pro tempo-  
[r]is nostri dignitate conces[s-  
im]us, erga supplicantes fe[s-  
ti]nanter implere. — Vale Ab[bi  
ca]rissime et iucundissime nobis. 10

~ Exemplum precum. ~

[A]d auxilium pietatis vestrae  
[con]fugimus, domini impp.<sup>1</sup> Constantine  
[Maxi]me victor semper Aug. et Crispe,  
[Cons]tantine et Constanti nobb. Cae[s. 20

[Patri]a nostra Orcistos vetust[is-  
simu]m oppidum fuit et ex antiquis[si-  
m]is temporibus, ab origine etia[m  
civ]itatis dignitatem obtinuit. 25

[Id] in medio confinio Galatae p[er]be-  
n]ae<sup>2</sup> situm est. Nam quattuor via[rum  
tr]ansitus ex[h]ibet: id est civita[tis  
P]essinuntesium, quae civita[s dis-  
tal] a patria nostra tricensim[o fe-  
re l]apide; nec non etiam civitat[is Mi-  
d]aitanorum, quae et ipsa est a [patria]  
nostra in tricensimo miliario; [et civi-  
t]atis Amorianorum, quae posita (*reliqua desiderantur*). — 30

col. 3. [A]ct(um) prid(ie) 1

kal(endas) Iulias  
[C]onstantinopoli.

[I]mp. Caes. Constantinus  
Maximus Guth(icus) victor ac trium-  
5  
[f]ator Aug. et Fl(avius) Cla(udius) Constantinus  
Alaman(nicus) et F[l(avius) I]ul(ius) Constantius nnbb.  
[C]aess. salutem dicunt  
ordini civit(at)is Orcistanorum.

1) altera p dubia. — 2) P (vel R) I//I//AE. Restitutio dubia.

- 10 Actum est indulgentiae nos-  
 trae munere ius vobis civita-  
 tis tributum non honore modo,  
 verum libertatis etiam privi-  
 legium custodire. Itaque Na-  
 15 colensium iniuriam ultra in-  
 dulgentiae nostrae beneficia  
 perdurantem praesenti re-  
 scriptione removemus idque  
 oratis vestris petitionique  
 20 deferimus, ut pecuniam, quam  
 pro cultis ante solebatis in-  
 ferre, minime deinceps dependa-  
 tis. Hoc igitur ad virum praest[*a*-  
 ntissimum rationalem Asia-  
 25 nae dioeceseos lenitas nostra  
 perscribit, qui, secutus for-  
 mam indulgentiae concessae  
 vobis, pecuniam deinceps pro  
 supra dicta specie expeti a vo-  
 30 bis postularique prohibebit.
- Bene valere vos cupimus.  
 [B]asso et Abl[*bio*] cons.

---

 CAPUT V.

## SENATUS CONSULTA.

36. SC. de Bacchanalibus a. 568 (= 186).

Ⓞ 1,196 (I<sup>2</sup>, ). Cf. Ⓞ 1,10,104. Ri. tab. 18. Dess. 18. — *E tabula aenea (a. 0,27 m., l. 0,28 m.) a. 1640 in vico Piriolo Calabriae effossa, nunc Vindobonae adservata. Litteris exquis, sed elegantibus est scripta; capita non sunt distincta, spatia quaedam passim sine causa, ut videtur, vacua relicta. — Bacchanalium coniurationem et de ea re decreta senatus ad a. 568 enarrat Livius 39,8—19. Haec autem tabula proprie epistulam exhibet a consulibus datam ad magistratus nescio quos agro Teurano (in Bruttii) praefectos cum adiecto vel potius praemisso senatusconsulto.*

[Q.] Marcius L. f., S(p.) Postumius L. f. cos. senatum con-  
 sulerunt n(onis) Octob. apud aedem ° Duelonai.



Sc. arf.<sup>1</sup> M. Claudi.<sup>2</sup> M. f., L. Valeri.<sup>2</sup> P. f. Q. Minuci.<sup>2</sup> C. f. ~ 2  
 De Bacanalibus quei foideratei<sup>o</sup> esent ita exdeicendum censuere: 2  
 Neiquis eorum Bacanal<sup>3</sup> habuisse velet; sei ques<sup>o</sup> esent, quei 4  
 sibi deicerent necesus ese Bacanal habere. eeis<sup>4</sup> utei ad pr(aito-  
 rem) urbanum<sup>o</sup> Romam venirent, deque eeis rebus, ubei eorum 5  
 verba<sup>5</sup> audita esent, utei senatus<sup>o</sup> noster decerneret, dum ne minus 6  
 senatoribus<sup>6</sup> C adesent [quom e]a<sup>7</sup> res cosoleretur.

Bacas<sup>8</sup> vir nequis adiese<sup>9</sup> velet ceivis Romanus neve nominis 7  
 Latini neve socium<sup>o</sup> quisquam, nisei pr. urbanum adiesent<sup>9</sup>, isque 8  
 [d]e senatuos sententiad, dum ne<sup>o</sup> minus senatoribus C adesent quom 9  
 ea res cosoleretur, iousisent<sup>10</sup>. Ce[n]suere.

Sacerdos nequis vir eset; magister neque vir neque mulier 10  
 quisquam eset. ~<sup>o</sup> Neve pecuniam quisquam eorum comoine[m h]a- 11  
 buise ve[l]et; neve magistratum,<sup>o</sup> neve pro magistratud<sup>11</sup>, neque 12  
 virum [neque mul]jerem quiquam fecise velet. ~<sup>o</sup> Neve post hac 13  
 inter sed conioura[se nev]e comvovise neve conspondise<sup>o</sup> neve con- 14  
 promesise velet, neve quisquam fidem inter sed dedise velet.<sup>o</sup> Sacra 15  
 in oquoltod<sup>12</sup> ne quisquam fecise velet; ~ neve in poplicod neve in  
<sup>o</sup> preivatod neve extrad urbem sacra quisquam fecise velet. ~ nisei 16  
<sup>o</sup> pr. urbanum adieset<sup>9</sup>, isque de senatuos sententiad, dum ne minus 17  
<sup>o</sup> senatoribus C adesent quom ea res cosoleretur, iouisissent<sup>10</sup>. Censuere. 18

Homines plous V oinvorsei virei atque mulieres sacra ne quis- 19  
 quam<sup>o</sup> fecise velet, neve inter ibei virei plous duobus, mulieribus<sup>13</sup> 20  
 plous tribus<sup>o</sup> arfuisse velent, nisei de pr. urbani senatuosque senten- 21  
 tiad, utei suprad<sup>o</sup> scriptum est. ~ 22

Haice utei in coventionid exdeicatis ne minus trinum<sup>o</sup> noun- 23  
 dinum, senatuosque sententiam utei scientes esetis ~ — eorum  
<sup>o</sup> sententia ita fuit: 'sei ques esent, quei arvorum ead fecissent, 24  
 'quam suprad<sup>o</sup> scriptum est, eeis rem capitalem faciendam cen- 25  
 'suere' — ~ atque utei<sup>o</sup> hoce in tabulam ahenam inceideretis, ita 26  
 senatus aiquom censuit,<sup>o</sup> uteique eam figier ioubeatis, ubei facilumed 27  
 gnoscier potis; ~ atque<sup>o</sup> utei ea Bacanalia, sei qua sunt, extrad 28

1) se(ribendo) arf(uerunt). — 2) Claudi(us) etc. — 3) sacanal. — 4) i. e. ei, nam eis antiqua forma nomin. plur. est pro i, ut facteis in l. agr. v. 28. — 5) utr a. — 6) De suppressa littera I v. Ri. p. 122 col. 3. — 7) quom e deficit spatio vacuo relicto. — 8) i. e. bacchas. Liv. 39,9.10.13: bacchis initiari. — 9) i. e. adiiisse cet. — 10) scr. iousiset. iousisent defendit Weissbrodt, spec. gramm. p. 16 et denuo miscellanea epigr. num. gramm. (Brunsb. 1883) et Altenburg Jahrb. f. class. Phil. suppl. 24, 1898 p. 518. — 11) magistratuo. — 12) dquoltod. — 13) expectamus mulieres.

29 quam sei quid ibei sacri est, ° ita utei suprad scriptum est, in die-  
 30 bus X, quibus vobeis tabelai datai erunt, ° faciatis utei dismota sient.  
 — in agro Teurano <sup>1</sup>.

V 37. SCC. de Thisbaeis a. 584 (= 170).

*Tabula marmorea reperta a. 1871 in Boeotia ibi ubi fuerunt antiquae Thisbae ad vicum Kakosi, extat Athenis in museo publico quod centrale dicunt. Descripsit et edidit primus Foucartus in ephemeride 'archives des missions scientifiques et littéraires' a. 1872 p. 322 sq. (unde repetivit Mo. eph. epigr. I p. 278 sq.), sed mendis plurimis et gravissimis inquinatam, quarum recognitio archetypo quasdam sustulit Otto Lueders (apud Mo. eph. epigr. 2,102), plures Iohannes Schmidt (Mitth. des athen. Instituts 4,235; Z.S.St. 2,116). Instructa est commentariis ab editoribus omnibus, a nostratibus etiam versione Latina. [VII Dittenberger Inscr. Graec. VII, I 2225. — Nuperrime Sc. tractavit Foucart, Mémoires de l'Académie des inscriptions, 37,2, 1905, p. 309 sqq.] — Inscriptio continet versionem Graecam duorum SCorum, quorum prius (v. 1—13) a. d. VII id. Octobres, posterius pridie idus factum est; annum docuerunt nomina duo consulis (v. 42) A. Hostilii Mancini, qui a. 584 cum A. Atilio Serrano fasces gessit, et Q. Maenii praetoris noti e Livii libro XLIII.*

(I.) Κόιντος Μαίνιος Τίτου υἱὸς στρατηγὸς τῆι συνκλή-  
 τωι συνεβουλευέσατο ἐν κομετίωι πρὸ ἡμερ-  
 [ῶ]ν ἑπτὰ εἰδυῶν Ὀκτωμβρίων.

5 παρῆσαν Μάνιος Ἀκίλιος Μανίου υἱὸς Ὀλτε[ιν]-  
 α, Τίτος Νομίσιος Τίτου υἱός.

Ἐπιγραφόμενοι  
 Περὶ ὧν Θισβ-  
 εῖς λόγους ἐποιήσαντο περὶ τῶν καθ' αὐ-  
 [τ]οὺς πραγμάτων, οἵτινες ἐν τῆι φιλίαι τῆι  
 ἡμετέραι ἐνέμειναν, ὅπως αὐτοῖς δοθῶσιν,  
 [ο]ἷς τὰ καθ' αὐτοὺς πράγματα ἐξηγήσονται.

περὶ τοῦ-

(I.) Q. Maenius T. f. praetor senatum consuluit in comitio a.  
 d. VII idus Octobres.

*Scribendo adfuerunt M'. Acilius M'. f. Vol(tinia), T. Numisius T. f.*

*Quod Thisbaei verba fecerunt de rebus ad se pertinentibus qui in amicitia nostra permanserunt, ut sibi darentur, quibus res ad se pertinentes exponerent,*

1) De agro Teurano v. Mo. *CE* 10,13.

του τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· ὅπως Κοίντος  
Μαίνιος στρατηγὸς τῶν ἐκ τῆς συνκλήτου  
[π]έντε ἀποτάξι, οἱ ἂν αὐτῶι ἐκ τῶν δημοσίων πρα-  
[γ]μάτων καὶ τῆς ἰδίας πίστεως φαίνονται. \*Ἐδοξε<sup>1</sup>.

(II.) Προτέραι εἰδυῶν Ὀκτωμβρίων.

Γραφομένωι παρῆ-  
σαν Πόπλιος Μούκιος Κοίντου υἱός, Μάαρκος Κλαύ-  
διος Μάαρκου υἱός, Μάνιος Σέργιος Μανίου υἱός.

1) Ὁσαύτως περὶ ἂν οἱ αὐτοὶ<sup>2</sup> λόγους ἐποιήσαντο

a) περὶ χώρας

[κ]αὶ περὶ λιμένων καὶ προσόδων καὶ περὶ ὀρέων·

ἃ αὐτῶν ἔγε-

[γ]όνεισαν, ταῦτα ἡμῶν μὲν ἔνεκεν ἔχειν ἐξεῖναι ἔδο-  
ξεν.

b) περὶ ἀρχῶν καὶ περὶ ἱερῶν καὶ προσόδων, ὅπως αὐτοὶ  
[κ]υριεύωσι·

περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν·  
οὔτινες εἰς τὴν φιλίαν τὴν ἡμετέραν<sup>3</sup> πρὸ τοῦ ἧ Γαίος Λοκρέ-

*de ea re ita censuerunt: ut Q. Maenius praetor ex senatu  
quinque delegaret, qui sibi e re publica fideque sua viderentur.  
Censuere<sup>1</sup>.*

(II.) *Pridie idus Octobres.*

*Scribendo adfuerunt P. Mucius Q. f., M. Claudius M. f.,  
M'. Sergius M'. f.*

1) *Item quod iidem<sup>2</sup> verba fecerunt*

a) *de agro et de portubus redivibusque et de saltibus,  
quae eorum fuerant, ea per nos habere licere censuerunt.*

b) *de magistratibus et de delubris redivibusque eorum ut  
ipsi obtinerent,*

*de ea re ita censuerunt: qui in amicitiam nostram [ve-*

1) *Explicit SC. prius, incipit alterum. Magistratus consulentis et loci  
indicatio omissa est, quod sine dubio iidem erant atque in priore SC. Hoc  
alterum septem habet capita sive sententias, quarum prima secunda quarta  
quinta in complures partes divisae sunt, ut duodecim discessionibus opus  
fuerit ad id SC. conficiendum. — 2) Verba ὡσαύτως — αὐτοὶ si ita fuerunt  
in exemplari Romae confecto, Maenius de rebus Thisbaeorum secundo die  
senatum ita consuluit, ut pergere se diceret in actione proximo senatu coepta.  
Sententia huius capituli una relatione videtur proposita esse, a senatu autem in  
tres partes divisa et diversis condicionibus decreta. — 3) Suppl. παρεγίνοντο.*

25 c) τίας τὸ στρατίπεδον πρὸς τὴν πόλιν Θίσβας προσήγα-  
γεν, ὅπως οὗτοι ἔτη δέκα τ[ά] ἐγγιστα κυριεύωσιν. \*Ἐδοξ[εν].  
περὶ χώρας, οἰκιῶν καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς· οὐ ποτέ  
τι αὐτῶν γέγονεν, ἕπως [τά] ἑαυτῶν αὐτοῖς ἔχειν ἐξῆι.  
\*Ἐδοξεν.

2) Ὁσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο, ὅπως [ς]  
[ο]ἱ αὐτόμολοι οἱ ἴδιοι ἐκεῖ φυγάδες ὄντες<sup>1</sup>, τὴν ἄκραν<sup>2</sup> αὐτοῖς ὅπως  
τειχίσαι ἐξῆι καὶ ἐκεῖ κατοικῶσιν οὗτοι, καθότι ἐνεφάνισαν<sup>3</sup>.  
30 οὕτως ἔδοξεν· ὅπως ἐκεῖ κατοικῶσιν καὶ τοῦτο τειχίσωσιν. \*Ἐδο-  
ξεν.

2a) Τὴν πόλιν τειχίσαι οὐκ ἔδοξεν.

3) Ὁσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτ[οἰ]  
λόγους ἐποιήσαντο, χρυσίον, ὃ συνήνεγκαν εἰς στέφανον, ὅ-  
πως εἰς τὸ Καπετώλιον στέφανον κατασκευάσωσιν  
τούτοις, καθ-  
[ῶτι] ἐνεφάνισαν<sup>3</sup>, ὅπως αὐτοῖς ἀποδοθῆ, ὅ[πως] τοῦτον τὸν στέφανον εἰς  
35 [τ]ὸ Καπετώλιον κατασκευάσωσιν· οὕτως ἀποδοῦναι ἔδοξεν.

4) Ὁσαύ-  
[τ]ως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο

nerunt], *antequam C. Lucretius exercitum ad oppidum This-  
bas admovit, ut ii decem annis proximis obtinerent. Censuere.*

c) *de agro et aedibus et bonis suis,  
cuiuscumque quid eorum fuit, ut sua sibi habere liceret.  
Censuere.*

2) *Item quod iidem verba fecerunt, ut qui transfugae ipsorum  
ibi exules essent<sup>1</sup>, arcem<sup>2</sup> iis ut communire liceret, et ibi ii habita-  
rent, uti significaverunt<sup>3</sup>,*

*ita censuerunt: ut ibi habitarent et id communirent. Censuere.*

2a) *Oppidum communiri non censuerunt.*

3) *Item quod iidem verba fecerunt, aurum, quod contulerant in  
coronam, ut in Capitolio coronam ponerent, iis (?), uti significave-  
rent<sup>2</sup>, ut ipsis redderetur, ut eam coronam in Capitolio ponerent,  
ita reddi censuerunt.*

4) *Item quod iidem verba fecerunt*

1) *Significari videntur transfugae Thisbaeorum qui Romae exulaverant  
(non exulabant) iam reversi domum. — 2) [VII In exemplari Latino castellum  
fuisse ex forma τούτο (l. 30) colligit Viereck.] — 3) Verba καθότι ἐνεφάνισαν  
hic et infra v. 34 significant eos homines qui supra v. 23 et 24 in amicitiam  
p. R. venisse dicuntur ante C. Lucretii expeditionem.*

a) ἀνθρώπους, οἵτινες ὑπενα[ν-  
τι]α τοῖς δημοσίοις πράγμασι τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς ἐαυτῶν εἰσιν,  
[ὄπ]ως οὕτοι κατέχωνται·

περὶ τούτου τοῦ πράγματος, καθὼς ἂν Κοίν-  
[τω]ι Μαινίωι στρατηγῶι ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ τῆς ἰδίας πί-  
στεως δοκῆ, οὕτως ποιεῖν ἔδοξεν.

40

b) οἵτινες εἰς ἄλλας πόλεις ἀ-  
πήλθοσαν καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν παρ' ἡμῶν στρατηγὸν παρεγένοντο, ὅπως  
μὴ εἰς τάξιν καταπορεύωνται·

περὶ τούτου τοῦ πράγματος πρὸς Αὐλόν  
[Ὀ]στίλιον ὑπατον γράμματα ἀποστεῖλαι ἔδοξεν, ὅπως περὶ τούτου τῆι δι-  
[αν]οίαι προσέχη, καθὼς ἂν αὐτῶι ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ  
[τ]ῆς ἰδίας πίστεως φαίνηται. \*Ἐδοξεν.

45

5) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο περὶ  
τῶν δικῶν Ξενοπίθιδος καὶ Μνάσιδος, ὅπως ἐκ Χαλκίδος ἀφεθῶσι,  
καὶ Δαμοκρίτα Διονυσίου ἐχ' Θηβῶν·

ταῦτας ἐκ<sup>1</sup> τούτων τῶν πύλε-  
ων ἀφεῖναι ἔδοξεν, καὶ ὅπως εἰς Θίσβας μὴ κατέλθωσιν. \*Ἐδοξεν.

5a) Ὡσαύτως περὶ οὗ ταύτας τὰς γυναῖκας ὑδρίας σὺν ἀργυρίω[ι] 50  
εἰς τὸν στρατηγὸν ἐνεγκεῖν εἶπασαν·

a) *homines, qui adversus rem publicam nostram ipsorumque  
essent, ut ii detinerentur,  
de ea re, uti Q. Maenio praetori e re publica fideque sua  
videretur, ita fieri censuerunt.*

b) *qui in alia oppida abierunt neque ad praetorem a nobis  
missum adfuerunt, ut ne in ordinem regrederentur,  
de ea re ad A. Hostilium consulem litteras dari censuerunt,  
ut de ea re animadverteret, uti ipsi e re publica fideque  
sua videretur. Censuere.*

5) *Item quod iidem verba fecerunt de causis Xenopithidis et  
Mnasidis ut Chalcide dimitterentur, et Damocritae Dionysii filia  
Thebis*

*eas ex civitatibus dimittendas esse censuerunt, et ut Thisbas ne  
redirent. Censuere.*

5a) *Item quod eas mulieres urnas cum pecunia ad praetorem  
tulisse dixerunt,*

1) ταύτας ἐκ Foucart.

περὶ τούτου τοῦ πράγ[μα-  
το]ς ὕστερον ἐναντι Γαίου Λοκρετίου βουλευσασθαι ἔδο[ξεν].

6) [Ὠσ]αύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ Θισβεῖς ἐνεφάνισαν περὶ σίτου καὶ ἐλ[αί]-  
ου ἑαυτοῖς κοινωνίαν πρὸς Γναῖον Πανδοςῖνον γεγονέναι,

55 περὶ τού-  
του τοῦ πράγματος, [ἐ]άν<sup>1</sup> κριτὰς λαβεῖν βούλωνται, τούτοις κριτὰς δο[ῦ]-  
ναι ἔδοξεν.

7) Ὠσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποίησαντο περὶ τοῦ  
γράμματα δοῦναι Θισβεῦσιν εἰς Αἰτωλίαν καὶ Φωκίδα·

60 περὶ τούτου  
τοῦ πράγματος Θισβεῦσι καὶ Κορωνεῦσιν εἰς Αἰτωλίαν καὶ Φωκί-  
δα καὶ ἐάν που εἰς ἄλλας πόλεις βούλωνται, γράμματα φιλάν-  
θρωπα δοῦναι ἔδοξεν.

*de ea re posthac coram C. Lucretio deliberandum esse cen-  
suerunt.*

6) *Item quod iidem Thisbaei significaverunt de frumento et oleo  
sibi societatem cum Gnaeo Pandosino fuisse,*

*de ea re, si iudices accipere vellent, iis iudices dandos esse  
censuerunt.*

7) *Item quod iidem verba fecerunt de litteris dandis Thisbaeis  
in Aetoliam et Phocidem,*

*de ea re Thisbaeis et Coronaeis in Aetoliam et Phocidem et si  
quo ad alias civitates vellent, litteras benignas dandas esse censuerunt.*

38. SC. de philosophis et rhetoribus a. 593 (= 161)  
(*e Suet.*).

(*Suetonius de claris rhetoribus c. 1: vetus SC., item censorium edic-  
tum<sup>2</sup> subiciam*.)

C. Fannio Strabone, M. Valerio Messala cos.

M. Pomponius praetor senatum consuluit.

Quod verba facta sunt de philosophis et de rhetoribus, de ea  
re ita censuerunt: ut M. Pomponius praetor animadverteret curaret-  
que, uti<sup>3</sup> ei e republica fideque sua videretur, uti Romae ne essent.

39. SC. de Tiburtibus c. a. 595 (= 159).

Ⓞ 1,201 [I<sup>2</sup>, ]; 14,3584. *Dess. 19. E tab. ahenea, quae saec. XVI Ti-  
bure reperta aut periit aut latet. Primum edita est ab Ursino (ad Au-*

1) KAN tabula. — 2) *Utrumque exhibet etiam Gell. 15,11; edictum  
censorium dabitur infra.* — 3) uti Gelliani libri, ut si Suetoniani.

*gust. de leg. 22), postremo e tabula ipsa ab Ennio Quirino Visconti (icon. rom. 1,89). Eam scriptam esse per bellum sociale a. 664 Visc. coniecit, per coniurationem Sertorianam (a. 676) Mo. l. l.; Ritschelius (Rh. Ph. 9,160) L. Cornelium praetorem eundem esse indicavit atque L. Cornelium Cn. f. Lentulum Lupum consulem a. 598, adsentiente postea Mo. (Eph. epigr. 1,289) propterea quod tribus in nominibus testium omissa ad eam aetatem ducit. Habemus autem non ipsam SC., sed epistulam praetoris datam ad Sctum, conversa oratione ex tertia persona in secundam, id quod post Urs. demonstravit Mo.*

L. Cornelius Cn. f. pr(aetor) sen(atum) cons(uluit) a. d. III 1  
nonas Maias sub aede Kastorus.

Scr. adf. A. Manlius A. f., Sex Iulius . . . , L. Postumius S(p.) f. 2  
Quod Teiburtes v. f.<sup>1</sup> quibusque de rebus vos purgavistis, ea senatus 3  
animum advortit ita utei aequom fuit: nosque ea ita audiveramus,  
ut vos deixistis vobeis nontiata esse. Ea nos animum nostrum 5  
non indoucebamus ita facta esse propter ea quod scibamus  
ea vos merito nostro facere non potuisse, neque vos dignos esse,  
quei ea faceretis, neque id vobeis neque rei poplicae vostrae  
oitile esse facere. Et postquam vostra verba senatus audivit,  
tanto magis animum nostrum indouimus, ita utei ante 10  
arbitrabamur, de eieis rebus af vobeis peccatum non esse.  
Quonque de eieis rebus senatuei purgati estis, credimus vosque  
animum vostrum indoucere oportet, item vos populo  
Romano purgatos fore.

VII 40. SC. de artificibus Graecis a. 642.3 (= 112/1).

*Delphis in stylobato olim Thesauri Atheniensium lapides reperti fos-  
sionibus Francogallorum. Edidit et illustravit Colin Bull. de correspon-  
dence hellénique 1899 p. 13 sqq. Repet. Dittenberger syll. inscript. graec.<sup>2</sup>  
II, 936 cum adnotationibus. — De hoc S. C. Paulum Viereck consului. —*

[Ἐπὶ Διον]υσίου ἄρχοντος, ἐπὶ τῆς . . . πρώτης πρυτανείας, 1  
ἧ . . . ἐγραμμάτευεν.] ° [Ἑκατομ]βαιῶνος . . . , καὶ . . . τῆς πρυ- 2  
τανείας. — Δόγμα συγκλήτου. — Λεύκιος Καλπόριος. ° Λευκίου 3  
υἱὸς Πίσ[ων, στρατηγὸς ἕπατος, τῇ συγκλήτῳ συνεβουλευσατο πρὸ  
ἡμερῶν . . . ° εἰδῶ[ν Ἰ]ουνίων ἐγ κ[ομετίω. Γραφομένω παρῆσαν· Μάρ- 4

. . . — L. Calpurnius L. f. Piso consul senatum consuluit  
ante diem . . . idus Iunias in comitio. Scribendo adfuerunt: M.

1) v(erba) f(ecistis).

5 κος Αἰμίλιος Μάρκου υἱός ° Σκα[ῦ]ρος Καμιλία, Σέ[ρου]ιος . . . . .  
 6 Σερο[υ]ίο[υ υἱ]ός . . . . . ° Λε[υκ]ίου υἱός Κορνη[λί]α,  
 7 . . . . . Ποπ[λί]ου υἱός Π[απ]ίρια. [Περί ὧν πρεσβευταὶ ° Ἀθ]η-  
 ναῖοι Θεμιστο[ . . . . . υἱός . . . . . ] οχάρης Δῆ[ . . . . . ] υἱός, Α[ . . . . .  
 8 υἱός ° Θεοφιλίσκος Ὀλυμπίχο[υ υἱός, ἄνδρες καλοὶ κάγαθοὶ φίλο]ι  
 9 πα[ρά] δῆμου [καλοῦ κάγαθοῦ, φίλου ° συμμαχου τε ἡμετέρο]υ,  
 λόγους ἐποίησαντο, χάριτα φι[λί]αν συ[μ]μαχίαν [τε ἀνευέωσαντο, καὶ  
 10 ἐκάλεσαν] ° τὴν σύνκλητον ὑπὲρ τ[ . . . . . ] κατ[ά] τὰ δεδ[ογ]-  
 11 μ[έ]να [ . . . . . ] ὅπως ° ταῦτα κύρια διαμένῃ κα[θ]ῶς . . . . .  
 12 . . . . . ] κα[τὰ] τὰ τῆς συγκλήτου δ[ό]γματα . . . . .  
 13 ° ἀπὸ συνκλήτου γνώμης ὅ[πως . . . . . ] ναι [ . . . . .  
 14 ° ἐὰν δέ τις μὴ πειθαρχῇ τοῖς . . . . . ἐμμεν[ . . . . .  
 15 ° β]ούλευσιν, ὅπως ἦτις ἂν εἰσ[ά]γηται . . . . . τῶν ὁεὶ δι[ . . . . .  
 16 . . . . . ° ] α]πειθοῦντας ἐμμένειν τοῖς . . . . . συγ-  
 17 κλητ[ο] . . . . . ° . . . . . ] αὶ τὴν σύγκλη[η]τον συμφώνου[ς] ἡμᾶς  
 18 γενέ[σθαι, φασὶ δὲ τὰς συνθήκας συντ]εθεῖσθαι ° [ἐναντί]ως αἷς ἐ[λά]-  
 19 ταῦτα εἶναι ἀκύρους οὔτε ° [ταῖς] συνθήκαι[ς] ἐμ[μ]ένουσιν, τῆς τε  
 [ἐ]ργασίας ὑπα[ρχού]σης [ἡμᾶς ἀποκ]ωλύου[σιν] παρὰ τὸ δίκαιον, τὰ  
 20 τε γρη[μ]ατ[α] ἡμῶν τὰ ὄν[τα] κοινὰ ἐξιδιάζον[ται], σφυνελθίντες  
 21 τε εἰς [Σικυῶνα] σύνοδον [ἐ]ποιήσαντο παρὰ τὸ δό[γμα] τῆς συγ-  
 22 κλητ[ου] τοῦ ἐπὶ Ποπ[λί]ου Κορνη[λί]ου<sup>1</sup>, ἐν αἷ ἔδοξεν ἡμᾶ[ς] συμπ[ο]-  
 ρεῦσθαι ἐν Θή[βαις] καὶ Ἄργει, καὶ ° ἀργεῖα κητέστ[η]σαν, καὶ τῶν

*Aemilius M. f. Scaurus Camilia, Ser. . . . . Ser. f. . . . . L. f. Cornelia, . . . . .  
 P. f. Papiria. Quod legati Atheniensium (sequuntur nomina) viri boni,  
 amici populi boni amici sociique nostri verba fecerunt, gratiam  
 amicitiam foedus renovarunt, senatum appellarunt de . . . . . rata ma-  
 neat sicut . . . . . secundum senatus consulta . . . . . de senatus sententia . . . . .  
 quod si quis non pareret . . . . . senatum, concordēs nos factos, sed di-  
 cunt pactiones factas contra mandata quae susceperant nonnulli arti-  
 ficum Peloponnesiacorum, et ob eam rem eas irritas esse, neque in  
 pactionibus permanent, operaque nostra nos prohibent contra ius, pecu-  
 niasque nostras communes sibi vindicant, cum vero coissent Sicyonem  
 concuentum fecerunt contra S. C., quod factum est P. Cornelio con-  
 sule, quo censuere nos convenire (debere) Thebas et Argos, et magi-*

1) 'videtur significari P. Cornelius Scipio Nacica, cos. a. 616 (= 138),  
 ante P. Cornelius Scipio Aemilianus altera consulatu, a. 620 (= 134). Dessau.



κοι]νῶν χρη[μ]άτων τὰς προσό[δους] κ]ατεγράσαντ[ο . . . . .]

° παρὰ τοῦ[ς] κοινούς νόμους τῶν τεχνι]τῶν, πρεσβευόντων ἡμῶν εἰς 23

Ῥ[ώμην, κ]αὶ καλοῦ[ντων τὴν σύγκλητον τὸ δὲ] ° [μέγιστον, οὐδὲ 24

ταύτῃ ὑπέγκουσαν, ἀ]λλὰ καὶ δόγμα ἡμῶν λαβόντω[ν . . . . .]

° . . . . . πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας [ἡ]μῖν οὐδ[ὲν] ἔλασσον τ]ῆς τε ἐρ- 25

γασίας ἡμᾶς ἀ[ποκαλοῦσι, τὰ τε χρέματ]α ἡμῶν ἐξι]διάζονται, 26

σ[ύ]νοδόν [τε] ἐν Σ[ικυῶνι] συνα]γοῦσι παρὰ τὸ δόγμα τ]ῆς συν- 27

[κλήτου τὸ ἐπὶ Κορινθίου καὶ παρὰ τοῦ]ς χρησμοῦ[ς] τοῦ Ῥ[απύλ- 28

λωνος. Ἄξιου]μεν οὖν τὴν σύγκλητον ἵνα π[α]ρ[ο]ύσ[ω]ς ἐκκ- 29

τέρωι [. . . . .] ἡμῶν ἐκτὸς τῶν τριῶν μερῶν ° [. . . . . —

Καὶ] περὶ ὧν οἱ π[ρεσβευ]ταὶ ἀπὸ τ]ῶν περὶ τὸν Διόνυσον τεχνιτῶν 30

ἐξ[ο]ποσταλέντες τῶν συντελούντων] ἐς Ἴσθμὸν [καὶ Νεμέαν] Σω- 31

σικλείδας Φιλοκράτου, Δαμόξενος ° [. . . . ., Πο]λυκράτης [. . . ., 31

Φί]λιππος Ἡρώδου ἐνεφάνισαν τῇ συγκλήτῳ ° [ὅτι οἱ τεχνίται οἱ 32

ἐν τῇ Ἀττικῇ ὄντες, π]οιησάμενοι κατηγ]ορίαν κα(τὰ) τ]ῆς συνόδου 33

ἐπὶ τοῦ στρα(τη)γοῦ, ἐμ Μακε[δ]ονίᾳ ° [. . . . ., γραμμα]τῶν ἀπο- 33

θ[ο]θέντων τῇ συνόδῳ ὑπ' αὐτῶν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ ὅπως 34

° [πρε]σβευτὰς ἀπο[στ]είλωμεν ἐν [ἡ]μέραις ° . . . . ., ἀπ[ο]στείλ[αν]τ[ω]ν 34

ἡμῶν πρεσβ[ευτὰς π]ερὶ ὧν ὁ στρα]τῆγός ἐκέλευσεν τοὺς ἀπολο- 35

γιουμένους αὐτῶν Διονύσιον, Ἀνδρόνικον, Φιλοκράτην, Δ[ράκ]οντα, 36

° τοὺς δὲ περὶ ἧν μὲν ἔχον τὰς ἐντολὰς μὴ ἐπιτελέσαι, καταφρο- 36

νήσαντες δὲ τοῦ τε τ]ῆς συγκλήτου ° δόγματος καὶ τοῦ στρατηγοῦ 37

*stratus constituerunt et communium pecuniarum reeditibus abusi sunt . . . contra communes leges artificum, a nobis legatis missis Romanam et appellato Senatu . . . quod vero maximum, ne hoc quidem secuti sunt, sed etiam cum nos consultum accepissemus . . . contradicentes nobis, nihilo minus opera nos prohibent, pecunias nostras sibi vindicant, contionem Sicyone congerunt contra S. C. quod factum est Cornelio cos. et contra oracula Apollinis. Petimus igitur a Senatu . . . extra eas tres partes. — Et quod legati Dionysiacorum artificum missi eorum qui conferunt in Isthmum et Nemeam (nomina) declaraverunt senatui artifices Atticos actione adversus collegium apud praetorem, in Macedonia . . . instituta et litteris collegio redditus ab eis praetoris, ut legatos mitteremus in diebus . . .; et cum misissemus legatos de eis rebus de quibus iusserat praetor, defensuros nos apud eum (nomina), legatos autem mandata non perfecisse, contempto S. C.*

1) de C. Cornelio Sisenna cogitat Dittenberger.

καὶ τῆς συνόδου, ἐλθόντας εἰς Πέλλαν συνθήκας ποιήσασθαι πρὸς  
 38 τοὺς ὁ Ἄθηνας φάσκοντες εἶναι τεχνίτας, ἐπιτίμιον ἐπιγράφαν-  
 39 τες κατὰ τῆς συνόδου τάλαντα δέκα. ὁ ἐφ' οἷς, καὶ [δο]θέντων  
 αὐτοῖς ἐγκλημάτων κατὰ τοὺς τῆς συνόδου νόμους, παρόντες ἐν  
 40 Θήβαις ἐπαδάδιοι ἐγένοντο, καὶ διὰ ταῦτα, προσλαβόμενοι τ[ι]νας  
 41 τῶν ἐν Θήβαις καὶ Βοιωτίας τεχνιτῶν, τὰ τε ὁ γράμμα(τα) τὰ κοινὰ  
 ἀπῆλθον ἔχοντες μετὰ βίας, καί, ἀποστᾶται γενόμενοι, καθ' ἰδίαν  
 42 σύνοδον ἐποιούντο μετ' ἀλλήλων, ὑπεναντία πρᾶτ(τ)οντες τῆ συνό-  
 43 δωι καὶ τοῖς κοινοῖς νόμοις, τὴν τε δικ[αι]οδοσίαν διέκοψαν τῶν  
 τεχνιτῶν, τίνας ἱερωσύνας ἔχον ἐπενεγύων, τὰ τε χρήματα καὶ τ[α]  
 44 ὁ ἀναθήματα ἀπῆλθον ἔχοντες καὶ τοὺς ἱροὺς στεφάνους, ἃ καὶ οὐκ  
 45 ἀποδέδωκαν οὐδὲ ἕως τοῦ ὁ νῦν, τὰς θυσίας καὶ σπονδὰς ἐκόλυον  
 46 ποιεῖν καθὼς εἰθισμένον ἦν τῆ συνόδωι τῶι τε Διον[ύ]σῳι καὶ τοῖς  
 ἄλλοις θεοῖς καὶ τοῖς κοινοῖς εὐεργέταις Ῥωμαίοις. Ἀξιοῦμεν οὖν  
 47 τὴν σύγκλητον, γενοεῖαν καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις παραίτιαν  
 48 τῶν μεγίστων ἀγαθῶν τῆι συνόδωι, ὁ συντηρῆσαι τὰ ἐκ παλαιῶν  
 49 χρόνων δεδομένα τίμια καὶ φιλόνηθρα, καὶ φροντίσαι ὅπως ὁπο-  
 δοθῆ τὰ χρήματα καὶ τὰ ἀναθήματα καὶ οἱ στέφανοι τῆ συνόδωι  
 50 τῆ κοινῆ τῆ συντελούσῃ ὁ Ἰσθμὸν καὶ Νεμέαν, ἃ ἔχουσιν οἱ ἐν Θή-  
 51 βαις τεχνῖται καὶ τινες τῶν ἐγ Βοιωτίας ἀποστᾶ[ται] ὁ γεγεννημένοι,  
 τὰς τε συνθήκας ἃς ἐποίησαντο ἵνα ἄκυροι γένωνται ἐπεὶ ἐποι[τῆ]-

*et praetore et collegio, cum venissent Pellam pactiones fecisse cum  
 eis qui Athenis se artifices esse dicebant, multamque irrogaverunt  
 contra collegium talenta X. quapropter et cum eis actio data esset  
 secundum leges collegii, praesentes Thebis damnati sunt, et idcirco,  
 adsumptis nonnullis Thebanis et Boeotiis artificibus, litteris collegii vi  
 arreptis abierunt, et, cum descivissent proprium conventum fecerunt  
 inter se, contraria facientes conventui et communi iuri, iurisdictionem-  
 que percusserunt artificum, quae sacerdotia habebant, vades dabant,  
 pecunias et dona auferebant et sacras coronas quae reddiderunt ne  
 adhuc quidem, sacrificia et libationes prohibuerunt facere secundum  
 morem collegii Dionysio et ceteris deis et communibus patronis Ro-  
 manis. Rogamus igitur senatum, iam antea collegio auctorem sum-  
 morum bonorum factum, ut conservet qui ex antiquis temporibus dati  
 sunt honores et beneficia, et curet, ut reddantur pecuniae et dona  
 et coronae collegio publico quod confert [in] Isthmum et Nemeam  
 quae dona etc. habent Thebani artifices et quidam ex Boeotia qui  
 desciverunt, pactionesque quae fecerunt ut irritae fiant, siquidem*

σαντο . . . . . σται παρὰ τὰς δοθείσας αὐτοῖς ἐντολὰς καὶ 52  
 γέγοναν ὑπὲρ τούτων κατὰδικοι [κατὰ τοὺς] ° τ[ῆς συνόδου] νόμους, 53  
 ὅπως τε οἱ νόμοι τῶν ἐξ Ἴσθμοῦ καὶ Νεμέας τεχνιτῶν κύριοι ᾤσιν.  
 — Περὶ τοῦ[των] ° τῶν [πρα]γμάτων οὕτως ἔδοξεν· Ἀθηναίοις πρεσ- 54  
 βευταῖς φιλανθρωπῶς ἀποκριθῆναι· ἀνδρας καλοὺς κα[ὶ] ° ἀγαθοὺς 55  
 καὶ φίλους παρὰ δόμου καλοῦ κάγαθοῦ καὶ φίλου συμμάχου τε ἡμε-  
 τέρου προσαγορεῦσαι· χάρι[τα], ° φιλίαν συμμαχίαν τε ἀνανεώσασθαι. 56  
 — Περὶ δὲ ἄν πραγμάτων λόγους ἐποιήσαντο, τί ἠρώτησαν ἢ [ἐ]ψυ-  
 ρίσ[αν] ° το ἐν ἑαυτοῖς οἱ τεχνῖται οἱ ἐξ Ἴσθμοῦ καὶ Νεμέας ὡς 57  
 ἔλασσον ἄμα μετ' αὐτῶν οἱ τεχνῖται οἱ ἐν τῇ Ἀττικῇ ° ὄντες ἐρ- 58  
 γασίαν ποιῶσιν, τοῦτο ὅπως ἄρῳσιν· ὃ δὲ σύμφωνον γεγονός ἐστίν  
 τοῖς τεχνίταις τοῖς ἐν ° τῇ Ἀττικῇ οὖσιν καὶ τοῖς τεχνίταις τοῖς ἐξ 59  
 Ἴσθμοῦ καὶ Νεμέας ἐπὶ Γναίου Κορνηλίου Σισέννα στρατηγῶ[υ] ° ἢ 60  
 ἀνθυπάτου ἐκεῖ ὄντος σύμφωνον ἐστάναι ἔδοξεν. "Ὅπου τὸ πρότε-  
 ρον ἐ[κ] συγκλήτου δόγματος τὰς ° συνόδους αὐτῶν ποιεῖν ἠώθασιν, 61  
 ἐκεῖ αἱ σύνοδοι μετὰ ταῦτα ὅπως γίνωνται· ἔδοξεν. Περὶ δὲ ° χρη- 62  
 μάτων δημοσίων ἢ κοινῶν περὶ ὧν λόγους ἐποιήσαντο, ὅπως πρὸς  
 Μάαρχον Λεῖβιον ὑπάτον προ[σ] ° ἔλθωσιν, οὗτός τε ἐπιγῶνι, ἐπι- 63  
 κρίνη, οὕτως καθὼς αὐτῶι ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πιστεῶς  
 ° τε ἰδίᾳ<sup>1</sup> φαίνεται· ἔδοξεν. "Ὅπως τε Λεύκιος Καλπῶρνιος ὑπάτος 64  
 Ἀθηναίους ξένια κατὰ τὸ διάταγμα ° τὸν ταμίαν ἀποστεῖλαι κελεύσῃ, 65

*fecerunt . . . contra quae eis mandata erant et ob eam rem damnati sunt secundum collegii ius, utque ius I. et N. artificum ratum sit.*  
 — *De eis rebus ita censuere: Atheniensium legatis benigne respondendum esse: viros bonos et amicos populi boni et amici sociique nostri appellare; gratiam amicitiam societatemque renovare.* — *Quod autem verba fecerunt, quod rogaverunt vel decreverunt inter se artifices I. et N. quo minus simul cum iis artifices Attici operam dent, id ut tollant. quod autem pactum factum est inter artifices Atticos et I. et N. coram Cn. Cornelio Sisenna praetore vel proconsule, huic pacto standum censuere.* — *Ubi prius ex senatus consulto conventus facere soliti sunt, ibi conventus in posterum ut fiant. censuere.* — *De pecuniis publicis vel communibus quod verba fecerunt, ut M. Livium consulem adeant, isque cognoscat, decernat, sic ut ei e re publica fideque sua videatur. censuere.* — *Utque L. Calpurnius*

1) *exspectes ἰδίας.*

66 οὕτως καθὼς ἂν αὐτῷ ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πιστεῶς ° τε ἰδίᾳ φαίνηται· ἔδοξεν.

*consul Atheniensibus munus ex formula quaestorem mittere iubeat, sic ut ei e re publica fideque sua videretur. Censuere.*

41. SC. de Aesclepiade Clazomenio sociisque a. 676 (= 78).

Ⓞ 1,203 [1<sup>2</sup>, 1]; *Inscr. Graec. Sic. et Ital.* (= *I. Gr.* 14.) 951. *Ri. tab.* 30. *E tabula athenaea, cui SC. utraque lingua inscriptum est, Latina in superiore, Graeca in inferiore parte. Pars Graeca paene integra servata est, Latinae tantummodo extrema pars. Versionis Graecae vv. 1.2.3.32.33 litteris maioribus scripti sunt. Tabula Romae saec. XVI reperta hodie Neapoli adservatur. — Pertinet SC. ad tres nauarchos Graecos propter merita erga rempublicam Romanam in amicorum populi Romani formulam referendos. Haud raro singuli homines in populi amicitiam ita recepti sunt; ita ad a. 583 Liv. 44,16,7 ait: senatus in formulam sociorum eum (Onesimum Macedonem) ferri iussit, locum lautia praeberi, iisdem fere verbis usus, quibus hoc SC. v. 7 et 8 superstitibus. Anno 676 id factum esse, praescriptio ostendit.*

[*Consulibus Q. Lutatio Q. f. Catulo M. Aemilio Q. f. M. n. Lepido, praetore urbano et inter peregrinos L. Cornelio . . . f. Sissenina, mense Maio.*

*Q. Lutatius Q. f. Catulus cos. senatum consuluit a. d. XI k. Iunias in comitio.*

*Scribundo adfuerunt L. Faberius L. f. Ser(gia), C. . . . L. f. Pop(lilia), Q. Petillius T. f. Ser(gia).*

*Quod Q. Lutatius Q. f. Catulus consul verba fecit, Aescle-*

Ἐπὶ ὑπάρχτων Κοίντου Λυτατίου Κοίντου υἱοῦ Κάτλου καὶ  
 2 Μάρκου Αἰμι[λίου Κοίντου υἱοῦ] ° Μάρκου υἱωνοῦ Λεπίδου<sup>1</sup>, στρα-  
 τηγοῦ δὲ κατὰ πόλιν καὶ ἐπὶ τῶν ξένων Λευκίου Κορνηλίου[υ . . .  
 3 υἱοῦ] ° Σισέννα, μηνὸς Μαΐου.

Κόιντος Λυτάτιος Κοίντου υἱὸς Κάτλος ἕπατος συγκλήτῳ συνε-  
 4 βουλ[εύσατο] ° πρὸ ἡμερῶν<sup>2</sup> ἔνδεκα καλανῶν Ἰουνίαν ἐν κομετίῳ.

Γραφομένῳ παρῶσαν Λεύκιος Φαβέριος Λευκίου υἱὸς Σεργία,  
 5 Γάιο[ς . . . Λευ]° κίου υἱὸς Ποπλιλία<sup>3</sup>, Κόιντος Πετίλλιος Τίτου  
 υἱὸς Σεργία.

Περὶ ὧν Κόιντος Λυτάτιος Κοίντου υἱὸς Κάτλος<sup>4</sup> ἕπατος λό-

1) λιπεδου. — 2) πμερων. — 3) ποπλιαια. — 4) καταος.

*piadem Philini filium Clazomenium, Polystratum Polyarci filium Carystium, Meniscum Irenaei, qui fuit Meniscus Thargelii<sup>1</sup>, filium Milesium, nauarchos | in navibus advenisse bello Italico incipiente<sup>2</sup>, eos operam fortem et fidelem rei publicae nostrae navasse, | eos se ex senatus consulto in patrias dimittere velle, si sibi<sup>2</sup> videretur, ut pro rebus bene gestis ab eis fortiterque factis in rem publicam nostram honor eis haberetur:*

*de ea re ita censuerunt: Asclepiadem Philini filium Clazomenium, | Polystratum Polyarci filium Carystium, Meniscum Irenaei filium, qui fuit Meniscus antea Thargelii, Milesium, viros bonos et amicos appellari. | Senatum populumque Romanum existimare eorum operam bonam et fortem et fidelem e re publica nostra fuisse; | quam ob causam senatum censere, uti ii liberi posterique*

γους ἐποιήσατο, Ἀ[σκληπιάδην] ° Φιλίνου υἰὸν Κλαζομένιον, Πολύ- 6  
στρατον Πολυάρχου υἰὸν Καρύστιον, Μενίσκον<sup>1</sup> Εἰρηναίου, τὸν γε-  
γονότα Μενίσκον Θαρρηλίου<sup>2</sup>, υἰὸν Μιλῆ[σιον, ναυάρχους] ° ἐν τοῖς 7  
πλοίοις παραγεγονέναι τοῦ πολέμου τοῦ Ἰταλικοῦ ἐ[ξ]αρχομένου<sup>3</sup>,  
τούτους ἐργασίαν ἔπανδρον καὶ πιστὴν τοῖς δημοσίοις πράγμασιν  
τοῖς ἡμετέρ[οις] παρεσχηκέ[σ]ναι, τούτους ἑαυτὸν κατὰ τὸ τῆς<sup>4</sup> 8  
συγκλήτου δόγμα εἰς τὰς πατρίδας ἀπολῦσαι βούλεσθαι, ἐὰν αὐτῶ<sup>5</sup>  
φαίνηται, ὅπως ὑπὲρ τῶν καλῶς πεπραγμένων ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀν-  
δρα]° γαθημάτων<sup>6</sup> εἰς τὰ δημόσια πράγματα τὰ ἡμέτερα καταλογῆ 9  
αὐτῶν γένηται.

περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν. Ἀσκληπιάδην Φι-  
λίνου υἰὸν Κλαζ[ομένιον], ° Πολύστρατον Πολυάρχου υἰὸν Καρύστιον, 10  
Μενίσκον Εἰρηναίου υἰὸν Μιλῆσιον τὸν γεγονότα Μενίσκον ἄνωθεν  
δὲ Θαρρηλίου, ἄνδρας καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ φίλ[οι]ους προσ[α]γο- 11  
ρεῦσαι. Τὴν σύγκλητον<sup>7</sup> καὶ τὸν δῆμον τὸν Ῥωμαίων διαλαν-  
βάνειν τὴν τούτων ἐργασίαν καλῆν<sup>8</sup> καὶ ἔπανδρον καὶ πιστὴν τοῖς  
δημοσίοις πράγμασιν τοῖς ἡμετέρο[ις] γεγο[νέναι], ° δι' ἣν<sup>9</sup> αἰτίαν 12

1) μεν.σσκον — 2) *Thargelii filius adoptione filius Irenaei factus est.* —

3) *[Intellegitur puto bellum vere Italicum, scilicet Marsicum a. 664—66 (= 90—88) finitum civitate Italicis concessa, non Sullanum a. 671. 672 (= 83. 82), quoniam hoc et ipsum, cum propterea quod illius pars et sequela fuit tum propter Samnites a Sulla debellatos, recte ita appellari potuit et proprius abest ab anno eo, quo nauarchis praemia senatus attribuit. Th. M.]* —

4) τπς. — 5) αὐτῆ Goettling; sed intellegitur consul. — 6) ἀνδραγαδοματων. —

7) τημουηκλητον. — 8) καλυη. — 9) ηη.

*eorum in suis patriis vacui omnium rerum et tributorum immunes sint: si qua tributa ex | bonis eorum exacta sunt, postquam rei publicae nostrae causa profecti sunt, ut ea iis reddantur restituantur; et si qui | agri aedificia bona eorum venierunt, postquam e patria rei publicae nostrae causa profecti sunt, ut ea omnia eis in integrum restituantur; | et si qui dies constitutus exierit, ex quo e patria rei publicae nostrae causa profecti sunt, ne quid ea res eis noceat | neve quid eis ob eam causam minus debeat ne quid minus eis persequi exigere liceat, quaeque*  
 1 hereditates] ° eis leiberisve eor[um obvenerunt ut eas habeant pos-  
 2 sideant fruanturque; quaeque ° ei liberi posteri uxoresve eorum ab altero persequentur, sive quid] ab eis leiberis postereis ux[oribusve  
 3 eorum alii persequentur, ut eis liberis posteris uxoribusve ° eorum ius et potestas sit, seive in patria suis legibus velint iudi]cio cer-

τὴν σύνκλητον κρίνειν, ὅπως οὗτοι τέκνα ἔκγονοί τε αὐτῶν ἐν ταῖς  
 13 εἰσφοροῖσι ὧσιν· εἰ τινες εἰσφ[οραὶ] ἐκ τῶν ° ὑπαρχόντων αὐτῶν  
 εἰσπεπραγμένα εἰσὶν μετὰ τὸ τούτους τῶν δημοσίων πραγμάτων  
 τῶν ἡμετέρων χάριν<sup>1</sup> ἔρμησαι, ὅπως αὐταὶ αὐτοῖς ἀποδοθῶσιν<sup>2</sup>  
 14 ἀποκατασταθῶσιν· εἰ τέ τινες<sup>3</sup> ° ἀγροὶ οἰκίαι ὑπάρχοντα αὐτῶν  
 πέπρακται μετὰ τὸ ἐκ τῆς πατρίδος τῶν δημοσίων πραγμάτων  
 τῶν ἡμετέρων χάριν ὀρμησαι, ὅπως ταῦτα πάντα αὐτοῖς εἰς ἀκέ-  
 15 ραιον ἀποκατασταθῶσιν<sup>4</sup>· εἰ τέ τις προθεσμία παρελήλυθεν<sup>5</sup>, ἀφ'  
 οὗ ἐκ τῆς πατρίδος τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν  
 ὀρμησαν<sup>6</sup>, μή τι τοῦτο τὸ πρᾶγμα αὐτοῖς βλαβερὸν γένηται °  
 16 μηδέ τι αὐτοῖς διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἔλασσον ὀφείληται<sup>7</sup> μηδέ  
 τι ἔλασσον αὐτοῖς μεταπορεύεσθαι πράσσειν ἐξῆ<sup>8</sup>, ὅσα τε κληρονο-  
 17 μίαι αὐτοῖς ἢ τοῖς τέκνοις αὐτῶν ° παρεγένοντο, ὅπως ταύτας  
 ἔχωσιν διακατέχωσιν<sup>8</sup> καρπεύωνται τε ὅσα τε ἂν αὐτοῖς τέκνα  
 18 παρ' αὐτῶν τέκνων ἐκγόνων γυναικῶν τε αὐτῶν ἕτεροι μετα-  
 πορεύωνται, ὅπως τούτων τέκνων (ἐκγόνων<sup>9</sup>) γυναικῶν (τε<sup>9</sup>) αὐ-  
 19 τῶν ἐξουσίαι καὶ αἴρεσις [ἦ], εἰάν τε ἐν ταῖς πατρίσιν κατὰ τοῦς  
 ἰδίους νόμους βούλωνται κρίνεσθαι, ἢ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων<sup>10</sup>

1) χαρη. — 2) αποδοθωσι. — 3) τινεστ//. — 4) αποκατασταθη. —  
 5) παρεαηλυθεν. — 6) ωρμηση. — 7) οσειληται. — 8) αιακατεχωσιν. — 9) ἐκ-  
 γόνων et τε inseruit Mo. — 10) [Inter ἀρχόντων et ἐπὶ manu antiqua (de

tare seive apud magistratus [nostros *Italicis iudicibus, seive in civitate libera* ° aliqua earum, quae semper in amicitia p(opuli) 4 *R(omani) manseru[nt, ubei velint utei ibei iudicium de eis rebus fiat. Sei qua [iudicia de eis absentibus postquam e patria profecti sunt, ° facta sunt, ea uti in integrum restitu]antur et de integro 5 iudicium ex s(enatus) c(onsulto) fiat. Sei quas pecunias ci[vitates eorum publice debeant, nei quid in eas ° pecunias dare debeant; 6 magistrat]us nostri queiquomque Asiam Euboeam locabunt vectigalve Asiae [Euboeae imponent, curent ne quid ei dare debeant. ° — Utei- 7 que Q. Lutatius, M.] Aemilius cos. a(Iter) a(mbove), s(ei) e(is) v(i-deretur), eos in amecorum formulam referundos curarent, eis[que tabulam aheneam amicitiae in Capitolio ponere ° sacrificiumque 8 facere liceret, munusque eis ex formula locum lautiaque q(uaestorem) urb(anum) eis locare mittereq[ue i]ubere]nt. Seique de suis*

ἐπὶ Ἰταλικῶν κριτῶν, ἐάν τε ἐπὶ πόλεως ἐλευθέρως τῶν διὰ τέλους ° ἐν τῇ φιλίᾳ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων μεμενηκυῖαν, οὐ ἂν προαι- 20 ρῶνται, ἕπως ἐκεῖ τὸ κριτήριον<sup>1</sup> περὶ τούτων τῶν πραγμάτων γίνηται· εἴ τινα κριτήρια ° περὶ αὐτῶν ἀπόντων μετὰ τὸ ἐκ τῆς 21 πατρίδος ὀρμησαι γεγονότα ἐστίν, ταῦτα ὅπως εἰς ἀκέραιον ἀποκατασταθῆ καὶ ἐξ ἀκέραιου κριτήριον κατὰ ° τὸ τῆς συνκλήτου 22 δόγμα γίνηται· εἴ τινα χρήματα αἱ πόλεις αὐτῶν δημοσίᾳ ὀφείλωσιν, μή τι εἰς ταῦτα τὰ χρήματα δοῦναι ὀφείλωσιν· ° ἄρχοντες 23 ἡμέτεροι, οἵτινες ἂν ποτε Ἀσίαν Εὐβοίαν μισθῶσιν ἢ προσόδους Ἀσίᾳ Εὐβοίᾳ ἐπιτιθῶσιν, φυλάξωνται μή τι οὗτοι δοῦναι ὀφείλωσιν. ° — Ὅπως τε Κόιντος Λυτάτιος<sup>2</sup>, Μάρκος Αἰμίλιος ὕπατοι, 24 ὁ ἕτερος ἢ ἀμφοτέροι, ἐάν αὐτοῖς<sup>3</sup> φαίνηται, τούτους εἰς τὸ τῶν φίλων διάταγμα ἀνενεχθ[ῆ]ναι φροντίσωσιν· τούτοις τε πίνακα<sup>4</sup> 25 χαλκοῦν φιλίας ἐν τῷ Καπετωλίῳ ἀναθεῖναι θυσίαν τε ποιῆσαι ἐξῆι<sup>5</sup>, ξενία τε αὐτοῖς κατὰ τὸ διάταγμα τόπον παροχῆν τε τὸν 26 ταμίαν τὸν κατὰ πόλιν τούτοις μισθῶσαι ἀποστεῖλαι<sup>6</sup> τε κελεύσωσιν· ἐάν τε περὶ τῶν ἰδίων πραγμάτων πρεσβευτάς πρὸς τὴν σύγ- 27 κλητον ἀποστέλλειν αὐτοὶ τε παραγίνεσθαι προαιρῶνται, ὅπως

*antiquitate additamenti dubitare me vetuit Huelsenus aere inspecto inserta est littera H, perperam si quid video; nam iudicium apud magistratus Romanos et iudicium Italicorum tantum abest, ut recte sibi opponantur, ut Italici iudices dari nequeant nisi a magistratu Romano. TH. M.]*  
— 1) κρητηριον. — 2) αυτατιος. — 3) αοτοις. — 4) πινα. — 5) επηι. — 6) αποστωλαι.

- 9 *rebus legatos ad senatum* ° mitt]ere lega[teive] venire vellent, uti  
eis leibereis postereisque eorum legatos venire mittereque liceret.  
10 Uteiq[ue Q. Lutatius, M. Aemilius cos. a(ter) a(mbove),] ° sei (vi-  
deatur) e(is), litteras ad magistratus nostros, quei Asiam Macedo-  
niam provincias optinent, et ad magistratus eorum mitta[nt, senatum  
11 velle et] ° aequom censere ea ita fieri ~ ita u(tei) e(is) e r(e)  
p(ublica) f(ideque) s(ua) v(ideatur). C(ensuere).

- 28 αὐτοῖς τέκνοις ἐχγόνοις τε αὐτῶν ° πρεσβευταῖς παραγίνεσθαι καὶ  
ἀποστέλλειν τε ἐξῆ̃· ὅπως τε Κόιντος Λυτάτιος, Μάρκος Αἰμίλιος  
29 ὕπατοι, ὁ ἕτερος ἢ ἀμφοτέρω, ° ἐάν αὐτοῖς φαίνηται, γράμματα  
πρὸς τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἡμετέρους, οἵτινες Ἀσίαν Μακεδονίαν  
30 ἐπαρχείας διακατέχουσιν<sup>1</sup>, ° καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν ἀποστέι-  
λωσιν τὴν συνκλητον<sup>2</sup> θέλειν καὶ δίκαιον ἡγεῖσθαι ταῦτα οὕτω  
31 γίνεσθαι, ° οὕτως ὡς ἂν αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πί-  
στεῶς τε τῆς ἰδίας φαίνηται<sup>3</sup>. ~ Ἐδοξεν. —  
32 Ἀσκληπιάδου τοῦ Φιλίνου Κλαζομενίο[υ]. Πολυστράτου τοῦ  
33 Πολυάρχου ° Καρυστίου. Μενίσκου τοῦ Εἰρηναίου Μιλησίου.

V 42. SC. de Oropiis a. 681 (= 73).

*Magna tabula marmorea reperta m. Iulio a. 1884 in oppido Boeotiae Oropo ubi oraculum Amphiarai fuisse notum est. Edidit eam primus S. Bases Graecus Ἐφημερίς ἀρχαιολογική 1884 p. 98, cf. 1886 p. 46, deinde Mo. Hermae vol. 20 p. 268 sq.; uterque editor versionem Latinam adiecit et commentarium. Habent item Viereck sermo Graecus (Gottingae 1889) n. XVIII et Dittenberger inscr. Graec. VII 413. — Continet tabula epistolam consulum a. 681 ad Oropios datam (v. 1—16), per quam iis transmittunt cum decretum ex iussu senatus anno praecedente facto de consilii sententia redditum inter Oropios et publicanos (v. 16—59) tum senatus consultum quo decretum confirmatur (v. 59—69). Nomina eorum qui in consilio fuerunt cur epistolae subiuncta sint, infra p. 184 n. 6 explicatum est. Decreto adiuncta sunt instrumenta a partibus in actione illa prolata, scilicet a publicanis caput ex lege censoria (cf. p. 183 n. 1) locationis (v. 35—42) ab Oropiis pars decreti Sullani et quo id confirmabatur senatus consulti (v. 42—57). Sumptum autem est decretum ex commentariis consulum, quorum mentio fit v. 31.58, senatus consultum ex volumine actorum senatus.*

1) διακατέχουσιν. — 2) συνκλητον. — 3) φαίνηται.



(A. *Epistula consulum a. 681 decretum ex consilii sententia continens.*)

Μ[άαρ]κος Τερέντιος Μάαρκου υἱὸς Οὐάρρων Λεύκολλος, Γάιος  
Κάσιος Λευκίου υἱὸς Ὀλόγ]γινης ὑπατοὶ ~ Ὠρωπίων ἀρχουσιν 2  
βουλῇ δῆμῳ χαίρειν.

Εἰ ἔρρωσθε, εὖ ἂν ἔχ[οι]. ὦ Ὑμᾶς εἰδέναι βουλόμεθα, ἡμᾶς 3  
κατὰ τὸ τῆς συνκλήτου δόγμα τὸ γενόμενον ἐ[πὶ Λευκί]ου Λικινίου 4  
Μάαρκου Αὐρηλίου ὑπάτων ἐπεγνωκέναι<sup>1</sup> περὶ ἀντιλογιῶν τῶν ἀναμ...  
ὦ θεῶν Ἀμφιαράῳ καὶ τῶν δημοσιωνῶν γεγονότων ἐπεγνωκέναι ~ 5  
πρὸ μιᾶς εἰ[δυῶν] ὦ Ὀκτωμβρίων ἐμ. βασιλικῇ Πορτίᾳ. 6

Ἐν συμβουλίῳ ~ παρήσαν Μάαρκος Κλαύδιος Μάαρκ[ου] ὦ  
υἱὸς Ἀρνήστης Μάαρκελλος ~ (et quattuordecim alii, in his octavo loco ὦ 7  
Μάαρκος Τύλλιος Μάαρκου υἱὸς Κορνηλία Κικέρων). 8—16

Περὶ ὧν Ἑρμόδωρος Ὀλυνπίχου υἱὸς ἱερεὺς ὦ Ἀμφιαράου, ὅστις 17  
πρότερον ὑπὸ τῆς συνκλήτου σύμμαχος προσηγορευμέ[νος] ἐστίν, 18  
καὶ Ἀλεξίδημος Θεοδώρου υἱὸς (καὶ) Δημαίνετος Θεοτέλου υἱὸς  
πρεσβεύ[εται] Ὠρωπίων λόγους ἐποιήσαντο, ~ 19

ἐπ(ε)ἰ ἐν τῷ τῆς μισθώσεως νόμῳ αὐταὶ αἰ ὦ χῶραι ὑπεξειρημέναι 20  
εἰσίν<sup>1</sup>, ἃς Λεύκιος Σύλλας θεῶν ἀθανάτων ἱερῶν τεμενῶν ὦ φυλακῆς 21  
ἔνεκεν συνεχώρησεν, ὑπεξειρημέναι εἰσίν ~ ταύτας τε τὰς προσ-  
όδους, περὶ ὧν ἄγεται τὸ πρᾶγμα, Λεύκιος Σύλλας τῷ θεῷ Ἀμ- 22

(A.) *M. Terentius M. f. Varro Lucullus, C. Cassius L. f. Longinus cos. Oropiorum magistratibus ordini populoque salutem.*

*Si valetis, bene est. Scire vos volumus, nos ex senatus consulto facto L. Licinio M. Aurelio cos.<sup>1</sup> de controversiis eorum qui [res curant?] dei Amphiarai et publicanorum qui fuerant cognovisse pridie idus Octobres in basilica Porcia.*

*In consilio adfuerunt M. Claudius M. f. Arn(ensi) Marcellus (et quattuordecim alii, in his octavo loco M. Tullius M. f. Cor. Cicero).*

*Quod Hermodorus Olympichi f. sacerdos Amphiarai, qui antea a senatu socius appellatus est, et Alexidemus Theodori f. [et] Demaenetus Theotelis f., legati Oropiorum, verba fecerunt,*

*cum in lege locationis ii agri, quos L. Sulla deorum immortalium aedium sacrarum tuendarum causa concessit, excepti sint, eosque reditus, qua de re agitur, L. Sulla deo*

1) ἐπεγνωκέναι verbum cum v. 5 redeat, hoc loco delendum censet Mo. —  
Consules sunt a. 680 (= 74). — 4) ὑπεξειρημέναι εἰσίν verba v. 21 repetita  
hoc loco delet Mo.

- 23 φιαράωι προσ«ο»ιρι<sup>2</sup>σεν, ὅπως ὑπὲρ τούτων τῶν χωρῶν πρόσδοον  
τῶι δημοσιώγη μὴ τελῶσιν· ~
- 24 καὶ περὶ ὧν Λεύκιος Δομέτιος Ἀϊνόβαλβος<sup>1</sup> ~ ὑπὲρ δημοσιω-  
νῶν εἶπεν ~
- 25 ἐπεὶ ἐν τῶι τῆς μισθώσεως νόμῳ αὗται αἱ χῶραι ὑπεξειρη-  
26 μέναι εἰσίν, ὁ ἄς Λεύκιος Σύλλας θεῶν ἀθανάτων ἱερῶν τεμενῶν  
27 φυλακῆς ἔνεκεν<sup>2</sup> συνεχώρησεν, ~ οὔτε ὁ Ἀμφιάραος, ὡς αὗται  
28 αἱ χῶραι συνεχωρημέναι<sup>3</sup> λέγονται, θεός ἐστιν<sup>2</sup>, ὅπως ταύτας  
29 τὰς χῶρας καρπίζεσθαι<sup>3</sup> ἐξῆ<sup>2</sup> τοὺς δημοσιώνας. ~
- 30 ἀπὸ συνβουλίου γνώμης γνώμην ἀπεφηνάμεθα· ὃ ἐπέγνωμεν, τῆι  
31 συνκλήτῳ προσανοίσομεν ~, τοῦτο ὃ καὶ ὁ εἰς τὴν τῶν ὑπομνη-  
μάτων δέλτον<sup>4</sup> κατεχωρίσαμεν· ~
- 32 περὶ χῶρας ὁ Ὀρωπίας, περὶ ἧς ἀντιλογία ἦν πρὸς τοὺς δη-  
33 μοσιώνας, κατὰ τὸν τῆς ὁ μισθώσεως νόμον αὕτη ὑπεξειρη-  
34 μένη ἐστίν, ἵνα μὴ ὁ δημοσιώτης αὐτὴν καρπίζηται.
- Κατὰ τὸ τῆς συνκλήτου δόγμα ἐπέγνωμεν.

*Amphiarao attribuerit, ut pro iis agris redditum publicano ne pendant;*

*et quod L. Domitius Ahenobarbus<sup>1</sup> pro publicanis dixit, cum in lege locationis ei agri excepti sint, quos L. Sulla deorum immortalium aedium sacrarum tuendarum causa concessit, neque Amphiaras, cui ei agri concessi esse dicuntur, deus sit<sup>3</sup>, ut eis agris frui liceat publicanis;*

*de consilii sententia sententiam tulimus; quod cognovimus ad senatum referemus, id quod etiam in commentariorum tabulam retulimus:*

*de agro Oropio, de quo controversia erat adversus publicanos, ex lege locationis is exceptus est, ut ne publicanus eo fruatur.*

*Ex senatus consulto cognovimus.*

1) Consul postea a. u. c. 700 (= 54). — 2) Cf. Cicero de deorum nat. 3,18,49: an Amphiaras erit deus et Trophonius? nostri quidem publicani cum essent agri in Boeotia excepti lege censoria, negabant immortales esse ullos, qui aliquando homines fuissent. — 3) καρπίζεσθαι. — 4) *Vocabulum δέλτος hoc loco commentarios consulum significat, qualis est codex ansatus proconsulis Sardiniae (cf. decretum eius infra cap. VI).*

## (B. Instrumenta in actione prolata.)

- (I.) ° Ἐν τῷ τῆς μισθώσεως νόμῳ ὑπεξεσηρημένον<sup>2</sup> δοκεῖ<sup>3</sup> εἶναι 35  
 οὕτως· ~  
 ° ἐκτός τε τούτων ἢ εἴ τι δόγμα<sup>4</sup> συνκλήτου αὐτοκράτωρ 36  
 αὐτοκράτορές τ[ε] ° ἡμέτεροι καταλογῆς θεῶν ἀθανάτων ἐ- 37  
 ρῶν τεμενῶν τε φυλακῆς <ένεκεν<sup>5</sup>> ° καρπιζέσθαι ἔδωκαν κατ- 38  
 ἔλιπον, ~ ἐκτός τε τούτων, ἂ Λεῦκιος ° Κορνήλιος Σύλλας 39  
 αὐτοκράτωρ ἀπὸ συνβουλίου γνώμης θεῶν ° ἀθανάτων ἐ- 40  
 ρῶν τεμενῶν τε<sup>6</sup> φυλακῆς ἔνεκεν καρπιζέσθαι ἔδωκεν, ° ὁ τὸ 41  
 αὐτὸ ἢ σύνκλητος ἐπεκύρωσεν οὔτε μετὰ ταῦτα δόγματι  
 ° συνκλήτου ἄκυρον ἐγενήθη. ~ 42
- (II.) Λεῦκιος Κορνήλιος Σύλλας ἀπὸ συνβουλίου γνώμης γνώμην 43  
 εἰρηκέναι δοκεῖ<sup>7</sup>. ~  
 τῆς εὐχῆς ἀποδόσεως ° ἔνεκεν τῷ ἱερῷ Ἀμφιαράου χώραν 44  
 προστίθηναι πάντη πάντοθεν πόδας ° χιλίους, ἵνα καὶ αὕτη ἡ 45  
 χώρα ὑπάρχη ἄσυλος·  
 ὡσάυτως τῷ θεῷ Ἀμφιαράῳ ° καθιερωκέναι 46

(B. I.) *In lege locationis sic videtur<sup>3</sup> exceptum esse:*

*et extra quam (?) si quid senatus consultum imperator impe-  
 ratoresque nostri honoris deorum immortalium aediumque  
 sacrarum tuendarum <causa><sup>5</sup> fruendum dederunt reliquerunt,  
 extraque ea quae L. Cornelius Sulla imperator de consilii sen-  
 tentia deorum immortalium aediumque sacrarum tuendarum  
 causa fruenda dedit, quod idem senatus confirmavit neque  
 postea senatus consulto irritum factum est.*

(II.) *L. Cornelius Sulla de consilii sententia sententiam videtur<sup>6</sup>  
 dixisse:*

*voti reddendi causa aedi Amphiarai agrum tribuo undequaque  
 pedum mille, ut hic quoque ager sacer sit.*

*item deo Amphiarao consecrasse*

1) *Ex lege locationis citata supra v. 20. 25. 33. duo capita afferuntur, prius (v. 36—38) tralaticium ut videtur, alterum (v. 38—42) Sullanis temporibus additum.* — 2) ὑπεξεσηρημενην. — 3) *Scilicet consulibus consilioque eorum constabat haec sic scripta esse in lege censoria.* — 4) δόγματι emendat Bases parum recte, nam utrumque genus decretorum hoc loco requiritur tam urbanum quam imperatorium, et obstat praeterea ordo verborum. — 5) ἔνεκεν addidit Pick. — 6) τε v. 21 et 26 omissum videtur irrepsisse ex v. 37; cf. *lex Iulia munic. v. 8: aedium sacrarum deorum immortalium caussa aedificandarum.* — 7) *Cf. p. 183 n. 3.*

- 47 τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας λιμένων τε τῶν Ὀρωπίων ὁ τὰς  
 48 προσόδους ἀπάσας εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας, ἅς Ὀρω-  
 49 πιοὶ ὀ συντελοῦσιν θεῶ Ἀμφιαράω ὁμοίως δὲ καὶ ἅς ἂν  
 50 μετὰ ταῦτα ὑπὲρ τῆς ὁ νίκης καὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ δήμου  
 51 τοῦ Ῥωμαίων συντελέσουσιν, ὡ ὁ ἐκτὸς ἀγρῶν τῶν Ἑρμοδώ-  
 52 ρου Ὀλυμπίχου υἱοῦ ἱερέως Ἀμφιαράου τοῦ ὁ διὰ τέλους ἐν  
 53 τῇ φιλίᾳ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων μεμενηχότος.  
 54 Περὶ τοῦ τοῦ τοῦ πράγματος δόγμα συνκλήτου ὡ ἐπὶ Λευκίου  
 55 Σύλλα Ἐπαφροδίτου <sup>1</sup>, ὁ Κοίντου Μετέλλου Εὐσεβοῦς ὑπάτων <sup>2</sup> ὡ  
 56 ἐπικεκρωμένον δοκεῖ <sup>3</sup> εἶναι, ὡ ὅπερ ἡ σύνκλητος ἐδογματίσεν  
 57 καὶ <sup>4</sup> εἰς τούτους τοὺς λόγους·  
 58 ὅσα τε θεῶ ὁ Ἀμφιαράω καὶ τῶ ἱερῶ αὐτοῦ ὡ Λεύκιος  
 59 Κορνήλιος Σύλλας ἀπὸ συ(ν)βουλίου ὁ γνώμης προσώρισεν συνε-  
 57 χώρησεν, τὰ αὐτὰ ἡ σύνκλητος τούτῳ τῶ ἱερῶ ὁ δοθῆναι  
 58 συνχωρηθῆναι ἡγήσατο.  
 58 Ἐν τῶ συμβουλίῳ παρήσαν ὁ οἱ αὐτοὶ οἱ ἐμ. πραγμάτων συμ-  
 59 βεβουλευμένων δέλτῳ πρώτῃ ὁ κηρώματι τεσσαρεσκαίδεκάτῳ <sup>5</sup>.

*urbis et agri portuumque Oropiorum reditus omnes in ludos et sacrificia, quae Oropii deo Amphiarao faciunt, item quae posthac ob victoriam imperiumque populi Romani faciunt, extra agros Hermodori Olympichi f. sacerdotis Amphiarai, qui perpetuo in amicitia populi Romani mansit.*

*De ea re senatus consultum L. Sulla Epaphrodito, Q. Metello Pio cos. factum videtur esse, quod senatus decrevit et in haec verba: quaeque deo Amphiarao et aedi eius L. Cornelius Sulla de consilii sententia attribuit concessit, eadem senatus ei data concessa esse existimavit.*

*In consilio fuerunt iidem qui in rerum consularum tabula prima, cera quarta decima.*

1) Sulla eodem tempore a senatu appellatus est et Felix et Epaphroditus, ut in actis publicis populi Romani Graece conceptis hoc vocabulo uteretur pariter ut illo in Latinis. — 2) a. 674 (= 80). — 3) Cf. p. 183 n. 3. — 4) καὶ Bases delendum censet, recte ut videtur. — 5) Verba ἐν τῷ συμβ. — τεσσαρεσκαίδεκάτῳ extrema sunt decreti consulum (nam instrumenta quae proxime praecedunt partem eius decreti efficiunt) et ad id ipsum referenda. Nomina eorum qui in consilio sunt cum praescribantur in sententia de Adramytenis (Staatsr. 3,967 n. 3), subscribantur in decreto Sardo (infra cap. VI), plenaria forma huiusce decreti bis ea exhibet tam in principio quam in fine, quamquam hic non indicantur nisi remissione.

(C. SC. confirmans decretum consulum a. 681 (= 73).)

Δόγμα συνκλήτου τοῦτο γενόμενόν ° ἐστίν· 60

Πρὸ ἡμερῶν δεκαεπτὰ καλανδῶν Νοεμβρίων ἐν κομετίῳ.

° Γραφομένου παρήσαν ~ Τίτος Μαΐνιος Τίτου υἱὸς Λεμωνία 61

(et duo alii). ° 62. 63

Περὶ ὧν Μάαρκος Λεύκολλος, Γάιος Κάσιος ὕπατοι ° ἐπιγνόντες 64  
ἀπήγγειλαν·

περὶ Ὠρωπίας χάρας καὶ τῶν ° δημοσιωνῶν ἐαυτοὺς ἐπεγνώ- 65

κέναι· ὡσαύτως τὴν Ὠρωπίων ° χάραν ὑπεξεξηγημένην δοκεῖν 66

εἶναι κατὰ τὸν τῆς μισθώσεως νόμον, ° μὴ δοκεῖν τοὺς δημο- 67

σιώνας ταῦτα καρπίζεσθαι,

οὕτως, ~ ° καθὼς αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πίστεως 68

τε τῆς ° ἰδίας ἐφαίνετο, ἔδοξεν<sup>1</sup>. 69

(C.) *Senatus consultum hoc factum est:*

*A. d. XVII kal. Nov. in comitio.*

*Scribendo adfuerunt T. Maenius T. f. Lem(onia) (et duo alii).*

*Quod M. Lucullus C. Cassius cos. causa cognita rettulerunt*

*de agro Oropio et publicanis cognovisse se: Oropiorum quoque*

*agrum exceptum videri esse ex lege locationis, non videri*

*publicanos eis frui,*

*ita, ut eis e re publica fideque sua visum esset, censuere<sup>1</sup>.*

V 43. SC. de Aphrodisiensibus c. a. 712 (= 42).

*C. I. G. 2,2737 inde: Viereck sermo Graecus cet. p. 5. — Aphrodisias, Cariae oppidum, vel ut plene dicuntur in nummis Ἀφροδισιῆς Πλαρασεῖς sive, ut in hoc marmore, Πλαρασεῖς καὶ Ἀφροδισιῆς, libertatem accepit non tam a Caesare dictatore quam ex actis eius quae dicebantur a M. Antonio a. 710 (= 44) una cum confirmatione iuris asyli, quam memorat Tacitus ann. 3,62: Aphrodisienses posthac et Stratonicensis dictatoris Caesaris ob vetusta in partes merita et recens divi Augusti decretum attulere . . .*

*Antiquissima igitur est consuetudo actorum synhodaliū aetatis Christianae, quae item ubi plene servata sunt incipiunt a recensu praesentium, finiunt in subscriptionibus eorundem.*

1) *Extrema pars decreti perturbata omissis formulis tralaticis qualis esse debuerit, intellegitur ex senatusconsulto de Asclepiade; scilicet post relationem magistratuum, quae finit v. καρπίζεσθαι, ponendum fuit περὶ τοῦτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· τὴν σύνκλητον θελεῖν ταῦτα οὕτως γίνεσθαι ὡς ἀν αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πίστεως τε τῆς ἰδίας φαίνεται. Ἐδοξεν.*

Aphrodisiensium civitas Veneris, Stratonicensium Iovis et Triviae religionem tuebantur. *Eius decreti in lapide non superest nisi inscriptio γραμματα Καίσαρος et argumentum relatum in senatus consulto; ex decreto III-virum r. p. c., quo id confirmabatur, quod videtur esse ἐπίκριμα adlegatum in epistula Antonii, non superest nisi argumentum solum in idem senatusconsultum receptum. Quod secundo loco in epistula nominatur δόγμα, eius bona pars superest; tertium iusiurandum quarta lex, quibus foedus sanciebatur, perierunt. Tempore extrema, in ordine solito more prima est epistula M. Antonii triumviri r. p. c. et cos, des. II et III, id est scripta inter a. 715 et 719, per quam haec instrumenta omnia Aphrodisiensibus misit; ea integra superest. — Lapidem semel tantum descriptum a Sherardo edidit primus Chishull in antiquitatibus Asiaticis (1738) deinde Boeckhius, C. I. Gr. l. l. [VII Dittenberger Or. Gr. inscr. sel. 453—455]. Supplementa eo minus certa sunt, quod de hiatus ambitu parum constat; sunt autem alia priorum, alia mea, alia Viereckiana [VII et Dittenbergeriana. In versione Latina quaedam mutata sunt].*

	[Μάρκος Ἀντωνίος Μάρκου υἱὸς αὐτοκράτωρ, ἕπατος ἀποδεδει- γμένος τὸ β' καὶ [τὸ γ'] [τῶν] τριῶν ἀνδρῶν τῆ[ς] τῶν δημοσίων πραγμάτων διατάξεως	τικῶς τῶν τῆς πό- λεως ὑμῶν πραγ- μάτων, οὐ μόνον ἤρκεσθη ἐπὶ τοῖς γεγονόσιν οἰκονο- [μῆ]μασιν, ἀλλὰ καὶ	15
1	5 Πλαρασέων καὶ Ἀφρο- δεισιέων ἄρχουσιν βουλῇ δῆμῳ χαίρειν· Εἰ ἐρῶσθε, εὖ ἂν ἐ- χοι· ὑγιαίνω δὲ καὶ	ἡμᾶς παρεκάλεσ- εν εἰς τὸ τοῦ γεγο- νότος ὑμεῖν ἐπι- κρίματος καὶ δόγμα- τος καὶ ὀρκίου καὶ νό- μου ἀντιπεφωνημέ- να ἐκ τῶν δημοσίων δέλτων ἐξαποστεῖ- λαι ὑμεῖν τὰ ἀντίγρα- φα· ἐφ' οἷς ἐπαινέ-	20
10	αὐτὸς μετὰ τοῦ στρα- τεύματος. — Σόλων Δημητρίου ὑμέτερος πρεσβευτῆς, ἐπι- μελέστατα πεφρον-		25
			30

[M. Antonius M. f. imperator, cos.] designatus iterum et [tertium], trium virum rei publicae constituendae Plarasensium et Aphrodisiensium magistratibus ordini populo salutem.

Si valetis bene est; valeo equidem cum exercitu. Solo Demetrii f. legatus vester, qui diligentissime res publicas vestras curavit, non contentus constitutionibus anterioribus, etiam nos hortatus est, ut decreti vobis redditi et senatus consulti et iuris iurandi et legis expressa e tabulis publicis vobis mitteremus

31	σας τὸν Σόλωνα μᾶλ- λον ἀπεδεξάμην ἔσ- χον τε ἐν τοῖς ὑπ' ἐμοῦ γεινωσκομένοις,	νῆδομαι ἐπὶ τῷ ἔχειν τοιούτου πολείτην. Ἔστιν δὲ ἀντίγραφα τῶν γεγονότων ὑ- μῶν φιλανθρώπων	41
35	ᾧ καὶ τὰ καθήκοντα ἀπεμέρισα φιλόαν- θρώπα, ἄξιον ἡγή- σάμενος τὸν ἄν- δρα τῆς ἐξ ἡμῶν τει-	τὰ ὑπογεγραμμένα· ἃ ὑμᾶς βούλομαι ἐν τοῖς δημοσίοις τοῖς παρ' ὑμῶν	45
40	μῆς, ὑμῶν τε συ-	γράμμασιν ἐντάξει.	50

Γράμματα Καίσαρος<sup>1</sup>.

[Περὶ ὧν . . . . . λόγους ἐποιήσαντο . . . . .  
περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· ἀρέσκειν τῇ συγ-  
κλήτῳ Πλαρασεῖς καὶ Ἀφροδισιεῖς, ὡς ἔκρινε Γάιος Καῖσαρ αὐτο-  
κράτωρ κατὰ τὰ<sup>2</sup> ° δι]καία ἐσθλά τε [πολλ]ὰ ἐλευθέρους εἶναι. 1  
τῷ [τε] δικαίῳ καὶ ταῖς [κρίσεσιν ταῖς ἰδίαις τὴν πό]λιν] τὴν 2  
Πλαρασεῶν καὶ Ἀφροδισιεῶν χρῆσθαι μῆτε ἐγγύην εἰς Ῥώμην  
αὐτοῦς κατὰ δόγμα τι ° κ]αὶ κέλευσιν ὁμολογεῖν<sup>3</sup>. ἃ τέ τινα 3

*exempla; ideo collaudatus a me Solo acceptior mihi factus est eum-  
que in notis mihi habui, eidemque beneficia quae par erat tribui,  
dignum iudicans virum qui a nobis honoraretur. Vobis autem  
gratulor quod talem habetis civem. Sunt autem exempla beneficio-  
rum vobis tributorum infra scripta: quae vos in tabulas vestras  
publicas referre volo.*

*Epistula Caesaris.*

[Quod . . . . . verba fecerunt . . . . .  
de ea re ita censuerunt: placere senatui Plarasenses et Aphro-  
disienses, sicut decrevit C. Caesar imp., ex] aequo et bono posthac  
liberos esse, et iure [iudiciisque (?) suis civitatem] Plarasensium et  
Aphrodisiensium uti, neque vadimonium [Romam eos ad decretum  
quodvis] et iussum promittere<sup>3</sup>; quaeque praemia honores beneficia

1) *Epistula Caesaris ipsa et quae sequebantur perierunt.* — 2) [VII Περὶ ὧν — τα suppl. Mo.; non probat Dittenberger.] — 3) *Supplementa Chishuliana a Boeckhio fere retenta* μῆτε ἐγγύην εἰσφέρειν τοῦτοις κατὰ τὸδε τὸ δόγμα κ]αὶ κέλευσιν ὁμολογεῖν *cum defendi nequeant, magis crediderim hoc loco caveri, Aphrodisiensis civis ne iussu magistratus Romani Romam evocetur*

4 ἐπαθλα τεμᾶς φιλάνθρω[πα . . . . . τρεῖς ἄνδρες ° ο]ἱ τῆς τῶν  
 δημοσίων πραγμάτων διατάξεως τῶ ἰδίῳ ἐπικρίματι Πλ[αρασεῦσι  
 5 καὶ Ἀφροδισιεύ<sup>2</sup>σι] προσεμέρισαν προσμεριούσιν, συνεχώρησαν συν-  
 6 χωρήσουσιν, ταῦτα πάντα κύρια εἶναι ° γ]ενέσθαι.

ἐμοίως τε ἀρέσκειν τῇ συγκλήτῳ, τὸν δῆμον τὸν Πλα[ρασέων  
 7 καὶ Ἀφροδισιεύ<sup>2</sup>ων τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀτέλειαν αὐτοὺς πάν-  
 8 των τῶν πραγμ[άτων ἔχειν καρπιζέσθαι ° καθ]άπερ καὶ τις πολιτεία  
 τῶ καλλίστῳ δικαίῳ καλλίστῳ τε νόμῳ ἐστίν, [ἦτις παρὰ τοῦ  
 9 ° δῆμο]υ τοῦ Ῥωμαίων τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀτέλειαν ἔχει φίλη  
 10 τε καὶ σύ[μμαχος γεγέ<sup>2</sup>νηται.

ὅ τε] τέμενος θεᾶς Ἀφροδίτης ἐν πόλει Πλαρασέων καὶ Ἀφρο-  
 11 δεισιέω[ν καθιέρωται, τοῦτο ° ἄσυλον ἐ]στω ταύτῳ τῶ<sup>1</sup> δικαίῳ ταύτῃ  
 12 τε δεισιδαιμονίᾳ, ᾧ δικαίῳ καὶ ἧ δεισιδαιμονίᾳ Ἀρτέμι<sup>2</sup>δος Ἐφε]-  
 σίας ἐστίν ἐν Ἐφέσῳ. κύκλῳ τε ἐκείνου τοῦ ἱεροῦ εἴτε τέμενος εἴτε[ε  
 13 ἄλλος ἐστίν, οὗ<sup>2</sup>τος ὁ] τόπος ἄσυλος ἐστω<sup>2</sup>.

ὅπως τε ἡ πόλις καὶ οἱ πολεῖται οἱ Πλαρασέων [καὶ Ἀφρο-  
 14 δεισιέων ° μεθ' ὧ]ν κωμῶν χωρίων ὄχυρωμάτων ὄρων προσόδων

[. . . . . *tresviri*] *rei publicae constituendae suo decreto Pl[arasensibus et Aphrodisiensibus] attribuerunt attribuerint concesserunt concesserint, ea [omnia rata esse] fieri;*

*item placere senatui populum Plarasensium [et Aphrodisiensium] libertatem et immunitatem ipsos omnium rerum [habere] . . . . . uti quae civitas optimo iure optimaque lege est, [quae civitas a] populo Romano libertatem et immunitatem habet, amica et socia [eius facta est];*

*templum autem deae Veneris in civitate Plarasensium et Aphrodisiensium [ἄσυλον] esto eodem iure eademque religione, quo iure quaque religione [templum deae] Ephesiae est Ephesi, et in ambitu eius sacrarii si quod templum sive [sacrum est, is] locus ἄσυλος esto:*

*utique civitas et cives Plarasenses [et Aphrodisienses cum quibus] vicis agris castellis saltibus redditibus in amicitiam [po-*

*et propterea vadimonium facere cogatur. Similiter (quem locum debemus Kaibelio) Dionysius 11,32: τὴν ἐγγύην ὁμολογεῖτε εἰς τὴν αὔριον ἡμέραν.*

1) τῶ delet Boeckhius. — 2) Cf. Tacitus ann. 3,62: non modo templum, sed duobus milibus passuum eandem sanctitatem tribuerunt; decretum de Oropiis (p. 180) v. 44. Spatium omitti potuit, quoniam agitur non de loco consecrando, sed de loci sacrati iure asyli confirmando.



πρὸς τὴν φιλίαν τοῦ δήμου προσῆλθον<sup>1</sup>, ταῦτα ° ἐχῶσιν κρατῶσιν 15  
 χρώνται καρπίζωνται τε πάντων πραγμάτων ἀτελεῖς ὄντες. μηδέ  
 τινα ° φόρον διὰ τινα αἰτίαν ἐκείνων<sup>2</sup> διδόναι μηδὲ [σ]υνεισφέρειν 16  
 ὀφείλωσιν, [ἀλλ' αὐτοὶ πᾶσι τούτοις, κατ' οὖσαν μετὰ ταῦτα ἐν 17  
 ἑαυτοῖς κύρωσιν, χρών[ται καρπίζωνται κρατῶσιν· Ἔδοξεν.]

*puli Romani venerunt, ea habeant] possideant utantur fruuntur  
 omnium rerum immunes, [neve quod tributum] ex quacumque causa  
 illarum rerum dare inferre debeant, [sed ipsi omnibus in rebus  
 secundum] futuram posthac de suis rebus potestatem utantur [fruan-  
 tur habeant. Censuere].*

#### 44. Senatus consulta et edicta de campo Esquilino.

##### V A. SC. de pago Montano.

⊕ 6,3823. 31577. Dess. 6082. — *E cippo opisthographo (a. 1,54, l. 0,74)  
 Romae a. 1875 reperto, qui est in aedibus conservatorum. Scti, non legis  
 esse reliquias inde efficitur, quod decreta enuntiantur non imperativo, sed  
 coniunctivo modo. De decretis ipsis v. Mommseni commentarium in ⊕. Cf.  
 infra legem Lucerinam.*

. . . eisque curarent tu[erenturque I.  
 ar]bitratu aedilium pleibeium, [quei]-  
 comque essent, neve ustrinae in  
 eis loeis regionibusve nive foci ustri-  
 nae⟨ve⟩ caussa fierent, nive stercus terra[m]ve intra ea loca fecisse 5  
 coniecisseve veli[t]

quei haec loca ab paago Montano  
 [redempta habebit; et uti, si qui stercus in eis loeis fecerit terramve II.  
 in ea] loca iecerit, in [eum HS. ma]nus iniectio pignorisq. ca[pio siet]. 2

##### B. Edictum praetoris.

*Cippi duo lapidis Tiburtini idem edictum continentes reperti Romae  
 locis antiquis, scilicet extra muros Servianos, alter metr. 176 = ped. Rom.  
 c. 600 ab aggere, quo is proximus est, ante portam Viminalem prope castra  
 praetoria; alter metr. 185 = ped. Rom. c. 625 ab aggere ante portam Es-  
 quilinam prope S. Eusebii; inscriptiones ita collocatae sunt, ut ad urbem  
 respiciant. Terminant cippi hi (itemque decretum edictumve quod sequitur  
 eodem fere quo alter ex his cippis loco eruderatum) eam partem campi Es-  
 quilini, quo aetate liberae rei publicae licebat conicere et alia omnia et ipsa*

1) *Supplementa suggestit Pickius sumpta ex SC. Narthaciensi (Bull.  
 de corr. hell. 6, 356) v. 21. — 2) iunge φόρον ἐκείνων.*

cadavera (cf. Becker, *Topogr. der Stadt Rom* p. 554). Edidit eos Lanciani, *bull. della comm. arch. comun.* 1882 p. 159 et 1884 p. 58. — Praetor potest esse aut is cuius extant denarii inscripti L. Senti C. f. cusi aetate Sullana (röm. Münzwesen p. 579) aut potius filius eius praeterea ignotus. — Edictum praetoris urbani hoc esse verisimile est cum propter praescriptionem tum propter verba Tertulliani de pudic. 1: o edictum cui adscribi non poterit: bonum factum, imitanturque edicta magistratum ludicra popularia relata apud Suetonium Caes. 80 et Vitell. 14. Retinui tamen hoc loco, ne separarem a titulo eo qui praecedat, cum praesertim edictum magistratus et senatus consultum saepe ita sibi respondeant, ut vidimus fieri in tabula de Bacchanalibus (p. 160 in exordio). — Dess. 8208.

L. Sentius C. f. p(r)ae(tor)  
de sen(atus) sent(entia) loca  
terminanda coer(avit).

In altero cippo subscriptum est  
litteris non incisus, sed pictis tan-  
tum:

B. f. 1) — Nei quis intra  
5 terminos propius  
urbem ustrinam

Stercus longe  
aufer,  
ne malum habeas.

fecisse velit neve  
stercus cadaver  
iniecisse velit.

#### 45. Senatus auctoritas a. 703 (= 51) (e Cic.).

Ad illustrandam formam senatus consulti vel potius senatus auctoritatis cum intercessione subscripta unam elegi ex notis illis, quae pr. kal. Oct. a. 703 factae initium quodammodo erant belli inter Pompeium et Caesarem. Cf. Cic. l. c. *Mo. röm. Gesch.* 3,365.

(Caelius apud Cic. ad fam. 8,8,6: saepe re dilata et graviter acta — SC., quod tibi misi, factum est, auctoritatesque perscriptae: 2)

Prid. kal. Octobr. in aede Apollinis.

Scrib. adfuerunt L. Domitius Cn. f. Fab. Ahenobarbus (et sex alii).

Quod M. Marcellus cos. v(erba) f(ecit) de provinciis,

d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt): senatum existimare, neminem eorum, qui potestatem habent intercedendi impediendi, moram adferre oportere, quominus de r(e) p(ublica) p(opuli) R(omani) q(uam) p(rimum)<sup>3</sup> ad senatum referri senatique consultum fieri possit<sup>4</sup>;

1) B(onum) f(actum). Cf. Cic. ad fam. 1,2,4: De his rebus — senatus auctoritas gravissima intercessit, cui cum Cato et Caninius intercessissent, tamen est perscripta. *Dio* 55,3,4: ἡ γνώμη συνεγράφετο, οὐ μέντοι καὶ τέλος τι ὡς κεκυρωμένη ἐλάμβανε, ἀλλὰ ἀουκτώριτας ἐγίγνετο. — ἐλλήνισαι αὐτὸ καθάπαξ ἀδύνατόν ἐστι. — 2) [de republ. q. p. quod traditur ita solvendum est. *Th. M.*] — 3) posse traditur.

qui impediērit prohibuerit, eum senatum existimare<sup>1</sup> contra rem publicam fecisse.

Si quis huic SC. intercesserit, senatui placere auctoritatem perscribi et de ea re ad senatum populumque<sup>2</sup> referri<sup>3</sup>.

Huic SC. intercessit C. Caelius, L. Vinicius, P. Cornelius, C. Vibius Pansa [tribuni plebis<sup>4</sup>].

VI 46. SCC. de ludis saecularibus a. 737 (= 17) et 800.

*XVvirum sacris faciendis commentarium ludorum saecularium quinto-  
rum editorum a. u. c. 737, cuius pars non exigua nuper Romae erudrata  
est edita cura mea primum iussu academiae Romanae regiae Lynceorum  
in eius monumentis antiquis vol. 1 (1891) p. 617 sqq., deinde Eph. epigr.  
8, 225 sqq., inter alia (v. 50—64 partis recuperatae) continet senatuscon-  
sulta duo ad eos ludos pertinentia facta a. 737 Mai. 23, ea quae infra  
sequuntur sub numeris I. II. Eorundem senatus consultorum pars iam  
saec. XVI Romae inventa et ab Ursino primum edita, servata autem  
hodie in museo Vaticano (Ⓒ VI, 877b) acta nuper inventa aliquatenus  
explet. — Praeterea ex actis ludorum saecularium aut Claudianorum aut  
Domitianorum fragmentum ad nos pervenit inventum saec. XVI cum eo  
quod modo memoravimus, hodie deperditum (Ⓒ VI, 877a), continens sen-  
atus consultum anni incerti, cui insertum est principium senatusconsulti  
facti de ludis saecularibus a. 737 Febr. 17, quod in actis eius anni cum  
eorum parte priore desideratur neque in decreto hoc posteriore progreditur  
ultra exordium. Nos haec duo senatusconsultorum fragmenta rettulimus  
sub n. III. IV. [Ⓒ VI, 4, 2. 32323. 32324.]*

(I.) A. d. X k. Iun. in saeptis [Iulis . . . . . scribundo ad-  
fuerunt] . . . ° Aemilius Lep[id]us, L. Cestius, L. Petronius 51  
Rufus.

° Quod C. Silanus [co(n)]s(ul) v(erba) f(ecit) ludos saecularis 52  
post complur[es annos eo qui nunc est facientibus (?) imp. Caesare]

° Angust(o) et M. A[gripp]a<sup>5</sup> tribunic(ia) potestate futuros, quos 53  
[quod spectare quam plurimos convenit] ° propter rel[igione]m at- 54  
que<sup>6</sup> etiam quod tali spectaculo<sup>7</sup> [nemo iterum intererit<sup>8</sup>, permit-  
tendum videri . . . lu]dorum eo[ru]m [diebu]s qui nondum sunt

1) tum s. existimari traditur. — 2) *Del. Mo. Forsch.* 1,77 n. 2. —  
3) referre traditur. — 4) tr. pl. hic deest, adest in auctoritatibus simul re-  
latis. — 5) *Censorinus de d. nat.* 17,11: Quintos ludos (saeculares) C. Fur-  
nio C. Iunio Silano eos. a. 737 Caesar Augustus et Agrippa fecerunt. Cf.  
*Monum. Ancy.* 4,36. — 6) atqui. — 7) *Horat. carm. saec.* 23: ludos ter  
die claro totiesque grata nocte frequentes. — 8) [*VII suppl. Mo. collato v.* 56.]

55 maritati<sup>1</sup>, sin[e fraude sua ut adsint, ° q(uid) d(e) e(a) r(e) f(ieri)  
p(laceret), d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt), ut quoniam ludi iei]  
56 ° religio[nis] causa sun[t in]stituti neque ultra quam semel ulli  
57 mor[*talium eos spectare licet, . . . , ludos*] ° quos [m]ag(istri) XVvi-  
r(um) s(acris) f(aciundis) [ed]ent, s(ine) f(raude) s(ua) spectare liceat  
ieiis qui lege de marita[*ndis ordinibus*]<sup>2</sup> tenentur.

58 (II.) ° Eodemque die ibidem sc(ri)bu(n)do [id]em adfuer(unt) et se-  
natusconsultum factum est.

59 ° Quod C. Silanus co(n)s(ul) v(erba) f(ecit) pe[r]tine(re) ad con-  
servandam memoriam tantae b[enevolentiae deorum commentarium  
60 ludorum] ° saecularium in colum[n]am aheneam et marmoream in-  
61 scribi st[atuique ad futuram rei memoriam utramque] ° eo loco,  
ubi ludi futu[ri s]int, q(uid) d(e) e(a) r(e) f(ieri) p(laceret), d(e)e(a)  
r(e) i(ta) c(ensuerunt).

uti co(n)s(ules) a(l)ter a(mbo)ve ad fu[turam rei memoriam co-  
62 lumn]am ° aheneam et alteram [m]armoream, in quibus commenta-  
ri[um ludorum eorum inscriptum sit, eo loco statuunt et id opus  
63 eidem] ° locent praetoribusque, q(ui) [aerario] p(raesunt), inperent,  
uti redemptoribus ea[m summam qua locaverint solvant].

(III.) (Praescriptio deest.)

- 1 [Quod] . . . . . cos. v(erba) f(ecerunt) de lucari<sup>3</sup>  
2 ludorum sa[ecularium]<sup>4</sup>, qui senatus ° decrevit . . . uti] fierent, q(uid)  
d(e) e(a) r(e) f(ieri) p(laceret), d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuere): uti,  
3 quoniam ant[e . . . annos, ° cum item decreti essent ludi] saeculares,  
4 XVvir(is) sacr(is) faciund(is)<sup>5</sup> in summa constitu[enda senatus ° se-  
cularis est sacerdotibus pro ludis], quos pro salute Caesaris fecerunt<sup>6</sup>,  
5 lucaris nomine cons[titutam, ° co(n)s(ules) iis qui aerario prae-  
sunt] inperent, uti eam pecuniam dandam adtribuendam [ludorum  
6 ° redemptoribus curent, qua eo] anno C. Silano C. Furnio cos.<sup>7</sup> a.  
7 d. XIII k. Mart. senat[us decrevit ° uti ludi tum edendi propter

1) *Suet. Oct. 31*: saecularibus ludis iuvenes utriusque sexus prohibuit ullum nocturnum spectaculum frequentare nisi cum aliquo maiore natu propinquorum. — 2) *Lex Iulia de maritandis ordinibus rogata est a. 736 (= 18)*. — 3) *Fest.*: Lucar appellatur aes, quod ex lucis captatur. *Plut. qu. Rom. 88*: Λούκαρ καλοῦσιν. — ὅτι πολλά ἐστὶν ἄλγη (luci) περὶ τὴν πόλιν ἀνεμμένα θεῶσ, — καὶ τὴν ἀπὸ τούτων πρόσθοδον εἰς τὰς θείας ἀνήλισκον. — 4) *De notione saeculi v. Mo. Chronol. 172—194, de ludis saecularibus Marquardt, röm. Staatsverw. 3, 385 sqq.* — 5) *De his v. Marquardt, n. 3 cit. 3, 379—397. Decretum eorum habemus infra cap. VI.* — 6) *Cf. Monum. Ancyranum 2, 15.* — 7) *a. u. c. 737 (= 17)*.

sac]rificium sæculare locarentur in ea verba, q[uae i(n)fra] s(c)ripta sunt:]

(IV.) ° [A. d. XIII k. Mart. in curia I]ulia. Scribundo ad- 8 fuerunt M. Iunius M. Si[lanus], ° . . . rinus, C. Asinius Cn. f. 9 [Pollio].

47. SC. de aquaeductibus a. 743 (= 11) (e Frontino).

(Frontinus, de aquis urbis Romae<sup>1</sup> c. 127: Quae omnia SCto., quod subieci, provisa sunt:)

Quod Q. Aelius Tubero, Paulus Fabius Maximus cos. v(erba) f(ecerunt), aquarum quae in urbem venirent itinera occupari monumentis et aedificiis et arboribus conseri, q(uid) f(ieri) p(laceret),

d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt): cum ad reficiendos rivos specusque iter aquae<sup>2</sup> et opera publica corrumpantur, placere, circa fontes et fornices et muros utraque ex parte quinos denos pedes patere, et circa rivos qui sub terra essent et specus intra urbem et extra urbem continentia aedificia utraque ex parte quinos pedes vacuos relinqui ita, ut neque monumentum in is locis neque aedificium post hoc tempus ponere neque conserere arbores liceret: si quae nunc essent arbores intra id spatium, exciderentur<sup>3</sup>, praeterquam si quae villae continentes et inclusae aedificiis essent. Si quis adversus ea commiserit, in singulas res poena HS dena milia essent, ex quibus pars dimidia praemium accusatori daretur, cuius opera maxime convictus esset qui adversus hoc SC. commisisset, pars autem dimidia in aerarium redigeretur; deque ea re iudicarent cognoscerentque curatores aquarum.

48. SC. de mense Augusto a. 746 (= 8) (e Macrobio).

(Macrobius, Sat. 1, 12, 35: Augustus deinde (mensis) est, qui Sextilis antea vocabatur, donec honori Augusti daretur ex SC.<sup>4</sup>, cuius verba subieci:)

Cum imperator Caesar Augustus mense Sextili et primum consulatum inierit et triumphos tres in urbem intulerit et ex Ianiculo legiones deductae secutaeque sint eius auspicia ac fidem, sed et

1) Frontinus (ed. Buecheler 1858) c. 100.104.106.108.125.127 sex SCC a. 743 (11 a. C.) de aquaeductibus refert, quorum unum recepi. — 2) iter aquae Gundermann, per que cod. — 3) exciperentur cod. — 4) Anni 746 esse SC. Cens. de d. nat. 22 dicit. Cf. Suet. Oct. 31, Dio 55,6,6.7.

Aegyptus hoc mense in potestatem populi Romani redacta sit finisque hoc mense bellis civilibus inpositus sit, atque ob has causas hic mensis huic imperio felicissimus sit ac fuerit, placere senatui, ut hic mensis Augustus appelletur<sup>1</sup>.

## 49. SC. de collegiis.

(*Caput ex SC. de collegiis titulo collegii Lanuvini insertum est, quem integrum v. inter Negotia cap. XIII. Augusto hoc SC. adtribuit Mo. de collegiis p. 81.*)

50. SC. Vellaeorum a. 46 (*e Dig.*).

(*Ulpianus XXIX ad edictum*<sup>2</sup>: Postea factum est SC., — cuius SCti verba haec sunt:)

Quod M. Silanus et Vell(a)eus Tutor cos.<sup>3</sup> verba fecerunt de obligationibus feminarum, quae pro aliis reae fierent, quid de ea re fieri oportet,

de ea re ita censuere: quod ad fideiussiones et mutui dationes pro aliis, quibus intercesserint feminae, pertinet: tametsi ante videtur ita ius dictum esse, ne eo nomine ab his petitio (<sit> neve in eas actio detur, cum eas virilibus officiis fungi et eius generis obligationibus obstringi non sit aequum, arbitrari senatum, recte atque ordine facturos, ad quos de ea re in iure aditum erit, si deriderint operam, ut in ea re senatus voluntas servetur.

51. SC. Ostorianum, ante a. 47 (*e Dig.*).

[*Consulum, sub quibus consultum factum est, prior quo nomine fuerit, parum liquet. Cum in I. 3,8,3 scriptum sit: SCto, quod Claudianis temporibus factum est Suillo Rufo et Ostorio Scapula cos., dubium est, utro loco erratum sit. Solet praeferrri quo institutiones ducunt Suillii nomen crediturque esse is qui saepius commemoratur apud Tacitum sub nomine P. Suillii, Suillius Rufus appellatus apud Plinium h. n. 7,5,39, P. Suillius Rufus consul loco secundo (prior deficit lapide rupto) in titulo urbano Mur. 304,4 =  $\mathcal{C}$  VI 24729. Sed res prorsus incerta. TH. M.]* Contra Osto-

1) *Macr. addit: Item plebiscitum factum ob eandem rem Sex. Paucio tr. pl. rogante. — 2) D. 16,1,2,1. — 3) Valerium Asiaticum, qui cum M. Silano a. 46 consul fuit, mox se abdicasse Dio 60,27 narrat. Cui suffectum esse Q. Sulpicium Camerinum apparet ex edicto Claudii infra cap. VII relato. Huius in locum kal. Iulii successisse videtur Vellaeus (ita enim hoc nomen scribendum est) is, a quo derivatum est vocabulum senatusconsulti ab auctoribus receptum.*

*rius Scapula sine dubio is est qui Britanniam rexit a. 47 saepe commemoratus apud Tacitum; itaque SC. ad certum alterius consulis nomen appellare malui, cum etiam alia SCta a secundo consule nomen traxerint, ut Vell. Trebell. Iuvent. Quo anno consules ii fasces gesserint, ignoratur, nisi quod ex supra dictis intellegitur factos esse ante a. 47.*

(*Ulpianus l. XIV ad Sabinum*<sup>1</sup>: SCto, quod factum est Claudianis temporibus Vell(aeo Rufo et Osterio Scapula cos. de adsignandis libertis in haec verba cavetur:)

Si<sup>2</sup>, qui duos pluresve liberos iustis nuptiis quaesitos in potestate haberet, de liberto libertave sua significasset, cuius ex liberis suis eum libertum eamve libertam esse vellet, is eave, quandoque is, qui eum eamve manumisit inter vivos vel testamento, in civitate esse desisset, solus ei patronus solave patrona esset, perinde atque si ab eo eave libertatem consecutus consecutave es(se)t. Utique, si ex liberis quis in civitate esse desisset neque ei liberi ulli essent, ceteris eius liberis, qui manumisit, perinde omnia iura serv(ar)entur, ac si nihil de eo liberto eave liberta is parens significasset.

52. SC. Claudianum (oratio Claudii) de iure honorum Gallis dando a. 48.

Ⓒ 13,1668. Dess. 212. *E tabula aenea, a. 1528 Lugduni reperta, ubi in museo urbano adservatur. Tabula tam alta quam lata est 1,95 m.: pars superior periit, inferior servata est fracta media ita, ut paucae tantum perierint litterae. Inscripta est duabus columnis, capita distincta sunt ut supra (p. 90.121 d). Continet orationem Claudii in senatu de iure honorum Gallis dando habitam, qua de re v. Tac. Ann. 11,23—25. Edita est a multis [VII cf. Ⓒ l. c. p. 232 sqq.], in his secundum ipsam tabulam ab A. Boissieu, inscriptions de Lyon, 1846—54, pag. 136; nos damus recognitam ad aes ab Ottone Hirschfeld.*

. . . mae rerum no[straru]m sit u . . (26) I.

Equidem primam omnium illam cogitationem hominum, quam maxime primam occursuram mihi provideo, deprecor, ne quasi novam istam rem introduci exhorrescatis, sed illa potius cogitetis, quam multa in hac civitate novata sint, et quidem statim ab origine urbis nostrae in quot<sup>3</sup> formas statusque res p(ublica) nostra diducta sit. 5

Quondam reges hanc tenuere urbem, nec tamen domesticis successoribus eam tradere contigit. Supervenere alieni et quidam exter-

1) *D. 38,4,1 pr.* — 2) *Uti si scr.* — 3) *quot.*

10 ni, ut Numa Romulo successerit ex Sabinis veniens, vicinus quidem sed tunc externus; ut Anco Marcio Priscus Tarquinius. [Is] propter temeratum sanguinem, quod patre Demaratho C[o]-rinthio natus erat et Tarquiniensi matre, generosa sed inopi, ut quae tali marito necesse habuerit succumbere, cum domi re-

15 pelleretur a gerendis honoribus, postquam Romam migravit, regnum adeptus est. Huic quoque et filio nepotive eius, nam et hoc inter auctores discrepat, insertus Servius Tullius, si nostros sequimur, captiva natus Oeresia, si Tuscos, Caeli quondam Vivennae sodalis fidelissimus omnisque eius casus comes, post-

20 quam varia fortuna exactus cum omnibus reliquis Caeliani exercitus Etruria excessit, montem Caelium occupavit et a duce suo Caelio ita appellita<vi>t«us», mutatoque nomine, nam Tusce Mastarna ei nomen erat, ita appellatus est, ut dixi, et regnum summa cum rei p.<sup>1</sup> utilitate optinuit. Deinde postquam Tarquini Superbi mores in-

25 visi civitati nostrae esse coeperunt, qua ipsius qua filiorum ei[us], nempe pertaesum est mentes regni et ad consules, annuos magistratus, administratio rei p.<sup>1</sup> translata est.

Quid nunc commemorem dictaturae hoc ipso consulari imperium valentius repertum apud maiores nostros, quo in a[s]-

30 perioribus bellis aut in civili motu difficiliore uterentur? aut in auxilium plebis creatos tribunos plebei? quid a consulibus ad decemviros translatum imperium, solutoque postea decemvirali regno ad consules rusus reditum? quid in [pl]uris distributum consulare imperium tribunosque mil[itu]m

35 consulari imperio appellatos, qui seni et saepe octoni crearentur? quid communicatos postremo cum plebe honores, non imperi solum sed sacerdotiorum quoque? Iam si narrem bella, a quibus coeperint maiores nostri, et quo processerimus, vereor ne nimio insolentior esse videar et quaesisse iactationem gloriae pro-

40 lati imperi ultra oceanum. Sed illoc potius revertar. Civitatem . . .

II. . . (40) . . [po]test. Sane novo m[ore] et divus Aug[ustus av]onc[ulus m]eus<sup>2</sup> et patruus Ti. Caesar omnem florem ubique coloniarum ac municipiorum, bonorum scilicet virorum et locupletium, in hac curia esse voluit.

5 Quid ergo? non Italicus senator provinciali potior est? Iam vobis, cum hanc partem censurae meae adprobare coepero, quid

1) p(ublicae). — 2) *Explevit O. Hirschfeld, Wiener Stud. 1881 p. 268.*



de ea re sentiam, rebus ostendam. Sed ne provinciales quidem, si modo ornare curiam poterint, reiciendos puto.

Ornatissima ecce colonia valentissimaque Viennensium, quam longo iam tempore senatores huic curiae confert! Ex qua colonia inter paucos equestris ordinis ornamentum L. Vestinum familiarissime diligo et hodieque in rebus meis detineo, cuius liberi fruuntur quaeso primo sacerdotiorum gradu, postmodo cum annis promoturi dignitatis suae incrementa; ut dirum nomen latronis taceam, et odi illud palaesticum prodigium, quod ante in domum consulatum intulit, quam colonia sua solidum civitatis Romanae beneficium consecuta est <sup>1</sup>. Idem de fratre eius possum dicere, miserabili quidem indignissimoque hoc casu, ut vobis utilis senator esse non possit.

“Tempus est iam, Ti. Caesar Germanice, detegere te patribus conscriptis quo tendat oratio tua; iam enim ad extremos fines Galliae Narbonensis venisti” <sup>2</sup>.

Tot ecce insignes iuvenes, quot intueor, non magis sunt paenitendi senatores, quam paenitet Persicum <sup>3</sup> nobilissimum virum, amicum meum, inter imagines maiorum suorum Allobrogici nomen legere. Quod si haec ita esse consentitis, quid ultra desideratis, quam ut vobis digito demonstrem, solum ipsum ultra fines provinciae Narbonensis iam vobis senatores mittere, quando ex Luguduno habere nos nostri ordinis viros non paenitet. Timide quidem, p. c. <sup>4</sup>, egressus adsuetos familiaresque vobis provinciarum terminos sum, sed destricte iam Comatae Galliae causa agenda est, in qua si quis hoc intuetur, quod bello per decem annos exercuerunt divom Iulium, idem opponat centum annorum immobilem fidem obsequiumque multis trepidis rebus nostris plus quam expertum. Illi patri meo Druso Germaniam subigenti tutam quiete sua securamque a tergo pacem praestiterunt, et quidem cum a  $\ll d \gg$  census novo tum opere <sup>5</sup> et inadsue-

1) *De Valerio Asiatico dicit, de quo v. Tac. ann. 11,2.3.* — 2) ‘Haec verba non sunt imperatoris qui ipse se interpellet, sed senatorum acclamantium et simul oratorem prolixum irridentium, perscripta, ut fit in acclamationibus, loquentium nominibus nullis adiectis’. *Mo. Eph. ep. 7,394.* — 3) [VII] *Paulus Fabius Persicus cos. a. 34, de quo cf. Henzen act. Arv. p. 186.* *Dess. l. c.* — 4) p(atres) c(onscripti). — 5) *Cf. Livius ep. 139 ad a. 742: civitates Germaniae . . . oppugnantur a Druso et tumultus qui ob censum exortus in Galliis erat componitur.*

to Gallis ad bellum advocatus esset; quod opus quam ar-  
duum sit nobis, nunc cum maxime, quamvis nihil ultra, quam  
40 ut publice notae sint facultates nostrae, exquiratur, nimis  
magno experimento cognoscimus.

VII 53. Orationes Claudii de decuriis iudicum et de ac-  
cusatoribus coërcendis.

*E papyro Aegyptiaca, BU 611. Descr. Gradenwitz et Krebs. Com-  
mentarios scrips. Blass Litt. Centralblatt 1897, p. 687; Mitteis Hermes  
32, 639; Dareste, Nouv. Revue historique, 22, 687; Cug ibid. 23, 110. Bras-  
loff, ZSSt. 22, 169. — Claudium indicat sermo (cf. e. g. III, 50 cum no. 52 I, 2).*

Col. I.<sup>1</sup>

- A. . . ]ave . videtur . [g]uinque . decuriis . in . iungi .  
. . . ]d . certe . face[r]e . ut . caveátis . nequis .  
qu]attuor . et . vi[gi]nti . annorúm . reciperator  
. . . ] neque . enim . [i]nicum . est . ut . puto . hos  
5 . . . ] servitútis . [li]bertatisque . iudicare  
. . . ]tes suas ag[en]das . nihil . legis . Laetoriae  
. . . ] uxilió .  
B. . . ]uto . p . c . saepe . quidem . et . alias . sed . hóc .  
tem]pore . ani[m]a«a»dvertisse . me . mirificas  
10 . . . ]artes . qu[i] s]ubscriptó . iúdicíó . cum  
*sequuntur fines undecim linearum 11—21.<sup>2</sup>*

Col. II.

- tenuisse . caussam . petitóri . expediat  
Hae . ne . procedant . artes . male . agentibus . si  
vobis . videtur . p(atres) . c(onscripti) . decernámus . ut . etiam  
prólátis . rebus . iis . iúdicibus . necessitas . iudicandi  
5 imponátur . qui . intrá . rerum [. ] agendárum . dies  
incohata . iud[i]cia . non . peregerint . nec  
defuturas . ignoro . fraudes . monstrose . agentibus  
multas . adversus . quas . excogitávimus . sp[e]ro

1) *In initiis col. I suppl. Gradenwitz et Krebs: l. 4 detur; l. 5 pro-*  
*hiberi causas; l. 6 qui vel ad li]tes; l. 7 iuventur a]uxilio; l. 9 maxime*  
*tem]pore; l. 10 accusatorum]. — Supplementa Brasloffii sunt: l. 2 i]d; l. 4*  
*sumatur; l. 5 caussas; l. 6 qui ad li]tes; l. 7 egeant a]uxilio. — 2) Legi*  
*possunt linearum ultimae litterae: <sup>11</sup>. . . ]m . iudicem . <sup>12</sup> et nec . <sup>13</sup>s.*  
*inter . <sup>14</sup> stet . <sup>15</sup> ori . profi . <sup>16</sup> cite . <sup>17</sup> giunt . <sup>18</sup> órem . est . <sup>19</sup> antur . <sup>20</sup> ao .*  
*<sup>21</sup> ore . ne.*



senten[*tia*]m . ceteros . unum . verbum . dic[*ere*]  
 'adsentior'; deinde . c[. . .] . ierint <sup>1</sup> . 'dix[*i*].'  
*αϞν*

54. SCC. de aedificiis non diruendis, a. 44—56.

Ⓔ 10,1401. Dess. 6043. Haec SCC., quorum alterum intra a. 44—46, alterum a. 56 factum est, uni tabulae inscripta Herculanei circa a. 1600 reperta sunt. Tabula ipsa perit, edita autem est a. 1607 a Capaccio (*hist. Neap.* 2,9); alterum exemplar idque diligentius descriptum a Mommseno Parisiis investigatum a. 1850 editum est *Leipz. Berichte* 4,272; tertium est in epistulario Reinesii (*Lips.* 1660) p. 202; sed pendent exempla tria ab eodem archetypo habentque mendas communes non paucas. Utriusque SC. interpretationem dedit: Bachofen, *ausgew. Lehren des röm. Civ. R.* p. 187, textu Capaccii usus. [Hadrianus in epistula scripta a. 127 ad Hadrianopolitas Stratonicensis nuper in civitatis formam redactos (*Bulletin de corr. hell.* 11 a. 1887 p. 111) quod scribit: τὴν οἰκίαν Τ[ι]β[.] Κλαυδίου Σωκράτους τὴν οὖσαν ἐν τῇ [πό]λει ἢ ἐπισκευαζέτω Σωκράτης ἢ ἀποδό[τ]ω τινὲ τῶν ἐπιχωρῶν, ὡς μὴ χρόνῳ θεμελίᾳ (sic) καταρ[ι]φθείη, ostendit eatenus imperatores curam aedificiorum extendisse, ut etiam in provinciis domini aedes suas collabentes cogerentur aut reficere aut vendere. Th. M.]

I. Cn. Hosidio Geta, L. Vagellio cos.

X k. Octobr., S(enatus) C(onsultum).

Cum providentia optumi principis tectis quoque  
 urbis nostrae et totius Italiae aeternitati prospexerit, quibus  
 5 ipse non solum praecepto augustissimo set etiam exempro  
 suo prodesset, conveniretq(ue) felicitati saeculi instantis  
 pro portione publicorum operum etiam privatorum custodire <sup>2</sup>,  
 deberentque apstinere se omnes cruentissimo genere  
 negotiationis, ne⟨*que*⟩ inimicissimam pace faciem inducere  
 10 ruinis domum villarumque, placere; si quis negotiandi causa  
 emisset quod <sup>3</sup> aedificium, ut diruendo plus acquireret quam  
 quanti emisset, tum duplam pecuniam, qua mercatus eam rem  
 esset, in aerarium inferri, utique de eo nihilo minus ad senatum  
 referretur. Cumqne aequae non oportere⟨*t*⟩ malo exempro vendere quam  
 15 emere, ut <sup>4</sup> venditores quoque coacerentur, qui scientes dolo malo  
 contra <sup>5</sup> hanc senatus voluntatem vendidissent, placere: tales  
 venditiones inritas fieri. Ceterum testari senatum, dominis ⟨*nihil*⟩ <sup>6</sup>

1) [cum ab]ierint *Dareste*. — 2) custodiae vel custodia. — 3) quod-  
 quod *proposuit Mo.* — 4) emerint. — 5) intra. — 6) dominio.

constitui, qui rerum suarum possessores futuri aliquas <partes>  
earum mutaverint, dum non negotiationis causa id factum <sit>.

Censuere. In senatu fuerunt CCCLXXIII. 20

II. [Q.] Volusio, P. Cornelio cos. VI non. Mart., S(en.) C(onsultum). 21

Quod Q. Volusius, P. Cornelius verba fecerunt de postulatione 22  
necessari[orum] ° Alliatoriae Celsil[l]ae, q. d. e. r. f. p., 23

d. e. r. i. c.:

° Cum SC., quod factum est Hosidio Geta et L. Vagellio cos. 24  
clarissimis viris, ante diem<sup>1</sup> <X> k. ° Oct. auctore divo Claudio, 25  
cautum esset, ne<sup>2</sup> quis domum villamve dirueret, quo plus<sup>3</sup> ° sibi 26  
adquireret, neve quis negotiandi causa eorum quid emeret vende-  
retve, ° poenaq(ue) in emptorem, qui adversus id S.C. fecisset, con- 27  
stituta esset, [ut] ° qui quid emisset duplum eius quanti emisset in 28  
aerarium inferre cogere<sup>o</sup> et eius qui vendidisset inrita fieret 29  
venditio, de iis autem, qui rerum ° suarum possessores futuri ali- 30  
quas partes earum mutassent, dum modo ° non negotiationis causa 31  
mutassent, nihil esset novatum; et necessari ° Alliatoriae Celsil[l]ae, 32  
uxoris Atilii Luperci ornatissimi viri, exposuis<sup>o</sup>sent huic ordini, 33  
patrem eius Alliatorium Celsum emisse fundos cum aedificiis in °  
regione Mutinensi<sup>4</sup>, qui vocarentur campi Macri, in quibus locis mer- 34  
catus agi<sup>5</sup> supe<sup>o</sup>rioribus solitus esset temporibus, iam per aliquod 35  
annos desisset haberi, eaque ° aedificia longa vetustate dilaberentur 36  
neque refecta usui essent futura, quia neque ° habitaret in iis 37  
quisquam nec vellet in deserta <a>c ruentia commigrare: ne quid  
° fraudi multae poenaq(ue) esset Celsil[l]ae, si ea aedificia, de qui- 38  
bus in hoc ordine actum ° esset, aut demolita fuissent, aut ea con- 39  
dicione<sup>6</sup> sive per se sive cum agris vendidisset, ut emptori sine 40  
fraude sua ea destruere tollereque liceret; ° in futurum autem ad- 41  
monendos ceteros esse, ut apstinerent se a tam foedo genere nego-  
tiation[is], ° hoc praecipue saeculo, quo excitari nova et ornari <<in>> 42  
universa, quibus felicitas orbis terra<sup>o</sup>rum splenderet, magis conve- 43  
veniret, quam ruinis aedificiorum ullam partem deform[are]<sup>7</sup> ° Italiae 44  
et adhuc retinere priorum temporum [incuriam quae universa affecisset],  
° ita ut diceretur senectute ac tum[ulo iam rem Romanam perire<sup>8</sup>]. 45

° Censuere. In senatu [fuerunt] . . . 46

1) ante decim [VII decim(um diem)?] — 2) Ab hoc verbo usque ad vocem  
venditio (v. 29) SC. ad verbum fere relatum est a Paulo in D. 18,1,52. —  
3) quam vel quod exempla, quo plus Dig. — 4) Muliniensi. — 5) aci. —  
6) conditione. — 7) deformem. — 8) Suppl. Mo.

## 55. SC. Trebellianum a. 56 (e Dig.).

(D. 36,1,1,1.2. *Consules qui nominantur suffecti sunt anni ut videtur* 56. *Ulpianus l. III fideicommissorum*: Factum est SC. temporibus Neronis, VIII. kal. Sept., Annaeo Seneca et Trebellio Maximo cos., cuius verba haec sunt:)

Cum esset aequissimum in omnibus fideicommissariis hereditatibus si qua de his bonis iudicia penderent, ex his<sup>1</sup> eos subire, in quos ius fructusque transferretur, potius quam cuique periculosam<sup>2</sup> esse fidem suam: placet, ut actiones, quae in heredem heredibusque dari solent, eas neque in eos neque his dari, qui fidei suae commissum sic, uti rogati essent, restituisset, sed his et in eos, quibus ex testamento fideicommissum restitutum fuisset: quo magis in reliquum confirmentur supremæ defunctorum voluntates.

## 56. SC. de imperio Vespasiani a. 69.

§ 6,930. *Dess. 244. E tabula aenea Romae saec. XIII reperta, hodie in museo Capitolino adservata. Capita more solito distincta sunt. De quaestione, utrum lex haec fuerit an SC., v. Mo. Staatsr. 2<sup>3</sup>, 876—9.*

- ... foedusve cum quibus volet facere liceat ita, uti licuit divo Aug.<sup>3</sup>,  
 Ti. Iulio Caesari Aug., Tiberioque Claudio Caesari Aug. Germanico;  
 utique ei senatum habere, relationem facere, remittere, senatus  
 consulta per relationem discessionemque facere liceat  
 5 ita, uti licuit divo Aug., Ti. Iulio Caesari Aug., Ti. Claudio Caesari  
 Augusto Germanico;  
 utique cum ex voluntate auctoritateve iussu mandatuve eius  
 praesenteve eo senatus habebitur, omnium rerum ius perinde  
 habeatur servetur, ac si e lege senatus edictus esset habereturque;  
 10 utique quos magistratum potestatem imperium curationemve  
 cuius rei petentes senatni populoque Romano commendaverit  
 quibusque suffragationem suam dederit promiserit, eorum  
 comitis quibusque extra ordinem ratio habeatur;  
 utique ei fines pomerii proferre promovere cum ex re publica  
 15 censebit esse, liceat ita, uti licuit Ti. Claudio Caesari Aug.  
 Germanico;  
 utique quaecunque ex usu rei publicae maiestate<sup><que></sup> divinarum  
 huma<sup><na></sup>rum publicarum privatarumque rerum esse  
 «e» censebit, ei agere facere ius potestasque sit, ita uti divo Aug.,

1) *Mo. con.* cas lites. — 2) periculosum *cod.* — 3) Aug(usto).

Tiberioque Iulio Caesari Aug., Tiberioque Claudio Caesari Aug. Germanico fuit; 20

utique quibus legibus plebeive scitis scriptum fuit, ne divus Aug., Tiberiusve Iulius Caesar Aug., Tiberiusque Claudius Caesar Aug. Germanicus tenerentur, iis legibus plebisque scitis imp. Caesar Vespasianus solutus sit; quaeque ex quaque lege rogatione divum Aug., Tiberiumve Iulium Caesarem Aug., Tiberiumve Claudium Caesarem Aug. Germanicum facere oportuit, ea omnia imp(eratori) Caesari Vespasiano Aug. facere liceat; — 25

utique quae ante hanc legem rogatam acta gesta decreta imperata ab imperatore Caesare Vespasiano Aug. iussu mandatuve eius a quoque sunt, ea perinde iusta rataq. sint, ac si populi plebisve iussu acta essent. 30

#### Sanctio.

Si quis huiusce legis ergo adversus leges rogationes plebisve scita senatusve consulta fecit fecerit, sive quod eum ex lege rogatione plebisve scito s(en.)ve c(ons.) facere oportebit, non fecerit huius legis ergo, id ei ne fraudi esto, neve quit ob eam rem populo dare debet neve cui de ea re actio neve iudicatio esto, neve quis de ea re apud [s]e agi sinito. 35

#### 57. SC. Macedonianum a. 69—79 (e Dig.).

(D. 14,6,1. De aetate S<sup>C</sup>i hoc loco nil dictum est: sed quod ait Suetonius Vesp. 11: Auctor senatui fuit (Vesp.) decernendi, ne filiorum familiarum feneratoribus exigendi crediti ius unquam esset, videtur de hoc SC. intellegendum esse, quamquam similia iam antea auctore Claudio decreta sunt (Tacitus ann. 11, 13). Ulp. l. XXIX ad ed.: Verba S<sup>C</sup>i Macedoniani haec sunt:)

Cum inter ceteras sceleris causas Macedo, quas illi natura administrabat, etiam aes alienum adhibuisset et saepe materiam peccandi malis moribus praestaret, qui pecuniam ne quid amplius diceretur incertis nominibus crederet: placere, ne cui, qui filio familias mutuam pecuniam dedisset, etiam post mortem parentis eius, cuius in potestate fuisset, actio petitioque daretur: ut scirent qui pessimo exemplo faenerarent, nullius posse filii familias bonum nomen exspectata patris morte fieri.

## 58. SC. Rubrianum a. 103 (?) (e Dig.).

(D. 40,5,26,7. *Annus incertus est, cum consules nominati suffecti sint; a. 103 proposuit Mo. Forsch. 1,51. Ulpianus l. V fideicommissorum*: Subventum libertatibus est SCto, quod factum est temporibus divi Traiani Rubrio Gallo et Caelio Hispone<sup>1</sup> cos. in haec verba:)

Sī hi, a quibus libertatem praestari oportet, evocati a praetore adesse nolissent, si causa cognita praetor pronuntiasset libertatem his deberi, eodem iure statum servari, ac si directo manumissi essent.

## 59. SC. Iuncianum a. 127 (e Dig.).

(D. 40,5,28,4. *Ulpianus l. V fideicommissorum*: Factum est SC, Aemilio Iunco et Iulio Severo cos., in haec verba:)

Placere, [ut] si quis ex his, qui fideicommissam libertatem ex quacumque causa deberent servo, qui mortis tempore eius, qui rogavit, non fuerit isque<sup>2</sup>, adesse negabitur: praetor cognoscat: et si in ea causa esse videbitur, ut, si praesens esset, manumittere cogi deberet: id ita esse pronuntiet. Cumque ita pronuntiasset, idem iuris erit, quod esset, si ita, ut ex fideicommisso manumitti debuisset, manumissus esset.

## 60. SC. Iuventianum a. 129 (e Dig.).

(D. 5,3,20,6. *Ulpianus l. XV ad elictum*: — de petitione hereditatis — cum forma SCto sit data, optimum est ipsius SCti interpretationem facere, verbis eius relatis:)

Pridie idus Martias Q. Iulius Balbus et P. Iuventius Celsus Titius Aufidius Oenus Severianus consules verba fecerunt de his, quae imperator Caesar Traiani Parthici filius divi Nervae nepos Hadrianus Augustus imperator maximusque princeps proposuit<sup>3</sup> quinto nonas Martias quae proximae fuerunt libello<sup>4</sup> complexus esset, quid fieri placeat;

1) *Plin. ep. 4,9*: Caepio Hispo. *Or. 3670*: Caepioni Hispani cos. *Cf. Mo. l. l.* — 2) isque *Dig., delevit Mo.* — 3) *Exordium restituendum est ita*: Pridie idus Martias. Quod Q. Iulius Balbus, P. Iuventius Celsus Titus Aufidius Hoenius Severianus cos. v. f. de his quae imp. Caesar, divi Traiani Parthici f. divi Nervae n., Traianus Hadrianus Augustus optimus maximusque princeps p(ater) p(atriciae) (pro proposuit *Pithoeus*). *Consules duo sunt, non quattuor, id quod putavit Rud. RG. 1,117; alter πολυώνυμος est sicut infra in SC. Beg. M. Nonius Mucianus (cf. Mo. Hermes 3,75).* — 4) oratio, l. 22 et 40 h. t.



de qua<sup>1</sup> re ita censuerunt: cum, antequam partes caducae ex bonis Rustici fisco peterentur, hi qui se heredes esse existimant<sup>2</sup>, hereditatem distraxerint, placere: redactae ex pretio rerum venditarum pecuniae usuras non esse exigendas; idemque in similibus causis servandum. Item placere: a quibus hereditas petita fuisset, si adversus eos iudicatum esset, pretia, quae ad eos rerum ex hereditate venditarum pervenissent, etsi eae ante petitam hereditatem deperissent deminutaeve fuissent, restituere debere. Item: eos, qui bona invasissent, cum<sup>3</sup> scirent ad se non pertinere, etiamsi ante litem contestatam fecerint, quo minus possiderent, perinde condemnandos, quasi possiderent; eos autem, qui iustas causas habuissent, quare bona ad se pertinere existimassent, usque eo dumtaxat, quo locupletiores ex ea re facti essent. Petitam autem fisco hereditatem ex eo tempore existimandum esse, quo primum scierit quisque eam a se peti, id est, cum primum aut denuntiatum esset ei, aut litteris vel edicto evocatus esset.

Censuerunt.

#### 61. SC. de nundinis saltus Beguensis a. 138.

④ 8,270 = 8 S., 11451. Duo lapides eundem hunc titulum continentes reperti sunt in loco dicto Henschir Begar in regno Tunetano, alter a. 1860 a V. Guérin (voy. arch. 1,391), alter a G. Wilmanns a. 1873, qui coniunctos eos edidit Eph. epigr. 2,271 commentario cum Mommseni notis adiecto. [VII Nuper lapides in museum Tunetanum translatos contulit Morlin, cuius notis uti licuit; in distributione linearum usque ad l. 9 prius exemplum secuti sumus.] Illustrantur hoc titulo loci iam dudum noti de nundinarum iure privatis concesso: D. 50,11. C. 4,60. Plin. ep. 5,4. Suet. Claud. 12. Cf. ④ 3,523 n. 4121: Imp. — Constantinus — nundinas die solis perpeti anno constituit.

#### SC. de nundinis saltus<sup>4</sup> Beguensis in t(erritorio)

Casensi, descriptum et recognitum ex libro sententiarum in senatu dictarum Kari Iuni Nigri<sup>5</sup>, C. Pomponi Camerini cos.<sup>6</sup>, in quo scripta erant A[fr]icani<sup>7</sup> iura<sup>8</sup> et id

1) corr. ea. — 2) L. 20 § 12: ita senatus locutus est: 'eos qui — existimassent'. — 3) L. 25 § 2: ait senatus: — bona — quae scirent. — 4) Front. prom. 53: in Africa saltus non minores habent privati, quam res publica territoria, immo — longe maiores. — 5) [VII<sup>1</sup> Karus Iunius Niger appellabatur alter consulum a. 138 cf. dipl. mil. ④ 3 p. 2328,61'. Dess.]. — 6) co(n)s(ulum). — 7) i. e. Lucilii Africani infra nominati. — 8) i. e. possessiones et latifundia, in quibus ut nundinas habere sibi permitteretur petierat.

- 5 quod i(nfra)s(criptum) est. Idibus Oct. ... In comitio in curia<sup>1</sup> Iu[l(ia)]<sup>2</sup> adfuerunt Q. Gargilius Q. f. Antiq(u)us, Ti. Cl.<sup>3</sup> Ti. ... Pa[l.] Quar[el]inus, C. Oppius C. f. Vel. Severus, C. Herennius C. f. Pa[l.] Caecilianus, M. Iu[l.] M. f. Quir. Clarus, P. Cassius P. f. Cla. Dexter q.<sup>4</sup>, P. Nonius M. f. Ou[el.] Macrinus q.<sup>4</sup>. In senatu fuerunt C.
- 10 SC. per discessionem factum. Quod P. Cassius Secundus, P. Delphius Peregrinus Aleius Alennius Maximus Curtius Valerianus Proculus M. Nonius Mucianus<sup>5</sup> coss. verba fecerunt de desiderio amicorum Lucili Africani c. v.<sup>6</sup>, qui petunt: ut ei permittatur in provincia Afric(a), regione
- 15 Beguensi, territorio Musulamiorum<sup>7</sup>, ad Casas, nundinas III nonas Novemb. et XII k. Dec., ex eo omnibus mensibus III non. et XII k. sui cuiusq(ue) mensis instituere habere, quid fieri placeret,
- de ea re ita censuerunt: permittendum Lucilio Africano, c. v., in provincia Afric(a), regione Beguensi,
- 20 territorio Musulamiorum, ad Casas, nundinas III non. Novemb. et XII k. Decembr. et ex eo omnibus mensibus III non. et XII k. sui cuiusq(ue) mensis instituere et habere, eoque vicinis advenisq(ue) nundinandi dumtaxat causa coire convenire sine iniuria et incommodo cuiusquam liceat.
- 25 Actum idibus Octobr. P. Cassio Secundo, M. Nonio Muciano. Eodem exemplo de eadem re duae tabellae signatae sunt. Signatores: T. Fl(avi) Comini scrib(ae), C. Iuli Fortunati scrib(ae), M. Caesi Helvi Euhelpisti. Q. Metili. Onesimi. C. Iuli Periblepti. L. Verati. Phile(rotis). T. Fl(avii) Crescentis.

## 62. SC. de Cyzicenis a. 138—160.

Ⓞ 3 S, 7060. *Eph. epigr.* 3,156. *Dess.* 7190. *E lapide in Cyzici ruinis a. 1876 reperto, deinde Londinium in museum Britannicum translato. Ed., suppl., illustr. Mo.*

1) [VII In utroque exemplo videtur esse comitiorum; quid subsit ignoratur.] — 2) Curia Iulia aedificata eodem loco quo fuerat Hostilia, scilicet in comitio; cf. supra SCC. 2,5,6: ἐν κομητίῳ. — 3) Cl(audius). — 4) Cla(rus) Dexter q(uaestor). *De quaestoris quaestorumve adscriptione v. Mo., Eph. epigr.* 2,283 ad v. 8. — 5) Consul πολυώνυμος, sicut *Iuventius Celsus* supra p. 204 n. 3. — 6) clarissimi) v(iri). — 7) *Tac. Ann.* 2,52: Musulamiorum — valida — gens, et solitudinibus Africae propinqua nullo etiam tum urbium cultu. *Ptolem.* 4,3,24: Μισυλόμοι cf. *Wilm.* 278—9.

[*SC. de p*]ostulatione Kyzicenor(um) ex Asia,  
 qui dicunt, ut corpus, quod appellatur Ne-  
 on<sup>1</sup> et habent in civitate sua, auctoritate  
 [amplissimi] ordinis confirmetur<sup>2</sup>. Scri-  
 [bendo adfue]runt M. Aelius imp(eratoris) Titi Aeli  
 [Hadriani An]tonini f. Pap. Aurelius Ve- 5  
 [rus], . . . . s M. f. Gal. Verus, M. Hosidius  
 M. f. A . . . [Get]a, M. Annii M. f. Gal. Libo, Q.  
 Pompe[ius] Q. f. Hor. Bassianus, L. Fl(avius) L. f.  
 Quir. Iulianus, L. Gellius L. f. Ter. Severus, 10  
 q.<sup>3</sup>. Sententia<sup>4</sup> dicta ab Appio Gallo  
 co(n)s(ule) desig(nato) relatione IIII<sup>5</sup> concedente  
 imp(eratore) Caes[are Tito A]elio Hadriano An-  
 to[nino Aug. Pio] . . . . . IIII relatione sua  
 . . . . . [Kyzicen]os ex Asia, 15  
 . . . . . [quos neos a]ppellant . . . . .

VI 63. Senatus consultum de sumptibus ludorum gla-  
 diatorum minuendis (a. 176/7).

Ⓒ II S., 6278. Dess. 5163. *E tabula aenea a. 1888 prope Italicam Hispaniae Baeticae urbem primariam eruderata. Descr. Huebner et Berglana. Tractavit Mo. in Eph. ep. 7,388 demonstravitque (l. l. p. 394) sententiam dictam a senatore quodam hac tabula contineri; cf. n. 4.*

. . . . tantam illam pestem nulla medicina sanari posse. Nec poterat: verum nostri principes quibus omne studium est quanto li-  
 bet morbo salutem publicam mersam et enectam refovere et integrae 2  
 valetudini reddere, in primis anima adverterunt quae<sup>o</sup> causa illi 3  
 morbo vires daret, unde foeda et illicita vectigalia ius haberent,  
 quis auctor et patronus esset usurpandis quasi<sup>o</sup> legitimis, quae 4  
 omnibus legibus et divinis et humanis prohibentur.

1) *Mo. intellegit νεων, i. e. iuvenum. — Cf. quae saec. tertio Callistratus D. 48,19,28,3 scripsit: Solent quidam, qui vulgo se iuvenes appellant, in quibusdam civitatibus turbulentis se adclamationibus popularium accommodare. qui — fustibus caesi dimittuntur. — 2) De hac confirmatione v. Mo. St.R. 2<sup>3</sup>, 886 n. 5. — 3) quaestor vel quaestores, cum non constet quot testes quaestores fuerint; cf. Mo. l. l. p. 157. — 4) Refertur sententia eius senatoris, qui primus censuit cuique probabile est reliquos adsensisse. Recedit hoc a forma consueta: Quod cos. verba fecerunt cet. — 5) De iure IIII relationum v. Mo. St.R. 2<sup>3</sup>, 898 n. 4.*

- 5 Fiscus dicebatur: fiscus non sibi, set qui lanienae aliorum  
 praetexeretur, tertia vel quarta parte ad licentiam foedae rapinae  
 6 invi<sup>o</sup>tatus. Itaque fiscum removerunt a tota harena. Quid enim  
 7 Marci Antonini et [Luci Commodi]<sup>1</sup> cavendum fisco cum hare<sup>o</sup>na?  
 omnis pecunia horum principum [p]ura<sup>2</sup> est, nulla cruoris humani  
 8 adspergine contaminata, nullis sordibus foedi quae<sup>o</sup>stus inquinata, et  
 quae tam sanctae paratur quam insumitur. Itaque facessat sive  
 9 illut ducentiens annuum seu trecenties<sup>o</sup> est; satis amplum patr[i-  
 mo]nium<sup>3</sup> imperio paratis ex<sup>4</sup> parsimonia vestra. Quin etiam ex  
 10 reliquis lanistarum, quae (sestertium) quingenties su<sup>o</sup>pra sunt, pars  
 lanistis condonetur. Ob quae, oro vos, merita? Nulla sane, inquit,  
 11 merita, set prohibiti talibus grassaturis sola<sup>o</sup>cium ferant et in  
 posterum tanto pretio invitentur ad opsequium humanitatis.
- 12 O magni impp., qui scitis altius fundari remedia, quae etiam  
 malis consulunt, qui se etiam necessarios fecerint! Et iam fructus  
 13 tan<sup>o</sup>tae vestrae providentiae emerget. Legebatur etiam nunc apud  
 nos oratio; sed ubi rumore delatu[m e]st<sup>5</sup> questus lanistarum recisos,  
 14 fis<sup>o</sup>cum omnem illam pecuniam quasi contaminatam reliquisse, statim  
 15 sacerdotes fidelissimarum Galliarum vestrarum<sup>o</sup> concursare, gaudere,  
 inter se loqui.
- 16 Erat aliquis, qui deploraverat fortunas suas creatus sacerdos,  
 qui auxilium sibi in provocatione ad principes facta constituerat.  
 17 Sed<sup>o</sup> ibidem ipse primus et de consilio amicorum: quid mihi iam  
 cum appellatione? Omne onus, quod patrimonium meum opprimebat,  
 18 sanc<sup>o</sup>tissimi impp. remiserunt; iam sacerdos esse et cupio et opto et,  
 ‘editionem muneris quam olim detestabamur, amplector’.
- 19 Itaque gratiae appellationis non solum ab illo, verum et a  
 ceteris petitae; et quanto plures petentur! Iam hoc genus causarum  
 20 diversam formam<sup>o</sup> habebit, ut appellet qui non sunt creati sacerdotes,  
 immo<sup>6</sup> populus.
- 21 Quae igitur tantis tam salutarium rerum consilis vestris alia  
 prima esse sententia<sup>7</sup> potest, quam ut, quod singuli sentiunt, quod  
 22 universi de pectore intimo clamante<sup>8</sup>, ego censeam?
- 23 Censeo igitur in primis agendas maximis impp. gratias, qui salu-

1) *erasum, ita tamen ut cernatur in aere.* — 2) *sic Buecheler, cura aes.* — 3) *patrocinium.* — 4) *Buecheler.* — 5) *delatu/st in ectypo cernitur videturque fuisse aut delatu est aut delatumst.* — 6) *ex im postea factum videtur esse imo.* — 7) *sententia fuit, sed emendatum est.* — 8) *clamante factum ex clamans; clamant Buecheler.*

taribus remedis, fisci ratione post habita, labentem civitatum statum et prae<sup>o</sup>cipitantes iam in ruinas principalium virorum fortuna<sup>s</sup> 24 restituerunt: tanto quidem magnificentius, quod, cum excusatum esset reti<sup>o</sup>nerent quae ali instituissent et quae longa consuetudo confir- 25 masset, tamen olli peraeque nequaquam sectae suae congruere arbitra<sup>o</sup>ti sunt male instituta servare et quae turpiter servanda essent 26 instituere<sup>t</sup>.

Quamquam autem non nulli arbitrentur de omnibus, quae ad 27 nos maximi principes rettulerunt, una et succincta sententia censendum, <sup>o</sup>tamen, si vos probatis, singula specialiter persequar, verbis 28 ipsis ex oratione sanctissima ad lucem sententiae translatis, ne qua ex parte pravis in<sup>o</sup>terpretationibus sit locus<sup>1</sup>. 29

Itaque censeo, uti munera, quae assiforana<sup>2</sup> appellantur, in sua forma mane<sup>a</sup>nt nec egrediantur sump<sup>o</sup>tu (sestertium) XXX (milia). 30 Qui autem supra (sestertium) XXX (milia) ad LX (milia) usque munus edent, is gladiatores tripertito praebeantur numero pari. Summum pre<sup>o</sup>tium sit — (v. 31—34 sequuntur pretia gladiatorum). — 31

Et haec sit summo ac formonso<sup>3</sup> gladiatori defi<sup>o</sup>nita quantitas. 35 Utique in omnibus muneribus quae generatim distincta sunt, lanista dimidiam copiam universi numeri promisque multitu<sup>o</sup>dinis praebeat 36 exque his qui gregari appellantur, qui melior [l]acertat[us]<sup>4</sup> erit duobus milibus sub signo pugnet, nec quisquam ex eo numero <sup>o</sup>mille 37 nummum minore. Lanistas etiam promovendos vili studio questus: [sibi] copiam dimidiae partis praebenda[e negantes]<sup>5</sup> esse ex nu<sup>o</sup>mero 38 gregariorum uti sciant inpositam sibi necessitatem de ceteris quos meliores opinabuntur transferre tantisper plendi nu<sup>o</sup>meri gregariorum 39 gratia. Itaque is numerus universae familiae aequis partibus in singulos dies dispartiat, [ne]que<sup>6</sup> ullo die minus quam <sup>o</sup>dimidia 40 pars gregariorum sit ibi qui eo die dimicabunt. Utque ea opservat<sup>i</sup>o a lanistis quam diligentissime exigatur, iniungendum <sup>o</sup>his qui 41 provinciae praesidebunt et legatis vel quaestoribus vel legatis legionum vel iis qui ius dicunt c(larissimis) v(iris) aut procurator- [ibus]<sup>7</sup> maximorum <sup>o</sup>principum quibus provinciae rector mandaverit; 42 is etiam procurator<sup>i</sup>bus qui provinciis praesidebunt. Trans Padum

1) locis. — 2) fortasse quae edebat lanista qui vellet per oppidorum fora asses a spectatoribus pro locis exigens; cfr. Sueton. Vitell. 12: circumforaneus lanista. — 3) famoso Hirschfeld. — 4) sic Buecheler, meliori acertatis aes. — 5) negem sibi copiam dimidiae partis praebendas esse. — 6) atque. — 7) procuratores.

43 autem perque omnes Italiae<sup>o</sup> regiones arbitrium iniungendum prae-  
fectis alimentorum<dandis>, si aderunt, vel viae curatori aut, si nec  
44 is praesens erit, iuridico vel<sup>o</sup> tum classis praetoriae praefecto.

45 Item censeo de exceptis ita observandum, ut praecipuum mer-  
cedes gladiator sibi quisque<sup>1</sup> paciscatur, eius pecuniae quae ob hanc  
46 causam excipi<sup>o</sup>ebatur, quartam portionem liber, ser<v>us autem  
quintam excipiat. De pretis autem gladiatorum observari paulo ante  
47 censui secundum praescrip<sup>o</sup>tum divinae orationis, sed ut ea pretia  
ad eas civitates pertinea<n>t, in quibus ampliora gladiatorum pretia  
48 flagrabant. Quod si quibus civitatibus<sup>o</sup> res publica tenuior est, non  
eadem serventur, quae aput fortiores civitates scripta sunt nec supra  
49 modum virium onerent, sed hactenus in eundem,<sup>o</sup> ut qu<a>e<sup>2</sup> in  
publicis privatisque rationibus repperientur pretia summa ac media  
50 ac postrema, si quidem provinciarum eae civitates sunt, ab eo<sup>o</sup> qui  
praesidebit provinciae observentur, ceterarum autem iuridico vel  
curatori provinciae<sup>3</sup> vel classis praetoriae praefecto vel procuratori  
51<sup>o</sup> maxumorum principum, uti cuiusque civitatis potestasque ibi prima  
erit. Atque ita rationibus decem retroversum annorum inspectis,  
52 exemplis<sup>o</sup> munerum in quaque civitate edito[rum]<sup>4</sup> consideratis, con-  
serventur ab eo cuius arbitrium erit de tribus pretis: vel si melius  
53 ei videbitur<sup>o</sup> ex eo modo quem persequitur effici<a>t et trifariam  
pretia deducantur eaque forma etiam in posterum servetur. Sciantque  
54 v<iri> c<larissimi>, qui procon<sup>o</sup>sules paulo ante profecti sunt, intra  
suum quisque annum it negotium exsequi se oportebit, ii<sup>5</sup> etiam,  
55 qui non sortito provincias<sup>o</sup> regant, intra annum.

56 Ad Galliam sed et princeps . . . ., qui<sup>6</sup> in civitatibus splen-  
didissimarum Galliarum veteri more et sacro ritu expectantur, ne  
57 ampliore pretio<sup>o</sup> lanistae praebeant, quam binis milibus. Cum maximi  
principes oratione sua praedixerint fore, ut damnatum ad gladium  
58<sup>o</sup> procurator eorum . . . .<sup>7</sup> nisi plure quam sex aureis et nisi iura-  
verit.

59 Sacerdotes quoque provinciarum quibus nullu[m] cu[m] lanistis  
60 nego[tium eri]t<sup>8</sup>, gladiatores a prioribus sacerdotibus sus<sup>o</sup>ceptos vel  
sibimet auctoratos recipiant, at post editi[o]ne[m eod]e[m] p[re]t[i]o<sup>9</sup>  
61 in succedentes tra[m]i[t]tunt<sup>10</sup>; neque singulatim aliquem<sup>o</sup> rei gla-

1) quisquis *em. Buecheler.* — 2) *emend. Buecheler.* — 3) *immo* curatori  
viae. — 4) edito erunt. — 5) oportere eos *requiritur.* — 6) princeps qui  
*ectypa: sed hiat oratio.* — 7) *excidisse quaedam videntur.* — 8) nego . . . . . t  
*ectypa.* — 9) editi(15) in *ectypa.* — 10) tra . . . tiunt *ectypa.*

diatoriae causa vendat plure quam lanistis est pretium persolutum.

Is autem qui apud tribunum plebei (clarissimum) virum sponte ad dimicandum profitebitur, cum habeat ex lege pretium duo milia, liberatus si discrimen instauraverit, aestimatio eius post hac (sestertium) XII (milia) non excedat. Is quoque qui senior atque inabilior operam suam denuo . . . . .

64

64. SC. Orfitianum, a. 178 (e Dig.).

(D. 38,17,1 pr. 9.12. Cf. I. 3,4 pr.: ut liberi ad bona matrum intestatarum admittantur, SCto Orfitiano effectum est, quod latum est Orfito et Rufo cos. divi Marci temporibus. *Codicem Flor. constanter scribere Orphitiano monet Mo. — Ulpianus l. XII ad Sabinum: Sive ingenua sive libertina mater est, admitti possunt liberi ad hereditatem eius ex SCto Orphitiano. —*)

Si nemo filiorum eorumve, quibus simul legitima hereditas defertur, volet ad se eam hereditatem pertinere, ius antiquum esto.

(Ait senatus:)

. . . quae iudicata transacta finitave sunt, rata maneat . . .

## CAPUT VI.

### E D I C T A.

65. Edictum perpetuum praetoris urbani.

Recognovit O. LENEL.

*'Edicta praetorum, quae supersunt, fere omnia Iustiniani libris digestorum tradita sunt; perpauca tantum Cicerone Festo aliis. Inscriptionibus nihil ad nos pervenit. In Digestis autem quae sunt edicta plurima ex Ulpiani ad edictum libris recepta sunt, quem constat non genuina vetera sed perpetuum illud edictum esse secutum iussu Hadriani a Salvio Iuliano Icto compositum . . . . . Deperditorum argumenta magna quidem ex parte e digestis aliisque libris concludi possunt; atque summopere hac de re meruit Rudorffius (ed. perp. quae reliqua sunt. 1869). Cuius tamen docta conamina nolui hic repetere ipsas tantum edictorum reliquias propositurus. Tantummodo certa perditorum argumenta breviter indicavi simulque actionum formulas, si quas habemus, in notis adieci. Uncis inclusi quae ad intelligenda verba edictalia et commentariis addenda erant'. BRUNS. In hac nova edicti recensione fines terminosque a Cl. Viro operi constitutos nolui egredi.*

*Edictorum verba e libro meo (das Edictum Perpetuum [E. P.], ed. II 1907) repeti, perpauca immutavi. Quae autem non ad verbum expressa traduntur, sed e commentariis restituenda erant, praetermisi nisi ad cetera melius intellegenda aliquid conferre videbantur. Titulorum seriem praecipue ad Ulpiani Paulique libros in margine adnotatos restitui, qua de re cf. E. P. p. 5 sqq. Controversias hoc loco omittendas esse censui.*

(Pars prima. De litis exordio.)

*'Neque in partes neque in libros divisum fuisse edictum perpetuum inter omnes constat; titulis autem singula edicta, quae ad eandem rem pertinent, comprehensa fuisse tam Ulpianus quam alii dicunt; titulis rubricae inscriptae erant, quae magna ex parte in digestis repetitae sunt, veluti 'de in ius vocando', 'de i. i. restitut.', 'de reb. creditis' etc. Gai. 4,46. D. 3,1,1; 4,1,1; 12,1,1; 43,1,2,3; 50,16,195,3. Titulorum series ex Ulpiani aliorumque libris ad ed. facile cognoscitur; quatenam fuerit disponendi ratio, vehementer adhuc disceptatur. Erat autem edictum (ut dicam quid sentiam) neque codex iuris neque ordo iudiciarius neque liber actionum. Nimirum natura eius non potest recte iudicari nisi ex officio praetoris ius dicentis. Haec enim praecipue illi erant observanda: 1. ut litis exordium ordinaret; 2. ut actiones quibus litigare possent constitueret; 3. ut in fine litis opem ferret adversus reum vel condemnatum vel confessum vel non defensum, actoribus tam singulis quam pluribus, qui in bona eius concurrerent. Quo ordine in disponendis edictis servato effectum est, ut tres principales posint distingui partes, quibus quarta accedit nova iurisdictionis praetoriae instituta continens: interdicta, exceptiones, stipulationes praetoriae. Difficilior est explicatu ratio ordinis titulorum secundae partis, qua de re videas Rudorffii commentationem in ZRG. 3,53, licet summam quam ille proposuit divisionem in edicta de iure et de possessione equidem non comprobaverim'. BRUNS. In his omnibus doctissimi viri sententiae lubenter subscribo. Secundae autem edicti partis titulorum ordinem eum esse arbitror, ut primum locum teneant iudicia ordinaria i. e. quae tempore quo res aguntur reddi solent, deinde sequantur extraordinaria iurisdictionis auxilia i. e. quae semper obtineri possunt, cf. E. P. p. 25 sqq. Qua ratione totum edictum in quinque partes divisi. Is tamen ordo non in omnibus destriete a praetore servatur, cum interdum ea quae propinquitate aliqua vel similitudine argumenti inter se coniuncta sunt, etiam praeter ordinem sub eodem titulo collocentur.*

I. De his qui in municipio colonia foro iure dicundo praesunt<sup>1</sup>.

U. 1.  
P. 1. 1. Si quis ius dicenti non obtemperaverit<sup>2</sup>, (quanti ea res erit, iudicium dabo).

1) Cf. Lenel, ZRG. 15, p. 16 sqq. — 2) Sunt verba Rubr. D. 2,3; persaepe enim edictorum verba initialia digestorum titulis ut rubricae inscriptae esse videntur.



b. Si quis in ius vocatus . . . . . non ierit sive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit<sup>1</sup>, . . . . . (*iudicium dabo*).

c. (*De damno infecto*.) . . . eius rei . . . dum ei, qui aberit, prius domum denunciari iubeam . . . . In eum qui quid eorum quae supra scripta sunt, non curaverit, quanti ea res est, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium (*dabo*)<sup>2</sup>.

d. De fugitivis<sup>3</sup>.

e. *De vadimonio Romam faciendo*<sup>4</sup>.

U. 2,  
P. 2.

II. De iurisdictione<sup>5</sup>.

1. *De albo corrupto*<sup>6</sup>.

U. 3,  
P. 3.

2. Quod quisque iuris in alterum statuerit, ut ipse eodem iure utatur<sup>7</sup>. Qui magistratum potestatemve habebit, si quid in aliquem novi iuris statuerit sive quis apud eum, qui magistratum potestatemve habebit, aliquid novi iuris obtinuerit, quandoque postea adversario eius postulante ipsum eodem iure uti oportebit<sup>8</sup>, praeterea si quis eorum *quid* contra eum fecerit, qui ipse eorum quid fecisset<sup>9</sup>.

III. De edendo . . . . .<sup>10</sup> Argentariae mensae exercitores *ei, qui iuraverit non calumniae causa postulare edi sibi rationem quae ad se pertinet, edent adiecto die et consule*<sup>11</sup> . . . . . Argentario eive, qui iterum edi postulabit, causa cognita edi iubebo<sup>12</sup>.

U. 4,  
P. 3.

IV. De pactis et conventionibus. Pacta conventa, quae neque dolo malo neque adversus leges plebis scita senatus consulta edicta *decreta* principum neque quo fraus cui eorum fiat facta erunt, servabo<sup>13</sup>.

U. 4,  
P. 3.

V. De in ius vocando<sup>14</sup>. 1. In ius vocati, ut eant aut *vin-dicem* dent<sup>15</sup>.

U. 5,  
P. 4.

2. Parentem, patronum patronam, liberos parentes patroni patronae in ius sine permissu meo ne quis vocet<sup>16</sup>.

3. . . . . Si quis parentem, patronum patronam, liberos

1) *Rubr. D. 2,5*. — 2) *D. 39,2,4,1.5.7*. — 3) *D. 11,4,1,4—8*. — 4) *D. 2,11,1; 50,16,3 pr.* — 5) *Rubr. D. 2,1*. — 6) *D. 2,1,7 pr.* — 7) *Rubr. D. 2,2*. — 8) *D. 50,16,8 pr.* — 9) *D. 2,2,1,1; 4. E. P. p. 58*. — 10) *E. P. p. 59*. — 11) *D. 2,13,4 pr. ict. 6,2; 9,3*. — 12) *D. 2,13,6,8*. — 13) *D. 2,14,7,7*. — 14) *Rubr. D. 2,4*. — 15) *Rubr. D. 2,6*: 'in ius vocati ut eant aut satis vel cautum dent'. Cf. *Gai. IV, 46*. — 16) *D. 2,4,4,1. Formulam huic edicto adiectam refert Gai. IV, 46*.

aut parentes patroni patronae, liberosve suos [eumve quem in potestate habebit] vel uxorem vel nurum in *ius*<sup>1</sup> vocabit: qualiscumque *vin-dex*<sup>2</sup> accipiat<sup>3</sup>.

4. . . . . In bona eius, qui *vindicem*<sup>4</sup> dederit, si neque potestatem sui faciet neque defendetur, iri iubebo<sup>5</sup>.

5. Ne quis eum, qui in *ius* vocabitur, vi eximat neve faciat dolo malo quo magis eximeretur<sup>6</sup>.

U. 6.  
P. 5. VI. De postulando<sup>7</sup>. 1. *Qui omnino ne postulent. Minor annis decem et septem, surdus qui prorsus non audit . . . . si non habebunt advocatum, ego dabo*<sup>8</sup>.

3. Qui pro aliis ne postulent. *Mulieres, caecus utrisque luminibus orbatus, qui corpore sua muliebria passus erit, qui capitali crimine damnatus erit, qui operas suas, ut cum bestiis depugnaret, locaverit*<sup>9</sup> . . . .

3. *Qui nisi pro certis personis ne postulent.* Qui lege plebis scito senatus consulto edicto decreto principum nisi pro certis personis postulare prohibentur, hi pro alio, quam pro quo licebit, in iure apud me ne postulent<sup>10</sup>. Qui ab exercitu ignominiae causa ab imperatore eove, cui de ea re statuendi potestas fuerit, dimissus erit: qui artis ludicrae pronuntiandive causa in scaenam prodierit: qui lenocinium fecerit: qui in iudicio publico calumniae praevericationisve causa quid fecisse iudicatus erit: qui furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo et fraude suo nomine damnatus pactusve erit: qui pro socio, *fiduciae*, tutelae, mandati, depositi<sup>11</sup> suo nomine [non contrario iudicio] damnatus erit: qui eam, quae in potestate eius esset, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere virum moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocaverit eamve sciens [quis]<sup>12</sup> uxorem duxerit non iussu eius, in cuius potestate esset: et qui eum, quem in potestate haberet, eam, de qua supra comprehensum est, uxorem ducere passus fuerit: quive suo nomine non iussu eius, in cuius potestate esset, eiusve nomine quem quamve in potestate haberet bina sponsalia binasve nuptias [in] eodem tempore constitutas habuerit: qui ex his omnibus, qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit: pro alio ne

1) *Dig.*: iudicium. — 2) *Dig.*: fideiussor iudicio sistendi causa. — 3) *D.* 2,8,2,2. — 4) *Dig.*: iudicio sistendi causa fideiussorem. — 5) *D.* 4,2,4,2 *pr. cf. D.* 2,8,2,5. *E. P.* p. 71 *sq.* — 6) *Rubr. D.* 2,7 *ict. eod.* 3,2; 4,2. — 7) *Rubr. D.* 3,1. — 8) *D.* 3,1,1,3.4. — 9) *D.* 3,1,1,5.6. — 10) *D.* 3,1,1,8. — 11) *Gai.* 4,182. — 12) *quis del.*

postulent, praeterquam pro parente, patrono patrona, liberis parentibusque patroni patronae, liberisve suis, fratre sorore, uxore, socero socru, genero nuru, vitrico noverca, privigno privigna, pupillo pupilla, furioso furiosa, cui eorum a parente aut de maioris partis tutorum<sup>1</sup> sententia aut ab eo, cuius de ea re iurisdictio fuit, ea tutela curatiove data erit<sup>2</sup>.

U. 7.  
P. 6.7.

VII. *De vadimonis*<sup>3</sup>. 1. Qui satisfacere cogantur vel iurato promittant vel suae promissioni committantur<sup>4</sup>.

2. Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caveatur<sup>5</sup>. . . . . in eadem causa eum exhibere in qua tunc est, donec iudicium accipiatur<sup>6</sup>.

3. De eo per quem factum erit, quo minus quis *vadimonium* sistat<sup>7</sup>.

U. 8—10,  
P. 8. 9.

VIII. De cognitoribus et procuratoribus et defensoribus<sup>8</sup>. 1. *Qui ne dent cognitorem* . . . . . et qui eam, quam in potestate habet, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, in matrimonium collocaverit eamve sciens uxorem duxerit, et qui eum, quem in potestate haberet, earum quam uxorem ducere passus fuerit: quaeve virum parentem liberosve suos uti moris est, non eluxerit: quaeve cum in parentis sui potestate non esset, virò mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere virum moris est, nupserit<sup>9</sup> . . . . .

2. *Qui ne dentur cognitores*<sup>10</sup>.

3. *Cognitorem*<sup>11</sup> ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente dominus iudicatum solvi exposuit, iudicium accipere cogam<sup>12</sup>.

4. *Ei qui cognitorem (dederit, causa cognita permittam eum abdicare vel muta)re*<sup>13</sup>.

5. *Quibus alieno nomine agere liceat*<sup>14</sup>.

6. Alieno nomine, item per alios agendi potestatem non faciam

1) *Cave quid mutes*: arg. D. 46,7,3,5, cf. 26,7,3,1.7. Cf. I. C. Naber, *Mnemos.* NS. 17,388. — 2) D. 3,2,1 ict. 3,1,1,9.11; 3 pr. *De huius edicti restitutione* cf. ZRG. 15, p. 56 sq. ict. Gai. 4,182. — 3) *De variis edictis sub hoc titulo propositis* v. E. P. p. 80. — 4) Rubr. D. 2,8; cf. Gai. 4,185. — 5) Rubr. D. 2,9. — 6) D. 2,9,1 pr. — 7) Rubr. D. 2,10: quo minus quis in iudicio sistat. — 8) Rubr. D. 3,3, rubr. fr. Vat. 317. — 9) Fr. Vat. 320. *Quod fr. ad titulum de cognitoribus pertinere docuit Karlowa*, ZRG. 9, p. 220 sq. Cf. D. 3,2,15.17.19. — 10) Cf. Fr. Vat. 322. — 11) Dig.: procuratorem. Cf. Gai. 4,101. — 12) D. 3,3,8,3. — 13) Fr. Vat. 341. — 14) Cf. E. P. § 29.

in his causis, in quibus ne dent cognitorem neve dentur edictum comprehendit <sup>1</sup>.

7. *Quibus municipum nomine agere liceat*<sup>2</sup>.

8. Cuius nomine quis actionem dari sibi postulabit, is eum viri boni arbitrato defendat: et ei *quocum aget* quo nomine aget id ratum habere eum, ad quem ea res pertinet, boni viri arbitrato satisdet <sup>3</sup>.

9. *Quod adversus municipes agatur*<sup>4</sup>.

10. Quod cuiuscumque universitatis nomine vel contra eam agatur <sup>5</sup>.

11. De negotiis gestis. Si quis negotia alterius sive quis negotia, quae cuiusque cum is moritur fuerint, gesserit, iudicium eo nomine dabo <sup>6</sup>.

U. 10.  
P. 10.

IX. De calumniatoribus. In eum qui, ut calumniae causa negotium faceret vel non faceret, pecuniam accepisse dicitur, intra annum in quadruplum eius pecuniae quam accepisse dicitur, post annum simpli (*iudicium dabo*)<sup>7</sup>.

U. 11—13.  
P. 11. 12.

X. De in integrum restitutionibus<sup>8</sup>. 1. Quod metus causa gestum erit, ratum non habebō <sup>9</sup>.

2. Quae dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit et iusta causa esse videbitur, *intra annum* iudicium dabo <sup>10</sup>.

3. Quod cum minore quam viginti quinque annis natu gestum esse dicitur, uti quaeque res erit, animadvertam <sup>11</sup>.

4. Qui quaeve, posteaquam quid cum his actum contractumve sit, capite deminuti deminutae esse dicentur, in eos easve, perinde quasi id factum non sit, iudicium dabo <sup>12</sup>.

5. Quod eo auctore, qui tutor non fuerit, . . . . .<sup>13</sup>, si id actor ignoravit, dabo in integrum restitutionem <sup>14</sup>. In eum qui, cum tutor non esset, dolo malo auctor factus esse dicitur, iudicium dabo, ut, quanti ea res erit, tantam pecuniam condemnetur <sup>15</sup>.

1) *Fr. Vat. 322*. — 2) *D. 3,4,3 cf. 7 pr.* — 3) *D. 3,3,33,3*. — 4) *D. 3,4,7 pr.* — 5) *Rubr. D. 3,4*. — 6) *Rubr. D. 3,5; 3,5,3 pr.* — 7) *Rubr. D. 3,6; 3,6,1 pr. De ceteris huius tituli edictis cf. E. P. p. 105 qq.* — 8) *Rubr. D. 4,1*. — 9) *D. 4,2,1*. — 10) *D. 4,3,1,1*. — 11) *D. 4,4,1,1*. — 12) *D. 4,5,2,1*. — 13) *Rubr. D. 27,6*: quod falso tutore auctore *gestum* esse dicitur. *Nec tamen de quovis negotio, sed de iudicio accepto hic praetorem egisse arbitror. Cf. D. 27,6,5; 7,3*. — 14) dabo i. i. rest.] *non videntur haec praetoris esse*. — 15) *D. 27,6,7 pr.*

6. Si cuius quid de bonis, cum is metus aut sine dolo malo rei publicae causa abesset inve vinculis servitute hostiumque potestate esset, posteave (*non utendo deminutum esse*)<sup>1</sup> sive cuius actionis eorum cui dies exisse dicitur: item si quis quid usu suum fecisset aut, quod non utendo amissum sit<sup>2</sup>, consecutus actioneve qua solutus ob id, quod dies eius exierit, cum absens non defenderetur inve vinculis esset secumve agendi potestatem non faceret aut cum eum invitum in ius vocari non liceret neque defenderetur, cumve magistratus de ea re appellatus esset, sive cui per magistratus<sup>3</sup> sine dolo ipsius actio exempta esse dicitur: earum rerum actionem intra annum, quo primum de ea re experiundi potestas erit, item, si qua alia mihi iusta causa esse videbitur, in integrum restituam, quod eius per leges plebis scita senatus consulta edicta decreta principum licebit<sup>4</sup>.

7. *De lite restituenda*<sup>5</sup>.

8. Quae alienatio iudicii mutandi causa facta erit (*dolo malo, in integrum restituam*)<sup>6</sup>.

XI. De receptis. 1. Qui arbitrium pecunia compromissa <sup>U. 13, 14</sup> <sup>P. 13.</sup> receperit, (*eum sententiam dicere cogam*)<sup>7</sup>.

2. Nautae caupones stabularii quod cuiusque salvum fore receperint nisi restituent, in eos iudicium dabo<sup>8</sup>.

3. *Argentarii quod pro alio solvi receperint ut solvant*<sup>9</sup>.

XII. *De satisdando*<sup>10</sup>.

U. 14,  
P. 14.

XIII. *Quibus causis praeiudicium fieri non oportet*<sup>11</sup>. <sup>U. 14,</sup> <sup>P. 15, 16.</sup>

(*Pars secunda. De iudiciis ordinariis.*)

XIV. De iudiciis<sup>12</sup>. 1. De interrogationibus in iure faciendis<sup>13</sup>. Qui in iure interrogatus (*an heres vel quota ex parte sit*) responderit, (*in eum ex sua responsione iudicium dabo*)<sup>14</sup> . . . . . omnino non respondisse<sup>15</sup> . . . . .

U. 22, 23,  
P. 17, 18.

2. De iureiurando<sup>16</sup>. Si is cum quo agetur condicione delata iuraverit (*sive id iusiurandum ei remissum fuerit*)<sup>17</sup>, eius rei, de qua

1) *Haec e Bas. 10,35,1 ins. Mo.* — 2) *Cf. D. 4,6,21 pr.* — 3) *Dig. pro magistratu. Cf. D. 4,6,26,4.* — 4) *D. 4,6,1,1.* — 5) *E. P. § 45.* — 6) *D. 4,7,8,1; 4,3; 3,4.* — 7) *D. 4,8,3,2; 15.* — 8) *D. 4,9,1 pr.* — 9) *Cf. ZRG. 15, p. 62 sq.* — 10) *E. P. p. 130 sqq.* — 11) *E. P. p. 136 sqq.* — 12) *Rubr. D. 5,1. Paul. sent. 1,12. Cf. E. P. p. 11,34,139 sqq.* — 13) *Rubr. D. 11,1. Cf. 11,1,2 — 14) D. 11,1,4, 1. — 15) D. 11,1,11,5 ict. 11,4. — 16) Rubr. D. 12,2. — 17) D. 12,2,6; 9,1.*

iusiurandum delatum fuerit<sup>1</sup>, neque in ipsum neque in eum ad quem ea res pertinet, actionem dabo<sup>2</sup> . . . . .

3. *Quando cum praescriptione agere oporteat*<sup>3</sup>.

4. De noxalibus actionibus<sup>4</sup> . . . . . Si is, in cuius potestate esse dicitur, negabit se in sua potestate servum habere: utrum actor volet, vel deierare iubebo in sua potestate non esse neque se dolo malo fecisse, quo minus esset, vel iudicium dabo sine noxae deditio<sup>5</sup>.

5. De vacationibus<sup>6</sup>. Se iudex litem suam fecerit<sup>7</sup>.

U. 16.  
P. 19.

XV. *De his quae cuiusque in bonis sunt*. 1. De Publiciana in rem actione. Si quis id, quod traditur ex iusta causa non a domino et nondum usucaptum petet, iudicium dabo<sup>8</sup>.

U. 23.  
P. 19.

2. De his qui deiecerint vel effuderint. a. Unde in eum locum, quo volgo iter fiet vel in quo consistetur, deiectum vel effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumve erit, in eum, qui ibi habitaverit, in duplum iudicium dabo. Si eo ictu homo liber perisse dicitur, *sestertium* quinquaginta *milium nummorum*<sup>9</sup> iudicium dabo. si vivet nocitumque ei esse dicitur, quantum ob eam rem aequum iudici videbitur eum cum quo agetur condemnari, tanti iudicium dabo. si servus insciente domino fecisse dicitur, in iudicio adiciam: aut noxae<sup>10</sup> dedere<sup>11</sup>.

b. Ne quis in suggrunda protectove supra eum locum, quo volgo iter fiet inve quo consistetur, id positum habeat, cuius casus nocere cui possit. qui adversus ea fecerit, in eum *sestertium* decem *milium nummorum*<sup>12</sup> in factum(?) iudicium dabo. si servus insciente domino fecisse dicitur<sup>13</sup>, . . . . .

---

1) de qua iusiur. delatum fuerit] *praetori haec abiudicat Gradenwitz, ZRG. 21, p. 275.* — 2) *D. 12, 2, 3 pr., 7 pr. Sequebatur edictum de actione, quae ex causa iurisiurandi accommodatur. D. 12, 2, 9, 1.* — 3) *Cf. E. P. § 55. 56.* — 4) *Rubr. D. 9, 4.* — 5) *D. 9, 4, 21, 2.* — 6) *D. 50, 5, 13; 5, 1, 18 pr., Cic. Brut. c. 31 § 117.* — 7) *D. 50, 16, 36. E. P. § 59.* — 8) *D. 6, 2, 1 pr. Sed haec non esse genuina praetoris verba ostendit Lenel, Beitr. z. K. d. prät. Ed. 1878. De variis ad h. l. coniecturis cf. Erman. ZRG. 24, p. 225 sqq., Lenel, ibid. 33, 11 sqq. Praetorem haec habuisse crediderim: 'si quis id quod mancipio datur traditum ex iusta causa et nondum et rel.' Formulam actionis v. *Gai. 4, 36. Ad formulam ea quoque pertinere suspicor, quae ut praetoris verba referuntur D. 6, 2, 7, 11: 'qui (quem Aulus Agerius scr.?) bona fide emit'. — 9) Dig. (n. 11): quinquaginta aureorum. — 10) D. (n. 11): noxam. — 11) D. 9, 3, 1 pr. — 12) D. (n. 13): solidorum decem. — 13) D. 9, 3, 5, 6. In D. sequuntur verba aperte mendosa: 'aut noxae dedi iubebo'. E. P. p. 169 n. 5.**

3. De servo corrupto. Qui servum servam alienum alienam receperisse persuasisseve quid ei dicitur dolo malo, quo eum eam deteriorerem faceret, in eum quanti ea res erit in duplum iudicium dabo<sup>1</sup>. si servus servave fecisse dicitur<sup>2</sup>, . . . . .

U. 23,  
P. 19.

4. De aleatoribus. Si quis eum, apud quem alea lusum esse dicitur, verberaverit damnumve ei dederit sive quid eo tempore e domo<sup>3</sup> eius subtractum erit, iudicium non dabo. in eum, qui aleae ludendae causa vim intulerit, uti quaeque res erit, animadvertam<sup>4</sup> . . . . .

U. 23,  
P. 19.

5. Si hereditas petatur<sup>5</sup>. Si pars hereditatis petatur<sup>6</sup>. De possessorii actionibus. De fideicommissaria her. pet.<sup>7</sup>.

U. 15,  
P. 20.

6. Si singulae res petantur<sup>8</sup>.

U. 16, 17,  
P. 21.

7. Si ager vectigalis<sup>9</sup> petatur<sup>10</sup>.

U. 17,  
P. 21.

8. Si usus fructus petatur vel ad alium pertinere negetur<sup>11</sup>.

U. 17,  
P. 21.

9. Si servitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur<sup>12</sup>.

U. 17,  
P. 21.

10. De modo agri<sup>13</sup>.

U. 18,  
P. 21.

11. Si quadrupes pauperiem fecisse dicitur<sup>14</sup>. (De pastu pecoris)<sup>15</sup>.

U. 18,  
P. 22.

12. Ad legem Aquiliam<sup>16</sup>. a. Si fatebitur iniuria occisum esse: in simplum<sup>17</sup> . . . . .

U. 18,  
P. 22.

b. In factum adversus nautas caupones stabularios<sup>18</sup>.

13. Finium regundorum. Familiae eriscundae. Communi dividundo<sup>19</sup>.

U. 19, 20,  
P. 23, 24.

14. De fideiussore et sponsore<sup>20</sup>.

U. 20—22,  
P. 24, 25.

1) *D. 11,3,1 pr.* — 2) *D. 11,3,5,3.* — 3) *Fl. 'dolo'.* — 4) *D. 11,5,1 pr. 3.* — 5) *Paul sent. 1,3<sup>b</sup>. D. 5,3* — 6) *Rubr. D. 5,4.* — 7) *Cf. D. 5,5; 5,6. Hoc loco formulae propositae erant et actionis, qua fideicommissarius de universitate certat, et actionum utilium, quae bonorum possessori fideicommissarioque de singulis rebus accommodantur.* — 8) *D. 6,1: de rei vindicatione. Formulam vindicationis v. Gai. 4,41.51. Cic. in Verr. 2,2,12.* — 9) *Tribon. adi.: 'id est emphyteuticarius'.* — 10) *Rubr. D. 6,3. In edicto provinciali sequebatur rubr. 'si praedium stipendiarium vel tributarium petatur'.* — 11) *Rubr. D. 7,6.* — 12) *Rubr. D. 8,5.* — 13) *Pauli sent. 2,17,4. ZRG. 17, p. 190 sq.* — 14) *Rubr. D. 9,1. Cf. Coll. 7,3.* — 15) *E. P. § 76, D. 50,16,31.* — 16) *Rubr. D. 9,2.* — 17) *Coll. 2,4; 12,7. Utroque loco scriptum est: 'in simplum et cum (al. eum) diceret (al. dicere, doceret, docere)'.* *Cf. Mommsen in collationis ed. ad h. l. Equidem de hac corruptela tollenda iam desperaverim.* — 18) *D. 4,9,6.7.* — 19) *Rubr. D. 10,1—3.* — 20) *Paul. sent. 1,20. E. P. p. 207 sqq.*

U. 24  
P. 25. 15. Si mensor falsum modum dixerit<sup>1</sup>.

U. 24,  
P. 26. 16. Ad exhibendum<sup>2</sup>.

U. 25,  
P. 27. XVI. De religiosis et sumptibus funerum<sup>3</sup>. 1. Sive homo mortuus ossave hominis mortui in locum purum alterius aut in id sepulchrum, in quo ius non fuerit, illata esse dicentur<sup>4</sup>, . . .

2. De sepulchro violato<sup>5</sup>. Cuius dolo malo sepulchrum violatum esse dicetur, in eum in factum (?) iudicium dabo, ut ei, ad quem pertineat, quanti ob eam rem aequum videbitur, condemnetur. si nemo erit, ad quem pertineat, sive agere nolet: quicumque agere volet, ei *sestertium* centum *milium nummorum*<sup>6</sup> actionem dabo. si plures agere volent, cuius iustissima causa esse videbitur, ei agendi potestatem faciam. si quis in sepulchro dolo malo habitaverit aedificiumve aliud quam quod sepulchri causa factum sit, habuerit, in eum, si quis eo nomine agere volet, *sestertium* ducentorum *milium nummorum*<sup>7</sup> iudicium dabo.

3. Quod funeris causa sumptus factus erit, eius recipiendi nomine in eum, ad quem ea res pertinet, iudicium dabo<sup>8</sup>.

U. 26—28,  
P. 28. 29.

XVII. De rebus creditis<sup>9</sup>. 1. Si certum petetur<sup>10</sup>. — . . . . . eum a quo iusiurandum petetur, solvere aut iurare cogam<sup>11</sup> . . . . . Sacerdotem Vestalem et flaminem Dialem in omni mea iurisdictione iurare non cogam<sup>12</sup>.

2. De eo quod certo loco dari oportet<sup>13</sup>.

3. De pecunia constituta. Qui pecuniam debitam constituit<sup>14</sup> (*se soluturum eove nomine se satisfacturum esse, in eum iudicium dabo*<sup>15</sup> . . . . .)

---

1) *Rubr. D. 11, 6.* — 2) *Rubr. D. 10, 4.* — 3) *Rubr. D. 11, 7.* — 4) *D. 11, 7, 2, 2.* *Sequuntur verba (interpolata scilicet):* qui hoc fecit, in factum actione tenetur et poena pecuniaria subicietur. — 5) *D. 47, 12.* — 6) *D.:* centum aureorum. — 7) *D.:* ducentorum aureorum. — 8) *D. 11, 7, 12, 2.* — 9) *D. 12, 1, 1, 1:* 'quoniam multa ad contractus varios pertinentia iura sub hoc titulo praetor inseruit, ideo rerum creditarum titulum praemisit: — sub hoc titulo praetor et de commodato et de pignore edixit'. — 10) *Rubr. D. 12, 1:* de R. C., si certum petetur . . . *Formulam conditionis v. Gai. 4, 41, 50.* — 11) *D. 12, 2, 34, 6.* *Edictum habuisse 'eum a quo certum petetur' merito suspicatur Gradenwitz, ZRG. 21, p. 275. De clausula ad referendi facultatem pertinente v. C. 4, 1, 9.* — 12) *Gell. 10, 15, 31.* — 13) *Rubr. D. 13, 4.* — 14) *D. 13, 5 rubr. et 1, 1.* — 15) *Cf. E. P. § 97. Quae in D. 13, 5, 16, 2, 4; 18 pr. 1 referuntur, ea non edicti sed formulae verba esse l. l. docui.*



4. Commodati vel contra<sup>1</sup>. Quod quis commodasse dicitur, de eo iudicium dabo<sup>2</sup>.

5. De pigneraticia actione vel contra<sup>3</sup>.

6. De compensationibus<sup>4</sup>.

XVIII. *Quod cum magistro navis, institore cove, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.*

U. 28. 29.  
P. 29. 30.

1. De exercitoria actione<sup>5</sup>. *Quod cum magistro navis gestum erit eius rei nomine, cui ibi praepositus fuerit, in eum, qui eam navem exercuerit, iudicium dabo*<sup>6</sup>. Si is, qui navem exercuerit, in aliena potestate erit eiusque voluntate navem exercuerit, quod cum magistro eius gestum erit, in eum, in cuius potestate is erit qui navem exercuerit, iudicium (*dabo*)<sup>7</sup>.

2. De institoria actione<sup>8</sup>.

3. De tributoria actione<sup>9</sup>.

4. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur<sup>10</sup>. a. (*De peculio, de in rem verso, quod iussu*)<sup>11</sup>. Quod cum eo, qui in alterius potestate esset(?), negotium gestum erit<sup>12</sup>, ...

b. Post mortem eius qui in alterius potestate fuerit, posteaquam quam is emancipatus manumissus alienatusve fuerit, dumtaxat de peculio et si quid dolo malo eius, in cuius potestate fuerit<sup>13</sup>, factum erit, quo minus peculii esset, in anno, quo primum de ea re experiundi potestas erit, iudicium dabo<sup>14</sup>.

c. In eum qui emancipatus aut exheredatus erit quive abstinuit se hereditate eius, cuius in potestate cum moritur fuerit, eius rei nomine, quae cum eo contracta erit, cum is in potestate esset, sive sua voluntate sive iussu eius, in cuius potestate erit, contraxerit, sive in peculium ipsius sive in patrimonium eius, cuius in potestate fuerit, ea res redacta fuerit, actionem causa cognita dabo in quod facere potest<sup>15</sup>.

5. Ad senatus consultum Velleianum<sup>16</sup>.

XIX. *De bonae fidei iudiciis.* 1. Depositi vel contra<sup>17</sup>.

U. 30—32,  
P. 31—34.

1) *Rubr. D. 13,6.* — 2) *D. 13,6,1 pr.* — 3) *Rubr. D. 13,7.* — 4) *Rubr. D. 16,2. Formulam, qua argentarius experitur, exhibet Gai. 4,64.* — 5) *Rubr. D. 14,1.* — 6) *D. 14,1,1,1—18.* — 7) *D. 14,1,1,19.* — 8) *Rubr. D. 14,3.* — 9) *Rubr. D. 14,4.* — 10) *Rubr. D. 14,5.* — 11) *Triplex edictum: D. 15,1,1,1.* — 12) *D. 15,1,1,2.* — 13) *Dig. 'est'.* — 14) *D. 15,2,1 pr.* — 15) *D. 14,5,2 pr.* — 16) *Rubr. D. 16,1. Cf. ibid. 8,7—15.* — 17) *Rubr. D. 16,3. Haud scio an praetor etiam de contrario iudicio edixerit, v. D. 16,3,5 pr.*

Quod neque tumultus neque incendii neque ruinae neque naufragii causa depositum sit (erit *scr.*?), in simplum, earum autem rerum, quae supra comprehensae sunt, in ipsum in duplum, in heredem eius, quod dolo malo eius factum esse dicitur qui mortuus sit, in simplum, quod ipsius, in duplum iudicium dabo<sup>1</sup>.

2—7. *Fiduciae vel contra*<sup>2</sup>, mandati vel contra<sup>3</sup>, pro socio<sup>4</sup>, empti venditi<sup>5</sup>, locati conducti<sup>6</sup>, *de aestimato*<sup>7</sup>.

U. 33. 34.  
P. 35—37.

XX. De re uxoria<sup>8</sup>. 1. Soluta matrimonio dos quemadmodum petatur<sup>9</sup>; 2. *de alterutro*<sup>10</sup>; 3. *de rebus amotis*<sup>11</sup> . . . . .

U. 34. XXI. *De liberis et de ventre*. 1. De agnoscendis liberis<sup>12</sup>.

U. 34. 2. De inspiciendo ventre custodiendoque partu<sup>13</sup>. Si mulier mortuo marito praegnatem se esse dicit, his ad quos ea res pertinebit procuratoribusve eorum bis in mense denuntiandum curet, ut mittant, si velint, quae ventrem inspicient. mittantur autem mulieres liberae dumtaxat quinque haeque simul omnes inspiciant, dum ne qua earum dum inspicit invita muliere ventrem tangat. mulier in domu honestissimae feminae pariat, quam ego constituam. mulier ante dies triginta quam parituram se putat, denuntiet his ad quos ea res pertinet procuratoribusve eorum, ut mittant, si velint, qui ventrem custodiant. in quo conclavi mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint quam unus: si erunt, ex utraque parte tabulis praefigantur. ante ostium eius conclavis liberi tres et tres liberae cum binis comitibus custodiant. quotienscumque ea mulier in id conclave aliudve quod sive in balineum ibit, custodes, si volent, id ante prospiciant et eos qui introierint excutiant. custodes, qui ante conclave positi erunt, si volent, omnes, qui conclave aut domum introierint, excutiant. mulier, cum parturire incipiat, his at quos ea res pertinet procuratoribusve eorum denuntiet, ut mittant, quibus praesentibus pariat.

1) *D. 16,3,1,1. Duplicem actionis formulam, tam in ius quam in factum conceptam exhibet Gai. 4,47.* — 2) *Cf. ZRG. 16,104 sqq., 177 sqq.* — 3) *Rubr. D. 17,1.* — 4) *Rubr. D. 17,2.* — 5) *Cf. Rubr. D. 19,1. Formulam v. Gai. 4,40.59.131<sup>a</sup>, Cic. de off. 3,16,66.* — 6) *Rubr. D. 19,2.* — 7) *Cf. Rubr. D. 19,3: 'de aestimatoria'. Ibid. 1 pr.: 'actio de aestimato proponitur tollendae dubitationis gratia'. De loco huius formulae v. Lenel, Palingenesia II, p. 1250 n. 4. Praescriptis verbis actionis formulam generalem praetor non proposuerat.* — 8) *Cf. Rubr. fr. Vat. 94—122.* — 9) *Rubr. D. 24,3.* — 10) *C. 5,13,1,3<sup>a</sup>: 'edictum praetoris, quod de alterutro introductum est'.* — 11) *Cf. Rubr. D. 25,2.* — 12) *Rubr. D. 25,3.* — 13) *Rubr. D. 25,4.*

mittantur mulieres liberae dumtaxat quinque, ita ut praeter obstetrices duas in eo conclavi ne plures mulieres liberae sint quam decem, ancillae quam sex. hae, quae intus futurae erunt, excutiantur omnes in eo conclavi, ne qua praegnas sit. tria lumina, ne minus, ibi sint. quod natum erit, his ad quos ea res pertinet procuratoribusve eorum, si inspicere volent, ostendatur. apud eum educetur, apud quem parens iusserit. si autem nihil parens iusserit aut is, apud quem voluerit educari, curam non recipiet, apud quem educetur, causa cognita constituam. is apud quem educabitur quod natum erit, quoad trium mensum sit, bis in mense, ex eo tempore quoad sex mensum sit, semel in mense, a sex mensibus quoad anniculus fiat, alternis mensibus, ab anniculo quoad dari possit, semel in sex mensibus, ubi volet, ostendat. si cui ventrem inspicere custodirive adesse partui licitum non erit factumve quid erit, quominus ea ita fiant, uti supra comprehensum est: ei, quod natum erit, possessionem causa cognita non dabo: sive quod natum erit, ut supra cautum est, inspicere non licuerit, quas utique actiones me daturum polliceor his, quibus ex edicto meo bonorum possessio data sit, eas, si mihi iusta causa videbitur esse, ei non dabo<sup>1</sup>.

3. Si ventris nomine muliere in possessionem missa eadem <sup>U. 34,  
P. 37.</sup> possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur<sup>2</sup>.

4. Si mulier ventris nomine in possessione calumniae causa fuisse <sup>U. 34.</sup> dicetur<sup>3</sup>.

XXII. De tutelis<sup>4</sup>. 1—7. *De administratione tutorum; de falso tutore*<sup>5</sup>; de suspectis tutoribus; arbitrium tutelae; rationibus distrahendis; de eo, qui pro tutore negotia gessit; de magistratibus conveniendis<sup>6</sup>.

XXIII. De furtis<sup>7</sup>. 1. . . . . de tigno iuncto<sup>8</sup>. <sup>U. 37,38,  
P. 39.</sup>

2. . . . .<sup>9</sup>. a. Si is, qui testamento liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrumpisse quid dicetur<sup>10</sup>.

b. Furti adversus nautas caupones stabularios<sup>11</sup>.

1) *D. 25,4,1,10*. — 2) *Rubr. D. 25,5*. — 3) *Rubr. D. 25,6*: 'esse dicetur'. *Index Flor.*: 'fuisse dicatur'. — 4) *Rubr. D. 26,1*. — 5) *E. P. § 121,122*. — 6) *Cf. Rubr. D. 26,10; 27,3—5,8*. — 7) *Rubr. D. 47,2, cf. D. 50,16,195,3*. *Initio huius tituli Ulpianus earum actionum, quae iure civili ex furto oriuntur, formulas tractavit. Formulae, qua cum peregrino de furto nec manifesto agitur, partem exhibet Gai. 4,37*. — 8) *Rubr. D. 47,3*. — 9) *Sequuntur actiones, quas ipse praetor ex causa furti introduxit*. — 10) *Rubr. D. 47,4*. — 11) *Rubr. D. 47,5*.

- c. Si familia furtum fecisse dicetur<sup>1</sup>.
- d. Quod familia publicanorum furtum fecisse dicetur<sup>2</sup>.
- e. Arborum furtim caesarum<sup>3</sup>.

U. 38,  
P. 40.

- XXIV. De iure patronatus<sup>4</sup>. 1. De operis libertorum<sup>5</sup>.
- 2. Si ingenuus esse dicetur<sup>6</sup>.

(*Pars tertia. De iuris auxiliis extraordinariis.*)

U. 39—45,  
P. 41—43.

- XXV. De bonorum possessionibus<sup>7</sup>.

A. Si tabulae testamenti extabunt<sup>8</sup> (*non minus quam septem testium signis signatae*)<sup>9</sup>. 1. De bonorum possessione contra tabulas<sup>10</sup>. 2. De legatis praestandis c. t. bonorum possessione petita<sup>11</sup>. 3. De collatione bonorum<sup>12</sup>. 4. De dotis collatione<sup>13</sup>. 5. De coniungendis cum emancipato liberis eius<sup>14</sup>.

6. De ventre in possessionem mittendo et curatore eius<sup>15</sup>. . . . .  
ventrem cum liberis in possessionem esse iubebo<sup>16</sup> . . . . .

7. *Edictum Carbonianum*<sup>17</sup>.

8. De bonorum possessione secundum tabulas<sup>18</sup>.

9. De bonis libertorum<sup>19</sup> . . . . . a. Si quis manumissa manumissa moritur<sup>20</sup> . . . . . b. Si donum munus operas redemerit<sup>21</sup>  
(*libertus, patrono bonorum possessionem non dabo*).

10. Si quid in fraudem patroni factum sit<sup>22</sup>.

11. *De liberis patroni*<sup>23</sup>.

12. *Quibus bonorum possessio liberti non datur*<sup>24</sup>.

---

1) *Rubr. D. 47,6.* — 2) *D. 39,4,12,1. Quae in Dig. hoc loco leguntur: 'item si damnum iniuria fecerit et id ad quos ea res pertinet non exhibetur, in dominum sine noxae deditioe iudicium dabo' a Triboniano inserta esse suspicor, v. infra sub tit. XXXII.* — 3) *Rubr. D. 47,7.* — 4) *Rubr. D. 37,14.* — 5) *Rubr. D. 38,1.* — 6) *Rubr. D. 40,14.* — 7) *Rubr. D. 37,1.* — 8) *Rubr. D. 37,2.* — 9) *Cf. Gai. 2,119.147. Ulp. 28,6.* — 10) *Rubr. D. 37,4.* — 11) *Rubr. D. 37,5.* — 12) *Rubr. D. 37,6.* — 13) *Rubr. D. 37,7.* — 14) *Rubr. D. 37,8. Hoc edictum in D. 37,8,1 pr. ict. 38,6,5 pr. ad verbum fere transcriptum est.* — 15) *Rubr. D. 37,9.* — 16) *D. 40,4,13,3.* — 17) *Cf. Rubr. D. 37,10.* — 18) *Rubr. D. 37,11. Quod veteres praetores de b. p. s. t. dicebant, exhibet Cic. in Verr. 2,1,45: Si de hereditate ambigitur et tabulae testamenti obsignata non minus multis signis quam e lege oportet ad me proferentur, secundum tabulas testamenti potissimum possessionem dabo. Quae verba a posterioribus praetoribus paulo commutata sunt. E. P. § 149.* — 19) *Rubr. D. 38,2.* — 20) *Prob. Einsidl. 51.* — 21) *D. 50,16,53 pr. 194.* — 22) *Rubr. D. 38,5.* — 23) *E. P. § 152.* — 24) *E. P. § 153.*

13. In eo qui a patre avove paterno proavove paterni avi patre (*manumissus moritur, idem ius servabo atque si ex servitute manumissus esset*)<sup>1</sup>.

14. De bonorum possessione ex testamento militis<sup>2</sup>.

B. Si tabulae testamenti nullae extabunt<sup>3</sup>. 1. *Unde* <sup>U. 46. 47.  
P. 42.</sup> *liberi*<sup>4</sup>.

2. Tum quem ei heredem esse oporteret, si intestatus mortuus esset<sup>5</sup>.

3. *Unde cognati*<sup>6</sup>. 4. *Unde familia patroni*<sup>7</sup>. 5. *Unde patronus patroni*<sup>8</sup>. 6. *Unde vir et uxor*<sup>9</sup>. 7. *De postumis*<sup>10</sup>. 8. *Unde cognati manumissoris*<sup>11</sup>.

C. *Clausulae generales*. 1. Quibus non competit bonorum <sup>U. 48. 49.  
P. 44.</sup> possessio<sup>12</sup>.

2. Ut ex legibus senatusve consultis bonorum possessio detur. Uti me quaque lege senatusve consulto bonorum possessionem dare oportebit, ita dabo<sup>13</sup>.

3. *Successorium edictum*<sup>14</sup>: quis ordo in bonorum possessionibus servetur<sup>15</sup>.

XXVI. De testamentis<sup>16</sup>. 1. *De condicione iurisiurandi*<sup>17</sup>. <sup>U. 50.  
P. 45. 46.</sup>

2. Testamenta quemadmodum aperiantur inspiciantur et describantur<sup>18</sup>.

3. Si quis omissa causa testamenti ab intestato [vel alio modo<sup>19</sup>] possideat hereditatem<sup>20</sup>.

4. Quorum testamenta ne aperiantur<sup>21</sup>.

XXVII. De legatis<sup>22</sup>. . . . . 1. Ut legatorum servan- <sup>U. 51. 52.  
P. 47. 38.</sup>

1) *D. 37,12,1,1,2*. — 2) *Rubr. D. 37,13*. — 3) *D. 38,6 rubr. et 1,1. Diversa erat conceptio 'veteris edicti tralaticii', quam exhibet Cic. in Verr. 2,1,44: 'si tabulae testamenti non proferentur, tum uti quemque potissimum heredem esse oporteret, si is intestatus mortuus esset, ita secundum eum possessio daretur'. Cf. Leist, Forts. v. Glück Pand. 1,76—82. — 4) *Rubr. D. 38,6*: 'Si tab. test. nullae extabunt: unde liberi'. — 5) *D. 38,7,1*. — 6) *Rubr. D. 38,8*. — 7) *E. P. § 159. D. 50,16,195.196*. — 8) *E. P. § 160*. — 9) *Rubr. D. 38,11*. — 10) *E. P. § 161<sup>a</sup>*. — 11) *E. P. § 162. Ulp. 28,7*. — 12) *Rubr. D. 38,13*. — 13) *D. 38,14,1 pr.* — 14) *Cf. Rubr. D. 38,9*. — 15) *Rubr. D. 38,15*. — 16) *D. 28,5,32.33*: 'Gai. lib. I. II de testam. ad ed. pr. urb.' — 17) *Rubr. D. 28,7*. — 18) *Rubr. D. 29,3*. — 19) vel alio modo] *Iustinianorum esse videntur*. — 20) *Rubr. D. 29,4*. — 21) *Rubr. D. 29,5*. — 22) *D. 30,65.69.73*: 'Gai. l. I. II. III de legatis ad ed. praet.' *E. P. p. 353 sqq.**

dorum causa caveatur<sup>1</sup>. 2. Ut in possessionem legatorum servandorum causa esse liceat<sup>2</sup>.

U. 52,  
P. 48.  
U. 53,  
P. 48.

XXVIII. De operis novi nuntiatione<sup>3</sup>.

XXIX. De damno infecto<sup>4</sup>. Damni infecti suo nomine promitti, alieno satisfari iubebo ei, qui iuraverit non calumniae causa id se postulare eumve cuius nomine aget postulaturum fuisse, in eam diem, quam causa cognita statuero. si controversia erit, dominus sit necne qui cavebit, sub exceptione satisfari iubebo. de eo opere, quod in flumine publico ripave eius fiet, in annos decem satisfari iubebo . . . . . eum, cui ita non cavebitur, in possessionem eius rei, cuius nomine, ut caveatur, postulabitur, ire et, cum iusta causa esse videbitur, etiam possidere iubebo. in eum, qui neque caverit neque in possessione esse neque possidere passus erit, iudicium dabo, ut tantum praestet, quantum praestare eum oporteret, si de ea re ex decreto meo eiusve, cuius de ea re iurisdictio fuit quae mea est, cautum fuisset . . . . . eius rei nomine, in cuius possessionem misero, si ab eo qui in possessione erit, damni infecti nomine non satisfabitur, eum, cui non satisfabitur, simul in possessione esse iubebo<sup>5</sup>.

U. 53,  
P. 49.

XXX. De aqua et aquae pluviae arcendae<sup>6</sup>.

U. 54 55,  
P. 50. 51.

XXXI. De liberali causa<sup>7</sup>. 1. *Si ex servitute in libertatem petatur*. 2. *Si ex libertate in servitutum petatur*<sup>8</sup>. 3. Si controversia erit, utrum ex servitute in libertatem petatur an ex libertate in servitutum<sup>9</sup> . . . . .

U. 55,  
P. 52.

XXXII. De publicanis<sup>10</sup>. Quod publicanus eius publici<sup>11</sup> nomine vi ademerit quodve familia publicanorum, si id restitutum non erit, in duplum aut, si post annum agetur, in simplum iudicium dabo. item si damnum iniuria [furtumve] factum esse dicetur, iudicium dabo. si hi ad quos ea res pertinebit non exhibebuntur<sup>12</sup>, in dominos sine noxae deditioe iudicium dabo<sup>13</sup>.

U. 56,  
P. 53.

XXXIII. De praedicatoribus<sup>14</sup>.

1) *Rubr. D. 36,3*. — 2) *Rubr. D. 36,4*. — 3) *D. 39,1,9*: 'Gai. ad ed. urb. tit. de operis novi nuntiatione'. — 4) *D. 39,2,8,19*: 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de damno inf.' — 5) *D. 39,2,7 pr. E. P. § 175*. — 6) *Rubr. D. 39,3. Ibid. 13*: 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de aquae pluviae arcendae'. — 7) *Rubricam exhibet Gai. D. 40,12,2,4.6.9.11*. — 8) *E. P. § 178.179*. — 9) *C. 7,16,21. Cf. D. 40,12,7,5. Thalel. in schol. Bas. 48,20,21*. — 10) *D. 39,4,5*: 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de publicanis'. — 11) *Flor.*: 'publicani'. *Basil. 56,1,1*: ὀνόματι τοῦ τέλους. — 12) *D. 39,4,1,6*. — 13) *D. 39,4,1 pr.* — 14) *Rubr. exhibet Gai. D. 23,3,54. Cf. D. 50,16,39,40*.

XXXIV. *De vi turba incendio rel.*U. 56.  
P. 54.

1. *De hominibus armatis coactisve, vi bonorum raptorum et de turba*<sup>1</sup>. Si cui dolo malo hominibus armatis coactisve damni quid factum esse dicetur sive cuius bona rapta esse dicentur, in eum, qui id fecisse dicetur, . . . . iudicium dabo. item si servus familiae fecisse dicetur, in dominum iudicium noxale dabo<sup>2</sup>. Cuius dolo malo in turba damni<sup>3</sup> quid factum amissumve quid esse dicetur, in eum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, in duplum, post annum in simplum iudicium dabo<sup>4</sup>.

2. De incendio ruina naufragio rate nave expugnata<sup>5</sup>. In eum qui ex incendio ruina naufragio rate nave expugnata quid rapuisse recepissee dolo malo damnive quid in his rebus dedisse dicetur: in quadruplum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, post annum in simplum iudicium dabo. item in servum et in familiam iudicium dabo<sup>6</sup>.

U. 56,  
P. 54.

XXXV. De iniuriis<sup>7</sup>. 1. . . . .<sup>8</sup> Qui autem iniuriarum agit, certum dicat, quid iniuriae factum sit<sup>9</sup>, et taxationem ponat non maiorem quam quanti vadimonium fuerit<sup>10</sup>.

U. 56, 57,  
P. 55.

2. Qui adversus bonos mores convicium cui fecisse cuiusve opera factum esse dicetur, quo adversus bonos mores convicium fieret: in eum iudicium dabo<sup>11</sup>.

3. Ne quid infamandi causa fiat. si quis adversus ea fecerit, prout quaeque res erit, animadvertam<sup>12</sup>.

4. Qui servum alienum adversus bonos mores verberavisse de eo iniussu domini quaestionem habuisse dicetur, in eum iudicium dabo. item si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita iudicium dabo<sup>13</sup>.

---

1) Rubr. D. 47, 8. — 2) D. 47, 8, 2 pr. Si iuris consultorum commentarios accuratius inspexeris, Tribonianum complura genuini edicti verba omisisse facile intelleges. Cf. E. P. § 187. Formulam familiae nomine propositam exhibet Cic. pro Tull. 3, 7; 13, 31. — 3) Flor.: 'damnum'. Cf. D. 47, 8, 4, 4. 6 ict. 2 pr. — 4) D. 47, 8, 4 pr. — 5) Rubr. D. 47, 9. — 6) D. 47, 9, 1 pr. — 7) Rubr. D. 47, 10. — 8) Gell. 20, 1, 13: 'praetores . . . iniuriis . . . . aestumandis recuperatores se daturos edixerunt'. — 9) D. 47, 10, 7 pr. Verba, quae sequuntur, in dig. omissa, leguntur in Coll. 2, 6, 1. — 10) Coll. 2, 6, 4: 'formula proposita est: quod Auli Agerii pugno mala percussa est'. — 11) D. 47, 10, 15, 2. — 12) D. 47, 10, 15, 25. Formulae partem exhibet Coll. 2, 6, 5: 'quod N<sup>s</sup> N<sup>s</sup> illi libellum misit (illum inmisit Cdd.) A<sup>i</sup> A<sup>i</sup> (A<sup>o</sup> A<sup>o</sup> Cdd.) infamandi causa'. — 13) D. 47, 10, 15, 34.

5. Si ei, qui in alterius potestate erit, iniuria facta esse dicetur et neque is, cuius in potestate est, praesens erit neque procurator quisquam existat, qui eo nomine agat: causa cognita ipsi, qui iniuriam accepisse dicetur, iudicium dabo<sup>1</sup>.

(*Pars quarta. De extremis iurisdictionis*)<sup>2</sup>.

U. 58,  
P. 56.

XXXVI. De re iudicata<sup>3</sup>. Condemnatus, ut pecuniam solvat<sup>4</sup> . . . . .

U. 58,  
P. 56.

XXXVIa. De confessis et indefensis.

XXXVII. Qui neque sequantur neque ducantur<sup>5</sup>.

U. 59—61,  
P. 57. 58.

XXXVIII. Quibus ex causis in possessionem eatur<sup>6</sup>.

1. *Qui iudicatus prove iudicato erit quive ita ut oportet defensus non erit*<sup>7</sup> . . . . cuius de ea re iurisdictionis est . . . .<sup>8</sup>. 2. *Qui ex lege Julia bonis cesserit*. 3. *Quod cum pupillo contractum erit, si eo nomine non defendetur, eius rei servandae causa bona eius possideri iubebo*. si is pupillus in suam tutelam venerit eave pupilla viripotens fuerit et recte defendetur, eos, qui bona possident, de possessione decedere iubebo<sup>9</sup>.

4. Qui fraudationis causa latitabit, si boni viri arbitrato non defendetur, eius bona possideri vendique<sup>10</sup> iubebo<sup>11</sup>.

5. Qui absens iudicio defensus non fuerit<sup>12</sup>, (*eius bona possideri iubebo*), et eius, cuius bona possessa sunt a creditoribus, veneant, praeterquam pupilli et eius, qui rei publicae causa sine dolo malo afuit<sup>13</sup>.

6. a. Cui heres non extabit<sup>14</sup> . . . . .

b. De iure deliberandi. Si tempus ad deliberandum petet, dabo<sup>15</sup> . . . . .

c. Si pupilli pupillae nomine postulabitur tempus ad deliberan-

1) *D. 47,10,17,10*. — 2) *In hac parte praetor edixit: 1. de iure ductionis; 2. de bonis possidendis et vendendis; 3. de sententiis in duplum revocandis. E. P. p. 389 sqq.* — 3) *Rubr. D. 42,1; cf. eod. 7; 25,2,2*: 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de re iudicata'. — 4) *D. 42,1,4,3*. — 5) *Rubr. exhibet Gai. D. 50,16,48. Cf. E. P. § 201*. — 6) *Rubr. D. 42,4*. — 7) *E. P. § 202*. — 8) *D. 42,1,5 pr. Edictum, cuius verba hoc loco referuntur, quo pertineat, pro certo non dixerim*. — 9) *D. 42,4,5,2*. — 10) *vendique] edictum habuit: proscribi veniriue, cf. p. 229 n. 4*. — 11) *D. 42,4,7,1. Cic. pro Quinctio 19,60: edictum 'qui fraudationis causa latitarit'*. — 12) *Cic. pro Quinctio 19,60*. — 13) *D. 42,4,6,1*. — 14) *Cic. pro Quinctio 19,60*. — 15) *D. 28,8,1,1*.



dum, an expediat eum hereditatem retinere, [et hoc datum sit, si iusta causa esse videbitur] bona interea deminui nisi [si] causa cognita boni viri arbitrato vetabo <sup>1</sup>.

d. . . . Si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea hereditate amoveretur <sup>2</sup>, (*abstinendi potestatem non faciam*).

7. *Qui capitali crimine damnatus erit* <sup>3</sup>.

XXXIX. *De bonis possidendis proscribendis vendundis* <sup>4</sup>. 1. Qui ex edicto meo in possessionem venerint, eos ita videtur in possessione esse oportere. quod ibidem recte custodire poterunt, id ibidem custodiant. quod non poterunt, id auferre et abducere licebit. dominum invitum detrudere non placet <sup>5</sup>.

2. . . . . Si quis, cum in possessione bonorum esset, quod eo nomine fructus ceperit, ei, ad quem ea res pertinet, non restituat: sive, quod impensae sine dolo malo fecerit, ei non praestabitur: sive dolo malo eius deterior causa possessionis facta esse dicetur, de ea re iudicium in factum(?) dabo <sup>6</sup>.

3. Si quis dolo malo fecerit, quo minus quis permissu meo eiusve cuius ea iurisdictio fuit, *quae mea est* <sup>7</sup>, in possessionem bonorum sit, in eum in factum(?) iudicium, quanti ea res *erit* <sup>8</sup>, ob quam in possessionem missus erit, dabo <sup>9</sup>.

4. *De magistris faciendis bonisque proscribendis et vendundis*.

XXXX. *Quemadmodum a bonorum emptore vel contra eum agatur*. 1. *De Rutiliana actione* <sup>10</sup>.

2. *De privilegiariis creditoribus* <sup>11</sup> . . . . .

3. Quod postea contractum erit, quam is, cuius bona venierint, consilium *fraudandorum creditorum* <sup>12</sup> ceperit, fraudare sciente eo qui contraxerit, ne actio eo nomine detur <sup>13</sup>.

4. *De Serviana actione* <sup>14</sup>.

5. De separationibus <sup>15</sup>.

XLI. De curatore bonis dando <sup>16</sup>. 1. *De constituendo curatore et administratione eius* <sup>17</sup>.

1) *D. 28,8,7 pr.* — 2) *D. 29,2,71,3.* — 3) *Vetustam illam clausulam 'qui exsilii causa solum verterit' (Cic. p. Quinctio 19,60) in edictum perpetuum transisse veri dissimile est.* — 4) *Cf. Prob. 5,24: 'b. e. e. p. p. v. q. i. = bona ex edicto possideri proscribi venirique iubebo'. Gai. 3,79.* — 5) *Cic. p. Quinctio 27,84.* — 6) *D. 42,5,9 pr.* — 7) *Cf. D. 39,2,7 pr.* — 8) *D. 43,4,1 pr.: fuit. Cf. eod. 1,5.* — 9) *D. 43,4,1 pr. De huius fragmenti inscriptione v. E. P. p. 408 n. 8.* — 10) *E. P. § 218. Gai. 4,35.* — 11) *E. P. § 219.* — 12) *Ita coni. Mo., Dig.: receperit.* — 13) *D. 42,5,25.* — 14) *E. P. § 222. Gai. 4,35.* — 15) *Rubr. D. 42,6.* — 16) *Rubr. D. 42,7.* — 17) *E. P. § 224.*

2. Quae fraudationis causa gesta erunt cum eo, qui fraudem non ignoraverit, de his curatori bonorum [vel ei, cui de ea re actionem dare oportebit,] intra annum, quo experiundi potestas fuerit [actionem dabo]<sup>1</sup>. idque etiam adversus ipsum, qui fraudem fecit, servabo<sup>2</sup>.

U. 66,  
P. 62.

XLII. *De sententia in duplum revocanda*<sup>3</sup>.

(Pars quinta. Additamenta: interdictorum exceptionum stipulationum formulae.)

XLIII. *Interdicta*.

U. 67. 63,  
P. 63. 64.

1. a. Quorum bonorum ex edicto meo illi possessio data est, quod de his bonis pro herede aut pro possessore possides possideresve, si nihil usucaptum esset, quodque<sup>4</sup> dolo malo fecisti, uti desineres possidere, id illi restituas<sup>5</sup>.

b. Quod de his bonis (*quorum possessio ex edicto meo illi data est*), legatorum nomine non voluntate (*illius*) possides quodque dolo malo fecisti quo minus possideres, (*id*), si (*eo nomine*) satisdatum est si(*ve*) per (*illum*) non stat ut satisdetur, (*illi restituas*)<sup>6</sup>.

c. Quam hereditatem<sup>7</sup> . . . .

d. Ne vis fiat ei, qui (*legatorum servandorum causa*) in possessionem missus erit. Ne vis fiat ei, quae (*ventris nomine*) in possessionem missa erit<sup>8</sup>.

e. De tabulis exhibendis. Quas tabulas Lucius Titius ad causam testamenti sui pertinentes reliquisse dicitur, si hae penes te sunt aut dolo malo tuo factum est, ut desinere esse, ita eas illi exhibeas. item si libellus aliudve quid relictum esse dicitur, decreto comprehendam<sup>9</sup>.

(f. *Interdictum possessorium*. g. *Interd. sectorium*)<sup>10</sup>.

U. 68,  
P. 64.

2. Ne quid in loco sacro (*religioso sancto*) fiat<sup>11</sup>. a. In loco sacro facere inve eum immittere quid veto<sup>12</sup> . . . .

b. De mortuo inferendo. Quo quave illi mortuum inferre in-

1) Praetor hoc loco non actionem pollicitus est, sed restitutionem, arg. I. 4,6,6. Cf. E. P. § 225. — 2) D. 42,8,1 pr. — 3) E. P. § 226. — 4) Flor.: 'quod quidem'. — 5) D. 43,2,1 pr. — 6) D. 43,3 ict. fr. Vat. 90, ubi utile Qu. leg. hae formula: 'Quod de his bonis legati nomine possides quodque uteris frueris quodque dolo malo fecisti, quominus possideres uteris frueris'. E. P. § 228. — 7) Ulp. instit. fr. Vindob. 4. — 8) Rubr. D. 43,4 ict. cod. 3; 36,4,5,27. — 9) D. 43,5 rubr. et 1 pr. — 10) Gai. 4,145.146. — 11) Rubr. D. 43,6. — 12) D. 43,6.1 pr.

vito te ius est, quo minus illi eo eave mortuum inferre et ibi sepelire liceat, vim fieri veto <sup>1</sup>.

c. De sepulchro aedificando. Quo illi ius est invito te mortuum inferre, quo minus illi in eo loco sepulchrum sine dolo malo aedificare liceat, vim fieri veto <sup>2</sup>.

3. De locis et itineribus publicis <sup>3</sup>. a. Ne quid in loco publico vel itinere fiat. Ne quid in loco publico facias inve eum locum immittas, qua ex re quid illi damni detur, praeterquam quod lege senatus consulto edicto decretove principum tibi concessum est. de eo, quod factum erit, interdictum non dabo <sup>4</sup>.

U. 68,  
P. 64.

b. In via publica itinereve publico facere immittere quid, quo ea via idve iter deterius sit fiat, veto <sup>5</sup>.

c. Quod in via publica itinereve publico factum immissum habes, quo ea via idve iter deterius sit fiat, restituas <sup>6</sup>.

d. Quo minus illi via publica itinereve publico ire agere liceat, vim fieri veto <sup>7</sup>.

e. De loco publico fruendo. Quo minus loco publico, quem is, cui locandi ius fuerit, fruendum alicui locavit, ei qui conduxit sociove eius e lege locationis frui liceat, vim fieri veto <sup>8</sup>.

f. De via publica et itinere publico reficiendo. Quo minus illi viam publicam iterve publicum aperire reficere liceat, dum ne ea via idve iter deterius fiat, vim fieri veto <sup>9</sup>.

4. De fluminibus. a. Ne quid in flumine publico ripave eius fiat, quo peius navigetur. Ne quid in flumine publico ripave eius facias neve quid in flumine publico neve in ripa eius immittas, quo statio iterve navigio deterior sit fiat <sup>10</sup>.

U. 68.

b. Quod in flumine publico ripave eius factum <sup>11</sup> sive quid in id flumen ripamve eius immissum habes, quo statio iterve navigio deterior sit fiat, restituas <sup>12</sup>.

c. Ne quid in flumine publico *ripave eius* fiat, quo aliter aqua fluat atque uti priore aestate fluxit. In flumine publico inve ripa eius facere aut in id flumen ripamve eius immittere, quo aliter aqua fluat, quam priore aestate fluxit, veto <sup>13</sup>.

---

1) *D. 11,8 rubr. et 1 pr.* — 2) *D. 11,8 rubr. et 1,5.* — 3) *Rubr. D. 43,7.* — 4) *D. 43,8,2 pr.* — 5) *Ibid. 2,20.* — 6) *Ibid. 2,35.* — 7) *Ibid. 2,45.* — 8) *D. 43,9 rubr. et 1 pr.* — 9) *D. 43,11 rubr. et 1 pr.* — 10) *D. 43,12 rubr. et 1 pr.* — 11) *Flor. fiat; cf. D. 43,12,1,22.* — 12) *Ibid. 1,19.* — 13) *D. 43,13 rubr. et 1 pr.*

d. Quod in flumine publico ripave eius factum sive quid in *id* flumen ripamve eius immissum habes, si ob id aliter aqua fluit, atque uti priore aestate fluxit, restituas<sup>1</sup>.

e. Ut in flumine publico navigare liceat. Quo minus illi in flumine publico navem ratem agere quoque minus per ripam *eius* onerare exonerare liceat, vim fieri veto. item, ut per lacum fossam stagnum publicum navigare liceat, interdiciam<sup>2</sup>.

f. De ripa munienda. Quo minus illi in flumine publico ripave eius opus facere ripae agrive qui circa ripam est tuendi causa liceat, dum ne ob id navigatio deterior fiat, si tibi damni infecti in annos decem viri boni arbitrato [vel cautum vel] satisfatum est aut per illum non stat, quo minus viri boni arbitrato [caveatur vel] satisfidetur, vim fieri veto<sup>3</sup>.

U. 69.  
P. 65.

5. De vi et de vi armata<sup>4</sup>. a. Unde in hoc anno tu illum vi deiecisti aut familia tua deiecit<sup>5</sup>, cum ille possideret, quod nec vi nec clam nec precario a te possideret<sup>6</sup>, eo illum quaeque ille tunc ibi habuit restituas<sup>7</sup>. post annum de eo, quod ad eum qui vi deiecit pervenerit, iudicium dabo<sup>8</sup>.

b. Unde tu illum vi hominibus coactis armatisve deiecisti aut familia tua deiecit, eo illum quaeque ille tunc ibi habuit restituas<sup>9</sup>.

c. Si uti frui prohibitus esse dicetur<sup>10</sup>.

d. *Ne vis fiat ei, qui damni infecti in possessionem missus erit*<sup>11</sup>.

U. 69.70.  
P. 65.

6. a. Uti nunc possidetis eum fundum, quo de agitur, quod nec vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis, ita possideatis. adversus ea vim fieri veto<sup>12</sup>.

b. Uti eas aedes, q. d. a., n. v. n. cl. n. pr. alter ab altero possidetis, quo minus ita possideatis, vim fieri veto<sup>13</sup>.

c. . . . . neque pluris, quam quanti res erit, intra annum,

---

1) *D. 43,13 rubr. et 1,11.* — 2) *D. 43,14 rubr. et 1 pr.* — 3) *D. 43,15 rubr. et 1 pr.* — 4) *Rubr. D. 43,16.* — 5) *D. 43,16,1 pr. Veterem huius clausulae conceptionem exhibet Cic. p. Tullio 19,44.* — 6) *Cic. l. c., v. E. P. p. 447.* — 7) *Cic. p. Caec. 30,88 ict. D. 43,16,1 pr. Cf. E. P. p. 448 sqq.* — 8) *Haec clausula ad in factum actionem pertinet, de qua v. fr. Vat. 312. In Dig. interdicti verba et edicti, quo praetor hanc in factum actionem promissit, immutata et in unum conglutinata sunt.* — 9) *E. P. p. 450. Vetus interdictum: 'Unde tu aut familia aut procurator tuus illum vi hominibus coactis armatisve deiecisti, eo restituas'.* *Cic. pro Caec. passim, ad famil. 15,16,3.* — 10) *Cf. fr. Vat. 91.* — 11) *D. 43,4,4 pr. 4.* — 12) *Fest. v. possessio.* — 13) *D. 43,17,1 pr.*

quo primum experiundi potestas fuerit, *sponsionem restipulationemque facere*<sup>1</sup> permittam.

d. *Uti eo fundo . . . . utimini fruimini*<sup>2</sup> . . . .

7. a. A quo fundus petetur, si rem nolit *defendere*<sup>3</sup>.  
*Quem fundum*<sup>4</sup> . . . .

b. A quo usus fructus petetur, si rem nolit defendere. *Quem usumfructum . . . vindicare vult . . . . ., (si rem nolis defendere eoque nomine tibi satisdatum est aut per te stat quo minus satisdetur, restituas)*<sup>5</sup>.

8. De superficiebus. *Uti ex lege locationis [sive conduc-* U. 70.  
*tionis] superficie q. d. a. nec vi n. cl. n. pr. alter ab altero fru-*  
*mini, quo minus ita fruamini, v. f. v. Si qua alia actio de super-*  
*ficie postulabitur, causa cognita dabo*<sup>6</sup>.

9. De itinere actuque privato<sup>7</sup>. a. Quo itinere actuque U. 70.  
[privato]<sup>8</sup>, q. d. a., [vel via]<sup>8</sup> hoc anno nec v. n. c. n. p. ab illo P. 66.  
usus es, quo minus ita utaris, v. f. v.<sup>9</sup>

b. Quo itinere *actuque q. d. a. is, a quo emisti, hoc anno n.*  
*v. n. c. n. p. ab illo* usus est, quo minus *ita utaris*, v. f. v.<sup>10</sup>

c. Quo itinere actuque hoc anno non v. n. c. n. p. ab illo usus  
es, quo minus id iter actumque, ut tibi ius est, reficias, v. f. v.  
Qui hoc interdicto uti volet, is adversario damni infecti, quod per  
eius *operis*<sup>11</sup> vitium datum sit, caveat<sup>12</sup>.

10. De aqua cottidiana et aestiva. a. *Uti hoc anno* U. 70.  
*aquam, q. d. a., non v. n. cl. n. p. ab illo duxisti, quo minus ita* P. 66.  
*ducas, v. f. v.*<sup>13</sup>

b. *Uti priore aestate aquam, q. d. a., nec v. n. cl. n. p. ab illo*  
*duxisti, quo minus ita ducas, v. f. v.*<sup>14</sup>

c. *Item inter heredes emptores(?) et bonorum possessores inter-*  
*dicam*<sup>15</sup>.

d. Quo ex castello illi aquam ducere ab eo, cui eius rei ius  
fuit, permissum est, quo minus ita uti permissum est ducat, v. f. v.

---

1) *Dig. 'agere'. Ad sponsionem pertinere hanc clausulam conii. E. P.*  
*p. 454.* — 2) *Cf. fr. Vat. 90 ict. D. 43,18,1 pr.* — 3) *D. 39,2,45 inscr.* —  
4) *Ulp. institut. fr. Vindob. 4.* — 5) *Fr. Vat. 92, ict. arg. Paul. sent. 1,*  
*11,1.* — 6) *D. 43,18 rubr. et 1 pr.* — 7) *Rubr. D. 43,19.* — 8) *Delenda.* —  
9) *D. 43,19,1 pr.* — 10) *Cf. D. 43,1,2,3; 43,20,1,37.* — 11) *Cf. D. 43,*  
*19,5 i. f.* — 12) *D. 43,19,3,11.* — 13) *D. 43,20,1 pr.* — 14) *D. 43,20,1,29.*  
— 15) *D. 43,20,1,29.37. Cf. autem Lenel, palingen. II, 829 n. 4.*

Quandoque de opere faciendo interdictum erit, damni infecti caveri iubebo<sup>1</sup>.

e. De rivis. Rivos specus septa reficere purgare aquae ducendae causa quominus liceat illi, dum ne aliter aquam ducat, quam uti priore aestate (*hoc anno*) non v. n. c. n. p. a. te duxit, v. f. v.<sup>2</sup>

f. De fonte. Uti de eo fonte, q. d. a., hoc anno nec v. n. cl. n. p. ab illo usus es, quo minus ita utaris, v. f. v. De lacu puteo piscina item interdicam<sup>3</sup>.

g. Quo minus fontem, q. d. a., purges reficias, ut aquam coercere utique ea possis, dum ne aliter utaris atque uti hoc anno non v. n. c. n. p. ab illo usus es, v. f. v.<sup>4</sup>

U. 71. 11. De cloacis. a. Quo minus illi cloacam, quae ex aedibus eius in tuas pertinet, q. d. a., purgare reficere liceat, v. f. v. Damni infecti, quod operis vitio factum sit, caveri iubebo<sup>5</sup>.

b. Quod in cloaca publica factum sive [ea] immissum habes, quo usus eius deterior sit fiat, restituas. item ne quid fiat immittaturve, interdicam<sup>6</sup>.

U. 71, P. 67. 12. Quod vi aut clam factum est, qua de re agitur, id, si non plus quam annus est<sup>7</sup> cum experiundi potestas est, restituas<sup>8</sup>.

U. 71. 13. a. De remissionibus. Quod ius sit illi prohibere, ne se invito fiat, in eo nuntiatio teneat. ceterum nuntiationem missam facio<sup>9</sup>.

b. Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, q. d. r. a., quod in eo loco, antequam nuntiatio missa fieret aut in ea causa esset, ut remitti deberet, factum est, id restituas<sup>10</sup>.

c. Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, q. d. r. a., si de ea re satisdatum est, quod eius cautum sit, aut per te stat quo minus satisdatur: quo minus illi in eo loco opus facere liceat, v. f. v.<sup>11</sup>

U. 71. 14. De precario. Quod precario ab illo habes aut dolo malo fecisti, ut desineres habere, q. d. r. a., id illi restituas<sup>12</sup>.

U. 71. 15. a. De arboribus caedendis. Quae arbor ex aedibus tuis in aedes illius impendet, si per te stat, quo minus eam adimas,

1) D. 43,20,1,38. — 2) D. 43,21,1 pr. 9. — 3) D. 43,22,1 pr. — 4) D. 43,22,1,6. — 5) D. 43,23,1 pr. — 6) D. 43,23,1,15. — 7) Cf. D. 43,24,15,4—6. — 8) D. 43,24,1 pr. — 9) D. 43,25,1 pr. — 10) D. 39,1,20 pr. — 11) D. 39,1,20,9. — 12) D. 43,26,2 pr.

tunc, quo minus illi eam arborem adimere sibi habere liceat, v. f. v.<sup>1</sup>

b. Quae arbor ex agro tuo in agrum illius impendet, si per te stat, quo minus pedes quindecim a terra eam altius coerceas, tunc, quo minus illi ita coercere lignaque sibi habere liceat, v. f. v.<sup>2</sup>

16. De glande legenda. Glandem, quae ex illius agro in tuum U. 71. cadat, quo minus illi tertio quoque die legere auferre liceat, v. f. v.<sup>3</sup>

17. a. De homine libero exhibendo. Quem liberum dolo malo retines, exhibeas<sup>4</sup>.

b. De liberis exhibendis, item ducendis. Qui quaeve in potestate Lucii Titii est, si is eave apud te est dolove malo tuo factum est, quo minus apud te esset, ita eum eamve exhibeas<sup>5</sup>. Si Lucius Titius in potestate Lucii Titii est, quo minus eum Lucio Titio ducere liceat, v. f. v.<sup>6</sup>

c. De liberto exhibendo<sup>7</sup>.

18. Utrubi hic homo q. d. a. maiore parte huiusce anni nec U. 72. v. n. c. n. p. ab altero fuit, quo minus is eum ducat, v. f. v.<sup>8</sup> P. 68.

19. a. De migrando. Si is homo, q. d. a., non est ex his U. 73. rebus, de quibus inter te et actorem convenit, ut, quae in eam habi- P. 68. tationem, q. d. a., introducta importata ibi nata factave essent, ea pignori tibi pro mercede eius habitationis essent, sive ex his rebus est et ea merces tibi soluta eove nomine satisfactum est aut per te stat, quo minus solvatur: ita, quo minus ei, qui eum pignoris nomine induxit, inde abducere liceat, v. f. v.<sup>9</sup>

(b. Salvianum interdictum<sup>10</sup>. *Formulae actionis Servianae et quasi Servianae*)<sup>11</sup>.

20. Quae Lucius Titius fraudandi causa sciente te in bonis, U. 73. quibus de [ea re]<sup>12</sup> agitur, fecit: ea illis [si eo nomine, q. d. a., actio P. 68. ei ex edicto meo competere] esseve oportet<sup>13</sup> [ei]<sup>12</sup>, si non plus quam annus est cum de ea re, q. d. a., experiundi potestas est, restituas. Interdum causa cognita, et si scientia non sit, in factum actionem permittam<sup>14</sup>.

1) D. 43,27,1 pr. — 2) D. 43,27,1,7. — 3) D. 43,28,1 pr. — 4) D. 43,29,1 pr. — 5) D. 43,30,1 pr. — 6) D. 43,30,3 pr. — 7) Cf. Gai. 4,162. — 8) Cf. D. 43,31,1 pr. Gai. 4,160.150. — 9) D. 43,32,1 pr. — 10) D. 43,33. — 11) E. P. § 267. — 12) Delenda. — 13) si eo nomine . . . oportet (cf. Gradenwitz, ZRG. 21,255 sq.) praetorem haec habuisse suspicor: quos eo nomine q. d. a. ex edicto meo in possessionem ire esseve oportet — 14) i. f. act. permittam] haec quoque suspicionem movent.

XLIV. *Exceptiones.*

- U. 74,  
P. 69. 1. Si quis *vadimonii*<sup>1</sup> non obtemperaverit<sup>2</sup>. a. *E. pacti conventi*: si inter A<sup>m</sup> A<sup>m</sup> et N<sup>m</sup> N<sup>m</sup> non convenit, ne ea pecunia peteretur<sup>3</sup>.
- b.—f. *E<sup>s</sup> quod N<sup>s</sup> N<sup>s</sup> sine dolo malo rei publicae causa afuerit, quod valetudine tempestate vi fluminis prohibitus, quod sine dolo malo ipsius a magistratu retentus, quod rei capitalis antea condemnatus fuerit, quod dolo malo A<sup>i</sup> A<sup>i</sup> factum sit, quo minus vadimonium sisteret*<sup>4</sup>.
2. *E. litis dividuae et rei residuae*<sup>5</sup>.
- U. 74. 3. Si alieno nomine agatur: *e<sup>s</sup> cognitoriae, procuratoriae tutoriae, curatoriae etc.*<sup>6</sup>
- U. 74,  
P. 69. 4. a. *E. mercis non traditae*: Si ea pecunia, q. d. a., non pro ea re petitur, quae venit neque tradita est<sup>7</sup>.
- b. *E. redhibitionis*<sup>8</sup>.
5. *E. annalis*<sup>9</sup>.
- U. 75. 6. Quod praeiudicium hereditati (fundo partive eius) non fiat<sup>10</sup>.
- U. 75,  
P. 70. 7. *E. rei iudicatae vel in iudicium deductae*: si ea res, q. d. a., iudicata (non est inve iudicium deducta) non est<sup>11</sup>.
- U. 76. 8. *E. rei venditae et traditae*<sup>12</sup>.
- U. 76,  
P. 71. 9. a. *E. doli mali*: si in ea re nihil dolo malo A<sup>i</sup> A<sup>i</sup> factum est neque fit<sup>13</sup>.
- b. *E. metus*: si in ea re nihil metus causa factum est<sup>14</sup>.
- U. 76,  
P. 71. 10. Quarum rerum actio non datur<sup>15</sup>. (a. *E. iurisiurandi*; b. *negotii in alea gesti*; c. *onerandae libertatis causa*)<sup>16</sup>.

1) *Dig.*: 'cautionibus in iudicio sistendi causa factis'. — 2) *Rubr. D. 2,11*. — 3) *Gai. 4,119*, cf. *D. 2,11,2 pr.* — 4) *D. 2,11,2,1,4—9*; 4 *pr. 1*; 5 *pr.*; 22, 3, 19, 1. *Praeterea cf. D. 2,11,5; 1,2*. — 5) *Gai. 4,122*. — 6) *E. P. § 271*. — 7) *D. 50,16,66*; 19,1,25. *Gai. 4,126<sup>a</sup>*. — 8) *D. 21,1,59*; 44,1,14. — 9) *D. 44,3,1*. — 10) *D. 44,1,13.16.18*; 10,2,1,1. — 11) *Cf. D. 44,2,9,2. Praetorem non duas exceptiones alteram rei iud. alteram rei in iud. ded. propositas habuisse, sed utramque speciem una in albo formula comprehendisse et Gai. 4,121 et commentarii docent.* — 12) *Rubr. D. 21,3*. — 13) *Gai. 4,119. D. 44,4,2,1,3—5*. — 14) *D. 44,4,4,33*. — 15) *Rubr. D. 44,5*. *Sub hoc titulo propositae erant exceptiones ex iis causis descendentes, ex quibus actionem se denegaturum esse praetor superioribus edicti partibus edixerat.* — 16) *D. 44,5,1,2*.



11. Si quid contra legem senatusve consultum factum esse dicitur<sup>1</sup>. U. 76.  
P. 71.

XLV. *Stipulationes praetoriae.*

- |  |                          |
|--|--------------------------|
| 1. <i>Vadimonium sisti</i> <sup>2</sup> .  | U. 77.                   |
| 2. Pro praede litis et vindiciarum <sup>3</sup> .                                    | U. 77,<br>P. 74          |
| 3. Indicatum solvi <sup>4</sup> .  | U. 78.                   |
| 4. <i>De conferendis bonis et dotibus</i> <sup>5</sup> .                             | U. 79.                   |
| 5. Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit legatum esse dicitur <sup>6</sup> . | U. 79,<br>P. 75.         |
| 6. Evicta hereditate legata reddi <sup>7</sup> .                                     | U. 79,<br>P. 75.         |
| 7. Usufructuarius quemadmodum caveat <sup>8</sup> .                                  | U. 79,<br>P. 75.         |
| 8. Legatorum servandorum causa <sup>9</sup> .  | U. 79,<br>P. 75.         |
| 9. Rem pupilli salvam fore <sup>10</sup> .   | U. 79,<br>P. 76.         |
| 10. Ratam rem haberi <sup>11</sup> .   | U. 80,<br>P. 76.         |
| 11. <i>De auctoritate</i> <sup>12</sup> .  | U. 80, 81,<br>P. 76, 77. |
| 12. <i>Ex operis novi nuntiatione</i> <sup>13</sup> .                                | U. 81.                   |
| 13. Damni infecti <sup>14</sup> .  | U. 81,<br>P. 78.         |

66. Edicta aedilium curulium<sup>15</sup>.

1. De mancipiis vendundis<sup>16</sup>. Qui mancipia vendunt, certiores faciant emptores, quid morbi vitivae cuique sit, quis fugitivus errove sit noxave solutus non sit: eademque omnia, cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuntianto. quod si mancipium adversus ea venisset sive adversus quod dictum promissumve fuerit, cum veniret fuisset, quod eius praestari oportere dicitur: emptori omnibusque, ad quos ea res pertinet, (*in sex mensibus, quibus primum de ea re experiundi potestas fuerit,*) iudicium dabimus, ut id mancipium red-

---

1) *Gai. 4,121. E. P. § 279.* — 2) *E. P. § 280.* — 3) *E. P. § 281.* — 4) *Rubr. D. 46,7.* — 5) *E. P. § 283.* — 6) *Rubr. D. 35,3.* — 7) *D. 5,3,17; 29,4,1,9.* — 8) *Rubr. D. 7,9.* — 9) *Cf. Rubr. D. 36,3.* — 10) *Rubr. D. 46,6.* — 11) *Rubr. D. 46,8.* — 12) *Formulam actionis, quae dicitur auctoritatis, hoc loco propositam fuisse ostendi E. P. p. 518 sq. Cui actioni satisfactionis secundum mancipium formulam adiunctam fuisse suspicari licet.* — 13) *D. 39,1,13,1; 45,1,4,2.* — 14) *D. 45,1,4,2.* — 15) *D. 21,1, ubi ex Ulpiani libris II ad ed. aed. cur. recepta sunt.* — 16) *Gell. 4,2,1: 'in edicto aedilium curulium, qua parte de mancipiis vendundis cautum est'.*

hibeatur, si quid autem post venditionem traditionemque deterius emptoris opera familiae procuratorisve eius factum erit, sive quid ex eo post venditionem natum adquisitionem fuerit, et si quid aliud in venditione ei accesserit, sive quid ex ea re fructus pervenerit ad emptorem, ut ea omnia restituat, item, si quas accessiones ipse praestiterit, ut recipiat. Item si quod mancipium capitalem fraudem admiserit, mortis consciscendae sibi causa quid fecerit, inve harenam depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit, ea omnia in venditione pronuntianto: ex his enim causis iudicium dabimus. Hoc amplius, si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicetur, iudicium dabimus<sup>1</sup>.

U. 2.  
P. 2.

2. *De iumentis vendundis*. Qui iumenta vendunt, palam recte dicunt, quid in quoque eorum morbi vitiique sit, utique optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradantur<sup>2</sup>. si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis iumentisve ornamentorum nomine redhibendis in diebus sexaginta, morbi autem vitii causa inemptis faciendis in sex mensibus, vel quo minoris cum venirent fuerint, in anno iudicium dabimus. si iumenta paria simul venierint et alterum in ea causa fuerit, ut redhiberi debeat, iudicium dabimus, quo utrumque redhibeatur<sup>3</sup>. Quae de iumentorum sanitate diximus, de cetero quoque pecore omni venditores faciunt<sup>4</sup>.

U. 2.  
P. 2.

3. *De feris*. Ne quis canem verrem [vel minorem]<sup>5</sup> aprum lupum ursum pantheram leonem, qua volgo iter fiet, ita habuisse velit, ut cuiquam nocere damnunve dare possit<sup>6</sup>. si adversus ea factum erit et homo liber ex ea re perierit, *sestertium ducentorum milium nummorum*<sup>7</sup>, si nocitum homini libero esse dicetur, quanti bonum aequum iudici videbitur, (*iudicium dabimus*). ceterarum rerum, quanti damnum datum factumve sit, dupli (*iudicium dabimus*)<sup>8</sup>.

U. 2.  
P. 2.

4. *Duplae stipulatio*<sup>9</sup>.

1) *D. 21,1,1 pr.* Exordium veteris edicti apud Gell. 4,2,1 ita refertur: 'titulus servorum singulorum scriptus sit curato ita, ut intellegi recte possit, quid rel.' *Formulae redhibitoriae partem exhib.* *D. 21,1,25,9.* Cf. *E. P.* p. 531. — 2) *Praetorem etiam de servorum vestimentis et ornamentis edixisse verisimile est, cf. E. P.* p. 539 -- 3) *D. 21, 1,38 pr.* — 4) *D. 21,1,38,5.* — 5) 'maialem' con. *Huschke, z. Pandektenkritik* p. 52; v. tamen *Scialoja, bullett. XIII* p. 75 sqq. — 6) *D. 21,1,40,1; 42.* Quae *ibid.* 1 leguntur, verba edicti non esse primus perspexit *Bruns* (in prioribus huius collectionis *edd.*). — 7) *D.*: 'solidi ducenti'. — 8) Cf. *D. 21,1,42.* — 9) *E. P.* § 296.

## 67. Edictum censorum a. 662 (= 92) (e Suet.).

(Suet. de ret. c. 1<sup>1</sup>: Cn. Domitius Ahenobarbus L. Licinius Crassus censores ita edixerunt:)

Renuntiatum est nobis esse homines, qui novum genus disciplinae instituerunt, ad quos iuventus in ludum conveniat; eos sibi nomen imposuisse Latinos rhetoras; ibi homines adulescentulos dies totos desiderare. Maiores nostri, quae liberos suos discere et quos in ludos itare vellent, instituerunt. Haec nova, quae praeter consuetudinem ac morum maiorum fiunt, neque placent neque recta videntur. Quapropter et iis<sup>2</sup>, qui eos ludos habent, et iis<sup>2</sup>, qui eo venire consuerunt, videtur<sup>3</sup> faciendum, ut ostenderemus nostram sententiam nobis non placere.

## VI 68. Edictum M. Antonii triumviri a. 720. (e grom.)

Ex collectaneis gromaticis p. 246 Lachm.

M. Antonius IIIvir r. p. constituendae cos. II des. III dicit<sup>4</sup>:

Redditum suum quibus est, uti finibus antiquis sic teneant, neve si qui minus multa iugera professus est capiatur neve si nimis<sup>5</sup> multa iugera professus est teneat.

## VII 69. Edictum Octaviani Caesaris.

E pap. BU. 628 verso cf. n. 78. Ed. Gradewitz. Cf. Dareste, Nouv. Revue 22, 69. — Scriptum ab homine latini sermonis minus perito.

verso A. p. cum Manius Valens veteranus ex. [...] ter recitasserit<sup>6</sup>  
partem edi[c]ti hoc quod infra scriptum est: Imp. Caesar  
[D]ivi filius trium[v]ir rei publicae consul ter<sup>7</sup> dicit. Visum  
[est]edicendum mi[hi vete]ranis dare omn[ibus] ut trbutis  
comiti [is]<sup>8</sup> que[m]

5

hiatus

verso B. dire  
l . . bro maio . po  
[. .] ipsis parentibu[s lib]erisque eorum e[t ux]oribus qui sec[un]m  
que<sup>9</sup> erunt imm[u]nitatem omnium rerum d[ic]ere, utique  
optimo iure optamoque<sup>10</sup> legis cives Romani sint<sup>11</sup> immunes

10

1) Idem refert Gell. 15,11,2; cf. supra p. 170 n. 2. — 2) his Gell. — 3) visum est Gell. — 4) Sic Mo.; 1 Antonio p. constituende cous ss II designatus et tertio traditur — 5) nimis Mo., quis traditur. — 6) ex[ac]tor recitasse ait con. Dareste. — 7) Fortasse non excidit constituendae, sed fuit const(ituendac) iter(um). — 8) const. ter(tium) Wilcken. — 9) exempti con. Dar. — 10) Octaviae con. Dar. — 11) sunt supra lin. additum.

sunto liberi . . . . [ . mi ] litiae muneribusque publicis fu[ngen-  
 d]i vocat[i]o, [it]em in[ . . . ] s tribu s(upra) s(cripta) suffragium  
 [fe]rendi c[e]nsendi[que] potestas esto et si a[b]sentes voluerint  
 [ce]nseri . . tur quod [cum] que iis qui s(upra) s(cripti) sun[t i]psis  
 10 parentes  
 [co]n[iu]ges liberisq[ue] eorum item quem . . utum<sup>1</sup> veterani  
 imm[u]ne. esint et a [ . 2 . . ] esse volui que [ . . . ] sacerdotia  
 . . tia qu[o]sque hon[or]es qu[<sup>a</sup>]eque praemia [b]eneficia commoda  
 habuerunt item ut habeant utantur fruantur que permit . . i  
 15 . o invitis iis neq[ue] magistr[at]us cete[ros] neque laegatum  
 [n]eque procuratorem [ne]que em[p]torem t[ri]butorum esse  
 [p]lace neq[ue] in domo eorum divertendi emendique causamque  
 es quem detuci place.

70. Decretum proconsulis Hispaniae ult. a. 565 (= 189).

Ⓔ 2,5041. Dessau 15. *E lamina aenea (a. 0,15 m., l. 0,22 m.), hodie Parisiis servata, reperta a. 1866 in Hispania a Gadibus orientem versus in vico Alcalá de los Gazules, ubi probabile est fuisse Lascutam antiquam nominatam a Plinio 3,1,15 inter oppida stipendiaria Baeticae. Hasta Regia sita est a Gadibus ad septentrionem. L. Aemilius L. f. is ipse, qui postea Persen devicit, praetorio iure Hispaniam administravit a vere a. 563 ad aetatem a. 565, imperator acclamatus, ut videtur, aetate a. 564. Lascutanos eo fere iure servos fuisse, ut Helotae servi fuerunt Spartanorum, agrum colentes suum, sed Hastensibus vectigalem Mo. ostendit Herm. 3,265—267 [= Ges. Schr. IV, 56—62].*

L. Aemilius L. f. inpeirator decrevit,  
 utei quei Hastensium servei  
 in turri Lascutana habitarent,  
 leiberei essent; agrum oppidumqu.,  
 5 quod ea tempestate posedisent,  
 item possidere habereque  
 iousit, dum poplus senatusque  
 Romanus vellet. Act. in castreis  
 a. d. XII k. Febr.

71 a. Decretum proconsulis Sardiniae a. 69. p. C.

Ⓔ 10,2,7852. Dess. 5947. — *E tabula aenea (a. 0,40, l. 0,55) a. 1866 in Sardinia reperta ibique edita, tum a Mommseno repetita et explicata: Hermes 2,102; 3,157. ZRG. 8,159. [Ges. Schr. 5,325 sqq.]*

1) quem[adm]otum? cf. lin 17 detuci. — 2) immunes et intactos *Dar*

Imp. Othone Caesare Aug. cos. XV k. Apriles ° descriptum 1 2  
 et recognitum ex codice ansato <sup>1</sup>. L. Helvi Agrippae procons(ulis)  
 quem protulit Cn. Egnatius ° Fuscus scriba quaestorius in quo 3  
 scriptum fuit it quod infra scriptum est tabula V O 2 VIII ° et 4  
 VIII et X:

III idus Mart. L. Helvius Agrippa proco(n)s(ul) caussa  
 cognita pronuntiavit:

° Cum pro utilitate publica rebus iudicatis stare conveniat et 5  
 de caussa Patulcensi<sup>2</sup> M. Iuventius Rixa vir ornatissimus procu- 6  
 rator Aug(usti) saepius pronuntiaverit

fi<sup>2</sup>nes Patulcensium ita ser- 7  
 vandos esse, ut in tabula ahenea a. M. Metello ordinati<sup>2</sup> essent, 8  
 ultimoque pronuntiaverit:

Galillenses frequenter retractantes controver<sup>2</sup>siam <sup>3</sup> nec parentes 9  
 decreto suo se castigare voluisse, sed respectu clementiae optumi  
 ° maximique principis contentum esse edicto admonere, ut quie- 10  
 scerent et rebus ° iudicatis starent et intra k. Octobr. primas de 11  
 praedis Patulcensium recederent vacuum<sup>2</sup>que possessionem trade- 12  
 rent; quod si in contumacia perseverassent, se in auctores ° sedi- 13  
 tionis severe anima<sup>2</sup>⟨a⟩dversurum

et postea Caecilius Simplex vir  
 clarissi<sup>2</sup>mus ex eadem caussa aditus a Galillensibus dicentibus: 14  
 tabu-  
 lam se ad eam rem ° pertinentem ex tabulario principis adlaturos, 15  
 pro-  
 nuntiaverit:

humanum esse ° dilationem probationi dari, 16  
 et in k. De-  
 cembres trium mensum spatium dederit,

in<sup>2</sup>tra quam diem nisi forma 17  
 allata esset, se eam, quae in provincia esset, secuturum: ° ego quo- 18

1) *i. e. codice tabularum colligatarum ansa adiuncta.* — 2) [Nota O quod vocabulum significet a c littera incipiens, parum constat. Caput quominus interpretemur, obstat quod in decreto Oropio supra p. 184 legitur (v. 59) ἐν δέλτῳ πρώτῃ, κηρώματι τεσσαρεσκαίδεκάτῳ; cera quominus legatur, impedit quod quomodo plures cerae una tabula contineantur non perspiciuntur. Apud Iosephum ant. 14, 10, 10 legitur similiter δέλτῳ δευτέρῳ καὶ ἐκ τῶν πρώτων. In senatusconsulto Lebas-Waddington n. 1627 . . . [π]έμπτῳ ἕκτῳ ἔβ- δόμῳ ὀγδόῳ ἐνάτῳ . . . δέλτῳ πρώτῃ, ipsum vocabulum desideratur. TH. M.] [VII Iam Mo. Ges. Schr. 5, 326. 506 c(eram) admittit.] — 3) controversiae.

que aditus a Galillensibus excusantibus, quod nondum forma allata  
 19 esset, in ° k. Februarias quae p(roximae) f(uerunt) spatium dederim,  
 20 et moram<sup>1</sup> illis possessoribus intellegam esse iucun<sup>o</sup>dam :

Galilenses

ex finibus Patulcensium Campanorum, quos per vim occupaverant  
 21 intra k. ° Apriles primas decedant. Quodsi huic pronuntiationi non  
 22 optemperaverint, sciant ° se longae contumaciae et iam saepe denun-  
 23 tiatae animadversioni obnoxios ° futuros.

In consilio fuerunt: M. Iulius

24 Romulus, leg(atus) pro pr(aetore). T. Atilius Sabinus, q(uaestor) ° pro  
 25 pr(aetore). M. Stertinius Rufus f(ilius) (et quinque alii) . . . ° . . . Sig-  
 26 natores: Cn. Pompei Ferocis, Aureli ° Galli (et novem aliorum) . . . ° . . .

VI 71. Epistula praefectorum praetorio c. a. 168.

Ⓒ 9,2438. — *Lapis exesus et squalens extat Saepini antiquo loco ad portam Bovianum ducentem, per quam ad hunc diem callis ovium (cf. v. 15) ducit; post alios titulum edidi l. l. descriptum diligenter a Dresselio.*

1 (1) Bassaeus Rufus et Macrin<i>us<sup>2</sup> Vindex mag(istrati-  
 bus)<sup>3</sup> Saepinat(ibus) salutem.

Exemplum epistolae scriptae nobis a Cosmo Aug(usti) lib(erto)  
 a rationibus cum his quae iuncta erant subiecimus, et admonem-  
 5 us abstinence iniuris faciendis conductoribus gregum oviarico-  
 rum cum magna fisci iniuria, ne necesse sit recognosci de hoc  
 et in factum, si ita res fuerit, vindicari. ~

8 (2) Cosmi Aug(usti) lib(erti) a rationibus scriptae ad Basseum  
 9 Rufum et ad ° Macrin<i>um<sup>2</sup> Vindic(em) pr(aefectos) pr(aetorio) e(mi-  
 10 nentissimos) v(iros)<sup>4</sup>. > Exemplum epistul(ae) scriptae mihi ° a Sep-  
 11 timiano colliberto et adiutore meo subieci, et peto tanti ° faciatis  
 sc<r>ibere mag(istratibus) Saepin(atibus) et Bovian(ensibus), uti de-  
 12 sinant iniuriam ° conductoribus gregum oviaricorum qui sunt «sunt»  
 13 sub cura mea facere, ° ut be<ne>ficio vestro ratio fisci indemnitas sit. ~

14 (3) Script(ae) a Septimiano ad Co<sup>o</sup>smum. — <Cum> conducto-  
 res gregum oviaricorum, qui sunt sub cura tua, in re presenti  
 15 ° subinde mihi quererentur per itinera callium frequenter iniuria<m>  
 16 ° se accipere a stationaris et mag(istratibus) Saepino et Boviano

1) moras. — 2) Macrinus lapis plerumque; sed requiritur Macrinus.  
 — 3) magg. lapis et hic et vv. 11.16.23. — 4) Caput hoc loco significatur  
 non spatium vacuo relicto, ut alibi, sed interposito signo >.

eo, quod in tra(n)situ ° iumenta et pastores, quos conductos habent 17  
 <retineant> dicentes fugitivos esse et ° iumenta abactia habere et 18  
 sub hac specie oves quoque dominicae ° sibi pereant<sup>1</sup> in illo tu- 19  
 multu: necesse habe(b)amus etiam <et etiam> scribere, quietius  
 ag<sup>o</sup>erent, ne res dominica detrimentum pateretur; et cum in eadem 20  
 contumacia ° perseverent, dicentes non curaturos se neque meas lit- 21  
 teras neque si tu eis ° scrips[eris ha]ut fieri re[m], rogo, domine<sup>2</sup>, 22  
 si tibi videbitur, indices Basseo Rufo ° et Macrin(i)o<sup>3</sup> Vindici pr(ae- 23  
 fectis) pr(aetorio) e(minentissimis) v(iris), ut epistulas emittant ad  
 eosdem mag(istratus) et stati<sup>o</sup>onarios . . . . .<sup>4</sup> [t]andiu t[eme]re (?) 24  
 [ir]ritum (?) factum est. ~

## 72. Edictum Ti. Iuli Alexandri praefecti Aegypti

a. 68 p. C.

C. I. Gr. 3,445 n. 4957. Hoc edictum a. 1818 in Aegypti superioris oasi maiore in primo propulo templi muro incisum a F. Cailliaud Franco-gallo inventum primum editum est in itineris descriptione: Voyage à l'oasis de Thèbes p. 115 tab. 24. Cum commentario repetivit Rudorff, Rh. Phil. 2, 64, 138. [VII Lum de curis Bissingii et Moritzii cf. Wilcken Pap. Archiv. II p. 171.] — Edicti emissi ad tollendas pravas consuetudines, quibus in vectigalibus aliisque rebus fiscalibus Aegyptii a magistratibus vexabantur, admodum longi eam tantum partem, quae ad ius privatum pertinet, fere sextam totius recepi, de qua praeter Rud. cit. cf. ZRG. 1, 127. Bachofen, röm. Pfandr. 241. Bechmann, röm. Dotalr. 1, 112. Schrader, Tübinger kr. Z. 1, 2, 129 sq. Czylharz, röm. Dotalr. 411. [VII Dittenberger, Or. Gr. Inscr. sel. II, 669.]

(1.) Ἰούλιος Δημήτριος, στρατηγός<sup>5</sup> Ὀάσεως Θ[ηβ]αίδος, τοῦ 1  
 πεμφθέντος μοι διατάγματος ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡγεμόνος ° Τιβερίου 2  
 Ἰουλίου Ἀλεξάνδρου τὸ ἀντίγραφον ὑμεῖν ὑπέταξα, ἵν' εἰδότες ἀπο-  
 λαύητε τῶν εὐεργεσιῶν. L β' Λουκίου Λιβίου Σεβαστοῦ Σουλ-  
 πικίου ° Γάλβα αὐτοκράτορος, Φαωφί α' 7, Ἰουλία Σεβαστῆ<sup>8</sup>. 3

(1.) *Iulius Demetrius, strategus*<sup>5</sup> *Oasis Thebaidis, edicti a domino praefecto Ti. Iulio Alexandro mihi transmissi exemplar vobis subieci ut cognito eo beneficiis fruamini. Anno II*<sup>6</sup> *L. Iulii Augusti Sulpicii Galbae imperatoris, Phaophi I*<sup>7</sup> *Iulia Augusta*<sup>8</sup>.

1) bipi cideant videtur esse in lapide. — 2) domini. — 3) Cf. p. 242 n. 2. — 4) u. quam a . . . . apdiutia . re . . litteris incertis. — 5) στρατηγὸς Aegyptiacis nomorum praefecti sunt. — 6) L nota in monumentis Aegyptiacis annum significat. — 7) Dies 28 mensis Sept. De mensibus Aegypt. v. Ideler, Chronol. 1, 97, 143. — 8) Diei designatio eponymica.

4—15 (2.) Τιβέριος Ἰούλιος Ἀλέξανδρος λέγει. — °

(4.) Ἐπειδὴ ἔνιοι προφάσει τῶν δημοσίων καὶ ἀλλότρια δάνεια παραχωρούμενοι εἶς τε τὸ πρακτόρειόν<sup>1</sup> τινὰς παρέδοσαν καὶ  
 16 εἰς ἄλλας φυλακὰς, ἃς καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο ° ἔγνων ἀνααιρεθείσας, ἵνα αἱ πράξεις τῶν δανείων ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἄσι καὶ μὴ<sup>2</sup> ἐκ τῶν σωμάτων, ἐπόμενος τῇ τοῦ θεοῦ Σεβαστοῦ βουλήσει, κε-  
 17 λεύω μὴδὲνα τῇ τῶν δημοσίων προφάσει παραχωρεῖσθαι παρ' ἄλλων δάνεια, ἃ μὴ αὐτὸς ἐξ ἀρχῆς ἐδάνεισεν, μὴδ' ὅλως κατα-  
 18 κλείεσθαι τινὰς ἐλευθέρους εἰς φυλακὴν ἡγνισοῦν, εἰ μὴ κακοῦργον, μὴδ' εἰς τὸ πρακ-  
 τόρειον, ἔξω τῶν ὀφειλόντων εἰς τὸν κυριακὸν λόγον.

(5.) Ἴνα δὲ μὴδαμῶθεν βαρύνῃ τὰς πρὸς ἀλλήλους συναλλαγὰς τὸ τῶν δημοσίων ὄνομα, μὴδὲ συνέχῳσι<sup>3</sup> τὴν κοινὴν πίστιν  
 19 ° οἱ τῇ πρωτοπραξίᾳ πρὸς ἃ μὴ δεῖ καταχρῶμενοι, καὶ περὶ ταύτης ἀναγκαιῶς προέγραψα. Ἐδηλώθη γάρ μοι πολλάκις, ὅτι ἦδη  
 20 τινὲς καὶ ὑποθήκας ἐπέειρασαν ἀφελέσθαι νομίμως ° γεγονούιας, καὶ ἀποδοδομένα δάνεια παρὰ τῶν ἀπολαβόντων ἀναπράσσειν πρὸς βίαν, καὶ ἀγορασμοὺς ἀναδάστους ποιεῖν, ἀποσπῶντες τὰ κτίματα τῶν

(2.) *Tiberius Iulius Alexander dicit: —*

(4.) *Cum quidam praetextu publicorum etiam propter debita aliena sibi cessa in pignorarium<sup>1</sup> quosdam coniecerint et in alias custodias, quas vel ob id ipsum sublatas novi, ut debitorum exactiones e bonis, non e corporibus fierent, divi Augusti voluntati obtemperans iubeo, ne quis sub praetextu publicorum aliis debita sibi cedere faciat, quae non ipse ab initio crediderit, neve omnino homines liberos in custodiam qualemcumque includat, nisi maleficum, neve in pignorarium nisi qui dominicae rationi obnoxii sunt.*

(5.) *Ne autem umquam publicorum nomen privatorum contractibus molestiam afferat, neve communem fidem infringant<sup>3</sup> privilegium exigendi ubi non licet usurpantes, etiam de hoc proscribere necessarium fuit. Saepe enim mihi denuntiatum est, quod quidam hypothecas legitime constitutas tollere conati sint, nec non debita soluta ab iis qui acceperint per vim reposcere, et emptiones irritas facere emptoribusque res emptas eripere, quippe qui con-*

1) i. e. Schuldgefängniß (πράσσειν = exigere). — 2) i. mutum saepius perperam additur. — 3) [VII συγχέωσι (i. e. turbent) coni. Dobree, cf. Dittenberger p. 394.]



ὠνησαμένων, ὡς ° συμβεβληκότων τισὶν ἀναβολικὰ εἰληφόσ[ι] <sup>1</sup> ἐκ 21  
 τοῦ φίσκου, ἢ στρατηγοῖς, ἢ πραγματικοῖς <sup>2</sup>, ἢ ἄλλοις τῶν προσ-  
 ωφειληκότων τῷ δημοσίῳ λόγῳ. Κελεύω οὖν· ὅστις ἂν ἐνθάδε  
 ° ἐπίτροπος τοῦ κυρίου ἢ οἰκονόμος ὑποπτόν τινα ἔχη τῶν ἐν 22  
 τοῖς δημοσίοις πράγμασιν ὄντων, κατέχεσθαι αὐτοῦ τὸ ὄνομα <sup>3</sup> ἢ  
 προγράφειν, ἴν[α μηδ]εὶς τῷ τοιούτῳ συνβάλλῃ, ° ἢ μέρη τῶν 23  
 ὑπαρχόντων αὐτοῦ κατέχειν ἐν τοῖς δημοσίοις γραμματοφυλακίαις  
 πρὸς ἐφείλημα. Ἐὰν δὲ τις, μῆτε ὀνόματος κατεσχημένου, μῆτε  
 τῶν ὑπαρχόντων κρατουμένων, δαν(ε)ίση νομίμως λαβῶν ὑπο- 24  
 θήκην, ἢ φθάσῃ ἃ ἐδάν(ε)ισεν κομίσασθαι, ἢ καὶ ὠνήσῃται τι, μὴ  
 κατεχομένου τοῦ ὀνόματος μηδὲ τοῦ ὑπάρχοντος, οὐδὲν πρᾶγμα  
 ἔξει· ° τὰς μὲν γὰρ προίκας, ἄλλοτρίας οὔσας καὶ οὐ τῶν εἰληφό- 25  
 των ἀνδρῶν, καὶ ὁ θεὸς Σεβαστὸς ἐκέλευσεν καὶ οἱ ἔπαρχοι ἐκ τοῦ  
 φίσκου ταῖς γυναιξὶ ἀποδίδοσθαι, ὧν βεβίαν δεῖ ° τὴν πρωτοπραξίαν 26  
 φυλάσσειν. — —

*traxissent cum iis qui species devehendas a fisco accepissent<sup>1</sup> vel cum strategis vel cum tabellionibus<sup>2</sup> vel cum aliis publicae rationi obnoxiiis. Iubeo igitur, si quis posthac procurator Caesaris aut dispensator suspectum aliquem eorum habeat, qui in publicis negotiis versantur, aut nomen eius detineri<sup>3</sup> aut proscribi, ne quis cum eo contrahat, aut partes bonorum eius pro debitis retineri in publicis tabulariis. Si quis autem alicui cuius neque nomen detentum est neque bona possessa, crediderit hypotheca legitime accepta, aut quae crediderit antea ab eo receperit, aut ab eo emerit aliquid, neque nomine neque bonis detentis, nihil negotii ei fiet. Dotes enim, cum alienae sint neque virorum qui eas acceperant, etiam divus Augustus iussit et praefecti a fisco mulieribus reddi, quarum privilegium exigendi firmum servari oportet.*

1) [Intellegi videntur qui ex Aegypto Romam devehunt anabolicas species (vita Aureliani 45), anabolicarii (Vat. fr. 137). TH. M.]. [VII Si Dittenbergerum sequimur, intelleguntur ei, quibus mora (ἀναβολή) pendendi quod debebunt publico concessa erat.] — 2) [Cf. Dig. 48,19,9,4. TH. M.] — 3) [VII κατέχεσθαι pass. structuram enuntiatu paululum turbat] Dittenberger. — Verba κατέχεσθαι αὐτοῦ τὸ ὄνομα abundare videntur.]

VII 73. Edictum Mettii Rufi de tabulis possessionum  
fundī (a. 89).

*E pap. Oxy. 2, 237, VIII 27 sqq. edd. Grenfell et Hunt. — Cf. Mitteis, Papyrus Arch. 2, 183 sqq.*

27

Μάρκος Μέττι-

28 ος Ροῦφος ἑπαρχὸς Αἰγύπτου λέγει· Κλαύδιος Ἄρειος ὁ τοῦ Ὁξυρύγ-  
χειτοῦ στρατηγός [ἐ]δύλωσέν μοι μήτε τὰ ἰ[δι]ωτικὰ μ[ή]τε τὰ δη-  
μ[ό]σια

πράγματα τὴν καθήκουσαν λαμβάνειν διοικήσιν διὰ τὸ ἐκ πολλῶν  
χρόνων μὴ καθ' ὃν ἔδει τρόπον ᾠκονομήσθαι τὰ ἐν τῇ τῶν ἐν-  
30 κτήσεων βιβλιοθήκῃ δια[σ]τρώματα, καίτοι πολλάκις κριθὲν ὑπὸ τῶν  
πρὸ ἐμοῦ ἐπάρχων τῆς δεούσης αὐτὰ τυχεῖν ἐπανορθώ-  
σεως, ὅπερ οὐ καλῶς ἐνδέχεται· εἰ μὴ ἄνωθεν γένοιτο ἀντίγραφα. κελείω

οἷν πάντας τοὺς κτήτορας ἐντὸς μηνῶν ἕξ ἀπογρά-  
32 ψασθαι τὴν ἰδίαν κτῆσιν εἰς τὴν τῶν ἐγκτήσεων βιβλιοθήκην καὶ τοὺς  
δανειστάς ἃς ἐὰν ἔχωσι ὑποθήκας καὶ τοὺς ἄλλους  
ὅσα ἐὰν ἔχωσι δίκαια, τὴν δὲ ἀπογραφὴν ποιείσθωσαν δηλοῦντες πύ-  
θην ἕκαστος τῶν ὑπαρχόντων καταβέβηκεν εἰς αὐτοὺς

34 ἢ κτῆσ[ε]ίς. παρατιθέτωσαν δὲ καὶ αἱ γυναῖκες τρεῖς ἵποστόσεσι τῶν  
ἀνδρῶν ἐὰν κατὰ τινὰ ἐπιχώριον νόμον κρατεῖται τὰ ἑπάρ-

M. Mettius

*Rufus, praefectus Aegypti, dicit: Claudius Arius Oxyrynchiti stra-  
tegius notum fecit mihi nec privatas nec publicas  
res eam quae deceret habere administrationem, quia in longo tempore  
non quemadmodum oporteret relatam esset in tabulas iuris prae-  
diorum*

*bibliothecae, etiamsi saepe decretum esset ab eis qui ante me fuissent  
praefectis ut eam quae deceret acciperent emendationem.*

*Quod non bene procedet, nisi ab initio fient exempla. Iubeo igitur  
omnes possessores intra menses sex profiteri*

*suas possessiones in iuris praediorum bibliothecam et creditores quas  
habeant hypothecas et ceteros*

*quae habeant iura, notum facientes unde unicuique bonorum ob-  
venerit*

*possessio. Adscribant vero etiam mulieres iudiciis maritorum si se-  
cundum quoddam regionis ius tenebuntur bona;*

χοντα, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τέχνα ταῖς τῶν γονέων οἷς ἢ μὲν χρῆσ⟨ε⟩ις  
 διὰ δημοσίων τετήρηται χρηματισμῶν, ἢ δὲ κτῆ-  
 σις μετὰ θάνατον τοῖς τέκνοις κεκράτηται· ἵνα οἱ συναλλάσσοντες μὴ <sup>36</sup>  
 κατ' ἄγνοιαν ἐνεδρεύονται. παραγγέλλω δὲ καὶ τοῖς συναλλα-  
 γματογράφοις καὶ τοῖς μνήμοσι μὴδὲν δίχα ἐπιστάλαματος τοῦ βιβλιο-  
 φυλακ[ίου τελειῶσαι, γνοῦσιν ὡς οἶκ' ἕφελος τὸ] τοιοῦτο· ἀλλὰ καὶ  
 αὐτοὶ ὡς παρὰ τὰ προστεταγμένα ποιήσοντες δίχην ὑπομενοῦσι τὴν <sup>38</sup>  
 προσήκουσαν. ἐὰν δ' εἰσὶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν ἐπά-  
 νω χρόνων ἀπογραφαί, μετὰ πάσης ἀκρ⟨ε⟩ιβείας φυλασσέσθωσαν,  
 ὁμοίως δὲ καὶ τὰ διαστρώματα, ἵν' εἴ τις γένοιτο ζήτησις εἰς  
 ὕστερον περὶ τῶν μὴ δέκντως ἀπογραψαμένων ἐξ ἐκείνων ἐλεγχθῶσι. <sup>40</sup>  
 [ἵνα] δ' οὖν βεβαία τε καὶ εἰς ἅπαν διαμῆνη τῶν δια-  
 τρωμάτων ἢ χρῆσ⟨ε⟩ις πρὸς τὸ μὴ πάλιν ἀπογραφῆς δεηθῆναι, παραγ-  
 γέλλω τοῖς β[ιβλιο]φύλαξι διὰ πενταετίας ἐπανανεῦσθαι  
 τὰ διαστρώματα μεταφερομένης εἰς τὰ καινοποιούμενα τῆς τελευ- <sup>42</sup>  
 ταιᾶς ἐκάστου ὀνόματος ὑποστάσεως κατὰ κώμην καὶ κα-  
 τ' εἶδος.

*similiter autem liberi quoque parentum quibus usus per publica  
 obligatus est instrumenta, possessio autem  
 post mortem ad liberos redit, ne paciscentes per ignorantiam deci-  
 piantur. — Veto etiam scribas  
 et tabelliones quicquam non iussos a librorum custodibus perficere  
 scientes nihil prodesse talia; sed etiam  
 ipsi ut contra mandata facientes poenam ferent eam quae par erit.  
 Quodsi erunt in bibliotheca professiones  
 priorum temporum, cum omni diligentia custodiantur, similiter autem  
 et tabulae ut si quae fiat requisitio in  
 posterum de eis quae non ut oportet professa sunt ex illis nota  
 fiant. Ut autem firmus et in perpetuum maneat  
 tabularum usus ne iterum professione egeant, mando librorum custo-  
 dibus, ut quinto quoque anno renoveant  
 tabulas ita ut transferatur in novas ultimum cuiusque nominis in-  
 dicium, secundum vicos et secundum  
 genera. Anno nono Domitiani, mense Domitiano 4.*

VI 74. Edictum XVvirum sacris faciundis de luctu feminarum minuendo per ludos saeculares (a. 737 = 17).

*Ex commentario XVvirum, de quo supra p. 191, nr. 46 in exordio diximus, inter alia eorum edicta ad ludos saeculares pertinentia hoc visum est recipere; est ibi v. 110—114.*

110 ° XVvir(i) s(acris) f(aciundis) dic(unt). ° Cum bono more et  
 proind[e c]elebrato frequentibus exem[pl]is qu[an]documq[ue i]usta lae-  
 112 titiae publicae caussa fuit, ° minui luctus matrona[r]um placuerit, id-  
 113 que tam sollemnium sacroru[m l]udorumque tempore referri ° dili-  
 genterque opserva[r]i pertinere videatur et ad honorem deorum et  
 114 ad [m]emoriā cultus eorum statuimus ° officii nostri esse per edictum  
 denuntiāre feminis, uti luctum minuant.

V 75. Decretum XVvirum sacris faciundis (a. 289).

*Æ 10,3698; Or. 2263. Dess. 4175. E tabula marmorea Cumis prope castellum Baianum reperta a. 1785, edita post alios a me l. l. Continet decretum decurionum Cumanorum factum die 23. m. Maii a. 289, quo sacerdos Matris Deum creatur (v. 1—15), et epistulam XVvirum Romanorum datam die 17. Aug. eiusdem anni, quo sacerdos creatus confirmatur.*

*Decretum.*

*Epistula.*

<p>1 M. Magrio Basso, L. Ragonio          Quintiano cos.<sup>1</sup> k. Iunis.          Cumis in templo divi Vespasiani, in ordine decurionum,          5 quem M. Mallonius Undanus          et Q. Claudius Acilianus praet.<sup>2</sup>          coegerant. Scribundo sorte          ducti adfuerunt Caelius Pan-          nychus, Curtius Votivos, Considi-          10 us Felicianus.          Referentibus pr.<sup>3</sup>          de sacerdote faciendo Matris          Deae Baianae in locum Restituti          sacerdotis defuncti placuit uni-          versis Licinium Secundum          15 sacerdotem fieri.</p>	<p>XV. sac. fac.<sup>4</sup> pr.<sup>3</sup>          et magistratibus Cuman. sal.<sup>5</sup>          Cum ex epistula vestra cognove-          rimus creasse vos sacerdotem          Matris Deum Licinium Secundum 20          in locum Claudii Restituti defunc-          ti<sup>6</sup>, secundum voluntatem vestra(m)          permisimus ei occavo et          corona dum taxat intra          fines coloniae vestrae uti. 25          Optamus vos bene valere.          Pontius Gavius Maximus          pro magistro suscripsi XVI kal.          Septembres M. Umbrio Primo,          T. Fl(avio) Coeliano cos. 30</p>
---	---

1) *Consules ordinarii a. 289 sunt v. 12, eiusdem anni suffecti in fine v. 29,30.* — 2) praet(ores). — 3) pr(aetoribus). — 4) XV(viri) sac(ris) fa-  
 ciundis). — 5) Cuman(is) sal(utem). — 6) defunc/cui.

## 76. Decretum pontificum.

④ 10,2,8259. Dess. 8381. Prope Tarracinam nuper repertum loco antiquo in pilis duabus collocatis hinc inde ad ingressum sepulcri. — Cf. titulus urbanus ④ VI 1884. Dess. 1792: reliquiae treiectae (scilicet ex *Seclinunte Ciliciae Romam*) ex permissu collegii pontificum piaculo facto.

I.	II.
[D(is)] M(anibus).	[eximere et i]ter-
[C]ollegi-	[um ex] pra-
[u]m pon[ti-	[escri]pto
f]icum [de]-	[d]eponer
5 crevit, si e-	5 e et script-
a ita sunt	uram titu-
que libelo	li at prist-
[c]ontene-	nam for-
ntur, pla-	mam rest-
10 cere per	10 ituere pia-
[mitte]re <sup>1</sup> puela-	culo prius
[m, de] q(ua) agatu-	dato operi-
[r, s]acelo	s faciend-
	i ove atra.

## CAPUT VII.

## CONSTITUTIONES IMPERATORUM.

## 77. Edictum Augusti de aquaeductu Venafrano.

④ 10,4842. Dess. 5743. Hoc edictum Mommsenus e lapide marmoreo, quem muro insertum Venafri invenit, primus edidit (ZGR. 15,287); postea ab Henzeno ex gypseo lapidis ectypo suppletum prodit in annalibus instit. archeol. Rom. 1854 p. 6 (imagine photographica adiuncta) et Or. 6428; a. 1876 lapis Mommseno rogante e pariete extractus est et adservatur hodie

1) Spatium quod vacat cum non plus duas litteras capiat, quadrataris errarit necesse est quibusdam omissis; notio permittendi ita requiritur, ut ea sublata decreti tenor solvatur: neque enim eximunt corpus et deponunt pontifices, sed permittunt, ut eximatur et deponatur. Itaque non recte pro eo vocabulum amicus quidam commendavit spatium sane aptum peregre.

*Venafri in aedibus Ianuarii Nola. — Venafrum oppidum fuit Samniticum, quo ab Augusto colonia deducta est. Aquaeductum ibi ab eo esse exstructum eique ius hoc edicto constitutum ex aliis inscriptionibus Venafri repertis Mo. probavit. Capita quae distincti in lapide versibus in marginem una littera prominentibus notata sunt.*

[*Ed*]ict[um *im*]p. Ca[esaris Augusti]

8 (desunt versus sex) ° Venafranorum nomin[e . . . ius sit lice]atque.  
 9 ° Qui rivi specus saep̄ta fon[tes] . . . que aquae [ducend]ae  
 10 reficiundae ° causa supra infrave libram [facti aedi]ficati structi  
 11 sunt, sive quod ° aliut opus eius aquae ducendae ref[ici]undae causa  
 12 supra infrave libram ° factum est, uti quidquid earum r[er]um  
 13 factum est, ita esse habere itaque ° reficere reponere restituere re-  
 14 sarcire semel saepius, fistulas canales ° tubos ponere, aperturam  
 15 committere, sive quid aliut eius aquae ducendae causa opus [er]it,  
 16 facere placet: dum qui locus ager in fundo, qui ° Q. Sirini (?) L. f.  
 Ter. [est esseve] dicitur, et in fundo, qui L. Pompei M. f. Ter. Sullae  
 17 ° est esseve dicitur, m[acer]ia saeptus est, per quem locum subve  
 18 quo loco ° specus eius aquae p[erve]nit, ne ea maceria parsve quae  
 19 eius maceriae ° aliter diruatu[r tollat]ur, quam specus reficiundi aut  
 20 inspiciendi cau[sa]: [neve quid ibi pri]vati sit, quominus ea aqua  
 21 ire fluere ducive poss[it] ° . . (20) . . Dextra sinistraque circa eum  
 22 rivom circaque ° ea o[pera, quae eius aqu]ae ducendae causa facta  
 23 sunt, octonos pedes agrum ° [v]acuom [esse placet] ° 1; p[er] quem locum  
 24 Venafran[is] eive, qui Venafranorum ° [nomine opus su]m[et?], iter fa-  
 25 cere eius aquae ducendae operumve eius aquae ° [ductus faciendo-  
 r]u[m] reficiendorum <causa<sup>2</sup>>, quod eius s[ine] d[olo] m[alo] fiat,  
 26 ius sit liceatque, ° quaeque ea[rum rer]um cuius faciendae reficiendae  
 27 causa opus erunt, quo ° proxume poterit advehere adferre adpor-  
 28 tare, quaeque inde exempta erunt, ° quam maxime aequaliter dextra  
 29 sinistraque p[edes] VIII iacere, dum ob eas res damn[i] ° infecti iu-  
 30 rato promittatur. Earumque rerum omnium ita habendarum ° co-  
 lon[is] (?) Ven[afra]nis ius potestatemque esse placet, dum ne ob id  
 31 opus domi[nus] eorum cuius agri locive, per quem agrum locumve  
 32 ea aqua ire fluere ° ducive solet, invius fiat; neve ob id opus minus  
 33 ex agro suo in partem agri ° quam transire transferre transvertere

1) [VII Dess. confert @ 10,4843 = Dess. 5744: iussu imp. Caesaris Augusti circa rivom qui aquae ducendae causa factus est, octonos ped. ager dextra sinistra(ue) vacuus relictus est.] — 2) excidit in lapide, ins. Mo.

recte possit; neve cui<sup>1</sup> eorum per quo<sup>o</sup>rum agros ea aqua ducitur, 34  
 eum aquae ductum corrumpere abducere aver<sup>o</sup>tere facereve, quominus 35  
 ea aqua in oppidum Venafranorum recte duci<sup>o</sup> fluere possit, liceat. ~ 36  
<sup>o</sup> Quaeque aqua in oppidum Venafranorum it fluit ducitur, eam 37  
 aquam<sup>o</sup> distribuere describere vendundi causa, aut ei rei vectigal 38  
 inponere consti<sup>o</sup>tuere IIviro IIviris praefec(to) praefectis eius colo- 39  
 niae ex maioris partis decuri<sup>o</sup>onum decreto, quod decretum ita 40  
 factum erit, cum in decurionibus non<sup>o</sup> minus quam duae partes 41  
 decurionum adfuerint, legemque ei dicere ex<sup>o</sup> decreto decurionum, 42  
 quod ita ut supra scriptum est decretum erit, ius po<sup>o</sup>testatemve<sup>2</sup> 43  
 esse placet: dum ne ea aqua, quae ita distributa discripta deve qua<sup>o</sup> ita 44  
 decretum erit, aliter quam fistulis plumbeis d(um) t(axat) ab rivo  
 p(edes) L ducatur; neve<sup>o</sup> eae fistulae aut rivos nisi sub terra, quae 45  
 terra itineris viae publicae limi<sup>o</sup>tisve erit, ponantur conlocentur; 46  
 neve ea aqua per locum privatum in<sup>o</sup>vito eo, cuius is locus erit, 47  
 ducatur. Quamque legem ei aquae tuendae op[e]ri<sup>o</sup>busve, quae eius 48  
 aquae ductus ususve causa facta sunt erunt, tuendis<sup>o</sup> [IIviri prae- 49  
 fect]i [e]x decurion(um) decreto, quod ita ut s(upra) s(criptum) e(st)  
 factum erit, dixerin[t<sup>o</sup> eam . . . . fir]mam (?) ratamque esse pla- 50  
 cet ~ . . (desunt versus undecim) . . . (30) Venafranae s . . . (8) 51—62  
<sup>o</sup> (20) . . atio quam colono aut incola[e aut] . . . da . . i . . . is 63 64  
 cui ex decreto decurionum ita ut supra comprehensum est ne<sup>o</sup>gotium 65  
 datum erit, agenti, tum, qui inter civis et peregrinos ius dicet, iu-  
 dicium<sup>o</sup> reciperatorium in singulas res HS  $\bar{X}$  reddere, testibusque 66  
 dum taxat X denun<sup>o</sup>tiand[o q]uaeri placet; dum reciperatorum re- 67  
 iectio inter eum qui aget et<sup>o</sup> eum quocum agetur ita fi[et ut ex lege, 68  
 q]uae de iudicis privatis lata est, <sup>o</sup> licebit oportebit. ~ 69

VII 78. Edictum de temporibus accusationum.

*E pap. B. U. 628<sup>v</sup>. Ed. Gradenwitz, emendaverunt Mo. Mitteis. Commentario instruxerunt Mitteis, Hermes 32 p. 630 sqq., qui dubitanter Tiberio adscribit, Dareste, Nouv. revue 22, p. 689 sqq., Cug, ibid. 32, 111 sqq., qui Neroni attribuunt. Mo. (Strafrecht p. 472 n. 5) tertii saeculi edictum putat esse. Suppl. sunt Mo. Mitteisii, Gradenwitzii (cf. nr. 69).*

Col. I.

A.

Exemplum edicti.

In multis bene factis consultisque divi parentis mei id quoque 1  
<sup>o</sup> iure nobis praedicandum pu[t]o [q]uod causas que a[d] principalem 2

1) qui. — 2) immo potestatemque.

- 3 ° notionem <sup>1</sup> [vel] provocatae vel [rem]issae fuissen[t i]mposita qua-  
 ° dam nec[ess]itate a[dmitt]enda[s es]se pers[p]exsit ne [aut] prob[i]  
 5 h[o]mines ° [c]onflictar[e]ntur di[ut]ina mor[a a]ut call[id]iores fruc-  
 tu[m] ca[pi]ere ° [ali]quem p[rot]rahendo; litem [aucu]paren[tu]r, quod  
 tum animadver[ti]sset iam p[er] multo[s] annos ev[en]ire, et [an]xit  
 salubr[i]ter <sup>2</sup> praefini[ti]s] tempr[ibus] intra que [c]um [ex p]rovin-  
 10 ciis [a]d a[gen]dum veni[ss]ent utrae[qu]e [pa]rte[s] nec discere[de]-  
 rent priusqu[am] ad disceptan[du]m i[n]troduc[t]i [es]se[nt]  
 scirent fore u[t al]tera parte audi[ta] <sup>3</sup> ser[v]aret[ur] sententia aut  
 [sec]undum praese[n]te[m] pronuntia[re]tur; <sup>4</sup> sin vero neut[er] liti-  
 ga[n]tiem adfuisse[m] ex[cid]ere tum eas ° [lites] e[x or]dine cognitio-  
 15 num officii nostri. E[t] reul. cio iam ° [dudum] id obtine[ndum] <sup>5</sup>  
 fuit [cu]m a pres[cri]pto eius edi[c]ti satis super[que] tempo[r]is quasi  
 conive[n]tibus nobis tra[n]scocurrerint. ° e[t . . . . .] dex . . cs  
 [. . . . .] medi [. . . . .] imis [. . . . .] rento tem[por]e . . . . .] io  
 [. . . . .] ation [. . . . .] conti[. . . . .]

*deperit papyri pars quasdam lineas continens*

- B. . . . .]s in Italia q[ui] . . . . .] edi[. . . . .]  
 . . . . .]t sex menses t[ran]salpinis  
 [autem et transmarinis] annum qui nis[i] adfuerint vel  
 [defensi fuerint . . . cum] querelae eorum noscantur.

#### Col. II.

- A. sciant fore et <sup>6</sup> stetur sentent[i]ae et acc[us]atores  
 ad petendam poenam in re rogantur; sed quoniam  
 capitale[s] causae aliquid a[u]x[i]lium conctationis <sup>7</sup> ad-  
 mittunt [et] accusatoribus et rei[s] in It[al]ia qu[i]dem  
 5 novem [men]ses dabuntur t[ran]salpinis audem <sup>8</sup> et trans-  
 marin[is] annus et sex menses intra quos nisi a . .  
 adfuer[un]t fore iam nu[n]c sciant ut cu[m] prosecu-  
 toribus [v]eneant <sup>9</sup>; quod n[e]que grave n[e]que durum  
 videri potes iis <sup>10</sup> tam prol[ix]um tempus i[n]d[u]lserim;  
 10 et opinor qui aliqua di[gn]itate censer[i] possunt

1) notionem corr. ex notioem. — 2) Edictum hic citatum id esse quod habemus (nr. 53) censet Dareste. — 3) Cuius l. c. confert Senecae Apocolocyntosin XII v. 19sq.: deflete virum quo non alius potuit citius discere causas, una tantum parte audita, saepe et neutra. — 4) litiga[n]ti]um fuisse ratus Mitteis ita restituit. — 5) id ob in particula separata servatur; huc pertinere vidit Mitteis. — 6) ut con. Skutsch. — 7) is corr. ex es. — 8) leg. autem. — 9) leg. veniant. — 10) potes iis] potest cum iis fuisse con. Mo.



tanto [. . .] i debent so[lli]citi [esse u]t iis quae praecepta sunt ma[t]urato obsequantur cu[m] praesentem<sup>1</sup> repu- tent interesse hones[t]atis suae ut quam primum molestia careant. Appellationes vero quae ad magis- tratus et sacerdotia et alios honores pertinebunt  
 15  
 habe[nt] formam tem[po]ris sui. Set ea [q]uaeque sunt er[. . . . .] rump[. . . . .] umqu[e . . . a]d notion[em] deperierunt quaedam lineae (cf. pag. 252, l. 17)

B. copr (8) f  
 bo

79. Edictum Claudii de civitate Anaunorum  
 a. 46 p. C.

Ⓞ 5,5050. Dess. 206. *E tabula ahenea, quae a. 1869 prope Tridentum in vico 'Cles' vallis 'di Non' effosa est (a. 0,5 m., l. 0,38), primum edita a Mo. Herm. 4,99 (indeque in ZRG. 9,179 [Ges. Schr. 4,291]), post eum a F. Kenner, Edict d. Kais. Claud. 1869, cum tabula ad archetypum depicta et commentario.*

M. Iunio Silano Q. Sulpicio Camerino cos.  
 idibus Martis Bais in praetorio edictum

Ti. Claudii Caesaris Augusti Germanici propositum fuit id quod infra scriptum est:

Ti. Claudius Caesar Augustus Germanicus pont. 5  
 maxim. trib. potest. VI imp. XI p. p. cos.<sup>2</sup> designatus IIII dicit:

Cum ex veteribus controversis pendentibus<sup>3</sup> aliquamdiu etiam temporibus Ti. Caesaris patrum mei, ad quas ordinandas Pinarium Apollinarem miserat, quae tantum modo inter Comenses essent, quantum memoria refero, et  
 10  
 Bergaleos<sup>4</sup>, isque<sup>5</sup> primum apsentia pertinaci patrum mei, deinde etiam Gai principatu quod ab eo non exigebatur referre, non stulte quidem, neglexserit, et postea detulerit Camurius Statutus ad me, agros plerosque  
 15  
 et saltus mei iuris esse: in rem praesentem misi Plantam Iulium amicum et comitem meum, qui cum adhibitis procuratoribus meis qui«s»que in alia regione quique in vicinia erant, summa cura inqui-

1) praesentes *Mitteis*. — praesertim? — 2) pont(ifax) maxim(us) trib(uni- cia) potest(ate) VI imp(erator) XI p(ater) p(atriciae), co(n)s(ul). — 3) petenti- bus. — 4) *Hodie 'Val di Bergell' sive 'Bregaglia'*. — 5) que *delendum*.

sierit et cognoverit, cetera quidem, ut mihi demons-  
 20 trata commentario facto ab ipso sunt, statuat pronun-  
 tietque ipsi permitto.

Quod ad condicionem Anaunorum et Tulliassium et Sinduno-  
 rum <sup>1</sup> pertinet, quorum partem delator adtributam Tridenti-  
 nis, partem ne adtributam quidem arguisse dicitur,  
 25 tametsi animadverto non nimium firmam id genus homi-  
 num habere civitatis Romanae originem: tamen cum longa  
 usurpatione in possessionem <sup>2</sup> eius fuisse dicatur et ita permix-  
 tum cum Tridentinis, ut diduci ab is sine gravi splendi<di> municipi  
 iniuria non possit, patior eos in eo iure, in quo esse se existima-  
 30 verunt, permanere beneficio meo, eo quidem libentius, quod  
 pleri<s>que ex eo genere hominum etiam militare in praetorio  
 meo dicuntur, quidam vero ordines quoque duxisse,  
 nonnulli collecti <sup>3</sup> in decurias Romae res iudicare.

Quod beneficium is ita tribuo, ut quaecumque tanquam  
 35 cives Romani gesserunt egeruntque, aut inter se aut cum  
 Tridentinis alisve, ratam esse iubeat <sup>4</sup>, nominaque ea,  
 quae habuerunt antea tanquam cives Romani, ita habere is permittam.

#### 80. Epistula Vespasiani ad Vanacinos c. a. 72.

⊗ 10,8038; Or. 4031. *E lamina aerea, reperta in vico quodam  
 Corsicae.*

#### Imp. Caesar Vespasianus Augustus

° magistratibus et senatoribus ° Vanacinorum salutem dicit.

5 ° Otacilijum Sagittam, amicum et procuꝛatorem meum, ita  
 vobis praefuisse, ° ut testimonium vestrum mereretur, ° delector.

° De controversia finium, quam haꝑetis cum Marianis <sup>5</sup>, pen-  
 10 denti ex ° is agris, quos a procuratore meo ° Publilio Memoriale  
 emistis, ut ° finiret Claudius Clemens procuꝛator meus, scripsi ei  
 et mensorem ° misi.

15 ° Beneficia tributa vobis ab divo ° Augusto post septimum con-  
 sulaꝑtum, quae in tempora Galbae retiꝑnuistis, confirmo.

1) *Hodie 'Non, Dolas, Saone', in pago 'Giudicaria' prope Tridentum.*  
 — 2) *Animadvertas possessionem civitatis, ut infra p. 262 n. 4 possessionem privilegii.* — 3) *leg. allecti.* — 4) *leg. rata esse iubeam.* — 5) *Οὐακίνοι: (apud Ptolemaeum) et Mariani populi erant in parte septentrionali Corsicae insulae.*

° Egerunt legati ° Lasemo Leucani f. sacerd(os) Aug(usti), 20  
 ° Eunus Tomasi f. sacerd(os) Aug(usti) ° C. Arruntio Catellio Ce-  
 lere, M. ° Arruntio Aquila cos. IIII. idus Octobr.

81. Epistula Vespasiani ad Saborenses a. 78.

Ⓔ 2,1423. Dess. 6092. *E lamina aenea, in oppido Canete (intra Malagam et Sevilam) saec. XVI reperta, quae nunc ubi sit ignoratur.*

Imp. Cae[s.] Vespasianus Aug. pon<sup>o</sup>tifex maximus tribuniciae  
 ° potestatis VIII, imp. XIIII, consul ° VIII, p(ater) p(atriciae), sa-  
 lutem dicit IIIIviris et ° decurionibus Saborensium. 5

° Cum multis difficultatibus infirmita<sup>o</sup>tem vestram premi indi-  
 cetis, per<sup>o</sup>mitto vobis oppidum sub nomine meo, ut ° voltis, in  
 planum extruere. Vecti<sup>o</sup>galia, quae ab divo Aug. accepisse dici<sup>o</sup>tis, 10  
 custodio; si qua nova adicere vol<sup>o</sup>tis, de his proco(n)s(ulem) adire  
 debebitis; ego ° enim nullo respondente constitu<sup>o</sup>ere nil possum.  
 Decretum vestrum ° accepi VIII. ka. August.; legatos dimi<sup>o</sup>si IIII. 15  
 ka. easdem. Valet.

° Iiviri C. Cornelius Severus et M. Septimi<sup>o</sup>us Severus publica  
 pecunia in aere inciderunt.

82. Epistula Domitiani a. 82.

Ⓔ 9,5420; Or. 3118. *E tabula aenea Falerione in Piceno effossa a. 1595.*

° Imp. Caesar divi Vespasiani f. ° Domitianus<sup>1</sup> Au-  
 gustus ° pontifex max., trib. postest., imp. II, ° cos. VIII  
 designat. VIII, p. p., salutem dicit

° IIIIviris et decurionibus Faleriensium ex Piceno. 5

° Quid constituerim de subsicivis cognita causa ° inter vos et  
 Firmanos, ut notum haberetis, ° huic epistulae subici iussi. ~

° P. Valerio Patruino !!!!!<sup>2</sup> cos. ° XIII k. Augustas. 10

° Imp. Caesar divi Vespasiani f. Domitianus<sup>1</sup> ° Aug. adhi-  
 bitis utriusque ordinis splen<sup>o</sup>didis viris cognita causa inter Fale<sup>o</sup>  
 rienses et Firmanos pronuntiavi quod ° suscriptum est. 15

° Et vetustas litis, quae post tot annos ° retractatur a Fir-  
 manis adversus ° Falerienses, vehementer me movet, ° cum pos-

1) Domitianus voc. erasum est. — 2) Alterius consulis nomen erasum.

20 sessorum securitati vel mi<sup>o</sup> nus multi anni sufficere possint, <sup>o</sup> et  
 divi Augusti, diligentissimi et in<sup>o</sup> dulgentissimi erga quartanos <sup>1</sup>  
 suos <sup>o</sup> principis, epistula, qua admonuit <sup>o</sup> eos, ut omnia subpsi-  
 25 civa sua collige<sup>o</sup> rent et venderent, quos tam salubri <sup>o</sup> admoni-  
 tioni paruisse non dubito; <sup>o</sup> propter quae possessorum ius confirmo<sup>2</sup>.  
<sup>o</sup> Vafete.

D(atum) XI k. Aug. in Albano, <sup>o</sup> agente curam T. Bovio Vero,  
 30 <sup>o</sup> legatis P. Bovio Sabino, <sup>o</sup> P. Petronio Achille. — D(creto) d(ecu-  
 rionum) p(ublice).

### 83. Epistula Traiani vel Hadriani.

Ⓒ II S, 5368. *E lamina aenea, quae in Hispania propc Se-  
 villam in parietinis antiqui oppidi Italicae (la Talca), de quo v. Huebne-  
 rum Ⓒ 2,145, a. 1868 effossa nunc Sevilleae adservatur. Lamina, l. m. 0,22,  
 a. 0,16, paene undique fracta est. Litterarum forma ei similis est, quam  
 prior tabula Ursonensis (supra p. 122) exhibet, quare ipsa quoque videtur  
 saeculi esse primi exeuntis vel ineuntis secundi. Videtur continere aut Tra-  
 iani aut Hadriani epistulam; nam e Plin. paneg. 35—6 constat a Traiano  
 demum ordinem iudiciorum privatorum ad causas fiscales translatum esse,  
 licet praetor, qui inter fiscum et privatos ius diceret, iam a Nerva intro-  
 ductus sit (v. D. 1,2,2,32). Plinius dicit: tribunal excogitatum principatui  
 est, par ceteris. — Sors et urna fisco iudicem adsignat, licet reicere, licet  
 exclamare: 'hunc nolo'. — Lamina edita est primum a Berlanga in ed.  
 legis Urson. addita laminae imagine, postea a Mo. (Eph. ep. 2,149) qui  
 dubitanter supplevit. Cf. ZRG. 12,126.*

. . . . . fi]eri  
 . . . . . cog]nitio — |  
 . . . . . i .

[Ad fiscum meum si quae cuiuscumque rei] nuntiationes <sup>3</sup>  
 5 [posthac fient, in iudice uno eadem] observari debe-  
 [bunt, quae cum inter privatos ad unu]m iudicem ibitur;  
 [reciperatores autem ubi de ea re sortientur, eodem modo  
 [ut in causa fisci sortiantur fieri d]ebet, quo ut recipe-  
 [ratores de rebus privatorum sortiant]tur, lege, quam vobis  
 10 . . . . . [dedit,] fit.

1) i. e. milites legiones IV. — 2) Hygin. de gen. controv. (ed. Lachm.)  
 133,9—13: cum divus Vespasianus subsiciva omnia, quae non venissent,  
 — sibi vindicasset, — Domitianus per totam Italiam subsiciva possiden-  
 tibus donavit. Cf. Front. de contr. agr. 53—54. Rudorff, röm. Feldmesser  
 2,456. — 3) De nuntiationibus, quae ad fiscum fiunt, v. D. 49,14,1.

## VII 84. Rescriptum Pii ad Smyrnaeos a. 139.

⊕ 3,411. C. I. Gr. 3175. Dess. 338. — *Rep. Smyrnae in crasso marmore, iam imminuto. — Preces Smyrnaeorum, quibus constitutionis Hadrianae de festis instituendis exemplum a Pio petunt; lineas mutilas omittimus, neque damus nisi (II) rescriptum imperatoris cum (III) actis de exemplo impetrato signatoque.*

(II.) Imp. Caes. T. Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius S Sextilio Acutiano<sup>1</sup>. Sententiam divi Patris mei, ° si quid pro sententia 9 dixit describere tibi permitto. Rescripsi. Recogn(ovit)<sup>2</sup> undevicensimus. Act(um) VI idus April. Romae Cae(are) ° Antonino II et Praesente II 10 cos. ~

(III.) Ἐσφραγίσθη ἐν Ῥώμῃ πρὸ τριῶν νωνῶν Ματίων Ἀυτοκρά- 11  
τορι Καίσαρι Τ. Αἰλίῳ Ἀδριανῶ Ἀντωνείνῳ τὸ Β, Γαίῳ Βρουτ-  
τίῳ ° Πράξιεντι το Β ὑπάτοις. Παρήσαν Τ. Φλ. Μακρεῖνος Σιμωνῆς, 12  
Λ. Ἀτάνιος, Φλαουίος Δημοσθενιακός, Λαίτιος, Ἐρμογένης Αἰλιζ . . . ,  
° Μ. Αντώνιος Κρίσπος, Λ. Λικίνιος Ἀλβεινιακός, Μ. Κοσκάνιος 13  
Καρικός, Τι. Κλαύδιος Ἀκτίος<sup>3</sup>. ~

Stasime, Dapeni, edite ex forma sententiam vel constitutionem. 14

l. 11—13: *Signata Romae a. d. III. nonas Maias imperatore Caesare T. Aelio Hadriano Antonino II, C. Bruttio Praesente II coss. Adfuerunt T. Fl. Macrinus Simonas Latanius, Flavius Demosthenianus Laetius, Hermogenes Aelia . . . , M. Antonius Crispus, L. Licinnius Albinianus, M. Cosconius Caricus, Ti. Claudius Actius.*

## 85. Decretum M. Aurelii et Commodi a. 176—180.

⊕ 6,1016. Dess. 375 (cf. *Ephem. epigr.* 4 n. 787). *Huius decreti exemplaria singula videntur proposita fuisse ante singulas portas urbis Romae, quorum ad nos pervenerunt quattuor, in his unum adhuc superstes integrum repertum ante portam Salariam. [VII Nos damus duabus columnis.]*

1 Imp. Caesar M. Aurelius	Commodus Aug.	5
2 Antoninus Aug.	Germanicus Sarmatic. <sup>4</sup>	6
3 Germanicus Sarmat., et	hos lapides constitui iusserunt <sup>5</sup>	7
4 imp. Caesar L. Aurelius	propter controversias, quae	8

1) *Nomen legati Smyrnaeorum.* — 2) 'Rescripsi' in ipso rescripto fuit manu imperatoris, recognoscens undevicensimo eodem qui cetera scripsit; cf. *Mo.* ⊕ 3 p. 78 in fine et decretum Commodi 4, 9. — 3) *Adnotamus septem testes fuisse.* — 4) *Commodi nomen remansit in uno exemplari, erasum est in tribus, substituit pro eo in uno nomine Alexandri.* — 5) *In uno exemplo inseritur maxime.*

9	inter mercatores et mancipēs	promercialium secundum	12
10	ortae erant, uti finem	veterem legem semel dum-	13
11	demonstrarent vectigali foricu-	taxat exigundo.	14
	lari(i) et ansarii <sup>1</sup>		

V 86. Decretum Commodi de salto Burunitano  
a. 180—183.

Ⓔ 8,2,10570 et 8 S, 14464; cf. *Ephem. epigr.* 5 n. 470. Dess. 6870. *Lapis altus 0,7 m., latus 0,9 m. repertus a. fere 1879 in Africa in loco qui vocatur Suk el-Khmis hodie, a Romanis saltus Burunitanus. Non longe inde in vico Gasr-Mezuar proliit similis querela cum adiecto simili decreto imp. Commodi a. 181, edita Ephem. epigr. 5 n. 465 et Ⓔ 8 S, 14428; sed ex ea quae supersunt frustula parum intelleguntur. De Burunitano decreto commentatus sum Hermae vol. 15,386 sqq. (Ges. Schr. 3,153 seq.).*

- col. 1. . . linearum quinque primarum fines: -tius<sup>(2)</sup>-os<sup>(3)</sup>-rm<sup>(4)</sup>e<sup>(5)</sup>t.
- col. 2. . . . . [Procuratoris tui intellegis praevagationem],<sup>o</sup> quam  
2 non modo cum<sup>2</sup> Allio Maximo adv[er]sario nostro, set cum omni-  
3 bus fere [con]ductorib(us) contra fas atq(ue) in perniciem<sup>o</sup> ratio-  
5 num tuarum sine modo exercuit,<sup>o</sup> ut non solum cognoscere per tot  
6 retro<sup>o</sup> annos instantibus ac supplicantib(us)<sup>o</sup> vestramq(ue) divinam  
8 subscriptionem<sup>o</sup> adlegantibus nobis supersederit, ve<sup>o</sup>rum etiam hoc  
10 eiusdem Alli Maximi<sup>o</sup> [c]onductoris artibus gratiosissimi<sup>o</sup> [an?]imo  
12 indulserit, ut missis militib(us)<sup>o</sup> [in e]undem saltum Burunitanum  
13 ali<sup>o</sup>[os nos]trum adprehendi et vexari, ali<sup>o</sup>[os vinc]iri, nonnullos  
15 cives etiam Ro<sup>o</sup>[manos] . . . virgis et fustibus effligi iusse<sup>o</sup>[rit,  
17 scilic]et eo solo merito nostro, qu<sup>o</sup>[od euntes] in tam gravi pro  
18 modulo me<sup>o</sup>[diocritat]is nostrae tamq(ue) manifesta<sup>o</sup> [iniuria im]-  
20 ploratum maiestatem tu<sup>o</sup>[am, immodesta] epistula usi fuissetus.  
21 Cu<sup>o</sup>[ius nostrae in]iuriiae evidentia, Caes(ar),<sup>o</sup> [inde profec]to potest  
23 aestimari qu<sup>o</sup>[od] . . . . . quidem, quem maiesta<sup>o</sup> . . . . . [ex]-  
25 sistimamus vel pro<sup>o</sup> . . . . . t omnino cognos<sup>o</sup> . . . . . plane grati-  
27 ficati<sup>o</sup> . . . . . mum invenerit<sup>o</sup> . . . . . nostris, quibus<sup>o</sup> . . .  
30 . . bamus cogni<sup>o</sup> . . . . . beret inte<sup>o</sup> . . . . . tare operas<sup>o</sup> . . . ret  
33 ita tot pe<sup>o</sup> . . . . . ieri . . .

(deficiunt quaedam)

1) Quod genus vectigalium intellegendum sit, non liquet. — Cf. titulum in ripa Tiberis repertum, Ⓔ 6,2,8594 = Or. 3348: Quidquid usuarium (i. e. usui ipsius emptoris destinatum) invehitur, ansarium non debet. — 2) modicum.

col. 3. . . . [*Idque co*]mpulit nos miserrimos homi<sup>2</sup>[*nes iam rar*]sum 1  
 divinae providentiae ° [*tuae suppl*]icare. Et ideo rogamus, sa<sup>2</sup>cra- 3  
 tissima imp(erator), subvenias. Ut kapite le<sup>2</sup>gis Hadriane, quod 5  
 supra scriptum est, ad<sup>2</sup>emptum est, ademptum sit ius etiam proceb.<sup>1</sup>, 6  
 ° nedum conductori, adversus colonos am<sup>2</sup>pliandi partes agrarias 7  
 aut operar(um) prae<sup>2</sup>ditionem iugorumve: et ut se habent littere 9  
 ° proc(uratorum), quae sunt in ta<sup>2</sup>(b)ulario tuo tractus Kar<sup>2</sup>thag(i- 10  
 niensis), non amplius annuas quam binas ° aratorias, binas sartorias, 12  
 binas messo<sup>2</sup>rias operas debeamus<sup>2</sup> itq(ue) sine ulla contro<sup>2</sup>versia 13  
 sit, utpote cum in aere inciso et ab ° omnib(us) omnino undiq(ue) 15  
 versum vicinis nostr[is]<sup>3</sup> ° perpetua in hodiernum forma pra[e]st[is]- 16  
 t[is]u<sup>2</sup>tum et proc(uratorum) litteris, quas supra scripsimus, ° ita con- 17  
 f[ir]matum. Subvenias, et cum homi<sup>2</sup>nes rustici tenues manu<sup>2</sup>m 19  
 nostrarum ope<sup>2</sup>ris victum tolerantes conductori profusis ° largitio- 20  
 nib(us) gratiosis<sup>2</sup>(si)mo impares aput ° proc(uratores) tuos simu[s], 22  
 quib(us) [p]er vices successi<sup>2</sup>on(is) per condicionem conductionis 23  
 notus est, ° miserearis<sup>4</sup> ac sacro rescripto tuo non ampli<sup>2</sup>us prae- 24  
 stare nos, quam ex lege Hadriana et ° ex litteras proc(uratorum) 26  
 tuor(um) debemus, id est ter ° binas operas, praecipere digneris, ut 27  
 bene<sup>2</sup>ficio maiestatis tuae rustici tui vernulae ° et alumni sal- 28  
 tu<sup>2</sup>m tuorum n(on) ultr(a) a conduc<sup>2</sup>torib(us) agror(um) fiscalium 30  
 inquietem[ur].

(deficiunt quaedam)

col. 4. [*Imp. Ca*]es. M. Aurelius Commodus An<sup>2</sup>[toni]nus Aug(ustus) 1  
 Sarmat(icus) Germanicus ° maximus Lurio Lucullo et nomine a<sup>2</sup>liorum. 3  
 Proc(uratores) contemplatione dis<sup>2</sup>ciplinae et instituti<sup>5</sup> mei ne plus ° 5  
quam ter binas operas<sup>6</sup> curabunt, ° ne quit per iniuriam contra 6  
perpe<sup>2</sup>tuum formam a vobis exigatur. ° Et alia manu: Scripsi. Re 8  
 cognovi.

1) *Errore quadratarii; littera b abundat; forma procc. = procuratoribus, geminata littera c pluralis significandi causa, per totum instrumentum adhibita est.* — 2) *In lapide Mezuarensi lacero toto leguntur haec: ut aratorias IIII, sartorias IIII, messicias IIII.* — 3) *Verba lecto legis capite ita sit ut culpa quadratarii omissa post nostris inserit Mo.* — *cum* in aere incis(um) (*pro* inciso) ut a — vicinis nostris perp. — forma praeceptu(m) tum et proc. lit. — confirmatum proponit Joh. Schmidt. — 4) *miserinus vel miserianus.* — 5) [*VII Col. 4 initium usque ad instituti (vox Commodi perii) redit in lapide quodam @ 8 S, 14451, cuius in parte sinistra haec praemissa sunt: exe(mplum) | sac(rum) | pre|scri|ptu(m) | unc, quae verba barbare corrupta esse ex formula exemplum sacri rescripti censet Mo.*] — 6) *Comma ne — operas insititium videtur.*

- 10           ° Exemplum epistolae proc(uratoris) e(gregii) v(iri). ° Tussanius  
 12 Aristo et Chrysanthus ° Andronico suo salutem. Secundum ° sacram  
 14 subscriptionem domini n(ostri) ° sanctissimi imp(eratoris), quam ad  
 15 libellum ° suum datam Lurius Lucullus [misit] . . . (erasi versus sex)  
 22       [Et ali]\_a manu: [Opt]amus te feli°cissimum be[ne vive]re.  
 24 Vale. Dat(a) ° pr(idie) idus Sept. Karthagine.  
 25           ° Feliciter ° consummata et dedicata ° idibus M[a]jis Aureliano  
 27 et Corne°lian[o] cos[s.], cura agente ° C. Iulio . . . ope Salaputi  
 mag(istro).

VII 87. Rescriptum Severi et Caracallae de longae pos-  
 sessionis praescriptione (a. 199).

*E pap. B. U. 267. Ed. Krebs, commentariis instruxerunt Dareste Nouvelle Revue 1894, 692, Mittcis, Hermes 30, 612 sq., Mo. Z. S. St. 16, 195, 22, 143 (Ges. Schr. 1, 477. 2, 369 not. 1). — Cf. Paul. sent. 5, 2, 4. — Cf. caput XIV.*

- 1 [ca. 20] λογ( ) [Αὐτοκρ]ῶ[α]τ[ωρ] Καῖσαρ ° [Λούκιος Σεπτίμιος Σεουῆ-  
 3 ρ]ος Πέρο[τ]ιναῖ[ς] [Σε]βαστὸς ° [Ἀραβικὸς Ἀδιαβη]νικὸς . . . ° [Παρ-  
 5 θικὸς Μέγιστος] καὶ αὐτοκρά[τωρ] Καῖσαρ ° [Μᾶρκος Αὐρή]λιος  
 6 Ἀντωνεῖνος Σεβαστὸς ° Ἰουλιανῆ Σω[σθ]ενιανοῦ διὰ Σωσθένους ° ἀν-  
 8 δρός. [Μ]ακρᾶς νομῆς παραγραφῆ[ς] ° τοῖς δικαί[α]ν αἰτ[ί]αν ἐσχη-  
 9 κόσι καὶ ἄνευ ° τινὸς ἀμφισβητήσεως ἐν τῇ νομῇ ° γενομ[έν]οις  
 11 πρὸς μὲν τοὺς ἐν ἄλλο[τ]ρίᾳ πόλει διατρεῖβοντας ἐτῶν εἴκοσι  
 12 ° ἀριθμῶ βεβαιοῦται, τοὺς δὲ ἐπὶ τῆς ° αὐτῆς ἐτῶν δέκα. °  
 14 Προετέθη ἐν Ἀ[λε]ξανδρείᾳ ἡ L Tῦβι γ̄.

*Imp. Caesar L. Septimius Severus Pertinax Augustus Arabi-  
 cus Adiabenicus . . . Parthicus Maximus et Imp. Caesar M. Aure-  
 lius Antoninus Augustus Iulianae Sostheniani filiae per Sosthenem  
 maritum. — Longae possessionis praescriptio eis, qui iustum initium  
 habuerunt et sine ulla controversia in possessione fuerunt, adversus  
 eos qui in alia civitate degunt annorum viginti numero firmatur,  
 adversus eos autem qui in eadem (degunt) annorum decem. — Pro-  
 posita Alexandriae die 30. Dec.*

VII 88. Rescripta duo Severi et Caracallae de trans-  
 actionibus (a. 200).

*E pap. Amherst II 63. Descr. Grenfell et Hunt. Mo. Z. S. St. 19, 143  
 (Ges. Schr. 2, 369).*

- I. [Αὐτοκράτωρ] Καῖσαρ Λούκιος Σεπτίμιος Σεουῆρ[ος] Εὐσεβῆς  
 [Περτινάξ Σεβ]αστὸς Ἀραβ[ι]κός [Ἀδιαβηνικὸς Παρθ]ικὸς Μέγιστος



[καὶ Αὐτοκράτ]ωρ Καῖσαρ Μάρκος Αὐρήλιος Αντων[ε]νος  
[Εὐσεβῆς Σεβ]αστὸς Ἀρτεμιδώρω τῷ καὶ Ἀγιλλαῖ.

Τοῖς

. . . . . οἰς] συνκαταθέμενος βραδέως μέμφη τὰ 5  
. . . . . πρ]οετέθη ἐν Ἀλεξάνδρεια ἧ (ἔτει) Φαμενώθ ιη̄.

*Imp. Caesar L. Septimius Severus Pius Pertinax Aug. Arabicus Adiabenicus Parthicus Maximus et Imp. Caesar M. Aurelius Antoninus Pius Aug. Artemidoro cui et Achilli. — Eis [quae convenerunt?] cum consenseris sero reprehendis quae [?]. — Proposita Alexandriae.*

II. (ca. 10) τῶν κυρίων Σεουήρου καὶ Ἀντωνίνου

(10) Ε]ὐδαίμονος τὸ συμβό[λ]αιον ἀποδοθῆναι 10

(10) ] καὶ ἄκυρον ἐκ τῆς διαλ[ύ]σ[ε]ω[ς] φανέν καὶ<sup>1</sup>

]υ γενομένην κέλε[υσι?]ν δηλοῖ συνθη-

]νο . [ . . ] εαν . . [ . . . . ] . σει. Προετέθη

ἐν Ἀλεξάνδρ]εια ἧ (ἔτει) Φ[αμε]νώθ κδ. [Ἀντινοῖτικόν]

89. Epistula Severi et Caracallae ad Tyranos a. 201.

Ⓔ 3,781 cf. p. 1009. Dess. 423. *E tabula marmorea, a. 1847 in ripa fluminis Tyrae (hodie Dniestr) in Bessarabia prope urbem Ak-Kerman effossa, primum edita in actis soc. hist. Odessitanae. Initium supplevit Mo. In tabula extat extrema pars rescripti impp. Severi et Caracallae, quod, adiecta epistula ad alium scripta, praesidi provinciae transmiserunt Tyranis edendum. Promulgatur hoc lapide addito epilogo graeco.*

[*Misimus tibi epistulam ad Heraclitum, unde intelleges, quid staturimus de immunitate, quam Tyrani sibi concessam esse contendunt. Quam licet admittere non soleamus nisi privile-*

*gii auct[oritate perpensa et origine immu-* 1

*nitatis inspecta, quod us[urpatum esse diu qua]-*

*qua ratione videbatur, cum iusta [moderati]-*

*one servavimus, ut neque ipsi cons[uetudi]-*

*ne diuturna pellerentur, et in poster[um]* 5

*decreta civium adsumendorum consil[is]*

*praesidis provinciae c[larissimi] v[iri] perpendentu[r].*

*Exemplum epistulae ad Heraclitum.*

1) *De instrumento (solutionis?) videtur tractari propter transactionem irrito facto; ceterum de sententia parum constat.*

- Quamquam Tyranorum civitas oregonem  
 10 dati beneficii non ostendat, nec facile, quae  
 per errorem aut licentiam usurpata sunt, praescriptione temporis confirmantur<sup>1</sup>, tamen,  
 quoniam divi Antonini parentis nostri<sup>2</sup> litteras, sed et fratrum imperatorum<sup>3</sup> cogitamus, item  
 15 Antonii Hiberi gravissimi praesidis, quod attinet  
 ad ipsos Tyranos quiq; ab iis secundum leges  
 eorum in numerum civium adsumpti sunt, ex pristino more nihil mutari volumus. Retineant  
 igitur quaqua ratione quaesitam sive possessam<sup>4</sup>  
 20 privilegii causam in promeritis quoque rebus, quas tamen pristino more professionibus  
 ad discernenda munifica mercimoniorum edendas esse meminerint. Sed cum Illyrici fructum<sup>5</sup>  
 per ambitionem deminui non oporteat, sciant  
 25 eos, qui posthac fuerint adsumpti, fructum  
 immunitatis ita demum habituros, si eos legatus  
 et amicus noster v(ir) c(larissimus) iure civitatis dignos esse decreto pronuntiaverit. Quos credimus satis  
 abunde quae sibi consultum, si grati fuerint, existimatos, quod origine beneficii non quaesita  
 30 dignos honore cives fieri praeceperimus.

Ἄουτίνιος Τέρτυλλος<sup>6</sup> ἄρχουσι βουλῆ δῆ-  
 μω Τυρανῶν χαίρειν. ~

- Ἀντίγραφον τῶν θεῶν γραμμάτων, πεμ-  
 35 φθέντων μοι ὑπὸ τῶν κυρίων ἡμῶν ἀνει-  
 κήτων καὶ εὐτυχιστάτων ἀτοκρατόρων,  
 τούτοις μου τοῖς γράμμασιν προέταξα, ἵ-

*Ovinium Tertullus magistratibus ordini populo Tyranorum salutem. — Exemplar divinae epistulae, missae mihi a dominis nostris invictis felicissimis imperatoribus, meis litteris his praemisi, ut*

1) Cf. *D. 1,3,39*: Quod — introductum — errore primum, deinde consuetudine obtentum est in aliis non obtinet. — 2) *i. e. divi Pii*. — 3) *i. e. M. Aurelii et L. Veri*. — 4) *Nota* possessionem privilegii, ut supra p. 254 n. 2 poss. civitatis. — 5) *i. e. vectigalis regionum a Danuvii fontibus usque ad mare Ponticum; v. App. Illyr. 6*. — 6) *D. 49,15,9*: Ovinium Tertullum, praesidem provinciae Mysiae (*i. e. Moesiae*) inferioris.

πως γνόντες τὴν θείαν εἰς ὑμᾶς μεγαλο-  
 δωρίαν τῆ μεγάλλῃ αὐτᾶν τύχῃ εὐχαριστή-  
 σητε. Ἐβρῶσθαι ὑμᾶς καὶ εὐτυχεῖν πολ-  
 λοις ἔτεσιν εὐχομαι.

40

Ἀπεδόθη πρὸ

ἰγ' καλανδῶν Μαρτίων Ληγεῶνος<sup>1</sup> ἡ'.  
 Ἀνεστάθη ἐπὶ Μουκιανοῦ καὶ Φαβιανοῦ  
 ὑπάτων ἐν τῷ εμ.π' ἔτει<sup>2</sup>,  
 ἀρχῆς Π. Αἰλίου Κλαυδίου<sup>3</sup>.

45

*cognita divina erga vos munificentia Genio eorum gratias agatis.  
 Valere vos cupio et multis annis felicitate gaudere.*

*Accepta ante diem XIII kal. Mart. Lenaeone VIII<sup>1</sup>. Pro-  
 posita Muciano et Fabiano coss. anno CXLV<sup>2</sup>, archonte P. Aelio  
 Calpurnio.*

VI 90. Decretum Gordiani ad Scaptoparenos a. 238.

*Petitio vicanorum Scaptoparenorum (qui vicus fuit in territorio Pauta-  
 liensi prope eum qui nunc est Dschumaja in Bulgaria) directa ad impera-  
 torem Gordianum propter exactiones militum per agros eorum transeuntium  
 a Mo. tractata est in ZSt. 12, 244 (Ges. Schr. 2, 172 sqq.). Hoc loco inde non  
 repetimus nisi (I) praescriptionem apographi et (II) precibus praemissam  
 adnotationem, adiectam videlicet ab iis qui epistulis principis praeferunt,  
 III) deinde decretum imperatoris; ipsas preces Graece scriptas collocatas  
 inter adnotationem et decretum neque integras servatas omisimus.*

(I.) Bona fortuna. Fulvio Pio et Po<n>tio<sup>4</sup> Proculo cons.  
 XVII kal. Ian. descriptum et recognitum<sup>5</sup> factum ex libro libellorum  
 rescriptorum<sup>6</sup> a domino nostro imp. Caes.<sup>7</sup> M. Antonio Gordiano Pio  
 Felice Aug. et propositorum<sup>8</sup> Romae<sup>9</sup> in porticu thermarum Traiana-  
 rum in verba <q(ae) i(n)fra s(cripta) s(unt)<sup>10</sup>.

(II.) Dat(um) per Aur(elium) Purrum mil(item) coh(ortis) X

1) Mensis anni Milesiaci. — 2) i. e. a. 145 postquam a Romanis a. 57  
 p. C. Romanae dicionis facta est Tyra. — 3) i. e. magistratus municipalis  
 Tyrani, qui adscripsit et diem quo accepit epistulam (ἀπεδέθη), et annum,  
 quo publice proposita est (ἀνεστάθη). — 4) rotio. — 5) it recognitum. —  
 6) fxii bro ubellorum rescriptorum. — 7) cais. — 8) Docuit nuper demum  
 inventus lapis hic etiam rescripta proponere in usu fuisse imperatoribus,  
 nec iam dubitatur, quid velit propositio in subscriptionibus constitutio-  
 num saepissime adscripta. Cf. Karlowa Röm. Rechtsgesch. 1, 651, Mo. l. c.  
 p. 258 sq. — 9) it propociturum fomai. — 10) portico. iprmarum tr. iana-  
 rum in vebaiss.

[pr(aetoriae) p(iae f(idelis) G]ordiana[e] [centuria] <sup>1</sup> Proculi con[vi]-  
canu[m] <sup>2</sup> et con[p]ossess[o]rem <sup>3</sup>.

(Sequuntur preces)

(III.) Imp. Caesar M. Antonius Gordianus Pius Felix Aug. vika-  
nis per Pyrrum mil. conpossessore[m]. Id genus qu[ae]rellae prae-  
cibus intentum an[te] iustitia pr[ae]sidi potius super his quae  
adlegabuntur instructa discinge [q]uam rescripto principali certam for-  
mam reportare debeas. Rescripsi. Recognovi.<sup>4</sup> Signa.

VII 91. Rescriptum de cessione bonorum (a. 200).

E pap. BU 473, ed. Wilcken. Cf. Mitteis, *Hermes* 32, 651 sqq.

- 1 Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Λο[ύκι]ος Σε[πτίμι]ος Σεουήρος Εὐσεβής  
Πέρτιναξ<sup>1</sup> ° Ἀραβικὸς Ἀδιαβαινικὸς Παρθικὸς Μέγιστος καὶ Αὐτο-  
κράτωρ Καῖσαρ ° Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνείνος Εὐσεβής Σεβ[α]-  
στοὶ . . . . .] ° Ἀφίστασαι τῶν ὑπαρχόντων ἐγκηδε [. . . . .]  
5 ° πῖνας<sup>5</sup> ὑπομένεις<sup>6</sup> μετὰ τὸ ἐκστῆναί σε[. . .] ° νομοθετῆσαι, ὅτι  
οὐ γρη̄ τούτῃ ἐξίστασιν? ποιήσαντας<sup>7</sup> ° ἐνέχσθαι οὔτε πολι-  
τικοῖς<sup>6</sup> οὔτε ἰδιωτικῶς πράγμασιν οὔτε ° ἄλλη τινὶ ἐκτείσει<sup>6</sup> κρα-  
12 τίσθαι<sup>6</sup>, ἀλλὰ ἀπολύσθ[αι?] (sequentia non intelleguntur) °. (ἔτος)  
η''<sup>8</sup> Φαρμουθ[ι . . .] Ἐρρωσο. ° [A]ύρηλιῶ Ἀπολλωνίῳ τῷ καὶ Σωτήρι  
στρ(ατηγῶ) (sequuntur alia).

Imperator Caesar L. Septimius Severus Pius Pertinax Arabicus  
Adiabenicus Parthicus Maximus et Imp. Caesar M. Aurelius Antoni-  
nus Pius Augusti . . . Abstines bonorum (possessione?) . . . post cessionem  
leges tulisse, non oportere eos qui bonis cesserunt teneri nec  
publicis nec privatis debitis nec alia solutione urgeri, (sequentia non  
intelleguntur) Anno 8. — Pharmuthi . . . Vale. Aurelio Apollonio  
cui et Soteri magistro pagi. (Sequuntur alia.)

VII 92. Rescriptum ad Aurelium Severum de litibus  
destitutis, Diocletiani ut videtur (a. 293?).

E pap. Amherst II, 27, descr. Grenfell et Hunt. — Commentariis in-  
struxerunt Mo. ZSSt. 22, p. 194, qui partem collectionis esse vidit; Graden-

1) recordianaic. — 2) concanun. — 3) conpossess. rem. — 4) Res-  
scripsi, scil. imperator. Recognovi, scil. ab actis qui hoc exemplar cum  
descripsisset et recognovisset (cf. *Decretum proconsulis Sardiniae* v. 2).  
*Scaptoparenis* misit; cf. *Diploma militis peregrini* II, 5 et *decretum Com-  
modi* 4, 9. — 5) Fortasse scriptum τῖνας. — 6) Intellege l. 5 ὑπομένεις, l. 7  
πολιτικοῖς, l. 8 ἐκτείσει, κρατείσθαι. — 7) ἐκστασιν ποιήσαντας Mitteis. — 8) *Mart./  
April 200 p. Chr.*

witz ZSSt. 23, p. 356 sqq., qui Diocletiano et anno 293 attribuit propter genus dicendi. — *Lin. 16* vel 15 aliam partem collectionis incipit, forte ex libro de extraordinariis iudiciis desumpta.

(*vestigia octo linearum.*)

. . . .] debere . [q] . pat. q̄d . . . bus fiet ac . . . . . Const. 9  
 [. . . .] c̄c̄q̄sul. . . . .<sup>1</sup> ] Aurelio Severo . [. . .] . . . c . . . e Rescriptum 10  
 . . . . se . . . ationibus impetratum ° si contra reum narratio falsi 11  
 eligitur posse nocere constat; neque litem institutam ° diu trahi iura 12  
 [pe]mittunt; si quidem contra eum etiam qui post litem institutam  
 desti<sup>o</sup>tit, huius[<sup>o</sup>]di passis quaestionem c[. . .] operies tuo<sup>2</sup> desti- 13  
 tutori a . . . r . o . s consulan<sup>o</sup>tur<sup>3</sup>; propter quod aditus rector 14  
 provinciae pro e . . . . . tore . . . are [8] rogen [. . .] ° litem institutam 15  
 aut de[. . .] . . meg . . . ro saepe constitutum . . . c[is] ° repete po. n. 16  
 inonil . . [. . .] . . . ast . . . x . t . de extraordinariis iudiciis [10] °  
 nondum actionem . . [. . .] . . dit agere . . . o com . . . . . en . . . . . [ 17  
 (*vestigia quinque linearum.*)

VII 93. Rescriptum Philipporum ad colonos vici  
 cuiusdam Phrygiae.

Ⓞ 3 S, 14191. *Rep. a. 1897 prope Altyn Tasch in vico Yapuldjan Appiae Phrygiae.* — *Ed. qui reperit J. G. Anderson, Journal of hellenic studies 17, 418; 18, 340; repet. Schulten, acta Inst. Germ. Rom. 1898 p. 232; Scialoja Bullettino dell' ist. di dir. rom. 11, 58.* — *Nos, ut in n. 90, preces mutilas graece scriptas omisimus.* — *I est epistola in precibus citata, II rescriptum ad preces datum.*

I. Quae libello complexi esti[s, ad procos. misimus], ° qui dabit 36  
 operam, ne d[iu]tiu⟨i⟩s querell[is locus sit].

II. Ἀγαθῶν τούτων.

1

Imp. Caes. M. [Iulius P]hi[lippus p. f. Aug.] et [M. Iulius Philip- 2  
 pu]s n[o]bilissimus Caes. M. Au[r(elio) Eglecto]<sup>4</sup> ° per Didymum mili[t]e[m 3  
 f]rum.<sup>5</sup> — Proconsule v. c. perspecta fide eorum quae [adlegastis, si]  
 quid iniuriose geratur, ad sollicitudinem suam revocabit [V]a[l]e.

VI 94. Edictum Constantini de accusationibus.

*Edicti Constantini de accusationibus praeter epitomam, quam servarunt codices constitutionum duo Theodosianus 9,5,1 et Iustinianus 9,8,3 tria exem-*

1) = caesaribus consulibus, hic est finis praecedentis rescripti. — 2) sic Grenfell et Hunt; e[dict]o perpetuo Gradenwitz e simulacro. — 3) destitutoria formula consularum exspectes. — 4) Is nomine concilii preces miserat. — 5) miligenerum.

plaria lapidi incisa ad nos pervenerunt, primum sine dubio in Asiae civitate aliqua olim propositum indeque saec. XVI delatum Patavium, editum autem cum Patavinis Œ 5,2781; secundum nuper repertum Lytti in Creta a Friderico Halbherr, editum in Eph. epigr. 7,416, tertium nuperime a Benndorfio repertum in oppido Lyciae Tlo. — *Damus*, minoribus praetermissis, secundum fragmentum Cretense ad id etiam versibus numeratis, in quo deficientia quae e Patavino adsumuntur, uncis quadratis, quae ex Lycio, linea subducta notavimus, scilicet expressa omnia litteris rectis; inclinatatis quae dantur, suppleta sunt coniectura.

[E]xemplum sacri edicti <sup>1</sup>.

(4) ips (5) probatum est plurimos non [s]o[lum]

fortunis (22) accusationis (5)

[n]onnum[quam] (8) eiusmodi causis tam e[o]s qui accus[an]tur

5 quam qui [ad test]imonium voc[an]tur gravissimis vexatio[ni]-  
bus adfici. Un[de c]ons[ul]lentes se[cur]itati provinciarum nos-  
strarum eiusmodi remedi[a] prospeximus, ut accusator quidem  
non omnimodo <sup>2</sup> de iudicio repellatur, verum quicumque  
intentionibus suis probationes ad[der]e confidit. habeat

10 adeundi iudicis liberam potestate[m ac ma]nifestis indici-  
is commissi <sup>3</sup> reum detegat, ut pro qua[litate] factorum conpe-  
tenter in eum qui convictus fuerit vindic[et]ur. Quod si minime po-  
tuerit ea quae intentaverit conprobare, scire debet severiori  
[se] sententia subiugandum. Sane si quis alic[ui] maiestatis crimen  
15 intenderit, cum eiusmodi obiectus minime quemquam privile-  
gio dignitatis alicuius a strictiori inquisiti[o]ne tueatur, scia[t]  
se quoque tormentis esse subdendum, si al[iis m]anifestis in-  
diciis atque argumentis accusationem [su]am non potuerit  
conprobare, cum in eo, qui huius esse temeritatis deprehen-  
20 detur, illud quoque tormentis erui oportet[at, c]uius consilio at-  
que instinctu ad accusationem accessisse v[ide]atur, ut ab omni-  
bus tanti comm[issi] consciis vindicta possit r[epo]rtari.

Delatoribus autem quod adeundi quoque iudici[s tam] statutis pa-  
rentum nostrorum quam etiam nostris sanc[tio]nibus inter-

25 clusa sit facultas, omnibus cognitum est, cum eiusmodi homini-  
bus <sup>4</sup> audienti[a non] debeat commodari, qua[ndo] quidem eos  
pro tanti sceleris audacia poenae conveni[at] subiugari.

1) sic Cret.: in epitome est imp. Constantinus Aug. ad Maximum praef. praet. — 2) ab odo incipit Pat. — 3) a ommissi incipit Lyc. — 4) omnibus Cret.

In servis quoque sive libertis, qui dominos vel [p]atronos accusare aut deferre temptant, eiusmodi legem iuxta [a]n-  
tiqui quoque iuris statutum observandam esse censuimus<sup>1</sup>, ut 30  
[s]cilicet professio tam atrocis audaciae statim in admissi ipsius exordio per sententiam iudicis conprimatur ac de[ne]gata audientia<sup>2</sup> partibulo adfixus qui ad [e]iusmodi desperationem processerit, exemplum ceteris praestet, ne quis in posterum aud[ac]iae similis existat.

Sane ut undique versum securitati inn[ocentium] consulatur placet etiam famosos libellos non admitti. Quos sine nomine  
propositos si qui invenerit, statim det[rah]ere atque scindere vel igni debet exurere. In quibus [eti]am iudicium eiusmodi observantiam esse oportebit, ut, si forte ad se talis libellus perlatus fuerit, igni eum praecipiat concremar[is],  
cum eiusmodi scripturam ab audientia iudicis penitus oporteat submoveri; manente contra eos inquisitione  
qui libellos eiusmodi proponere ausi fuerint, ut [re]pert[i] debitis t[em]er[i]-[f]atis suae poenis subiciantur. 40

[S]uper itaque omnibus tam ad praefectos nostros<sup>3</sup> quam [etiam et] praesides et rationalem et magistrum privat[ae] scripta direximus<sup>4</sup> quorum exempl[ar]i alio [e]dicto no[stro] [pr]o[dit]o cuiusmodi lege[m] statutumque cont[ineat], plenissime declaratur<sup>5</sup>. 45

P. P. kal. Ian. Volusiano et Anniano eos.<sup>6</sup>

VI 95. Fragmentum constitutionis contra Caesarianos.

CE 5, 2781 l. 31—34. 'Extremum caput textus Patavini cum absit ab exemplo Cretensi et caput id quod in Cretensi ultimum est contineat quae leges omnes fere claudit clausulam de forma promulgationis, sine dubio pars est constitutionis diversae. Argumentum quoque ei coniecturae favet; nam extremum caput textus Patavini speciem prae se fert exordii legis contra Caesarianorum delicta emissae.' Mo. Eph. epigr. 7, 417.

° [Fidem, ut] no[st]is, conscientia vestra, quae testis est, praebet, 31  
eam summam clementiae ° [nostrae res]pectibus et fuisse semper et 32

1) censemus Lyc. — 2) in denegatur (sic) audien finit Lyc. — 3) praetorio praefectos intellege. — 4) Imperator epistulas, quas ante ad magistratus dixerit, ait promulgare se edicto ad populum emisso. — 5) Sequitur in textu Patavino caput quod subiungitur sub n. 95. — 6) Ut inscriptio plena ita subscriptio adest in epitoma sola. Errata autem sit necesse est altera utra; nam a. 314 Ian. 1 praefectus urbi fuit Rufius Volusianus item consul; contra Valerius Maximus praefectus urbi fuit ab a. 319 Sept. 1 usque ad a. 323 Sept. 1.

esse curarum, ut beatitudo urbis Romanae, [*quae nutibus*] nostris obtemperat, adversus omnes omnino calumnias, quas in universum [*ibi genu*]s Caesarianorum desperatio porrigebat, firmissimis munita  
33 securitatibus ° [*tuta sit*].

VII 96. Edictum Iuliani de auro coronario (a. 361).

*E pap. Fayûm 20; edd. Grenfell et Hunt et Hogarth, qui verba passim corrupta restituerunt (nonnulla emend. Wilamowitz Gött. gel. Anz. 1901 p. 36 not. 3 et Buecheler Rh. Ph. 56 p. 327). — Iuliani esse demonstravit Dessan revue de philologie 1901, 285. — (Ex priore pagina haec tantum supersunt.)*

Εὐσε|βῆς Εὐτυχ[ῆ]ς Σεβαστὸς . . [ὔ]πατος [πα]τῆρ πατρίδο[ς] . .  
pag. II, 1 ὁ[π]ω[ς] μὴ διὰ τὸ τῆς χαρᾶς τῆ[ς] ἑαυτῶν δῆλωσιν ποιήσασθαι  
2 ε . . . νη<sup>1</sup> ἐπ' ἐμοὶ παρελθόντι ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ° εἰστε[λ]εῖν βια-  
σθεῖεν μείζω ἢ δύνανται. ὄθεν μοι παρέστη τὸ βούλευμα τοῦτο  
3 οὐδὲ ἀποδέοντι παραδιγμάτων ° ἐν οἷς Τραιανόν τε καὶ Μάρκον  
τοὺς ἑμαυτοῦ προγόνους Αὐτοκράτορας δὲ μάλιστα δὴ θαυμάσαι  
4 ἀξίους ° γεγενημένους μιμῆσθαι ἐμελλον, ὧν καὶ πρὸς τᾶλλα τὴν  
5 προαίρεσιν ζηλοῦν ἐγὼ γνώμην νῦν ἐμὴν ποιούμαι, ° ὡς εἴ γε μὴ  
τὸ τῆς π[α]ρὰ τοὺς καιροὺς δημοσίας ἀπορίας ἐμποδῶν ἦν, πολὺ ἂν  
6 φανερωτέρην τὴν ἑμαυτοῦ ° μεγαλοψυχίαν ἐπίδεικ[ν]ύμενος οὐδ' ἂν  
ἐμέλλησα ὅσα καὶ εἶ τι<sup>2</sup> ἐκ τοῦ παρελθόντος χρόνου ἐκ τῆς τοιου-  
7 τοτρό<sup>ο</sup>που συντελείας κατιὸν ὠφίλετο, καὶ ὅποσα πρὸς τὴν Καί-  
8 σαρος προσηγορίαν ἐπὶ τῷ τῶν [σ]τεφάνων ἰνόματι ° ψηφισμένα  
πρότερον καὶ ἔτι ψηφισθησόμενα κατὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ὑπὸ τῶν  
9 πόλεων εἶη<sup>3</sup>, καὶ ταῦτα ° ἀνεῖναι. ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐκ οἴομαι, δι' ἃ  
μεικρὸν ἔνπροσθεν εἶπον· ταῦτα δὲ μόνον εἰ[σ]τελέ[σ]ειν<sup>4</sup> τὰς πόλεις,

*ne manifestum facientes quantopere gaudeant me pervenisse ad imperium, impendere cogantur plus quam facere possint. Unde cepi consilium non carens exemplis, quibus Traianum et Marcum, maiores meos, imperatores summa admiratione dignos, imitari volui, quorum, etiam in aliis instituta, aemulari in animo est; iam, nisi misera publicarum rerum inopia impedimento esset, multo manifestiorem magnanimitatem meam demonstrarem nec dessem, quominus et si quae praeteriti temporis ex eiusmodi tributo cumulata debebantur et quae ad Caesaris nominationem nomine coronarii decreta antea sunt et quae decernentur ob eandem causam ab oppidis, etiam ea remitterem. Sed id quidem non opinor, propter id*

1) ἱκανὴν coni. Wilamowitz — 2) εἶ τι Wilamowitz; antea legebatur ἔτι.  
— 3) ἔτι Wilamowitz; concedunt G. et H. — 4) εἰ[σ]τελέ[σ]ειν, cf. v. 2.



° ὡς ἐκ τῶν παρόντων ὄρω, δυναμένας οὐ παρῆιδον. διόπερ ἴστωσαν 10  
 ἅπαντες ἐν ταῖς πόλεσιν ἀπάσαις ° ταῖς τε κατ' Ἰταλίαν κα[ί] ταῖς 11  
 ἐν τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν τὰ καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει τῆς ἑμαυτοῦ ἀρχῆς  
 τῆς Αὐτοκράτορος, ° ἐρ' ἦν καὶ βουλομένων καὶ εὐχρημένων ἀπάν- 12  
 των παρῆλθον, ἀντὶ τῶν χρυσῶν στεφάνων χρῆματα ἀνδ' . . . ἡ ° θέντα 13  
 ἀνεῖναι αὐταῖς, ταῦτα δὲ οὐ διὰ περισυσίαν πλοῦτου ποιοῦντα ἀλλά  
 διὰ τὴν ἑμαυτοῦ προαίρεσιν δι' ἡ ° σ ἀεὶ [ἐ]πεὶ Καῖσάρ εἰμι καὶ περι- 14  
 κέμηκα τὸ κλίνον ἀναλήψασθαι οὐχ ὄρων ζητήσεσιν ἀλλὰ σωφρο-  
 [σύνη], ° μόνον οὐ πρὸς τὸ ἴδιον γεινομένων ἀναλωμάτων. οὐδὲ γὰρ 15  
 τοῦτό μοι σπουδαίετε[ρο]ν ἐξ ἀπάντω[ν κρατεῖν]¹ ° χρημάτων, πλὴν 16  
 μᾶλλον φιλανθρωπίᾳ τε καὶ εὐεργεσίαις συναύξειν ταύτην τὴν ἀρχήν,  
 ἵνα ἐμοῦ ° καὶ τοῖς ἡγεμόσιν τοῖς κατ' ἐπιτροπείας παρ' ἐμοῦ 17  
 ἀπεσταλμένοις, οὓς ἐγὼ εἰς τὸ ἀκριβέστατον δοκιμάσας ° καὶ προσελ- 18  
 μενος [ἀ]πέστειλα, κἀκείνοις συμβούλευμα εἶη ὡς μετριοτάτους παρ-  
 ἔχειν αὐτούς. μᾶλλον ° γὰρ δὴ καὶ μᾶλλον [ο]ἱ τῶν ἔθνῶν ἡγε- 19  
 μόνες καταμάθοιεν ἂν μεθ' ὅσης αὐτοὺς προθυμίας φεῖδεσθαι καὶ  
 ° προορᾶσθαι τῶν ἔθνῶν οἷς ἐφροστήκασι προσήκει, ὅποτε καὶ τὸν 20  
 Αὐτοκράτορα ὄραν παρῆι αὐτοῖς ° μετὰ τσοσούτης κοσμιότητος 21  
 καὶ σωφροσύνης καὶ ἐγκρατείας τὰ τῆς βασιλείας διοικοῦντα. —  
 Τοῦτου τοῦ ἐμοῦ ° δόγματος ἀντίγραφα τοῖς καθ' ἐκάστην πόλιν 22

*quod paulo antea dixi, ea vero sola (nec amplius) praestare oppida  
 (quantum video) posse me non effugit. Qua de causa sciant omnes  
 omnibus in oppidis et Italiae et in aliis provinciis me pecunias quae  
 occasione inittii imperii mei, ad quod et cupientibus et precantibus  
 omnibus perveni, pro aureis coronis [decretae?] sunt eis remittere, id  
 autem me non ob abundantiam divitiarum facere, sed mea ipsius  
 voluntate, qua semper, ex quo die Caesar sum, adnitebar labentia  
 sustentare, non finium proferendorum desiderio sed moderatione,  
 dum ne ad privatam rem impensae fiant. Neque enim illud mihi  
 magis studio est, ut ex omnibus rebus pecuniam hauriam, immo huma-  
 nitate et beneficiis amplificem hoc imperium, ut etiam praefecti mei  
 ad procuraciones a me delegati, quos post diligentissimam aestima-  
 tionem et selectionem delegavi, etiam illi studeant, ut quam mode-  
 ratissimos se praestent. Magis enim magisque provinciarum recto-  
 res discant, quanto stulio parcere et providere provinciis quibus  
 praesunt eos deceat, si quidem iussi sint omnes Caesarem intueri  
 tanta urbanitate et moderatione et temperantia regnum admini-*

1) suppl. Wilamowitz.

23 ἀρχουσιν γενέσθω ἐπιμελὲς εἰς τὸ δημόσιον μάλιστα ἐστάν[αι] ° σύν-  
 οπτα τοῖς ἀναγιγνώσκουσιν.

(ἔτους) α, Παῦνι λ.

*strantem. — Huius mei edicti exempla unius cuiusque oppidi magistratus curent in publico quam maxime ponere in conspectu legentibus.*

VII 97. Epistulae Valentiniani Valentis Gratiani de  
 provincia Asia (a. 370/371).

*Rep. Heberdey, Anzeiger der Kais. Akademie (Wien) 1905 NX., Jahreshefte des österr. Arch. Inst. 8, Beibl. p. 71. — Schulten, ibid. 9, p. 40. Heberdey, ibid. p. 182. Mitteis, Z. S. St. 26, 490 sq. — Suppl. sunt Sch. et Heb.*

a) Epistula ad Eutropium proc. Asiae de moenibus restituendis et de  
 redivibus fundorum civitatum.

- 1 D. D. D. n. n. n.<sup>1</sup> Auggg. Valentinia[nus, Valens], Gratianus.  
 Hab(e), Eutropi car(issim)e nobis.<sup>2</sup>
- 2 Quod ex red]itibus fundorum iuris re[i p . . . . .<sup>3</sup> quo]s intra  
 Asiam diversis quibusque civitatibus ad instaurand[am mo]enium  
 3 fac[iem . . . . . pr]o certis ° [partibu]s<sup>4</sup> habita aestimatione con-  
 censimus<sup>5</sup> capere quidem urb[e]s singulas beneficii nostri uberem fruc-  
 4 tum et pro [temporum r]efers felici[tate nostror]um a foedo ° prio-  
 ru]m squalore ruinarum<sup>6</sup> in antiquam sui faciem nova reparatione  
 consurgere, verum non integram gra[tiam con]cessi ad [ur]bes sin-  
 5 gulas beneficii ° [perv]enire si quidem pro partibus praestitis redivus  
 civitatum potius q[ua]m ipsi cum redivibus fundi fuerint restitu[en]di  
 6 et ministrandi, idem redivus ab acto[r]ibus ° pr]ibatae<sup>7</sup> rei nostrae  
 et diu miserabiliterque poscantur et vix aegr[*a*]eque tribuantur adque  
 7 id quod amplius e[*x*]isdem fundis super statutum canonem ° [c]ol-  
 liga[*n*]tur, et isdem civitatibus pereat eorundemqu[*a*]e actorum<sup>8</sup>  
 fraudibus devoratum nihil tamen aerario nostro adiciat augmenti  
 8 possitque ° a curialibus vel excultione maiore vel propensiore dili-  
 gentia nonnullus praestitionis cumulus ad gratiam concessionis acce-  
 9 dere, igitur cuncta diligenti coram investigatione perspeximus. ~ Et

1) Domini nostri. — 2) *Primae lineae maioribus litteris scriptae finis super l. 2 instaurandam.* — 3) *Supplendum est aut privatae aut publicae.* — 4) *de hoc suppl. et de l. 5 potius q[ua]m v. Heberdey Jahreshefte 9, 183, n. 185 contra Schulten.* — 5) *leg. concessimus.* — 6) *Ad motus terrae a. 358 et 365 imperatorem alludere monet Schulten.* — 7) *leg. privatae.* — 8) *de actoribus rei priv. cf. @. 3, 26, 8. 9. Schulten l. c. p. 47.*

primum Efesenae urbi, quae Asiae caput est, missa ad nos dudum  
 legatione poscent[*i* ° *p*]artem redituum non fundorum advertimus 10  
 fuisse concessam; unde illi interim quam esse omnium maximam  
 nulla dubitatio est, in parte co[n]c[*e*]essa cum eo fundo quem 11  
 Leucem nomine nostra iam liberalitate detentat, tra[*d*i] centum iuga  
 promulgata sanctione mandavimus, ut eius exemplo quid adhoc ° ista 12  
 in reparandis moenibus profecerit intuentes an reliquis praestandum  
 sit similia, decernamus. Hac sane quia ration[*e*] plenissima, quod  
 intra Asiam rei publicae ° iu[*g*]a esse videantur cuiusque qualitatis 13  
 quantumve annua praestatione dependant, mansuetudo nostra instructa  
 [c]ognovit, offerendam experientiae tu[*a*e] ° credidimus optionem, ut, 14  
 si omnem hanc iugationem quae est per omnem diffusa[*m*] pro-  
 vinciam, id est sex milia septingenta triginta sex semis opim[*a*] °  
 adque idonea iuga, quae praeter vinum<sup>1</sup> solidorum ad fixum semel 15  
 canonem trea milia extrinsecus<sup>2</sup> solidorum annua praestare referuntur,  
 sed et septingenta tr[*i*a *deserta*] ° et iam defecta [a]c sterilia iuga 16  
 quae p[*e*]r illa quae idonea diximus sustinentur, suscipere propria prae-  
 statione non abnuis,<sup>3</sup> petitis maiestas nostra consen[*t*iat], ° s[*c*]ili[*c*]et 17  
 u[*t*] arbitrio tuo per curias singulas omni iugatione dispersa retracto  
 eo redituum modo quem unicuique civitatum propria largitate con-  
 cen[*s*imus<sup>4</sup> ° *r*]eliquam summam per officium tuum rei privatae 18  
 nostrae inferre festines, ut et omnem usuram diligentia[*m*] avidis  
 eripiamus actoribus et si quid extrinsi[*cus*] ° [luc]ri est, cedat ratio-  
 nibus civitatum. Sane quia rerum omnium integram cupimus habere  
 notitiam et ex industria nobis tuam expertam diligen[*t*]a[*m*] ° pol- 20  
 lic]emur, plena te volumus ratione disquirere per omnem Asiam pro-  
 vinciam fundos iugationemque memoratam, qui in praesentem diem  
 ha[*b*ita ° *licitati*]one possideant et quantum per iuga singula rei pri- 21  
 vatae nostrae annua praestatione dependant, qui etiam opimi adque  
 utiles fundi ° . . . .]o gr[. . . ° *s*]ingulis quibusque potentissimis<sup>6</sup> 22  
 fuerint elocati<sup>7</sup> et qui contra infecundi ac steriles in damnum rei  
 nostrae paenes actores ° *f*]uerint d[*e*relict]i s[*c*]ilicet ut omni per 23

1) VINVM corruptum esse ex VI = sex milium vidit Mitteis ZSSSt. 26,493 iam consentiente Heberdey l. c. 9,188 n. 7, qui tamen VIII (unde VIN) fuisse mavult. — 2) Intellege tria milia extrinsecus. — 3) i. e. Eutropius ipse fisco tenetur, cf. Schulten p. 55. — 4) leg. concessimus cf. lin. 3. — 5) fisc]o gr[at]i Schulten. — 6) *cf.* 11,59,10: qui per potentiam fundos opimos ac fertiles occuparunt. — 7) Cf. legem Arae Hadrianae l. 10.

idoneos ratione discussa a⟨c⟩(?) confectis quam diligentissime brevibus  
 24 mansuetudini nostrae veri ° fidem nunt[i]es, u[t inst]ructi super om-  
 nibus amplissimum efficacis industriae praestantiae tuae testimonium  
 deferamus.

**b) Epistula ad Festum proc. Asiae de ludis provincialibus (a. 375).**

*C. Th. 15,5,1. Schulten l. c. p. 61 sqq. — Municipales muneribus etiam in alia civitate fungi, ut liceat, in decurionatum alius civitatis transire, ne liceat, sancitur. Cf. Edicta Praef. Aeg. Ael.*

1 D. D.] D. n. n. n.<sup>1</sup> Auggg. Valen[t]inianus, Valens, Gratia[n]us  
 [Hab(e)?] Feste, [car(issim)e n]ob(is).  
 2 Honorem Asiae ac totius provinci[a]e dignitatem quae ex iudi-  
 cantis pendebat arbitrio, [ex]emplo Illyri[ci] a[d]que [It]alarum ur-  
 3 bium recte perspexi[mus] ° esse firmatum. Nec enim utile videbatur,  
 u[t po]nna conventus publici unius arbitrio gereretur, qu[am] con-  
 4 suet[u]dinis instaurata deberet solemnitas ° exhibere. Ex sententia  
 deni[g]ue factum est, quod divisio officii per quattuor civitates, quae  
 met[r]opolis apu[d] Asiam nominantur<sup>2</sup>, lustralis cernitur edi[tio?] °  
 5 constituta, ut, dum a singulis ex[hi]bitio postulatur, non desit pro-  
 vinciae coronatus nec gr[ati]vis cuiquam erogatio sit futura, cum ser-  
 6 vatis vicibus qu[on]to anno civitas praebat editorem. Nam et  
 [illu]d quoque libenter admisimus quod in minoribus m[un]icipiis  
 7 generatis, quos popularis animi gloria maior ° attollit, facultatem  
 tribui edendi mu[n]eris postulasti, videlicet ut in metropoli Efesena<sup>3</sup>  
 a[th]ia e civi[ta]te asiarchae sive alytarchae pro[ceda]n[t ac] s[ic] °  
 8 officiis melioribus nobilitate contend[an]t. Unde qui desideriis sub  
 seculi nostri felicitate ferv[entib]us gaudiorum debeamus f[om]en[t]a  
 9 [p]raes[er]tare cele ° brandae editionis dedimus potestat[e]m, adversum  
 id solum voluntatem contrariam ref[er]entes,<sup>4</sup> ne suae civitatis obli-  
 10 tius in qua ediderin[t] ° munera, cu[r]ia socientur, Feste carissime  
 ac incundissime. Lauda⟨ta⟩ ergo experientia tua n[ost]ri potius prae-  
 11 cepta sequatur arbitrii, ut omn[es] ° qui ad hos h[on]ores transire  
 festinant, c[on]natas primitus civitatis suae restituant functiones, u[t  
 12 p]eractis curiae muneribus a[d h]onorem totiu[s] ° provinciae debito  
 fabore<sup>5</sup> festinent p[er]cepturi postmodum, si tamen voluerint, sena-

1) D(omini) n(ostri). — 2) *Alias usque ad septem μητροπόλεις provinciae Asiae nominantur cf. Marquardt, Staatswesen 1, 343.* — 3) *Ephesus, re vera caput Asiae, πρώτη πασῶν καὶ μεγίστη nominatur, cf. Marquardt l. c.* — 4) *ref[er]entes temptat Schulten.* — 5) *leg. favore.*

to[r]iam dignitatem, [ita tam]en, ut satisfaciē[te]s legi in locis  
s[uis] ° alteros dese[r]ant substitutos. Ceterum nequaquam ad com- 13  
modum credimus esse iustitiae, ut expensis rebus suis laboribusque  
transactis ° veluti novus tiro ad curiam transeat alienam, cum rectius 14  
honoribus fultus in sua debeat vivere civitate.

Τὴν τιμὴν τῆς Ἀσίας καὶ ὅλης τῆς ἐπαρχίας τὸ ἀξίωμα, ὅπερ 15  
καὶ ἐκ τῆς ἐπικρίσεως ἤρτητο τοῦ ἀρχοντος, ἐξ ὑποδίγματος τοῦ  
Ἰλλυριοῦ καὶ τῶν [τ]ῆς Ἰταλίας ° πόλεων ἐρωθῶς λείαν κατενοήσα- 16  
μεν διακεκρίσθαι· οὔτε γὰρ λυσιτελὲς ἐνομιζέτο τὴν πομπὴν τῆ[ς]  
συνόδου τῆς δημοσίας ἐνὸς γνώμη<sup>1</sup> πράτ[τε]σθαι, ° ἣ[ν] ἐκ συνηθείας 17  
ἐπανατρέχοντες οἱ χρόνοι ἀπήτουν. Ἀκολουθῶς τοίνυν γεγένηται  
ἐπιμε[ρ]ισθῆναι τοὺς χρόνους εἰς τὰς τέσσαρας πόλεις, αἵτινες ° μητρο- 18  
πόλεις ἐν Ἀσίᾳ<sup>2</sup> ψηφίζονται, ὡς τὴν τῆς πενταετηρίδος ἐκδοσιν  
τοιαύτην ἔχειν τὴν κατάστασιν καὶ μηδεπώποτε δύνασθαι λείπειν  
° τὸν κοσμούμενον ὑπὸ τοῦ τῆς Ἀσίας στεφάνου. Ἄλλ' οὕτε ἐπι- 19  
φορτίζεσθαι τις δύναται ὑπὸ τοῦ δαπανήματος, ἐπὶ μάλιστα ἀμοι-  
βαδὸν τρεχόντων ° τῶν χρόνων ἐκάστη τῶν μητροπόλεων μετὰ 20  
πενταετῆ τὸν χρόνον δίδωσιν τὸν λειτουργή[σ]οντα. καίτοι ἡδέως  
προσηκάμεθα, ἐπὶ περ τοὺς τε<sup>2</sup> χθέντας ἐν ταῖς μικραῖς πόλεσιν, ἐπὶ 21  
δημοτικωτέρας γενόμενοι ψυχῆς τὸν ἔπαινον τὸν ἐκ τοῦ δήμου φαν-  
τάζωντες, ἐξουσίαν αὐτοῖς ° παρέχεσθαι τοῦ ἐν τῇ Ἐρσειῶν μητρο- 22  
πόλει μόνῃ τὴν ἀσιαρχίαν ἢ τὴν ἀλυταρχίαν αὐτὸν ἀνύειν καὶ τοῖς  
καθηκόις τοῖς καλλίστοις ἐκ τῆς ἐπιφανοῦς ° λειτουργίας φαίνεσθαι. 23  
Ὅθεν, ἐπειδὴ ἐκ τῆς εὐμοιρίας τῶν καιρῶν τῶν ἡμετέρων αἱ ἐπι-  
θυμῖαι αἱ πλιόνα τὴν ἐορτὴν ἔχουσαι ὀφίλουσιν αὔξεσθαι ° καὶ παρ' 24  
ἡμῶν αὐτῶν ἔχειν τὴν σπουδὴν, βουλομένοι αὐτοῖς λειτουργεῖν  
παρέχομεν ἄδικον, εἰς τοῦτο μόνον διασφαλιζόμενοι τοὺς τοιοῦτους,  
ἵνα μ[ὴ] ° τῶν ἰδίων πόλεων ἐπιλανθανόμενοι πάντῃ ἑαυτοὺς μετα- 25  
γράφουσι, Φῆστε τιμιάτατε καὶ προσφιλέστατε. Ἡ ἐπαινετὴ ἐν-  
πειρία σου τοῦ ἡμετέρου θ[ε]σ<sup>2</sup>πίσματος ἀκολουθησάτω τῇ γνώμη<sup>1</sup> 26  
καὶ πάντα τοὺς εἰς ταύτην τὴν τιμὴν ἐπιτρέχοντας πάσας πρότε-  
ρον τὰς λειτουργίας τῇ<sup>1</sup> ἑαυτοῦ πόλει ἀποπληροῦν ° προσταξάτω, 27  
πληρωθέντων δὲ τῶν λειτουργημάτων εἰς τὴν τιμὴν τὴν μίζονα, τουτ-  
έστιν ὅλης τῆς [ἐ]παρχίας σπεύδουσιν αὐτοῖς ἄδικον παρεχίτω δυνά-  
μενοι μ[ετὰ] ° ταῦτα καὶ τὸ τῶν λαμπροτάτων ἀξίωμα κ[α]τ[α]δ[ε]- 28  
χεσθαι, οἷώς μὲντοι, ὡς πρότερον αὐτοὺς τὸ ἰκανὸν ποιούντας τῷ  
νόμῳ<sup>1</sup> εἰς τὸν ἑαυτῶν τόπον ὑποκαθίσταν(ται) τα[ῖς] ° ἑαυτῶν πατρά- 29

1) *Intellege l. 16 γνώμη, l. 26 et 30 τῆ, l. 28 τῶ νόμο.* — 2) *cf. p. 272 n. 2.*

σιν ἑτέρους. Οὕτε δὲ ἑτέρο[θι λ]υσιτελεῖν νενομίζαμεν, αὐτοῖς ἵνα ἀναλώσ(α)ντες τὰ ἑαυτῶν μετὰ τοὺς πόνους τῶν λειτουργημάτων  
 30 ἀπα[χθεῖς] ὥς νεαροῦς τῶν εἰς ἕτερον βο[υλευτ]ή[ριο]ν ἑαυτὸν μετα-  
 γράφει ὑφίλων ἐν τῇ (ἐ)αυτοῦ (μᾶ)λλον ζ[ῆ]ν τε καὶ φαίνεσθαι  
 πόλει.

## CAPUT VIII.

## PRIVILEGIA VETERANORUM.

*Civitas vel conubium aetate liberae rei publicae lege tantum dari potuit a populo. Quod ius sumpserunt quidem sibi postea imperatores, semper tamen beneficia illa legis vicem habebant aeriue incisa in loco publico proponebantur. Donabantur autem ita post impleta stipendia legitima milites, sive militantes sive dimissi honesta missione, peregrini civitate, cives conubio cum peregrinis, atque solebant imperatores una constitutione complecti exercitus provinciarum singulos singulasque classes. Quae constitutio, adscriptis omnium nominibus, in Capitolio affigebatur, unde honorato ita exemplum descriptum et in formam diptychi redactum dabatur, quo ius suum probaret. E magna eiusmodi diplomatum copia per omnes imperii provincias dispersa hodie extant ad centum in diversis regionibus reperta. Quae etsi imperatorum sunt a Claudio usque ad Diocletianum, cum et argumento et formulis simillima sint inter se, sufficit duorum generum, scilicet civibus datorum et datorum peregrinis, singula exempla proponere; in notis adieci, si quae occurrunt minores differentiae. — Collectionem edidit post alios plenissimam et accuratissimam, commentario totam rem illustrante adiecto, Mo. in *ibid.* 3, 2, 843—919; suppl. p. 1956—2038. 2212. 2213. 232864—232872. Quae nuperrime prodierunt, edita sunt *Korrespondenzblatt der westd. Zeitschr. f. Geschichte u. Kunst* 1906 p. 20. *Mitth. des archaeol. Inst. Rom.* 1907 p. 434.*

## 98. Diploma militis peregrini, a. 71 p. C.

*E duabus tabellis ahenis in formam diptychi redactis, quae Salonae saec. XVI repertae hodie Berolini in bibliotheca regia [iam in antiquario musei regii Th. M.] adservantur, ubi ipse cas descripsi. Cf. Mo. p. 853. Aequales sunt et forma et magnitudine, a. 0,167, l. 0,128. [De forma et magnitudine vide exemplaria diptychi et triptychi quae huic editioni accedunt]: Orbiculi, quibus litterae a, b, c, d adscriptae sunt, locos indicant, quibus tabulae perforatae sunt. Per foramina b et d fila aenea (e et f) ducta sunt, quibus tabulae ita coniungebantur, ut libelli duorum foliorum sive quattuor paginarum instar essent; continent autem paginae 2 et 3 scripturam primariam eandemque interiorem, pagina 4 scripturam exteriorem accurate ex interiore repetitam, pagina 1 signa et signatorum nomina. Clauso*

*scilicet libello per foramina a et c triplex (i. e. tripliciter tortum) filum aeneum ducebatur, cui colligato in pagina I signa a septem testibus imponebantur nominibus bipertito adscriptis. Cum similem formam etiam in contractuum et testamentorum tabulis ligneis ceratis veteres observaverint, nisi quod filis linteis in iis utebantur, illustratur inde locus Paul. sent. 5,25,6: ordo decrevit — tabulas — ita signari, ut in summa marginis ad mediam partem perforatae triplici lino constringantur, atque impositae supra linum cerae signa imprimantur, ut exteriori scripturae fidem interior servet. Cf. Suet. Ner. 17.*

Imp. Caesar Vespasianus Aug., pont.  
 max., tr. pot. II, imperator VI, p. p., cos. III, desig.  
 IIII, veteranis <sup>1</sup>, qui militaverunt <sup>2</sup> in  
 classe Ravennate sub Sex. Lucilio Basso,  
 qui sena et vicena <sup>3</sup> stipendia aut plura  
 meruerunt et sunt deducti in Panno- 5  
 niam <sup>4</sup>, quorum nomina subscripta  
 sunt, ipsis liberis posterisque eorum <sup>5</sup>  
 civitatem <sup>6</sup> dedit et conubium cum  
 uxoribus, quas tunc habuissent, cum 10  
 est civitas is data, aut si qui caelibes  
 essent cum iis, quas postea duxissent,  
 dumtaxat singuli <sup>7</sup> singulas. Non. April.  
 Caesare Aug(usti) f(ilio) Domitiano, Cn. Pedio Casco cos.  
 Platori Veneti f(ilio), centurioni, Maezeio <sup>8</sup>. 15  
 Descriptum et recognitum ex tabula  
 aenea, quae fixa est Romae in Capitolio ad

1) *In aliis dipl.*: equitibus et peditibus vel trierarchis et remigibus, vel classicis. — 2) *In aliis*: qui militant. — 3) *In classicis nominantur stipendia XXVI (posteriore aetate XXVIII), in militibus auxiliariis XXV, in legionariis XX, in praetorianis XVI.* — 4) *In aliis*: et sunt dimissi honesta missione, vel emeritis et dimissis hon. miss., vel coniunctim cum sequentibus: honestam missionem et civitatem dedit; *in aliis autem*: qui militant, — item dimissis hon. miss. — 5) *In aliis liberi posterique omisi sunt, in aliis additum est*: ipsis filiisque eorum, quos susceperint ex mulieribus, quas secum consuetudine vixisse probaverint. — 6) *In al. additum*: Romanam, qui eorum non haberent. — 7) *singulis exemplum utrumque.* — 8) *Dio 55,32,4: Μαζαλους, Δαλματικὸν ἔθνος.* Verba: non Apr. — Maezeio, itemque infra in Capitolio usque ad finem, in utraque tabula litteris tenuioribus postea adiecta esse monet Mo. (p. 850), scilicet, ut observat idem (p. 904), post recognitionem a testibus factam. In tabula adiecta verba illa litteris inclinatis scripsi.

aram gentis Iuliae <sup>1</sup>, de foras podio sinisteriore,  
tab. I pag. II. loc. XXXXIII<sup>2</sup>.

99. Diploma militis civis Romani a. 76 p. C.

*E lamina reperta in litore maris nigri prope oppidum Bulgaricum Kustendje; iuncta ei altera desideratur. Quindecim tantum diplomata civium hucusque reperta sunt: vide Mo. C<sup>3</sup> suppl. p. 2031 et p. 232865; Huelsen Roem. Mitth. 1907 p. 434.*

Imp. Caesar Vespasianus Augustus,  
pontifex maximus, tribunic(ia) potestat(e)  
VIII, imp. XVIII, p(ater) p(atriciae), censor, cos. VII, design(atus) VIII.

Nomina speculatorum qui in praetorio  
5 meo militaverunt, item <sup>3</sup> militum qui  
in cohortibus novem praetoriis et quat-  
tuor urbanis subieci <sup>4</sup>, quibus fortiter  
et pie militia functis ius tribuo <sup>4</sup> conu-  
bi <sup>5</sup>, dum taxat cum singulis et primis  
10 uxoribus, ut etiamsi peregrini iu-  
ris feminas matrimonio suo iunxe-  
rint, proinde liberos tollant, ac si ex  
duobus civibus Romanis natos.

A. d. IV non. Decembr.,

15 Galeone Tettieno Petroniano,  
M. Fulvio Gillone cos.

Coh(ortis) VI pr(aetoriae)

L. Ennio L. f. Tro(mentina) Feroci, Aquis Statellis <sup>6</sup>.

20 Descriptum et recognitum ex tabula  
aenea, quae fixa est Romae in Capitolio  
n basi Iovis Africi.

---

1) *In aliis alia loca sunt scripta, post Domitianum vero semper: in muro post templum divi Aug(usti) ad Minervam. — 2) Nomina testium in tabula adiecta videas; omnes sunt Dalmatae ex oppidis Dalmaticis Salona, Epitauro, Iadere, Risinio. — 3) In ceteris dipl. praetorianorum speculatores hic primum locum tenentes non nominantur. — 4) Ubi duo Augusti loquuntur: subiecimus, tribuimus. — 5) Quae sequuntur verba usque ad finem v. 13 in omnibus dipl. eadem sunt illustranturque loco Gai. 1,57: veteranis quibusdam concedi solet principalibus constitutionibus conubium cum his Latinis peregrinisve, quas primas post missionem uxores duxerint, et qui ex eo matrimonio nascuntur, et cives Romani et in potestatem parentum fiunt. — 6) Oppidum Liguria hodie Acqui.*



## VII 100. Missio simplex equitis (a 122).

*E tab. altera cerata diptychi (altera periit) in mus. Cairensi ass., ubi cum duabus aliis (apud nos infra) reperit qui descripsit Seymour de Ricci. — Ed. S. de Ricci Nouv. Revue 1906 p. 471 cum comm. ipsius et P. F. Girardii, qui missionis sine aeribus (coll. pap. B. U. 113, Mo. 6 III S. p. 2008), exemplum esse vidit (l. c. p. 488 sq.). — Suppl. sunt S. de Riccii.*

M. Acilio Av⟨an⟩iola et Pansa cos. ° pridie nonas Ianuarias. 1  
 T. Haterius Nepos praef. Aeg.<sup>1</sup> ° L. Valerio Nostro equiti ° 3  
 alae Vocontiorum turma ° Gavianana emerito hone<sup>2</sup> 5  
 stam missionem dedit. ° 7  
 [Pe?]rlegi o(mnia) s(upra) s(cripta) e(t) h(onestam) m(issionem) 8  
 dedi prid(ie) non(as)<sup>2</sup>.

## CAPUT IX.

## IURIS IURANDI IN PRINCIPEM FORMULAE.

*Iuris iurandi Gaio principi praestiti in ipso regni exordio (nam obiit Tiberius a. d. XVII k. Apr., praestiterunt id Aritienses Lusitani post dies duo et quinquaginta), ex consensu ut videtur universorum nuntio ab urbe Roma per provincias sparso, duo exemplaria quae supersunt coniuncta edidi in Ephem. epigr. 5,154. [VII Cf. Iusiurandum quod Paphlagones aliquot annis post regionem illam provinciae Romanae adiectam Augusto Caesari iuraverunt, Dess. 8781; Dittenberger, Orient. Gr. inscr. sel. 532, v. 7 sqq.]*

## 101. Ius iurandum Aritiensium.

⊗ 2,172. *Tabella aenea reperta a. 1659 in Lusitania ad Tagum amnem inter rudera oppidi raro memorati Aritii, hodie deperdita.*

C. Ummidio Durmio Quadrato, ° leg(ato) C. Caesaris Germanici imp(eratoris) ° pro pr(aetore). °

Ius iurandum Aritiensium. °

Ex mei animi sententia, ut ego iis inimicus ° ero, quos C. Caesari 5  
 Germanico inimicos esse ° cognovero, et si quis periculum ei salutiq(ue)  
 eius ° infert inferetque<sup>3</sup> armis bello internicivo ° terra mariq(ue) persequi  
 non desinam, quoad ° poenas ei persolverit: neq(ue) me ⟨neque⟩ liberos 10  
 meos ° eius salute cariores habebō, eosq(ue), qui in ° eum hostili animo  
 fuerint, mihi hostes esse ° ducam: si sciens fallo fefellerove, tum me °

1) Praef(ectus) Aeg(ypti). — 2) ]rlegi — no(nas) subscriptio praefecti, qui, loco imperatoris, hanc missionem dedit. — 3) inperii in inperiique similitervē exempla.

15 *liberosq(ue) meos Iuppiter optimus maximus ac ° divus Augustus ceteriq(ue) omnes di immortales ° expertem patria incolumitate fortunisque ° omnibus faxint.*

[A. d.] V idus Mai[as] in ° Aritiense oppido veteri Cn. Acerronio °

20 Proculo, C. Petronio Pontio Nigrino cos., ° mag(istris) ° Vegeto Tallici, . . . ibio . . . arioni.

### 102. Ius iurandum Assiorum.

*Tabella athenea reperta a. 1881 Assi in Troade, edita a Lawtono Americano, Papers of the arch. Institute of America, classical series I, Boston, 1882, p. 133.*

1 Ἐπὶ ὑπάτων Γναίου Ἀκερρωνίου ° Πρόκλου καὶ Γαίου Πον-  
3 τίου Πετρῶνίου Νιγρίνου.  
4 ° Ψῆφισμα Ἀσσιῶν γνώμη τοῦ δήμου.  
5 ° Ἐπεὶ ἡ κατ' εὐχὴν πᾶσιν ἀνθρώποις ἐλπισθεῖσα Γαίου ° Καί-  
7 σαρος Γερμανικοῦ Σεβαστοῦ ἡγεμονία κατ᾽ ἰσχυρὰν, ° οὐδὲν δὲ μέτρον  
8 χάραξ εὐρήκεν<sup>1</sup> ὁ κόσμος, πᾶσα δὲ πᾶσι ° καὶ πᾶν ἔθνος ἐπὶ τῆν  
9 τοῦ θεοῦ ἔψιν ἐσπευκεν, ὡς ἂν τοῦ ° Διότου ἀνθρώποις αἰῶνος<sup>2</sup>  
νῦν ἐνεστῶτος,  
10 ° ἐδοξεν τῇ βουλῇ καὶ τοῖς πραγματευομένοις παρ' ἡμῶν ° Ρω-  
12 μαίοις καὶ τῶ δήμῳ τῶ Ἀσσιῶν κατασταθῆναι προσβείαν ἐκ τῶν  
13 πρώτων καὶ ἀρίστων Ῥωμαίων τε καὶ Ἑλλήνων τῆν ἐντευζομένην  
14 καὶ συνησθησομένην αὐτῶ ° δεηθησομένην τε ἔχειν διὰ μνήμης καὶ  
15 κηδεμονίας ° τῆν πόλιν, καθὼς καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ πατρὸς Γερ-  
16 μανικοῦ ° ἐπιβὰς πρώτως τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς ἡμετέρας πόλεως, °  
17 ὑπέσχετο.

*Cn. Acerronio Proculo et C. Pontio Petronio Nigrino coss.  
Decretum Assiorum de populi consensu.*

*Cum ex voto omnibus hominibus speratus C. Caesaris Germanici Augusti principatus nuntiatus sit nullumque modum laetitiae inveniat mundus, omnis autem civitas omnisque gens ad dei adspectum festinaverit, quasi gratissimo hominibus saeculo iam coepto, placuit ordini et negotiantibus apud nos Romanis et populo Assiorum decerni legationem ex primis et optimis Romanis et Graecis adituram et gratulaturam ei petituramque, ut in memoria et cura civitatem habeat, sicut et ipse, cum primum cum Germanico patre advenit in provinciam civitatis nostrae, promisit.*

1) ευρηκην — 2) αιωνου.

- ° Ὅρκος Ἀσίων. 18  
 ° \*Ὀμνυμεν Δία σωτῆρα καὶ θεὸν Καίσαρα Σεβαστὸν καὶ τὴν 19  
 ° πάτριαν ἀγνὴν παρθένον εὐνοήσειν Γαίῳ Καίσαρι Σεβαστῷ καὶ 20  
 τῷ σύμπαντι οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ φίλους τε κρίνειν, ° οὓς ἂν αὐτὸς 22  
 προαιρήται, καὶ ἐχθροὺς οὓς ἂν αὐτὸς προβά[λ]ηται. Εὐορκοῦσιν 23  
 μὲν ἡμῖν εὖ εἶη, ἐφορκοῦσιν δὲ τὰ ἐναντία. 24  
 ° Πρεσβευταὶ ἐπηγγείλαντο ἐκ τῶν ἰδίων · 25  
   ° Γάιος Οὐάριος Γαίου υἱὸς Οὐολτινία Κάστος, 26  
   ° Ἑρμοφάνης Ζωίλου, 27  
   ° Κτῆτος Πισιστράτου, 28  
   ° Αἰσχρίων Καλλιφάνους, 29  
   ° Ἀρτεμίδωρος Φιλομούσου, 30  
 ° οἵτινες καὶ ὑπὲρ τῆς Γαίου Καίσαρος Σεβαστοῦ Γερμανικοῦ ° σω- 31  
 τηρίας εὐζάμενοι Διὶ Καπιτωλίῳ ἔθυσαν τῷ τῆς πόλεως ὀνόματι. 33

*Iusiurandum Assiorum.*

*Iuramus per Iovem conservatorem et divum Caesarem Augustum et patriam virginem sanctam benevolos nos futuros esse erga C. Caesarem Augustum et universam domum eius, et amicos iudicaturos, quos ipse elegerit, et hostes, quos ipse censuerit. Vere iurantibus autem nobis bene eveniat, periurantibus vero contra.*

*Legati professi sunt suis impensis:*

*C. Varius C. f. Vol. Castus,*

*Hermophanes Zoili f.,*

*Ctetus Pisistrati f.,*

*Aeschrio Calliphanis f.,*

*Artemidorus Philomusi f.,*

*qui etiam ob salutem C. Caesaris Augusti Germanici supplicantes Iovi Capitolino sacrum fecerunt nomine civitatis.*

### 103. ORDO SALUTATIONIS SPORTULARUMQUE PROVINCIAE NUMIDIAE

(a. 361—363).

⊗ VIII S, 17896 recognitum a Dessavio. — E lapide alto m. 1,17 lato m. 0,53 reperto in oppido Numidiae Thamugadi in foro. Titulum primus edidit Poulle, *recueil de Constantine* 22 (1882) p. 401 sq.; deinde Ioh. Schmidt in *Ephem.epigr.* 5,386; postea recognovi ipse ad ectypum et inscriptionem cum commentario edidi *Eph. e.* 5,629. Continet inscriptio ordinem salutationis (v. 1—12) et sportularum (12—fin.) constitutum a consulari Numidiae imperante Iuliano (a. 361—363).

Ex au[ctori]tate Ulpi Mariscia[ni] v(iri) c(larissimi) consularis sexfascalis, ° promoti primo a domino nostro ° invicto principe  
5 Iuliano, ordo sa[lu]tationis factus et ita at perpetui[st]atis memoriam aere incisus:

Primo ° senatores et comites et ex comitibus ° et admin[ist]ratores.

Secundo prin[ci]ps, cornic[ular]latini.

10 Ter[tio] coronati [provi]nciae].

[Quart]o promoti of[fi]ciales, . . . tus cum ordi[ni].

[Quinto? offi]ciales ex ordine.

Item ° quamt[am]moda consequi debeat prin[ci]ps: Ad off[ic]i-  
15 ciam]em intra civitatem dan[dum] Italic[os] tritici modios quinque °  
aut pretium frumenti; intra p[ro]vinciam modios septem aut pretium  
modiorum septem; etiam per dena milia bini modi vel eorum  
20 praetia ° subrescant; s[i]c mittendus sit tra[ns] mare, centum modi  
vel modiorum centum praetium sufficiet.

° Cornicularius et commentariensis medietatem huius summae  
25 com[modi] nomine consequentur.

Scolastici in postulatione simplici ° quinque modios tritici vel  
quinque modiorum praetia consequentur; in contradictione decem  
30 modios tritici vel decem modiorum praetium consequantur; in ur-  
guenti ° quae<sup>1</sup> finienda sit, quindecim modios vel ° quindecim modiorum  
praetia consequantur.

35 Exceptores in postulatio[n]e quinque modios tritici vel quin-  
que modiorum praetium consequantur; in contradictione duodecim  
modios tritici vel duodecim modiorum ° praetium consequantur; <i>n

1) qui.

definita cau<sup>o</sup>sa viginti <sup>o</sup> modios tritici vel viginti <sup>o</sup> modiorum praetia 40 consequantur.

Car<sup>o</sup>ta in postulatione singuli tumi<sup>1</sup> suffici<sup>o</sup>unt maiores; in contradictionibus <sup>o</sup> quaterni<sup>2</sup> maiores; in definito nego<sup>o</sup>tio numquam 45 amplius sex a liti<sup>o</sup>gatore exigi oportebit.

Libellensis in li<sup>o</sup>bello uno duos modios tritici vel duorum <sup>o</sup> modiorum pretium debet accipere.

Of<sup>o</sup>ficialis missus intra civitate duos mo<sup>o</sup>dios tritici vel duorum 50 modiorum <sup>o</sup> pretium consequatur.

---

1) 'id est tomi' Schmidt. — 2) quaternos.

## PARS SECUNDA.

# NEGOTIA.

### CAPUT I.

## LEGES DICTAE REBUS COMMUNI SACROVE USUI DESTINATIS.

[Legem ut suae rei quivis recte dicit (*Dig. 23, 4, 20, 1*), ita populus quoque vel quaevis res publica ad populi similitudinem constituta, neque fere dictio ea a privata recedit nisi in rebus communi sacrove usui destinatis. Nam quae populi sunt vel collegii corporisve cuiuscumque, iis saepissime secundum certas leges aut omnes utuntur aut aliquod hominum genus; id quod iuris privati fines excedit. Supersunt autem non pauca eius generis instrumenta, quae cum ad hanc syllogen omnino pertineant, quo loco potissimum collocentur dubitari potest; sed magis placuit, ut inter privata instrumenta referrentur, cum ea quoque quae populi sunt esse videntur non tam a publico iure pendeant quam a rei dominio. Id luculenter ostendit inter alia lex infra edita vici Furfonensis; nam vicus cum iure publico collegiis aequiparetur neque rem publicam habeat nisi ea ratione, qua item corpori cuiuscumque tribuitur, hanc legem privatam esse dubitari non potest. Ea autem lex re non differt a lege quam populus Romanus dixit viae Appiae et Appiae aquae. Accedit quod haec legum dictio quamquam iure ad populum spectat neque dubium est 'leges de singulis aquis latas' Frontini (de aquis 94) intellegi publicas populi Romani, saepenumero perficitur edictis magistratum sive populi de ea re iussu sive sua potestate rem ordinantium. Denique multoties eius generis instrumenta quae ad nos pervenerunt a quonam profiscantur parum apparet, id quod cadit inter alias in leges antiquissimas duas Lucerinam Spoletinamque. Itaque haec omnia re certe coniuncta hoc capite proposui. Potuerunt addi edicta Augusti de aquaeductu Venafrano (supra n. 77) et ipsum conditoris magis iure propositum quam principis et L. Sentii praetoris de campo Esquilino (supra n. 44<sup>a</sup>); sed ea magis visum est aliis capitibus relinquere. TH. M.]

## 104. Leges lucorum a) Lucerina, b) Spoletina.

a)  $\text{Cf. } 9,782 \text{ cf. p. 667. Dess. 4912. E lapide, in Apuliae oppido Lucera (antiqua Luceria colonia Latina) reperto, primum edito a. 1861 in: d'Amelis, storia di Lucera, postea a Mo. Ephem. epigr. 2,198, indeque in ZRG. 12,127. Lapis perit.}$

b)  $\text{Cf. supra n. 44}^a. \text{Cf. } 11,4766. \text{Dess. 4911. E lapide a. 1876 prope Spoletium reperto (alto m. 0,57, lato 0,54, crasso 0,24) ab utroque latere inscripto, Spoletii in pinacotheca publica adservato. Titulum edidit E. Bormann in miscellaneis Capitolinis, quibus 'Instituto archaeologico C semestria feliciter peracta gratulati sunt iuvenes Capitolini Bormann Duhn aliique', Romae 1879.}$

## a) Lex Lucerina.

## b) Lex Spoletina.

In hoce loucarid<sup>1</sup> stircusHonce loucom<sup>6</sup>ne [qu]is fundatid<sup>2</sup>, neve cadaver  
proiecitad, neve parentatid<sup>3</sup>.ne qu<i>s violatod,  
neque exvehito nequeSei quis arvorsu<sup>4</sup> hac faxit, [in]ium

exferito quod louci

5 quis volet pro ioudicatod n(um-  
mum) I<sup>5</sup> manum inieci[i]osiet, neque cedito<sup>7</sup> 5  
nesei<sup>8</sup> quo die res deina<sup>9</sup>

estod. Seive

anua fiet; eod die

mac[i]steratus volet moltare,

quod rei dinai<sup>9</sup> causa

[li]cetod.

[f]iat, sine dolo cedre<sup>10</sup> [U]icetod.

Sei quis

violasit, Iove bovid<sup>11</sup> 10

piaclum datod;

sei quis scies<sup>12</sup>

violasit dolo malo,

Iovei bovid piaclum

datod et a(sses) CCC 15

moltai suntod; eius piacli

moltaique dicator[ei]<sup>13</sup> exactio

est[od].

## 105. Lex a vicanis Furfensibus templo dicta (a. u. c. 696).

$\text{Cf. } 9,3513 = 1,603. \text{Ri. tab. 82. Dess. 4906. E lapide in ruinis Furfonis antiqui reperto. Furfo vicus ad rem publicam Peluinatium, civitatis}$

1) = luco. — 2) = fundito. — 3) = proicito neve parentato. — 4) = adversus. — 5) *Mo. conicit* L, scilicet quinquaginta, non quinquaginta milia. — 6) = hunc lucum. — 7) = caedito. — 8) = nisi. — 9) = divina; divinae. — 10) = caedere. — 11) = Iovi bove. — 12) = sciens. — 13) *Dicator est, qui dicat rem sacram.*

*Sabinae, pertinebat. — Difficultates, quas titulus praebet, Mo. corruptelis tribuit, Hu. (Jahrb. f. cl. Phil. 5, 857) e lingua Sabina, rectius Jordan (Hermes 7, 201) e rustico sermone explicandas esse censet.*

- 1 L. Aienus L. f. Q. Baebatius Sex. f. aedem dedicarunt ° Iovis  
 liberi Furfone a. d. III idus Quinctileis, L. Pisone A. Gabinio cos.,  
 3 mense Flusare<sup>1</sup>, ° comulateis<sup>2</sup> olleis legibus illeis regionibus, utei  
 4 extremae undae quae<sup>3</sup> lapide ° facta hoiusque aedis ergo, uteique ad  
 5 eam aede(m) scalasque lapide stauctuendo<sup>4</sup> ° columnae stant citra  
 6 scalas ad aedem versus stipitesque aedis, huius<sup>5</sup> tabula<sup>2</sup>menta<sup>2</sup>que,  
 utei tangere sarcire tegere devehere defigere mandare<sup>6</sup> ferro oeti  
 7 ° promovere referre <liceat> fasque esto. Sei quod ad eam aedem  
 8 donum datum donatum dedicatum<sup>2</sup>que erit, utei liceat oeti, venum  
 9 dare. Ubei venum datum erit, id profanum esto. Venditio ° locatio  
 aedilis esto, quem quomque veicus Furfens(is) fecerit, quod se sentiat<sup>7</sup>  
 10 eam rem ° sine scelere sine piaculo <vendere locare> alis ne potesto.  
 11 Quae pecunia recepta erit, ea pecunia emere ° conducere locare  
 dare, quo id templum melius honestius seit, liceto. Quae pecunia  
 12 ad eas ° res data erit, profana esto, quod d(olo) m(al)o non erit  
 13 factum. Quod emptum erit aere aut argento, ° ea pecunia, quae  
 pecunia ad id templum<sup>8</sup> data erit quod emptum erit, eis rebus ea-  
 14 dem ° lex esto, quasei sei dedicatum sit.  
 15 Sei qui heic sacrum surupuerit, aedilis multatio esto, ° quanti  
 volet; idque veicus Furf(ensis) m[a]i[or] pars fifeltares<sup>9</sup> sei apsol-  
 16 vere volent sive condemnare, ° liceto.  
 Sei quei ad hoc<sup>10</sup> templum rem deivnam fecerit Iovi libero  
 17 aut Iovis genio, pelleis ° coria fanei sunt.

106. Leges arae Augusti Narbonensis a. p. Chr. 11  
 et 12/13.

*Æ 12, 4333; Or. 2489, Dess. 112. Ara marmorea a. 1566 Narbone effossa, ubi exlat in museo. Scriptam esse non Augusti ipsius, sed Antoninorum aetate ostendunt et scriptura et orthographia; itaque aram Pio imperante incendio deletam mox restitutam esse recte coniecisse videtur Herzog.*

1) *i. e.* Florali = Iulio. *Mo. Chron.* 219. — 2) comula · teis lapis, in quo diei feriati quandam indicationem vctustam latere conicit *Mo.* — 3) Quid significetur, parum constat. Cf. legem Narbonensem II, 10 squ. (n. 106). — 4) STAVCTVENDO lapis; structa endo *Jordan*, structas struendas *Mo. dubitans.* — 5) humus. — 6) *Or. mundare, Hu. emendare.* — 7) sentiunt. — 8) *Mo.*: emendum. — 9) *Vox corrupta, Hu. fingit vocem Sabinam* fifla = fibula, fifeltares = fibulati, *i. e. patricii Furfenses!* — 10) huc.



— *Votum susceptum est die 22. Sept. a. p. Chr. 11 (I v. 1—3), cui anno convenit Augusti tribunicia potestas XXXIII (v. 9); ara ipsa dedicata est per Augusti trib. potestatem XXXV, id est a. 12/13.*

### I. In antica.

T. Statilio Taur[o] ° L. Cassio Longino ° cos. X k. Octobr. 1  
° Numini Augusti votum ° susceptum a plebe Narbo°nensium in- 4  
perpetuom.

° Quod bonum faustum felixque sit imp(eratori) Caesari ° divi 7  
f(ilio) Augusto p(atri) p(atriciae) pontifici maximo trib(unicia) pote- 9  
st(ate) ° XXXIII coniugi liberis gentique eius, senatui ° populo- 9  
que Romano et colonis incolisque ° c(oloniae) I(uliae) P(aternae) 11  
N(arbonis) M(artii), qui se Numini eius inperpetuum ° colendo obli- 12  
gaverunt!

Pleps Narbonen°sium aram Narbone in foro posuit, ad ° quam 13  
quot annis VIII k. Octobr., qua die ° eum saeculi felicitas orbi 15  
terrarum ° rectorem edidit, tres equites Romani ° a plebe et tres 16  
libertini hostias singu°las inmoleat et colonis et incolis ad ° sup- 18  
plicandum Numini eius thus et vinum ° de suo ea die praestent; et 20  
VIII k. Octobr. ° thus vinum colonis et incolis item prae°stent: 21  
k. quoque Ianuar. thus et vinum ° colonis et incolis praestent; 23  
VII quoq(ue) ° idus Ianuar. qua die primum imperium ° orbis ter- 24  
rarum auspicatus est, thure ° vino supplicent et hostias singul(as) 26  
in°moleat et colonis incolisque thus vi°num ea die praestent. ~ 27  
° Et pridie k. Iunias, quod ea die T. Statilio ° 'Tauro M.' Aemilio 29  
Lepido cos.<sup>1</sup> iudicia ° plebis decurionibus coniunxit<sup>2</sup>, hostias ° sin- 31  
gul(as) inmoleat et thus et vinum ad ° supplicandum Numini eius 33  
colonis et ° incolis praestent. ~ ° Exque iis tribus equitibus Ro- 34  
man[is tribusve] ° libertinis unu[s] . . . . . 36

### II. In latere.

[Plep]s Narbonensis a[ram] ° Numinis Augusti de[di]°cavit !! 4  
° !!! ° !!!<sup>3</sup> legibus iis q(uae) i(nfra) s(criptae) s(unt):

1) *A. p. Chr. 11. Mai. 31.* — 2) *Iudicia sunt eorum qui comprobant et adsentiantur solentque ubi similiter usurpantur referri ad magistratus creandos: itaque hoc significatur Augustum effecisse, ut decuriones, in quorum potestate tum videtur fuisse magistratum creatio, eos facerent quos creari vellet populus.* [VII cf. Dessau 112 n. 7 et *ibid.* 4, 1074.] — 3) *Versus 3 fin., 4.5 init. in lapide erasi sunt; quae verba ibi fuerint, non perspicitur.*

6        ° Numen Caesaris Aug(usti) p(atris) p(atriciae), quando tibi  
7 ° hodie hanc aram dabo dedicaboque, his legibus hisque regio-  
9 niibus dabo dedicaboque, quas hic ° hodie palam dixero, uti in-  
11 finum ° solum huiusque arae titulorumque est<sup>1</sup>;  
13        si quis tergere ornare ° reficere volet, quod beneficii ° causa  
       fiat, ius fasque esto;  
15        sive ° quis hostia sacrum faxit, qui<sup>2</sup> ° magmentum nec pro-  
17 tollat, idcirco tamen probe factum esto;  
18        si ° quis huic arae donum dare au(gere)que volet, liceto, eadem-  
20 q(ue) ° lex ei dono esto, quae arae est;  
21        ° ceterae leges huic arae titulisq(ue) ° eadem sunt, quae sunt  
23 arae ° Dianae in Aventino<sup>3</sup>.  
24        Hisce legibus hisque regionibus, sic uti ° dixi, hanc tibi aram  
26 pro imp(eratore) ° Caesare Aug(usto) p(atre) p(atriciae) pontifice  
27 maxi(mo) tribunicia potestate XXXV, ° coniuge liberis genteque  
29 eius, ° senatu populoque Romano, colonis ° incolisque col(oniae)  
31 Iul(iae) Patern(ae) Narb(onis) ° Mart(ii), qui se Numini eius in  
32 per(petuum) colendo obligaverunt, doque dedicoque, uti sies volens  
34 ° propitium.

V 107. Lex arae Iovis Salonitanae a. 137.

Ⓞ 3, 1933. Dess. 4907. *Ex epistyllo magno Salonis in Dalmatia reperto, quod bipertitum descripsit Petrus quidam Tragurinus (c. a. 1435) et post eum alii; pars posterior hodie extat Patavii in porta prope pontem S. Benedicti. — Quae hodie non exstant, inclusimus uncis quadratis.*

[L. Aelio Caesare II P. Coelio B]albino Vibullio Pio cos.  
2 ° [VII idus] Octobres.  
3 ° C. Domitius Valens IIvir i(ure) d(icundo), prae[eunte C. Iulio  
4 Severo pontif(ice), ° ]legem dixit in ea verba quae infra scripta sunt ∞:  
5 ° [Iuppiter optime maxime, quandoque tibi] hodie hanc aram  
6 dabo dedicaboque, ollis legib(us) ° ollisque regionibus dabo dedi-  
       caboque, quas hic] hodie palam dixero, uti infimum solum huius  
       arae est<sup>4</sup>:

1) Cf. n. 4. — 2) immo quod; cf. infra p. 287 n. 1. — 3) Scilicet ea ara aedesque prima videtur fuisse quam Romani dedicarint scripta lege proposita. — 4) Intellege sic: illis legibus dedicabo, quas hic hodie palam dixero; illis regionibus dedicabo, uti infimum solum huius arae est. Nam ibi arae termini sunt, ubi solum incipit planum esse.

° [si quis hic hostia sacrum faxit, quod magmentum n]ec pro- 7  
tollat<sup>1</sup>, it circo tamen probe factum esto;

ceterae ° [leges huic arae eadem<sup>2</sup> sunt, quae arae Dianae 8  
sunt] [i]n Aventino monte dictae<sup>3</sup>.

Hisce legibus hisce regionib(us) ° [sic, uti dixi, hanc tibi aram, 9  
Iuppiter optime maxime, do] dico dedicoque, uti sis volens propitius  
mihi collegisqu[e] ° [meis decurionibus colonis incolis coloniae Mar- 10  
tiae] [I]uliae<sup>4</sup> Saloniae, coniugibus liberisque nostri[s].

<sup>v</sup> 108. Lex dedicationis Brixiana.

⊕ V suppl. *Italicum n. 1273. Dess. 4910. E tabula marmorea  
litteris optimis scripta compluribus paginis, quarum unius quinque versus  
integri, sequentis quinque versuum initia servata sunt; descripsi in museo  
Brixiano.*

. . . . . I.<sup>5</sup>  
itque eadem lege sacrum esto.

Si quot

donum pecuniave aut stipes huic

signo dono datae erunt<sup>6</sup> itq(ue) si Iivi-

ri decurionesq(ue) coloni coloniae

Civicae Aug(ustae) Brixiae vendere volue[r]int . . . . . 5

[fu?]neris c[ausa?] . . .

fieri in[sserit] . . .

. . . facito . . . .

Si hosti<sup>7</sup> . . . . .

caeder . . . . .

secun . . . . .

10

109. Lex arae urbanae a. 84—96.

⊕ 6,826 = 30837<sup>b</sup>; Or. 736. Dess. 4914. *Tituli compluria exemplaria  
videntur prodüsse Romae, unum in Quirinali ex fundamentis ecclesiae S. An-  
dreae, alterum loco incerto; neutrum ex iis recte descriptum habemus; tertii  
notitia tantum superest. [VII Quae una columna praebet lapis, damus dua-  
bus columnis.]*

Haec area, intra hanc	clausa veribus, et ara, quae	3
2 definitionem cipporum	est inferius, dedicata est ab	4

1) *Intell.*: quamvis exta non deponat. — 2) eadem tradunt auctores meliores. — 3) Cf. supra p. 286 n. 3. — 4) Martia | c. Iuliae Tragurinus. — 5) Haec littera sola e praescriptione superest. — 6) Similia sunt in lege Furfonensi (No. 89) v. 8. — 7) Agitur de hostiis caedendis; cf. leges Furfonensem v. 15, Narbonensem v. 15, Salonitanam v. 7.

5 imp. Caesare Domitiano Aug. Germanico <sup>1</sup> ex voto suscepto, quod diu erat neglectum nec redditum, incendiorum arcendorum causa, 10 quando urbs per novem <sup>2</sup> dies arsit Neronianis temporibus. Hac <sup>3</sup> lege dedicata est, ne cui liceat intra hos terminos aedificium exstruere, manere, 15 nego[ <i>t</i> ]iari, arborem ponere aliudve quid serere, et ut praetor, cui haec regio	sorti obvenerit, sacrum faciat <sup>4</sup> aliusve quis magistratus Volcanalibus X. k. Septembres 20 omnibus annis vitulo robeo et verre <sup>5</sup> . . . r. ac precationibus infra scriptam aedi . . . k. Sept. ianist . . . . . . . . dari . . . quaes . . . 25 quod imp. Caesar Domitianus Aug. Germanicus pont. max. constituit q . . . . fieri.
--	--

## 110. Lex rivi incerta.

Ⓒ 12, 2426. *E lapide in Savoia prope oppidum Echelles ad flumen Gayer a. 1787 reperto. — Mo. Hermes 4, 283.*

Lex rivi Ul . . . . Si quis in eo m- ixserit spurcit(iam) 4 fecerit <sup>6</sup> , in tem(plum)	Iovis d(omestici?) X <sup>7</sup> I d(ato). De- 5 l(atoris) pars dim(idia) esto <sup>8</sup> , nesi l. p. v. <sup>9</sup>
--	---

111. Ex legibus incertis de aquaeductibus urbis  
Romae (e *Front.*).

(*Frontinus de aquis urbis Romae c. 94*: dum altius repeto leges, de singulis collata<sup>10</sup> quaedam apud veteres aliter observata inveni. apud antiquos . . . . . cautum ita fuit:)

---

1) *Verba* ab imp. Caesare Domitiano Aug. in exemplo primum invento erasa fuerunt. — 2) *Scilicet cum sexto die incendio, quod accidit a. 64, finis factus esset, mox denuo erupit teste Tacito ann. 15, 40.* — 3) et hac ex. I. — 4) sacrum faciat ex. II, litaturum se sciat ex. I. — 5) *Hic fuit ex. I; quae sequuntur in ex. II, lacera sunt et parum bene lecta.* — 6) *Cf. No. 104 et infra cap. XI, 23 squ.* — 7) i. e. denarium. — 8) *Praemium delationis in titulis sepulchralibus saepius additur; cf. infra cap. XI, 38; Wilm. 298: qui delator accipere debet sum(mae) s. s. quartas; Ⓒ 3, 125 n. 684: delatori den. cc n.* — 9) *Notae quid significant, non liquet. [VII nesi (= nisi cf. 104<sup>b</sup>, 6) l(egi) p(arcere) v(olet), scilicet si delator etiam suam (dimidiam) partem Iovis d(omestici?) arcae inferre mavult, proponit Seckel.]* — 10) collata *Gundermann*, qui lata *cod.*

Ne quis privatus aliam<sup>1</sup> ducat quam quae ex lacu humum accidit<sup>2</sup>.

(haec enim sunt verba et leges: id est quae ex lacu abundavit; eam nos caducam vocamus. — c. 97: in isdem legibus adiectum est ita:)

Ne quis aquam oletato dolo malo, ubi publice saliet; si quis oletarit, sestertiorum decem milia multatum<sup>3</sup> esto.

10. *Addi potest fragmentum quod servavit Festus in glossa lacera p. 340 sifus (= tubus) sumptum ex [le]ge rivalicia lata [rogant]e populum Ser. Sulpicio:*

[mon]tani paganive si[is aquam dividunt]: donec eam inter se [diviserint], . . . s<sup>4</sup> iudicatio esto.

## 112. Lex metalli Vipascensis.

② 2 S., 5181. Dess. 6891. *E tabula aenea a. 1876 in Lusitaniae parte meridionali prope vicum Aljustrel in aerifodinis vetustis nuper denuo apertis reperta (a. 0,82, l. 0,53), effracta a latere dextro ita ut tricenae fere in quovis versu perierint litterae. Tertiam fuisse legis tabulam numerus III ostendit in ima tabula positus. Fuit lex fiscalis metallo, quod v. 2 Vipascense appellatur, ab imperatore dicta, qua non solum res metallaria sed in universum quidquid ad vicum territoriumve metalli, ut v. 37 dicitur, pertinebat tamquam lege colonica ordinabatur. [VII Datam eam esse post Hadriani tempora fragmentum a. 1906 inventum (n. 113) ostendit.] — Tabulae utrumque latus eandem inscriptionem proponit, nisi quod in alterius initio accedunt versus undecim, in fine alterius septem, ut priore exemplo propter causas nescio quas improbato in altera parte alterum incisum esse videatur. Secundae scripturae versus cum pressius scripti sint, prior scriptura quaedam habet deficientia in secunda. Lex in capita divisa est, quibus rubricae praescriptae sunt, numeri non adiecti. — Editiones sunt: Soromenho, la table de bronze d'Aljustrel, Lisbonne 1877. Huebner in Eph. ep. 3, 165—189. Bruns ZRG. 13, 372. Wilmanns, Zeitschr. f. Bergrecht 19, 2. J. Flach, Paris 1879. Berlanga, Hispaniae Anteromanae Syntagma, p. 625. — In hac editione ea, quae ex priore scriptura suppleta sunt, lineolis subductis indicavi; cetera supplementa sunt Huebneri, Mo., aliorum. [VII Cf. Buecheler Arch. f. Lexicogr. 2, 605.]*

Centesimae argentariae stipulationis. Conductor ea- 1  
[rum venditionum quae per<sup>5</sup> auctio]-

1) aquam add. Buecheler. — 2) accidit Graevius, accedit cod. — Posteriore tempore ne hoc quidem licebat. In capite mandatorum, quod servavit Frontinus c. 111, sic est: caducam neminem volo ducere nisi qui meo (sic cod., non nostro) beneficio aut priorum principum habent. Cf. supra leg. Urson. c. 100. — 3) multatum cod. — 4) [praetoris Ursinus; sed cuienam hanc iudicationem lex commiserit, definiti non potest. Th. M.] — 5) Hueb.: stipulationum quae ob.

- 2 nem intra fines metalli Vipascensis fient, exceptis iis, quas proc(urator) metallorum iu[ssu imp(eratoris) faciet, centesimam a vendito]-  
 3 re accipito. Conductor ex pretio puteorum, quos proc(urator) metallorum vendet, cen[tesimam ab emptore<sup>1</sup> accipito].
- 4 Si instituta auctione universaliter omnia addicta fuerint, nihilo minus venditor cen[tesimam conductori socio acto]-  
 5 rive eius praestare debeto. Conductor socio actorive eius, si volet stipulari a v[enditore, is promittito. Conductor]
- 6 socius actorive eius <eius> quoque summae, quae excepta in auctione erit, centesimam exigit. ~ [Qui res sub praecone]
- 7 habuerit, si eas non addixerit et intra dies decem, quam sub praecone fuerint, de condici[one vendiderit, nihilo minus con]-  
 8 ductori socio actorive eius centesimam d(are) d(ebeto). Quod ex hoc capite legis conduct[ori socio actorive eius debetur,]
- 9 nisi in triduo proximo quam debere coeptum erit, datum solutum satisve factum erit, du[plum d(are) d(ebeto)].
- 10 Scripturae praeconii. Qui praeconium conduxerit, praeconem intra fines praeb[eto. Pro mercede ab eo qui venditionem]
- 11 X L<sup>2</sup> minoremve fecerit, centesimas duas, ab eo qui maiorem<sup>3</sup> X C fecerit, centesimam exig[ito. Qui mancipia sub praecone venum]
- 12 dederit, si quinque minoremve numerum vendiderit, capitularium in singula capita [~~XX~~ . . ., si maiorem numerum vendi]-  
 13 derit, in singula capita ~~XX~~ III conductori socio actorive eius dare debeto. Si quas [res proc(urator) metallorum nomine] fisci ven-  
 14 det locabitve, iis rebus conductor socius actorive eius praeconem praestare debeto. Q[ui inventari]um cuiusque rei vendun-  
 15 dae nomine proposuerit, conductori socio actorive eius ~~XX~~ I d(are) d(ebeto). Puteorum, quos proc(urator) metallorum vendiderit, em-  
 16 ptor centesimam d. d. Quod si in triduo non dederit, duplum d. d. Conductor socio actorive eius pignus cape(re) liceto.
- 17 Qui mulos mulas asinos asinas caballos equas sub praecone vendiderit in k. sing.<sup>4</sup> ~~XX~~ III d. d. Qui mancipia aliamve quam re[m sub]  
 15 praeconem subiecerit et intra dies XXX de condicione vendiderit, conductori socio actorive eius [idem d(are) d(ebeto)].
- 19 Balinei fruendi. Conductor balinei sociusve eius omnia sua inpensa balineum, [quod ita conductum habe]bit in

1) Cf. ZRG. 13,380. — Cf. v. 15—16. — 2) Aut hic scribendum C, aut postea L. — 3) Hic incipit exemplum prius. — 4) K(apita) sing(ula).

pr. k. Iul.<sup>1</sup> primas omnibus diebus calfacere et praestare debeto a 20  
 prima luce in horam septim[am diei mulieribus] et ab hora octava  
 in horam secundam noctis viris arbitrato proc(uratoris) qui metallis 21  
 praeerit. Aquam in [alveum<sup>2</sup> usque ad] summam ranam<sup>2</sup> hypo-  
 caustis et in labrum tam<sup>3</sup> mulieribus quam viris profluentem recte 22  
 praestare debeto. Conductor a viris sing(ulis)  
 aeris semisses et a mulieribus singulis aeris asses exigit. Excipiun- 23  
 tur liberti et servi [Caes(aris) qui proc(uratori)] in officis<sup>4</sup> erunt vel  
 commoda percipient, item inpuberes et milites. Conductor socius 24  
 actorve eius [instrumentum balinei et e]⟨t⟩a omnia quae  
 ei adsignata erunt integra conductione peracta reddere debeto nisi 25  
 si qua vetustate c[orrupta erunt]. Aena quibus  
 utetur lavare tergere unguereque adipe e recenti tricensima qua- 26  
 que die recte debeto. [Si qua necessaria refectio inpedi]-  
 erit<sup>5</sup>, quo minus lavare recte possit, eius temporis pro rata pensio- 27  
 nem conductor reputare deb[eto]. Praeter<sup>6</sup> haec et siquid  
 aliut eiusdem balinei exercendi causa fecerit reputare nihil debebit. 28  
 Conductor ve[ndere ligna] nisi ex recisamini-  
 bus ramorum quae ostili idonea non erunt ne liceto. Si adversus hoc 29  
 quid fecerit, in singul[as venditiones HS] centenos n(ummos) fisco d. d.  
 Si id balineum recte praebitum non erit, tum proc(uratori) metallo- 30  
 rum multam conductori quo[ti]ens recte praebitum non erit usque  
 ad HS CC dicere liceto. Lignum conductor repositum omni tem- 31  
 pore habeto, quod diebus . . . . . [satis sit].

Sutrini. Qui calciamentorum quid loramentorumve, quae 32  
 sutores tractare so[lent, fecerit clavomve cali]ga-  
 rem fixerit venditaveritve sive quid aliut, quod sutores vendere de- 33  
 bent, vendidis[se intra fines convictus erit, is]  
 conductori socio actorive eius duplum d(are) d(ebeto). Conductor 34  
 clavom ex lege ferrariar[um vendito. Conductor soci]o  
 actorive eius pignus capere liceto. Reficere calciamenta nulli licebit 35  
 nisi cu[m sua dominive<sup>7</sup> quis curaverit refec]erit-  
 ve. Conductor omne genus calciamentorum praestare debeto: ni ita 36  
 fecer[it it unicuique ubi volet emendi] ius  
 esto. 37

1) pr(idie) k(alendas) Iul(ias). — 2) *Partes balinei*; cf. *Flach p. 42*. —  
 3) tan. — 4) officiois. — 5) *Ita Flach, Mo.*: Si non per conductorem factum  
 erit. *Illud praeferendum videtur propter sequens* aliut. [<sup>VII</sup> Si vis maior  
 damnumve fatale inpedi- *Hirschfeld apud Dessav.*] — 6) *Hueb. et Wilm.*:  
 propter, *relata voce ad v. 25*: Aena cet., non recte. — 7) *Cf. v. 40*.

- TONSTRINI. Conductor frui debeto ita, ne alius in v[ico metalli Vipascensis inve]
- 38 territoris eius tonstrinum quaestus causa faciat. Qui ita tonstrinum fecerit, in sin[gulos ferramentorum usus X . . . . .]
- 39 conductori socio actorive eius d(are) d(ebeto) et ea ferramenta commissa conductori sunt. [*Excipiuntur servi*] qui
- 40 dominos aut conservos suos curaverint. Circitoribus, quos conductor [non miserit, tondendi ius ne es]to. Con-
- 41 ductori socio actorive eius pignoris captio esto. Qui pignus capientem prohibuerit, [*in singulas prohi*]bitiones X V d(are)
- 42 debeto. Conductor unum pluresve artifices idoneos in portionem recipito.
- 43 Tabernarum fulloniarum. Vestimenta rudia vel recurata nemini m[ercede polire nisi cui conductor so]-
- 44 cius actorive eius locaverit permiseritve liceto. Qui convictus fuerit adversus e. qui[d fecisse, in singulas la]cinias
- 45 X III conductori socio actorive eius d(are) d(ebeto). Pignus conductori socio actoriv[e eius capere liceto].
- 46 Scripturae scaurariorum et testariorum. Qui in finibus met[alli Vipascensis . . . . . scau]ri-
- 47 as argentarias aerarias pulveremve ex scaureis rutramina(ve)<sup>1</sup> ad mesuram pondus[ve . . . . . purgare tundere ure]re<sup>2</sup> expe-
- 48 dire frangere cernere lavare volet quive lapicaedinis opus quoquo modo facien[dum suscipiet, quos ad id] faciendum
- 49 servos mercennariosque mittent, in triduo proximo profiteantur et solvan[t X . . . . . conductori quo]que mense
- 50 intra pr(idie) k(alendas) quasque: ni ita fecerint, duplum d. d. Qui ex alis locis ubertumbis ae[ris argenteive ru]tramina<sup>1</sup> in
- 51 fines metallorum inferet, in p(ondo) C X I conductori socio actorive eius d. d. Qu[od ex hoc capite] legis condu-
- 52 ctori socio actorive eius debetur neque ea die, qua deberi coeptum erit, solu[tum satisve factum erit], d(uplum) d. d.
- 53 Conductor socio actorive eius pignus capere liceto et quod eius scauriae pu<sup>3</sup>[rgatum tunsum ustum expeditum frac-]
- 54 tum cretum lavatumque erit quive lapides lausiae expeditae in lapicaedi[nis erunt, commissa ei sunt, nisi quid-]

1) Cf. Buecheler l. c. — 2) Plin. n. h. 33,4,69: Quod effossum est, tunditur, lavatur, uritur, molitur. Cf. Flach p. 53. — 3) Hic finit exemplum secundum.



quid debitum erit conductori socio actorive eius solutum erit; ex- 55  
[cipiantur servi et liberti]<sup>1</sup>

flatorum argentariorum aerariorum qui flaturis dominorum patron[0- 56  
rumque operam dant].

Ludi magistri. Ludi magistrōs a pro(curatore) metallorum 57  
immunes es[se placet].

Usurpationes puteorum sive pittaciarium. Qui intra 58  
fi[nes metalli Vipascensis puteum locum]-

que putei iuris retinendi causa usurpabit occupabitve e lege metallis 59  
dicta, b[ideo proximo quod usurpaverit occupa]-

verit apud conductorem socium actoremve huiusce vectigalis profitea- 60  
tu[r . . . . .

VII 113. Eiusdem legis fragmentum, a. 1906 repertum.

*E tabula athenae, e pluribus non prima, fortasse ultima; rep. a. 1906. Desc. qui repp. Burthe, ingénieur de la société des mines; edd. Cagnat, Journal des savants 1906 p. 441 sqq. et p. 671 sq. cum simulacro; Mispoulet, Nouv. revue hist. 31 p. 20 sqq. cum commentario; Mitteis Z. S. St. 1906, p. 356 sq. — Agitur de occupatore putei, qui et pretii dimidiam partem fisco dare et opus sine intermissione facere debet; si cunctabitur, alii occupandi ius dabitur, qui ipse partem dimidiam fisco debebit. — Sociorum ius XII tabulis morosum debitorem tractantibus simile est. Fiscus partem suam vendere solet, eique, qui a fisco emit, alii ex colonis vendere licet. — Sequuntur regulae de puteis agendis cum poenis eorum, qui contra eas regulas facient; liberi servique a finibus metallorum excludentur, praeterea servi flagellis caedentur, liberorum bona in fiscum redigentur.*

. . . .] Ulpio Aeliano suo salutem.<sup>2</sup>

. . . [pretia secundum liberalitatem sacratissimi imp(eratoris) Hadriani] || Aug. praesens numerato. Qui ita non fecerit et convictus erit prius coxisse venam quam pretium sicut ° supra scriptum est solvisse pars occupatoris commissa esto et puteum univ[er]sum pro(cu)rat[or] metallorum ° vendito. Is qui probaverit ante colonum venam coxisse quam pretium partis dimidiae ad fiscum pertinen[ti]s<sup>3</sup> numerasse partem quartam accipito.

Putei argentari ex form[a] exerceri debent quae hac lege continetur; quorum pretia secundum 5

1) Cf. v. 39. — 2) i. e. [procurator provinciae] procuratori metalli Vipascensis. Cf. Mispoulet l. c. p. 5. — 3) Cf. quod de thesauris refert J. 2,1,39: Thesaurus, . . . divus Hadrianus naturalem aequitatem secutus . . . si quis in Caesaris loco invenerit, dimidium inventoris, dimidium Caesaris esse statuit.

6 liberalitatem sacratissimi imp(eratoris) Hadriani Aug. obser<sup>o</sup>vabuntur it[a] ut ad eum pertineat proprietas partis quae ad fiscum pertinebit, qui primus pretium puteo fecerit <sup>o</sup> et sestertia quatuor milia nummum fisco intulerit.

Qui ex numero puteorum quinque unum <sup>o</sup> ad venam perduxerit, in ceteris sicut supra scriptum est opus sine intermissione facito; ni ita fecerit [alii] <sup>o</sup> occupandi [ius] esto. Qui 10 post dies XXV praeparationi impensarum datas opus quidem <sup>o</sup> statim facere coeperit, diebus autem continuis decem postea in opere cessaverit alii occupandi <sup>o</sup> ius esto. Puteum a fisco venditum continuis sex mensibus intermissum alii occupandi ius <sup>o</sup> [es]to ita ut cum venae ex eo proferentur ex more pars dimidia fisco salva sit.

O[ccu<sup>o</sup>pa]tori puteorum socios quos volet habere liceto ita ut pro ea parte qua quis socius erit impensas <sup>o</sup> conferat. Qui ita non fecerit tum is qui impensas fecerit rationem impensarum factarum 15 a se <sup>o</sup> continuo triduo in foro frequentissimo loco propositam habeto et per praeconem denunciato <sup>o</sup> sociis ut pro sua quisque portione impensas conferat. Qui ita non contulerit quive quid dolo <sup>o</sup> malo fecerit quominus conferat quove quem quosve ex sociis fallat, is eius putei partem ne <sup>o</sup> habeto eaque pars socii sociorum ut qui impensas fecerit esto.<sup>1</sup> <sup>o</sup> Et ii[s] coloni[s] qui impensam fecerint in eo 20 puteo in quo pluris socii fuerint repetendi a sociis quod <sup>o</sup> bona fide rogatum<sup>2</sup> apparuerit ius esto. Colonis inter se eas quoque partes puteorum quas <sup>o</sup> a fisco emerint et pretium soluerint vendere quanti quis potuerit liceto. Qui vendere suam partem <sup>o</sup> quive emere volet apud proc(uratorem) qui metallis praeerit professionem dato; aliter emere aut vendere <sup>o</sup> ne liceto. Ei qui debito[r] fisci erit donare partem suam <sup>o</sup> ne liceto.

Venas quae ad puteos prolatae <sup>o</sup> [i]acebunt ab ortu solis in occasum ii quorum erunt in officinas vehere debebunt, qui post occa<sup>o</sup>sum solis [us]q(ue) in o[r]tu[m] 25 venas a puteis sustulisse convictus erit, HS ∞ nummos fisco inferre debeto. <sup>o</sup> Venae furem si servos erit procurator caedito et ea conditione vendito ut in perpetuis <sup>o</sup> vinculis sit neve in ullis metallis 29 territorisve metallorum moretur; pretium servi ad dominum <sup>o</sup> pertineto; liberum procurator confiscato et finibus metallorum in perpetu[u]m prohibeto.

1) Cf. *D. 17, 2, 52, 10 de oratione Divi Marci quae socio qui cessantium portiones insulae restituerit, dominium totius rei dedit.* — 2) erogatum *Mitteis.*

° Putei omnes diligenter fulti destinatique sunt proque putri 30  
 materia colonus cuiusque putei no<sup>o</sup>am editionem sub[*i*]cito. Pilas  
 aut futuras firmamenti causa relictas attingere aut ° violare do-  
 love malo quid facere quominus eae pilae futuraeve firmae et . . . .  
 sint ne liceto. ° [*Q*]ui puteum vitiasset labefactasset alitve quid  
 dolo malo fecisset quominus is puteus ° firmus sit convictus erit si  
 servos erit flagellis arbitrato proc(uratoris) caesus ea conditione a  
 dom[*i*]<sup>o</sup>no veneat ne in ullis metallis moretur; liberi bona proc(u- 35  
 rator) in fiscum cogito et finibus ei metal<sup>o</sup>lorum in perpetuum inter-  
 dicit.

Qui puteos aerarios aget a cuniculo qui aquam metallis ° sub-  
 ducet recedito et non minus quam quinos denos pedes utroque latere  
 relinquit. [*Cu*]<sup>o</sup>niculum violare ne liceto. Proc(urator) explorandi  
 novi metalli causa ternagum a cuniculo agere ° permittito ita ut  
 ternagus non plures latitudinis et altitudinis quam quaternos pedes  
 habeat. ° [*V*]enam infra quinos denos pedes ex utroque latere a 40  
 cuniculo quaerere caedereve ne liceto. ° [*Q*]ui aliter quit in ternagis  
 fecisset convictus erit, servos flagellis arbitrato proc(uratoris) caesus  
 ea condi<sup>o</sup>tionem [*a*] domino veniet ne in ullis metallis moretur; liberi  
 bona proc(urator) in fiscum cogito et fini<sup>o</sup>bus ei metallorum in  
 perpetuum interdicito.

Qui puteos argentarios [*aget*] a cuniculo qui  
 ° aquam metallis subducet recedito et non minus quam sexagenos  
 pedes utroque latere relin<sup>o</sup>quit et eos puteos quos occupaverit ad- 45  
 signatosque acceperit in opere uti determinati erunt ° habeto nec  
 ultra procedito neve ecobolas colligito neve ternagos ita agito extra  
 finis putei adsignati [*ut*] . . . .

VII 114. Lex de villae Magnae colonis data ad  
 exemplum legis Mancianae.

*E lapide reperto a. 1896 in Africa non longe a Bagrada in ruderi-  
 bus dictis Henchir Mettich. Edd. Toutain l'inscription d'Henchir Mettich  
 (Mémoires présentés à l'Académie des inscr. ser. I vol. 11, 1 p. 31 sqq.), 1897;  
 Schulten die lex Manciana (Abh. d. Gött. Ges. d. Wiss. II 3), 1897; re-  
 cognoverunt ille Nouvelle revue historique de droit 1899, hic Rhein. Ph. 56,  
 1901 p. 120 sqq. 187 sqq. Cf. praeterea Scialoja et Vaglieri bull. dell' Istit.  
 di diritto romano 9, 1897 p. 185 sqq.; Seeck Zeitschr. f. Sozial- und Wirth-  
 schaftsgeschichte VI, 1898 p. 305 sqq., Neue Jahrb. f. d. klass. Alterth. I,  
 1898 p. 628 sqq.; H. Krüger ZSSr. 20, 1899 p. 267 sqq. Loca nonnulla dif-  
 ficiliora rogatus a Dessavio nobis contulit Merlin.*

*In basi lapidis sub prima pagina:* [H]ec lex scripta a Lur(i)o Victore Odilonis magistro et Flavio Geminio defensore; Felice Annobalis Birzilis.

- 1 *Pro salute*  
 Aug(usti) n(ostri) im[p(eratoris)] Caes(aris) Traiani prin[c(ipis)]  
 totiusqu[e] domus divine<sup>1</sup>  
 optimi Germanici Pa[r]thici. Data a Licinio
- 5 [Ma]ximo et Feliciore Aug(usti) lib(erto) proce[ur]atoribus ad exemplu[m]  
 leg[is] Manciane. § 1.<sup>4</sup> Qui eorum<sup>2</sup> [i]ntra fundo villae Mag-  
 ne Variani id est Mappalia Siga<sup>3</sup>, eis eos agros qui su-  
 [b]cesiva sunt excolere permittitur lege Manciana  
 ita ut eas qui excoluerit usum proprium habe-
- 10 at.<sup>4</sup> Ex fructibus qui eo loco nati erunt, dominis aut  
 conductoribus vilicisve eius f(undi) partes e lege Ma-  
 nciana prestare debebunt hac condicione: coloni  
 fructus cuiusque culture quos<sup>5</sup> ad area[m] deportare  
 et terere debebunt, summas de[fer]ant arbitrato
- 15 [s]uo conductoribus vilicis[ve ei]us f(undi) et si conducto-  
 res vilici[s]ve eius f(undi) in assem pa[rtes col]l(on)icas<sup>6</sup> datur-  
 as<sup>7</sup> renuntiaverint tabellis[que obsignatis . . .]<sup>8</sup> es<sup>9</sup> cavea-  
 nt eius fructus partes, qu[as presta]re debent,  
 conductores vilici[s]ve<sup>10</sup> eius f(undi) [colo]ni colonie-
- 20 as partes prestare debeant. § 2.<sup>4</sup> Qui in f(undo) villae Mag-  
 nae sive Mappalia Siga villas habent habebunt  
 dominicas<sup>11</sup> eius f(undi) aut conductoribus vilicisv[e]  
 eorum in assem partes fructu[u]m et vinea[ru]m ex  
 consuetudine Manciane cu[i]usque gene-

1) *Offendit* 'domus divine' *elocutio cum a Traiani temporibus abhorrens tum inter imperatoris nomen et cognomina interposita.* — 2) *Ex hoc articulo* 'Qui eorum' *colligitur fundum villae Magnae partem esse eius territorii, de cuius colonis (cf. IV 23) tractabant versus legis Mancianae antecedentes. Verbi gratia: Qui coloni agros excolere volent, qui eorum intra fundos villarum morabuntur, eis eos agros . . . et pro permittitur lege Manciana fuit: permittitur hac lege.* — 3) *Requiri habitabunt monet Schulten coll. IV 23, 33; idem disserit de nomine Mappalia Siga (Poeno) et de villa Magna plurium fundorum.* — 4) § 1 *de emphyteutis ut agri rudis cultoribus, § 2 de eis qui cultae iam terrae incubuerunt.* — 5) *Vaglieri; quot priores.* — 6) *par[tes] colicas Seeck ex imagine; pa[rtes col]licas Schulten Rh. Ph. ex lupide (ante legerant . . . icas).* — 7) *Exspectes (se) datur[os]; attraxit 'partes' femininum prope antecedens.* — 8) *suppl. Seeck.* — 9) *es vel fs; [s(ine)] fraude s(na) Seeck.* — 10) *conductores vilici[s]ve Schulten, conductoribus vilicisve H. Krüger.* — 11) *dominis ins. Schulten.*

ris habet prestare debebunt: tritici ex a- 25  
 ream partem tertiam, hordei ex aream  
 [part]em tertiam, fabe ex aream partem qu-  
 [ar]tam, vinu<sup>1</sup> de laco partem tertiam, ol-  
 [ei co]acti partem tertiam, mellis in alve-  
 [is] mellaris sextarios singulos. § 3. Qui supra 30  
 quinque alveos II. 1  
 habebit in tempore quo [vin]-  
 demia mellaria fu[it fuerit],  
 dominis aut conduct[oribus vili]-  
 cisve eius f(undi) qui in assem [colunt]<sup>2</sup> 5  
 d(are) d(ebebit). Si quis alveos, examina, apes, [vasa]  
 mellaria ex f(undo) villae Magne sive M-  
 appalie Sige in octonarium agru[m]  
 transtulerit quo fraus aut dominis au[t]  
 conductoribus vilicisve eis quam<sup>3</sup> fiat, al[v]- 10  
 ei[s], exam[in]a, apes, vasa mellaria, mel qui in [eo f(undo)]  
 erunt conductoribus<sup>4</sup> v[ili]corumve in assem e[ius]  
 f(undi) erunt. § 4. Ficus aride arbo[res . . . q]ue<sup>5</sup> extra pom[a]-  
 rio erunt, qua pomariu[m in]tra villam ipsam  
 sit, ut non amplius iu[. . . .] . . at<sup>6</sup>, col[on]- 15  
 us arbitrio suo co[actorum fructuu]m con[ducto]-  
 ri vilicisve eius f(undi) par[tem d(are) d(ebebit)]. § 5. Ficeta ve[te]-  
 ra et oliveta, que ante ha[nc lege]m [sata sunt, ex] consuet[u]-  
 dine[m] fructum conductori vilicisve eius presta[re]  
 debeat. § 6. Si quod ficetum postea factum erit, eius fic[eti] 20  
 fruct[um] per continuas ficationes quinque  
 arbitrio suo eo<sup>7</sup> qui sernerit percipere permittitur,  
 post quintam ficationem eadem lege[m] qua s(upra) s(criptum) est  
 conductoribus vilicisve eius [f(undi)] p(restare) d(ebebit). § 7. Vineas  
 serere 25  
 colere loco veterum permittitur ea condicione [ut]  
 ex ea satione proxumis vindemi[s] quinque fructu[m]  
 earum vinearum is qui ita fuerit<sup>8</sup> suo arbitr[i]o per-

1) sic lapis. — 2) colunt supplevi collato libello Geminii Eutyctetis (cf. infra) I, 2: in asse colens, et h. l. IV, 24. — 3) usquam proposuerim vel eis qui (in) asse[m] male correptum. — 4) conductorum scr. — 5) quae? — 6) iu[geris tot] parteat vel iu[sta vindemia] fiat proposuit Schulten. — IIAT certum est. — 7) eo sic lapis. — 8) severit emendavit Seeck, secuerit Schulten (Rh. Ph. 56, 131).

- cip[*i*]at itemque post quinta(m) vindemia(m) quam ita sata erit, fructus partes tertias e lege Manciana conduc-
- 30 toribus
- III 1 v[*ilicisve*] eius in assem dare debebu[*nt*]. § 8. Olivetum serere colere in eo loc[o] qua quis incultum excoluerit permittitur ea condici«*ci*»one u-
- 5 t ex ea satione eius fructus oliveti quid ita satum est per olivationes proximas decem arbitrio suo permittere debeat <sup>1</sup>, item post olivationes (decem) ole[*i*] coacti partem tertiam [c]onductoribus vilicisve eius f(undi) d(are) d(ebebit). § 9. Qui inseruerit oleastra post [olivationes qui]nque partem tertiam d(are) d(ebebit). § 10. [. . . . .]<sup>2</sup> in f(undo) ville Magne Var[*iani*] si[*ve*] Mappaliae Sige sunt eruntve ex[*tra eos*]s agros qui
- 15 vicias habent, eorum a[*gr*]orum fructu«*u*»s conductoribus vilicisv[e] eius d(are) d(ebebut); custodes exigere debebu[*nt*]. § 11. Pro pecora [que i]ntra f(undum) ville Magne sive Mappalie Sig[*e*] pascentur, in pecora singula aera quattus<sup>3</sup> conductoribus vilicisve do-
- 20 minorum eius f(undi) prestari debebu[*nt*]. § 12. Si quis ex f(undo) ville Magne [siv]e Mappalie Sige fructus stantem pendentem, maturum immaturum cae[*cide*]rit exciderit, exportaverit deportaverit conbuserit desecerit<sup>4</sup> seq[.]. Jenii<sup>5</sup> detrimentum conductoribus vilicisve eius f(undi)
- IV 1 coloni erit ei cui de[. . .]<sup>6</sup> tantum prestare d(ebebit). § 13. [*Si qui in f(undo) ville Mag-*]ne siv(e) Mappalie Sige [arbores frugiferas se]verunt severint [*iis eius superficiei usum*]

1) permittere debeat] percipiat *vel* perc. permittitur *fuitne in l. M.?* cf. II 27/28. — 2) [Qui agri in herbis consiti] *Schulten, Rh. Phil. p. 131. Rostowzew sic legit: q[ui] a[gr]i [i] herbosi*. — 3) de quattus vocabulo cf. *Buecheler, Arch. f. lat. Lexicographie 1, p. 102; Rh. Phil. 57, p. 325*. — 4) *Sic Toutain = desecerit*. — 5) seq[ue]ntis bi)enii *Schulten; fuitne sequens, vel ut monet Hirschfeld seq[ue]ns inde, scilicet ut iungantur: sequens detrimentum conductoribus (= detrimentum quod emersit conductoribus) coloni erit (= a colono resarciatur conductoribus)?* — 6) ei cui de[bet] *p. coloni-cas alterum*] suppl. *H. Krüger*.

qui e legitimo [. . . . .] 5  
testamen[. . . . .<sup>1</sup> . . . . sup]-  
erficiēs . . . hoc tempus lege Ma[nnciana]  
ritu<sup>2</sup> . . . fiduciaeve data sunt dabuntur . . . [id]  
. . ve ius fiduciae lege Manciana serva[bitur . . . § 14. Qui]  
superficiem ex inculto excoluit excoluer[it *ibique*] 10  
. . . aedificium deposuit posuerit eive<sup>3</sup> qui [coluit colere]  
desierit perdesierit eo tempore, quo ita ea superfi[cies]  
coli desit desierit ea quo fuit fuerit ius colendi dumtaxa-  
d bienn<i>o proximo ex qua die colere desierit servatu[r]  
servabitur; post biennium conductores vilici<s>ve eor[um . . . ]<sup>4</sup> 15  
Ea superficies que proximo anno «f»cultā<sup>5</sup> fuit et coli [desi]-  
erit conductor vilicusve eius f(undi) ea<sup>6</sup> superficies esse dicit-  
ur denuntiet superficiem cultam . . . . .  
denuntiationem denuntiat . . .<sup>7</sup> testa[. . .]-  
o itemque insequentem annum . . . . at ea sine que[re- 20  
l]a eius «eius» f(undi)<sup>8</sup> post biennium conductor vilicusve<sup>8</sup> co[lere de]-  
beto. § 15. Ne quis conductor vilicus[ve eoru]m<sup>9</sup> inquilinum [eius]  
f(undi)<sup>10</sup>. § 16. Coloni qui intra f(undum) ville Magne [sive] Mappalia  
Sige habit-  
abunt dominis aut conduct[oribus vilicisve] in assem [qu]-  
odannis in hominibus [singulis in arati]ones ope- 25  
ras n(umero) II et in messem op[. . . . .]<sup>11</sup> generis  
singulas operas bin[as] pr[estare debebunt]. § 17. Coloni  
inquilini eius f(undi) intra . . . anni n-  
omina sua conductor[ibus vilicisve . . . i]n custo-  
dias singulas qu[. . . . .]nent<sup>12</sup> 30

1) l. 5 et 6 sic restituit Seck: [post . . . annos liberis] qui e legitimo [matrimonio procreati sunt] testamen[to relinquere licet . . .] collato loco legis Hadrianae: heredi relinquendi. — Equidem ad sensum propono: eis] qui e legitimo [iure ad hereditatem eius venient vel] testamen[to instituti heredes erunt] scilicet ut non solum legitimus sed quilibet heres in colonatum succedat. — 2) ritu] [pigno]ri . . . temptarim sive fuit pign]oribus] sive pignori(s) t[itulo] (quod et Dessauio et mihi in mentem venit) sive alia. — 3) leg. isve. — 4) eo co[lere]? — 5) An fuit excultā? — 6) ins. ei cuius? — 7) essegabit vel essechatis Schulten (Rh. Phil. p. 196) ad lapidem, . . . sigales idem ex ectypo et phot. — 8) eius f. post conductor vilicusve transp. Schulten. — 9) sic Schulten; vilicusve [s]er[vu]m Toutain. — 10) Excidisse plus quam . . . prestare cogat con]. Schulten; 22/23 inquilinum[v]e coloni iungit Toutain. — 11) [et in sarritiones cuiusque generi] suppl. Schulten. — 12) qu[as] agr[is] Schulten secundis curis, de litteris gr dubitans.

35 ratam seorsu[m . . .]um.

§ 18. Stipendiarior[um qui in f(undo) ville Magne sive M]appa-  
lie Sige habitab[unt . . .]uas c-  
onductoribus vil[icisve . . .]cust-  
odias f(undi) servis dominic[. . .]nit est  
quae sequuntur quinque lineae legi non possunt.

VI 115. Ara legis Hadrianae.

*Basis tribus lateribus inscripta, rep. a. 1892 in Africa ad Ain-Wassel non longe a Thugga et Thubursico Bure (cf. @ 8, 15470 sqq.), est Tuncte. Ed. qui repperit Carton revue arch. ser. 3 vol. 19, 1892 p. 214, vol. 21, 1893 p. 21; La Blanchère collections du Musée Alaoui p. 134, alii, tractaverunt Mispoulet nouvelle Revue hist. 1892 p. 117, Schulten Herm. 29, 1894 p. 207; post repertum lapidem n. 116. Carcopino mél. de l'Ecole fr. le Rome 26, 1906 p. 440, Mispoulet Nouvelle Revue hist. 1907 p. 43. Nobis textum constituit Dess. — Linea subducta notavimus quae redeunt in simili monumento n. 116 vel supplementa ex eo adsumpta.*

1.

[pro salute et incolumitate] <sup>1</sup>  
[imp. Caes. L. Septimi Severi Pii]  
[Pertinacis Aug. et imp. Caes.]  
[M. Aurelii Antonini Aug.]

1 [et L. Septi]mi Severi Get[ae] <sup>2</sup>  
[Caes. et Juliae D]omnae Aug. matr.  
[cast]rorum, aram legis divi Ha-  
driani Patroclus Auggg. <sup>3</sup> lib.

5 proc. instituit et legem infra  
sc<r>iptam intulit.

Exemplum <sup>4</sup> legis Hadrianae  
in ara proposita <sup>5</sup>. Sermo procu-  
ratorum. Qui[a] <sup>6</sup> Caesar n(oster) pro in-

10 fatigabili cura <<tor>> per qu-  
am adsidue pro humanis uti-  
litatibus excubat omnes par-  
tes agrorum qua[e] <sup>7</sup> tam oleis

2.

[aut vineis quam frumentis aptae]

1) Supplementum incertum. — 2) Get . . litteras erasas agnovit Merlin. —  
3) tertia g erasa. — 4) intulit <ad> exemplum Schulten p. 230, refragante  
lapide, in quo v. 7 novum caput incipit. — 5) Requiritur propositum. —  
6) quid. — 7) quam.



sunt excoli iubet, idcirco permissu]  
providentiae eius potestas fit]  
omnibus etiam eas partes]  
occupandi] quae in centu[ris] 1  
elocat]is saltus Blandiani [et]  
Uden[sis] et [in] iis partibus su[nt]  
 quae ex saltu Lamiano et Dom[i]-  
 tiano iunctae <sup>1</sup> Thusdritano 5  
 sunt nec a conductoribus ex[er]-  
 centur <sup>2</sup>; isque qui occupaverint pos-  
 sidendi ac fru[en]di[i] <sup>3</sup> eredique s[u]-  
 o relinquendi id ius datur  
 quod et lege Ha[dria]na <sup>4</sup> compre- 10  
 hensum de rudibus agris  
 et iis qui per X an[no]s conti-  
 nuos inculti sunt; nec ex  
 Blandiano et Udensi sal-  
 «sal»tu maiores [p]artes <sup>5</sup> fruc- 15  
 3.  
 [tuum] . . . . .  
 . . . . .  
 . . . . . [si quis lo]c]a neglecta a conduc- 1  
 toribus occupave[rit, quae dari so]-  
 lent tertias part[es fructuum da]-  
 bit. De his quoque r[egionibus quae]  
 ex Lamiano et Domi[tiano saltu iun]- 5  
 ctae <sup>6</sup> Thusdritano sun[t tantundem da]-  
 bit. De oleis quas quisq[ue aut in scro]-  
 bibus <sup>7</sup> posuerit aut oleastris [inse]-  
 ruerit, captorum fructuum nu[lla pars]  
 decem proximis annis exiget[ur]; 10  
 set nec de pomis septem annis proximis;  
 nec alia pom(a) in divisione(m) umquam  
 cadent qu[a]m <sup>8</sup> quae venibunt a posses-

1) Sic, et deinde Th contignatum (iuncta Th- primi editores). — 2) Supplevit Schulten. — 3) fruidii. — 4) Hana. — 5) dartes. — 6) Sic potius quam [iun]cta lapis (cf. not. 1). — 7) Supplevit Mispoulet (. . . bibus recte videtur lectum esse a La Blanch, . . . ribus plerique editores: cf. Merlin *Klio* 8. 1908 p. 156); cf. Columell. 3, 13 cet. — 8) quum.

soribus. Quas partes aridas fruct[u]-  
 15 um quisque debebit dare, eas pr[o]-  
 ximo buinquennio ei dabit in  
 cuius conductione agr(um) occupa-  
 verit; post it tempus rationi.<sup>1</sup>

VII 116. 'Sermo' et epistulae procuratorum de terris  
 vacuis excolendis.

*Hunc ut praecedentum libellum damus secundum Dessavium: Lapis in  
 quattuor lateribus inscriptus, rep. a. 1906 in Africa, loco dicto Ain-Dsche-  
 mala, circ. 20 chil. a n. 115 orientem versus, 6 chil. a Thignica. Ed. qui  
 repperit Carcopino méf. de l'Ecole franç. de Rome 26, 1906 p. 365 sqq. cum  
 imaginibus, adiecto commentario. Tractaverunt Mispoulet Nouvelle Revue  
 historique 1907 p. 5 sqq.; Schulten Klio 7, 1907 p. 188 sqq.; denuo Carco-  
 pino Klio 8, 1908 p. 154 sqq. — Linea subducta notavimus quae redeunt in  
 simili monumento n. 115 vel supplementa ex eo adsumpta.*

1.

. . . . .  
 . . . . .  
 1 . . . . tuant<sup>2</sup>, rogamus, procurato-  
 [res, per pr]ovidentiam vestram, quam  
 [nomine Ca]esaris praestatis, velitis nobis  
 [et utilitat]i<sup>3</sup> illius consulere, dare no««b»-  
 5 b[is eos agros] qui sunt in paludibus et  
 in silvestribus instituendos olivetis  
 et vineis lege Manciana condicione  
 [s]altus Neroniani vicini nobis cu . .  
 . . eremus<sup>4</sup> hanc pe[tit]ionem nostr[am]  
 10 . . ndum suprascriptum n . . .<sup>5</sup>  
 [i]ncrementum habit . . .<sup>6</sup>

2.

. . . . .  
 . . . . .

1) Scilicet Caesaris (i. e. fisco). (Lapis hoc loco integer; nihil deficit.)  
 — 2) . . ivani vel . . . tuani vel . . . tuant. — 3) Supplevit Schulten. —  
 4) Cu[m ed]eremus. — 5) [fu]ndum suprascriptum N[eronianum]. — 6) habi-  
 t[atorum] supplet primus editor.

iubeas. Sermo procurato[rum im]- 1  
 p. [C]aes.<sup>1</sup> Hadriani Aug. Quia Cae[sar n. pro]  
infatigabili cura sua, per qu[am adsi]-  
due <pro> humanis utilit[at]ibus excu[bat, om]-  
nes partes agrorum, quae tam oleis au[t] 5  
vineis quam frumentis aptae sunt [ex]-  
[c]oli iubet, itcirco permissu«n» prov[id]-  
[en]tiae eius potestas fit omnibus e[tia]-  
m<sup>2</sup> eas partes occupandi quae in c[ent]-  
[u]ris elocatis saltus Blandiani e[t U]- 10  
[de]nsis <et> i[n illi]s partibus sunt q[uae ex]  
[saltu Lamiano et Domitiano iunctae]  
[Thusdritano sunt nec a conductoribus]  
exercentur cet.]

## 3.

. . . . .<sup>3</sup> 1  
 . . . . . [si quis lo]ca neglecta a co[ndu]-  
[ctoribus o]ccupaverit, qua[e da]-  
[ri sole]nt tertias partes fructuu[m]  
[dabit. De] eis quoq. regionibus qua- 5  
[e ex] Lamiano et Domitiano  
[saltu] iunctae Tuzritano sunt  
[tantum idem] dabit. De oleis quas quis[g. in]  
[scrobibu]s [po]suerit aut oleas[tr]-  
[is inseruerit], c[aptor]um fruct[uum] 10  
[nulla pars decem proximis annis exige]-  
[tur] cet.

## 4.

. . . . . 1  
 [E]arinus et Dor[ypho]rus Primige[nio]  
 [s]uo salutem. Exemplum epistulae scrip-  
 tae nobis a Tutilio Pudente egregio viro  
 ut notum haberes et it quod subiectum est 5  
 [ce]leberrimis locis propone<sup>4</sup>. Verridius  
 Bassus et Januarius Martiali suo salut[em].

1) paes. — 2) *Suppl. Carcopino*. — 3) *Reliquias litterarum exiguas has enotavit Carcopino, adiecto quoque numero litterarum quae periisse videntur: . . (4) . . ua . . (5) . . ob (vel d) . . . . (8) . . . mm . . . . (8)*. — 4) *Sic potius lapis quam proponi*.

Si qui agri cessant et rudes sunt, s[i qui sil]-  
vestres aut palustres in eo sal[tuum trac]-  
[tu, v]olentis lege Mancian[na . .

---

CAPUT II.

TESTAMENTA ET LAUDATIONES FUNEBRES.

117. Testamentum Dasumii (a. 108 p. C.).

⊕ 6,2,10229. *Magnae tabulae marmoreae, cui inscriptum erat hoc testamentum (a. 3 m., l. 1 m.), frustula quaedam a. 1820 et 1830 prope Romam reperta servantur in horto Instituti archaeologici Germanici; quibus totius tabulae altitudo fere integra conficitur, latitudinis vix septima pars. Reliquiae media e tabula effractae sunt; initio minor numerus litterarum deesse videtur quam in fine; omnino singulos versus octogenas litteras continuisse intellegitur ex versuum 61/2 et 63/4 supplementis certis. Supplementa temptaverunt Ambrosch, annali 1831 p. 388, plenius paulloque audacius Rud. ZGR. 12,301; novissime ea retractavit Mo. in ⊕ l. l., unde hic repetuntur. Annum indicaverunt consulum nomina v. 124 servata. Testatorem fuisse Dasumium quendam probabile est; qui num fuerit auctor SC. Dasumiani, cuius in D. 40,5,36.51,4 mentio fit, non constat. [Notus est L. Dasumius Tullius Tuscus (⊕ 6,1526) filius naturalis P. Tullii Varronis, adoptatus sine dubio a nescio quo L. Dasumio Tusco; eius Tusci hoc esse testamentum et Varronis filium heredem primo loco in eo institutum sub nominis ferendi condicione, cum Borghesio putaverim, quamquam ipse Borghesius postea reiecit; initium formavi, quasi haec certa essent. TH. M.]*

° [Test]amentu[m L. Dasumi Tusci?]

° [Quod post vitae cursum con]fectum praest[antissimum est, rem cum nomine filio relinquere, ° quoniam mihi natura negavit,] amicus rarissim[us P. Tullius Varro quem genuit filium ° natu primum, si cum pater nome]n meum laturum po[llicitus erit, . .  
5 ° . . mearum fortu]narum ex uncia [heres esto . . . ° cernitoque in diebus C prox]imis quibus scie[rit poteritque. . . Item ° Dasumia . . filia mea p]ientissima mihi [heres esto ex . . cernitoque eadem condicione. ° Item . . . f]ilia Serviani ex [. . mihi heres esto cernitoque eadem condicione. ° Item . . .]us meus mihi heres [esto ex . .  
10 cernitoque eadem condicione. ° Item . . . et . . m]ihi heredes sunt

[ex . . cernuntoque eadem condicione. Denique . . ° eadem condicione  
ex . . m]ihi heres esto <sup>1</sup>.

Si Da[sumia filia non creverit, . . ex . . mihi heres esto, item  
° . . . . ex . . mihi heres e]sto, iique cernunto [in diebus C proxi-  
mis quibus scierunt poteruntque. ° Si nec eorum quisquam] creverit,  
tunc Sy <sup>2</sup> [. . mihi heres esto . . .]

° [. . Amicis] infra scriptis qu[isquis mihi heres erit ° dare 15  
damnas esto singul]is auri p(ondo) libras: Iuli[o . . . . ° . . . .]no, Vo-  
lusio Iuliano, [. . . . ° . . . . Plinio(?)] Secundo, Cornelio [Tacito(?]  
. . . . . ° . . . . A]uspicato; singulis [argenti p(ondo) . . . . ° . . . . Mi]-  
nicio Iusto, Fabul . . . . (multisque aliis)<sup>3</sup> (19—26)

° [. . Pro(?)]culo iurisconsulto, Ateio M[. . . ° . . .]no, Cornelio 27  
Seni, Iulis Threp[to et . . . ° . . .]oro adfina meo X CXXV co[. . .  
° . . . fidei]que eius eorumque comitto u[t . . . ° . . . sub inscriptione 30  
nominis m]ei consecrent; Cordubae it[em . . . ° . . . sub inscrip]tione  
nominis mei consec[rent . . . ° . . . Volo] opera supra scripta fiant  
ei[us eorumque arbitratu . . . ° . . . fidei]que eius eorumque com-  
mit[to ut perficiantur . . . ° . . . ita ut supra scriptum] est. 35

Dasumiae Syche nutric[i do lego . . . ° . . . Venugum Arrum  
piscator[es . . . ° . . . item . . quae] elegerit praeterquam X C[. . .  
° . . . item argenti es]cari et poter[i] ex meo quod e[legerit . . .  
° . . . item chartam si]ve philuram calculatorem . . . .

° [. . . e]t Sabinum notarium et My[. . . ° . . . rat]ionibus red- 40  
ditis cum cont[ubernalibus suis liberos esse volo. ° Item . . . .]m  
cocum et Crammicum c[. . . ° . . .] et Diadumenum notarium [. . .  
° . . . item . . .]onem sumptuarium ration[ibus redditis cum contuber-  
nali sua ° ita ut eam in m]atrimonio habeat fidele. Iu[beo . . . 45  
° . . . in a]rculis pusillis componi. Tu . . . .

° . . . [C]olono lib(erto) X cIō; Dasumiae Sy[che libertae X . . .  
° . . . li]b(erto) X cIō; Heliopaedi l(iberto) X cIō; Ca[. . . ° . . .] sin-  
gulis X cIō; Eurotae lib(erto) X [. . . ° . . . volo dar]i. 50

Eros vestiarius ratione u[t oportet reddita . . . ° . . . paeda]-  
gogus ratione reddita, Pho[ebus . . . . liberi sunt. ° Si que]m ex  
his alio scripto liberum [esse vetuero, is liber ne esto. . . .

° . . . Quodcum]que vicensimae nomine e[x lege publica debe- 53

1) Sequitur virgula capitis indicandi causa, hic et v. 55. — 2) Recte  
fortasse editores priores nomen Syches nutricis hic suppleverunt e v. 35. —  
3) Fieri potest ut etiam vv. 27 et 28 ad hoc caput trahendi sint.

bitur . . . ° . . . propter eos omn]es quos liberos esse iussi, eo s[  
 55 luto iis qui solverunt heredes meos ° reddere volo fideique it]em  
 eorum committo.<sup>1</sup>

Quis[quis mihi heres erit dato . . et . . . ° . . . denarios . . ita  
 ut ii dent tri]buant concedant sine ull[a controversia . . liberto fun-  
 dum . . . ° . . . preti denariorum . . et ho]c amplius  $\text{XV}$  et hoc am-  
 pli[us . . . ; item ut supra nominati . . . ° . . . ancillae] cum primum  
 manumissa [fuerit, dent tribuant concedant . . . ° . . . a]rculam, Thal-  
 60 [l]um ornato[rem . . . ° . . . item ut supra nomin]ati dent tribuant  
 concedan[t sine ulla controversia . . . ° . . . Thau]masto Anatellonti  
 liberti[s in singulos annos quandiu quis eorum ° vivet, initio cuius-  
 que an]ni vestiari nomine singul[is denarios . . . ° . . . item Te]rpono  
 Achilli Heliopaedi lib[ertis initio cuiusque anni vestiari ° nomine  
 singulis in sing]ulos annos quandiu quis eo[rum vivet denarios . . ;  
 65 item . . . ° . . . libertis quandi]u quis eorum vivet initio c[uius-  
 que anni vestiari nomine denarios . . , idque ° ita ii danto cura]n-  
 tove dare.

Infra scriptis c[ondicionibus do lego Septumae Secundini ° ma-  
 terterae meae patera]m auream meam maxima[m . . . ° . . . es]t et  
 Diadumenum cubicul[arium . . . ° . . . e]t Stephanum dropacatorem  
 70 [. . . ° . . .]orem et Faustum sutorem e[st . . . ° . . . paria m]ularum  
 quae elegerit cum [carrucis. Do lego Septumae ° materterae meae  
 pienti]ssimae hoc amplius Epaphro[ditum . . . ° . . .]tum medicum,  
 Philocyrium [. . . ° . . . item signa mea aure]a et argentea omnia  
 75 et ima[gines argenteas meas omnes . . . ° . . . Rogo autem, Septuma,  
 pie]tatem tuam, ut cures in pub[lico proponi signa ° deorum impe-  
 ratorumque,] quae ubique habeo, in amp[liorem nominis nostri ho-  
 norem. ° Rogo item ut . . . . d]ispensatorem rationibus [redditis . . .  
 ° . . . et . . .]em et Eutychem cubicul(arium) maio[rem(?) manumit-  
 tas . . . Hoc ° amplius do lego mat]erterae Septumae Secundin[i . . .  
 80 . . . Menecraten Paede]rotem. Menecraten et Paedero[tem rogo ne  
 manumittas, ° sed in eodem o]pere illos habeas donec viv[ent, quo  
 habui ego, . . . ° . . . quoniam n]ullo merito meo tam valde [offen-  
 derunt . . . ° . . . gestione improba et ini]qua. Septumae materterae  
 m[ae hoc amplius do lego . . . ° . . .]us meis habuit fideique eius  
 85 n[. . . ° . . . committo. Hoc a]mplius Septumae matertera[e meae do

1) Sequitur virgula capitis indicandi causa ut v. 11.

lego . . . ° . . . cu]rsorem, Encolpium actorem [. . . ° . . . denique 86  
sestertiu]m sexagies quod beneficio . . .

[Memoriae ° meae colendae caus]a intra biennium quam mo[r-  
tuus ero, quisquis mihi heres heredesve erit eruntve, ° eorum fidei  
com]mitto, uti praedium, in quo[d̄ per eos, quorum curae mandavi  
ut secundum ° verba testamenti hui]us reli[quias] meas cond[erent, 90  
. . . ° . . . reliquiae] meae inlatae fuerint, cui[cumque sive antea  
sive testamento hoc libertatem ° dedi sive codicillis ded]ero, prae-  
[t]erquam Hymno pess[ime de me merito, . . . ° . . . iis cum adia-  
cen]tibus silvis instructum ma[ncipio det ita, ut ne de nomine eorum  
exeat, neve . . . ° . . . vendant, pig]nore dent, cedant, condonen[t;  
eius autem qui ex his decesserit portionem ° reliquis volo adcrecere, 95  
done]c in rerum natura esset un[us eorum. Quodsi liberti libertae-  
que in rerum . . . ° . . . natura omnes esse de]sierin[t, t]unc ad  
libertorum [meorum posteros, donec in rerum natura sit ° unus  
eorum, idem volo perti]nere; quod si esse desierit, [ultimus eo-  
rum] . . . .

. . . . ° [Cum a]ntem in tam multas partes [id praedium distri-  
buerim . . . ° . . . nec pariter om]nes un[di]versa possidere rel[icta  
sibi possint, . . . ex iis . . . ° . . . curatores praedii eius A]chillen, 100  
Heliopaeden, Cym[aeum(?)] constituo, omnium autem, quibus in id . . .  
° . . . ius est suffragio cur]atorem substitui curatori [qui decesserit  
iubeo, et ab eorum uno, quem ipsi ° curatores elegerint,] alimenta  
omnia computar[i et redditus distribui volo. Sic ° enim effectum iri  
exist]imo, ut ab uno omnia percip[iant omnes] . . . .

. . . . ° [Fidei omnium her]edum meorum committo, t[uae autem  
maxime, carissima filia, . . . ° . . . ne pati]aris post me quemquam 105  
ill[o loco sepeliri neque eorum quos ipse manumisi . . . ° . . . neque  
in post]erum libertorum tuorum.

P[orro monumentum meum colere volo ex libertis . . . ° . . . meis  
praeci]pue Thaumastum et Anat[ellontem, aditum autem et ambitum  
. . . ° . . . eo volo habere omn]es, quos s[er]ve ante testamen[tum sive  
testamento postea]ve manumisi, praeter ° te, Hymne, qui quamvis]  
plurimum tibi praestitiss[em . . . ° . . . ipse recordaris qua]e a te 110  
passus sim aut timuer[im.] . . .

° [Corpus meum] Ursi Serviani domini mei et [. . . curae com-  
mendo . . . ° . . . lectu]m ferri volo per Serviani mei li[beros. Moni-  
mentum volo . . . liberti cura . . . ° . . . intra dies . . . postquam de-  
fu]nctus ero consummari, in q[uod impendantur denariorum milia

- 114... °... *Sumptuum rationem eu]m reddere volo* Serviano me[o].
- 115 *Item cura eius volo lapidi incidi ... °... testamenti huius exem-  
plu]m et poni ad latus monimen[ti mei].*  
 [Quisquis heres heredesve ... °... mihi erit eruntve, e]um  
 eosque rogo fideique ei]s eorumque committo, ut quae cui hoc ...  
 °... testamento dedi l]egavi, ea vicensimis omnib[us non deductis  
 persolvantur, et aut reddant ° quod solutum erit vicensimae] nomine  
 aut vicensimae n[omine cum eo ad quem ea res pertinebit ... °...  
 pacis]cantur aut decidunt aut in [arbitrum compromittant.] ...
- 120 ... ° [Si quid codicillis alio]ve quo ge[ner]e scriptum sig[na-  
 tumque reliquero, valere volo, quasi testamento ... °... scriptum  
 signatu]mque reli[quisse]m.
- Liturae [inductionesque quae in hoc ... °... testamento in-  
 veniuntur, i]am testam[ent]i fac[i]undi [et signandi tempore ibi  
 fuerunt].
- [Testamentum ° scribendum curavi per . . .]ntidiu[m C]ampa-  
 124 num testa[mentarium] ... °... Ael]io H[adria]no et Trebatio  
 Pr[isco] cos.]
- 125 ° [Quisquis mihi heres erit], do lego damnasq[ue esto dare  
 ... °... imp. Caesari Nervae Traia]no Aug. Germanic[o Dacico,  
 ... °... Sos]io Senecioni singu[is ... °... arge]nti p. V; Otacilio  
 129 Or[... °... ]medico HS X̄. I[tem ... °... ]s HS CCCC, ex qu[o-  
 rum reditu ... °... ] Eurota lib[... °... ]tione di[... °... ]c  
 ex . . . . .

## 118. Testamentum Galli cuiusdam civis Romani.

(Saec. I p. C.)

Ⓞ 13,5708. Dess. 8379. Hoc testamenti fragmentum folio membranaceo (cuius marginibus imminutis paginae prioris versuum quorundam litterae primae, posterioris extremae perierunt) saec. X servatum in bibliotheca Basileensi a W. Wackernagel repertum ab Ad. Kiessling (Anecdota Basileensia, 1863) primum editum est; denuo cum notis criticis et exegeticis ab E. Huebner, annali 36,200. Id apparet descriptum esse de monumento Lingonis cuiusdam in Gallia Lugdunensi (II, 6). Bene igitur Hu. testamentum cum iure civili conceptum sit, factum esse conicit post Lingones ab imperatore Othone civitate Romana donatos (Tac. hist. I, 78), neque vero multo post, cum stricta iuris observatio et genus dicendi saec. I indicent. [Id etiam nepotis nominibus comprobari mihi videtur, cum ipse vel potius pater eius nomina 'quae sunt Sex. Iulius (II, 3) ab eo a quo in civitatem, receptus sit, accepisse censendus sit; is autem, nisi egregie fallor, Sex. Iulius Frontinus fuit, 'qui strategem. IV 3,14 ipse de se refert, Lingonum civitatem, quae ad Ci-



'vilem desciverat, cum adveniente exercitu Caesaris [Domitiani] populatio-  
nem timeret, a se [scilicet a. 70] ad obsequium redactam septuaginta milia  
'armatorum sibi tradidisse. Si igitur Sex. Iulius Aquilinus pater illo tem-  
'pore fortasse pro meritis nescio quibus erga Romanos Romana nomina cum  
'civitate accepit, testamentum nostrum circa Traiani fere aetatem incisum  
'esse conicere licet'. Hirschfeld, cuius causa Duenmler professor Basileen-  
sis locos nonnullos dubios inspexit.] Textum mendose descriptum emenda-  
runt cum Kiessling et Huebner tum Mo. et Henzenus in notis apud  
Huebnerum [VII et in  $\mathcal{C}$ ]. Tractavit etiam Hu. Multa 305—7.

I. . . [cellam, quam  $\circ$  a]edificavi memoriae, perfici volo ad ex- 1  
emplar quod dedi ita, ut exe $\circ$ <d>ra sit eo <loco>, in quo statua  
sedens ponatur marmorea ex lapide  $\circ$  quam optumo transmarino,  
vel <sup>1</sup> aenea ex aere tabulari quam optumo,  $\circ$  alta<m> ne minus  
p(edes) V. Lectica <sup>2</sup> fiat sub exedra et II subsellia ad  $\circ$  duo latera 5  
ex lapide transmarino. Stratui ibi sit quod sternatur  $\circ$  per eos  
dies quibus cella memoriae aperietur, et II lodices et cervi $\circ$ calia  
duo par(ia) cenator(ia) et abollae II et <sup>3</sup> tunica. Araq(ue) ponatur  
ante  $\circ$  id aedific(ium) ex lapide Lunensi quam optimo sculpta quam  
optume,  $\circ$  in qua ossa mea reponantur. Cludaturq(ue) <sup>4</sup> id aedifi(cium)  
lapide Lu $\circ$ nensi ita, ut facile aperiri et denuo cludi possit. 10

Colaturq(ue) id ae $\circ$ dificium et ea pomaria et lacus arbitrato  
Philadelphi et Veri liber $\circ$ torum meorum, impensa q(ue) praestetur  
[ad] reficiendum <sup>5</sup> restituend(um), si quid  $\circ$  ex iis vitiatum cor-  
ru<p>tumq(ue) fuerit; colaturq(ue) a tribus topiariis et  $\circ$  dis-  
centib(us) eorum, et si quis <sup>6</sup> ex iis decesserit decesserintve sub-  
tra $\circ$ <c>tusve erit in vicem eius eorumve alius ali<o>ve substi- 15  
tuant(ur); accipi $\circ$ ant<q>ue singuli ex tribus tritici modios LX in  
ann(os) sing(ulos) et vesti $\circ$ ar(i) nomine XXX <sup>7</sup>. Aquila autem nepos  
meus et h(eredes) eius haec prae $\circ$ stare debeto debento. Inscriban-  
turbq(ue) <sup>8</sup> in aedificio extrinsecus  $\circ$  nomina mag(istratum), quibus  
coeptum erit id aedificium et quot annis vixero.

Si  $\circ$  quis alius aliave unquam in iis pomariis, quemadmodum 20  
eos  $\circ$  . . (12) . . eri . (5) . ac umii . . (20) . . indussi <sup>9</sup>, com-

1) ubi. — 2) legtica. — 3) abolet II. — 4) cludatur *mutatum* in clu-  
datur. — 5) p̄stetur // reficientium. — 6) quid. — 7) Mo. dari triticum pu-  
tat, ne monetae depravatio libertis noceat, unde post Neronem conditum  
esse testamentum colligit. Hen. con. X XX. — 8) III (corr. fortasse ex IIII)  
scribanturbq.; em. Hu. — 9) Hu.: [hortos det]er[mini] et l]acum [margine] in[cl]ussi.  
Hirschfeld: [hortos cippis t]er[mini] ac [t]um[ulum . . .] in[cl]ussi.

- 22 bustus ° sepultusve confossusve conditusve consitusve propiusve iis po<sup>o</sup>maris <erit sive aliquis> aliquid<sup>1</sup> adversus ea facturus fuerit, quae s(upra) s(cripta) s(unt), id h(eres) ° h(eredes)q(ue) mei <heredis ne sinito sinunto idemque quae s(upra) s(cripta) s(unt) d(amnas)<sup>2</sup>> d(amnates) esto sunt ea omnia ita fieri neq(ue) aliter fieri.
- 25 Loco ° autem huic lex haec in perpetum dicitur neq(ue) quisquam post me do<sup>o</sup>minium postestatemve eorum locorum habeto nisi in hoc, <ut> melius co<sup>o</sup>lantur et conserantur perficianturq(ue). Aditum [itum actum ad id aedific(ium)] (20) ° (18) habeant quicumque] ad 29 id colendum<sup>3</sup> pedib(us) et vehiculis et staticulis ° [adibunt . . . .
- 1 Si quis]<sup>4</sup> ° combustus suffossusve monimentumve<sup>5</sup> factum illatave II.
- 2 ossa propiusve iis posita ° quidve a<sup>6</sup> quibus factum fuerit i[n<sup>7</sup>] iis pomariis et locis et s(a)eptis eorum, que(m) ° ad modum supra scripsi, Sex. Iul(ius), Sex. Iuli Aquilini fil(ius), Aquila et h(eres) h(eredes)q(ue) eius s(upra) s(criptus) s(cripti) ° <si per eum eosve steterit, quod<sup>8</sup>> ita factum non fuerit adversusve aliquit factum 5 fuerit, aut non caver<int> ° ab herede heredibusque suis, ut ita omnia serventur, quem ad modum s(upra) [s(cripsi), d(are) d(amnas)] ° d(amnates) e(sto) s(unto) public(ae)<sup>9</sup> civitatis Ling(onum) HS n(ummum) C<sup>10</sup>. Haec poena<sup>11</sup> omnibus domini[s] ° huius possessionis in perpetuum<sup>12</sup> inferatur.
- Omnes autem liberti mei et liber[tae], ° quos et vivos et quos hoc testamento manumisi, stipem conferant ° quotannis singul[i nummos sing(ulos). Et] Aquila nepos meus et <h(eres) eius> pr[a]estet 10 quotanni[s n(ummos) . . .], ° ex quibus edulia [quisq(ue) sibi<sup>13</sup>] paret et potui, quod profane<i>]tur infra ante ce[l]lam memoriae quae est Litavicrari<sup>14</sup>, et ibi consumant — — —<sup>15</sup> ° morenturque ibi donec eam summam consumant.

1) pomeris aliquid. [Supplevi ego. Th. M.] [VII Iam p(edes) m(ille) ante erit con(i). Mo. — Fortasse pro pom. ris fuit in lapide p. m. erit.] — 2) Hu. con(i): heredesque mei heredis propter I, 17. II, 3.5.9. [Reliqua addidi ego. Th. M.] — 3) colentium. — 4) Hu. recte: Si vero, quae s. s. s., facta non fuerint, sive quis alius unquam. — 5) monimentive. — 6) propius imponi] queant. [Emendavi ego. Th. M.] [VII Iam propius (p(edes)) m(ille) pon[e] ve[l] ant[e] qui[d]v[e] con(i). Mommsen l. c. — 7) ibi. — 8) [Addidi ego. Th. M.] — 9) modum desit public., explevit Mo. — 10) Intellege C̄, i. e. centum milia. — 11) [Inserendum ab. Th. M.] — 12) perpetua. — 13) Erasae litterae quinque. — 14) Utrum loci an personae hoc sit nomen, non liquet. In mentem revocat Kiessling Litavicum Haeduum e Caes. bell. gall. 7, 37. — 15) Spatium vacat in codice.

Vicibus ex se cura<sup>2</sup>tores ad hoc officium nominent, qui id of-  
 ficium annuum<sup>1</sup> habeant, habe<sup>2</sup>antque potestatem exigendi hos  
 nummos; mandoque hanc curam ° Prisco Phoebo Philadelpho [V]ero<sup>2</sup> 15  
 pos[terisq(ue) eor]um<sup>3</sup>, curatoresque<sup>4</sup> ita nom<i>[i]>°nati s(acra)  
 f(aciunt)<sup>5</sup> quotannis in ara quae s(upra) s(crupta) est kalendis  
 Aprilibus Maiis Iu<sup>2</sup>niis Iuliis August(is) Octobrib(us)<sup>6</sup>.

Mando autem curam funeris mei <et> exequi<sup>2</sup>arum et rerum  
 omnium et aedificiorum monumentorumque meorum Sex. ° Iulio  
 Aquilae nepoti meo et Macrino Regini f(ilio) et Sabino Dumnedor .<sup>7</sup>  
 ° f(ilio) et Prisco l(iberto) m(eo) et procuratori, et eos rogo agant 20  
 curam harum reru<m> ° omnium, eorumque probatio sit earum  
 rerum, quas iussi post mortem ° meam fieri.

Volo autem omne instrumentum meum, quod ad ve<sup>2</sup>randum et  
 aucupandum paravi<sup>8</sup>, mecum cremari cum lanceis, gladei(s), ° cultris,  
 retibus, plagis, laqueis, thalamis<sup>9</sup>, tabernaculis, formidinibus, ° bal- 25  
 nearibus, lecticis, — —<sup>10</sup> sella gestatoria et omni medicamento [et]  
 ° instrumento illius studi, et navem Liburnam<sup>11</sup> e[x] scirpo<sup>12</sup>, ita  
 <ut> in<sup>2</sup>de nihil subtrahatur, et vestis polymit(ae) et plumariae<sup>13</sup>  
 ° quidquid<sup>14</sup> reliquero, et stellas<sup>15</sup> omnes ex<sup>16</sup> cornibus alcinis || . .

VII 119. Testamentum C. Longini Castoris veterani per  
 mancipationem factum, cum codicillis (a. 189).

*E pap. B. U. 326. — Pap. duabus col. inscr. descr. Krebs. — Edd. Mo.  
 Berl. Ak. Abh. 1894 p. 47 = Ges. Schr. I p. 429 (rep. Z. S. St. 16 p. 198 =*

1) annua. — 2) ex vel ero *Kiessling*; ero, ante e videtur fuisse V  
 fragmentatum *Duemmler*. Cf. I, 11. — 3) terris corū dubitanter legit  
*Kiessling*, pos. . . . ū *Duemmler*. [VII pos[t obitum me]um mavult *Mo.* ☞]  
 — 4) qui. — 5) s(acra) f(aciunt) *Hu.*; sacrificent *Kiessling*; qui *cod.* —  
 6) octobris. — 7) In memoriam revocat *Kiessling Dumnorigem, princi-*  
*pem Haeduorum, Lingonibus confinium, e Caes. b. g. 1, 9.* — 8) Venatum  
 et aucupium a Romanorum moribus aliena fuisse constat. Cf. *Tac. ann.*  
 2, 56: venatu et quae alia barbari celebrant — 9) pro hoc vocabulo in  
 margine adiecto calamis, scilicet aucupatoriis, e *Mart. 14, 218 coniecit*  
*Hercher.* — 10) *Spatium vacat in codice.* — 11) Ibis Liburnis inter alta  
 navium. *Hor. epod. 1, 1.* — 12) et scurfo *Kiessling emendavit e Plin. h.*  
*n. 7, 206: naves in Nilo ex Papyro ac scirpo.* — 13) plumari quod, cui lo-  
 cutioni fortasse subesse aliud ad equorum ornatum pertinens monet *Hirsch-*  
*feld.* — 14) *corr. alia manu ex quicquid.* — 15) *Kiessling commendat sellas.*  
 — 16) *corr. ex et.*

*Ges. Schr.* I p. 442); *Scialoja bull. dell' ist. di dir. Rom.* 7 p. 1. — *Colignon, Nouvelle Revue* 18 p. 573 cum notis *Darestii*. — *Karlowa, Neue Heidelb. Jahrb.* 4 p. 189 sq.

Ἐρμηνί]α διαθ(ήκης).

- I. [Γάιος Λογγίνος Κάστωρ οὐε]τρανὸς ἐντίμως ἀπολυθε[ί]ς  
 [ἐκ κλάσσης Πραιτωρί]ας Μισσηνῶν [δια]θήκην ἐποίη[σεν].  
 [Ἐλευθέρως εἶναι βούλομαι] Μαρκέλλαν δού[λ]ην μ[ο]υ μίζονα ἐ[τ]ῶν  
 5 [τριάκοντα<sup>1</sup> καὶ Κλεοπάτραν] δούλην μου μ[ί]ζονα ἐτῶν τριάκοντα<sup>1</sup>  
 [καὶ ἐκάστη ἔστω κληρονόμο[ς] ἐξ ἴσου μ[έρους] ἐμοῦ κληρον[ομ.]ν.<sup>2</sup>  
 [Λοιποὶ δὲ πάν]τες ἀποκληρόνομοι [. . .] ἔστωσαν. Προσ[ε]ρχέσ-  
 [θωσαν<sup>3</sup> τῇ κληρονομί]α μου ἐκάστη ὑπὲρ τοῦ ἰδίου μέρους ὀπ[ό]ταν<sup>3</sup>  
 [ ]ρασθαι<sup>4</sup> ἐαυτῆν ἐμοῦ κληρονόμον εἶναι, μὴ ἐξί-  
 10 [ναὶ δ]ὲ π[ι]π[ρά]σκαι μὴδὲ ὑποτίθεσθαι<sup>5</sup>, ἀλλ' εἴ τι ἐάν ἀν[θ]ρά-  
 πιν[ο]ν πά-  
 [θῃ] Μαρκέλλ[α] ἢ προγεγραμμένη, τότε τὸ μέρος τῆς κληρονομίας  
 ἐαυτῆς  
 [πρ]ὸς Σαραπίωνα καὶ Σωκράτην καὶ Λόγγον καταντῆσαι θέλω,  
 ὁμοίως  
 [Κλε]οπάτραν τὸ μέρος αὐτῆς πρὸς Νεῖλον καταντῆσαι θέλω· ὅς  
 ἐάν μου κλη-  
 14 [ρον]όμος γέ[νητ]αι, ὑπεύθυνος ἔστω δῶναι ποιῆσαι παρσχέσθαι ταύ-

*Interpretatio testamenti.*

*C. Longinus Castor veteranus honeste missus ex classe praetoria Misenatium testamentum fecit. Liberas esse volo Marcellam ancillam meam maiorem annis [triginta et Cleopatram] ancillam meam maiorem annis triginta; eaeque heredes ex aequis partibus mihi sunt; reliqui omnes exheredes sunt. Adeant autem heredes pro sua quaeque parte quando . . . se heredem meam esse, ne liceat iis vendere neve pignerare; si vero aliquid humanitus acciderit Marcellae supra scriptae, tunc partem hereditatis eius ad Sarapionem et Socratem et Longum pervenire volo; similiter si Cleopatrae, partem eius ad Nilum pervenire volo. Quicumque mihi heres erit, damnas esto dare facere praestare omnia quae*

1) cf. *Gai.* I, 18. — 2) κληρονόμ. . . v. *del. Mo.* — 3) προσ[ε]ρχέσθωσαν et ὀπ[ό]ταν *Schubart.* — 4) de ὀρᾶσθαι ἔ. ἔ., i. e. de cernenda hereditate cogitat *Daresti.* — 5) *lex imperfecta rebus dicitur, cf. Mo.* p. 54, qui *Scaev. D.* 30, 114, 14. 32, 38, 4. 35, 71 pr. *adfert.*

[τῆ] πάντα [ἃ ἐ]ν ταύτῃ τῇ διαθήκῃ μου γεγραμμένα εἶη, τῇ τε 15  
πίστι [α]ὐτῆς παρακατατίθωμαι.

[Σαρ]απιάς δούλη μου, θυγάτηρ Κλεοπάτρας ἀπελευθέρως μου ἐλευ-  
θέρω ἔστω

[. . .]αι δίδωμι καταλίπω ἀρούρας σιτικὰς πέντε, ἃς ἔχω περὶ κώ-  
μην Κα-

ρα]νίδα ἐν τόπῳ λεγομένῳ Στρουθᾶ. ἑμοίως ἄρουραν μίαν τέταρτον  
[Κο]ιλιάδος, ἑμοίως τρίτον μέρος<sup>1</sup> οἰκίας μου καὶ τρίτον μέρος ἐκ  
τῆς αὐ-

[τ]ῆς οἰκίας, ὃ ἠγόρησα πρότερον παρὰ Πραπεθευτος μητρὸς Θα- 20  
σευτος,

[ἐ]μοίως τρίτον μέρος<sup>1</sup> φοινικῶνος, ὃν ἔχω ἔνγιστα τῆς διάρυγος, 21  
ὃ καλεῖται.

II. Παλαιὰ διῶρυζ. Ἐκκο[μι]σθῆναι περιστ[αλ]ῆναι τε ἑμαυτῶ[ν] θέλω 1  
τῇ φροντίδι καὶ εὐσεβείᾳ

τῶν [κ]ληρονόμων μου. Εἴ τι ἐν ἐγὼ μετὰ ταῦτα γεγραμμένον  
καταλίπω τῇ ἐμῇ χειρὶ γεγραμμένον

οἶψ δὴ [π]οτε τρόπῳ βέβα[ιό]ν μοι εἶναι θέλω. Ταύτῃ τῇ διαθήκῃ  
δόλος πονηρὸς ἀπέστη<sup>3</sup>. Οἰκετιὰν χρή-  
ματα τ[αύ]της διαθήκης γενομένης ἐπρίατο Ἰούλιος Πετρωνιανὸς<sup>4</sup>  
σηστερτίου νούμμου ἐνός, ζυ-

*in hoc meo testamento scripta sunt, et fidei eius committo. Sara-  
pias, ancilla mea, filia Cleopatrae libertae meae libera esto (eique?)  
do lego tritici aruras quinque, quas habeo circa pagum Caranidem  
in loco qui dicitur Στρουθός; item aruram unam et partem quartam  
item partem tertiam domus meae et partem tertiam domus quam  
emi antea a Prapetheute (matre Thaseute), item partem tertiam  
palmeti quod habeo prope fossam quae dicitur veterem. — Sepeliri  
pollingi<sup>2</sup> volo cura et pietate heredum meorum. — Si quid postea  
scriptum reliquero mea ipsius manu quolibet modo, ratum esse  
volo. Huic testamento dolus malus abesto. — Familiam pecu-  
niamque hoc testamento facto emit Iulius Petronianus sest. num-*

1) De partitione legata cogitare videtur Mo. — 2) Sic Mo. ex corpore glossariorum vertit. — 3) ἀπίστω mavult Mo. p. 50, coll. formula ab hoc monumento dolus malus abesto. cf. p. 340, no. 141, 4 l. 6.

- 5 γοστα[τοῦ]ντος Γαίου Λουκρητίου Σαϊορνεῖλου ἐπέγνοι<sup>1</sup>, ἀντεμαρ-  
 τύρατο Μᾶρκον Σεμπρώνιον Ἡρα-  
 κλια[νόν], ἐπέγνοι<sup>1</sup>. Ἡ δια[θή]κη ἐγένετο ἐν κ[ώ]μη Καρανίδι νομῶ  
 Ἄρσινοεῖτη πρὸ ἰε καλανδῶν Νο-  
 εμβρ[ι]ῶν<sup>2</sup> δυσι Σιλάνοις ὑπάτοις, Λλ<sup>3</sup> αὐτοκράτορος Καίσαρος Μάρ-  
 [κο]υ Αὐρηλίου Κο[μ]όδου Ἀντωνεῖ[ν]ου  
 εἰσέβους εὐτυχοῦς Σεβαστοῦ Ἀρμενικοῦ Μηδικοῦ Παρθικοῦ Σαρμα-  
 τικοῦ Γερμανικοῦ Ἀθύρ κα. Εἰ δέ  
 τι πε[ρ]ισσὰ γράμματα τῇ χειρὶ μου γεγραμμένα καταλίπω, βέβαια  
 εἶναι θέλω.
- 10 Ἡνύγη<sup>4</sup> [κ]αὶ ἀνεγνώσθη Ἄρσινεῖ τῇ μητροπόλει ἐν τῇ Σεβαστῇ  
 ἀγορᾷ ἐν τῇ στατιῶνι τῆς εἰκοσ-  
 τῆς τῶν κληρονομιῶν καὶ ἐλευθεριῶν πρὸ Ϝ καλανδῶν Μαρτιῶν<sup>5</sup>  
 ὑπάτοις τοῖς οὔσι Λβ  
 αὐτοκράτορος Καίσαρος Λουκίου Σεπτιμίου Σεουήρου Περτίνακος Σε-  
 βαστοῦ Μεχειρ κζ. Οἱ λοιποὶ σφρ(αγισταὶ)  
 Γάιος Λογγίνος Ἀκυλας, ἐπέγνοι<sup>1</sup>, Ἰούλιος Βολύσιος, Μᾶρκος Ἀν-  
 τίστιος Πετρωνιανός, Ἰούλιος  
 Γεμέλλος οὔετρ[α]νός.
- 15 Ἐρμηνία κωδικίλλων διπτύχων. Γάιος Λογγίνος Κάστωρ οὔετρανός  
 ἀπολυθεὶς ἐν-

*mo I, libripende C. Lucretio Saturnino ἐπέγνοι<sup>1</sup>, antestato M. Sem-  
 pronio Heracliano ἐπέγνοι<sup>1</sup>. — Testamentum factum est in vico  
 Caranide pagi Arsinoëtici ante diem XV kal. Nov. duobus Silanis  
 coss., anno XXX imp. Caesaris M. Aurelii Commodi Antonini  
 Pii Felicis Aug. Armenici Medici Parthici Sarmatici Germanici,  
 Athyr 21. — Sin autem aliud quid manu mea scriptum reliquero  
 valere volo. — Apertum et recitatum Arsinoë in urbe in Augusti  
 foro in statione vicesimae hereditatum et manumissionum ante diem  
 IX kal. Mart. consulibus qui sunt, anno altero imp. Caes. L. Sep-  
 timii Severi Pertinacis Aug. Mecheir VII. — Ceteri signatores  
 C. Longinus Aquila, ἐπέγνοι<sup>1</sup>, Iulius Volusius, M. Antistius Petro-  
 nianus, Iulius Gemellus veteranus.*

*Interpretatio codicillorum in diptycho scriptorum. C. Longinus*

1) Vox obscura. — 2) Oct. 18. — 3) Adnumerantur Commodo anni M. Aurelii patris, Mo. ZSt. p. 202. — 4) Sic Blass (ἡνύγη = ἡνύγη, i. e. apertum est); antea legebatur ἡνύτη (similiter l. 21 ἡνύτησαν). — 5) Febr. 19.

τίμως ἐκ κλάσσης πραιτωρίας Μισσηνῶν κωδικίλλους ἐποίησα· Μᾶρ- 16  
 κον Σεμπρώνιον Ἡρα-  
 κλιανὸν φίλον καὶ ἀξιόλο[γ]ον ἐποίησα ἐπίτροπον<sup>1</sup> τῇ ἰδίᾳ πίστι  
 Συγγενεῖ Ἰουλίῳ Σεργῶν δίδωμι  
 καταλίπω σηστερτίους νούμμους δ. Πρὸ ζ̄ εἰδῶν Φεβραριῶν τῇ  
 ἰδίᾳ μου χειρὶ ἔγραψα. Ἐσφρά-  
 γισαν Λογγίνος Ἀκύλας καὶ Οὐαλέριος Πρίσκος· σφραγισταὶ Γάιος  
 Λογγίνος Ἀκύλας, ἐπέγονοι<sup>2</sup>, Ἰού-  
 λιος Φιλόξενος, Γάιος Λουκρήτιος Σατορνείλος, ἐπέγονοι<sup>2</sup>, Γάιος Λογ- 20  
 γίνος Κάστωρ, Ἰούλιος Γεμέλλος οὐε-  
 τρανός. Ἠνύγησαν<sup>2</sup> καὶ ἀνεγνώσθησαν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἐν ᾗ καὶ 21  
 ἡ διαθήκη ἐλύθη.

*Alia manu.*

Γαίος Λούκιος Γεμινιανός νομικὸς Ῥωμαϊκὸς ἡρμήνευσα τὸ προκειμένον ἀντίγρα-  
 φον καὶ ἐστὶν συμφω-  
 νῶν τῇ ἀuthεντικῇ διαθήκῃ.

*Castor veteranus missus honeste ex classe praetoria Misenatium codicillos feci. M. Sempronium Heraclianum amicum et familiarem feci tutorem<sup>1</sup> fide ipsius. Cognato Iulio Sereno do lego sestertiorum nummorum quattuor milia. Ante diem VII idus Febr. mea ipsius manu scripsi. — Signaverunt Longinus Aquila et Valerius Priscus. Signatores C. Longinus Aquila, ἐπέγονοι, Iulius Philoxenus, C. Lucretius Saturninus ἐπέγονοι, C. Longinus Castor, Iulius Gemellus veteranus. — Aperti et recitati eodem die quo testamentum solutum est.*

*C. Lucius Geminianus, iuris peritus Romanus interpretatus sum superscriptum exemplum, quod consonat genuino testamento.*

## VI 120. Kaput ex testamento.

Ⓒ 3 S, 6998. Dess. 7196. *E titulo reperto in oppido Phrygiae Nacolia, quem descriptum a Sterrettio Americano edidi Ephem. epigr. 5,585; finis deest.*

Kaput ex testamento P. Aeli Onesimi Aug(usti) li[berti].

Civitati Nacolensium patriae meae amantissimae quamvis p[lu]-  
 rimum debeam, pro mediocritate tamen peculioli mei dari volo

1) *Mo. p. 52 de procuratore cogitat.* — 2) *Cf. p. 314 n. 1. 3.*

HS CC n(ummu)ea condicione, uti arbitrato Corneli . . . ini et Corneli [He]-  
 syci faeneretur ea pecunia et ex usuris q[uod conf]ectum fuerit, p[ro]-  
 5 ximo triennio in sitonico <sup>1</sup> tribuant, ut q[uo]d [q]uod annis possit e[o]  
 frumentum comparari. Et peracto triennio volo eius omnis pe-  
 cuniae usuras quodquod annis civibus meis dividi politograp[hia] <sup>2</sup>  
 facta, die felicissimo natali domini n(ostri) Traiani Hadriani. Sport[u]-  
 li[s] autem partem dimidiam eius usurae tribui volo sic, ut [p]ar[s]-  
 10 dimidia die festo eoru[m, quae . . .]idia appellantur, er[ogetu]r . . .

V 121. Kaput ex testamento a. 385.

⊕ 14,2934. Dess. 8375. Orelli 4360. Praeneste in basi statuae de-  
 dicatae.

2 Postumio Iuliano <sup>3</sup> c. m. v. <sup>4</sup> ob meritum amorem et religi<sup>o</sup>  
 onem, quam erga cibes universus habere satis dig<sup>o</sup>natus est.  
 14 . . . Ex(em)pl(um) tes(ta)m(enti) partis:  
 15 'Pos. Iulianus v. c. <sup>5</sup>, sanus, salbus, sana quoq. mente in-  
 tegroq(ue) consilio, memor condicionis omne <sup>6</sup> testamentu(m)  
 feci. Inter cetera:

'Civibus Prae(nestinis) omnibus dari volo ex  
 massa Prae(nestina) kasam cui vocabulum est Fulgerita,  
 regione Camp(ania) terr(itorio) Prae(nestino), ita ut ad memori(a)m  
 20 meam per singulos annos sine dubio colant  
 spiritum meum, ita tam(en) ut conlocent statua(m) nomin(is)  
 mei in foro et hoc ipsum ex. pl. testam. <sup>7</sup> ascribant ibi, et non  
 hab(ean)t potest(atem) dextraendi <sup>8</sup>, ut si qua(n)do alienare <sup>9</sup> voluerint,  
 fiscus possideat.

V 122. Codicilli (a. 175).

⊕ 10,7457. Dess. 8377. Or. 4359. E lapide magno Cephaloedii in  
 Sicilia reperto, quem post alios descripsi et edidi ego ⊕ l. l.

Exemplum codicillorum.

Have mihi, domine pater!

1) *Vocabulo* σατωρικόν *Graeci pro pecunia frumentaria utuntur.* — 2) *Politographia hic est civium recensio ante divisionem faciendus.* — 3) *Defunctus est Iulianus XVI kal. Dec. d. n. Arcadio Aug. et Bautoni v. c. cons. (a. 385).* — 4) *c(larissimae) m(emoriae) v(iro).* — 5) *v(ir) c(larissimus).* — 6) *Intell. humanae.* — 7) *ipsu(m) ex(em)pl(um) testam(enti).* — 8) *Intell. distrabendi.* — 9) *alienari.*



Vale mihi, domine pater!

Cum ad te haec dictarem, infelicis-  
simum te aestimavi, ut eras, cum me  
hoc mitteres. Peto, ut monumentum  
mihi facias dignum iuventuti meae.

5

A te peto Eutythianum alumnum  
meum manumittas vindictaque  
liberes; item Aprilem servum meum  
qui solus ex ministerio meo superavit.

10

Scrpsit XV kal. April. Sirmi

L. Calpurnio Pisone P. Salvio Iuliano cos. <sup>1</sup>

### 123. Gesta de aperiundo testamento a. 474.

*Servatur Parisiis in bibliotheca nationali n. 8842 papyrus scripta Ravennae saec. (secundum Marinium) sexto ineunte, continens in paginis quae supersunt octo gesta quina de aperiendis testamentis quinque diversae aetatis nec temporum ordine relata. Horum testamentorum id quod exhibemus scriptum paginis tertia quartaque antiquissimum est. Omnia ediderunt Maurini a. 1757 in operis Nouveau traité de diplomatique vol. 3 extr. (cf. p. 629), unde repetiverunt Marinus papiri diplomatici 1805 p. 110; Spang. 90; Savigny verm. Schriften 3,122. [Ad archetypum nostra causa recognovit E. Hauler Vindobonensis; qui quae emendavit eorum non adnotavimus nisi potiora. TH. M.]*

Leone iun. p(er)p(etuo) Aug(usto) s(ub) d(ie) prid. nonar. No- III, 8.  
vembr. Rav(ennae) apud Pompuliu[m] Preiecticum iun. et Fl. Proiectum,

et iterum <sup>2</sup> mag(istratus), praesentib]us Aelio Marino Commodiano Constantio <sup>3</sup> iun., Ocremodio <sup>4</sup> Victore, Popilio Calomnioso et Melminio Cassiano principalibus <sup>5</sup>, Pascasia h(onesta) f(emina) d(i)x(it).

'Offero carta(m) testamenti, q(uo)d [Constantius maritus meus 10.

---

1) Consules sunt ordinarii a. p. C. 175. — 2) Formula et iterum sic solet inseri in his testamentis inter nomen nominave eorum apud quos res agitur et vocabulum mag. [Significat, pariter atque in fastis consularibus, magistratus eos de quibus agitur locum tenere anno tertio. TH. M.] — 3) constantio om. Marinus quique eum compilarunt, non Maurini. — 4) ocremodio parum certum est; videtur quiddam emendatum esse, fortasse ore mutatum in cre. — 5) i. e. primatibus inter curiales; cf. C. Th. 12,1,151: Municipalia gesta non aliter fieri volumus, quam trium principaliu[m] praesentia. (396 p. C.)

*fecit. Peto ut*] eam<sup>1</sup> suscipi iubeatis. Testibus praesentibus ostendi, ut si signacula vel superscriptiones suas recognoscunt, dignentur edicere; eam resignari praecipiat, linum in[cidi, aperiri et per ordinem recitari faciatis, quo voluntas defuncti possit agnoscī.<sup>7</sup>

Pom[ulius Preiecticius<sup>2</sup> iun. et Fl. Proiectus mag(istratus) d(i)x(erunt)<sup>3</sup>:

‘Suscepiatur carta testamenti, quae offertur; testibus praesentibus ostendatur, ut, si signacula vel superscriptiones [suas recognoscunt, singuli edicere non morentur.<sup>7</sup>

12. Cumque ca]rta testamenti suscepta f(uisset) et testibus praesentibus<sup>4</sup> ostensa, Fl. Bonifacius<sup>5</sup>, v(ir) d(evotus), apparitur<sup>6</sup> in(lustris) [p(raefecti)] p(raetori)o<sup>7</sup> d(i)x(it):

‘In hoc testamento interfui. Agnosco signaculum et superscriptionem meam.<sup>4</sup>

| . . . Heraclius . . . dixit:

‘E]go in hoc testamento interfui, agnosco anuli mei signaculum, superscriptionem<sup>8</sup> meam; sed et infra<sup>9</sup> subscripsi.’

Fl. Probacius v(ir) d(evotus) app(aritor) sedis s(upra) s(criptae) d(i)x(i):

‘In hac voluntate interfui. Agnosco<sup>10</sup> [signaculum et superscriptionem meam; sed et]<sup>11</sup> intrinsecus subscripsi.’

14. Et iterum mag(istratus) d(ixerunt):

Quid [et de aliis testibus, quorum] signaculum hoc testamento infixa [vidimus?]

- IV, 1. Fl. Bonifacius, Proba[cius], Heraclius vvv. ddd.<sup>11</sup> d(ixerunt):

‘Constat una nobiscum Simplicium . . . , ° qui mortuus est, Exuperium v(irum) h(onestum)<sup>12</sup>, Pamonium v(irum) d(evotum) et

---

1) eam *Maurini*; in codice ante suscipi cernitur eū, quod potest esse eam vel eum vel eas. — 2) sic cod. — 3) dxx cod. — 4) praesentibus *om. edd.* — 5) sic cod., non Bonifatius. — 6) id est apparitor. [Sed recte fortasse *Pick* commendat apparitor) v(i)r(i). Th. M.] — 7) [in] (vel ini) pō cod., non inbpō, ut est in edd.; esse debuit opinor inl. ppō. Th. M.] — 8) erscriptionem fere evanuit. — 9) et infra fere evanuit. [Fuit opinor intra. Th. M.] — 10) sco fere evanuit. — 11) Quae sunt in edd. inde a vv. intrinsecus subscripsi (v. 13 in f.) usque ad Heraclius vvv. ddd. hodie ita desiderantur. ut in mediis apices elementorum quidam supersint, in fine litterae liu //// dd. — 12) h. potius quam quod est in edd. d.

Georgio viro devoto, qui absentes sunt, in hoc testamento interfuisse, quorum signacula et superscriptiones recognoscimus.

° Mag(istratus) d(ixerunt):

‘Quoniam de agnitis signaculis vel superscriptionibus testium responsio patefecit, nunc carta testamenti resignetur, linum incida[*tur*], aperia[*tur*], et per ordinem reci[*tetur*]<sup>1</sup>;

et inciso lino ex offi(cio) reci(tatum) est:

‘Fl. Constantius v(ir) h(onestus), tinct(or) publicus, procedens sanus sana mente integroque consilio, cogitans condiciones humanas et repentini casus, praesenti<sup>2</sup>bus testibus numero competenti, in hac cartula testamentum feci, idque scribendum dictavi Domitio<sup>2</sup> Iohanni for(ensi), cuique ipse<sup>3</sup>, litteras ignorans, subter manu propria signum feci; ° quod testamentum meum, si quo casu civili seu praetorio<sup>4</sup> vel alia quaelibet iuris ratione valere non potuerit, etiam ab intestato vice codicellorum meorum valere illud ° volo, hac valeat, ratamque hanc voluntatem meam esse cupio et iubeo: Pascasia, h(onesta) f(emina), iugali[s mea heres mihi esto<sup>5</sup>].

VII 124. Cretiones Serapiadis. a. 170.

*E dipt. — Rep. in Museo Cairensi Seymour de Ricci et descripsit a. 1906 Nouvelle Revue 30 p. 479 sqq. Comm. Girard ibid. p. 490. — Script. interior cera, exterior atramento confecta est (cf. no. 100). — Subscriptum est Graeca lingua.*

A. Cretio hereditatis maternas.

Valeria Serapias, Antinois virgo, per procuratore L. Val(erio) Lucretiano Matidio q(ui) e(t) Plutino Antinoensio fratri eius, testata es(t) se hereditatem Flaviae Valeriae matris eius adiiisse crevis-s(a)eq(ue)<sup>6</sup> seq(ue) heredes<sup>7</sup> esse secundum tabulae<sup>8</sup> testam(enti) eius.

Actum Aeg(ypto), nomo Arsinoite, Metropoli. III Kal(endas) Oct(obres) M(arco) Cornelio Cethego Sex. Servilio Claro cos.<sup>9</sup> Anno XI Imp. Caesaris M. Aureli Antonini Aug. Armeniaci Medici Parthici Maximi. Mense Phaophi Die II<sup>10</sup>.

1) *post reci spatium vacat.* — 2) [domino malim. TH. M.] — 3) ipse om. *Marinius cum sqq.* — 4) casu vel civili vel praetorio *Marinius (cum sqq.), recte Maurini.* — 5) *Charta aperturae ipsa integra est, sed non recepit nisi principium testamenti.* — 6) *hic incipit pag. 4 (tab. 2 ext.), pag. 1 valde mutila.* — 7) *leg. heredem.* — 8) *leg. tabulas.* — 9) *debuisset esse C. Erucio Claro cf. Girard p. 490.* — 10) *i. e. 29. Sept. 170. Annum Imperatoris script. int. non habet.*

Οὐαλέρια Σεραπειάς προσῆλθον τῇ κληρονομία τῆς μητρός μου, ἀκολούθως<sup>1</sup> τῇ διαθήκῃ αὐτῆς· Λούκιος Οὐαλέριος Λουκρητιανός, ἐπίτροπος<sup>2</sup> ὦν αὐτῆς, ἔγραψα ὑπὲρ αὐτῆς ἀφίλικος οὐσης.

*Valeria Serapias adii hereditatem matris meae secundum tabulas testamenti eius; L. Val. Lucretianus tutor eius scripsi pro ea impubere.*

B. *Cretio hereditatis aviae.*

Valeria Serapias, Antinois Virgo, per procuratorem L. Val. Lucretiano Matid(io) q(ui) e(t) Plotinio Antinoensi[o] fratris eius testata est se hereditatem Lucretiae Diodorae, aviae de patre, adisse creviss⟨a⟩eq(ue), seque heredem esse secundum tabulas<sup>3</sup> t(estamenti) eius. Actum Aeg(ypto) nomo Arsinoite, Metropoli, III Kal(endas) octobr(es), M(arco) Cornelio Cethego Sex(to) io Claro cos.<sup>4</sup> anno XII Imp. [C]aesaris M(arci) Aureli Antonini Aug(usti) Armen(iaci) Medici Parthici Maximi mense Phaophi die II.<sup>5</sup>

Οὐαλερία Σεραπειάς προσῆλθον τῇ κληρονομία τῆς μάμμης μου κατὰ πατέρα<sup>6</sup>, ἀκολούθως τῇ διαθήκῃ αὐτῆς· Λούκιος Οὐαλέριος Λουκρητιανός ἐπίτροπος<sup>2</sup> ὦν αὐτῆς ἔγραψα ὑπὲρ αὐτῆς ἀφίλικος οὐσης.

(*Nomina signatorum*): G. Lucci Sem[ . . . ] ani, T(iti) Flavi Juliani, L. J[ . . . ] Numeriani, G. Juli Antoni G. Rufi Ptolomai, G. Juli Germani, L. Val(eri) Lucretiani. —

VII 125. Declaratio bonorum propter vicesimam hereditatis facta (a. 246 p. Chr.).

*E papyro Amherst II 72, Edd. Grenfell and Hunt; cf. Mitteis Z. S. St. 22, 198.*

- 1 [Aύρ]ηλίω Μαρκίω τῷ καὶ Νεμεσι[α]νῷ ἀπαιτη[τ]ῆ διουκοῦντι  
2 [τῆν ° στρατηγίαν Ἐρμπολι(του) ° [παρὰ A]ύρηλιας Τινούτιος Ἐρ-

*Aurelio Marcio qui et Nemesiano coactori vectigalium administranti munus magistri pagi Hermopolitani Aurelia filia Tinutis,*

1) i. e. ἀκολούθως. — 2) i. e. ἐπίτροπος. — 3) *script. interior habet tabulae.* — 4) *cf. p. 319 n. 9.* — 5) = 29. Sept. — 6) aviae a patre, *cet. cf. subscr. cretionis hereditatis matris.*

μείνου Ἐρμοπολείτιδος μετὰ σ[υ]ν[ε]στ[ε]ω̄τος τοῦ ἀνδρὸς<sup>1</sup> Αὐρηλίου 4  
 Διοσκουρίδου Ἀμμωνίου ἀπὸ [τῆ]ς<sup>ο</sup> αὐτῆς πόλεως. ἀπογο(άφομαι) 5  
 παρὰ σ[ο]ῖ ἐντὸς τῶ[ν] ὀρισθεισῶν ἡ[μ]ερῶν<sup>ο</sup> [δί]κ[αι]ον κληρονο- 6  
 μίας τοῦ πα[τ]ραδέλφου μου Χαϊράμονος<sup>ο</sup> Ἀρπ[ο]κρατίωνος ἀπὸ 7  
 τῆς αὐτῆς πόλεως τετελευτηκότος<sup>ο</sup> ἀτέκνου καὶ ἀδικηέτου ἐπ’ 8  
 ἐμοὶ μόνῃ κληρονόμῳ. ἤς κληρον[ο]μ[ί]ας<sup>ο</sup> φθάσασα διεπεμφάμην 9  
 τῷ λαμπροτάτῳ ἡγεμόνι<sup>ο</sup> Οὐάλεριῳ Φίρμῳ τὴν διακατοχὴν<sup>2</sup>, φυ- 10  
 λασσομένων μοι<sup>ο</sup> ἀπάντων ἃν ἔχω δικαίον, καὶ δηλῶ τὰ κατα- 11  
 λειφθέντα ὑπ’ α[υ]τῶ<sup>ο</sup> τοῦ σύνπαντα ἄξια εἶναι ὡς ταλάντων τριῶν, 12  
 καὶ ὀμνίῳ<sup>ο</sup> τὴν Μάρκων Ἰουλίῶν Φιλίππων Καισάρων τῶν κ[υ]- 13  
 ρίων<sup>ο</sup> Σεβαστῶν τύχην οὕτως ἔχειν. (ἔτους) γ Αὐτοκράτορος 14  
 Καισαρος<sup>ο</sup> Μάρκου Ἰουλίου Φιλίππου Εὐσεβοῦς Εὐτυχοῦς καὶ 15  
 Μάρκου<sup>ο</sup> Ἰουλίου Φιλίππου γεννασιότατου καὶ ἐπιφανεστάτου 16  
<sup>ο</sup> Καισαρος Σεβαστῶν Παῦνι κβ. <sup>3</sup> Αὐρηλία Τινούτεις Ἐρμι(οπολίτις)<sup>ο</sup> μετὰ 17  
 συνεστῶτος ἐμοῦ τοῦ ἀνδρὸς Α(ῤρηλίου) Διοσκουρίδου Ἀμμωνίου ἐπιδέδωκα [καὶ 19  
 ὤμο]σα τὸν ὄρκον. 20

*filiū Hermīni, Hermopolitana adiutore marito Aurelio Dioscoride filio Ammonii ab eadem urbe. — Declaro apud te intra dies praestitutos ius hereditatis patrum mei Chaeremonis Harpocratonis filii ab eadem urbe mortui sine liberis et intestati me sola herede relicta; cuius hereditatis statim misi illustri praefecto Valerio Firmo bonorum possessionis petitionem<sup>2</sup>, salvo omni quod habeo iure, et declaro relicta ab eo omnia esse talentorum trium, et iuro per M. Iuliorum Philipporum Caesarum dominorum Augg. fortunam id ita esse. Anno III Imp. Caes. M. Iul. Phil. Aug. Fel. et M. Iul. Phil. nobilissimi et illustrissimi Caes. Augg. Pauni 22.<sup>3</sup> A. T. H. cum adiutore meo marito Aurelio Dioscoride filio Ammonii petivi et iuravi.*

126. Laudatio funebris<sup>1</sup> quae dicitur Turiae

746—752 a. u. (= 8—2).

Ⓞ 6,1527 cf. 31670. Dess. 8393. Tabulae, cui laudatio haec inscripta fuit, inferior pars adhuc exstat Romae, superioris tria frustra saec. XVI descripta

1) Grenfell et Hunt notant, maritum hic non tutorem sed adiutorem esse. — 2) i. e. possessione bonorum antea petita iam quanti sint bona, declaratur. — 3) Hic incipit subscriptio Aureliae Tinutidis. — 4) Laudationum funebrium habitatum mulieribus (id quod inde ab a. 364 usu venisse refert Liv. 5, 50, 7) duarum marmori incisarum ad nos pervenerunt reliquiae, cf. Vollmer, laudationum funebrium historia, 1891.

(duo ab I. M. Suarez, tertium ab Iacobo Sirmond), hodie latent; latuit etiam Sirmondianum apographum usque ad a. 1860, quo a G. B. de Rossi in bibliotheca Parisiensi inventum est. Totius tabulae reliquias edidit commentario adiecto Mo. Zvei Sepulchralreden, 1864 (Berl. Ak. Abh. 1863 p. 455 = Ges. Schriften I p. 395sq.). — [VII Fragmentum, 'quod angulum dextrum totius tabulae occupabat, a. 1898 prodiit, . . . edidit Vaglieri, Notizie degli scavi 1898 p. 413' (Dessau). Cuius fragmenti sunt I pr. vocabulum 'uxoris' maioribus litteris praescriptum toti titulo et II, 1—10; itaque quae prioribus editionibus II 1, nobis II 11 est linea. Suppl. II, 1—10 damus secundum Dess.] Textus repetitus est in: ZRG. 5, 161, disputatione addita Huschkii de iis, quae ad ius in laudatione spectant. — Maritus, qui ipse hanc laudationem uxori defunctae scripsit, cum (II, 1—20) proscriptum se ab ea servatum et deinde a Caesare restitutum esse dicat, Mo. vidit esse Q. Lucretium Vespillonem eum, quem proscriptum ab uxore Turia morti ereptum esse Val. Max. 6, 7, 2 narrat. Defuncta esse videtur inter annos u. c. 746 et 757. [VII Quae opinio nunc novo fragmento reperto refutata est, cf. Dess. p. 928: 'virum illum non Romae delituisse immo fuga servatum esse ex novo fragmento colligitur, ut viderunt Vaglieri l. c. et Hirschfeld Bormannheft p. 1 sqq.; hic (l. c. p. 4) cogitavit de Acilio, quem et ipsum inter proscriptos ab uxori- bus servatos enumerat Appianus b. c. 4, 39' (cf. 2A).] Capita in tabula ipsa eminentibus in marginem litteris distincta sunt.

V]xoris.<sup>1</sup>

- I, 1 . . . . . mo]rum prohib[ate . . . . .  
 2 ° rum . . . . . permansisti prob . . . . .  
 ° Orbata es re[pente ante nuptiar]um diem utroque pa[rente  
 a nefaria multi]tudine<sup>2</sup> una o[ccisis. Per te maxi]me cum ego  
 5 in Macedo[niam abissem], ° vir sororis tua[e C. Cluvius in A]fricam  
 provinciam, [non remansit inulta] ° mors parentum.  
 ° Tanta cum industria m[unere es p]ietatis perfuncta ef[flagi-  
 tando et] ° vindicando, ut, si praes[to fu]iss[e]mus<sup>3</sup>, non ampli[us  
 praestitissimus. At] ° haec habes communia cum [s]anctissima fe-  
 mina s[orore tua].  
 10 ° Quae dum agitabas, ex patria domo propter custodia[m pu-  
 dicitiae sumpto] ° de nocentibus supplicio, e vest[i]gio te in domum  
 ma[tris meae<sup>4</sup> contulisti, ubi] ° adventum meum expectast[i].  
 ° Temptatae deinde estis, ut testamen[tum patris], quo nos  
 14 eramus heredes, rupt[um diceretur] ° coemptione facta cum uxore:

1) Ex praescriptione hoc unum vocabulum superest positum supra II, 1 dia fugae meae pr. multo maioribus litteris incisum. — 2) sic Hirschfeld, [in rustica soli]tudine Mo., [in penatium soli]tudine Dess. — 3) [fu]issimus traditur. — 4) sic Duerr, materterae Mo., mariti Hu.

ita necessario te cum universis pat[ris bonis in] ° tutelam eorum, 15  
 qui rem agitabant, reccidisse: sororem omni[um rerum] ° fore ex-  
 pertem, quod emancupata esset Cluvio. Qua mente ista acc[eperis],  
 qua iis prae] ° sentia animi restiteris, etsi afui, conpertum habeo.

° Veritate caussam communem [t]utata es: testamentum ruptum  
 non esse, ut [uterque potius] ° hereditatem teneremus, quam omnia  
 bona sola possideres, certa qui[dem sententia] ° te ita patris acta 20  
 defensuram, ut si non optinisses, partituram cum s[orore te ad-  
 fir] ° mares: nec sub condicionem tutelae legitumae venturam, quouis  
 per [legem in te ius non] ° esset, neque enim familia[e] gens ulla  
 probari poterat, quae te id facere [cogeret:] ° nam etsi patris testa-  
 mentum ruptum esset, tamen iis, qui intenderen[t, non esse id] ° ius,  
 quia gentis eiusdem non essent.

° Cesserunt constantiae tuae neque amplius rem sollicitarunt: 25  
 quo facto [reverentiae in patrem,] ° pietatis in sororem, fide[i] in nos  
 patrociniū susceptum sola peregristi.

° Rara sunt tam diuturna matrimonia, finita morte, non di-  
 vertio in[terrupta: nam contigit] ° nobis, ut ad annum XXXXI sine  
 offensa perduceretur: Utinam vetust[um ita extremam sub] ° isset  
 mutationem vice m[e]a, qua iustius erat cedere fato maiorem.

° Domestica bona pudici[t]iae, opsequi, comitatis, facilitatis, lanificiis 30  
 tuis [adsiduitatis, religionis] ° sine superstitione, o[r]natus non conspi-  
 ciendi, cultus modici cur [memorem? cur dicam de tuorum cari] ° tate,  
 familiae pietate, [c]um aequae matrem meam ac tuos parentes col[u-  
 eris eandemque quietem] ° illi quam tuis curaveris, cetera innumera-  
 bilia habueris commun[ia cum omnibus] ° matronis dignam f[a]mam  
 co[l]entibus? propria sunt tua, quae vindico, ac [quorum pauci in]  
 ° similia inciderunt, ut talia paterentur et praestarent: quae rara 35  
 ut essent [hominum] ° fortuna cavet.

° Omne tuom patrimonium acceptum ab parentibus communi  
 diligentia cons[ervavimus:] ° neque enim erat acquirendi tibi cura,  
 quod totum mihi tradidisti. Officia [ita par] ° titi sumus, ut ego  
 tu[t]elam tuae fortunae gererem, tu meae custodiam sust[ineres].  
 Multa] ° de hac parte omittam, ne tua propria mecum communi- 40  
 cem: satis sit [hoc] mi[hi tuis] ° de sensibus [indi]casse.

° [Liberali]tatem tuam c[um] plurimis necessariis tum prae-  
 cipe pietati praesti[tisti] ° domesticae. *Feminas egregias licet facile*  
*quis ex tu]is alias nominaverit, unam dumtaxat simillimam [tui*  
 ° . . h]abuisti sororem tuam: nam propinquas vestras d[ignas eius- 44

- 45 *modi* ° . . of]ficiis domibus vestris apud nos educavistis. Eaedem  
 n[*t condicio*°*nem dignam fami*li]ae vestrae consequi possent, dotes  
 parastis: quas quid[*em a vobis* ° *constitutas comm*]uni consilio ego  
 et C. Cluvius excepimus et probantes [*liberalitatem,* ° *ne vestro*  
*patrimo*]nio vos multaretis, nostram rem familiarem sub[*didimus*  
 ° *nostraque praedia*] in dotes dedimus. Quod non venditandi nostri  
 50 c[*ausa rettuli,* ° *sed ut illa consi*]lia vestra concepta pia liberalitate  
 51 honori no[*s duxisse consta*°*ret exequi de nos*]tris.  
 52 ° [*Complura alia benefi*]cia tua praetermittenda [*duxi*] . . .  
 (*perierunt lineae complures*)
- II 1 ° [*subsidi*]a fugae meae praestitisti ornamentis ° [*divenditis*], cum omne  
 aurum margaritaque corpori ° [*detracta trad*]idisti mihi et subinde fa-  
 milia nummis fructibus ° [*deceptis a*]dversariorum custodibus apsentiam  
 5 meam locupletasti. ° [*Experiri vim mil*]itis, quod ut conarere virtus  
 tua te hortabatur, ° [*destitisti: tutiorem viam tibi m*]unibat cle-  
 mentia eorum contra quos ea parabas. ° [*In tanta calamitate nulla*  
*indigna v*]ox tua est firmitate animi emissa.  
 ° . . . . . [c]ertis hominibus a Milone quouis domus emptione  
 9 ° . . . . . exu[*l*] belli civilis occasionibus inrupturum ° . . . . .  
 [*defe*]ndisti domum nostram. (*perierunt nonnullae lineae*) [*Iure Caesar*  
 11 *dixit tibi acceptum esse referendum*] ° me patriae redditum a se,  
 [na]m nisi parasses quod servar[*et, etiam Caesar*] ° inaniter opes  
 suas pollice[*ret*]ur; ita non minus pietati tu[*ae quam clementiae*  
*illius*] ° me debeo. ° Quid ego nunc interiora [no]stra et recondita  
 15 consilia s[*ecreto pectoris*] ° eruam, ut repentinis nu[*nti*]is ad prae-  
 sentia et inminen[*tia vitanda excita*]°tus tuis consiliis cons[*er*]vatus  
 sim? Ut neque audaci[*a abripi me*] ° temere passa sis et mod[*es*]tiora  
 cogitanti fida rece[*ptaacula pararis*] ° sociosque consilioru[m] t[*uorum*  
 ad me servandum d[*ederis sororem*] ° tuam et virum eius C. Clu-  
 [vium], coniuncto omnium per[*iculo? non finiam*] ° si attingere coner;  
 20 sat [e]st mihi tibi que salutariter m[*e latuisse*].  
 ° Acerbissimum tamen in vi[*ta*] mihi accidisse tua vice fatebo[*r*  
*reddito iam non inutili*] ° cive patriae beneficio et i[*ud*]icio apsentis  
 Caesaris Augusti [quom per te] ° de restitutione mea M. L[*epi*]dus  
 conlega praesens interp[*ellaretur et ad eius*] ° pedes prostrata humi,  
 25 n[on] modo non adlevata, sed tra[*cta et servilem in*] ° modum rap-  
 sata, livori[*bus c*]orporis repleta firmissimo [animo eum admone]°res  
 27 edicti Caesaris cum g[*r*]atulatione restitutionis me[*ae, et iniuri*]°am  
 contumeliosius et cr[*ud*]elibus exceptis vulneribus pa[*lam praeferres,*]



° ut auctor meorum peric[ul]orum notesceret, quoi noc[uit] mox 28  
quod fecit].

° Quid hac virtute efficaci[s]? Praebere Caesari clementia[e]  
locum et cum cu]stodia spiritus mei not[a]re inportunam crudeli- 30  
tatem [egregia tua] ° patientia?

° Sed quid plura? parcamu[s] orationi, quae debet et potest  
e[xire, ne viliter maxi]ma opera tractando pa[r]um digne pera-  
gamus, quom pr[o documento] ° meritorum tuorum oc[ulis] omnium  
praeferam titulum [vitae servatae].<sup>1</sup>

° Pacato orbe terrarum, res[titut]a re publica quieta deinde 35  
n[obis et felicia] ° tempora contigerunt; fue[r]unt optati liberi, quos  
aliqua[m]diu sors invi]derat; si fortuna procede[re] e]sset passa  
sollemnis inservie[ns, quid utrique no]strum defuit? Procedens  
a[et]as<sup>2</sup> spem [f]iniebat. Quid agitav[eris propter hoc quae] ° que  
ingredi conata sis, f[or]sitan in quibusdam feminis [conspicua et ad-  
mirabi]lia, in te quidem minime a[dm]iranda conlata virtutibu[s] 40  
tuis reliquis, praetereo<sup>3</sup>].

° Diffidens fecunditati tuae [et d]olens orbitate mea, ne tenen[do]  
in matrimonio] ° te spem habendi liberos [dep]onerem atque eius  
caussa ess[em] ° infelix, de divertio]<sup>4</sup> elocuta es, vocuamque [do]mum  
alterius fecunditati t[er]e tradituram, non alia] ° mente nisi ut nota  
con[co]rdia nostra tu ipsa mihi di[gnam con]ditionem quaereres 45  
p[ara]resque, ac futuros liberos t[er]e communes pro]que tuis habi-  
turam adf[irm]ares, neque patrimoni nos[tri quod adhuc] ° fuerat  
commune, separa[ti]onem facturam, sed in eodem [arbitrio meo id]  
° et si vellem, tuo ministerio [fu]turum; nihil seiunctum, n[ihil se-  
paratum te] ° habituram, sororis so[crusve] officia pietatemque mihi  
d[einceps praestituram].

° Fatear necessesse adeo me exa[rsi]sse, ut excesserim mente, 50  
adeo ex[horruisse ac] ° tus tuos, ut vix redderem [mi]hi; agitari  
divertia inter nos [ante quam ° f]ato dicta lex esset, poss[e te a]li-  
quid concipere mente, qua[re viva desineres] ° esse mihi uxor, cum  
paene [e]xule me vita<sup>5</sup> fidissima perman[sisse].

° Quae tanta mihi fuerit cu[pid]itas aut necessitas habendi  
l[iberos, ut propterea] ° fidem exuerem, mutare[m] certa dubiis? sed 55

1) civis servati Vollmer. — 2) a[et]as Siebourg, antea: alias tempta-  
batur. — 3) iam eloquar Dess. — 4) esses, consilium diverti Vollmer. —  
5) [VII] exule me vita iungendum esse monet Hirschfeld Wiener Studien  
1902 p. 235.]

56 quid plura? [*permansisti*] ° aput me; neque enim ced[er]e tibi sine dedecore meo et co[m]muni [*infelici*] °tate poteram.

° Tibi vero quid memorabi[*lius*] quam inserviando mihi o[*peram dedisse te*] ° ut, quom ex te liberos ha[*b*]ere non possem, per  
60 te tamen [*haberem et diffi*] °dientia partus tui alteriu[s] c[on]iugio parares fecunditat[*em?*]

° Utinam patiente utriusq[ue] a[etate] procedere coniugium [*potuisset, donec e*] °lato me maiore, quod iu[*sti*]us erat, suprema mihi praesta[*res, antea vero super*] °stite te excederem orbitat[*e f*]ilia mihi supstituta.

° Praecurreristi fato; delegast[*i*] mihi luctum desiderio tui nec  
65 libe[*ros habentem solum vi*] °rum reliquisti; flectam ego quoque sensus meos ad iudicia tu[*a, a te destinata adoptans*]. ° Omnia tua cogitata praescri[*p*]ta cedant laudibus tuis, ut sint mi[*hi documento, quantopere ego*] ° desiderem, quod inmort[*ali*]tati ad memoriam consecrat[*am tradidi*]. ° Fructus vitae tuae non derunt [*m*]ilii; occurrente fama tua firm[*atus animo et*] ° doctus actis tuis resistam  
70 fo[r]t[un]ae, quae mihi non omnia erip[*uit, cum laudi*] °bus crescere tui memoriam [*pas*]sa est; sed quod tranquillii status e[*rat, tecum*] ° amisi, quam speculatricem e[*t p*]ropugnatricem meorum pericul[*orum cogitans calam*] °tate frangor nec permanere] in promisso possum.

° Naturalis dolor extorquet const[*an*]tiae vires: maerore mersor et quibu[s] angor luctu taedioque] ° in nec utro mihi consto: repetens[*s p*]ristinos casus meos futurosque eve[*ntus ab omni spe de*] °  
75 cido: mihi tantis talibusque pr[*aesi*]diis orbatus, intuens famam tuam n[*on tam fortiter pa*] °tendo haec quam ad desider[*ium*] luctumque reservatus videor.

° Ultimum huius orationis erit omn[*ia*] meruisse te neque omnia contigisse mihi[*i ut praestarem*] ° tibi; legem habui mandata tu[*a*]: quod extra mihi liberum fuerit, pr[*aestabo*].

79 ° Te di manes tui ut quietam pat[*ian*]tur atque ita tueantur opto.

### 127. Laudatio funebris Murdiae (Saec. I p. C.).

Ⓞ 6,2,10230. Dess. 8394. Oratio subscripta dedicationi lapidi duabus paginis inscripta fuit, quarum altera a Winckelmanno reperta a C. Fea a. 1784 edita est (Storia delle arti — di Winckelmann. 3,202), indeque a Rudorffio denuo edita commentarioque illustrata (Berl. Ak. Abh. 1868, 217; ZRG. 9,287). Extat adhuc Romae. Murdiae matri filius habuit vel scripsit hanc

*laudationem, quam orthographia et scriptura aetati Augusti addici ait Mo.  
@ l. l.*

[*∞ Dis Manibus*] . . Murdiae L. f. matris. ∞ . . .

sed propriis viribus adlevent cetera, quo firmiora  
probabilioraque sint.

Omnes filios aequae fecit heredes, partitione filiae data. Amor  
maternus caritate liberum, aequalitate partium constat. 5

Viro certam pecuniam legavit, ut ius dotis honore iudici augetur.

Mihi, revocata memoria patris eaque in consilium et fide sua ad-  
hibita, aestumatione facta, certas res testamento praelegavit,  
neque ea mente, quo me fratribus meis quom eorum<sup>1</sup> aliqua  
contumelia praeferret, sed memor liberalitatis patris mei 10  
reddenda mihi statuit, quae iudicio viri sui ex patrimonio  
meo cepisset, ut ea, ussu suo custodita, proprietati meae resti-  
tuerentur<sup>2</sup>.

VII 128. Tabula memorialis Dalmatio posita (Saec. V p. C.).

*Prope Magyar Boly oppidum a. 1901 reperta; ed. cum comm. Mo.  
Sitzungs-Berichte der Berliner Akademie 1902, 836 sq.; Mitteis Z. S. St.  
23, 443 sq. — (Cf. etiam infra statuan a collegio erectam.)*

Ius ad iustitiam revocare aequumque tueri

Dalmatio lex est, quam dedit alma fides.

Bis sex scripta tenet praetorisque omne volumen,

Doctus et a sanctis condita principibus<sup>3</sup>.

Hic idem interpretes legum legumque minister 5

Quam prudens callet tam bonus exequitur.

Multis pro meritis, Valeri, iustissime rector,

multis pro meritis haec stat imago tibi,

Quam positi longe testantes publica vota  
usque procul patriae mittimus in gremium. 10

Hinc praefecturae summos venramur<sup>4</sup> honores,

hoc te gaudentes omine prosequimur.

Quisquis scire volet. quorum celebreris amore,

ille hoc iudicium sumserit ex titulo:

Dalmatio posuit provincia Lugdunensis 15

tertia patrono grata clienta suo.

1) forum. — 2) *Qui sequuntur vv. septendecim omisi.* — 3) *Intelle-  
guntur in vv. 3 et 4 leges duodecim tabularum (= bis sex scripta), ius prae-  
torium, constitutiones imperatorum.* — 4) *pro veneramur.*

## VII 129. Monimentum testamento militis fieri iussum.

*E lapide rep. a. 1902 Kistanie (vetere Burno, castris legionis XI usque ad Vespasiani tempora), vico Croatiae, a. 0,89 m., lat. 0,64 m. — Descr. et cum comm. edidit H. Liebl Bormannheft p. 381; ex instrumentis in lapide incisus colligit testatorem vel medicum legionis fuisse vel certe inter eos qui aegris praesto sunt (cf. D. 6,7,6).*

. . . . S]atr-	ann. XXXIII stip(endiorum) XV
[ <i>ius f(ilius)</i> ] Cam(ilia) Rufus	t(estamento) f(ieri) i(ussit).
Ravenna miles	C. Muscius Maternus
leg(ionis) XI C(laudiae) p(iae)	et
f(idelis)	C. Asuvius Crescens her(edes) <sup>1</sup> 10
5 centuria Fabrici Veri	f(aciendum) c(uraverunt).

## CAPUT III.

## M A N C I P A T I O N E S.

## a. Emptionis causa pretio accepto.

*Mancipationes quae sequuntur quattuor priores et octo alia instrumenta infra relata sumpta sunt e tabellis ceratis in formam triptychorum conscriptis, in metallis aurariis Transsilvanicis prope oppidum Verespatak inde ab a. 1786 usque 1855 repertis. De forma eorum diptychis aeneis supra (p. 274sq.) descriptis simillima pauca addam. Ligneae nimirum adhibebantur in privatis negotiis tabulae, tenuissima cera inductae, cui scriptura stilo incidebatur. Quae ne laederetur, ita coniungebantur tabulae, ut sex fierent paginae, quarum quattuor interiores inscriberentur, binae exteriores, cera non inductae, pro operculo scripturam anteriorem tuerentur. Cf. exemplar huic libro adiunctum. Magnitudine diptychis aeneis pares fere erant, longae m. 0,14—16, latae m. 0,06—0,13. Perforatae ut diptycha filo linteo colligabantur, obsignatio autem ita perficiebatur, ut pagina secunda et tertia anteriorem scripturam continerent signis clausam, quarta cum signa et signatorum nomina tum initium exterioris exempli, quinta eius finem. — Plus XL tabellae repertae sunt, integra triptycha IV, ceterorum nonnisi tabulae singulares valdeque mutilae, ita ut multarum argumentum dubium sit. Servantur pleraeque Pestini in musco nationali. Scriptae sunt omnes litteris cursivis lectu tam difficilibus, ut a. 1840 demum primum explicandi et edendi periculum faceret F. Massmann (libellus aurarius). Post eum alii alias ediderunt, omnes Mo. in *Œ* 3, 921—959, adiutus a Zangemeistero. Habemus nunc viginti quinque cautionum reliquias, quarum tredecim ad-*

1) Cf. *Dess. 5676*: bonor(um) possessor(es) Dolabellae in hoc opus dederunt HS centena mil(ia) n.

*modum mutilas omisi. Scriptae sunt ab anno 131 p. C. usque ad annum 167 (initium belli Marcomannici), pleraeque in vico Alburno maiore, prope quem repertae sunt, nonnullae in vicis vicinis, una in canabis vel in castris legionis XIII gem., quae postea facta sunt municipium Apulum (Mo. l. c. p. 182). Ad ius Romanum pertinent omnes, sed qui contrahunt magna ex parte peregrini sunt ex gente Dalmatica Pirustarum (cf. Caes. b. g. 5, 1), quos ex aurifodinis Dalmaticis in Dacicis a Traiano imp. deductos esse verisimile est (Mo. l. c. p. 214).*

## 130. Emptio pueri a. 142 p. C.

Ⓒ 3, 940.

Dasius Breucus emit mancipioque accepit ° puerum Apalaustum, 1  
sive is quo alio nomine ° est, n(atione) Grecum, apocatum<sup>1</sup> pro uncis 3  
duabus, ° ꝛ DC de Bellico Alexandri, f(ide) r(ogato) M. Vibio Longo. 4  
° Eum puerum sanum traditum esse<sup>2</sup>, furtis noxaeque ° solutum, erronem, 5  
fugitium<sup>3</sup>, caducum non esse, ° prestari, et si quis eum puerum q(uo) 7  
d(e) a(gitur) ° partemve<sup>4</sup> quam quis ex eo evicerit, q(uo) m(inus) ° 8  
emptorem s(upra) s(criptum), eunve ad q(uem) ea res pertinebit, ° 9  
uti frui habere possidereq(ue) recte liceat, ° tunc quantum id erit, 10  
quod ita ex eo evic ° tum fuerit, ° (= II<sup>1</sup>) t(antam) p(ecuniam) duplam<sup>5</sup> 12  
p(robam) r(ecte) d(ari) f(ide) r(ogavit) Dasius Breucus, d(ari) f(ide)  
p(romisit) ° Bellicus Alexandri, id[em] fide sua esse ° iussit Vibius 14  
Longus; ° proque eo puero, q(ui) s(upra) s(criptus) est, pretium ° eius 16  
ꝛ DC accepisse et habere se dixit ° Bellicus Alexandri ab Dasio 18  
Breuco.

° Act(um) kanab(is) leg(ionis) XIII g(eminae), XVII kal. Iunias 19  
° Rufino et Quadrato cos. 20

(Signatores septem v. exemplar<sup>6</sup>.)

1) i. e. apochatum, ut infra n. 132 v. 3. Mo. intellegit eum, de cuius pretio is, qui eum Bellico venderat, pretii auri unciarum duarum auri emptori apocham dedit. [VII Appleton La clause „Apochatum pro uncis duabus“ et l'histoire de l'as sextantaire (Studi in onore di V. Scialoja, 1904), uncias aeris non auri duas = quattuor asses = sestertium nummum unum esse putat, collato C. Iust. 7.8,53,37: Verba superflua quae in donationibus poni solebant, id est sestertii nummi unius, assium quattuor.] — 2) esse supra lineam additum. — 3) Exterior fugitivum. — 4) Exterior partemve. — 5) duplam supra lineam additum. — 6) Inter signatores sunt ipse venditor eiusque fideiussor, ita ut quinque tantum reliqui haberi possint testes. Idem est in ceteris triptychis, nisi quod in VII, 1 praeter debitorem duo tantum testes adsunt, et in V, 2 tres vel quattuor praeter debitorem fideiussoremque. Qua de re v. Mo. p. 922. Bruns, d. sieben Zeugen d. röm. Rechts.

## 131. Emptio puellae a. 139 p. C.

⊗ 3,937. *E tript. Transs. tab. I et II; perit III.*

- 1 Maximus Batonis puellam nomine ° Passiam, sive ea quo alio  
 3 nomine est, an<sup>o</sup> norum circiter p(lus) m(inus) sex, empta sportellaria<sup>1</sup>,  
 4 emit mancipioque accepit ° de Dasio Verzonis, Pirusta ex Kavieretio,  
 5 ° ꝥ ducentis quinque. ~ ° Iam<sup>2</sup> puellam sanam esse, a<sup>3</sup> furtis noxis-  
 7 que<sup>4</sup> ° solutam, fugitium<sup>5</sup> erronem non esse, ° praestari: quot si quis  
 9 eam<sup>6</sup> puellam, ° partemve quam ex eo<sup>7</sup> quis evicerit, ° quominus  
 11 Maximum Batonis, quo<sup>o</sup> ve ea res pertinebit, habere possi<sup>o</sup> dereque  
 13 recte liceat, tum quanti ° ea puella empta est, <tan> tam pecuni<a> m  
 14 ° (= II, <sup>1</sup>) et alterum tantum dari, fide rogavit ° Maximus Batonis,  
 16 fide promisit Dasius ° Verzonis, Pirusta ex Kaviereti<o>; ° proque ea  
 18 puella, quae s(upra) s(cripta) est, ꝥ ducent<sup>o</sup> tos quinque accepisse et  
 19 habere ° se dixit Dasius Verzonis a Maximo Batonis.  
 20 ° Actum Karto XVI k. Apriles, ° Tito Aelio Caesare Antonino  
 22 Pio II et Bruttio ° Praesente II cos.

(*Nomina signatorum:*) Maximi Veneti principis. Masuri Messi  
 dec(urionis). Anneses Andunoenetis. Plani Verzonis Selaietis. Liccai  
 Epicadi Marciniesi. Epicadi Plarentis, qui et Mico. Dasi Verzonis  
 ipsius venditoris.

## 132. Emptio ancillae a. 160 p. C.

*E tript. Transsilv. integro. ⊗ 3,959. Emendationes quasdam, ta-  
 bella ab Hirschfeldio collata, ed. Mo. Eph. ep. 2,467.*

- Cl. Iulianus mil. leg. XIII g.<sup>s</sup> Cl. Mari, emit mancipio-  
 que accepit mulierem nomine Theudotem, sive ea  
 quo alio nomine est, n(atione) Creticam, apochatam<sup>10</sup> pro uncis  
 duabus, ꝥ quadringentis viginti de<sup>11</sup> Cl(audio) Phileto  
 5 f(ide) a(ccepto) Alexandro Antipatri.  
 Eam mulierem sanam traditam esse emptori s(upra) s(cripto), et si

1) *Vox ignota. Mo. puellam intellegit non suo pretio emptam, sed in  
 emptione matris sportulae causa quasi munusculum adiectam.* — 2) *Ext.*  
 eam. — 3) *Ext. om.* — 4) *Ext. noxaeque.* — 5) *Ext. fugitivam.* — 6) *em  
 int., eam ext.* — 7) *Sic etiam ext., certe quia generali contractuum forma  
 utebantur, in qua scriptum erat: hominem partemve ex eo. Mo. p. 923;  
 eodem modo explicari poterit vocabulum fugitium v. 7.* — 8) *mil(es) leg(io-  
 nis) XIII g(eminae).* — 9) *i. e. centuria.* — 10) *cf. p. 329 v. 1—13.* —  
 11) *Int. de de, ext. de.*

quis eam mulierem, q. d. a., partemve quam quis ex ea<sup>1</sup> quid  
 evicerit, q(uo) m(inus) emptorem s. s. eumve, at<sup>2</sup> quem  
 ea res pertinebit, uti frui habere possidereque recte  
 liceat, tunc quantum id erit, quot ita ex ea quit<sup>3</sup> 10  
 (=II, <sup>1</sup>) evictum ablatumve fuerit, sive quot ita licitum  
 non erit, tantam pecuniam probam recte dari f(ide) r(ogavit)  
 Cl. Iulianus mil(es) s. s. d(ari) f(ide) p(romisit) Cl. Philetus.  
 Id fide sua esse iussit Alexander Antipatri.  
 Inque ea(m) mulierem, quae s. s. est, pretium eius X CCCXX 15  
 accepisse et habere se dixit Cl(audius) Philetus a Claudio  
 Iuliano mil(ite) s(upra) s(cripto).  
 Act(um) canab(is) leg. XIII g. III nonas Octobres Bradua  
 et Varo cos. 19  
 (Nom. sign.:) Val(eri) Valentis <le>g. XIII g(eminae). Cn. Vari  
 A. ae. Ael(i) Dionysi vet(erani) leg(ionis). Paulini s . . . ris. Iul(i)  
 Victorini. Αλεξάνδρου Αντιπατρι σεκοδο ουκτωρ σεργνα<sup>4</sup>. Cl(audii)  
 Phileti venditoris ibsius.

## 133. Emptio domus a. 159 p. C.

Ⓔ 3,944. *E tript. Transs. integro. Repetivi ut semper, exemplum  
 interius; cum vero exemplum exterius melius servatum sit, supplementa  
 inde deprompta litteris rectis expressi uncis quadratis inclusa.*

Andueia Batonis emit manci[pioque] accepit  
 domus partem dimidiam, interantibus partem [dex]-  
 tram, que est Alb.<sup>5</sup> maiori vico Pirustar[um in]t[er] ad[fin]es Platorem Accep-  
 tianum et Ingenum Callisti<sup>6</sup> X trecentis de Veturi[o Valente].  
 Eam domus partem dimidiam<sup>7</sup>, q. d. a., cum su[is] saepibus, sae- 5  
 pimentis, finibus, aditibus, elaustris, fienestris, ita uti  
 clao fixsa et optima maximaque est<sup>9</sup> h(abere) r(ecte) l(iceat);  
 [e]t si quis eam domum partemve quam quis [e]x [ea]  
 evicerit, q(uo) m(inus) Andueia Batonis e(ive), a(d) q(uem) e. r. p., h. p.<sup>10</sup>  
 u. c.<sup>11</sup> r(ecte) l(iceat); qu[o]d ita licitum n[o]n erit<sup>12</sup>, t(antam) 10

1) quis ext. — 2) Ext. ad. — 3) Ext. om. — 4) i. e. Alexander Anti-  
 patri secundus auctor signavi. *D. 21,2,4 pr.*: fideiussorem, — quem vulgo  
 auctorem secundum vocant. — 5) Alb(urno). — 6) Ext. addit: filium et si  
 qui ali adfines sunt et viam publicam. — 7) Ext. eam domum. — 8) qu(a)  
 d(e) a(gitur). — 9) Ext. ins.: Andueia Batonis. — 10) e(a) r(es) p(ertinobit),  
 h(abere) p(ossidere). — 11) Ext. usuque capere. — 12) Ext. ins.: tum quan-  
 tum id erit qu[od] ita habere possidere licitum non erit.

- p(ecuniam) r. d. <sup>1</sup> f(ide) r(ogavit) Andueia Batonis<sup>2</sup>, fide promisit,  
 Veturius Valens. Proque ea do[mu partem  
 dim]idiam <sup>3</sup> pretium  $\text{X}$  CCC Vetur[us V]ales <sup>4</sup>  
 (= II, <sup>1</sup>) a[b A]n[du]ei[a Ba]tonis accepiss[e et] ab[ere se dixit].  
 15 Conventiq(ue) int[er] eos, [uti] Veturius Va[lens, pro ea]  
 domo tributa usque ad recensum dep[en]dat].  
 Act(um) Alb(urno) maiori prid. nonas Maias  
 Qui[n]tillo et Prisco cos.  
 (Nom. sign. :) L. Vasidius V[i]ctor sig(navit). T. Fl. Felicis.  
 20 M. Lucani Melioris. Platoris Carpi. T. Aureli Prisci. Batonis Annaei.  
 Veturi Valentis venditoris.

(*Emptiones sine mancipatione peractas damus Cap. VIII.*)

#### b. Fiduciae causa.

#### 134. Emptio servorum a. 61.

*E tabulis ceratis mutilis Pompeiis a. 1887 rep., ass. in museo Neapolitano. Transcr. de Petra et Mau, edd. de Petra Notizie degli scavi di antichità 1887 p. 415—420, Rendiconti (cett.) della Società reale di Napoli 1888, p. 48 sq.; Mo. Herm. 23,157—159; Scialoja Bull. dell' ist. di dir. Rom. 1,5—15.205—227; Alibrandi ibid. 16—20; Eck ZSSst. 9,60—97, cf. 151; Tardif, Nouvelle Revue historique de droit français et étranger 1888, 472 sq. — A et B diptychi, C D E triptychi partes fuisse cum ex eis quae tabulis continentur, tum inde apparet, quod et illae duae eiusdem magnitudinis sunt et hae tres. Emptionem mancipiorum, de qua agitur in diptycho, non veram esse sed imaginariam fiduciae causa contractam animadvertit Gradenwitz (Bull. dell' ist. di dir. Rom. p. 164), demonstravit Eck (l. l. p. 72 sq.); refragantibus Alibrandio, qui de lege commissoria cogitat et Karlowa, röm. Rechtsgesch. 2,378.573. Eam opinionem commendat inter alia quod v. 4 mancipia negantur 'ali' ulli obligata esse, item particula 'ob' in pignorum instrumentis saepissime pecuniae creditae anteposita, denique venditrix (tab. A.) eadem debetrix (tab. C.). Obligationis eius, quae hoc fiduciae pacto confirmatur, reliquias simul inventas proponit triptychon simul inventum.*

- A. Poppaea Prisci liberta Note iuravit pueros Simplicem  
 et Petrinum, sive ea mancipia alis nominib[us]  
 sunt, sua esse seque possidere, neque ea mancipia . . .  
 ali ulli obligata esse neque sibi cum ulo com[munia]  
 5 esse, eaque mancipia singula sestertis nu[m]mis sin-

1) r(ecte) d(ari). — 2) *Ext. ins. dari.* — 3) *Ext. proque ea [do]mu dimidia.* — 4) *Ext. [Va]lens.*



	gulis Dicidadia Margaris emit ob seste[rtios <sup>1</sup> . . et]	
	mancipio accepit de Poppea Prisc[i liberta Note]	
	tutore auctore A. Caprasio A. . . . .	
Libripende in singula P. C. . . . .	[an-	
testata est in singula . . . . .		10
Poppea Prisci lib[erta Note] . . . . .		
uti ea mane[ipia . . . . .		
	. . . . .	
B. didu . . . . .		
mit ea . pro duobus . . . . .		15
mnis m[i]hi ere[dive meo . . . . .		
atusve // nt . Si ea pecun[ia . . . . .		
k. Novem . primis solu[ta non erit . . . . .		
ea mancip[ia i]dibus D[ecembris] . . . . .		
Pompeis in foro luce palam . . . . .		20
tibi egi, neve heres mi[hi . . . . .		
a si mi de dolo malo eave . . . . .		
tatur.		
Si quo minoris e[a] mancipia did venie[rint . . . . .		
cem d[e]bebun[t]u[r] mih[i h]erediv[e . . . . .		25
ea mancipia ada veni[erint . . . . .		
. . . . . ered[ive . . . . .		
ea pecunia . . . . .		
Utique ea mancipia sumtu inpu . . . . .		
id mihi tecum convenit u . . . . . [Dicidi-]		30
a Margaris, Poppea [P]risci lib(erta) Note tuto? . . . nsa perse.		
Supra hec inter [e]as conveneru[nt . . . . .		
inter se sunt. Ac[t(um)] Pompeis IX k. [. . . . . eos.		
L. Iunio Caesennio . . P. Calvi[s]io Rusone.		
C. HS. n. ∞ LD argentum		
probum recte dari . . . . .		35
stipulata est Dicidad[ia		
Margaris, sponond[it Poppea]		
Prisci liberta N[ote		
. . . . .		
(desunt plura)		40

1) L D e v. 34 suppl.

D. . . . .  
 Actum Pompeis VIII . .  
 L. Iunio Caesennio Paeto  
 P. Calvisio Rusone cos.  
 (*desunt plura*)

E. . . . .  
 45 . . m . .  
 re . . . .  
 Actum Pompeis

*In margine tabulae, uti apud nos indices libris inscribuntur:*  
 Firmata (?) foenorum scriptio.

### 135. Formula Baetica. (Saec. I—II p. C.)

Ⓒ 2,5042, cf. 2 S, 5406. *E tabula aenea (a. 0,156 m., l. 0,26 m.), in Hispania a. 1867 ad ostia Baetis fluminis reperta, nunc Seville iure privato servata. Ediderunt eam cum commentario: Degenkolb, ZRG. 9,117,407. Krüger, krit. Versuche, p. 41—58. Rud. ZRG. 11,52. Saeculo I propter formam litterarum tabulam adtribuit Huebner, dubitantibus Kruegero et Mo. Cum partem tantum instrumenti tabula exhibeat, altera adiuncta fuerit necesse est, sed neque diptychi pars est tabula, deest enim scriptura exterior, neque negotium de quo agitur unquam vere contractum est: videtur formula tantum fuisse, secundum quam talia negotia concipienda essent, ut docuit Rud. p. 76.*

1 Dama L. Titi ser(vus) fundum Baianum, qui est in agro, qui  
 ° Veneriensis vocatur, pago Olbensi, uti optumus maxumusq(ue)  
 ° esset, HS n(ummo) I et hominem Midam HS n(ummo) I fidi  
 fiduciae causa man°cipio accepit ab L. Baianio, lipripende<sup>1</sup> —,  
 5 antest(ato) —<sup>2</sup>. Adfines fundo<sup>3</sup> ° dixit L. Baianius L. Titium et  
 C. Seium et populum et si quos dicere oportet.

° Pactum conventum factum est inter Damam L. Titi ser(vum)  
 et L. Baianium, <uti> ° quam pecuniam L. <Titius L.> Baian<i>°  
 dedit dederit, credidit crediderit, ex°pensumve tulit tulerit, sive  
 quid pro eo promisit promiserit, ° sponpondit <spoponderit>, fideve  
 10 quid sua esse iussit iusserit, usque eo is fundus ° eaque mancipia  
 11 fiducia<e> essent, donec ea omnis pecunia fides°ve persoluta<sup>4</sup> L. Titi

1) libripendl. — 2) *Nomina libripendis et antestati omissa sunt, quia forma tantum contrahendi, non verus contractus fuit. Cf. n. 137 v. 11.12.*  
 — 3) eundo. — 4) *Transpositis verbis legendum esse censet Deg. pecunia persoluta fidesve. [Si quid mutandum est, dclendum persoluta, ut iungantur pecunia soluta, fides liberata. TH. M.]*

soluta liberataque esset; si pecunia sua qua<sup>o</sup>que die L. Titio h(e- 12  
 redi)ve eius data soluta non esset, tum uti eum<sup>o</sup> fundum ea<sup>o</sup>que  
 mancipia, sive quae mancipia ex is vellet<sup>1</sup> L. Titi<sup>o</sup>us h(eres)ve  
 eius vellet, ubi et quo die vellet, pecunia praesenti<sup>o</sup> venderet. 15  
 Mancipio pluris HS n(ummo) I invitus ne daret, neve sa<sup>o</sup>tis secun-  
 dum mancipium daret, neve ut in ea verba, quae in ver<sup>o</sup>ba satis  
 s(ecundum) m(ancipium) dari solet, repromitteret, neve simplam  
 neve<sup>o</sup> [duplam] . . . 18

## c. Donationis causa.

## 136. Donatio Fl. Artemidori. (Saec. II p. C.)

Ⓔ 6,2,10241. Dess. 7912. *Ex cippo marmoreo, qui prope Romam re-*  
*peritus postea in Angliam translatus est. Or. 4358, Wi. 310, cf. Huschke,*  
*Syntr. don. p. 7. — V. 1—3 litteris permagnis incisi sunt.*

D(is) m(anibus)<sup>o</sup> M. Herenni<sup>o</sup> Proti; v(ixit) a(nnos) XXII 1  
<sup>o</sup> m(enses) II d(ies) V. Fecerunt parentes<sup>o</sup> M. Herennius Agricola 4  
 et<sup>o</sup> Herennia Lacena filio. 6

<sup>o</sup> Chirographum: Ollaria n(umero) IIII, <sup>o</sup> cineraria n(umero) 7  
 IIII, intransibus par<sup>o</sup>te laeva, que sunt in monumento<sup>o</sup> T. Flavi 9  
 Artemidori, quod est via<sup>o</sup> Salaria in agro Volusi Basilidis<sup>2</sup> <sup>o</sup> ienti- 11  
 bus ab urbe parte sinistra, do<sup>o</sup>nationis causa mancipio<sup>3</sup> accepit 13  
<sup>o</sup> M. Herennius Agricola de T. Flavio<sup>o</sup> Artemidoro IIS n(ummo) I, 14  
 libripende M.<sup>o</sup> Herennio Iusto; antestatus est Ti.<sup>o</sup> Iulium Ero- 16  
 tem, inque vacuam<sup>o</sup> possessionem earum ollarum<sup>o</sup> et cinerariorum 18  
 T. Flavius Arte<sup>o</sup>midorus Herennio Agricole ire<sup>o</sup> aut mittere ossa- 20  
 que inferre per<sup>o</sup>misit, sacrumque quotiens face<sup>o</sup>re vellit Herennius 22  
 Agricola<sup>o</sup> heredesve eius, permisit, clavis<q>ve<sup>o</sup> eius monumenti pote- 24  
 statem factu<sup>o</sup>rum se dixit, dolumque malum<sup>o</sup> huic rei abesse afu- 26  
 turumque<sup>o</sup> <es>se. Haec recte dari fieri praestari<sup>o</sup>que stipulatus 28  
 est M. Herennius<sup>o</sup> Agricola, spepondit T. Flavius<sup>o</sup> Artemidorus. 30

Act(um) XVIII k. Ianuar.<sup>o</sup> C. Calpurnio Flacco, L. Trebio 31  
<sup>o</sup> Germano cos.<sup>4</sup> 32

1) [vellet del. Th. M.] — 2) Basilides. — 3) [VII cf. Ⓔ VI 25192.  
 Dess. 7913: dis manibus cet. locum in quo posita est cet. sinisteriori, ita  
 ut mancipatio continet et sibi et suis posterisq(ue) eorum.] — 4) *Consules*  
*Hadriani temporibus adscripsit Borghesius opp. 3 p. 386.*

## 137. Donatio Statiae Irenes (252 p. C.).

Ⓒ 6,2,10247. *E tabula marmorea, quae Romae a. 1554 effossa postea perit. Huschke, Syntr. don. 7, Wi. 311, cf. Brummer, ad leg. Cinciam, (a. 1668) c. 14.*

1 Monumentum, quot est via triumphale ° inter miliarium secun-  
3 dum et tertium ° euntibus ab urbe parte laeva, in clivo ° Cinnae,  
5 et est in agro Aureli Primiani ° fictoris pontificum cc. vv.<sup>1</sup> et ap-  
6 pella ° tur Terentianorum, iuxta monumentum ° Claudii quondam Pro-  
8 culi et si qui ali atfine ° s sunt et qua quemque tangit et popu-  
9 lum, ° Statia Irene, ius<sup>2</sup> liberorum habens, M. Licinio ° Timotheo  
11 donationis mancipationisque cau ° sa HS n(ummo) I<sup>3</sup> mancipio dedit,  
12 libripende Claudio ° Dativo, ante «te» stato Cornelio Victore; inque  
13 ° vacua «cua» m possessionem monumenti s(upra) s(cripti) cessit, ° et  
15 ad id monumentum itum aditum ambitum a ° «d» qu(a) e haustum, co-  
16 ronare, vesci, mortuum mor ° tuas mortuosve ossa inferre uti liceat.

17 Quot ° mihi Licinnio Timotheo tu Statia Irene i(us) l(iberor-  
18 rum) h(abens) ° monumentum s(upra) s(criptum) SS n(ummo) I<sup>3</sup>  
19 mancipio dedisti, ° de ea re dolum abesse afuturumque esse ° a te,  
21 herede tuo et ab his omnibus, ad quos ° ea res pertinebit, haec sic  
22 recte dari fie ° ri praestarique stipulatus est Licinius Ti ° moteus,  
spondit Statia Irene i(us) l(iberorum) h(abens).

24 Ac ° tum pr. kal. Aug. imp. dd. n̄n. <sup>4</sup> Gallo Aug. II ° et Volu-  
siano Aug. coss.

26 Isdem coss. eadem ° die Statia Irene i(us) lib(erorum) h(abens),  
27 donationi monumenti ° s(upra) s(cripti) sicut supra scriptum est, con-  
28 sensi, sub ° scripsi . . . et atsignavi. ∞ Actum . . . . .

## 138. Donatio Iuliae Monimes (Saec. II—III p. C.).

Ⓒ 6,2,10231. *E cippo Romae reperto a. 1773. Or. 4947.*

1 Locus<sup>5</sup>, sive is ager ° est, qui est via Appia inter ° miliarium  
4 secundum et III ° euntibus ab Roma e parte dexteriori, ° in agro  
6 Curtiano Talarchiano in ° praedis Iuliae Monimes et sociorum,  
7 ° locus<sup>5</sup>, in quo aedificata est schola sub por(ticu) ° consecrata Sil-  
8 vano et collegio eius sodalic(i), ° mancipio acceperunt immunes et

1) *i. e.* clarissimorum virorum. — 2) Stati Airenclus. — 3) N. L. *tra-*  
*ditur.* — 4) *i. e.* dominis nostris. — 5) *Scribendum initio fuisse locum idem-*  
*que vocabulum omittendum versu 7, adnotat Mo. Ⓒ l. l.*

curator ° et pleps universa collegi eius de Iulia Monime ° et socis 10  
 eius sestertio nummo uno donationis ° causa, tutore C. Memio Orione 12  
 Iuliaes Monimes, ° et ad eum locum itum actum aditum ambitum 13  
 ° sacrificia <sup>1</sup> facere vesci epulari ita liceat<sup>2</sup>, ° quandiu is collegius 14  
 steterit; quod si aliter ° factum fuerit, quod ad collegium pertinet 16  
 ° [Si]lviani, is locus sacratus restituetur ° . . . [s]ibi sine ulla 17  
 controversia. Haec ° . . . ti sunt. 19

## 139. Donatio Flavii Syntrophi (Saec. II—III p. C.).

Ⓞ 6,2,10239. *E lapide, cuius exigua tantum pars Romae adhuc exstat, duo vero apographa saeculi XVII, quorum alterum a Ritschelio Romae in bibl. Vallicellina repertum ab Hu. (Fl. Syntrophi instrum. donat. 1838) editum est, alterius (a Z. Castellino descripti) a Mo. in bibl. Parisina reperti varia lectio edita est Leipz. Ber. I, 288, unde Or. 7321, Wi. 313. Tabula iam saec. XVII mutila erat, ut in apographis desint litterae finales omnium versuum 20—40. Supplementa sunt Hu., passim emendata a Mo. Quattuor capita, quae distinxi, in apographo Vallie. distincta sunt magnis interpositis virgulis, quae in Cast. desunt.*

T. Flavius Syntrophus, priusquam hortulos Epagathianos Dadu- 1  
 [chianos . . 10 . . ianosque] ° cum aedificio et vineis maceria clusis, 1  
 ita uti instructi sunt, qui sunt via Labie[ana inter miliarium II et 1  
 III] ° euntibus ab urbe parte laeva ad viam, Aithale liberto suo  
 mancipio daret, test[at]us est se in hanc condi[ti]onem mancipare, ut 4  
 infra scriptum est<sup>3</sup>.

Si tibi hortos Epagathianos Dad[uchianos . . 10 . . ianosque]  
 ° qu[ibus] d[e] a[gitur], q[ui] s[up]ra s[cripti] s[unt], mancipio dederō 5  
 vacuamque possessionem tradidero, tum per te no[n fieri factumve  
 iri neque] ° per heredem tuum, eumve ad quem ea res q[ua] d[e]  
 a[gitur] pertinet pertinebit, quominus ii ho[r]ti aedificiumve sit con-  
 ° mune tibi cum conlibertis tuis utriusque sexus, qui a me testamento  
 codicillisv[e honorati erunt, cunq[ue] is fru]tis, parique portione inter  
 eos <sup>4</sup> reditum eius custodiatis ita, ut die parentali [meo, item XI. (?) k.  
 Apr. die viola]tionis<sup>5</sup>, item XII k. Iunias die rosationis<sup>5</sup>, item III  
 Ianuar. die natali meo, cu[m mortuus ero, tum ut] ° quisque vestrum 10  
 vivet, quive ex vobis geniti erunt, aut a quo vestrum quis ma[n]umissus  
 erit, ad quem unum] ° pluresve portio similiter huius loci aedificiive

1) sacrificia. — 2) liciat. — 3) *Hu. p. 22 recte monet, non simplicem donationem hanc esse, ut superiores, sed potius donationem ob causam ut in D. 39,5,19,5.6.* — 4) *vos mavult Mo.* — 5) *i. e. die violarum — rosarum.*

- 12 pertinebit, id ex formula su[pra scripta dividatis; et si quis] ° ibi  
 inhabitare voluerit ex communi omnium consensu maiorisve partis  
 [eorum qui vivent, id ei liceat]; ° quae autem membra aedificii vaca-  
 bunt, in reditu sint ita, ut huic volunta[ti parentes, deducta summa]  
 ° impensae et quod ad tutelam aedificii opus erit, quod reliquom erit,  
 15 inter v[os dividatis; et sic horti cum aedi] ° ficis instrumentoque  
 omni, quod die mortis meae ibi habuero, usui vestro [deserviant,  
 quamdiu vivetis]. ° Quive ex vobis novissimus morietur, eodem  
 modo testamento suo [caveat, ut horti s(upra) s(cripti) per eos  
 q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), quive] ° ex iis prognati erint, aequaliter  
 in familiam nominis mei permanea[nt, eodemque semper iure sint. Et]  
 ° ab hac re promissioneque dolus malus cuius vestrum, de quibus  
 agitur, [absit. Si adversus ea f(actum) erit, q(uantum) e(a) r(es) e(rit),]  
 ° tantam pecuniam dari, et amplius poenae nomine HS L m(ilia)  
 20 n(ummum) stipulatu[s est T. Flavius Syntrophus,] ° spondit T. Flavius  
 Aithales libertus.

Tum hortulos cum aedificio e[st vineis maceria clusis, ita ut]  
 ° empti sunt et quae postea iis accesserunt, mancipio accepit T. Flavius  
 Aitha[les de T. Flavio Syntropho HS n(umm)o I,] ° libripende Ti.  
 Claudio Phileto.

- Antestatus est T. Flavium Theopom[pum; et in vacuum posses-  
 sionem horto] ° rum, q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), ex causa supra scripta  
 ire aut mittere iussit T. Flavius Sy[ntrophus T. Flavium Aithalem,  
 seque] ° inde excessisse desisseque possidere«que» dixit, salva volun-  
 25 [tate si qua ossa deinceps supra dictis] ° hortis inferri consecrative  
 voluerit.

Act(um) III . . . s M[artias? . . . . cos.]. — ° M. Clodi  
 27 Saturnini, A. Cascelli Doryphori, T. Flavi Pii, T. St. . . . , ° ~ Ti.  
 Claudi Phile[ti].

#### 140. Aliae mancipationes donationis causa.

1. Romae. *IG* 6,4,27988. Or. 4567.

— Hoc monumentu(m) L. Titurius Sabinus se viv-  
 o donavit L. Salvio Symphoro mancu-  
 3 pavitque sestertio nummo uno.

2. Romae. *IG* 6,3,20278. Or. 4571.

1 D(is) M(anibus) ° Sex Iulio Stratonico amico  
 3 optimo M. Aur. Fortunatus ° et M. Aur. Alexander daede-

runt donaveruntque, cui ° et fruendum mancipatio- 5  
nem<sup>1</sup> fecerunt SS n. I. Tunc post ° Iul. Stratonicus fecit sibi 7  
et Clodiae Mercurine coiugi ° suae et X libertis libertabusquae 9  
posteris quae aeorum. ° H. m. s. d. m.<sup>2</sup> concessum est. 11

3. *Romae.* *℄* 6,2211. *Or.* 2984.

Cosmus, aedituus matris d[*eum* . . . ]  
Antiocho sacerdote annis XII, eiusd[*em rogatu*]  
ab imp. Augusto gratis manumissus, ol[*las* . . . *quae*]  
supra sunt, HS n. I donationis causa mancip[*avit*]. 4

4. *Romae.* *℄* 6,2,10240. *Fabretti, inscr.* 50,283.

D(is) M(anibus). ° Hoc monumentum sive 1  
sepulchrum cum aria sua ° T. Fuficius Felix de 3  
Iulia Rufina donationis ° causa mancipio accepit 5  
HS. n. uno, quod comparavit ° Fuficiae Ampliatae 7  
coniugi karissimae et ° liberis suis, item libertis liber- 9  
tabusque posterisque eorum et ° P. Aelio Natali amico karissimo et 11  
Aeliae Restitutae libertae eius ° locum ponendi corporis utrorumque. 13

5. *Romae.* *℄* 6,2,12905. *Or.* 4544. *Dess.* 7908.

C. Avillio Lescho ° Ti. Claudius Buccio 1  
columbaria IIII, oll(aria) VIII ° se vivo a solo ad 3  
fastigium mancipio ° dedit. 5

#### CAPUT IV.

#### 141. IURA PRAEDIORUM.

1. *Pompeiis.* *℄* 10,787 = 1,1252. *Ri. tab.* 94 f. *Dess.* 5915.

M. Holconius Rufus d(uum)v(ir) i(ure) d(icundo) tert(ium),  
C. Egnatius Postumus d. v. i. d. iter(um),  
ex d(ecreto) d(ecurionum) ius luminum  
opstruendorum HS cIō cIō cIō<sup>3</sup>  
redemerunt, parietemque 5

1) *Intellege* mancipatione. — 2) H(oc) m(onumentum) s(ine) d(olo) m(alo). — 3) *i. e.* sestert. tribus milibus.

- 6 privatum col(oniae) Ven(eriae) Cor(neliae)<sup>1</sup>  
 usque at tegulas  
 faciendum coerarunt.

2. *Coppiti in dioecesi Aquilana.*  $\text{C}\text{E}$  9,4321 = 1,1291; *Ri. tab. 62b.*  
*Dess. 3480.*

- |   |                      |   |              |
|---|----------------------|---|--------------|
| 1 | Itus actusque est    | 5 | Campanam qua |
|   | in hoc delubrum      |   | proximum est |
|   | Feroniai ex hoc loco |   | p. cIæccx    |
|   | in via poplicam      |   |              |

3. *In termino reperto in medio alveo Tiberis, edito a Lanciano bull. della comm. arch. comun. 1885 p. 99 n. 107.*  $\text{C}\text{E}$  6,29781. *Dess. 6003.*

M. Agrippa                      privat(um)                      iter.

4. *Romae.*  $\text{C}\text{E}$  6,2,8862; *Or. 4391.*

Iter privatum a via publica  
 per hortum, pertinens ad monumentum  
 sive sepulchrum, quod  
 Agathopus Aug(usti) lib(ertus), invitator,

- 5 vivus et Iunia Epictesis fecerunt<sup>2</sup>  
 Ab iis omnibus dolus malus abesto et ius civile<sup>3</sup>.

5. *Ateste.*  $\text{C}\text{E}$  5,2548.  
*Dess. 6005.*

6. *Ateste.*  $\text{C}\text{E}$  5,2547.  
*Dess. 6004.*

7. *Lorii.*  $\text{C}\text{E}$  11,3743.  
*Or. 5069. Dess. 6008.*

- |   |                 |                                  |                 |
|---|-----------------|----------------------------------|-----------------|
|   | Via priva-      | [It]er <sup>4</sup> Q. Critonii. | Iter privat(um) |
|   | ta C. Q. Lar-   | Iter debetur                     | Anni Largi.     |
|   | gis L. f. et C. | [Q.] Critonio Q. f. et           | Precario utitur |
|   | Oli Salvi.      | ... Pomponio Siloni,             | Antonius        |
| 5 | Iter debet-     | [ali] nulli.                     | Astralis.       |
|   | ur fundo        |                                  |                 |
|   | Eniano et . .   |                                  |                 |

8. *Veronae.*  $\text{C}\text{E}$  5,3472. *Cf. 3473: Iter T. Vibi T. l(ibert) Eronis p(ri)es) II S l(atum).* *Dess. 6011.*

Iter                      precar(ium)                      Q. Gavi                      Phari.

1) *i. e. coloniae a Cornelio Sulla Pompeios deductae.* — 2) *Etiam tituli, qui ad ipsum Agathopi et Epictesis monumentum pertinent, reperti sunt,*  $\text{C}\text{E}$  6,8859–61. — 3) *Cf. C. E. 6,12,133 = Or. 4374: huius monu- (menti) dolus mal(us) abesto et iurisconsult(us).* — 4) *Ex con. H. Erman, stud. iur. Cf. n. 5 et 7. C. E. habet: [P]er Q. Critonii iter debetur cet.*



9. *Tergeste*.  $\text{C}\text{L}$  5,700 = 1,1464.  
*Dess.* 6010.

10. *Neapoli*.  $\text{C}\text{L}$  10,4480 = 1,  
 1215; *Ri.* 69d; *Or.* 4339; *Dess.* 6009.

Vieam	Privatum	1
precaream.	precario	2
	adeitur.	3

11. *Veronae*.  $\text{C}\text{L}$  5,3849.

12. *Nolae*.  $\text{C}\text{L}$  10,1285.  
*Dess.* 6017a.

Huius monumenti teum haustus Precario aqua recipitur  
 emptioni accessit 5 aquae ex subur- tegul(is) LXXXX.  
 iter actus ad pu- bano Rutiliano.

13. *Fori Novi (hodie Vescovio prope Torri) in agro Sabino*.  $\text{C}\text{L}$  9,4786  
*integra; pars posterior est apud Grut.* 180,6. *Dess.* 5767.

P. Faianius P[le]beius IIvir iter(um) ° aquam ex ag[ro] suo in 1  
 municipium ° Forum Novom [pe]cunia sua adduxit ° et lacus om[ne]s 3  
 fecit<sup>1</sup> et in piscinam, ° quae in campo est, salientam ° curavit 5  
 idemque probavit. ° Et cum venditor soli, in quo balneum est, 7  
 ° parum cavisset emptori de aqua ° ut posset in balneo fluere, 8  
 ° aquam suam in id balneum, ne carerent ° commodo municipes, 10  
 ° P. Faianius Plebeius dedit. 12

14. *Alby, quod Albinnum fuit, non longe a Genava, tribus exemplis*.  
 $\text{C}\text{L}$  12,2493–2495. *Orelli* 199. *Dess.* 5768. *De tubis et tubulis v. D.* 8,2,13;  
 43,23,1,6.

C. Sennius C. f. Vol(tinia) Sabinus<sup>2</sup> praef(ectus) fabr(um) 1  
 ° balneum campum porticus aq[ua]s iusque ° earum aquarum tubo 2  
 ducendarum, [ita ut recte] ° praefluere possint, vicanis Albinnen- 4  
 s[ibus] d(e) suo d(edit)].

15.  $\text{C}\text{L}$  11,3003. *Viterbii in specu aquaeductus antiqui*. *Or.* 6634.  
*Bull.* 1864 p. 106. *Dess.* 5771.

Mummius Niger ° Valerius Vegetus consular(is) ° aquam suam 1  
 Vegetianam, quae ° nascitur in fundo Antoniano ° maiore P. Tulli 4  
 Varronis, cum<sup>3</sup> eo loco, ° in quo is fons est emancipatus, duxi[t] 6  
 ° per millia passuum  $\overline{\text{VDCCCCL}}$  in vilam suam Calvisianam, quae 7  
 est ° ad aquas Passerianas suas, compara<sup>o</sup>tis et emancipatis sibi 9  
 locis itineri<sup>o</sup>busque eius aquae a possessoribus ° sui cuiusque fundi, 11  
 per quae aqua ° s(upra) s(cripta) ducta est per latitudinem struc- 13  
 tu<sup>o</sup>ris pedes decem, fistulis per latitudi<sup>o</sup>nem pedes sex, per fundos 14

1) iecit traditur. — 2) *Eiusdem nominis hominem inveniimus apud*  
*Ulp. D.* 48,18,1. — 3) *Henz. con.* c(larissimi) v(iri) ex; *sed cum in lapide*  
*esse affirmavit Bormann.*

16 Antonian(um) ° maiorem et Antonianum mino(rem) ° P. Tulli Var-  
 15 ronis et Baebianum et ° Philinianum Avilei Commodi ° et Petro-  
 20 nianum P. Tulli Varronis ° et Volsonianum Herenni Polybi ° et  
 22 Fundanianum Caetenni Proculi ° et Cuttolonianum<sup>1</sup> Corneli Latini  
 23 ° et Serranum inferiorem Quintini ° Verecundi et Capitonianum  
 25 Pistrani ° Celsi, et per crepidinem sinisterior(em) ° viae publicae  
 27 Ferentiensis<sup>2</sup>, et Scirpi°anum Pistraniae Lepidae, et per viam  
 28 ° Cassiam in villam Calvisianam suam, ° item per vias limitesque  
 30 publicos ° ex permissu s(enatus) c(onsulti).

16. *Hunc titulum saec. XVI Sabionetae prope Mantuam in domo ducali a. P. Manutio descriptum hucusque nondum publici iuris factum edendum Mo. mihi concessit. Origine autem urbanum esse Sabionetamque transvectum idem adnotavit in* *℄ 5,43\* n. 463,3\**. — *Dess. 6034.*

1 Dis M(anibus). ° Ab ostio introitus partem dex°teriore, por-  
 4 ticum, ° sub solarium<sup>3</sup>, aediciam ° et ollaria fructuario°rum<sup>4</sup>.

17. *Titulus Romae detectus a. 1819, editus Hafniae a. 1820 a B. Thorlucio Dano; inde Or. 4331. Dess. 6034.*

1 In his praedis ° insula Sertoriana ° bolo esse Aur. Cyriacetis, °  
 4 5 filie meae, cinacula n(umero) VI, tabernas ° n. XI, et repossone  
 subiscalire<sup>5</sup>. Feliciter.

V 18. *℄ 10,3678. Miseni. Dess. 5689.*

1 T. Fl. Avito ° Forensi, II-  
 3 vir(o) iter(um), q(uin)q(uennali) omnib(us) ° muneribus functo.

. . Hic

5 idem ad lavacrum bal°near(um) publicar(um) ligni  
 7 duri vehes n(umero) CCCC en°thecae<sup>6</sup> nomine in per-  
 9 petuum obtulit, ita ° tamen ut magistratuus  
 11 quodannis successorib(us) ° suis tradant *cet*.

1) *Nomen hoc incertum esse monet Borm. ℄ l. l.* — 2) Ferentienses. — 3) [*Videtur significari porticus facta sub horologio solaris.* TH. M.] — 4) *Ollaria (i. e. loculi, in quibus ollae mortuorum cinere impletae ponuntur) fructuariorum esse posse mirum est, cum ususfructus morte finiatur neque usufructuarius ipsum locum religiosum facere possit.* D. 11,7,2,7. — 5) *Intellege repositiones subscalares, i. e. repositoria sub scalis parieti inserta.* — 6) *Entheca est dos vel peculium praedii, id est praestatio quaedam cum praedio in perpetuum coniuncta.* Cf. Gothofredus ad C. Th. 15,1,12.

V 19.  $\text{C}$  8,6357. Dess. 6868. *Lapidem repertum in castello Mastarensi (prov. Numidia) descripsit Wilmanns. Conferendum est SC. de nundina salus Beguensis, supra n. 61 p. 205.*

Nundinae [habe]ntur hic in ° castello Mastarensi die 1  
 III kal. Septemb. primarum ° et die III idum Septembrium 3  
 [s]ubsequentium et deinceps ° suo quoque mense ex per- 5  
 missu ° M. Aureli Comini Cas- 7  
 siani leg(ati) Augg:(ustorum) pr(o) pr(aetore) ° c(larissimi) v(iri). 9

VII 142. Fragmentum tabulae censualis.

*E tab. marm. alt. et lat. ca. 0,50 m., Arausii a. 1904 rep. Edd. Dechelette, Mémoires de l'Académie de Vaucluse 1904, p. 209 sqq.; Espérandieu, Revue épigraphique 1904, p. 97 sqq. et C.-R. de l'Académie des Inscriptions, 1904, p. 497 sqq.; Schulten, Hermes 41, 1 sqq. cum commentario latiore. Simulacrum add. Espérandieu et Schulten. Tabulam esse censualem, similem fragmentis minoribus ( $\text{C}$  12,1244 et 5427) nec tamen formae censualis coloniae dictatore Caesare deductae iudicat Schulten, sed e censu posteriore, forsitan cum Augusti temporibus Gallia censeretur (i. e. partium), factam. Μερίδιων, sex binae singulis mancipibus adscribuntur. Deperierunt descriptiones μερίδιων I et II, nomina mancipum V et VI. Mancipibus accedunt fideiussores.*

M]anc(eps) C. Naevius Rusticus  
 in perpet(uum)<sup>2</sup> eius rei fide —  
 iussor C. Vesidius Qua-  
 dratus Ad K.<sup>3</sup>  
 Meris III in fronte p(edes) XXXIV — XLXIX<sup>4</sup> 5  
 S. et meris IIII in front(e)  
 p(edum) XXXV in ann(os) sing(ulos) XI  
 Manc(eps) C. Naevius Rusticus  
 in perpet(uum) eius rei fide-  
 [ussor C. Vesidius Quadra- 10  
 tus Ad K.  
 Meris V in fronte p(edes) LVS — XC[  
 et meris VI ad ludum  
 [in fronte] p(edum) LXXV [in ann(os)]  
 sing(ulos)] 15

1) 'altera 'g' videtur erasa fuisse, sc. interfecto Geta'. Dess. —

2) Monemus mancipibus in etuum locari (cf. Mitteis, Erbpacht, p. 25 squ.), non in annos quinque. — 3) ad K(ardinem). — 4) Locos, non agros fuisse ex dimensionibus colligit Schulten.

## CAPUT V.

## SUPERFICIES.

## 143. Aedificium Puteolanum. (Saec. II. p. C.)

④ 10,1783. Dess. 5919. *Lapidem a. 1861 Puteolis repertum, hodie Neapoli adseruatum, edidit post alios Degenkolb, ZRG. 4,474.*

- 1 III non. Septembr. in curia templi basilicae Augusti Annianae.  
 2 Scribundo adfuerunt: ° Q. Granius Atticus, M. Stlaccius Albinus,  
 A. Clodius Maximus, M. Amullius Lupus, M. Fabius Firmus. ∞  
 3 ° Quod T. Aufidius Thrasea, Ti. Claudius Quartinus IIviri v(erba)  
 f(ecerunt) de desiderio Laeli Atimeti optimi civis, q(uid) d(e) e(a) r(e)  
 f(ieri) p(laceret), d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt):  
 4 ° Cum M. Laelius Atimetus, vir probissimus et singulis et uni-  
 5 versis karus, petierit in ordine nostro, uti solarium ° aedificii, quod  
 6 eius usus et fructus ° potestasque aedificii sui ad se pertineret, postea  
 7 voluntatem optimi civis ° admitti remittique ei solarium, cum plus ex  
 pietate promissi eius res publica nostra postea consecutura sit.

In curia f(uerunt) n(umero) LXXXII.

## 144. Aedificium post columnam divi Marci (193 p. C.)

④ 6,1585a. b. b = Dess. 5920. *Duos lapides, muro aedificii de quo agitur insertos, a. 1777 repertos ediderunt C. Fva, fasti 77. Rud., ZRG. 11,219. Mo., ibid. 15,335 [= Ges. Schr. 3,102]. Or. 39, quem lapide altero inspecto correxit Henzen, Or. 3,1 ad n. 39.*

- a. 1 Libellus L. [Septimii Aug(ustorum) l(iberti) Adrasti, ex officio]  
 2 ° operum publ[icorum in verba haec], ° scripta Severo [Augusto:]  
 4 ° Domine permitta[s rogo, ut rectius fungar of] ° ficio meo, post  
 6 colu[mnam centenariam divorum] ° Marci et Faustin[ae pecunia mea  
 7 loco publi°co] pedibus plus min[us . . . aedificium me exs°tru]ere et  
 9 in matri[culam referri, quod ° sine in]iuria cuiusqua[m fiat; et reliqua  
 10 fieri] ° secundum litter[as Aeli Achillis, Cl. Perpetui] ° rationalium  
 12 [tuorum, quas huic libello] ° subieci. Da[tum . . . Romae Falcone  
 et Claro cos.¹]

1) Hic explicit ④ 1585a: 'Ex alia epistula ad eandem rem perti-  
 nente videtur superesse frustulum VI, 1585a.' Dess. ad b.

b.	Exemplaria litte <sup>o</sup> rarum rationali-	1
	um dominorum na <sup>o</sup> (ostrorum) <sup>o</sup> scriptarum, pertinen-	3
	tes ad Adrastum <sup>o</sup> Augg. nn. <sup>1</sup> lib(ertum) quibus aei	5
	permissum sit aedifi <sup>o</sup> care loco cannabae	7
	a solo <sup>2</sup> iuris sui pecunia <sup>o</sup> sua, prestaturus solari-	9
	um sicut caeteri.	11
	Aelius Achilles, Cl. Perpetu <sup>o</sup> us Flavianus Eutyehus	12
	Epaphrodito suo salutem. <sup>o</sup> Tegulas omnes et inpensam	14
	de casulis, item cannabis <sup>o</sup> et aedificiis idoneis adsigna	16
	Adrasto, procuratori <sup>o</sup> columnae divi Marci, ut	18
	ad voluptatem suam hospi <sup>o</sup> tium sibi exstruat, quod ut <sup>3</sup>	20
	habeat sui iuris et ad he <sup>o</sup> redes transmittat. —	22
	Litterae datae VIII idus Aug. <sup>o</sup> Romae Falcone et	24
	Claro cos.	26
	Aelius Achilles, Cl. Perpetu <sup>o</sup> us Flavianus Eutyehus Aqui-	27
	lio Felici. — Hadrasto Aug. lib. <sup>4</sup> <sup>o</sup> ad aedificium quod custodi-	29
	ae causa columnae cente <sup>o</sup> nariae pecunia sua exstruc-	31
	turus est, tignorum vehes <sup>o</sup> decem, quanti fisco consti-	33
	terunt, cum pontem neces <sup>o</sup> se fuit compingi, petimus	35
	dari iubeas. — Litterae datae <sup>o</sup> XIII kal. Sept. Romae	37
	Falcone et Claro cos.	39
	Rationales Seio Superstiti <sup>o</sup> et Fabio Magno. — Procura-	40
	tor columna <sup>&lt;e&gt;</sup> centenariae <sup>o</sup> divi Marci, exstruere habi-	42
	tationem in conterminis <sup>o</sup> locis iussus, opus adgredi-	44
	etur, si auctoritatem ves <sup>o</sup> tram acceperit. Petimus	46
	igitur aream, quam demo <sup>o</sup> nstraverit Adrastus lib(ertus)	48
	domini n(ostri), adsignari ei iubea <sup>o</sup> tis, praestaturum secundum	50
	exemplum ceterorum so <sup>o</sup> larium. — Litterae datae	52
	VII idus Sept. Romae; red <sup>o</sup> ditae III idus Sept. Romae	54
	isdem cos.	56

---

1) 'videtur intellegi Severus cum Albino Caesare'. Dess. — 2) aedificium aut cogitatione supplendum est aut inserendum. — 3) [malim et. Th. M.] — 4) Aug(usti) lib(erto).

---

## CAPUT VI.

OBLIGATIONES ALIMENTARIAE MUNICIPALES  
ALIAEQUE SIMILES.

## 145. Ex institutione alimentaria Traiani.

*Iam Nervam imperatorem puellas puerosque natos parentibus egestosis sumptu publico per Italiae oppida ali iussisse Aur. Vict. ep. 12,4 narrat. Quod incohaverat Nerva, perfecit Traianus tam solida stabilique ratione, ut usque ad Diocletianum permanserit eius institutio. Certas ad hunc usum pecunias singulis oppidis adtribuit, quarum ex reditu alimenta per certos magistratus praestarentur. Adtributionem autem neque ita instituit, ut nostro more pia corpora, quae personarum vice fungerentur, constitueret, neque ita, ut pecunias ipsis civitatibus administrandas concederet, sed privatis hominibus, fundos possidentibus, pecunias fenori dedit, qui praedia sua tam pro sorte quam pro usuris imperatori vel reipublicae obligarent. Errore Savigny (verm. Schr. 5,57) et Puchta (Inst. § 118) privato fiduciarum vel hypothecarum iure eam obligationem factam esse putaverunt; immo colligitur e lege Malac. c. 60.63 sola praediorum sub-signatione in tabulas publicas relata eam peractam esse, ut mos erat in omnibus privatorum adversus rem publicam obligationibus. Ita opus non erat longo mancipationum et remancipationum circuitu, quo Plinius simili in re usum se esse dicit (infra n. 146), id quod putaverunt Bachofen (röm. Pfandr. 1,226) et Henzen (tab. alim. Baeb. 25.26). — Ex omnibus per universam Italiam tunc conscriptis praediorum obligationibus duo tantum ad nos pervenerunt professionum indices, alter Veleiatium, alter Ligurum Italiae inferioris, quorum satis habui recipere quibus summa rei illustratur. Neque enim ipsam obligationem vel subsignationem praediorum iis contineri, sed eius perficiendae causa factum indicem quandam verba sollemnia: professus est — accipere debet et obligare, declarant. — Totius institutionis alimentariae historiam conscripsit Henzen l. c. 7—57, cui adde Mo. Berl. Ber. 1861 p. 87, 2, 1174, Hermes 3, 101.124.*

## a. Tabula Veleias (a. 103—112 p. C.).

2, 11147. Dess. 6675. Tabula permagna (a. 1,35 m., l. 3 m.) septem columnis (772 versibus) inscripta, quibus praescriptio litteris maioribus superscripta est, reperta a. 1747 in ruinis Velleiae antiquae, hodie Parmae adservata. Edita est a F. A. Wolf, Stiftung Traians, 1808, P. de Lama, tav. alim. Vellej. 1819, Desjardins, de tabulis alim. 1854, quocum cf. eiusdem libellum: Velleia. Romae 1858.

*Praescr.*, 1 Obligatio praediorum ob HS deciens quadraginta quattuor milia (1044000), ut ex indulgentia optimi maximique principis imp. Caes.

Nervae ° Traiani Aug. Germanici Dacici pueri puellaeque alimenta 2  
 accipiant: legitimi n(umero) CCXLV in singulos HS XVI n(ummum)<sup>1</sup>,  
 f(iunt) HS XLVII<sup>2</sup> (47040) n(umm.),  
 legitimae n(umero) XXXIV sing(ulae) HS XII n(umm.),  
 f(iunt) HS IV<sup>3</sup>DCCCXCVI (4896) n(umm.),  
 spurius I HS CXLIV (144),  
 spuria I HS CXX (120),  
 ° summa HS LII<sup>3</sup>CC (52200)

quae fit usura =—<sup>3</sup> sortis supra scribitae.

(1) C. Volumnius Memor et Volumnia Alee per Volum(nium) I 1  
 Diadumenum libertum suum professi sunt ° fundum Quintiacum, Aureli-  
 anum, collem Muletatem cum silvis, qui est in Veleiate ° pago Ambi-  
 trebio, adfinibus M. Mommeio Persico, Satrio Severo et pop(ulo), HS  
 CVIII (108000); ° acciper(e) debet HS VIII<sup>3</sup>DCLXXXII (8692)  
 n(ummum) et fundum (supra) s(criptum) obligare. °

(2) M. Virius Nepos professus est praedia rustica, deducto vecti- 1 5  
 gali, HS CCCXDXXXV (310545) n.; ° accipere debet HS XXV<sup>3</sup>CCCLIII  
 (25353) n., et obligare fundum Planianum, qui est in ° Veleiate pago  
 Iunonio *cet.*

(10.) M. Vibius Q. f. per M. Vibium Verum f(ilium) suum pro- II 12  
 fessus est praedia rustica ° HS XX<sup>3</sup>C (80000), accipere debet HS  
 VI<sup>3</sup>CCCCXXXVIII (6438) n. et obligare fund(um) Mucian(um) ° °, 14 15  
 quem professus est HS LVI (56000), in HS V (5000), ° item fund.  
 Gellianum — °, quem professus est HS XXIII (24000), in HS  
 I<sup>3</sup>CDXXXVIII (1438) n.

(13.) M. Mommeius Persicus professus est praed(ia) rustica in II 36  
 Veleiate et ° Placenteno, deducto vectigali et eo quod Cornelius Galli-  
 canus ° obligavit |X| CLXXXDC (1180600) n., accip(ere) debet HS  
 XCVIII<sup>3</sup>DCLXV (94765) n. et oblig(are) ° fund. Attianum *cet.*

(16.) C. Coelius Verus per Onesimum ser(vum) suum prof(essus) III 11  
 est praed(ia) rustica in Plac(entino) ° —, deducto vectigali et is, quae  
 ante Corne<sup>2</sup>lius Gallicanus et Pomponius Bassus obligaverunt, HS  
 DCCCXLII<sup>3</sup>(I)DCCC ° LXXVIII (843879) n., accipere debet *cet.*

(17.) L. Annius Rufinus nomine suo et C. Anni Veri frat(ris) III 52

1) In legitimis menstrua, in spuriis annua alimenta computata sunt.  
 — 2) Numerorum notae, quibus lineae superscriptae sunt, milia significant,  
 quae lineis inclusae sunt (n. 13.17.43), centena milia. — 3) Significantur  
 usurae quincunces.

- professus est praed(ia) rustica, ° deducto vectigali et quod Pomponius Bassus obligavit HS  $\overline{X}$   $\overline{XIII}XC$  (1014090) n., ° accipere debent *cet.*
- VI 60 (43.) Coloni Lucenses publice professi sunt saltus praediaque Bitunias, sive quo ° alio vocabulo sunt, pro indiviso pro parte tertia, quae pars fuit C. Atti Nepotis, ° (71) et saltus praediaque Velianium vectigal(es) et non vectigal(es), ° sive alis nominib(us) vocabulisque sunt, qui sunt in Lucensi et in Veleiate ° et in Parmense et in Placentino et montibus ° (75) deductis reliquis colonorum et ° usuris pecuniae et pretis mancipiorum, quae in «in»emptione eis cesserunt, ° habitate ratione etiam vectigalium, HS  $\overline{XVI}$  (1600000); accipere debent HS  $\overline{CXXVIII}DCC^{\circ}LXXX$  (128780) n., et obligare saltus sive praedia, quae s(upra) s(cripta) s(unt), deducta parte quarta.
- VII 31 Item<sup>1</sup> obligatio praediorum facta per Cornelium Gallicanum ° ob HS  $\overline{LXXII}$  (72000), ut ex indulgentia optimi maximique principis ° imp. Caes. Nervae Traiani Augusti Germanici<sup>1</sup>, pueri puellaeq(ue) ° alimenta accipiant; legitimi n(umero)  $\overline{XIIIX}$  in singulos HS  $\overline{XVI}$  n(ummum), ° fiunt HS  $\overline{III}CCCCLVI$  (3456), legitima HS  $\overline{XII}$ ; fit summa utraque ° HS  $\overline{III}DC$  (3600), quae fit usura  $\overline{II} - 2$  summae s(upra) s(criptae).
- VII 37 (1.) C. Coelius Verus professus est saltus Avegam — ° — qui sunt in Ve<sup>o</sup>leiate pag(is) Albense et Velleio, adf(inibus) rep(ublica) Lucensium et rep(ublica) Ve<sup>o</sup>«ve»leiatium HS  $\overline{XC}$  (90000); accipere debet HS  $\overline{IX}$  (9000); item professus est *cet.*

#### b. Tabula Baebianorum (101 p. C.).

Ⓔ 9,1455. Dess. 6509. Haec tabula a. 1831 prope Beneventum effossa, deinde adservata Campolattari, iam Romae est in museo publico. Tribus columnis inscripta est, quarum primae pars dimidia deest. Edita est cum commentario ab Henzeno, tab. al. Baeb. 1843, postea tabula denuo excussa a Mo., Inscr. Neap. 1354; inde a Desjardins, p. 198 n. 3 cit. Or. 6664.

- Praeser., 2 [Imp(eratore) Caes(are)] Nerva Traiano Aug. G[ermanic]o  $\overline{III}$ , ° [Q.] Articleio Paeto [cos.  
° Qui i(n)fra s(cripti) s(unt), ex praecepto optim]i maximiq(ue) principis obligarunt prae[dia, ut ex em]pto Ligures Baebiani<sup>3</sup> ° [usuras

1) Hic in tabula ipsa addita est obligatio altera iam antea per Gallicanum praefectum alimentorum facta (i. e. accepta), cum Traianus nondum Dacicus cognominabatur, id est ante a 102. Cf. supra n. 13.16.17. — 2) quincunx ut p. 347 n. 3. — 3) Intelleguntur Ligures ad XL milia victi a. 572 et



*semestres i(nfra) s(criptas) percipiant e]t ex indulgentia eius pueri puellaeq(ue) al[i]menta a]ccipiant.*

[*Debentur a*<sup>1</sup>: . . . . .]

(18.) Crispia Restituta fund(i) Pomponiani, pertica ° Beneventana), II 5 pago Aequano in Ligustino, adf(ine) ° Nasidio Vitale, aest(imati) HS L̄ (50000) in HS IIĪDXX (3520): HS LXXXIIX (98).

(42.) C. Valerio Pietate, fund(i) Herculeiani, adf(ine) Caes(are) III 17 n(ostro), aest(imati) HS XXV̄ (25000), in HS IĪ (2000); item oblig(atione) VIII<sup>2</sup> fund(i) Vibiani, pago s(upra) s(cripto), adf(ine) Marcio Rufino, aest(imati) HS XV̄ (15000), in HS MD (1500); f(iunt) HS XXXX̄ (40000), in HS IIĪD (3500): HS LXXXVIIS (87<sup>1</sup>/<sub>2</sub>).

#### 146. Institutio alimentaria Pliniana. (97—100 p. C. [e Plinio]).

*Plinius epist. 7,18. De tempore, quo facta sit haec institutio, v. Mo., Hermes 3,101. [Ges. Schr. 4, 435.]*

C. Plinius Caninio suo s. Deliberas mecum, quemadmodum pecunia, quam municipibus nostris in epulum obtulisti, post te quoque salva sit. — Numeres reipublicae summam? Verendum est ne dilabatur. Des agros? Ut publici neglegentur. Equidem nihil commodius invenio, quam quod ipse feci. Nam pro quingentis milibus nummum, quae in alimenta ingenuorum ingenuarumque promiseram, agrum ex meis longe pluris actori publico mancipavi, eundem vectigali inposito recepi, tricena milia annua daturus. Per hoc enim et rei publicae sors in tuto nec reditus incertus, et ager ipse propter id, quod vectigal large supercurrit, semper dominum, a quo exerceatur, inveniet.

#### V 147. Obligatio Atinae.

Ⓞ 10,5056. Dess. 977. Atinae.

[T.] Helvio T. f. Basilae ° aed(ili), pr(aetori), pro co(n)s(ule) 1  
° legato Caesaris Angus(ti), 3  
° qui Atinatibus HS cccIōō cccIōō cccIōō cccIōō (400000) 4

*publico sumptu a Cornelio et Baebio consulibus traducti in agrum publicum, qui erat in Samnitibus prope Beneventum. Liv. 40,37.38.*

1) Priorum septendecim obligationum nonnisi fragmenta in tabula extant. — 2) Haec verba, tribus tabulae locis repetita, indicare videntur novem imperatoris largitiones praediorumque obligationes huic decimae praecessisse; cf. Henzen l. c. p. 14—15.

- 5 ° legavit, ut liberis eorum ° ex reitu, dum in aetate[m] ° pervenirent,  
 8 frumentu[m] ° et postea sesterti[a] ° singula millia darentur;  
 10 ° Procula filia posuit.

V 148. Obligatio Tarracinensis.

⊕ 10,6328. Dess. 6278. Tarracinae.

- 1 Caelia C. f. Ma[c]rin[a] ex [test]ament[o] cet. ° . .  
 3 Eadem in memoria[m] Macri filii sui Tarracinensibus ° HS [X]  
 r[eli]quid, ut ex reitu eius pecuniae darentur cen[t]um pueris ali-  
 4 mentor[u]m nomine sing(ulis) ° mensib[us si]ng(ulis) pueris colonis  
 X V, puellis colonis s[i]ng(ulis) in mens(es) sing(ulos) X III, pueris  
 5 usq(ue) ad annos XVI, puellis ° [usque ad] annos XIII, ita ut semper  
 C pueri, C puellae per successiones accipiant.

V 149. Obligatio Hispalensis.

⊕ 2,1174 Hispali. Restitui ego, ad sententiam scilicet, in actis Be-  
 rol. a. 1861 p. 87. Fabia non instituit nova alimenta, sed auget instituta  
 antea a Iunco quodam (fortasse cos. a. 127), unde pueri appellati sunt Iun-  
 cini; puellarum nomen excidit.

- 1 Fabiae Q. f. H[adriani]l[ae], consularis [f(iliae), senatoris uxori]  
 3 ° senatoris sorori, senatoris matri.  
 4 [Qui sunt in r(e) p(ublica) n(ostra) pueri] ° ingenui Iuncini  
 5 item puellae [ingenuae . . . . ., eis] ° quodannis in annos singulos  
 6 HS L mili[um usuras semisses] ° dari volo, quam summam bis in  
 7 ann[o, natali C. Seii viri mei] ° k. Mais et meo VII k. Maias, in  
 8 aliment[orum ampliacionem] ° accipiant, pueri ingenui HS XXX nummos,  
 9 pu[ellae ingenuae HS XL n(ummos). Quam] ° quam summam sufficere  
 credo, si tamen numerus [puerorum puellarumque s(upra) s(criptorum)  
 10 s(criptarum)que] ° maior erit, pro porcione, qua inter masculos [ut  
 11 distribuatur cavi], ° distribui omnibus volo. Quod si amplius er[it  
 12 in legato, item aequabili] ° terque<sup>1</sup> inter eosdem distribuant[ur qui  
 supererunt nummi].

V 150. Obligatio Siccensis.

⊕ 8,1641. Dess. 6818. Siccae Veneriae in titulo dedicato:

- 1 P. Licinio M. f. Quir(ina) ° Papiriano, procur(atori) ° Augg. imp.  
 4 Caes. M. Aureli ° Antonini Aug. Germanici ° Sarmatici maximi p(atris)  
 6 p(atriae) et ° [di]vi Veri a rationibus cet.

1) phove traditur.

Municipibus meis Cirthensibus ° Siccensibus carissimis mihi dare 1  
 ° volo HS |XIII|<sup>1</sup>. Vestrae fidei committo ° municipes carissimi, ut 3  
 ex usuris ° eius summae quincuncibus quodan°nis alantur pueri CCC 5  
 et puellae CC<sup>2</sup>, pueri«s» ° ab annis tribus ad annos XV et accipiant 7  
 ° singuli pueri X IIS<sup>3</sup> menstruos, puellae ° ab annis tribus ad annos 8  
 XIII X II<sup>4</sup>. Legi ° autem debebunt municipes item in°colae, dum- 10  
 taxat incolae, qui intra ° continentia coloniae nostrae ae°dificia mora- 12  
 buntur, quos si vo°bis videbitur, optimum erit per ° Ii viros cuiusque 14  
 anni legi; cura°ri autem oportet, ut in locum ad°ulti vel demortui 16  
 cuiusque sta°tim substituatur, ut semper ple°nus numerus alatur. 18

## 151. Obligatio Ferentinās.

④ 10,5853. Dess. 6271. Ex inscr. Ferentinate illustrata a Mo. Herm.  
 12,123. Cf. inst. Plin. n. 146 p. 349 et apocham n. 156, P. 125 (pag. 360).

A. Quinctilio A. f. ° Pal(atina) Prisco ° ob eximiam munificent(iam) 13—6  
 quam in munic(ipes) ° suos contulit, senat(us) statnam publice ponend(am) 7  
 in foro, ubi ipse ° vellet, censuere. H(onore) a(ccepto) i(mpensam) 8  
 r(emisit).

Hic ex s(enatus) c(onsulto) fundos Ceponian(um) ° et Roianum 9  
 et Mamian(um) et pratum Exoseo ab r(e) p(ublica) redem(it) ° HS 10  
 LXX m(ilibus) n(ummum), et in avit(um) r(ei) p(ublicae) reddid(it),  
 ex quor(um) reditu de HS IV m(ilibus) CC ° quodannis VI id. Mai. 11  
 die natal(i) suo perpet(uo) daretur praesent(ibus) ° municipib(us) et 12  
 incol(is) et mulierib(us) nuptis crustul(i) p(ondo) I, mulsi cet.

## 152. Obligatio Ariminensis.

Ex inscr. Ariminensi ④ 11,419; Or. 3116, cf. 3,270; Dess. 6663.

L. Septimio ° Liberali ° V̄I vir(o) Aug(ustali), ° vicani vici Cermali 1  
 ob ° merita eius, quot decurion(ibus) ° et vicanis vicor(um) V̄II singulos 5  
 ° in annos X III in perpet(uum) re[l(iquit)<sup>5</sup>] ° et in eam rem fundos 7  
 XXI ° obligari iussit, quorum ° partem V̄I legis Falc(idiae) nomin(e) 9  
 ° deductam ab tutoribus ° Septimiae Priscae, matris ° suae, Lepidia<sup>6</sup> 11  
 Septimina ° populo concessit. 14

1) i. e. ter decies = 1 300 000. — 2) *Annotat Wilmanns pro CC scribendum esse CCC; aliter enim usurarum denarii II CCCCL quotannis superessent.* — 3) i. e. denarios binos semissem. — 4) i. e. denarios binos. 5) rei traditur. — 6) lepidie traditur.

## CAPUT VII.

## PECUNIA CERTA.

## 153. A. Credita.

*E tript. Transs. integro. ② 3,930. — a. 162.*

- 1 1. ꝥ centum quadraginta sortis et eorum ° usuras ex ea die  
 3 sing(ulas) centesimas<sup>1</sup>, quandiu ° abstinuerit<sup>2</sup>, id utrumque probos  
 4 recte dari ° f(ide) r(ogavit) Anduenna Batonis, d(ari) f(ide) sua  
 5 promisit ° Iulius Alexander; quos eae reddere debebit, qua die  
 7 petierit, cum usuris s(upra) s(criptis). ° Id utrumque sorte(m)<sup>3</sup> et  
 8 usuras probos rec<sup>o</sup>te dari fide rogavit Anduenna s(upra) s(cripta)  
 9 ° dari fide sua promisit Iulius ° (= II<sup>1</sup>) Alexander. II.  
 11 ° Actum Deusare XII kal. Iulias ° Rustico II et Aquilino cos.<sup>4</sup>

*② 3,934. E tript. Transs. tabb. I et II; periit III. — a. 162.*

- 1 2. ꝥ LX q(ua) d(ie) p(etierit), p(robos) r(ecte) d(ari) f(ide)<sup>5</sup>  
 2 rogavit Iul(ius) Alexander, dari f(ide) p(romisit) ° Alexander Cari(cci)<sup>6</sup>  
 3 et se eos ꝥ LX, q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), mutuos ° numeratos  
 4 accepisse et debere se dixit; ° et eorum usuras ex hac die in dies  
 5 XXX<sup>7</sup> I<sup>8</sup> ° dari Iul(io) Alexandro e(ive) a(d) q(uem) e(a) r(es)  
 6 p(ertinebit), f(ide) r(ogavit) Iul(ius) Alexander, ° dari f(ide) p(romisit)  
 7 Alexander Caricci (° = II<sup>1</sup>). Id fide sua esse iussit Titius Primitius, II.  
 8 d(ie) s(upra) s(cripta) s(ortem) ° cum u(suris) r(ecte) p(robe) s(olvi).  
 9 ° Act(um) Alb(urno) maiori, XIII k. Novembr. ° Rustic(o) II  
 et Aquilino c[<sup>o</sup>]s.

(*Nom. sign.:*) L. Vasidii Vi[c]toris . . . ctati . as. Batonis  
 Pr . . . vi. Tovetis. Titius Primitius. Alexandri Caricci i[p]sius  
 debitoris[s].

1) *i. e. in XXX dies, ut scriptum infra n. 2 v. 4. Ita usurae centesimae in iure semper intelleguntur. Centesimae singulae dicuntur, quia etiam binae centesimae deberi potuerunt, ut C. 4,32,2. Recte igitur Mo. suppleri vetat singulis) sc. diebus. — 2) Magis significatur, 'quamdiu eos nummos abstinuerit debitor ab ea ad quam iure pertinent' quam 'quamdiu creditor abstinuerit a petendo', nam etiam post petitionem currunt usurae. — 3) Int. sorte, ext. sortem. — 4) Nomina signatorum plene legi non possunt. — 5) Omnia haec verba in scr. ext. percripta sunt. — 6) Caricci ext. — 7) Similiter in D. 45,1,135 pr. — 8) *i. e. centesimas singulas. Cf. supra not. 1.**

## 154. B. Constituta.

Ⓒ 3,933. *E tript. Transs. tab. III; perierunt I et II. Primus Detlefsen, Wien. Ber. 27, 89 tabulam legit ediditque, perperam vero ad emptionem eam rettulit.*

. . . . . ° καὶ τῶν λοιπῶν κ' . . (5) . . γων ἄ κγ' κ[αί] °  
 τούτων ἑκατοστῆ[ν] τίσαι[ν] ἀπὸ τῆς ° προγεγραμμένης ἡμέρας εἰς  
 [τῆν δ'] κ. 'Οκ[τω]βρίας· ἐὰν δὲ μὴ ἀποδῶ σ[οι εἰς] τῆν ἡμέραν  
 ἀρισμένη[ν], ἀποδώσω ὧ[ς] ° παριὸν ἔτι ἄ κε'. 'Εγένετο εἰς [Ἄλ]-  
 β[ουρ]ῶνον μεγάλην.

*Reliquorum XX . . . ἄ XXIII et horum centesimam me soluturum ex die supra scripta in diem IV k. Oct.; si vero tibi non reddidero in diem constitutam, reddam pro accessione amplius ἄ XXV: Act. Alb. mai.*

## 155. C. Commendata.

a. 167.

Ⓒ 3,949, XII. *E tript. Transs. tab. I; II et III perierunt.*

Vero III Quadrato cons. III kal. Iunias

ἄ quinquaginta L commendatos<sup>1</sup> Lupus Ca-

rentis dixit se accepisse et accepit a Iulio

[Α]lexandro, quos ei reddere deb[e]t

sine ulla contraversia.

5

Actum Albur[no] maiori . . . .

## V 156. D. Transscripta.

Ⓒ 14,3471. *Titulum repertum in agro Tiburtino primus edidit qui descripsit Zdekauer: bull. dell' inst. di corr. arch. 1882 p. 252. Nuper contulit Huelsen. Restituta per eum vera tituli lectione, de interpretatione iam dubitari non potest. Praedia, scilicet ea ipsa in quibus titulus inventus est, subsignata ostendunt agi debitis publicis, sive populo Romano duo nomina haec debebantur sive Praenestino aliive municipali. Debitor fuit C. Cae[sius] Bassus (quem nihil impedit quominus habeamus pro amico Persii); praedia eius debiti causa subsignata fuerunt A. Furii Rufi. Eorum nominum cum dies venisset, debitor autem absens, ut ait titulus, non solveret, aenario qui praecrant cum praedia illa vendere possent, eo iure non usi sunt, sed transcripserunt nomina illa a debitore in dominum praediorum, secundum praeceptum Gaii 3,130: a persona in personam transcriptio fit veluti si id quod mihi Titius debet, tibi id expensum tulero, id est si Titius te delegaverit mihi, nisi quod Rufus debitor factus*

1) *D. 16,3,24 pr.*: centum — commendasti —. Respondi depositi actionem locum habere; quid est enim aliud commendare, quam deponere?

*est non ex delegatione, sed sola creditoris transscriptione, id quod iure praedictorio creditori licuisse iam apparet. Rufus cum nomina illa solvisset itaque praedia liberavisset, ne postea de iis lis sibi moveretur id ipsum in iis perscribi iussit, adscripto ad solutiones earum anno. Eorum annorum de altero dubitari non potest; priorem vix licebit referre ad a. 46, cum quod ad collegam M. Iunii Silani D. (ut videtur) Valerium Asiaticum vestigia secundi nominis (∧ deficientibus deinde litteris circiter quinque) parum quadrant, tum propter intervallum decennii in tali re nimium; magis crediderim suffectos esse anni alicuius a secundo non longe remoti. V. 5.6 cum litteratura declaret post tempus adiectos esse, duo nomina in priore tituli parte perscripta ostendunt eam eo consilio incisam esse, ut ei posterior adderetur soluta summa altera. — 5 fin. et 6 quid fuerit, non apparet; agebatur fortasse de solutione usurarum.*

- 1 A. Furius R[ufu]s, quod in eum transcriptum  
est a C. Cae[sio] Basso, apse[n]te [de]bitore  
nominibus [du]obus, subsignatis praedis  
solvit: M. Iunio Silano A . . . . cos.<sup>1</sup> XII m(ilia) n(ummum);  
5 HS LVIII m(ilia) n(ummum) solvit [Saturnin]o et Scipione<sup>2</sup> . . . .  
[a]diect . . .  
. . . . . onii . . .<sup>3</sup>

#### 157. E. Apochata (Apochae Pompeianae).

*Pompeis a. 1875 cista lignea ceratas tabulas continens effossa est in cubiculo quodam domus, quae fuisse videtur L. Caecilii Iucundi. In ea fuerunt diptycha VI, triptycha CXXI, valde mutila ea fere omnia ceraque sublata in plerisque, ita tamen ut litterae tam stilo cerae impressae quam atramento inscriptae ligno non prorsus perierint. Et ex sexaginta quidem triptychis non supersunt nisi nomina signatorum, reliquae autem tabulae plus minus lectae sunt. De ratione conficiendorum diptychorum et triptychorum egimus p. 274 et 328 in exordio. Continent omnes hae tabulae apochas pecuniae solutae a Iucundo aut propter auctiones pro aliis institutas aut ex conductionibus rerum ad coloniam Pompeianorum pertinentium. — Edita sunt a Iulio de Petra, le tavolette cerate di Pompei, Romae 1876. Commentarium scripsit Mo., Hermes 12,88—141 [VII Ges. Schr. III p. 221 sqq.], quem repetitum et auctum publicavit in Giornale degli scavi di Pompei, 1879, p. 70—115. Addidit XX triptycha emendata ab ipso et ab A. Mau et C. Zangemeister. [Brunner, zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunden I a. 1880 p. 44; Erman, zur Geschichte der römischen Quittungen und Solutionsacte, Berlin 1883; Hruza in Gruenhutiana ephemeride 12,249. Huius editionis causa Zangemeister noster editor earum futurus quae nos receptimus omnia diligenter recognovit. Th. M.] [VII Iam cf. 4, S. 1, 3340 I—CLIII.]*

1) Cf. Exordium. — 2) p. Chr. 56. — 3) v. 5 et 6 Huelsenio videntur post intervallum temporis incisa esse.

## a. Apochae privatae.

## Professiones in scripturam collatae.

*Diversa occurrunt privatarum apocharum genera: aut enim creditor dixisse dicitur se accepisse, aut ipse scribit: scripsi me accepisse, aut in-teriore scriptura dixisse eum legitur, exteriore ipse loquitur: scripsi me accepisse. Apochae quas ipse scripsit chirographa appellatae sunt, ceterae propria carent appellatione. Differentiae causa dubia est. Mo. eas tabu-las quibus formula dixit se accepisse inest, acceptilationes continere putat. Contra ego disputavi in ZRG. 13, 362 sqq. Videtur mihi formula illa id negotium significare, quod in C. 8, 42, 14 describitur: Pecuniae solutae profes-sio [i. e. coram testibus facta confessio] collata instrumento, quae gestae rei probationem continere dicitur; idem igitur est, quod saepe in tabulis Transilvanicis occurrit verbis: dixit se accepisse, fatetur se locasse eet. Cf. supra n. 130—133. 153, 2. 155. 165, 1. 2. — Numeri praemissi ad edi-tionem Iulii de Petra spectant [VII numeri uncis quadratis inclusi ad editio-nem Zangemeisterianam @ 4 suppl.].*

P. 1 [1]. Diptychon a. 15 p. C. Scriptura interior <sup>1</sup> .	1
HS. n. DXX ob mulum ° venditum [M.] Pomponio	3
M. I(berto) Niconi, quam pecuniam ° in stipulatum [L.] Caecili	5
Felicis redegisse dicitur ° M. Cerrinius Euprates,	7
eam pecuniam omnem, ° quae supra scripta est,	9
[n]umeratam dixit se ° [a]cccepisse M. Cerrinius M. I.	11
[E]uphrates ab Philadelpho ° [C]aecili Felicis ser(vo). —	13
Actum Pompeis V k. Iunias ° Druso Caesare	15
C. Norbano Flacco cos.	
P. 2 [2]. Tript. a. 27. Script. exterior <sup>2</sup> .	
Rubr.: <sup>3</sup> Per[scriptio M. Alleio Carpo].	1
HS. n. ∞ CCC . . . quae [p]ecu[nia in stipulatum]	
L. Caecili Iucundi [veni]t [o]b [auctionem]	
M. Allei Carpi in idus D[e]cembr(es) pr[imas]	
mercede minus, n[umerata habere se]	5
dixit M. Alleius Carpus ab L. Caeci[lio Iucundo]. —	
Act(um) Pomp(eis) V k. Dec.	
[L.] Calpurn[i]o M. Licinio [cos.]	
P. 3 [5]. Tript. a. 54 <sup>4</sup> . Scr. ext. <sup>5</sup>	

1) *Paginae externae neque scripturae neque signorum vestigia habent.* —  
 2) *Atramento scripta. Scr. int. penitus extincta est.* — 3) *Rubrica in hac ut in aliis apochis in margine tab. II atramento est scripta. Perscriptio idem est ac solutio in n. 139 et 147. Cf. Mo. Herm. p. 111.* — 4) *Imaginem huius tabulae dedit de Petra Tav. IVa.* — 5) *Atramento scripta, int. extincta.*

- 1 HS. n.  $\infty C \infty$  LXXXV, quae pecunia in stipulatu(m) venit L. Caeci(li) Iucundi ob aucionem buxiaria(m) C. Iuli Onesimi in idus Iulias primas, mercede minus, numeratos accepiss-  
e<sup>1</sup> dixit C. Iulius Onesimus ab M. Fabio Agathino nomine L. Caecilii Iucundi. —
- 5 Actum Pompeis VI idus Maias  
M. Acilio Aviola M. Asinio Marcello cos. (*octo signatores*).  
P. 39 [49]. Tript. a. inc. *Scr. ext.*<sup>2</sup>  
*Rubr.* Perscriptio [L. Cornel]io Ma[*xs*].
- 1 HS. n.  $\bar{V}CCC$ , quae pecunia in stipulatum  
L. Caecili Iucundi venit ob manc*(i)*pia  
duo veterana vendita r(atione) hereditaria  
L. Corneli Terti, soluta habere se  
[*dixsi*]t L. Cornelius Maxsimus
- 5 ab L. Caecilio Iucundo . . . (*novem sign., inter quos L. Corn. Maxs.*)

## Chirographa.

*Scripta sunt aut a creditore ipso (115.128) aut a servo eius (19.112) aut a tertio quodam rogatu creditoris (14.27).*

- P. 115 [45]. Tript. a. inc. *Scr. int.*<sup>3</sup>
- 1 . . o . . o L. Iunio<sup>4</sup> cos. ° VI k. Septembres P. Alfe-  
3 nus Varus, trecena<sup>o</sup>rius Augussti scri[*ps*]i  
5 me a<*c*>cepisse ab L. Cae<sup>o</sup>cilio Iuqundo HS vigin-  
7 ti quinque quadrin<sup>o</sup>gentos triginta nove(m)  
9 nummo[s] ex auctione ve-  
10 nalicitaria P. Alfeni ° Pollionnis de. (?) N. Epri ° Niciae  
13 pro parte eius, quam ° stipulatus est ex  
15 delegatu eorum. — ° Acctum Iulianis Cos.  
17 sta[*t*]i[*on*]e Nucherina. ° (*quinque signa, bina utriusque Alfeni.*)  
P. 20./21 [25]. Tript. a. 56.  
[*Persc*]riptio [M. All]eio Carpo.
- 1 *Int.* Q. Volusio Saturnino ° P. Cornelio Scipione cos.  
3 [VIII] k. Iulias ° [M. Alleiu]s Carpus scripsi  
5 me a[*ccipi*]sse ab L. Caecilio ° [Iucundo HS] mille trecen-  
7 [tos octoginta] s[*e*]xs nummo[s] ex auctione venalic<sup>o</sup>?iaria.

1) 'Fortasse iss[e correctum est in ise | se' Zangemeister. — 2) *Atr. scr., int. extincta.* — 3) *Ext. in parte servata non differt.* — 4) 'Intellegitur, ut ostendit exemplum ceterius, L. Iunius Gallio Senecae philosophi frater, consul anni incerti, sed post a. 52'. Zangemeister.



Q. Volusio Saturnino P. Cor <sup>o</sup> nelio cos. VIII k. Iul.	16
M. Alleius Carpus scripsi me	18
accepisse ab L. Caecilio <sup>o</sup> Iucundo HS ∞ CCCXXCVI	19
ob auctione me(a) sup sti <sup>o</sup> pulatu eius. —	21
Actum Pomp. ( <i>quattuor signa, cuncta Allei Carpi ipsius.</i> )	23
P. 40 [50]. Dipt. a. inc. <i>Scr. int.</i>	
s . . . . . [cos] . . <sup>o</sup> non Dece.	1
C. Novellius Fortunatu[s scripsi me accepisse]	3
HS n. MCC [a]b L. [Caec. Iuc. ob auctione mea]	4
sub stipu[latu eius] . . . ( <i>quinque signa, quorum duo Fortunati.</i> )	5
P. 19 [20]. Tript. a. 56.	
<i>Rubr.:</i> Perscriptio — [Vesta]lis.	
<i>Scr. int.:</i> <sup>o</sup> Q. Volusio Saturnino [P. Cornelio cos.]	1
XIV k. Iulias. Vestalis P[opidiae] <sup>o</sup> servos <sup>1</sup> scripsi me [accepisse ab]	2
L. Caecilio Iuc[undo, merce] <sup>o</sup> de minus <sup>2</sup> , [HS n . .], . . .	4
. . . . . qu[ae . . . in stipulatu] <sup>o</sup> eius venit [ex auctione]	6
domina[e meae] . . <sup>o</sup> Actum Po[mp.]	8
<i>Scr. ext.:</i> Chirograpum [Vestalis] <sup>o</sup> Popidiae . . . .	10
ab L. C[aecilio Iucundo] <sup>o</sup> ob mancipia . .	11
stipula(tu) ven(it) [ob auctionem] Popid[iae] . .	13
P. 113 [23]. Tript. a. 56. <i>Scr. int.</i> <sup>3</sup>	
[Q. Volusio S]aturnin[o P. Cor <sup>o</sup> nelio Scipi]one [cos.] <sup>o</sup> III idus 1	
Novembr. <sup>o</sup> . . . . . s Umbriciae Antiochidis ser[vos <sup>o</sup> scripsi ea]m 4	
accepisse ab L. Caec[ilio <sup>o</sup> Iucundo] sestertios nummos sescentos 6	
<sup>o</sup> [quadragi]nta quinque [ob au]ctionem <sup>o</sup> [. . . . . cum] <sup>o</sup> rebus 7	
inpositicis ve[nditarum] . . . <sup>o</sup> ex qua summa [accepit ante hanc diem <sup>4</sup> ] 10	
<sup>o</sup> sestertios ducentos, [in <sup>5</sup> ] arbitria s[esterti]os <sup>o</sup> viginti et access[ione]s 11	
HS XIII et miuus <sup>o</sup> HS LI et hac d[ie reli]quos ego <sup>o</sup> sestertios 13	
trec[entos] sexsaginta <sup>o</sup> nummos. — <sup>o</sup> Actum Pompeis. 15	
P. 112 [6]. Tript. a. 54. <i>Scr. int.</i> <sup>6</sup>	
<i>Rubr.:</i> [Ch]irograpum . . . . .	
M. Acilio Aviola M. Asinio cos. <sup>o</sup> IIII k. Iunias 1	
Salvius heredum N. Nasenni <sup>o</sup> Nigidi Vacculae servo[s] 3	
scripsi me accepisse ab <sup>o</sup> L. Caecilio Iucundo sesterti[a] 5	
nummum tria milia <sup>o</sup> quinquaginta nove(m) 7	

1) serus in seruos correct. — 2) [VII 'sequitur aut ob . . aut summae numeri' @.] — 3) Ext. perit cum signis. — 4) accepit numeratos temptat Mo. — 5) et Mo. — 6) Ext. perit.

- 9 nummos ° ob auctione mea, [qu?]em<sup>1</sup>  
 11 [i]n stipulatu eius redegī, ° quae minutati(m) quem-  
 13 admodum volui, ab eo ° accepi in hanc diem. —  
 15 Actum Pompeis. (*quattuor signa, quorum duo Salvii.*)  
     P. 14 [24]. Tript. a. 56. *Scr. int.*<sup>2</sup>  
     *Rubr.*: [Pers]criptio Trophimo.  
 1     L. Duvio Avito P. Clodio cos. ° III idus Decembr.  
 3 M. Helvius Catullus scripsi rogatu ° Umbriciae Antiochidis eam  
 5 accepisse ab L. Caecilio Iucundo ° HS V̄ICCLII nummos ob  
 7 aucionem Trophimi servi ° eius, mercede minus,  
 9 [persolutos?]. ° Act. Pompeis.  
     P. 27 [30]. Tript. a. 57. *Scr. int.*<sup>3</sup>  
 1     [Nero]ne Cae[sare II ° L.] Calpurn[io cos.]  
 3 VII k. [Febr.?] ° Ti. Claudius Syn . .  
 5 scripsi rogat[*u et*] ° mandatu Abasc[anti]  
 7 Caesaris Au[g. Phi]°lippiani eu[m acce-  
 9 pisse ab L. [Cae]cilio [Iucundo] ° sestertia duo [milia]  
 11 septingentos [tri]°ginta duos nummos  
 13 [ob] res quas<sup>4</sup> in st[i°pula]tu eius . . .  
 15 Act. . . .

Professiones cum chirographo coniunctae.

- P. 34 [40]. Tript. a. 57.  
 1     *Scr. int.*: ° HS n. I∞ ∞ ∞ ∞ DLXII ° quae pecunia in stipu-  
 3 °latum L. Caecili Iucundi ° venit ob aucionem ° Tulliae Lampuridis,  
 6 ° mercede minus, ° persoluta habere ° se dixit Tullia ° Lampyris ab  
 10 L. Caecili(o) ° Iucundo. — ° Act. Pomp. X k. Ianuar. ° Nerone  
 13 Caesare II ° L. Caesio Marti(ale) cos.  
 1     *Scr. ext.*: ° Nerone Caesare II<sup>5</sup> ° L. Caesio Martiale cos. ° X k.  
 4 Ianuarias Sex. Pompeius ° Axiochus scripsi rogatu ° Tulliae Lampy-  
 6 ridis eam ° accepisse ab L. Caecilio Iucundo ° sest(ert)ia nummum octo  
 8 ° quingenti sexages dupun°dus ob aucionem eius ° ex interrogatione  
 11 facta ° tabellarum signatarum<sup>6</sup> — (*8 sign., inter quos Sext. Pomp. Axiochus.*)

P. 15. Tript. a. 56.

*Rubr.*: [Perscriptio] Umbricia[e Ianuariae].

1) [it]em Mo. — 2) *Ext. servata non differt.* — 3) *Ext. perit.* —  
 4) [VII vel quos.] — 5) [VII postea insertum: act. Pompeis.] — 6) *Cf. P. 30:*  
 facta interrogatione tabellarum.

*Scr. int.:* HS n. ccIxx̄ ∞ XXXVIII, ° quae pecunia in stipulatum L. Caeci<sup>o</sup>li Iucundi venit ob auctionem ° Umbriciae Ianuariae, mercede minus, ° persoluta habere se dixit Umbricia Ianua<sup>o</sup>ria ab L. Caecilio Iucundo. — ° Act. Pom[*p.*] pr. id. Dec. L. Duvio P. Clodio cos.

*Scr. ext.:* L. Duvio Avi[*to P. C*]lodio Thrasea cos. pr. [*id.*] Decembr. D. Volcius Tha[*llus*] scripsi rogatu Umbriciae Ia[*nua*]riae eam accepisse ° ab L. Caec. Iuc. HS. n.  $\overline{\text{XIXXXIX}}$  ex auctione [*e eius*], mercede minus, ° ex inter[*rogati*]one facta tabellaru[*m signat.*] . . . . . A[*ct.?*] [*Pompe?*]is. (9 signatores, inter quos Volc. Thallus.) P. 23 [28]. Tript. a. 57.

*Scr. int.:* HS n. ccIxx̄ CCCV, quae pecunia in stipula<sup>o</sup>tum L. Caecili Iucundi venit ob aucti<sup>o</sup>nem M. Fabi Secundi, mercede minus, ° persoluta habere se dixit M. Fabius Secundus ° ab L. Caecilio Iucundo. — Act. Po[*mp.*] idib. Ianua[r.] ° Nerone Caesa. II L. Cal[*p*]urni[*o*] cos.

*Scr. ext.:* [*Nerone cet. M. F*]abius Secundus [*scrip*]si m[*e accepisse*] ab L. Caec. Iuc. sest. [*de*]ce milia trecentos quinque [*nu*]mmos ob auctione mea ex [*inter*]rogatione facta tabellaru[*m signa*]tarum. (octo signatores, inter quos Fab. Secundus.)

#### b. Apochae rei publicae.

P. 119 [143]. Tript. a. 59.

*Scr. int.:* Cn. Pompeio Grospho, Grospho Pompeio Gaviano Iivir. iur. dic. ° VI idus Iulias. Privatus colonorum coloniae ° Veneriae Corneliae Pompeianorum ser(vus) scripsi me ° accepisse ab L. Caecilio Iucundo sestertios mille sescentos ° quinquaginta nummos nummo libellas quinque ex reliquis ° ob fullonica<sup>1</sup> anni L. Verani Hupsaei et Albuci Iusti d. v. i. d. solut(os). — ° Act. Pom. M. Ostorio Scapula T. Sextio Africano cos. (quinque signa, quorum duo Privati sunt.)

1) Ad fullonicam pertinent etiam P. 118 [142]. 120 [144].

- 1 *Scr. ext.*: Duobus Grosphis d. i. d. ° VI idus Iuli.  
 3 chirograpum Privati c. c. V. C. s.<sup>1</sup>  
 4 HS ∞ DCLIS ob fullonic(am) anni ter[ti] T. Sextio M. Ostor. c(os.) — *Rubr.* :  
 1 Chirograpu. Privati c. c. [V. C. s.]<sup>1</sup> ° HS. DCLIS ob fullonic[a]  
 3 anni terti ° duobus Grosphis d. v. i. d.  
 5 M. Ostorio T. Sextio cos. ° VI idus Iulias.  
 P. 117 [141]. Tript. a. 58. *Scr. int.*<sup>2</sup>  
 1 Sex. Pompeio Proculo ° C. Cornelio Macro IIvir. i. d.  
 3 XI k. Mart. ° Privatus coloniae ser(vus)  
 5 scripsi me accepisse ab ° L. Caecilio Iucundo sest<sup>o</sup>ertios mille sescentos  
 8 quinquaginta duo num<sup>o</sup>mos ob fullonicam<sup>3</sup> ° ex reliquis anni unius. —  
 11 Act. Pom. ° Nerone Aug. III  
 13 M. Messala cos. ° (*quinque signa, quorum duo Privati ipsius.*)  
 P. 121 [145]. Tript. a. 57. *Scr. int.*<sup>4</sup>  
 1 C. Cornelio Macro Sex. [Pompeio] ° Proculo duumviris i. d.  
 3 nonis Ianuaris. ° Privatus coloniae Pompeianor.  
 5 ser(vus) scripsi me accepisse ab ° L. Caecilio Iucundo sestertia  
 7 duo millia sescentos ° septuaginta quin[que]  
 9 nummos ex reliquis ob ° pasquam<sup>5</sup> Anni Modesti  
 11 et Vibi Secundi IIvir. i. d. — ° Act. Pom.  
 13 Nerone Caesare III  
 14 M. Mesalla Corvino [cos.] (*quinque signa, quorum duo Privati sunt.*)  
 1 *Rubr. atramento scr. in latere exteriori tab. III.*: Solutio ob pasqua  
 2 anni primi Privato ° duumviris Pompeio et Cornelio.  
 4 Debuera anni superioris ° Hs ∞ ∞ DCLXXV.  
 P. 125 [138]. Dipt. a. 53.<sup>6</sup>  
 1 *Scr. int.*: [Q. C]oelio Caltilio Iusto L. Helvio  
 2 Blaesio Proculo IIvir. i. [d.] ° pr. idus Martias  
 4 Secundus [c]o[lonoru]m coloniae ° Ven[e]riae Corneliae servo[s]  
 6 accepi [a]<sup>7</sup> Terentio Prim[o]  
 7 HS DCCLXXVI reliquos<sup>8</sup> ob avitum [et] ° patritum<sup>9</sup> fundi Audiani<sup>8</sup>  
 nomine Stali Inventi

1) Cf. *scr. int. v. 4.* — 2) *Scr. int. et rubr. similes sunt atque in P. 119.*  
 — 3) *Ad fullonicam pertinent etiam P. 118, 120.* — 4) *Scr. ext. perit.* —  
 5) *Etiam P. 122, 124 pertinent ad pasquam vel vectigal publicorum pasquo-*  
*rum, iisdem fere verbis.* — 6) *Hoc explicavit Mo. Herm. 12, 123 [= Ges.*  
*Schr. 3, 256]. Cf. supra n. 150 v. 10 et l. agr. v. 28. Cic. Tusc. 1, 19: 'patritum*  
*illam et avitum, ut ait Theophrastus, philosophiam'. Varro ap. Non. 161:*  
*avito et patrito more precabamur.* — 7) p pro a tabella. — 8) reliquos *intra*  
*lin. 7 et 8 additum.* — 9) *Etiam P. 126: ex reliquis, ob avitum fundi Aud.*

iussu Caltili Iusti et ° Helvi Procu[lī]. 8  
 Act. Pomp[eis] D. Iunio Torquat[o Sil]iano ° Q. Haterio Ant[onino cos.] 10  
 (quinque signa, quorum unum deperit.) 12

Scr. ext.: Q. Coelio cet. c. c. V. C. ser. scripsi me accepisse ab  
 P. Terentio Prim[o] HS. DCCLXXVI reliquos ob avitum [fun]di Au-  
 diani et accepi ante [h]anc d[ie]m HS ὠCCXXIII. Act. cet.

VII 158. Liberatio tutoris auctoris (a. 168).

*E papyro Lond. 470, Ed. Kenyon, cf. Wilcken Pap. Arch. 3, 244 sq.;  
 Mitteis Z. S. St. 25, 375 sq. — Civis Romanae maritus peregrinus tutori  
 uxoris, qui acceptilationi auctor factus erat, litteras mittit quibus eum —  
 utpote propter auctoritatem in id quod interest obligatum — iam accepta a  
 debitore pecunia liberat.*

Σαραπίων Ἰσιδώρου τοῦ [καὶ] ° Παν[ᾶ]το[ς] Ἀμμωνίου τοῦ [καὶ] 1  
 Ἀθηνοδ[ό]ρου Σωσικόσμου[ος] ὁ καὶ ° Ἀλθαίεος<sup>1</sup> Ἀντωνίω Τι[β]ερεί- 3  
 νῳ οὐετρανῶ χαίριν. ° Ἐπ[εὶ] ἐπεγράψω κύρι[ος] τῆς 5  
 [ἐ]μῆς γυναικὸς περιουσί[ας] δάνιον μητρικὸν αὐ- 7  
 τῆς κατὰ τὸν νόμον τῶν Ῥω[μ]αίων<sup>2</sup> τρί[τ]ου μέρο[υ]ς<sup>3</sup> Ἀμα- 9  
 τίας Πρείσκας τῆς καὶ Λου[κ]ίας<sup>4</sup> ἐντεῦθεν ἀνεύθυ- 11  
 νόν σε ποιῶ διὰ τὸ αὐτῆν ° ἀπειληφέναι. (Ἔτους ἧ κτλ. . . . 13

*Sarapion filius Isidori qui et Panatis nepos Ammonii qui et  
 Athenodori Sosicosmius qui et Althaeus<sup>1</sup> Antonio Tiberino veterano  
 salutem. Cum adscriptus sis tutor uxori meae dum acceptum fert  
 mutuum a matre eius datum (secundum ius Romanum<sup>2</sup> tertiae partis<sup>3</sup>),  
 Amatiae Priscae (quae et Lucia)<sup>4</sup>, inde te solvo liberoque quoniam  
 mulier quod acceptum tulit recepit. (sequitur annus, mensis, dies.)*

159. F. Indicii nomine promissa.

1. Pompeis, inser. pariet. picta. ④ 4,64 (cum add. p. 191) et tab. II, 1.

Urna aenia pereit de taberna. ° Sei quis rettulerit, dabuntur 1  
 HS ὀ XV; sei furem ° dabit, unde [rem] servar[e] possim] 3  
 XX . . .<sup>5</sup>. 5

2. *E lamella aenea quadrata m. 0,055, per anulum ad collum servi  
 adligata. Extat Romae in museo Kircheriano, ubi ipse eam descripsi. Ed.  
 a Maffeo in mus. Veron. 262,4. Or. 4319. Dess. 8731. Similes denuntiatio-  
 nes, at sine promissione, v. [VII ④ 15, 7171sq. Dess. 8726 sq.]*

1) Cf. Kenyon, Pap. Arch. 2, p. 70 sq. — 2) De tutelae iure potius  
 quam de hereditario cogites. — 3) Scil. hereditatis. — 4) Vel mater vel ipsa  
 uxor. — 5) Sic Zangemeister in Addit. Mo. ④ 1,1254 legerat: dabitur  
 duplum a Vario.

Fugī; tene me; cum revocaveris<sup>1</sup> me d(omino) m(eo) Zonino accipis solidum.

3. *E papyro Aegyptiaca a. 146 a. C., ed. a Letronne, Récompense promise cet. 1833. Brunet de Presle, in: Notices des manuscrits de la bibl. imp. 18,178. 1865. Locum adtulit ad hanc quaestionem Tzschirner, D. de indole promiss. pop. 1869. p. 25.*

— παῖς ἀνακεχώρηκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ᾧ ὄνομα Ἑρμοῦν, — ὅς ἐτῶν ἡ', — ἔχων — περὶ τὸ σῶμα χλαμίδα καὶ περιζῶμα. τοῦτον εἰς ἄν ἀναγάγη, λήψεται χαλκοῦ τ(ά)λ(αντα) β, γ<sup>2</sup>, ἐφ' ἱεροῦ<sup>3</sup> δείξας τλ. α, β<sup>2</sup>, παρ' ἀνδρὶ ἀξιόχρεω, καὶ δωσιδίκω, τλ. γ, ε.<sup>2</sup> Μηνύειν δὲ τὸν βουλούμενον τοῖς παρὰ τοῦ στρατηγῶ.

Ἔστιν δὲ καὶ ὁ συναποδεδρακκῶς αὐτῷ Βίων, δοῦλος —, τοῦτον ὃς ἄν ἀναγ(άγ)η, λήψεται ἕσα καὶ ὑπὲρ τοῦ προγεγραμμένου. Μηνύειν δὲ καὶ ὑπὲρ τούτου τοῖς παρὰ τοῦ στρατηγῶ.

*Puer aufugit Alexandriae, cui nomen Hermo — annorum circa duodeviginti — habens circa corpus tunicam et subligaculum. Eum qui reduxerit, accipiet aeris talenta duo tria milia drachmarum, in templo<sup>2</sup> indicans talentum unum drachmarum duo milia, apud hominem idoneum et iudicio responsurum, talenta tria drachmarum quinque milia. — Indicato autem qui volet officio strategī.*

*Est etiam qui simul cum illo fugit Bio, servus — hunc qui reduxerit eadem accipiet quae etiam pro supra scripto. — Indicato autem etiam hunc officio strategī.*

4. (*Petron. sat. 97:*) praeco cum servo publico — haec proclamavit: 'Puer — aberravit annorum circa XVI, — nomine Giton. Si quis eum reddere aut commonstrare voluerit, accipiet nummos mille.'

5. (*Iulius Victor, ars rhet. 4,4:*)<sup>4</sup> Is cuius filius non comparebat, edixit se certam pecuniam daturum ei, qui filium sibi exhibisset: quidam mortuum ostendit, petet indicivam. Contra dicitur. — An cum promiserit, exsolvere debeat; an non debeat, quod mortuum ostendit?

6. (*Chirius Fortunatianus, ars rhet. 1,18:*)<sup>5</sup> Cuiusdam servus fugerat; libello proposito vel per praeconem nuntians dixit daturum

1) revocaveris. — 2) [VI β. γ. ε. postea adiecta, ut augeatur indiciva, monet Schubart.] — 3) sc. in quod refugerit. — 4) *Rhet. lat min. ed. Halm. p. 390.* — 5) *Ibidem p. 95. Alia exempla v. Tzschirner in exordio prom. 3.*

se denarios mille ei, qui ad se servum perduxisset. Quidam perduxit; perductus in libertatem adsertus est et liber pronuntiatus. Petit ille mille denarios; contra dicit qui dominus fuerat.

## CAPUT VIII.

EMPTIONES SINE MANCIPATIONE  
PERACTAE <sup>1</sup>.

V 160. Emptio areae scalis sepulcri faciendis a. 211 p. C.

Ⓔ 6,2,10233. *Prope Romam. — Ad apographum saec. XV Orell. 4570.*

P. Aelius Chrestus et Cornelia Paula 1  
hoc scalare adplicitum huic sepulchro  
quod <sup>2</sup> emerunt a fisco, agente Agathonico  
proc(uratore) Augustorum nostrorum, quod habet  
scriptura infra scripta. 5  
Gentiano  
et Basso cons. VII kal. April. 6  
Martialis Augg. lib(ertus) prox(imus) tab(ulariorum) <sup>3</sup> scripsi me  
accepisse ab Ael(io) Chresto pro podismo stru-  
ctionis scalaris, quod est via Ostiensi  
parte leva inter mil(iaria) I et II, quod conductum 10  
habet Sulpicianus ex bonis Aeliorum Onesi-  
mi et Fortis <sup>4</sup>, in praedis Amarantianis secun-  
dum renuntiationem mensor(um) pro are(a) ped(um) . . n(ummos) C. <sup>5</sup>

V 161. Emptio praedii a. 153/54.

*E papyro Aegyptiaca in insula Elephantine reperta quam edidit cum tabula Letronne Notices et extraits des manuscrits de la bibl. imp. 18,2 n. 17 pl. XXI; quaedam correxit K. Wessely, Wiener Studien 7 (1885) p. 70 sq., plura qui nostra causa instrumentum ad tabulam recognovit U. Wilcken.*

1) *Mancipationes v. cap. III.* — 2) quod abundat. — 3) Scilicet cum vendit fiscus, venditionem ipsam perficit procurator puta praediorum Amarantianorum, pecunia solvitur proximo tabulariorum. — 4) Hi fortasse domini fuerunt praediorum antequam fisci facta sunt. — 5) Quod traditur pedes . n . c sic fere emendandum ped(um) L s(estertios) n(ummos) C.

- 1 [Λις' αὐτοκρα]τόρος Καίσαρος Τίτου Αἰλίου Ἀδριανοῦ Ἀντωνίου Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς, Φαρμουθὶ λ. 1 ° [Ἐν . . . . τῆς Θ]ηβαΐδος [τ]οῦ περὶ Ἐλεφαντίνην νομοῦ, ἐπὶ Ῥουφίλλου Νίγρου ἀγορανόμου. Ἀπέδοτο ° [Πάρις Παρίου] μητρὸς Ταναπῶτις τῶν ἀπὸ Ἐλεφαντίνης τῆς μητροπόλεως κληρονόμος ° [. . .] ἐρ . . . . τοῦ μετηλλαχτός αὐτοῦ πατρὸς Πάριδος ὡ(ς) (?) Λ κγ μέσος λευκ(χ)ρους οὐλῆ
- 5 ° [. . . . . τ]ὸ ὑπάρχον αὐτῷ μέρος ἡμισσοῦ κελλ(ῶν) δίο, οὐσῶν ἐν τῇ μέσῃ μέριδι Ἐλεφαντίνης ° [ἐπ' ἀμφόδου] Ἐρμωνος, ἀκολούθως τῇ ἐπενεχθεῖσῃ αὐτοῦ κατὰ χειρόγραφον διαίρεσει, γενομέ[ν]ῃ τῷ ἐνεστ(ῶτι) μῆνὶ Φαρμουθί. Γείτονες τῆς ὅλης οἰκίας· νότου οἰκία Ταχόματα Ἐρμωνος, βορρᾶ ° [. . . .] λιβός τόπος καλούμενος Φανακαλατῆς, ἀπηλιώτου οἰκία Πετορζμήθου Ζμεν ° [. . . . ἦ] οἱ ἂν ἄσιν γείτονες πάντοθεν, καθὼς ἐπηγόρευσεν ὁ ἀποδόμε
- 10 νος, ἐφ' ἧ ° [. . . . .] τὴν συνπεφωνημένην τιμὴν ἀργ(υρίου) Σεβαστῶν νομίσματος δραχμῶν ° [εἴκοσι ὀκτώ], κη, ἄς καὶ ἀπέσχεν παρὰ τῆς πριαμένης διὰ χειρὸς ἐξ οἴκου. Ἐπρίατο Θινσεν[ος] [πῶς Σαραπαμμ]ῶνος μητρὸς Θινσενπῶτος τῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς
- 13 Ἐλεφαντίνης, μετὰ κυρίου οὐπα ° [. . . . . τ]οῦ ἑαυτῆς κατὰ πατέρα ἀδελφοῦ Παχνοῦμις Σαραπαμμῶνος τῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς

[Anno XVI] imp. Caes. T. Aelii Hadriani Antonini Aug. Pii, Pharmuthi XXX<sup>1</sup> [In] urbe (vico) . . . . Thebaidis, nomi Elephantine, Rufillus Nigri f. agoranomus instrumentum perfecit.

Vendidit [Paris Parii], matris Tanapotis, ex Elephantine metropoli, heres . . . . defuncti patris sui Paridis, aunorum circiter (?) XXIII, mediae staturae, albus colore, cicatrice . . . , partem suam dimidiam cellarum duarum, quae sunt in media regione Elephantines [in vico] Hermonis, secundum prolatam suam ex chirographo divisionem, quae facta est [praesenti] mense Pharmuthi. Vicini totius casae: meridie casa Tachomta Hermonis, septentrione [. . .], occasu locus dictus Phancalateis, oriente casa Petorzmetis Zmen [. . . sive] qui circumquaque adfines sint, secundum explicationem venditoris. Pro qua [emprrix solvit] pretium de quo convenit argenti Augustorum nummos drachmas [duodetriginta] = XXVIII, quas et habuit ab emprice de manu ex arca. Emit Thinsen[ros Sarapamm]onis, matris Thinsenpotis, ex eadem Elephantine, cum tutore . . . . , suo consanguineo fratre Pachume Sarapammis ex

1) i. e. a. 153 Apr. 25.



° [Ἐλεφαντίνης.] Προπωλητῆς καὶ βεβαιωτῆς τῶν κατὰ τὴν ὠνὴν 14  
ταύτην πάντων ° Πάρις [Παρίου ὁ ἀπ]οδόμενος, ἐν ἐδέξατο Θινσεν- 15  
πὰς Σαραπαμμῶνος ἢ πριαμένη, ἧ καὶ ἀνέ° [δω]κεν τὴν γενομένην  
κατὰ χειρόγραφον διαίρεσιν.

Πάρις Παρίου μητρὸς Ταναπῶτις τῶν ἀπὸ Ἐλεφαντίνης ° [ὁ  
π]ρογεγραμμένος τίθιμαι τὴν προκιμένην ὠνὴν τοῦ ὑπάρχοντός  
μοι μέρος ἡμίους κελλῶν δύο οὐσῶν ἐν τῇ μέσῃ μέριδι Ἐλε-  
[φα]ντίνης καὶ ἀπέχω τὴν τεμὴν τὰς τοῦ ἀργυρίου δραχ(μᾶς)  
[εἰ]κοσι ὀκτὸ διὰ χειρὸς ἐξ οἴκου καὶ βεβαιώσω καθὼς πρόκειται.  
Κοῖντος Κ . . . ιος ἔγραψα ὑπὲρ ° [αὐτο]ῦ μὴ εἰδῶτος γράμματα.  
L ις' αὐτοκράτορος Καίσαρος Τίτου Αἰλίου Ἀδριανοῦ Ἀντωνεῖνου  
Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς Φαρμουθὶ λ.<sup>1</sup>

Θινσμεμπῶς Σαρα- [παμμ]ῶνος μητρὸς Θινσμεμπῶτος ἢ προ- 20  
γεγραμμένη μετὰ κυρ[ί]ου τοῦ ἑμοπατρίου μ[ο]υ ἀδελφοῦ Παχνοῦ-  
βις Σαραπαμ- [μῶ]νος ἐώνημαι καθὼς πρόκειται. Σωκράτης Ἀμ-  
μωνίου ἔγραψα ὑπὲρ αὐτῆς ἐρωτηθεὶς διὰ τὸ μὴ εἰδέναι ° [αὐ]τῆν  
γράμματα.

Ἐρμογένης Καικιλίου μισθωτῆς εἵδους ἐγκυκλίου καὶ ὑποκει-  
μένων βασιλικῆ γραμματεία ° [καὶ] Ἀμμῶνιος Σωκράτους κληρο- 23

*eadem Elephantine. Fideiussor et confirmator eorum quae ad  
emptionem hanc pertinent omnium Paris Parii venditor, quem ac-  
cepit Thinsenpos Sarapammonis emptrix, cui etiam tradidit divisio-  
nem ex chirographo factam.*

*Paris Parii, matris Tanapotis, ex Elephantine, supra scriptus  
constituo propositam emptionem partis quae mea est dimidiae cellarum  
duarum quae sunt in media regione Elephantines et habeo pretium  
drachmarum argenti duodeviginti de manu ex arca et firmabo sicut  
proponitur. Quintus C . . . ius scripsi pro eo litteras nesciente anno XVI  
imp. Caes. T. Aelii Hadriani Antonini Aug. Pii Pharmuthi XXX<sup>1</sup>.*

*Thinsmempos Sarapammonis, matris Thinsmempotis, supra scripta  
cum tutore fratre consanguineo meo Pachnube Sarapammonis emi  
sicut proponitur. Socrates Ammonii scripsi pro ea rogatus propterea  
quod litteras ignorat.*

*Hermogenes Caecilii conductor tributi emptionum eorumque quae  
sunt sub scribatu regio et Ammonius Socratis heres patris sui de-*

1) i. e. a. 153 Apr. 25.

νόμος τοῦ μετηλλαχότος αὐτοῦ πατρὸς κοινωνοῦ μου γενναμένου  
 24 ° [Θ]ινσεμπῶτι Σερωπίωνος χαίρειν). Ἐσχαμεν παρὰ σοῦ τὸ γεννό-  
 25 μενον τέλος τῆς προκειμένης ὥνης. L ιζ' ° [αὐ]τοκράτορος Καίσαρος  
 Τίτου Αἰλίου Ἀδριανοῦ Ἀντωνίνου Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς Θᾶτ ις.<sup>1</sup>  
 Ἀμμῶνις συνεπίσθην.

*functi, qui mihi socius fuit, Thinsempoti Seropionis salutem. Habuimus a te tributum emptionis propositae. A. XVII imp. Caes. T. Aelii Hadriani Antonini Aug. Pii, Thot XVI<sup>1</sup>.*

*Ammonius adsensi.*

162. Emptio servi a. 359.

*E papyro reperta Arsinoe in Aegypto, servata Berolini in museo anti-  
 quitatum Aegyptiacarum. Edidit eam et illustravit U. Wilcken, Hermes 19,  
 417; iterum edidit BGU 316. — Papyrus continet instrumentum emptionis  
 factae a. 359 Ascalone in Phoenicia; annus indicatus est nominibus consulum  
 et aera Ascalonitana, cuius annus 462 incipit a. d. V kal. Nov. a. 358.*

Ἰπατεία Φλ(αοῦίου) Εὐσεβίου καὶ Φλ(αοῦίου) Ἰπατείου τῶν  
 λαμποροτάτων [τῆ πρὲ τέσσα]°ρων εἰδῶν [᾽Ο]κτωβρίων, ἀγαθῆ  
 τύχη, ἐν κολωνίᾳ Ἀσκ[άλωνι], ° τῆ πιστῆ καὶ ἐλευθέρᾳ, ἔτους  
 δευτέρου ἐξηροστοῦ τετρακοσιοστοῦ τοῦ ° μηνὸς Γορπιαίου δι.<sup>2</sup>  
 5 ° Ἐπρίατο καλῆ αἰρέσει Φλ(αοῦιος) Βιταλιανὸς βίαρχος οὐξελλ-  
 [ατίωνος] ° ἰππέων καταπρακταρίων, εἰδρυμένων τὰ νῦν ἐν [τῆ  
 Ἀρσι]°νοειτῶν πόλει τῆς Αἰγύπτου, ὑπὸ Δωρόθεον τριβού[νον],  
 ° παρὰ Φλ(αοῦίου) Ἀγεμούνδο[υ] σινάτορος νομῆρου αὐσιλ[ιαρίων]  
 9 ° Κωνσταντιακῶν, ὑπὸ Βάριον τριβούνον νῦν ἐξ [...]. ° τῆ ἐν-  
 11 ταῦθα διατριβούση φαμίλιᾳ τῶν γεννετ[άτων] ° Κωνσταντιακῶν

*Consulatu Flavii Eusebii et Flavii Hypatii virorum claris-  
 simorum ante diem IV id. Oct., bonum factum, in colonia Ascalone  
 fida et libera anno quadringentesimo sexagesimo secundo mensis  
 Gorpiaei die XIV<sup>2</sup>.*

*Emit bona condicione Flavius Vitalianus biarchus vexillatio-  
 nis equitum cataphractorum consistentium nunc in civitate Ar-  
 sinoe Aegypti sub Dorotheo tribuno a Flavio Agemundo senatore  
 numeri auxiliarium Constantiacorum sub Vario tribuno nunc [prae-  
 posito?] ibidem commoranti familiae fortissimorum militum Con-*

1) i. e. a. 154 Sept. 13. — 2) i. e. a. 359 Oct. 12.

στρατεωτῶν, δοῦλον αὐτοῦ ὀνόματι ° Ἄργουτιν, εἰ καὶ εἶ τι 12  
 ἑτέρῳ ὀνόματι καλῖτε ἢ κληθῆσεται, ° γένι Γάλλον, ὄντα ὡς  
 ἑτῶν δέκα τεσσάρων μικ[ρό] πλεον, λευκόχρουν, ὑπέσιμον, εὐόφθαλ-  
 μον, εὐθύ[ρινον], ° τειμῆς τῆς συμφωνηθείσης μεταξὺ αὐτῶν χρυ- 15  
 σ[ινῶν] ° δεσποτικῶν τετραγραμμικῶν διζήδων δέκ[α ὀκτώ], ° οὐσ-  
 περ τῆς τειμῆς χρυσινοῦς δέκα ὀκτῶ ἀπέσχεν κ[αὶ ἐπλη] ῥώθη ὁ  
 πεπρακῶς παρὰ τοῦ πριαμένου κατὰ τῆ[ν προκειμ(ένην)] ° ὦνῆν καὶ  
 διὰ χιρός, καὶ παρέδωκεν αὐτῷ τὸν [προγεγραμμένον] ° δοῦλον, 20  
 κυρίως ἔχειν καὶ δεσποτικῶς κτᾶσθ[αι καὶ] ° πωλεῖν διοικεῖν ὃν ἂν  
 αἰρῆτε τρόπον ἂπὸ τῆς σ[ήμερον] ° ἡμέρας καὶ εἰς αἰεὶ.

Κἂν τις τοῦ πεπραμένου δ[ούλου] ° ἀντιποιηθῆ ἢ ἐπενεχθῆ  
 τι κατ' αὐτοῦ τρόπῳ ° οἷψ δῆ τι, ὁ πεπρακῶς καὶ διά[δοχοι  
 αὐτοῦ] ἢ τοῖς ἰδίοις ἀναλώμασιν ° βεβαιώσει τῷ πριαμένῳ ἢ ἐκτείσει 25  
 αὐτῷ παραχρῆμα) ° τὴν τειμῆν καὶ τὸ βλάβος καὶ ὅσον ἂν αὐτῷ  
 δια\_δόχοις τε αὐτοῦ διαφέρῃ.

Ἴερὰν δὲ νόσον καὶ σίνος ° παλεὸν καὶ κρυπτὸν πάθος μέχρις  
 μηνῶν ἕξ, καὶ ° δρασμὸν μέχρις μηνῶν δέκα δύο, ὁμοίως ὁ ° πε- 29  
 πρακῶς καὶ διάδοχοι αὐτοῦ βεβαιώσουσιν τῷ ° πριαμένῳ καὶ δια-  
 δόχοις αὐτοῦ, ἢ ἐκτίσουσιν αὐτῷ ° τὴν τειμῆν καὶ τὸ βλάβος καὶ 32

*stantiacorum servum eius nomine Argutem, sive quo is alio nomine appellatur appellabiturve, natione Gallum, annorum circiter quattuordecim plus minus, albi coloris, subsimum, bene oculatum, recto [naso], pretio de quo inter eos convenit solidorum domini nostri eorumque scripulorum quaternorum, imaginibus binis duodeviginti quos pretii solidos duodeviginti accepit et plenos habuit qui vendidit ab emptore secundum [praesens] instrumentum et de manu et tradidit ei [supra scriptum] servum pro suo habendum et domini iure possidendum vendendum habendum quo modo volet ab hoc die et in omne tempus.*

*Et si quis venditum servum sibi vindicet vel quicumque contra eum obiciatur qualicumque ratione, venditor successoresque eius suis impensis satisfaciet emptori vel solvet ei statim pretium et damnum et quidquid ipsius successorumque eius intersit.*

*De comitali morbo et ulcere vetere et vitio latente per menses sex et de fuga per menses duodecim, similiter venditor successoresque eius cavebunt emptori successoribusque eius vel ei pretium*

1) Verba καὶ διά[δοχοι αὐτοῦ] postea inserta sunt inter versus 23 et 24.

33 ὅσον ἂν αὐτῷ ° διαδόχοις τε αὐτοῦ διαφέρῃ, τῆς πράξεως πάντων  
 34 γεινομένης τῷ πριαμένῳ ἔκ τε τοῦ ° πεπραχότος καὶ ὑπαρχόντων  
 36 αὐτοῦ, ὧν τε ° νῦν ἔχει καὶ ὧν ἂν μετὰ ταῦτα ἐπικτήσῃ[τ]ε, ἐν  
 37 ° παντὶ εἶδι καὶ γένει οὕτως ὥσει ἕκαστον αὐτῶν ° κατ' εἶδος  
 39 καὶ κατὰ γένος καὶ ὀνομαστὶ ὑ[πο]θήκη[ς] ° ἐνεχυροῦ τε δικαίῳ  
 40 [ὑπόκειται ὥστε] ἐξουσίαν [ἔχειν τὸν πριαμένον  
 41 [. . . .] του ° [. . .] ασθαι κ[. .]α  
 42 τῶν [. . . . .] ° [. . .] πρ[. . . . .] κα[. . . . .]

*solvent et damnum et quidquid ipsius successorumque eius intererit, ut exactio omnium permittatur emptori de venditore bonisque eius quae nunc habet postea habiturus est in omni specie vel genere, ita ut quidquid eorum secundum speciem et secundum genus et nominatim hypothecae pignorisve iure [tenetur], ut liceat emptori . . .*

VI 163. Instrumentum venditionis Bavaricum  
 (saeculi VII et VIII) (e cod. Passav.).

*Editum in monumentorum Boicorum vol. 28 b. p. 5 et accuratius a Brunnero (Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde p. 254). — Instrumentum venditionis quod sequitur repertum in codice traditionum Passaviensi f. 2 inter instrumenta pagi Rottachiensis, originis tamen incertae (vicus enim Fonalva alibi non memoratur), manu scriptum saec. IX et interpositum inter chartas duas saec. VIII exeuntis; quamquam sic ut legimus sine dubio a Brunnero recte relatam est ad saeculum septimum vel incipiens octavum, propter formulas vere Romanae aetatis (maxime quod venditores dicuntur fide spondere) et ab illorum temporum instrumentis plane abhorrentes dignum visum est, quod in hac sylloge, licet extra ordinem, collocaretur. Principium quod deficit, ita fere fuisse putat Brunnerus: escripsi ego Quartinus rogatus a Maiorano Dominico et Dominicante eos vindidisse runcum in vico . . . Idem adeundus est propter formularum originem et interpretationem.*

. . . quantum praecium vinditoris ad emptoris de presente acceperunt et rememoratum runcum tradiderunt emptori demenio<sup>1</sup> in perpetuo possidendi. emptor fidem querit, vinditoris fide spondiderunt et sic dixerunt: <sup>2</sup>sed de proximis aut de extraneis personis contra hunc strumentum refregare voluerit, tunc se spondiderunt vinditores emptori dupla pecunia esse reddituri et pagina vero strumenti in suam permaneat firmitatem stipulatione interposita<sup>2</sup>. Actum in vico Fonalvae die consule; et testes de presente

1) id est dominio. — 2) sed de — interposita] hae formulae in papyris saepissime adhibentur.

rogaverunt. sign. manus Mairani, Dominici et Dominicantes que strumentum fecerunt. sign. manus Floriti praepositi<sup>1</sup> testes. sign. manus Vigili milites testes. ego Quartinus qui escripsi.

VII 164. Manumissio inter amicos accepta pecunia.

(a. 221).

*E Pap. Amherst. — Ed. Seymour de Ricci, Proceedings of the Society of biblical Archaeology 26, 145 sqq. — In textu Latino tertia, in Graeco prima persona usurpatur. — Ceterum uterque textus accurate congruit, nisi quod in Graeco adiecta est: 'καὶ οὐ μετελεύσομαι' Ἑλένην notissima ex papyris formula.*

Marcus Aurel[iu]s [A]mmonion Lu-  
pergu Sarapionis ex m[at]r[e] Terhentae<sup>2</sup>  
ab Hermupoli m[ai]o[r](e) antiqua et splend(ida)  
Helenen ancillam suam vernam  
annorum circiter XXXVIII inter ami- 5  
[c]os manumisit liberamque esse ius-  
[si]t et accepit pr[o] liber[t]ate eius ab  
Aurelio Aletis Inaroutis a vico Tisicheos  
nomi Hermupolitu dr(achmas) Aug(ustas) dua millia 10  
ducentas quas et i[er]pse Ales Inaroutis do-  
navit Helen(a)e liberta(e) supra scripta(e).  
Actum Hermupoli maior(e) antiqua  
et splend(ida) VII kal. Augustas Grato  
et Seleuco cos. anno IIII Imp. Caesaris 15  
Marci Aureli Antonini Pii Felicis Aug.  
mense Mesore die I. <sup>3</sup>Μάρκος Αὐρήλιος  
'Αμμονίων Λουπέργου Σαραπίωνος Ἑλένην δού-  
λην μου οἰκογενῆ ὡς L λδ μεταξὺ φίλων ἡλεού-  
θέρωσα καὶ ἔσχον ὑπὲρ λύτρ[α]ν αὐτῆς δράχμας 20  
σεβαστὰς δισκειλίας διακοσί[α]ς παρὰ Αὐρήλιου Ἄλητος  
'Ἰναροῦτος ὡς πρόκειται<sup>4</sup>. Αὐρήλιος Ἄλης Ἰνάρω-  
ουτος ἐξωδίασα<sup>5</sup> τὰς τοῦ ἀργυρίου δραχμὰς δισ-  
κειλίας διακοσίας καὶ οὐ μετελεύσομαι<sup>6</sup> Ἑλένην 25

1) de praepositis v. Brunner, *Rechtsgeschichte* 2,177 n 20. — 2) *suppl. Wilcken Pap.Arch. III, 309.* — 3) = a.221 *Iul. 25.* — 4) *id est ut suprascriptum est.* — 5) donavi. — 6) *Hic quamquam de manus iniectione cogitaris, tamen terminus μετέχεσθαι de omni in rem actione pristini domini usurpatur.*

τὴν προκειμένην ἀπελευθέραν. Αὐρήλιος Ἄμ-  
μῶνιος Ἐρμείνου ἔγρα(ψα) ὑπ(έρ) αὐτ(οῦ) μὴ εἰδό(τος) γρά(μμα)τα 1.

## CAPUT IX.

## LOCATIONES.

## 165. Locationes operarum.

1. *Ⓒ 3,948, X. E tript. Transs. tab. I: perierunt II et III. — a. 164.*

- 1 [Macri]no et Celso cos. XIII kal. Iunias Flavius Secundinus scripsi rogatus a Mem[en]io Asclepi, quia se lit[er]as scire negavit, it quod dixit se locas[se] et locavit ° operas s[ua]s opere aurario Aurelio Adiutori ex ha[c] die [in] idus Novembres ° proximas [X se]ptaginta liberisque. [Mercede]m per [te]mpora accipere ° debebit. S[ua]s operas sanas va[le]ntes [ede]re debebit conductori [s(upra) s(cripto)]. ° Quod si invito condu[c]tore recedere aut cessare voluer[it, da]re ° debebit in dies singulos HS V numeratos [.. Quodsi] ° fluor inpedierit, pro rata computare debebi[t]. Conductor si tem[po]re peracto mercedem sol[v]endi moram fecerit, 5 ead[em] p[oen]a ° tenebitur exceptis cessatis tribus.
- 10—13 ° Actum Immenoso maiori. ° Titus Beusantis, qui et Bradua. Socratio Socratonis. [M]emmius Asclepi.

2. *Ⓒ 3,948, IX. E tript. Transs. tab. II; perierunt I et III. — a. 164.*

- 1 Laelia[no] et [Pa]store cos. X k[a]l. Novembr. Adiutor Marcari scripsi rogatus ° [co]ram ipso pra[e]senti L. Ulpio Valerio, quia s[e] litteras scire negavit, id q[uod] di[x]it se loca[sse] et locavit Socratonis S[oc]catis (sic) [op]eras suas ex [ha]c [d]ie in i[dus] ° sequentes anno uno X [sept(?)]aginta. Mer[c]edes suis tem[pori]bus solv[en]tu[r]. ° Quas operas sanas valentes [ede]re debebit [.. con]ductor [..] ° inpedierit [..] [d]ebe[bit] [..] dis[c]edere vel ces- 5 sare [..] ° cessatis [..] ° [..]
- 10 ° A[ct. A][b.] ma[aiori.]?

3. *Ⓒ 3,949, XI. E tript. Transs. tab. I; perierunt II et III.*

- 1 [..] ° cus scripsi rogatus per [..] m Restitutum agno[m(ine)]

1) *id est scripsi pro eo scribendi inscio.*

° Senioris, quia se litter[a]s scire negavit: fatetu[r] ° se locasse et 3  
 [l]oca[v]it oper[as] suas opere aur[ar] °io ius<sup>1</sup> . . . ° quidquid opus 5  
 fuerit ex hac die in id[us] ° Novemb. proximas venturas Tito Beu- 7  
 santis qui et Bradua ꝛ centum quinque. Ex qua mer °cede a[d]- 8  
 huc in cesso accepit ꝛ viginti quin °qu[e]. Reliqua(m) mercedem 9  
 per tempora ° acci[pe]re debebit. Quas operas sanas valen °tes 10  
 edere debebit conductori s[upra] s[cripto]. ° Quod si ° in[vi]to con- 12  
 ductore a re cessa[b]it, in dies ° . . . 14

V 166. Lex horreorum.

Ⓔ 6, 4, 33747. Dess. 5414. Tabulae marmoreae pars dimidia sinistra (l. m. 0, 98, a. m. 0, 88) rep. a. 1885 Romae extra portam Salariam. Ed. et suppl. eam Ios. Gatti, bull. de la commiss. arch. commun. 1885 p. 110—129; tractavit item V. Scialoja, rivista ital. per le scienze giuridiche I. — Quamquam ad Caesaris horreum pertinet, legem posui inter negotia privata; vere enim non est nisi communis forma locationibus futuris ad id horreum pertinentibus in universum a domino stabilita ideoque publice proscripita, pariter atque tabernae cuiusvis dominus similia cavere potest et proscribere. Scilicet dominus tabernae si negotiis ibi ab eo quem ei proposuit contrahendis certam formam dare vult neque aliter teneri, legem praepositionis palam proscribat necesse est, ut ait Ulpianus Dig. 14, 3, 11, 3: proscribere palam sic accipimus claris litteris unde de plano recte legi possit, ante tabernam scilicet vel ante eum locum, in quo negotiatio exercetur, non in evidenti . . . Proscriptum . . . in perpetuum esse oportet: ceterum si per id temporis, quo propositum non erat, vel obscurata proscriptione contractum sit, institoria locum habebit. Hoc solo opinor haec nostra proscriptio a vulgaribus recedit, quod hae atramento miniove fieri solebant (unde etiam Ulpianus l. c. de abolitione per pluviam loquitur), in Caesaris horreis propter causam perpetuam eae in marmore incidebantur. — Supplementa vv. 1. 8 fere Gatti sunt, v. 4 Alibrandii, reliqua mea. — Admonuit Gattius (Mitth. d. röm. Instituts 1886 p. 76) tituli alterius urbani servati in codice Barberinae bibliothecae XXX, 92 f. 162 et inde editi a Prellero (Regionen Roms p. 104), quo licet male corrupto continetur lex nostrae similis ad hanc fere formam proscripita: In his horreis privatis (2) Q. [T]inci [S]acerdotis el. m. [v.] (3) loc(antur) (4) [h]orrea, apothecae, compendiararia, armaria, (5) intercolumnnia et loca armaris ex (6) hac die et ex k. Iuli[s]. Significatur in codice, errore opinor, hiatus 1 fin. post privatis, 3 ante et post loc.; praeterea pro q̄i in eis sacerdotis reposui monente Huelseno nomen consulis a. 158; denique pro orrea posui horrea. Edocemur hoc progammate in eiusmodi locationibus solitum fuisse proscribi locari loca aut a praesenti die aut ab ea, quae sollempnis est rebus locandis (Sueton. Tib. 35; Ⓔ IV, 138 quaeque ibi adnotavit Zangemeister, scilicet a kal. Iuliis.

1) auri oius legitur.

1 [Lu h]orreis ° [imp. . . . .<sup>1</sup> C]aesaris Aug(usti) loc(abun-  
3 tur) ° [mercatoribus frument]ar(iis) armaria et loca ° [cum operis  
5 cella]rar(iorum) ex hac die et ex ° [k. Iulis]<sup>2</sup>.

## Lex horreorum.

6 ° Quisquis in annum futurum retinere volet quod conduxit ar-  
marium aliud]ve quid, ante idus Dec(embres) pensione soluta re-  
7 nuntiet. Qui non ° [renuntiaverit, si volet retinere et cum horreario  
aliter pro i]nsequente anno non transegerit, tanti habeat, quanti  
8 eius gener(is) ° [armarium eo anno ibi locari solebit, si modo ali  
locatum n]on erit.

9 Quisquis in his horreis conductum habet, elocandi et ° [sub-  
stituendi ius non habeat. Invectorum in haec horrea cu]stodia non  
10 praestabitur. Quae in his horreis invecta inlata ° [erunt, pignori  
erunt horreario, si quis pro pensionib]us satis ei [non fece]rit.

11 Quisquis in his horreis conductum habet et sua ° . . . . .  
. . . . . fuer(it) venia.

[Qui]squis in his horreis conduct(um) habet, pensione soluta  
12 chirogr(apho) ° [liberabitur (?). . . . .

Quisquis habens conductu]m horreum su[a ibi] reliquer(it) et  
custodi non adsignaver(it), horrearius sine culpa erit.

## 167. Locationes rerum minores.

1. *CE* 4,138. Ex inscr. in pila aedificii in tectorio atramento scripta  
intra quadratum, Romanellii apographo parum accurately tradita.

Insula Arriana ° Polliana Cn. Allei<sup>3</sup> Nigidi Maii ° locantur  
4 ex i(dibus)<sup>4</sup> Iulis primis tabernae ° cum pergulis suis et c⟨o⟩enacula  
5 ° equestria<sup>5</sup> et domus. Conductor ° convento Primum Cn. Allei<sup>3</sup>  
7 ° Nigidi Mai ser(vum).

1) Hadriani suppl. Gatti, non recte, cum eius aetate Caesar iam non  
soleat collocari post cognomen primarium; litterarum forma cum credatur  
prioribus Caesaribus parum convenire, potest fuisse Nervae. — 2) Suppl.  
ex titulo supra (in exordio) laudato. — 3) Gn. Alifi traditur; corrigitur  
e multis titulis, qui Cn. Alleium Nigidium Maium nominant. *CE* 4,499.  
504. 1177—80. 1483. — 4) Sic traditur; Za. cum Or. 4324 proponit k(al.)  
propter Suet. Tib. 35, sed cf. tit. praeced. et sequ. — 5) Za. proponit equil(ia)  
tria. Mo. et vestibula. [Sed fortasse vulgari locutione lauta cenacula, quae  
vel equiti Romano convenirent, equestria dicta sunt; possisque simili ratione  
nongentum tabernas explicare in titulo sequenti; nam eo vocabulo equites  
equitumve genus significari Plinius ait h. n. 33,2,31. TH. M.]



2. *Æ* 4, 1136. *Dess.* 5723. *Inscr. picta colore nigro in tectorio. Extat Neap. in museo.*

In praedis Iuliae Sp(urii) f(iliae) Felicis ° locantur ° balneum Venerium et nongentum<sup>1</sup>, tabernae, pergulae, ° cenacula ex idibus 4 Aug. primis in idus Aug. sextas anno[s] continuo[s] qu[in]que. ° S. q. 5 d. l. e. n. c.<sup>2</sup>

3. *Æ* 4, 807.

Hospitium hic locatur ° triclinium cum tribus lectis.

*VI* 168. Libellus Geminii Eutychetis coloni (a. 227).

*Æ* 6, 4, 33840. *Elap. a. m.* 0, 57, l. m. 0, 86. *Ed. Barnabei, Notizie degli scavi 1887, p. 115. Repetiverunt inde Mo. qui illustravit ZSSSt. 8, 248 = (Ges. Schr. III p. 71 sqq.) et Scialoja Bull. dell' ist. di dir. Rom. 1, 21. — Ad libellum coloni (I) de praedio collegii Faustianiani quinquennales eius collegii ita respondent, ut epistulam (II) ad collegii scribas dirigant.*

(I) Cum sim colonus hortorum olitoriorum, qui sunt via Ostiensi, 1 iuris ° collegi magni arkarum divarum Faustinarum matris et Piae<sup>3</sup>, colens in ° asse<sup>4</sup> annuis SS XXVI et quod excurrit<sup>5</sup>, per aliquod annos in ho<sup>o</sup>diernum pariator<sup>6</sup>, deprecor tuam quoq(ue) iustitiam, domine Salvi, sic<sup>o</sup> ut Euphrata v(ir) o(ptimus) collega tuus q(uin)- 5 q(uennalis) Faustinae matris aditus a me permis(it) ° consentias extruere me sub monte memoriolam per ped(es) XX in quadra<sup>o</sup>to; acturus genio vestro gratias, si memoria mea in perpetuo const<sup>o</sup> «h»a-bit«us» [habitura?] itum<sup>7</sup> ambitum. —

Dat(a) a Geminio Eutychete colono. —

(II) ° Euphrata et Salvius Chrysopedi, Pudentiano, Yacintho, Sophroni q(aestoribus ° et Basilio et Hypurgo scrib(is) salutem. 10 Exemplum libelli dati nobis a Geminio ° Eutychete colono litteris nostris adplicuimus; et cum adl[e]get<sup>8</sup> aliis quoq(ue) ° colonis permisum, curabitis observare. ne ampliorem locum memoriae ° extruat, quam quod libello suo professus est.

Dat(a) VIII kal. Aug. ° Maximo et Albino cos.

14

1) *Cf. p. 372 n. 5. — 2) Notae nondum explicatae. [Possis talia proponere: si quis desiderabit, locatricem eo nomine convenito. TH. M.] — 3) de hoc collegio vide Mo. l. c. p. 249 sq. — 4) cf. Dig. 19, 2, 25, 6; 20, 6, 9 pr.; 47, 2, 26, 1. — 5) cf. Dig. 16, 3, 26, 2. — 6) id est, qui reliquator nunquam fuit. — 7) const | habitus itum lapis. — 8) adliget.*

## VI 169. Tabula deae Hludanae sacra.

*Rep. Beetgum, prope Leeuwarden, ubi in museo provinciali adservatur. Edd. Pleyte in Verslagen der kgl. Akad., letterkunde 3,6,58; Boissevain in Mnemosyne, 1888, p. 439; deinde Zangemeister Korrespondenzblatt der Westdeutschen Zeitschrift für Geschichte und Kunst 8, nr. 1, col. 2—12 cum commentario ipsius et Mo.; Mo. etiam Bull. dell' ist. di dir. Rom. 1,129, de hoc titulo disseruit. — C 13,8330. Dess. 1461.*

Deae Hludanae	Q. Valerio Secu-
conductores	5 <sup>ndo</sup> v. s. l. m. <sup>2</sup>
3 piscatus mancip[e] <sup>1</sup>	

## 170. Locatio operis.

**Lex parieti faciendo Puteolana a. u. c. 649. (= 105.**

*C 10,1781 = 1,577. Ri. tab. 66; Or. 3697; Dess. 5317. E tabula marmorea (a. 0,48, l. 1,32), tribus columnis scripta, Puteolis reperta, hodie Neapoli adservata. Ipsam inscriptionem aetate demum imperatoria incisam esse e scribendi dicendique genere ostendit Mo. [VII Cf. Wiegand Jahrb. f. klass. Philologie suppl. 20,661.]*

- 1 Ab colonia deducta anno XC,  
N. Fufidio N. f. M. Pullio duovir(eis),  
P. Rutilio Cn. Mallio cos.,  
operum lex II.
- 5 Lex parieti faciendo in area, quae est ante  
aedem Serapi trans viam: qui redemerit,  
praedes dato praediaque subsignato  
duumvirum arbitrato.
- In area trans viam paries, qui est propter  
10 viam, in eo pariete medio ostiei lumen  
aperito, latum p(edes) VI, altum p. VII facito. Ex eo  
pariete antas duas ad mare vorsum proicito  
longas p. II, crassas p. I —<sup>3</sup>. Insuper id<sup>4</sup> limen  
robustum, long(um) p. VIII, latum p. I —<sup>2</sup>, altum p(edis)  
s(emissem) —<sup>2</sup>
- 15 inponito; insuper id et antas mutulos robustos  
II, crassos s(emissem) —<sup>2</sup>, altos p. I proicito extra pariete  
in utramq(ue) partem p. IV. Insuper simas pictas  
ferro «of»figito. Insuper mutulos trabiculas

1) mancipi tabula. — 2) v(otum) s(olverunt) l(ibentes) m(erito). — 3) i. e. III vel II vel IV uncias. — 4) id delendum videtur. [VII Iam retinetur.]

abieginas II, crassas quoque versus s(emissem) inpon<i>to	19
II ferroque figito; inasserato asseribus abiegnieis,	1
sectilibus, crasseis quoque versus $\square\square^1$ ; disponito ni plus s(emisse) $\square-^1$ ;	
operculaque abiegrnea inponito; ex tigno pedario	
facito. Antepagmenta abiegrnea lata 3. $\square-^1$ , crassa $\text{g}^2$ ,	
cumatiumque inponito, ferroque plano figito,	5
portulaque tegito, tegularum ordinibus seneis	
quoque versus. Tegulas primores omnes in ante-	
pagmento ferro figito, marginemque inponito.	
Eisdem fores clatratas II cum postibus aesculnieis	
facito statuito ocludito picatoque ita, utei ad aedem	10
Honorus facta sunt. Eisdem maceria extrema paries	
qui est, eum parietem cum margine altum facito p. X.	
Eisdem ostium, introitu in area quod nunc est, et	
fenestras, quae in pariete propter eam aream sunt,	
pariete $\langle\langle m \rangle\rangle$ opstruito; et parieti, qui nunc est propter	15
viam, marginem perpetuom inponito; eosq(ue) parietes	
marginisque omnes, quae lita non erunt, calce	
harenato lita politaque et calce uda dealbata recte	
facito. Quod opus structile fiet, in terra calcis	
restinctai partem quartam indito; nive maiorem	20
caementa struito, quam quae caementa arda	
pendat p(ondo) XV, nive angularia altiore $\square\square \text{g}^2$ facito <sup>3</sup> .	22
III Locumque purum pro eo opere reddito.	1
Eidem sacella aras signaque, quae in	
campo sunt, quae demonstrata erunt,	
ea omnia tollito deferto componito	
statuitoque, ubei locus demonstratus	5
erit, duumvirum arbitratu.	
Hoc opus omne facito arbitratu duovir(um)	
et duoviralium <sup>4</sup> , qui in consilio esse	
solent Puteoleis, dum ni minus viginti	
adsient, cum ea res consuletur. Quod	10
eorum viginti iurati probaverint, probum	
esto; quod ieis inprobarint, inprobum esto.	
Dies operis: k. Novembr. primeis. Dies pequn(iae):	

1) cf. p. 374 adnot. 2. — 2) i. e. semiunciam. — 3) *Explicavit hunc locum Jahnius, bullet. archeol. 1841 p. 11.* — 4) duoviratum.

pars dimidia dabitur, ubi praedia satis  
 15 subsignata erunt; altera pars dimidia solvetur  
 opere effecto probatoque.

C. Blossius Q. f.

HS clō D, idem praes; Q. Fuficius Q. f.,

Cn. Tetteius Q. f., C. Granius C. f., Ti. Crassicius.

---

CAPUT X.

171. SOCIETAS.

a. 167.

Ⓔ 3,950. *E tript. Transs. tab. I et II ass. Berolini in antiquario  
 musei regii; periit III.*

- (I.) Inter Cassium Frontinum et Iulium  
 Alexandrum societas dani[st]ariae<sup>1</sup> ex  
 X kal. Ianuarias, q(tuae)p(roximae)f(uerunt)Pudente e[t]Polione cos.<sup>2</sup>, in  
 prid[i]e idus Apriles proximas venturas ita conve-  
 5 n[i]t, ut quidq[ui]d in ea societati ab re  
 natum<sup>3</sup> fuerit lucrum damnumve acciderit,  
 aequis portionibus s[uscip]ere debebunt.  
 In qua societate intuli[t Iuli]us Alexander nume-  
 ratos sive in fructo X [qu]ingentos, et Secundus  
 10 Cassi Palumbi servus a[ctor] intulit X ducentos  
 sexaginta septem pr . . . tin  
 (= II, 1) sum Alburno . . . d[eb]eb[er]it.  
 In qua societ[ate] si quis d[olo ma]lo fraudem fec[isse de]-  
 prehensus fue[rit], in a[ss]e uno X unum . . .  
 15 [denarium] unum X XX . . . alio inferre deb[eb]it,  
 et tempore perac[t]o de[duc]to aere alieno sive  
 summam s(upra) s(criptam) s[ibi recipere sive], si quod superfuerit,  
 dividere d[eb]ebunt (?). Id d(ari) f(ieri) p(raestari)que stipulatus est  
 Cassius Frontin[us, spopon]dit Iul(ius) Alexander.

---

1) *i. e.* negotium mensae argentariae, α δανειστής. — 2) *a. 166.* —  
 3) *Sic Hirschfeld denuo collata tabella.*

De qua re dua paria [ta]bularum signatae sunt <sup>1</sup>. 20  
 [Item] debentur Lossae X L, quos a socis s. s.<sup>2</sup> accipere debebit.  
 [Act(um) Deusa]re V kal. April. Vero III et Quadrato cos.

## CAPUT XI.

## 172. IURA SEPULCRORUM.

## A. Prohibitiones alienandi.

*Omnes fere qui sequuntur tituli aut liberis aut libertis aut utrisque posterisque eorum scripti sunt; sed notandum est liberos ius sepeliendi habere, sive heredes patri exstiterint sive se abstinerint, libertos autem non aliter, nisi heredes exstiterint patrono, quamvis quidam inscripserint monumentum sibi libertisque suis fecisse. D. 11,7,6.*

1. Romae. @ 6,3,21096. Or. 4388. Dess. 8215. Integer titulus.

D(is) M(anibus). A. Larcus

Adiutor fecit

monumentum

sibi et suis libe-

rtis libertabus-

que posterisque

eorum. Hoc m(onumentum)

veto veniri, veto donari <sup>3</sup>. 5

2. Romae. @ 6,13,203; Or. 4386.

— hoc autem monumentum cum aedificio 8

neque veniet neque donabitur neque

pignori obligabitur, sed nec ullo modo 10

alienabitur, ne de nomine exeat familiae suae.

3. Romae. @ 6,2,2083; 765,2; Or. 4403. Dess. 8273.

— ° fecerunt sibi et suis libertis ° libertabusq(ue) posterisq(ue) 3

eorum, ° ut usque ad unum ex domo eorum ° qui extiterit possideat, 5

ne at exterum ° perveniat. 7

4. Romae. @ 6,4,26940. Or. 4387. Dess. 8277.

— fecit — et sibi et suis posterisque eorum ita, ne de nomine libertorum libertarumve meorum posterisq(ue) eorum exeat.

1) Cf. supra n. 61 v. 26. — 2) s(upra) s(criptis). — [3] VII Cf. Dess. 8269: ... sibi libertis libertabusque posterisque suis et Proculi, qui testamento statu libertatis relictis essent. Huic monumento vendendi potestas nulli sit.]

5. *Cordubae*. *℄ 2,4332. Dess. 8271.*

2 — ° ux(ori) . . . f(ecit) et s(ibi) viv(us); inq(ue) memoriam per-  
4 petuam ° hortos coherentes sive suburbanum tradidit ° lib(ertis) li-  
6 bertabusq(ue) ex familia ux(or)is, — ° exceptiq(ue), ne quis eos  
7 ° venderet, set per genus ipsorum possessio decurreret ° vel per  
atnatos vel manumissos.

6. *Montisferrati*. *℄ 5,7454, cf. 10,504; Or. 4417. Dess. 8342.*

7 — ° hi horti ita uti o(ptimi) m(aximi)que sunt, cineribus ° servite  
10 meis; nam cuꝛatores substituam, ° uti vescantur ex hoꝛum horto-  
13 rum rediꝛtu natale meo et per rosam<sup>1</sup> ° in perpetuo. ° Hos hortos  
16 neque diviꝛdi volo neq(ue) abalienare.

7. *Romae*. *℄ 6,4,29909. Or. 7331. Dess. 8282.*

— ne veneat, ne fiduꝛciare liceat, nec de nomine ° exire liceat  
secundum senꝛtentias pontificum c. c(larissimorum) v. v(ironum) *cet.*

8. *Romae*. *℄ 6,2,8456.*

11 — ea condicione, ne fiducient, ne vendant, neve alio  
quo genere id sepulchrum, sive monumentum est,  
alienare ulli potestas sit *cet.*

### B. Multae alienationum et laesionum prohibitarum.

9. *Puteolis*. *℄ 10,3750; Or. 4430. Dess. 8351.*

7 — si qui — hunc monumentum ° — vendere volent,  
9 tunc ad rem publicam coloniae Puteolanae pertinebit.

10. *Brundisii*. *℄ 9,136; Or. 4431. Dess. 8238.*

5 — neque ulli<sup>2</sup> liquebit locationi[s]  
6 causa in] annis centum quan[ꝛdoq(ue) tr]ansvendere; quo[d-  
8 si qui adversus it fecerint, ° eorum bona pertinere  
10 debebunt ad rem publicam ° Brundisinorum].

11. *Romae*. *℄ 6,2,10219; Or. 4425. Dess. 8226.*

7 — ° ne de ° nomine meo exiat; quod si quis it moꝛnimentum  
10 partenve eius vendere quis voꝛlet, vel donationis causa cui manci-  
11 pare °<sup>3</sup> voluerit, aliove quo nomine eius monimenti ° partem alienare  
13 temptaverit, dare damnas esto ° aerario populi Romani SS XV

[1] *VII Cf. No. 174 v. 15:* item V id. Mai die rosae . . . dividerentur. — ]

2) *Uncis quadratis quae inclusimus hodie deperierunt.* — [3] *VII Cf. ℄ 6,2,10791. Dess. 8228 (Romae):* Post obitum nostrum quisque hunc muni-  
mentum dolo malo donationis causa tradidisse voluerit, compellabitur a  
pomtices (*sic!*) poenae nomine SS XXX n.]

m(ilia) n(ummu) et collegio ° pontificum SS XV m. n. et emptor 14  
 et venditor. Comparatu(m) autem est de SS VIII m(ilibus) n(ummu).  
 H(uc) m(onimento) d(olus) m(alus) a(besto). H(oc) m(onimentum)  
 ext(erum) h(eredem) n(on) s(equetur).

12. *Romae.* @ 6,2,13152; *Or.* 4427; *Dess.* 8229.

— ° si quis hoc sepulchrum vel monumentum — ° post obitum 6  
 ° meum vendere vel donare voluerit ° vel corpus alienum invehere 8  
 vellit, ° dabit poenae nomine ark(ae) pontif(icum) HS C n., ° et ei 10  
 cui donatum vel venditum fuerit, ° eadem poena tenebitur. 12

13. *Romae.* @ 6,2,10284. *Dess.* 7947. *Cf. Mo. Staatsr.* 2<sup>3</sup> p. 71.

° — Hoc monumentum — ° ne quis a nomine nostro alienare 2 5  
 audeat ° neve in eo corpus extraneum inferri patiatu: ° alioquin 6  
 sit facultas cuicumque ex familia ° nostra<sup>1</sup> adeundi per querellam 8  
 pontifices ° cc. vv., quorum de ea re notio est, ° et poenam HS L 9  
 m. n. arcae ° collegii eorum ° inferendorum exsequendi. 11

14. *Romae.* @ 6,2,10848; *Or.* 4428. *Dess.* 8231.

— ° — quod ° si quis hunc monumentum vel aedificium dona- 13  
 tionis ° causam vel alio que nomine temptaverit facere, dare damnas 15  
 esto aerario po<sup>2</sup>puli Romani SS L m. n., item v(irginibus) V(esta- 16  
 libus) SS L m(ilia) n(ummu).

15. *Romae.* @ 6,3,20661; *Or.* 4421. *Dess.* 8272.

— ° ita ut ne quis ex hoc agro aedificis<sup>2</sup> ve, quibus donationis 4  
 causa eman<sup>2</sup>cipatum erit, de nomine alienasse ° velit, nisi in per- 6  
 sona filiorum ° aut libertorum suorum, ne simili ° poena sepulchri 8  
 teneatur.

16. *Veronae, sed eo delatus ex urbe.* @ 6,4,26445; *Dess.* 8216;  
*Maffei, museum Ver. p.* 320.

— huic munimento intercedet lex ne donatio fiat; quodsi quis  
 admiserit, inferet aerario p(opuli) R(omani) HS XXX n.

17. *Aquileiae.* @ 5,952; *Or.* 7337. *Dess.* 8239. *Similiter* @ 5,979: si  
 quis hanc arcam — vendere aut emere aut exaciscare volet...; et 5,1102:  
 arcam aperuerit aut exaciscaverit et aliu corpus posuerit.

— ° si q(uis) hanc ar(cam) vender(e) ° aut emere aut exacis<sup>2</sup>  
 claver(it)<sup>2</sup>, tunc poen(ae) nom(ine) ° dabit rei p(ublicae) Aquil(eien- 12  
 sium) HS XX n. ° Delator quart(am) accip(iet). 14

1) *In alio tit. dictum est:* [ei]us rei persecutio cuilibet de populo da-  
 tur, @ 5, 8305. — 2) [VII] Debuisset esse: exaciscare volet.]

18. *In via Appia.*  $\text{\textcircled{C}}$  6,3,20989.

9 — ° quisq(uis) [h]unc mun(imentum) — ° immutare alioque  
11 quo genere vender[<sup>o</sup>e aut donar]e voluerit, tunc dare debet[<sup>o</sup>e] [it  
HS L m. n.] aerario p(opuli) R(omani).

19. *Romae.*  $\text{\textcircled{C}}$  6,2,13618. *Dess.* 8231 not. *Similiter Grut.* 881,9 = 6,4,  
22609. *Or.* 2415. 4509. 4549. 4610.  $\text{\textcircled{C}}$  6,10876. 1600 (= *Dess.* 8092), 15405.

5 — ° hoc monumentum sive locum si ° quis vendere vel donare  
7 voluerit, ° inferet virginib(us) Vestalibus HS XX ° n. aut aerario  
populi Romani *cet.*

20. *Romae.* *Grut.* 827,2 =  $\text{\textcircled{C}}$  6,4,26128.

— si quis autem istam memoriam ex numero filiorum sibe  
libertorum distrahere voluerit, inf(eret) aer(ario) p(ublico) p(opuli)  
R(omani) HS I (*L?*) m. n.

21. *Romae.* *Grut.* 835,8 =  $\text{\textcircled{C}}$  6,4,27627.

— si quis autem hoc vendere voluerit, arcae pontificum HS  
X m. n. inferet, vel si quis alienum corpus hic intulerit, poenam  
supra scriptam inferet.

22. *Romae.* *Fabretti, inscr. p. 49 n. 281* =  $\text{\textcircled{C}}$  6,4,28567.

— hoc monimentum si quis donationis vel emancipationis.  
causa ali tradere voluerit, prius inferet arce pontificum SS C m.  
denari *cet.*

### C. De sepulcro violato et de mortuo inferendo.

23. *Romae.* *Or.* 4423 =  $\text{\textcircled{C}}$  6,4,26488.

— huic monimento manus qui intulerit, dabit sestertios XX

24. *Romae.*  $\text{\textcircled{C}}$  6,2,5175; *Or.* 7339; *Dess.* 8211.

4 — ° locum hui si qui manus ° intulerit, virginebus Vestalibus  
° solvet poena HS n. V. XX<sup>1</sup>.

25. *Romae.* *Grut.* 928,1.  $\text{\textcircled{C}}$  6,4,29913.

— si quis titulum meum violaverit, inferat aerario HS IX n.

26. *Salonis.*  $\text{\textcircled{C}}$  3,2107; *Or.* 4429. *Dess.* 7236.

4 — ° cot si quis aeam arcam ° [po]st mortem eorum aperire  
6 vo[<sup>o</sup>e] [lu]erit, in[f]er[et] decuriae meae<sup>2</sup> X<sup>o</sup> XXV . . .

V 27. *Ravennae.* *Mur.* 1131,3.  $\text{\textcircled{C}}$  11,136. *Dess.* 7311.

5 — ° si qui vero post mortem ° nostram eandem arcam ° aperire  
8 ° voluerit, inferet ° convibio veteranorum sive ° Martensium X<sup>o</sup> C̄.

1) *Fortasse scr.* V m(ilia). — 2) *Scil. collegii fabrum et centonariorum.*



28. *Oxonii, originis Romanae. Or. 4393 =* *② 6,4,27593. Dess. 8210.*

— sibi — libertabusque suis, ita ne quis ubi ° ego conquiesco, comurat aut cineres ° suas ponat; quae adversus <qui><sup>1</sup> fecerit, virginibus damnas esto d(are) HS (decem milia) cet.

29. *Romae. ② 6,4410.*

Huic ° monumento ° ustrinum apli ° cari non licet.

*Cf. ② 6,797 n. 3413. Dess. 8203: ne quis hic urina(m) faciat.*

*Et Or. 7302: duodecim deos et Deanam et Iovem opt. max. habeat iratos quisquis hic mixerit aut cacarit.*

30. *Canusii. ② 9,405; Or. 7332. Dess. 8263.*

— ° in hoc monumento ali inuri licet ° nulli, nisi quorum nomina s(cripta) s(unt).

31. *Ostiae. ② 14,1153; Or. 7338. Dess. 8223.*

— quisquis hunc ° titulum — deasciaverit a <u>t<sup>2</sup> vio ° laverit vendiderit, HS CC milia n. ° aerario populi Romani damnas esto dare cet.

32. *Romae. ② 6,2,7788; Or. 2691; Dess. 8219.*

— ° si quis huic monumento post me ° aliquam controversiam 13 facere volu ° erit aut de nomine auferre, inferet aera ° rio p(opuli) 15 R(omani) HS V m. n. cet.

33. *11. Prope Romam. ② 6,3,22915. Or. 5048. Dess. 8221.*

° — si quis ° eum titul(um) adulterav <e>rit, alienigenum cor- 8 p(us) aut ossa aut cineres ° in hoc monum(entum) inferre volens, adi- 10 tum<sup>3</sup> non haber(e) et dare debeat a(erario) p(opuli) R(omani) HS L m. n. ° Huic mon(umento) dol(us) mal(us) abesto. 11

34. *Puteolis. ② 10,2039; Or. 4422. Dess. 8311.*

Dis Manibus ° P. Alfeni Anterotis. Locus exc(eptus) ° sepulcri 1 et itineris, in front(e) p(edes) XI, in agr(o) ° p. XXXIII, et poena 4 excepta HS XX cet.

35. *Sassinæ Umbriae. ② 1,1418; Dess. 7846. Integra dum fuit, descripta est: hodie quae non supersunt, rectis litteris expressimus inclusa uncis quadratis.*

... [Hora[tius] . . f] Balb[us] — ° municipibus [su]eis incoleis- 1 q(ue) ° [loca sepulturae d(e) s(ua)] p(ecunia) dat, ° [extra auctor]- 3 ateis et ° [quei sibi laqu]eo manus ° [attulissent<sup>4</sup>] et qui ° [quae- 5

1) *Mo.* — 2) *Dess.* — 3) *adhum.* — 4) *Serv. in Verg. Aen. 12,603: cautum fuerat in pontificum libris, ut qui laqueo vitam finisset, insepultus abiceretur.*

8 stum] spurcum ° [professi es]sent, singuleis ° [in fron]te p. X, in  
 10 agrum p. X ° [inter po]ntem Sapis cet. — ° [In quib]us loceis nemo  
 14 huma[us] erit, qui volet sibi ° [vi]vous monumentum faci°et; in  
 17 quibus loceis hu[um]ati erunt, ei d(um) t(axat) quei ° [h]umatus erit  
 19 postereis[qu]e eius monumentum ° [fier]i licebit.

V 36. Puteolis. *œ* 10,2015. Dess. 8235.

1 Aelia Decorata in me[m]oriam Isonis b(ene) m(erentis) mariti  
 una ° cum Sextilia Laurina nuru sua cubi[culum] superiorem ad  
 5 confrequen[tandam] memoriam quiescentium sibi ° suisque et posteris  
 eorum extruxerunt. ° Tabernula autem cum suis superioribus °  
 nullo modo ab hoc loco sacro et religio[so] ob tutelam obitorum  
 10 separari poterit. Quod ° si adversus ea aliqui intrumpere temptaverint,  
 ° inferent singuli rei p(ublicae) Puteolanorum HS  $\overline{\text{L}}$  m(ilia) n(um-  
 mum), ° sic ut et foris in titulo scr[iptum]¹ continetur ° in nomine  
 Eucherior(um) nepotor(um); reditum autem ° terrulae et aedificii in  
 15 refectionibus cubi[culorum] sacrorum et aedificii s(upra) s(cripti)  
 super[stites] erogare curabunt.

V 37. Ostiae. *œ* 14,166.

1 T. Flavio T. f. Pal(atina) Vero ° equiti Romano aedem fecit °  
 Vibussia L. f. Sabina mater ° quae iubet se quandone in ea aede  
 5 poni et Gn. Ost(iensem) Hermete(m) ° maritum suum; neque heres  
 meus neque heredive meor(um)² neque ° cuiquam licevit in ea aede  
 ponere neque corpus neque ossa; quod ° si quis adversus ea fecerit,  
 inferet aerario p(opuli) R(omani) HS L m. n., item rei pub(licae)  
 ° Ost(iensium) HS L m. n.; is autem qui detulerit accipere debebit  
 sum(marum) s(upra) s(criptarum) quartas. — ° (H)ypogaeu(m) et ce-  
 10 tera libertis libertab(us)q(ue) meis post(erisque) eor(um). ° Hic moni-  
 mentus exteru(m) herede(m) non sequitur, set nec donatione(m) facere.  
 ° In f(rontem) p(edes) XXVI, in a(gram) p(edes) XXXV.

V 38. Ostiae. *œ* 14,850. Dess. 8209.

1 L. Cocceius Adiutor fecit ° sibi; idem denuntiat, ne quis velit  
 ° in parte sinisteriore intrantibus neque ° commurere neq(ue) obruere  
 5 cadaver; sin autem, ° dabit rei p(ublicae) Ostiensium HS L m. n.  
 ° Delator quartas accipiet.

39. Compsae. *œ* 9,984. Dess. 8237.

In quem induxi sarcophagum ° in quem dum receptus fuerit

1) [VII Mo. ZSSSt. 16 p. 207 not. 2 adfert Hor. sat. 1,8,10 sqq. —]  
 2) Debit esse neque heredi meo heredive heredum meorum.

corpus meum, numquam ullo liceat accedere neque aperire et vexare ossa mea, neque filius neque nepotes neque de adfinitate ullus; si quis autem ausus fuerit infringere vel aperire, inferet poene nomine rei publicae C(ompsinorum) folles mille. Sane Nevia Prisca, si permanserit usque in diem finitionis suae, recipitur ibi iuxta maritum suum[m].

40. Ostiae in urnula. *Æ* 14,1872.

Quicumque violaverit sive inmutaverit, sentiat iratos semper sibi.

VII 41. Romae. *Æ* 6,4,36467. Dess. 8184.

Dis manibus. C. Tullius Hesper aram fecit sibi ubi ossa sua coiciantur. Qua si quis violaverit aut inde exemerit, opto ei, ut cum dolore corporis longo tempore vivat et cum mortuus fuerit, inferi eum non recipiant.

VII 42. Romae 6,4,29946<sup>b</sup>. Dess. 8185<sup>a</sup>.

Quisquis hoc sustulerit aut laeserit, ultimus suorum moriatur.

VII 43. Prope Burnum Dalmatiae. *Æ* 3,15016. Dess. 8248.

Sarcophagum ita defendunt, ut super avorum [su]orum corpora nullus extraneus ponat; quod si quis posuerit, det fisco auri pondo dua.

44. Romae. *Æ* 6,4,29942. Dess. 8207.

Inscriptor rogo te ut transeas hoc monumentum . . . quoniam conditi nomen in hoc monumento inscriptum fuerit, repulsam ferat neque honorem ullum unquam gerat.

#### D. De aditu ad sepulcrum.<sup>1</sup>

45. Romae. *Æ* 6,2,9404; Or. 4085. Dess. 7249.

— sibi et — uxori et libertis libertabus posterisque eorum omnibus. Taberna cum aedificio et cisterna monumento custodia cedit. Lege publica uti liceat itum, aditum, ambitum, haustum aquae, ligna sumere.

46. Romae. *Æ* 6,2,10235; Or. 4379; Dess. 8364.

— Iobacchus fecit — excipitur itus, actus, aditus, ambitus, item aquae, aeram(enta), funem, pistrini, furni, virgarum, ligni sacrificiis faciendis et cetera, quae in lege publica continentur. Hoc monumentum heredem non sequitur cet.

47. Romae. *Æ* 6,2,13823; Or. 4373. Dess. 8752.

— praecepit, ut ad it sepulchrum hortus, qui est cinctus maceria, et dieta aiuncta ianuae custodiae causa sepulchro cedat,

1) Cf. supra n. 137 v. 14; n. 138 v. 13. — 2) Est anni 149 p. C.

9 ° et itum aditum ambitum sacrifici<sup>o</sup>cique faciundi causa proximis  
 ° eius recte liceat.

48. *Romae.* *℄* 6,2,12133; *Or.* 4374. *Dess.* 8365.

15 — ° in hoc monumento itus ad[it]us ambitus libertis liberta-  
 16 busq(ue) meis omnib(us) ° pateat, heres clavem dato ad sacrificia  
 facienda quotiens quomque opus erit.

49. *Romae.* *℄* 6,3,19562; *Or.* 4392. *Dess.* 7933<sup>b</sup>.

3 L. Hostilius — ° libertis libertabusque suis ° posterisque eorum  
 fecit; ° exterae familiae aditus non datur, ° nec iure quis in hoc  
 monumento ° ollas emet.

50. *Ostiae.* *℄* 14,1473; *Or.* 45,11.

1 C. Plarius Privatus sen(ex) se vibo cessit Pla<sup>o</sup>riae Privatae  
 libertae suae — ° adcombitorium cum conditi<sup>o</sup>bum — ° — ita, ut  
 liceat ei itum aditum ° ambitum humandumve sacrificandum caussa  
 ° habere *cet.*

51. *Romae.* *℄* 6,2,10562 = *Or.* 4382. *Dess.* 8362. *Similiter* *℄* 6,3626  
 6,2,10876. 6,3,17652. 53. 6,4,26229. *Or.* 4830. 4500. 4509. 4513.

5 — ° et in eo mon(umento) ° itu(m), act(um), amb(itum), in<sup>o</sup>la-  
 t(ionem), mor(tuum) mort(uam) ° inferre<sup>1</sup>, coron(are), ° sacrific(are),  
 10 sacrific(ium)<sup>2</sup> fac(ere) ° ei, a(d) q(uem) e(a) r(es) p(ertinet) p(ertine-  
 bit), r(ecte) l(iceto) — ° fil(iae) pientissimae *cet.*

VII 52. *Prope Romam.* *℄* 6,14672; *Or.* 1175. *Dess.* 8156.

D. m. Cerelliae Fortunatae coniugi carissimae, cum qua v(ixi)  
 ann. XL s(ine) u(lla) q(uerella). ° M. Antonius Encolpus fecit sibi  
 et Antonio Athenaeo ° liberto suo karissimo et libertis libertabus-  
 que eorum ° et posteris — excepto M. Antonio Athenione, quem  
 veto ° in eo monumento aditum habere neque iter ambitum ° intro-  
 itum ullum in eo habere, neque sepulturae causa ° reliquias eius  
 posterorumque eius inferri; quod si quis ad<sup>o</sup>versus hoc quis<sup>3</sup> fecerit,  
 tunc is qui fecerit poenae nomine ° pontificibus aut antescolaris<sup>4</sup>  
 virginum HS L m(ilia) n(ummum) inferre de<sup>o</sup>bebit, ideo quia me  
 10 pos multas iniurias parentem sibi amnegaverit — ° et A. Lelio  
 Apeliti clienti karissimo, quem boluerit do[n]ationis causa sarco-  
 fa<sup>o</sup>gum eligat sibi, opter<sup>5</sup> quod in tam mana clade non me reli-  
 querit, cuius beneficia abeo *cet.*

1) *Mo. in* *℄ compendia sic solvit:* inlat(ionem) mort(ui habere) mor-  
 t(uum) inferre. — 2) sacrific(ia) *Mo. l. l.* — 3) *l. quid.* — 4) *cf. Petron.*  
*sat. 81:* antescolanus. — 5) [*VII De opter cf. Bücheler Rh. Ph. 51, p. 472.*]

tunc is qui fecerit poenae nomine ° pontificibus aut antescolaris<sup>1</sup> 9  
virginum HS L m. n. inferre de°bebit; ideo quia me pos multas 10  
iniurias parentem sibi amnegaverit *cet.*

V 53. *Ostiae.* @ 14,1636. *Dess.* 7926.

- I M. Statilius Mercuri°us fecit sibi et — ° introitum exitum 1  
omnem°que rem possidere quod mihi ° concessum est a T. Flavio 10  
Rufino, ° in parte dimidia, intransibus ° parte sinisteriore, in fronte 12  
° pedes XXXIII, in agro ped(es) XXX. 14
- II Euphrosyno ° et Hercliano ° ser(vis) C(aesaris) n(ostri) concessum 1  
° eis ab Flavio Rufino ° in monumento ° Iuniano, quod est ° iuris 4  
mei, intran°tibus parte dexte°ra, in triclinio ° in quo pari(e)te sunt 8  
° ollae ossuaria ° numero XVIII, ° et in triclia sar°cophaga n(umero) 11  
III, ° quot cessi ego<sup>2</sup> ° ambas partes et ° Statilio Mercurio ° et 15  
nominibus s(upra) s(criptis).

#### E. Cognitione de sepulcris.

54. *Romae.* @ 6,2,10675; *Or.* 4515; *Dess.* 8386.

— Aelius Dignus, ° Paccius Charito et socii ° hoc cepotaphium 2  
muro cinctum ° cum suo iure omni ex auctoritate ° et iudicio ponti- 5  
ficum possederunt.

55. *Romae.* @ 6,2963; *Or.* 4406. *Dess.* 8382. *Cf. D.* 47,12,7: lapsum  
monumentum corporibus non contactis licet reficere. *D.* 11,8,5,1: sed si reli-  
giosus locus iam factus sit, pontifices explorare debent, quatenus salva  
religione desiderio reficiendi operis medendum sit.

— petit a pont°fices, ut sibi permitterent ° reficere n(ostrium?) 4  
monumentum ° iuris sui, lib(ertis) libertabusque ° sibi et suis poste- 7  
risque ° eorum. 9

56. *Beneventi.* @ 9,1729.

— hoc vas disomum sibi et ° Felicitati suae posuit, et ° tribu- 2  
nal ex permissu pontif(icum) perfecit.

57. *Romae.* @ 6,2,12389; *Or.* 4355. *Dess.* 8388.

— in hoc monumento sive ° sepulc(ro) corp(us) per aedil(es) 9  
inferri licebit.

58. *Romae.* @ 6,1884; *Or.* 794, *emend.* 3,78; *cf. Paul. sent.*  
1,21,1. *D.* 11,7,8.44.

— abscessit Selinunte, pri. idus Angus. ° Nigro et Apro- 6

1) *Cf. Petron. sat. 81:* antescholanus. — 2) *eco traditur.*

8 niano cos.<sup>1</sup>; ° reliquiae treiectae eius ° III nonas Febr. ex permissu  
10 ° collegii pontific(um), piaculo facto, ° Catullino et Apro cos.<sup>2</sup> *cet.*

59. *Romae.* *Æ* 6,3,20683. *Dess.* 8389.

7 — isdem corporibus tralatis perm(issu) trib(unorum) pl(ebis) *cet.*

·V 60. *Ostiae.* *Æ* 14,1135. *Fragmenta quattuor eiusdem lapidis, continentia titulos tres praeter nomina pares.*

1 D(is) m(anibus). ° Ti. Iulius Ama<sup>o</sup>ranthus ob ° cessionem  
5 ° donationemq(ue) ° monumenti ex ° parte tota<sup>3</sup> ab Iun<sup>o</sup>ia Anthide  
9 et Plo<sup>o</sup>tio Herma lib(ertis) ° libertabusq(ue) et ° posterisq(ue) eor(um).

VII 61. *Æ* 10,8259. *Dess.* 8381. 'Prope Tarracinam, loco antiquo, in pilis duabus, ad ingressum ut videtur sepulcri'.

[D(is)] m(anibus) [s(acrum). C]ollegi[a]m pon[tif]icum d[er]e-  
vit:<sup>4</sup> si ea ita sunt que libelo [c]ontinentur placere per . . . re  
puela [de] q. agatu[r s]acelo.

(in pila altera) [eximere et i]ter[um ex] pra[escr]ipto [d]eponere  
et scripturam tituli at pristinam formam restituere piaculo prius  
dato operis faciendi ove atra<sup>5</sup>.

## CAPUT XII.

### 173. IUS HOSPITII ET CLIENTELAE.

*Cf. Mommsen, das röm. Gastrecht u. d. röm. Clientel, in libro: Röm. Forschungen 1,319. Antiquissimas tantum recepi tesseræ hospitales, alias v. apud Or. 3056—63. [Æ 2,1343.]*

1. *Æ* 8,68. *E lamina aenea per Borgiam ex Africa in Italiam advecta et Cortonae adservata. Primus edidit Marinius, atti de' frat. arz. (1795) 2,782. Or. 3693. Dess. 6095.*

1) *a. 117 p. C.* — 2) *a. 130 p. C.* — 3) ex parte tōta (*non tōta*) *legendum, collato loco Ulpiani Dig. 28,5,1,5: ille ex parte tota, ille ex tota . . . heres esto.* — 4) *Plin. ep. ad Trai. 61.* — 5) *Paul. sent. 1,21,4: qui corpus perpetuae sepulturae traditum vel ad tempus alicui loco commendatum nudaverit et solis radiis ostenderit, piaculum committit, atque ideo si honestior sit in insulam, si humilior in metallum dari solet.*

P. Sulpicio Quirinio, C. Valgio cos.<sup>1</sup>

senatus populusque civitatum stipendiariorum  
 pago Gurzenses<sup>2</sup> hospitium fecerunt quom L. Domitio  
 Cn. f. L. n. Ahenobarbo<sup>3</sup> procos., eumque et posteris<sup>4</sup>  
 eius sibi posterisque suis patronum coptaverunt,  
 isque eos posterosque eorum in fidem clientelam-  
 que suam recepit.

5

Faciendum coeraverunt: Ammicar Milchatonis f.,  
 Cynasyn(ensis); Boncar Azzrubalis f., Aethogursensis,  
 Muthunbal Saphonis f., Cui. Nas. Uzitensis<sup>5</sup>.

10

2. *Æ* 2,2633. *E tabula aenea, quae hodie in musei Berolinensis antiquario adservatur, a. 0,32, l. 0,20. Dess. 6101.*

M. Licinio Crasso,

L. Calpurnio Pisone cos.<sup>6</sup>

III k. Maias

gentilitas Desoncorum ex gente Zoelarum<sup>7</sup>  
 et gentilitas Tridiavorum ex gente idem  
 Zoelarum hospitium vetustum antiquom  
 renovaverunt, eique omnes alis alium in fi-  
 dem clientelamque suam suorumque libero-  
 rum posterorumque receperunt.

5

Egerunt

Arausa Blecaeni et Turaius Clouti, Docius Elaesi,  
 Magilo Clouti, Bodecius Burralli, Elaesus Clutami,  
 per Abienum Pentili magistratum Zoelarum.

10

Actum Curunda.

Glabrione et Homullo cos.<sup>8</sup> V idus Iulias  
 idem gentilitas Desoncorum et gentilitas  
 Tridiavorum in eandem clientelam, eadem  
 foedera receperunt: ex gente Avolgigorum  
 Sempronium Perpetuum Orniacum, et ex gente

15

1) *a. u. c. 742 (= 12)*. — 2) *Gorza, oppidum Africae Zeugitanae prope Uticam, Polyb. 1,74. In alia tessera (l. c. n. 69): civitas Gurzensis ex Africa.* — 3) *Avo imp. Neronis; cf. Suet. Nero 1—6. Tac. ann. 4,44. [VII Cos. a. 738 (= 16), proc. Africa a. 742 (= 12)].* — 4) *Debuit esse posterus.* — 5) *Hirt., b. Afr. 41,51: oppidum Uzitta, in Africa Byzacena.* — 6) *a. 27 p. C.* — 7) *Zoelas Plin. h. n. 3,3,28 inter Asturum populos enumerat, alio loco (19,2,10) eam civitatem Callaeciae et oceano propinquam appellat; cf. Huebn. l. c. p. 363.* — 8) *a. 152 p. C.*

Visaligorum Antonium Arquium, et ex gente  
Cabruagenigorum Flavium Frontonem Zoelas.

E gerunt

L. Domitius Silo et

L. Flavius Severus,  
Asturicae.

### CAPUT XIII.

## COLLEGIA.

#### 174. Collegium symphonicorum.

Ⓒ 6, 2, 4416. Dess. 4996. *Unus de quadringentis titulis columbarii a. 1847 prope Romam eruderati. Cf. Mo. ZGR. 15, 353 (= Ges. Schr. III p. 113).*

Dis manibus. ° Collegio symphonia<sup>o</sup>corum, qui sacris publi<sup>o</sup>cis  
5 praestu sunt<sup>1</sup>, quibus ° senatus c(oire) c(onvocari) c(ogi) permisit<sup>2</sup>  
6 e ° lege Iulia<sup>3</sup> ex auctoritate ° Aug(usti) ludorum causa.

#### 175. Collegium funeraticium Lanuvinum (a. 136).

Ⓒ 14, 2112. Dess. 7212. *E tabula marmorea, quae exstat in oppido Civita Lavigna edita a N. Ratti. atti d. acad. pont. 2, 462. Inde eam repetivit et illustravit Mo., de collegiis (1843) p. 98—116 (cf. Huschke, ZGR. 12, 207); postea lapide ipso excusso titulum correxit ZGR. 15, 357 = Ges. Schr. III p. 115; cf. Or. 6086. Est tabula duabus columnis inscripta praescriptione per utramque perscripta; capita sunt distincta.*

*Praescr.* [L. Ceionio] Commodo, Sex. Vettuleno Civica Pompeiano cos. 4  
a(nte) d(iem) v̄ idus Iun(ias).

I. ° [Lanuvi in<sup>5</sup>] templo Antinoi, in quo L. Caesennius Rufus,  
2 ° [patronu]s municipi, conventum haberi iusserat per L. Pompeium

1) Cf. Ⓒ 6, 2191; Or. 2448; Dess. 4965: Collegio tibicinum et fidicinum Romanorum, qui s. p. p. s(unt) (III p. C.). Similiter Ⓒ 6, 240 = Or. 1803, Ⓒ 6, 1054 = Grut. 269, 2. Tibicinum secessionem Tiburtinam enarrat Liv. 9, 30, 5 sq. — 2) Illustrantur haec verba loco Dig. 3, 4, 1: neque collegium neque — corpus passim omnibus habere conceditur. — collegia — certa sunt, quorum corpus senatusconsultis atque constitutionibus principum confirmatum est. *Inde passim in collegiorum titulis additur: quibus ex SC. coire permissum est vel licet, Or. 1567. 2787. 4075. 4115. 4235; in uno: quibus ex permiss(u) div(i) Pii arcam habere permiss(um) Ⓒ 5, 4428 = Or. 3913. In aliis appellantur corpora licite coeuntia, Grut. 399, 4. 331, 1. Cf. Mo., de collegiis 80. — 3) Caesaris videtur esse. Suet. Caes. 42: cuncta collegia praeter antiquitus constituta distraxit. Aug. 32: collegia praeter antiqua et 'legitima' dissolvit. — 4) a. 136. — 5) [VII municipio in ins. Mo.]*



. . . . um, q(uin)q(uennalem) cultorum Dianae et Antinoi, pollicitus 3  
est se ° [. . . d]aturum eis ex liberalitate sua HS  $\overline{XV}$  <sup>1</sup> m(ilium) n(um-  
mum) usum, die ° [natal]is Dianae, idib. Aug., HS CCCC n., et die 5  
natalis Antinoi V k. ° [Dec.], HS CCCC n., et praecepit legem ab  
ipsis constitutam sub tetra ° [stylo A]ntinoi parte interiori perscribi  
in verba infra scripta:

° [M. Antonio Hiber]o, P. Mummio Sisenna cos.<sup>2</sup> k. Ian.  
collegium salutare Dianae ° . . . et Antinoi constitutum, L. Caesen-  
nio L. f. Quir(ina) Rufo dict(atore)  $\overline{III}$  idemq(ue) patr(ono).

° ∞ Kaput ex SC. p(opuli) R(omani). ∞ 10

° Quib[us coire co]nvenire collegiumq(ue) habere liceat. Qui  
stipem menstruam conferre vo ° len[t in fune]ra, in it collegium  
coeant, neq(ue) sub specie eius collegi nisi semel in men ° se  
c[oeant co]nferendi causa, unde defuncti sepeliantur.

° [Quod fa]ust[um fe]lix salutareq(ue) sit imp. Caesari Traiano  
Hadriano Aug., totiusque ° [do]mus [Aug(ustae)], nobis [n]ostris 15  
collegioq(ue) nostro: et bene adque industrie contraxerimus, ut  
[e]xitus d[efu]nctorum honeste prosequamur, itaq(ue) bene conferendo  
universi consentire ° debemus, u[t long]o tempore inveterescere  
possimus.

Tu, qui novos in hoc collegio ° intrare vole[s, p]rius legem  
perlege et sic intra, ne postmodum queraris aut heredi tuo ° contro-  
ver[s]iam relinuas.

∞ Lex collegi. ∞

° [Plac]uit universis, ut, quisquis in hoc collegium intrare vo- 20  
luerit, dabit kapitulari nomine ° HS C n. et vi[ni] boni amphoram,  
item in menses sing(ulos) a(sses) V.<sup>3</sup>

Item placuit, ut quisquis mensib(us) ° contin[uis se]x [?] <sup>4</sup> non  
pariaverit et ei humanitus acciderit, eius ratio funeris non habe-  
bitur, ° etiamsi [test]amentum factum habuerit.

Item placuit: quisquis ex hoc corpo ° re n(ostro) pariatu[s] de-  
cesserit, eum sequentur ex arca HS CCC n(ummi), ex qua summa  
decident exe ° quiari nomine HS L n., qui ad rogos dividuntur; exe- 25  
quiae autem pedibus fungentur.

[1] XVI emendat Eck probabiliter, cum ad efficiendum redditum an-  
nuum sestertium DCCC usuris computatis quincuncibus requiratur sors ses-  
tertium XVI m. n. Th. M.] — 2) a. 133. — 3) Ita qui collegio adscriptus  
est numerat annuos asses LX sive sestertios XV, recipiuntur funeraticii  
nomine sestertii CCC. — 4) [VII Sic vel contin[uis] X' Dess.]

- 26 ° Item placuit: quisquis<sup>1</sup> a municipio ultra milliar(ium) XX decesserit et nuntiatum fuerit, eo exire debebunt ° electi ex corpore n(ostro) homines tres, qui funeris eius curam agant, et rationem populo reddere debebunt ° sine dolo m[alo]; et si quit in eis fraudis causa inventum fuerit, eis multa esto quadruplum. Quibus ° [funeraticium] eius dabitur, hoc amplius viatici nomine ultro citro sing(ulis)
- 30 HS XX n. Quodsi longius ° [a municipio su]pra mill(iarium) XX decesserit et nuntiar(i) non potuerit, tum is qui eum funeraverit testa[tor re:m tabu]lis signatis sigillis civium Romanor(um) VII, e[t] probata causa funeraticium eius, sa[tis dato ampli]us neminem petiturum, deductis commodis et exequiario, e lege collegi dari ° [sibi
- 33 *petito a co*]llegio; dolus malus abesto. Neque patrono neque patronae
- II. 1 neque d[omino] ° neque d[omi]nae neque creditori ex hoc collegio ulla petitio esto, nisi si quis testamento heres ° nomina[tu]s erit. Si quis intestatus decesserit, is arbitrio quinq(uennalis) et populi funerabitur.
- 3 ° Item placuit: q[ui]squis ex hoc collegio servus defunctus fuerit, et corpus eius a domino dominav[e] ° iniquitatae<sup>2</sup> sepulturae datum non fuerit, neque tabellas fecerit, ei funus imag[ina]rium fiet.
- 5 ° Item placuit: quisquis ex quacumque causa mortem sibi adsciveri[t], ° eius ratio funeris non habebitur.
- ° Item placuit, ut quisquis servus ex hoc collegio liber factus fuerit, is dare debebit vini ° [bo]ni amphoram.
- Item placuit: quisquis magister suo anno erit ex ordine al[bi]
- ° ad cenam faciendam et non observaverit neque fecerit, is arcae
- 10 inferet HS XXX n.; ° insequens eius dare debebit, et is eius loco restituere debebit.
- ° Ordo cenarum: VIII id. Mar. natali Caesenni . . patris; V k. Dec. nat. Ant[inoi]; ° idib. Aug. natali Dianae et collegi; XIII k. Sept. na[t. Caes]enni Silvani fratris; pr. n[onas . .] ° natali Corneliae Proculae matris; XIX k. Ian. na[tal. Caes]enni Rufi, patr(oni) munic[ipi].
- ° Magistri cenarum ex ordine albi facti qu[oc]uo ordine ho-
- 15 mines quaterni<sup>3</sup> ponere debeb[unt] ° vini boni amphoras singulas et panes a(ssium) II, qui numerus collegi fuerit, et sardas [nu]mero quattuor, strationem, caldam cum ministerio.
- ° Item placuit, ut quisquis quinquennalis in hoc collegio factus
- 18 fuerit, is a sigillis eius temporis, ° quo quinquennalis erit, immunis

1) [excidit non ТН. М.] — 2) pro iniquitate. — 3) Cf. n. 179 v. 18.

esse debet; et ei ex omnibus divisionibus partes dup[las] ° dari; 19  
 item scribae et viatori a sigillis vacantibus partes ex omni divisione  
 sesquip[las] ° dari placuit. 20

° Item placuit, ut quisquis quinquennialitatem gesserit integre,  
 ei ob honorem partes se[sequi] ° plas ex omni re dari, ut et reliqui  
 recte faciendo idem sperent.

° Item placuit: si quis quid queri aut referre volet, in con- 23  
 ventu referat, ut quieti e[t] ° hilares diebus sollempnibus epulemur

° Item placuit, ut quisquis seditionis causa de loco in alium 25  
 locum transierit, ei multa esto HS IIII n. ~ Si quis autem in  
 obprobrium alter alterius dixerit aut tu[mul] ° tuatus fuerit, ei multa  
 esto HS XII n. ~ Si quis quinquenniali inter epul[as] ° obprobrium  
 aut quit contumeliose dixerit, ei multa esto HS XX n. ~

° Item placuit, ut quinquennalis sui cuiusque temporis diebus 29  
 sollempn[ibus ture] ° et vino supplicet et ceteris officiis albatu fun- 30  
 gatur, et die[bus natalibus] ° Dianae et Antinoi oleum collegio in  
 balinio publico pon[at, antequam] ° epulentur.

#### 176. Collegium Aesculapii et Hygiae (a. 153).

Ⓔ 6,2,10234. Dess. 7213. *E tabula marmorea Romae in aedibus  
 Barberinis adseruata. Primum ed. in Sponii miscell p. 52, inde Or. 2417*

##### Lex collegi Aesculapi et Hygiae.

° Salvia C. f. Marcellina ob memoriam Fl. Apolloni proc(ura- 2  
 toris) Aug. qui fuit a pinacothecis et Capitonis Aug. l(iberti) adiu-  
 toris ° eius mariti sui optimi piissimi donum dedit collegio Ae- 3  
 sculapi et Hygiae locum aediculae cum pergula et signum marmoreum.  
 Aesculapi et solarium tectum iunctum, in ° quo populus collegi 4  
 s(upra) s(cripti) epuletur; quod est via Appia ad Martis intra milli-  
 arium I et II ab urbe euntibus parte laeva inter adfines Vibium  
 Calocaerum et populum; item ° eadem Marcellina collegio s(upra) 5  
 s(cripto) dedit donavitque HS L m(ilia) n(ummum) hominibus n(umero)  
 LX sub hac condicione, ut ne plures adlegantur, quam numerus  
 s(upra) s(criptus), et ut in locum ° defunctorum loca veniant et liberi 6  
 adlegantur, vel si quis locum suum legare volet filio vel fratri vel  
 liberto dumtaxat, ut inferat arcae n(ostrae) partem ° dimidiam fune- 7  
 ratici<sup>1</sup>; et ne eam pecuniam s(upra) s(criptam) velint in alios usus  
 convertere, sed ut ex usuris eius summae diebus infra scriptis locum

1) *De hoc capite scripserunt Mo. de colleg. 93, Hu. ZGR. 12, 185.*

- 8 confrequentarent<sup>1</sup>; ° ex reditu eius summae si quod comparaverint,  
 sportulas hominib(us) n. LX ex decreto universorum quod gestum  
 9 est in templo divorum in aede divi Titi con<sup>o</sup>ventu pleno, qui dies  
 fuit V id(us) Mart(ias) Bruttio Praesente et Iunio Rufino cos., uti  
 XIII k. Oct. die felicissimo n(atali) Antonini Aug. n(ostri) Pii  
 10 p(atris) p(atriciae) sportulas dividerent<sup>2</sup>: in ° templo divorum in aede  
 divi Titi C. Ofilio Hermeti q(uin)q(uennali) p(er)p(etuo) vel qui tunc  
 erit, X III, Aelio Zenoni patri collegi X III, Salviae Marcellinae  
 11 matri collegi X III, imm(unibus) ° sing(ulis) X II, cur(atoribus) sin-  
 g(ulis) X II, populo sing(ulis) X I. Item pl(acuit) pr(idie) non(as)  
 Nov(embres) n(atali) collegi dividerent ex reditu s(upra) s(cripto)  
 ad Martis in scholam n(ostram) praesentibus q(uin)q(uennali) X VI,  
 12 patr(i) colleg(i) X VI, ° matri collegi X VI, imm(unibus) sing(ulis)  
 X III, cur(atoribus) sing(ulis) X III, panem [a(ssium)] III; vinum  
 mensuras q(uin)q(uennali) S<sup>3</sup> VIII, patr(i) coll(egi) S VIII, im-  
 m(unibus) sing(ulis) S VI, cur(atoribus) sing(ulis) S VI, populo  
 13 sing(ulis) S III. Idem pr(idie) non. Ian. ° strenuas dividerent, sicut  
 s(upra) s(criptum) est XIII k. Oct. Item VIII k. Mart(ias) die kare  
 cognationis ad Martis eodem loco dividerent sportulas pane(m) et  
 14 vinum, sicut s(upra) s(criptum) est ° prid(ie) non. Nov. Item pr.  
 id. Mart. eodem loco cenam, quam Ofilius Hermes q(uin)q(uennalis)  
 omnibus annis dandam praesentibus promisit, vel sportulas, sicut  
 15 solitus est dare. Item ° XI k. Apr. die violari eodem loco praesen-  
 tibus dividerentur sportulae vinu pane, sicut diebus s(upra) s(criptis).  
 Item V id. Mai. die rosae eodem loco praesentib(us) dividerentur  
 16 spor<sup>o</sup>tulae vinu et pane sicut diebus s(upra) s(criptis), ea condicione  
 16 qua ° in conventu placuit universis, ut diebus s(upra) s(criptis) ii  
 qui ad epulandum non convenissent, sportulae et pane et vinu  
 17 ° eorum venirent et praesentibus divideretur, excepto eorum, qui  
 trans mare erunt vel qui perpetua valetudine detinetur.  
 18 Item P. Aelius Aug. lib(ertus) Zenon ° eidem collegio s(upra)  
 s(cripto) ob memoriam M. Ulp(ian) Aug. lib(erti) Capitonis fratris sui  
 piissimi dedit donavitque HS X m(ilia) n(nmmum), uti ex reditu  
 19 eius summae in contri<sup>o</sup>butione sportularum dividerentur. ~<sup>4</sup> Quod

---

1) nt *infra lineam additum*. — 2) *Condiciones quas Marcellina ipsa dixit, decretumque de ea re postea factum hoc loco male contaminata esse monet Mo. @E l. l.* — 3) sextariorum. — 4) *Spatium trigintu fere literarum.*

si ea pecunia omnis, quae s(upra) s(cripta) est, quam dedit donavit collegio s(upra) s(cripto) ° Salvia C. f. Marcellina et P. Aelius Aug. 20 lib(ertus) Zeno, in alios usus convertere voluerint, quam in eos usus, qui s(upra) s(cripti) s(unt), quos ordo collegi n(ostri) decrevit, et uti ° haec omnia, q(uae) s(upra) s(cripta) s(unt), suis diebus ut ita 21 fiant dividantque, quod si adversus ea quid fecerint sive quid ita non fecerint, tunc q(uin)q(uennalis) vel curatores eiusdem collegi, 22 qui tunc erunt, si adversus ea quid fecerint, q(uin)q(uennalis) et curatores s(upra) s(cripti) uti poenae nomine arcae n(ostrae) inferant HS XX m. n. 1

° Hoc decretum ordini n(ostro) placuit in conventu pleno, quod 23 gestum est in templo divorum in aede divi Titi, V̄ id. Mart., G. Bruttio Prae\_sente A. Iunio Rufino cos., q(uin)q(uennali) C. Ofilio 24 Hermete, curatorib(us) P. Aelio Aug. lib(erto) Onesimo et C. Salvio Seleuco.

177. Collegium funeraticium Alburnense (a. 167).

☞ 3, 2, 924. Dess. 7215<sup>a</sup>. E tript. Transsilv. integro; v. supra p. 328 in exordio item Mo. de coll. 94. Hu. ZGR. 12, 173.

Descriptum et recognitum factum ex libello, qui propositus erat Alb(urno) maiori ad statione<sup>2</sup> Resculi, in quo scriptum erat id quod i(nfra) s(criptum) est:

Artemidorus Apolloni, magister collegi Iovis Cerneni, et Valerius Niconis et Offas Menofili questores collegi eiusdem posito hoc libello publice testantur:

Ex collegio<sup>3</sup> s. s.<sup>4</sup>, ubi erant ho[m(ines)] LIIII, ex eis non plus remasisse ad Alb.<sup>5</sup>, quam quot h.<sup>6</sup> XVII; Iulium Iuli quoque, commagistrum snum, ex die magisteri sui non accessisse ad Alburnum, neq(ue) in collegio; seque eis, qui pre- 10 sentes fuerunt, rationem reddidisse, et si quit eorum (h)abuerat, reddidisset sive funeribus,

II. et cautionem suam, in qua eis caverat, recepisset; modoque autem neque funeraticis sufficerent neque loculum (h)aberet, neque quisquam tam magno 15 tempore diebus, quibus legi continetur, convenire

1) 'Haec quoque perturbata sunt a scriptore parum perito'. Mo. l. l. — 2) Ext. stationem. — 3) Ext. collegis. — 4) s(upra) s(cripto). — 5) Ext. remasisse Albur(ni). — 6) h(omines).

- 17 voluerint aut conferre funeraticia sive munera.  
Seque i[d]circo per hunc libellum publice testantur,  
ut, si quis defunctus fuerit, ne putet se colle-  
20 gium abere aut ab eis aliquem petiti-  
onem funeris (h)abiturum.

Propositus Alb(urno) maiori, V idus Febr. imp. L. Aur(elio) Vero III  
et Quadrato cos.

Act(um) Alb(urno) maiori.

178. Collegium aquae (Saec. I p. C.).

② 6,2,10298. *Ex inscriptionibus a card. F. Barberini saec. XVII collectis ed. Marinus, Arvali (1795) 1,70; inde Dirksen, Beitr. (1825) p. 216, Haub. 177; denuo collato apographo Rudorff, ZGR. 15,203, cui quaedam adiecit Mo. ibid. p. 345 (= Ges. Schr. III p. 108); novissime Hu., Multa 533. Quo loco prostiterit, ignoratur. Prima postremaque desunt et tota pars laeva, quam coniectura supplere conati sunt Rud. et Hu.; supplementa a me recepta Mo. sunt, cuius cf. excursus infra adiectum. Numeri uncis inclusi capita a Mo. distincta indicant.*

. . . [mult]a esto a(ssium) D.

- 2 (1.) ° [Cui magisteriu]m ex h(ac) l(ege) capere gerere licebit,  
3 s[i is magister ° factus erit, ei, nisi luci pal]am in conlegio aquae  
4 intra paticabulum, quo die mag(isterio) ° [abibit, iuraverit se hoc con-  
legium re]mq<sup>1</sup> hoiusce conlegi, quod quidquid penus sese venit,  
5 ° [recte administravisse, neque se adversus h.] l. fecisse scientem  
6 d(olo) m(alo) in suo magisterio, suosque prohibuisse, ° [quominus ad-  
versus h. l. facerent, quod eius sat]is sit, a(ssium) D multa esto. ∞  
7 (2.) ° [Qui magister ita non iuraverit, is deinde ma]g(ister)  
8 ni<sup>2</sup> esto nive suffragium inito; si quis adversus ea faxit, multa  
° [esto a(ssium) C. Ei, qui excusabitur, necesse sibi esse, i]re pere-  
9 gre longius p. CXX. reip. et litis<sup>3</sup> causa, magistrorum ° [de ea re  
iudicium esto. Qui ita post tempus excusabitur, ei multa] esto  
10 a(ssium) L. Idcirco nihilominus deieratio esto apud magistros ° [ita  
uti s(upra) s(criptum) e(st): si non deieraverit ita,] uti s(upra)  
s(criptum) e(st), assium C multa esto.  
11 (3.) ° [Nuntius, per quem quis ita se excusavit, tempore ius]to  
12 si non denuntiarit, ipsius multam suffero, ° [aut cum eo tantae pe-  
cuniae, quantae quis ita multatus erit, ex hac] lege actio esto.

1) . . . m. qui. — 2) nl. — 3) Ita Hu. pro: rei peritis.

(4.) ° [*Magister si cui fulloni ex h. l. multam dicere volet*], 13  
liceto, si semel si saepius volet; dictio esto a(ssis) I.

(5.) ° [*Pro conlegio ni quis fulloniam fecisse*] nive cretulentum 14  
exegisse velit, nisi in duabus lacunis p(opuli) R(omani) ius emet  
° [*qui contra fecerit, adversus eum qui volet rem conlegii*] gerere, 15  
liceto, magistrisve denuntiamino in biduo continuo; ni nuntiar(it)  
° [*ei, qui quem impedierit qui ad fonte*]m venerit, multa a(ssium) 16  
V esto.

(6.) ° [*In eum, qui contra h. l. fulloniam fecerit cretulentumque* 17  
*exeg*]erit, ex h. l. magister magistrive iudicium danto. Qui ni iura-  
verit<sup>1</sup> ° [*paratum se esse excipere iudicium praeto*]ris, recuperatorem 15  
unum communem adeunto simulque iuranto: ° [*se non calumniae 19*  
*causa fecisse facturumve esse*]. Ni ita iurassit, multa esto a(ssium) D.

(7.) ° [*Quem magister ex h. l. iudicare iusserit, is ni*] iudicassit 20  
ita uti s(upra) s(criptum) e(st), multa esto recuperatore uno quot-  
que [*in consilio ei erunt in singulos a(ssium) V*].

(8.) ° [*Praeterquam si cui non liquebit, qua de re mag. fac*]ito 21  
uti iuret, isque sibi testium causa esse dicet magis quam ° [*iuris 22*  
*rem dubiam, qui s. s. s. ex magistrorum edictis perpe*]tuis rem iu-  
dicanto; ni ita iudicarint, ita multa esto recuper(atore) [*uno quotque*  
*ei in consilio erunt, uti s. s. e.*]

(9.) ° [*Praeterquam si qui iuraverit corporis vitium sibi im-* 23  
*pedimen*]to esse, ita gnatum esse, ni iudicassit, a(ssium)  $\bar{v}$  multa  
esto. Id ° [*vitium si . . . , multa*] esto a(ssium)  $\bar{v}$   $\curvearrowright$ . 24

Excursus Mommseni. Capitis primi argumentum evidenter apparet  
agitur nimirum de iure iurando magistratus abeuntis, quod imitatur eiurationem  
publicam (*Staatsrecht I<sup>3</sup>, 625 n. 4*). Locutio 'quod quidquid penus sese venit', ut  
quidquid relativa vi careat, cum formula quoquo modo similiter passim usur-  
petur, et ipsa admitti poterit (*cf. Lachm. ad Lucr. p. 286. Madvig de fin. p. 645*).  
*Huschiana* restitutio ut in aliis peccat, ita concinnitatem enuntiat, quod unum  
est omnino, perperam solvit. *Paticabulum* vocabulum hoc solo loco repertum  
fortasse significat locum qui patet, ut latibulum eum quo latemus, nam pati-  
care a patendo derivari potuit sicut morsicare a mordendo. — Capite secundo  
quo *Hu.* credit caveri, cur quis magister creari nequeat, nec per se recte ex  
cogitatum est (nam ab eiuratione ita reicimur ad comitia. i. e. a calce ad caput  
et omnino eo refutatur, quod v. 9 deierationis vocabulum legitur, ut certum sit  
totum hoc caput et ipsum ad eiurationem spectare. Etiam quae sequuntur apud  
*Hu.* multa continent parum apta, ut illud *profectus pereger*, quod tam est La-  
tinum quam futurum paullo ante ab *Hu.* restitutum abiet, et quod sequitur

1) *Tab. qui iniuraverit.*

*longius pedum centum milia*, quasi pro passu etiam pes in eiusmodi mensura locum obtineat, et *centum milia* quasi notari possint ab hac aetate abhorrentibus notis C. M., quas temere substituit plane sanae lectioni CXX, i. e. *centum et viginti milia*, ut certissimae quaeque numerorum notarumque leges eadem qua grammaticae ruina pereant. Sed satis sit de istis. Mihi videtur tractatus de eiuratione ita continuari, ut primum qui eiurationem omiserit, praeter multam honore et suffragio deinceps careat, multa quoque contra eam legem facienti adiecta, deinde pergatur ad excusationem eiurationis et iudicium de excusatione ea instituendum. Quod reposui, ut nequaquam certum est, ita opinor per se probabile; nempe iudicium penes magistros esse, excusationem autem admitti magistri, qui quo die magisterio ei abeundum sit, rei publicae aut litis causa consistat in loco dierum sex plurimumve itinere ab urbe Roma remoto; eum, qui non ante diem eiurationis excusationem adleget, multam, exiguam tamen assium L, sufferre debere; denique ab eiuratione recte excusatum nihilo minus quo tempore poterit eiurare oportere, ut multa quoque, quamquam non gravissima, non eiuranti ita imponatur. Quae emendatio mihi admittenda fuit, ut haec ita ordinarentur, REIP. ET. LITIS pro REIPERITIS, ea *Huschkio* accepta ferenda est. — Capite tertio quod posui, simplicitate opinor praestat invento *Huschkiano* et recte aptatur prioribus. Nempe absens si per alium se excusavit neque is iusto tempore nuntiavit, multa quidem eadem est, sed multam eam aut nuntius statim inferat necesse est, aut eam, si magister solvit, a nuntio repetere potest. Pro *tantae pecuniae* cui magis placebit, quod *Hu.* posuit, *dupla pecunia*, ei non contra dico. — Capitis quarti sententiam recte opinor perspexit *Rudorffius*: scilicet ut praeter multas ex lege descendentes maiores praetori publico populi Romani permissum est civi cuivis multam dicere quam vocant maximam, id est non maiorem assium  $\overline{\text{III}}\text{XX}$  (*Staatsrecht* 1<sup>3</sup>, 158—160), ita magistro collegii fullonum simile ius adversus fullones tribuitur, modo asses singulos singulae multae ne excedunt. — Capite quinto ante omnia ineptum illud PRIUS ita tollendum est, ut substituat iusta interpunctione P- R- IUS. Quo posito probabiliter inde efficietur in collegium hoc eum admissum esse, qui duas lacunas, id est fontes publicos populi Romani utendos sibi ab eo comparasset, vectigal inde aerario solvens; ei conditioni qui satis fecisset, ius fuisse fulloniae exercendae exigendaeque pecuniae pro creta, id est opinor pro usu fontis ad lavanda et perpolianda vestimenta. Sequuntur cauta de eo qui conditione illa non impleta pro fullone se gerat. Primum eum qui vult manu impedire potest, sed ut denuntiet eum magistris (*denuntiamino* = *denuntiator*) intra biduum quod sequitur; nuntiationem si omiserit, multa ei imponitur, sed, ut consentaneum est, perparva. — Sequitur capite sexto iudicium contra eum qui sic ut diximus denuntiatus est vel deprehensus. Quae ibi posui, posse eum revocare ad iudicium praetoris eaque fori declinatione iureiurando firmata liberari a magistris; id autem qui non faciat, una cum actore rem collegii gerente ad exemplum actionis popularis ad recuperatorem unum adire; utrumque autem calumniam iurare oportere multa non iuranti proposita, ea ut non omnia certa sunt, ita non habent opinor in rebus verbisve quod offendant. — Caput septimum aperte vertitur in quaestione, quomodo iudex ex hac lege factus cogi possit iudicium reddere; sed pleraque incerta sunt. In principio in universum videtur perscriptum fuisse, recuperatorem illum unum quique ei in



consilio essent (ita enim suppleo propter pluralem v. 22 'iudicanto' et 'iudicant'), ni iudicarent, multam sufferre oportere; restitui ita, ut inter v. 20 et 21 interposuerim non perscriptum in parte nobis servata. — Sequuntur cap. octavo et nono exceptiones, quarum primam *Hu.* vidit agere de iis, qui sibi non liquere iurent. Secunda ni fallor eos complectitur, quibus morbus causave sontica est. Edicta perpetua horum magistrorum si qui non probabant, quidvis aliud substituant; nec magis nego mire omnino vitium corporis quocum natus sis, nominari v. 24. Sed manum de tabula, ne ut fit in talibus a certis ad probabilia, a probabilibus ad lusus perveniatur. — Ad aetatemquod attinet, lexante Tiberium scripta est, cum *conlegium*, non *collegium* in ea scribatur (v *Ephem. epigr.* 1, 79).

## 179. Collegium militum (a. 203).

⊕ 8,2557. *Templo Aesculapii inscriptum, cuius parietinae adhuc Lambaese in Numidia exstant. Ed. Renier, inscr. rom. de l'Algérie (1858) p. 15 n. 70. Inde Henzen, Or. 3,517 n. 7420 a<sup>vv</sup>. Cohn, röm. Vereinsr. 129. Postremus Wilmanns ⊕ l. c. Explicatio compendiorum valde dubia; recepi in Corpore propositam. [VII Similem legem coll. tubicinum ed. Cagnat, Klio 7, 1907, p. 183 sq.].*

Pro felicitate et inco<sup>2</sup>lunitatem saeculi do- 1  
minorum n. n. Auggg.<sup>1</sup> ° L. Sep(timii) Severi Pii Pertinacis 3  
Aug. et M. Aureli Antonini ° Aug. [Part. Brit. Germ. 5  
Max.]<sup>2</sup> Aug. et Iuliae Aug. ° matri Aug. [n(ostri)<sup>2</sup>] et castr(orum) 7  
[et senatus et patriae<sup>2</sup>], ° Antonini Aug. nostri [invicti<sup>2</sup>]. 9  
Cor(nicines) leg(ionis)<sup>3</sup> III Aug(ustae) p(iae) v(indicis): 11  
Clodius Secundus opt(io): C. Iulius Felix (et XXXIV alii). 12  
Scamnari n(omine)<sup>4</sup> dabunt col(legae) qui fac(ti) fuer(int). 30  
X DCCL. Si qui d(e) col(legis) tram(are) prof(iscetur), cum  
pr. s., acc. viat. pro. m.<sup>5</sup> X CC. eq. a. r. D<sup>6</sup>.  
Item<sup>7</sup> vetranis anularium<sup>8</sup> nom(ine) X D.  
Item si qui ex coll(egio) amplio(re) grad(u) prof.,<sup>9</sup> accip(iet) X D.  
Item si qui obitum naturae red., acc. her. ips.<sup>10</sup> sive proc(urator) X D. 35  
Item, quod abom.<sup>11</sup>, si q(ui) locu(m) suum<sup>12</sup> amis., accipiet X CCL.

1) tertium G. *erasum*. — 2) *Erasmus*: l. 6 et L. Septimi Getae Caes(aris) ~, l. 8 duorum, l. 9 Fulviae Plautillae Aug(ustae), l. 10 coniugis. — 3) Cf. *D* 47,22,1: ne — milites collegia in castris habeant. — 4) *i. e. pro introitu pro sedendo in scamnis collegii*. — 5) pr(omotus) s(it), acc(ipiet) viat(icum) pro(cessus) m(iles)? *Interpretatio incerta est. [VII Iam Cagnat l. c. p. 187 et in collegio tubicinum et hoc loco non prs. sed per s. legit.]*. — 6) cq(ues) a(utem) X d(abit)? — 7) itim. — 8) Cf. ⊕ 8,2554: (°)v eter(ani) quoque missi accipiant kal. Ian. anularium, singuli HS VI mil. n., (°) quae anularia sua die quaestor sine dilatione adnumerare curabit; *ibidem* n. 2553: (°) anulari n(omine) sing(uli) accipiant] cet. Cf. *Or. 6790. Cohn p. 133*. — 9) prof(iscetur). — 10) red(diderit), acc(ipiet) her(es) ips(ius). — 11) abom(inamur). — 12) sun.

37 *Item*<sup>1</sup>, qui arc(a) solut(i) sunt, et si quis de tironib(us) ab hac die satis arcae fec(erit), accipiet quitquit debet(ur).

Lex fact(a) XI kal. Sep.

[Plautiano]<sup>2</sup> II et [Geta]<sup>3</sup> II cos. (*Sequuntur nomina quattuor*).

V 180. Collegium Silvani.

Ⓒ 10, 444; Or. 6085. *E lapide magno in valle Silari fluvii superiore a. 1834 reperto.*

Silvano sacrum voto<sup>o</sup> suscepto pro salute Domitian[i]<sup>o</sup> Aug(usti) n(ostri).

4 L. Domitius Phaon ad cultum<sup>o</sup> tutelamque et sacr(i)ficia in  
5 omne<sup>o</sup> tempus posteru(m) iis, qui in collegio<sup>o</sup> Silvani hodie essent  
quique postea<sup>o</sup> subissent, fundum Iunianum et<sup>o</sup> Lollianum et Per-  
10 cennianum et<sup>o</sup> Statuleianum suos cum suis villis<sup>o</sup> finibusque attri-  
buit, sanxitque uti<sup>o</sup> ex reditu eorum fundoru(m), q(ui) s(upra)  
s(cripti) s(unt), k. Ianu(ariis),<sup>o</sup> III idus Febr(uarias) Domitiae  
Aug(usti) n(ostri) natale, et<sup>o</sup> V k. Iulias dedicatione Silvani, et  
15 XII k.<sup>o</sup> Iulias rosalibus, et IX k. Novembr. natal(e)<sup>o</sup> Domitiani  
Aug(usti) n(ostri), sacrum in re praesenti<sup>o</sup> fieret, convenirentque ii  
qui in<sup>o</sup> collegio essent ad epulandum cura<sup>o</sup>ntibus sui cuiusque anni  
20 magistris. Huic<sup>o</sup> rei dolum malum afuturum quominus<sup>o</sup> ea quae  
supr(a) scripta sunt fiant,<sup>o</sup> manifestum est, cum pro salute optum[i]<sup>o</sup>  
<sup>o</sup> principis et domini i(nfra) s(cripti)<sup>4</sup> fundi consecrat[i]<sup>o</sup> sint dies-  
que sacrificiorum compre<sup>o</sup>hensi. Praet[e]rea locus, sive ea pars  
25 <sup>o</sup> agri<sup>5</sup> silvaequ[e] est, in vivario, quae cippis<sup>o</sup> positis circa Silva-  
num determinata<sup>o</sup> est, Silvano cedet, et via aditus ad Silvanu(m)  
<sup>o</sup> per fundum Q(u)aesicianum omnibus patebit.<sup>o</sup> Lignis quoque et  
30 ex fundo Galliciano<sup>o</sup> et aqua sacrifici causa et de vivario<sup>o</sup> promiss-  
cuae licebit uti.

33 Haec sic dari<sup>o</sup> fieri praestari sine dolo malo iussit<sup>o</sup> permisit-  
que [L.] Domitius Phaon<sup>o</sup> cuius omnis<sup>6</sup> locus fuit.

1) eistm lapis. — 2) erasum. — 3) errore erasum nomen Getae consulis, fratris imp. Severi. — 4) [Respicitur fortasse ad fundorum indicem ipsi cautioni subiunctum hic ita omissum, ut exordio nomina breviter inserantur. Th. M.] — 5) agpi. — 6) omnes.

## VI 181. Collegium eborariorum (Aetatis Hadrianae).

⊕ VI, 4,33885. Dess. 7214. E tabula marmorea, rep. a. 1887 Traste vere, ass. Romae. Desideratur pars sinistra. Descr. Borsari (et ed. bull. della comm. arch. comunale di Roma 1887 p. 3), et Huelsen, unde rep. Gradenwitz Z.S.St. 11,72; deinde iterum legit Huelsen et ed. Bull. dell' istituto arch. Germ. 1890 p. 287, cuius novam lectionem dedit etiam Z.S.St. 12,138. — Posteriorem tabulam hanc nostram fuisse cum ex praescriptione tum ex eo colligitur, quod lex collegii ab eis quae v. 4 sq. habemus, initium capere non potuit. — Suppl. sunt Mo., Hirschfeld, Huelsen.

° . . . . Iulius] Aelianus ius scholae tetrastyli ° . . . . Aug. quo 1  
conveniretur a negotiantibus ° . . . . eboraris dedit. ~ 3

° [Item] placere, ut si alius quam negotiator eborarius aut 4  
citriarius [p]er ° [fr]audem curatorum in hoc collegium adlectus 5  
esset, uti curatores eius ° [cau]sa ex albo raderentur ab ordine. 6  
Debebunt utique curatores de eo ° [que]m adlecturi fuerint, ad quin- 7  
q(uennalem) referre. ~

° [Placere] item uti k(alendis) Ian(uariis) strenuam (denarii 8  
quinque) ex arca n(ostra) a curatoribus n(umero) (quattuor) sui cuius-  
q(ue) ° [anni et m]ustacium et palma et carica et pir[a] osch [da- 9  
rentur. Item VIII [Ikal.] Febr. ° [natali Ha]driani Aug(usti) sportulae 10  
darentur X V, et a curatorib(us) praestari pl[a]c(uit) ° [pan. et] 11  
vin[um et] caldam passive iis, qui ad tetrastylum epulati fuerint.  
° [Item . . . . natali I]uli Aeliani sportulae ex arca darentur (denarii 12  
tres) et a cur(atoribus) ° [pan. et vinum et caldam pas]sive praestari 13  
placuit iis qui ad tetrastylum epulati ° [fuerin]. Item . . . . . 14  
natali I]uli Flacci filii sportulae ex arc(a) darentur (denarii tres)  
et a curatorib(us) ° [panem et vinum et caldam passiv]e praestari 15  
placuit iis qui ad tetrastylum epulati fuerint. ° [Item uti] sport(ulae) 16  
ex arc(a) darentur X III pan. et vin. et cald(a) passive iis ° [qui 17  
ad tetrastylum epulati f]uerint. Item placere ut cena rec(ta) 1 III  
Idus Aug. die imperi ° [Hadriani Aug . . . . .] . . . sportul(ae) 18  
darentur a curat(oribus) n(umero) IV<sup>2</sup> sui cuiusq(ue) anni. ° [Item 19  
placere . . . . .] . . . a X . . . omnibus annis divideretur.  
Item ° [curatores quaterni omnibus]<sup>2</sup> annis fierent ex albo per 20  
ordinem. Item placere ° [. . . . .] t sui anni commoda cuncta acci- 21  
perent. ~

1) Cf. Marquardt, Privatleben p. 208. 210. — 2) Mo. ex v. v. 8.18 et restituit v. 20 et interpretatus est coll. Lanuv. (n. 173) II, 14.

22 ° [*Singulis annis k . . . . . quod supere*]sset in arca corporis,  
 23 curatores dividerent aequis ° [*portionibus aut si quid tardius*] in-  
 24 ferrent centesim(is) datis a curatorib(us) sing(ulis) ° [*mensibus . . . . .*]  
 25 Item placere uti adlect[*i om*]ne eod(em) anno praestarent ° [*et pariter*  
 26 *sumpt*]us ab utrisq(ue) erogentur . . . . . Item placere uti ° [*quis-*  
*quis adlectus e*]sset, inferret arcae (denarios) . . . . .

## 182. Institutiones duae in Augustales collatae.

1. *CE 14, 431 Ostiae; principium deficit.*

1 . . . . . HS . L m . n . arcae eorum<sup>1</sup> [*intulit*] ° excepta stipu-  
 3 latione, ut ex usuris . . m II<sup>2</sup> s(ummae) s(upra) <*s(criptae)*> ° quod-  
 4 annis idibus Iunis natali suo in [*c*]onventu inter praesentes hora  
 5 II ° usque ad asse dividatur, deducta oratione statuae HS C n(ummis).  
 5 Quodsi ita ° factum non erit, tunc ea HS. L m . n . dari rei p(ubli-  
 cae) Ostiens(ium) sub eadem condicionem stipulatus est *cet*.

2. *CE 14, 367 Dess. 6164. Ostiae.*

10 ° . . . excepta stipulatione [*ut*] ex usuris ° semissibus et m . II<sup>2</sup>  
 12 s(ummae) s(upra) s(criptae) quodannis idib(us) Martis ° natali suo  
 13 inter praesentes hora II usque ° ad asse dividatur, deducta orna-  
 14 tionee statue, ° et familiae Augustal(ium) Hs C n.: quotsi ita  
 15 ° factum non erit, tunc ea HS XL m . n . ° dari rei p. Ost. sub eadem  
 17 condicione ° qua s(upra) s(criptum) est.

## VII 183. Statua a collegio propter largitionem erecta (saec. IV p. Chr.).

*Dess. 8376. E tab. aenea rep. a. 1903 in foro veteris Praenestis. Ediderunt Gatti, Notizie degli scavi 1903 p. 575 sqq.; deinde Cuq, Nouvelle revue historique 28, p. 265 sqq. — Titulus positus est in basi statuae erectae a collegiis Praenestinis in honorem adolescentis donatoris, qui decedens a patre impetraverat, uti collegiis fundum proprium daret et traderet, hortos pretio V milium follium compararet, iisdem collegiis daret. Nam quod G. Gatti et Cuq editoribus placet, hortos collegiis pretio vilioribus reddendos offerri, mihi non probatur; praesertim cum non 'eis' sed 'sibi' possessio comparanda dicatur.*

Ar]lenii.<sup>3</sup>

1) Scilicet Augustalium Ostiensium. — 2) Haec non intelleguntur, sed simillima inter se sunt 1,2 et 2,10. — 3) 'Hoc scriptum in plintho basis'. Dess.

P. Aelius Apollinaris Arlenius, natus die  
 IIII kal., nob(ilissimus), honeste vita moribus adque  
 litteris educatus, cum die VIII kal. Iulias,  
 agens annum octavum decimum, caelo  
 desideratus corporeo carcere libera- 5  
 retur, petit adque impetravit a Publio  
 A[el]io Apollinare v(iro) p(erfectissimo) patre suo<sup>1</sup>, actore cau-  
 sarum, preside provinciae Corsicae, prae-  
 fecto vigilibus, uti fundum, q(ui) 'ad duas Casas'  
 con[f]inium territorio Praenestinum, 10  
 daret ac traderet collegiis Praenesti-  
 [nae] civitatis ea condicione, ut isdem vel  
 lique<sup>2</sup> in eorum iura corpusque successerit  
 [a]balienandi quocumque pacto potestas  
 non esset<sup>3</sup> sed ex ipsius fundi fructibus con- 15  
 [v]ivia bis annua diebus supra scriptis exhi-  
 berentur; et quo auctior esset eiusdem  
 voluntas, petit a supradicto patre suo  
 ut quinque milibus follium<sup>4</sup> horti sibe<sup>5</sup>  
 possessio compararetur quae eorum 20  
 iuri adque corpori cum supradicta  
 condicione traderetur. Adque ita ob c  
 causa⟨s⟩ s. s.<sup>6</sup> in fundum s. s.<sup>6</sup> et hortos comparatos  
 supra dicto modo pecuniae  
 omnes collegiati inducti sunt. Prop- 25  
 ter quod veneficium<sup>7</sup> collegiati omnes  
 statuum eidem togatam  
 in foro conlocarunt.<sup>8</sup>

## CAPUT XIV.

## CAUSAE FORENSES.

184. Sententia Minuciorum (a. u. c. 637 = 117).

② 1,199 [1,584] = 5,7749. Ri. tab. 20. Dess. 5946. E tabula ahenea, a. 0,37, l. 0,47, a. 1506 prope Genuam reperta, hodie ibidem in curia adservata.

1) Cf. codicillos n. 102. — 2) Aut isdem quique aut isdem vel quicumque requiritur. — 3) Cf. 121, 22. 23. — 4) = HS. — 5) i. e. sibi. — 6) s(supra) s(cript. .). — 7) i. e. beneficium. — 8) Cf. modum 121, 21.

*Capita distincta non sunt, nisi quod v. 37 vocis prata littera P in marginem prominēt. De editionibus prioribus v. ②. Adde Rudorffium commentationem suam a. 1861 repetisse in: ZRG. 1,168 (cf. ib. 2,473 et Rh. Mus. 18,452). [VII Poggi, Atti della societa Ligure di storia patria, 30]. Genuatium civitas libera vicos castellaque vicina ita regebat, ut si quae cum illis exoriebantur lites, arbitri petendi essent a senatu Romani. Dati ita a. 637 Q. et M. Minucii Rufi fratres, nepotes fortasse eius Minucii qui Ligures a. 557 subegerat, Genuam profecti controversiam composuerunt et agros terminaverunt sententia Romae data coram utriusque partis legatis.*

- 1 Q. M. Minucieis Q. F. Rufeis <sup>1</sup> de controversiis inter <sup>o</sup> Genuateis et Veituros in re praesente cognoverunt, et coram <sup>2</sup> inter eos  
 3 controversias composeiverunt, <sup>o</sup> et qua lege agrum possiderent et  
 4 qua fineis fierent, dixserunt. Eos fineis facere terminosque statui  
 5 <sup>o</sup> Decemb(ribus) L. Caecilio Q. f., Q. Muucio Q. f. cos.:

Qua ager privatus casteli Vituriorum est, quem agrum eos  
 6 vendere heredemque <sup>o</sup> sequi licet, is ager vectigal. nei siet. ~

- Langatium fineis agri privati: Ab rivo infimo, qui oritur ab  
 7 fontei in Mannicelo ad fluvium <sup>o</sup> Edem; ibi terminus stat. *cet.* Inde  
 8 flivio Lemuri susum usque ad rivom Comberane(am). <sup>o</sup> Inde *cet.*<sup>3</sup> <sup>o</sup>  
 13 Agri poplici quod Langenses possident hisce finis videntur esse.  
 14 Ubi confluent <sup>o</sup> Edus et Procobera, ibei terminus stat. Inde Ede  
 15 flivio sursuorsum in montem Lemurino infumo; ibei terminus <sup>o</sup> stat.  
 Inde sursum vorsum iugo recto monte Lemurino: ibei termin(u)s  
 stat. Inde *cet.*<sup>3</sup> <sup>o</sup>

- 24 Quem agrum poplicum <sup>o</sup> iudicamus esse, eum agrum castelanos  
 Langenses Veituros po[si]dere fruique videtur oportere. Pro eo  
 25 agro vectigal Langenses <sup>o</sup> Veituris in poplicum Genuam dent in  
 26 pequniam non dabunt neque satis <sup>o</sup> facient arbitratuu Genuatium,  
 quod per Genuenses mo[r]a non fiat, quo setius eam pequniam aci-  
 27 piant: tum quod in eo agro <sup>o</sup> natum erit frumenti partem vicen-  
 28 debento <sup>o</sup> in annos singulos.

1) i. e. Q. et M. Minucii, Q. filii, Rufi. Nam eis antiqua forma est nom. plur., vide supra p. 165 n. 4. — 2) D. 4, 8, 27, 4. — 3) Finium descriptionem reliquam omisi. — 4) Nummus illa aetate in Gallia Cisalpina vulgaris; victoriati quattuor idem valent quod denarii tres; cf. Mo., Münzwesen p. 389 et notam ad Fest. v. sesterti.

Quei intra eos finis agrum posedet Genuas aut Viturios, qui eorum poseideit k. Sextil(ibus) L. Caecilio ° Q. Muucio cos., eos ita 29 possidere colereque liceat. Eis<sup>1</sup> qui possidebunt, vectigal Langensibus pro portione dent ita uti ceteri ° Langenses, qui eorum in eo 30 agro agrum possidebunt fruenturque. Praeter ea in eo agro ni quis possideto nisi de maiore parte ° Langensium Veituriarum sententia, 31 dum ne alium intro mitat nisi Genuatem aut Veiturium colendi causa. Quei eorum ° de maiore parte Langensium Veiturium sen- 32 tentia ita non parebit, is eum agrum nei habeto nive fruimino.

Quei ° ager compascuos erit, in eo agro quo minus pecus [p]ascere 33 Genuates Veiturosque liceat ita utei in cetero agro ° Genuati com- 34 pascuo, ni quis prohibeto, nive quis vim facito, neive prohibeto quo minus ex eo agro ligna materiamque ° sumant utanturque. 35

Vectigal anni primi k. Ianuaris secundis Veturis Langenses in poplicum Genuam dare ° debent. Quod ante k. Ianuar. primas 36 Langenses fructi sunt eruntque, vectigal invitei dare nei debent. ~

° Prata quae fuerunt proxuma faenisicei C. Caecilio Q. Muucio 37 cos. in agro poplico, quem Viturios Langenses ° possident et quem 38 Odiates et quem Dectunines et quem Cavaturineis et quem Mentovines possident, ea prata, ° invitibus Langensibus et Odiatibus et Dectunine- 39 bus et Cavaturines et Mentovines, quem quisque eorum agrum ° possidebit, inviteis eis ni quis sicut nive pascat nive fruatur. Sei 40 Langenses aut Odiates aut Dectunines aut Cavaturines ° aut Mento- 41 vines malent in eo agro alia prata inmittere defendere sicare, id uti facere liceat, dum ne amplioem ° modum pratorum habeant, 42 quam proxuma aestate habuerunt fructique sunt. ~

Vituries, qui controversias ° Genuensium ob iniurias iudicati 43 aut damnati<sup>2</sup> sunt, sei quis in vinculeis ob eas res est, eos omneis ° solvei mittei leiber(are)ique Genuenses<sup>3</sup> videtur oportere ante 44 eidus Sextilis primas.

Sei quoi de ea re ° iniquom videbitur esse, ad nos adeant 45 primo quoque die et ab omnibus controversis et hono. publ. li.<sup>4</sup>

° Leg(ati) Moco Meticanio Meticoni f., Plaucus Peliani(o) Pe- 46 lioni f.

1) eus. — 2) [VII Cf. Gai. IV 21: quod tu mihi iudicatus sive damnatus es.] — 3) [VII Genuenses del?] — 4) Ita Ri. tabula; Or. conicit: et one(ribus) publ(icis) li(beri) <sint>. At neque onerum publicorum mentio apta videtur et scribendum erat popl.; requiritur fere: et ab omnibus controversis abstineant.

## 185. Sententia arbitri ex compromisso (Saec. I p. C.).

Ⓔ 9,2827. Dess. 5982. *E lapide in agro Histoniensi ad litus maris Hadriatici reperto, edito a Mo., Stadtrechte p. 484 (= Ges. Schr. I p. 374).*

1 C. Helvidius Priscus, arbiter ° ex compromisso inter Q. ° Tillium  
 4 Eryllum, procurato<sup>o</sup>rem Tilli Sassi, et M. Paquium Aulanium,  
 5 ° actorem municipi Histoniensium, ° utrisq(ue) praesentibus<sup>1</sup> iuratus  
 7 sententiam ° dixit in ea verba, q(uae) inf(r)a s(cripta) s(unt):  
 8 ° ‘Cum libellus vetus ab actoribus Histoniensium ° prolatus sit,  
 10 quem desideraverat Tillius ° Sassium exhiberi, et in eo scriptum  
 11 fuerit, ° eorum locorum de quibus agitur fa<sup>o</sup>ctam determinationem per  
 13 Q. Coelium Gal<sup>o</sup>lum: M. Iunio Silano L. Norbano Balbo ° cos.<sup>2</sup>  
 15 VIII k. Maias inter P. Vaccium Vitulum ° auctorem Histoniensium  
 16 fundi Heriani<sup>o</sup>ci et Titiam Flaccillam proauctorem Til<sup>o</sup>li Sassi  
 18 fundi Vellani, a(ctum) e(ss)e in re praesenti ° de controversia finium,  
 19 ita ut utrisq(ue) ° dominis tum fundorum praesentibus ° Gallus termi-  
 21 naret, ut primum palum ° figeret a quercu pedes circa undec<sup>o</sup>im,  
 23 abesset autem palus a fossa (neque ° apparet, quod pedes scripti  
 24 essent, ° propter vetustatem libelli interrupti ° in ea parte in qua  
 26 numerus pedum ° scri<sup>o</sup>p<sup>o</sup>tus videtur fuisse), inter fos<sup>o</sup>sam autem  
 28 et palum iter commune<sup>o</sup> esset, cuius prop<sup>o</sup>r<sup>o</sup>ietas soli Vaccii  
 29 Vituli esset; ° ex eo palo e regione ad fraxinum notatam pal<sup>o</sup>um  
 31 fixum esse a Gallo, et ab eo palo e regione ad ° supercilium ul-  
 32 [rem d]irectam finem ab eodem Gallo (v. 32 in margine {scriptur}).

## VI 186. Decretum L. Novii Rufi (193 p. C.).

Ⓔ 2,4125. *Tarraconae rep., in hortis Ant. Augustini adservat. — Post alios ed. Mo. Stadtrechte p. 487 (= Ges. Schr. I p. 378).*

1 Imp(eratore) Caes(are) P. Helvio ° Pertinace princip(e)  
 3 senatus patre patriae ° Q. Sosio Falcone C. Iulio Eruci-  
 5 o Claro cos. III idus Febr. ° sententiam quam tulit  
 7 L. Novius Rufus leg. Aug. pr. ° pr. v. c.<sup>3</sup> inter compaganos ri-  
 9 vi Larensis et Val.<sup>4</sup> Faventinam ° descriptam et propositam pr. non.  
 11 Novembr. in v(erba) i(nfra) s(cripta): Rufus leg(atus) c. c. c.<sup>5</sup>  
 12 decretum ex tiliā recitavit:

1) v. No. 402 n. 2. — 2) a. p. Chr. 19. — 3) leg(atus) Aug(usti) pr(o)pr(aetore) v(ir) c(larissimus). — 4) Va(leriam.). — 5) c(um) c(onsilio) c(ollocutus).



'Congruens est intentio mea qua ° . . . . . tus proximaе argumentis	13
parte prolatis rei ° . . p . . . Aput me actu[m] est d	15
. . . . . inspectio itaq[ue] ° . . . [q]ui in priva . . . . .	17
. . . . . amox . . . . .	19

## 187. Sententia de sepulcris (Saec. II—III p. C.).

⊗ 10,1,333A. Dess. 8391. *Titulum Miseni repertum, hodie autem deperditum descripsit primus Accursius loco antiquo, cuius unius exemplum fidum est; ceteri titulum interpolant; partem posteriorem totam confictam abieciimus.*

## [In his] aedificis et locis

[adi]acentibus aedificis, sive is locus ager est,

[P.] Aeli Rufini militis,

[omni]bus se possessorem esse ex causa emptionis P.

Aeli Abascanti, patris sui, Alfenio Senecioni subpraef. 5

class. pr. Mis.<sup>1</sup> probavit et meruit sententiam, quam iusu eiusdem Senecionis subpraef.<sup>2</sup> huic titulo proscripsit.

Senecio c. c. c.<sup>3</sup> dixit:

'Necessariam fuisse inspectionem aedificiorum et loci, de quibus apu[t] me actum est, re ipsa manifestatur. 10

Cum igitur aedificia solo puro posita deprehenderim neque ullo sepulchro superposita vel coniuncta, apparet venditionem eorum iure factam, ideoque ad Aelium Rufinum militem ex causa emptionis pertinere videntur

Loci vero sive agri, quem adiacentem aedificis Aelius Abascantus, pater Rufini, ab heredibus Patulci Diocletis aequè mercatus est, cum habeat plurima et dispersis locis sepulchra, ius per venditionem transferri ad emptorem 15

non potuit; set, cum pater Rufini et postea Rufinus, quamquam non iure facta emptione, semper in possessionem 20

fuerint, nullo iure eum locum vindicare sibi Patulci possunt. Plane cum in re praesenti inspexim[cippum, ubi nomen] erasum<sup>4</sup> Patulci dicunt, reman[ere tamen vestigia scripturae] exprimentia haec verb[a] . . .

1) classi(s) pr(aetoriae) Misenatis. — 2) subpraef(ect.) — 3) p. 404 n. 5. — 4) [VII] 'Titulus sepulcralis in quo Patulcorum nomina erasa erunt extabat Neapoli tempore Accursii. ⊗ 10,2826' Dess.]

188. Lis fullonum de pensione solvenda (a. 244).

⊕ 6,266. *E tabula marmorea, quae Romae in Esquilino a. 1701 reperta postea in duas partes dissecta parieti affixa est musei Capitolini. Pars dextra, cui extrema pars tituli inde a v. 29 inscripta est, nunc quidem mutila dextro caret latere, integram vero descriptam exhibet Fabretti, inscr. 278; quae hodie desunt, proponuntur inclusa uncis quadratis. Alterius eiusdem tituli exempli partem servavit Fabr. p. 279. De re ipsa cf. Bremer, Rh. Mus. 1886 p. 10, et Mo. l. c.*

Herculi sacrum posuit

P. Clodius Fortunatus q. q.<sup>1</sup> perpetuus huius loci.

Interlocutiones

Aeli Floriani, Herenni Modestini et Faltoni

5 Restitutiani, praef. vigil. p. p. v. v.<sup>2</sup>

Florianus d.:<sup>3</sup> 'Quantum ad formam a me datam pertinet, quoniam me convenis<sup>4</sup>, de hoc inprimis tractandum est. Ita interlocutum me scio esse hesternae die: 'docere partem diversam<sup>5</sup> oportere hoc

10 'ex sacra auctoritate descendere, ut pensiones<sup>6</sup> 'non dependerentur'; et respondit<sup>7</sup>; 'se quibus-  
'cumque rationibus posse ostendere, hoc

'ex sacra auctoritate observari'; et hodie hoc dicit<sup>8</sup>: 'ex eo tempore', inquit, 'ex quo Augustus

15 'rem publicam obtinere coepit, usque in hodiernum  
'<num>quam haec loca pensiones pensitasse'.

Et infra. Florianus d.: 'Vidi locum dedicatum imaginibus sacris'.

Et alio capite.

Modestinus d.: 'Si quid est iudicatum, habet

20 'suam auctoritatem, si est, ut dixi, iudicatum:

'interim aput me nullae probationes exhibentur, quibus doceantur fullones in pensionem iur[e] conveniri'.

Et alio capite.

1) q(uin)q(uennalis) collegii fullonum sive fontanorum. — 2) i. e. praef(ectorum) vigil(um) p(erfectissimorum) v(irorum). — 3) d(i)xit. — 4) Adloquitur praefectus eum qui apud eum a fullonibus pensionem petebat, fortasse curatorem aquarum operum publicorum vel advocatum fisci pro eo verba facientem. — 5) i. e. fullones, contra quos actum est. — 6) i. e. a fullonibus pro usu aquae publicae aerario solvenda. — 7) Scil. pars diversa, i. e. fullones. — 8) Fullones docuisse videntur locum, de quo agatur, sacrum esse.

R[est]it[utia]nus c(um) c(onsilio) c. d.1: 'Manifestum est, quid  
 'iudicav[erint] pp. vv.2 nam Florianus partibus 25  
 'suis diligentissime functus est, qui, cum in  
 'rem praesentem venisset, locum inspexit  
 'et universis iudiciis examinatis senten-3  
 'tiam de eo loco d[e quo cum maxime]  
 'qu<a>eritur protu[lit, a qua provocatum] 30  
 'non est.'

Et in[fra. Restitutianus d.]2:

'Modestinus quo[que secutus res] a Floriano [iu]di[catas pensiones]  
 'exigi prohibu[it.]

Et infra.]

Restitutia[nus d.]2: 'Illud servabitur  
 'fontanis, quo[d obtinuerunt] 35  
 'apud suos iudic[es et quod habue]-  
 'runt in hodie[rum sine pensione'].

Actum IIII idus Mar(tias) ann(i),

q[uo] victoriam percepimus4.

Ex Alexandro Au[g. II et Marcello II cos.]

litigatum est [in] 40  
 Peregrino et [Aemiliano cos.]5

VI 189. Querela de testamento nullo (a. 124).

*E papyro C. P. R. No. 18, descripta a Wesselio Vindobonensi, primum edita cum commentario a Mo. Z.S.St. 12, 284 sq. — Quae in margine superiore leguntur et subscriptio inde a v. 40 atramento rubro scripta sunt, quo et in corrigendo βιβλιοφύλαξ ille Claudius utebatur, qui exemplar hoc nostrum stratego nomi Arsinoitici missurus erat (= Ges. Schr. I p. 445 sqq.). Cf. Hunt, Göttinger Gelehrte Anzeigen 1897 p. 461.*

*In margine superiori:* Σ /// υτ<sup>5</sup> στρα[τ]η<sup>6</sup> Ἀρσι-

*In margine:* [S ] stratego<sup>6</sup> Arsi(noites).

1) c(ollocutus) d(ixit). — 2) Cf. p. 462 n. 3. — 3) Hic incipit exemplum alterum mutilum. — 4) actum — percepimus habet ex. alterum solum. — 5) Exemplum alterum habet: Litigatum est ex Alexandri Aug. II et Marcelli II cos. in Peregrini et Aemiliani cos. dies (numerus dierum, qui addi debuit, non est additus). — Consules sunt annorum 226 et 244. — 6) Cf. p. 243 n. 5. Wessely nunc mavult: Ηρ(ακλειδου) μερς στρατη(ιας).

- Ἐκ τόμου [ὑπο]μνηματισμῶν [B]λακισίου Μα[ρ]ιανοῦ ἐπαρχοῦ<sup>1</sup>  
 σπείρης  
 [π]ρώ[τ]ης Φλαουίας Κιλί[κ]ων [ι]ππικῆς. Ἐξ ἀναπομπῆς<sup>2</sup> Ἀτερίου  
 [Νέπ]ω[τ]ος τοῦ κρατίστο[υ] ἡγ[ε]μ[ό]νος ἔτους [ῥ]υθμοῦ αὐτοκράτορος  
 [Καίσαρος] [Τ]ραϊανοῦ Ἀδρια[νοῦ] Σεβ[α]στοῦ Φαρμουῦθι ἑκτωκαι-  
 δεκάτῃ<sup>3</sup>,  
 5 π[α]ρ[ό]ν[τ]ος Κλαυδίου Ἀ[ρ]τεμ[ι]δώρου νομ[ι]κ[οῦ]<sup>4</sup>. Ἀφροδείσιος Ἀπολλω-  
 ν[ί]ου πρὸς Ἀμμωνίον Ἀ[π]ίωνος. Τοῦ Ἀ[φ]ροδείσιου διὰ Σωτηρί-  
 χου ῥήτορος<sup>5</sup> εἰπόντος [σ]υνελθόντα ἑαυτὸν ἀγράφως Σαραπουτί  
 τι[ν]ι ἐσχρήναι ἐξ α[ὐ]τῆς Ὀριγένην, ὃς ἐτελεύτησεν, καὶ  
 ἄλλους· τοῦ νόμου καλ[ο]ύντος τοὺς πατέρας ἐπ[ὶ] τὰς κληρονομίας  
 10 τῶν ἐξ ἀγράφων<sup>6</sup> παίδων τὸν ἀντίδικον θέλειν κατὰ δια-  
 θή[κ]ην κληρονόμον εἶ[ν]αι τοῦ Ὀριγένους· οὐκ ἔχοντος ἐκεί-  
 νου ἀπὸ τῶν νόμων ἐξουσίαν περιόντος πατρὸς εἰς ἄλλον τινὰ  
 γράφειν [δι]αθήκην παραξίου<sup>7</sup> [πα]ρ[α]νόμο[υ] οὔσης [τ]ῆς εἰς τὸν ἀντί-  
 δικ[ο]ν δι[α]θήκης ἀντιποιεῖσθαι<sup>8</sup> τῶν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καταλειφθέν-  
 [των] καὶ τοῦ Ἀμμωνίου διὰ Μαρκιανοῦ ῥήτορος ἀποκριναμέ-  
 [νου] [τ]ῶν Αἰγυπτί[ω]ν νόμον διδόναι ἐξουσίαν πᾶσι τοῖς διατι-

*Ex codice actorum Blaesii Mariani praefecti<sup>1</sup> cohortis primae Flaviae Cilicum equitatae. Ex delegatione<sup>2</sup> Haterii Nepotis egregii praefecti anno octavo imperatoris Caesaris Traiani Hadriani Augusti Pharmuthi XVIII<sup>3</sup>, praesente Claudio Artemidoro iuris perito<sup>3</sup>. Aphrodisius Apollonii contra Ammonium Apionis filium. 1) Aphrodisio per Soterichum advocatum<sup>4</sup> dicente coisse in matrimonium se sine scriptis Saraputi cuidam mulieri et habuisse ex ea Origenem defunctum et alios; cum lex vocet patres ad hereditates liberorum quaesitorum ex [nuptiis]<sup>5</sup> sine scriptis habitis, adversarium velle ex testamento heredem esse Originis; iam cum non habeat ille secundum leges licentiam patre superstite in alius cuiusquam favorem scribere testamentum cumque inofficiosum<sup>6</sup> et iniustum testamentum esset scriptum in favorem adversarii, petere se bona a filio relicta; et 2) Ammonio per Marcianum advocatum respondente Aegyptiorum leges dare licen-*

1) ἐπαρχοῦ supra lineam addidit manus secunda. — 2) Hanc vocem usurpatam plerumque ubi a minore ad maiorem potestatem mittitur, hic (cf. b. I v. 20) delegationem significare, probavit Mo. l. c. p. 292. — 3) id est a. 124. April. 13. — 4) adsessorem intellige: cf. v. 24. — 5) De rectoribus cf. Mitteis, Reichsrecht und Volksrecht p. 191 ff. — 6) om. γάμων. — 7) 'παραξίου' ignotum nec tamen mendose compositum (per ὑπόστασιν ex παρ' ἄξιαν) si recte legitur, καὶ sequens omissum est. Diels. — 8) i. e. desiderare mitti in bona eius.

θεμένοις καταλείπειν [ο]ίς βούλο[ντ]αι τὰ ἴδια' ἐαυτὸν μέντοι ἀνε-  
 ψιδὸν ὄντα τοῦ τετελε[ε]υτηκότ[ο]ς καταλ[ε]λειφθαι σὺν ἑτέρῳ  
 υἱῷ τοῦ ἀντιδίκου κλ[ηρ]ονόμῳν [κ]αὶ τὴν δι[α]θήκην πλήρη ἔχειν  
 τὸν τῶν μαρ[τύ]ρων ἀρι[θμ]όν. ∞ Βλαΐσιος Μαρριανός· 'ἀναγνωσθή- 20  
 τω ἡ τοῦ Ὠ[ριγέ]νους δι[α]θήκη.' Ἀναγνωσθείσης ἐπὶ τοῦ ὀγδό-  
 ου ἔτους Ἀ[δρια]νοῦ [τ]οῦ κ[υ]ρίου Χοιὰκ τριακάδος· Βλαΐσιος Μαρριανός  
 ἐπαρχος σπ[είρης] πρῶτης Φλα[υ]ία[ς] Κιλίκων ἱππικῆς συναλγῆσας  
 Ἀρτε[μ]ιδ[ω]ρῶ τῷ νομ[ι]κῷ [π]ε[ρὶ] τοῦ πράγματος ὑ[π]ηγόρευσεν ἀπό-  
 φασιν, ἧ καὶ ἀνεγ[ώ]σθη<sup>2</sup> κατὰ λέξ[ιν] οὕτως· ὁ τελευτήσας Ὁρι- 25  
 γένης ὡν ἐξ ἀγρόφ[ω]ν γάμων κατὰ νόμ[ω]ν γράψαι φα[ίνετ]α [ι]  
 κληρονόμῳν, διαθήκη[ς] ἐξουσία[ν] μὴ ἐσ[χ]ηκῶς τοῦ πατρ[ὸ]ς αὐτοῦ  
 [ζ]ῶν[τ]ος· [καὶ] τοῦ μὲν Ἀμμωνί[ο]υ εἰπόντος ἐξ ἐν[γ]ράφων γά-  
 μων γεγο[νέ]σθαι τὸν Ὠ[ριγέ]νην, τοῦ δὲ Ἀφροδείσιου διαβεβαιω-  
 σαμένου ἐξ ἀ[γ]ράφων αὐτὸν γάμων γεγενῆσθαι, Βλαΐσιος 30  
 Μαρριανός [ἐ]παρχ[ο]ς σπείρης πρῶτης Φλαυίας Κιλίκων ἱππικῆς·  
 αὐτ[ὸ] τοῦ [τ]ο ὁ Ἀφροδείσιος ἀποδείξει ἐν ἡμέραι[ς] ἐξήκοντα.  
 [Τ]οῦ Ἀφροδείσι[ο]υ ἀζιῶσαντος ἐ[ν] το[σ]ούτω ἐπ' ἀν[ά]γραφ[ῆ]ς  
 γενέσθ[α]ι

τὰ ὑπ' αὐτοῦ<sup>3</sup> αὐτοῦ ἀπολειφ[θ]έντα Βλαΐσιος Μαρριανός· ἐνέ-

*tiam omnibus quicumque testarentur relinquere quibus vellent bona sua, at senet utpote consobrinum defuncti, relictum esse cum alio filio adversarii heredem et testamentum plenum habere testium numerum :*

3) *Blaesius Marianus: Recitetur Origenis testamentum. Quo recitato octavo anno Hadriani domini die trigesimo Choiak<sup>1</sup> Blaesius Marianus praefectus cohortis primae Flaviae Cilicum equitatae cum Artemidoro iurisperito collocutus de ea re dictavit decretum quod et recitatum est, ad haec verba: Origenes defunctus ex nuptiis sine scriptis procreatus contra leges scripsisse videtur heredem cum testamenti factionem non habuerit patre superstite. Et 4) Ammonio dicente ex nuptiis scriptura interveniente contractis progenitum esse Origenem, 5) Aphrodisio autem confirmante ex nuptiis sine scriptis habitis eum progenitum esse 6) Blaesius Marianus praefectus cohortis primae Flaviae Cilicum equitatae: id ipsum Aphrodisius ostendet intra diem sexagesimum.*

7) *Aphrodisio desiderante rebus sic stantibus inventarium fieri eorum quae hic idem reliquisset, 8) Blaesius Marianus: iussi Isidorum*

1) *i. e. testamentum factum est a. 123. Dec. 27.* — 2) *Wilcken Pap. Arab. II p. 126.* — 3) *Hunt l. c.*

- 35 τειλα Εἰ[σι]δῶρω ἡγεμονικῶ ὑπηρέ[τ]η ποι[ή]σασθαι αὐτὴν  
τὴν ἀνα[γρ]αφ[ή]ν καὶ ἀναδοῦν[αι] ἀντίγραφα τοῖς ἐμπερο-  
μένοις, τῆς κλειδῶς τῆς οἰκίας μενούσης παρὰ τῶ Ἀμμωνίῳ  
[ένεσ]φραγ[ι]σμέν[η]ς· καὶ μετ' ὀλίγον τοῦ Ἰσιδώρου ἀπαγγείλαν-  
40 [σεν τήνδε τ]ὴν προ[φ]ορὰν ὑπομνηματισθῆναι.

Κλαύδιος

[. . . ]ν βιβλιοφύλαξ ὑπάρχει ἔτους ὀγδόου  
[αὐτοκρά]τορος Καίσαρος Τραιανοῦ Ἀδριανοῦ  
[Σεβαστο]ῦ, Ἐπειφ μιᾶ καὶ εἰκάδι.<sup>1</sup>

*praefectorium officialem facere id inventarium et tradere exemplaria  
eis ad quos ea res pertinet, clavi domus manente apud Ammonium  
obsignata. 9) Et paulo post Isidoro nuntiante facta esse quae essent  
iussa Blaesus Marianus iussit hanc prolationem in acta referri.*

*Claudius . . . . . n bibliophylax. Excat. Anno octavo impera-  
toris Caesaris Traiani Hadriani Augusti Epeiph vicesimo primo.<sup>1</sup>*

<sup>VI</sup> 190. Hereditatis petitio ab intestato (a. 135).

*E papyro B. U. 19, duabus paginis scripta. — Ed. Mo. Z. S. St. 14,1,  
cum commentario, denuo collata papyro, docuitque quaestionem qua de  
agatur, eam esse, an quod saepius citatur (I, 7.21. II, 1.16) rescriptum  
Hadriani de nepotum neptiumque in aviae intestatae bona successione non  
solum ad Alexandrinos sed etiam ad Aegyptios pertineat. [Denuo illustra-  
vit Wilcken, Archiv IV p. 387].*

I. Ἀντίγραφον·

Ἐξ ἀναπομπῆς Πετρωνίου Μαμ[ερ]τ[ε]ίνου ἐπάρχου Αἰγύπτου.

Λιθ' Ἀδριανοῦ Καίσαρος τοῦ κυρίου Μεγείρ ιζ' <sup>2</sup> Ἐπὶ τῶν κατὰ  
Χεναλεξᾶν πρὸς

Πετεσοῦχον καὶ Διονύσιον. Μένανδρος ὁ κριτὴς τοῖς διαδικαζομένοις  
5 εἶπεν· Ὑπερεθέμην τὸ νῦν π[ρᾶ]γμα, ἐπὶ καθολικὸν <sup>3</sup> ἦν, ἄχρι οὗ γράψω

*Exemplar:*

*Ex delegatione Petronii Mamertini praefecti Aegypti anno XIX.  
Hadriani Caesaris domini Mecheir XVII<sup>2</sup>. In causa Chenalexae  
contra Petesuchum et Dionysium. Menander iudex litigantibus  
dixit: 'Distuli praesens negotium, quippe quod generale<sup>3</sup> sit, donec*

1) i. e. a. 124. Iul. 15. — 2) i. e. a. 135. Febr. 11. — 3) i. e. cum iuris  
non facti quaestio vertatur.

τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι, εἰ [κ]αὶ Αἰγυπτίων υἱωνοῖς καὶ υἰδ[αῖ]ς δέδοται τὰ μαμμῶα [δι]ὰ τῆς τοῦ κυρίου Ἀδριανοῦ Καίσαρος χάριτος. Ἀναγνωσθήσεται οὖν ἡ ὑπ' ἐμοῦ τῷ κρατ[ίστῳ] ἡγεμόνι γραφεῖσα ἐπιστολὴ καὶ ἡ ὑπὸ αὐτοῦ ἀντιγραφείσα μοι· ὅς<sup>1</sup> [κ]ελεύσας ἀμφοτέρας ἀναγνωσθῆναι τοῖς τε ὑπομνήμασι ἀναλ[ημ]φθῆναι περιέχων κατὰ λέξιν οὕτως· 10

Πετρωνίῳ Μαμερτείνῳ τ[ῷ] κ[ρατίστῳ] ἡγεμόνι Μένανδρος γενόμενος βασιλικὸς γραμ[ματ]εὺς Ἀρσινοείτου χαίρειν·  
Χεναλεξᾶς Ἀλεξάνδρου Αἰγ[υπ]τία τῷ διεληλυθότι διαλογισμῷ ἐδικάσατο ἐπὶ Ἡρακλείδου κριτοῦ πρὸς Πετεσοῦχον θεῖον ἐαυτῆς πρὸς πατρὸς καὶ Διονύσιον [ἀνε]ψιὸν περὶ μαμμῶων ὑπαρχόντων 15 ὧν ἔλεγον<sup>2</sup> εἰς τὸν πατέρα [ἐ]αυτῆς ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἐληλυθέναι. Ἐπει δὲ οἱ περὶ τὸν Πετεσοῦχον διεβεβαιώσαντο ἐκείνο[υ]ς<sup>3</sup> προτετελευτηθέναι τῆς μητρὸς τῷ α' L<sup>4</sup> Ἀδριανοῦ Καίσαρος τοῦ κυρίου, αὐτῆ<sup>5</sup> δὲ τῷ ε' L, τοῦτο ἀποδειξάμενοι διὰ γραμμᾶτων ὑπέσχετο, ὑπερετέθη ἢ διάγνωσις εἰς τὴν ἀπόδειξιν. Νῦν ἀναπεμφθέντες<sup>6</sup> ἐπ' ἐμὲ πρὸς τοὺς 20 αὐτοὺς ἡξίου<sup>6</sup> προσφυγεῖν τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ ἐπιφανεστάτου αὐτοκράτορος

II. καὶ Αἰγυπτίοις συνκλωρημένου<sup>7</sup> τὰ μαμμῶα κληρονομεῖν, καὶ ἐπήνεγκ[ε] 1

*scripsissēm egregio praefecto, an etiam Aegyptiorum nepotibus neptibusque data sint bona aviae beneficio domini Hadriani Caesaris. Recitabitur igitur epistola a me scripta egregio praefecto et ea quam ille mihi rescripsit.* Quam iussit utramque recitari et commentariis inseri, habentes ad verbum sic: Petronio Mamertino egregio praefecto Menander quondam regius scriba Arsinoiti nomi salutem: Chenalexas Alexandri filia Aegyptia in praeterito conventu litigabat sub Heraclide iudice contra Petesuchum patrum suum et Dionysium consobrinum de aviae bonis quae dixit<sup>2</sup> ad patrem suum de matre eius pervenisse. Iam cum Petesuchiani confirmassent illos<sup>3</sup> ante matrem decessisse anno I Hadriani Caesaris domini<sup>4</sup>, ipsa autem anno XV<sup>5</sup>, idque ipsum probare scriptis promisisset, dilata est sententia in probationem. Nunc delegati<sup>6</sup> ad me contra eosdem petiit<sup>6</sup> ut confugeret ad beneficium dei praesentissimi imperatoris qui etiam Aegyptiis concesserit<sup>7</sup> aviae hereditates, attulitque Gellii

1) dubiae hae duae litterae. — 2) ἔλεγον requiritur. — 3) ἐκείνον expectes. — 4) a. 117. — 5) Chenalexam intellege adfirmare patrem suum, utpote a. 131 mortuum, aviae supervixisse. — 6) ἀναπεμφθέντες ad duas partes spectat, ἡξίου ad Chenalexam. — 7) συνκλωρη(χοτος) fuisse coni. Wilcken.

- Γελλίου Βάσσου τοῦ κρατίστου ἐπιστρατήγου ἀπόφασιν κεκριότος καὶ  
 τοὺς τῶ[ν]  
 παίδων παῖδας μετουσίαν ἔχειν τῆς τῶν μαμμίων κληρονομίας· ἐγ[έ]-  
 γραπτο δὲ διὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ μετ' ἄλλα οὕτως· “ὅσα προσή-  
 γαντο<sup>1</sup> πα-<sup>2</sup>  
 5 ἰκῶν περὶ τὸν προκειμένον ἀπὸ τῆς Εὐ[δ]αμονίδος διαθήκης ἡ καθ' ὄν[τινα]  
 ἑ[τ]ρόπον, ταῦτα μετεῖναι τοῖς ἐκείνου τέκνοις”. ζητουμένον οὖν καὶ  
 τοῦ[του, εἰ],  
 τετελευτηκυίας τῆς μάμμης αὐτῆς ἀδιαθέτου πρὸ θ' L<sup>3</sup> τῆς τοῦ  
 αὐτοκ[ράτ(ορος)]  
 χάριτος, λήμψεται ἡ υἱὸς τὴν τοῦ πατρὸς μοῖραν, γράφω σοι, ἡγε-  
 μῶ[ν μου],  
 ἵνα τὸ δόξαν κελύσῃς γενέσθαι. Ἐρρωσθαί σε εὐχομαι, ἡγεμῶν κύ[ριε].  
 10 L ἰθ' αὐτοκράτορος Καίσαρος Τραιανοῦ Ἀδριανοῦ Σεβαστοῦ Μεχειρ ἰδ'.<sup>3</sup>  
 Πρὸς ἦν ἀντεγράφη·  
 Πετρώνιος Μαμερτεῖνος Μενάνδρω γενομένῳ βασιλι(ικῶ) γρα(μ-  
 ματεῖ) Πολέμ[ωνος]  
 μερίδος χαίρειν.  
 Εἰ μὴδὲν ἐκρίθη μέχρι τούτου Χεναλεξᾶτος καὶ Πε[τ]εσοῦχου δι[.] [.].  
 15 πρὸς πατρὸς θεοῦ καὶ Διονυσίου ἀνεψιοῦ περὶ τῶν μαμμίων α[ὐτῆς]  
 ὑπαρχόντων, προσήκει σε ἐκολούθως τοῖς τοῦ κυρίου γράμμ[ασιν]

*Bassi egregii epistrategi decretum, quo iudicavit, etiam filiorum filios participes esse aviae hereditatis; est autem scriptum in eius decreto post alia sic: “quaecunque deferebantur<sup>1</sup> rerum filii ad eum de quo agitur ex Eudaemonidis testamento sive quae alia causa sit, ea pertinere ad eius liberos”. Iam cum quaesitum esset etiam id: avia defuncta intestata ante annum IX imperatoris<sup>3</sup> beneficii, capiatne neptis patris portionem? scribo tibi, praefecte mi, ut quod videbitur iubeas fieri. Valere te opto, domine praefecte. Anno XIX imperatoris Caesaris Traiani Hadriani Augusti Mecheir XIV.<sup>4</sup>*

*Ad quam rescriptum est:*

*Petronius Mamertinus Menandro quondam regio scribae Polemonis partis salutem: ‘Si nihil adhuc iudicatum est inter Chenalexam et Petesuchum . . . patrum et Dionysium consobrinum de aviae eius bonis, oportet te secundum domini [epistulam Chenalexae*

1) προσήγοντο requiritur. — 2) πα[ιδι]κῶν Mo., πα[τρι]κῶν Wi. — 3) a. 125. — 4) a. 135. Febr. 8.



Χεναλεξῆ τῶν πατρῶων<sup>1</sup> μέρος, ὃ περιῶν ἂν ὁ πατήρ αὐτῆς ἔλαβ[εν,] 17  
 <προσκήρειν>.

<sup>1</sup>Ἐρρωσο. L iθ' Mecheir id'.<sup>2</sup>

<sup>2</sup>Ἀπεφίνατο· Θεναλεξῆ τὸ πατρῶον μέρος, ὃ περιῶν ἂν ὁ πατήρ αὐτ[ῆς] ἔλαβ[εν],<sup>3</sup>  
 προσήκειν δοκεῖ ἀκολούθως τοῖς ἐπὶ τοῦ κρατίστου ἡγεμόνος γραφ[εῖσι]. 19

<sup>4</sup>Ἀσκληπιᾶδος ῥήτωρ· Τὰς προσόδους ταύτη τῶν χρόνων, ἃν ἐπ[ε]κρά- 20  
 τησαν<sup>5</sup>, οὗτοι ἀποδότησαν. Τῶν περὶ Πετесоῦγον λεγόντων ἑαυτο[ύς]... 21

*bonorum paternorum*<sup>1</sup> *portionem, quam pater eius cepisset, si superstes*  
*esset, adiudicare. Vale. Anno XIX Mecheir XIV.*<sup>2</sup>

*Pronuntiavit: 'Thenalexae paternam portionem quam pater eius*  
*cepisset si superstes esset, competere videtur secundum ea quae opti-*  
*mus praefectus scripsit.'*<sup>3</sup>

<sup>4</sup>*Asclepiades advocatus: 'Reditus nostrae temporum per quae*  
*possederunt<sup>5</sup>, adversarii reddant.'* *Petesuchianis dicentibus, se . . .*

VII 191. Denuntiatio ex auctoritate iudicii facta (a. 36S).

*E pap. Lips. 33. — Damus secundum descriptionem Mitteisii (l. c.*  
*p. 99 sq.; comment. p. 88 sq.) cum additamenti Wilkeni (Pap. Arch. 3, 560.*  
*4, 187. 466). Cf. P. M. Meyer, Phil. Wochenschrift 1907 p. 550 sq. — Mit-*  
*teis Z. S. St. 1906 p. 352 sq. 1907, 391 sq. — Athenodoros medicus, pro-*  
*curator Sarapiaene actricis, cum bis frustra privatim denuntiaverit, iam*  
*denuntiat ex auctoritate (Vat. 156) iudicii secundum decretum praesidis*  
*Thebaidis; id est, litteras quibus adversarios alloquitur, dirigit ad prae-*  
*fectum ut is subnotatione facta litem peragat. — Adfert etiam (l. 19—29)*  
*quae de his rebus in acta relata erant, cum praeses rogatus, ut denuntiatio*  
*ex auctoritate iudicii fiat permitteret. — Casus autem est hic: Paxamos*  
*pater Sarapiaenae et quattuor aliarum filiarum decessit facto testamento,*  
*quo duas filias maiores natu dotibus contentas esse iussit, tres reliquas,*  
*nondum nuptas ut adparet, ex asse instituit. (Quod convenit iuri papy-*  
*rorum, ex gr. B. G. U. 592, 8.) Iam cum alterius sororis (Dionysiae) he-*  
*redes lite instituta transegissent, alterius (Nemesillae) heredibus latitantibus*  
*vel cunctantibus lis ex ordine cognitionum excidisset (cf. Mitteis, Hermes 30*  
*p. 223 ad B. G. U. 612), tempora repararat Strategius tum praeses Thebaidis*  
*(v. 9); iterum vero eludentibus eis actricem Heracleios praeses ex auctoritate*  
*iudicii denuntiare iusserat (v. 7). — Itaque nunc denuntiat de parte bono-*

1) μαμμάων *requiritur vel πατρῶον cf. v. 18.* — 2) *nota eodem die*  
*rescribi a praefecto.* — 3) *v. 18 a manu secunda additus est intra lineas*  
*ordinarias, προσήκειν inductum in principio v. 19 utpote errore comprehen-*  
*sus illo additamento.* — 4) *decisa lite ipsa iam de fructibus contentio in-*  
*cipit.* — 5) *Suppl. τοῦ μέρους, ὃ τῆς συνηγορουμένης προσήκειν ἀπεφίνατο ὁ*  
*κριτής.*

*rum patris testamento scripto defuncti; desideratur dari extra ordinem cognitionem (l. 16—18). — Etiam col. I de eadem re tractari vidit Wilcken, qui haec frustula restituit: 24/27: οὔτως ἐχοίσης· ° (Φλ. Ἡράκλειος ὁ λαμπρότατος ἡγεμὼν εἶπεν): Ἄναρχου ° [τῆς δίκης ὀφθείσης ἐξ αὐθεντίας τοῦ δικαστηρίου] παραγγελεῖς. l. 28/29: λαμπρότατε [ἡγεμὼν . . .] παραγγελεῖς.*

- II. *Recto* Ὑπατείας τῶν δεσποτῶν ἡμῶν Φλαυίων Οὐαλεντινιανοῦ καὶ
- 2 Οὐ[άλεντος κ]αὶ Γρατιανοῦ τῶν αἰωνίων Αὐγ[ούστ]ων τὸ β<sup>1</sup>. ° Αὐ-  
 ρ[γ]λι[ος Ἀθη]ν[όδωρος δημ]όσιος ἱατρ[ὸς ἀ]πὸ Ἐρμου πόλεως τῆς λαμ-  
 προτάτης<sup>2</sup> τὸν λόγον [ποιούμε]νος ἵπέρ Σαραπιαίν[η]ς Παξά[μο]υ  
 Τοοβ τῆς (?) . . .
- 3 ° καὶ μητροπόλι[τι]δος<sup>3</sup> κατ' ἐντολὴν τῆν] καὶ ἀναλημφ[θ]εῖσα[ν]  
 τοῖς ἡγεμονικοῖς ὑπομνήμασι Φλαυίοις Ἡ[ρακλέωνι β(ενε)φ(ικαρίω)]<sup>4</sup>
- 4 κα[τ]ἰ Ἰσ[ιδ]ώρω ὀφ(φικαλίω)<sup>4</sup> καὶ Κύρῳ ° κλη[ρο]νόμοις Νεμεσίλ-  
 λ[η]ς τ[ῆ]ς [αὐτ]ῆς πόλεως ἀντιδι[χο]ις χαίρει[ν]. Συγχωρηθεῖς<sup>5</sup> ἐγὼ ὁ  
 Ἀθηνόδωρος π[αρ]ή[γ]γ[η]εῖλα μὲν ἡμῶν καὶ πολλὰκις, περιφεύγοντες δὲ
- 5 ° τὴν εὐθεῖαν, παρσευρέ[σσειν ἐχ]ρήσα[σ]θαί<sup>6</sup>, ἀλλὰ καὶ νῦν ἀναρχός  
 [μ]οι γέγονεν ἡ δίκη, τοῦ κυρίου μου τοῦ [λ]αμπροτάτου ἡγεμόνος
- 6 Φλαυίου Ἡρακλείου ° ἀποφηναμένου γειν[εσθ]αί . . .] μόν[ω]σιν τῆς  
 ἀνανεώσεως ἡ[ς] ἐσχον, ἀπαξ ἐκπαισῶν τῶν χρόν[ω]ν. [Δι]όπερ καὶ
- 7 νῦν τὴν αὐθεντ[ί]αν λαβὼν, παραγγέλλω ° κατ' ἀπόφασιν οὕτως ἐ[χου]-

*Dd. nn. Fl. Valentiniano et Valente et Gratiano semper Augg. coss. iterum.*

*Aurelius Athenodorus medicus publicus ab Hermupoli splendidissima qui sermonem facit pro Sarapiaene Pazami filia Toob (?) nepte, ex metropoli (ex mandato quod et in acta praesidis receptum est) salutem dat Flaviis Heracleoni beneficiario et Isidoro officiali et Kyrae, heredibus Nemesillae ab eadem urbe, adversariis. — Ex concessione equidem Athenodorus vobis iam saepe denuntiavi, defugite autem rectam viam . . . ambagibus usi quia etiam nunc ut exordio lis mihi careat fecistis, siquidem dominus meus clarissimus praefectus Fl. Heraclius pronuntiavit fieri mihi debere . . . dilatationem temporum, quam semel habueram cum tempora mihi elapsa sint. Qua de causa etiam nunc auctoritatem arripio, denuntio (vobis?) secundum pronuntiationem ita se habentem.*

1) Tribus coss. praescriptis annos imperii cum consulatus contaminari monet Mitteis. — 2) Hermupolis No. 164 v. 3. 13 (p. 369) 'antiqua et splendida' vocatur. — 3) Il. T. μ. Wilcken, Τοο incerta. — 4) β(ενε)φ(ικαρίως) — ὀφ(φικαλίως. — 5) Quid a quo concessum, parum liquet. — 6) intellige ἐχρήσασθε.

σα]ν· Φ[λα]ύιος Ἡράκλειος ὁ λαμπρότατος ἡγεμῶν εἶπ(εν)· Ἐν Ἀνάργου τῆς δίκης ὀφθίσης ἐξ ἀυθεντίας τοῦ δικαστηρίου παραγγ[ελ]εῖς<sup>1</sup>.  
 ° Δηλῶ δὲ καὶ τὴν ἀνα[ν]έωσ[ιν] ἐ[χ]ουσα[ν] οὕτως· 'Strategius 8  
 v. p. com. praes. Thebai. dei. Reparabuntur [t]empora si simel negotium is t[ ] ° evol[ut]um est'.<sup>2</sup> Μετὰ [τά] Ῥωμαϊκὰ [ἐρμ]ηνία·<sup>3</sup> 9  
 Φλ[α]ύιος Στρατ[α]ργίγιος ὁ διασημ[ό]τατος<sup>4</sup> κόμης καὶ ἡγεμ[ω]ν εἶπ(εν)· Ἐν Ἀναγεωθήσονται οἱ χρο[νό]νιοι, εἰ ἄπαξ ° ἡ δίκη ἐξ[έ]πε[σ]εν'.<sup>5</sup> 10  
 Πάξ[α]μας γὰρ Σαρ[α]πια[ί]νης καὶ Διον[υ]σίας καὶ Ἡλιοδώρας καὶ Θεονίνης καὶ Νεμεσίλλης γέ[γ]ονεν πατήρ, ἔθετο δὲ βουλήσιν ἐγ[γρα]φον, Νεμεσίλλαν ° καὶ Διονυσίαν ἀρκεσθῆναι [ταῖς] προ[ι]ξεί 11  
 β[ο]υλούμενος, τὰς δὲ λοιπὰς [θ]υγατέρας τρεῖς τὸν ὑπόλοιπον ἐχ[ρ]εῖν κληῖρον. Ἐπειδὴ δὲ Νεμεσίλλα κα[ὶ] Διονυσία πρεσβύ[τε]ραι οὐ[σα]ι 12  
 τ[ῆ]ν ἡλικίαν κ[α]τα[σ]χεῖν ἐδυνήθησαν τὰ πράγματα, ἐδικασάμην· καὶ Διονυσίας μὲν οἱ κληρ[ο]νόμοι διελύσαντο πρὸς με, ὑμεῖς δὲ καὶ Σωκράτιον, ° οἱ Νεμεσίλλης παῖδες, ε[ . . ]ς ὑπερθέ[σ]εσι χρώμενοι, τὴν ἀπίδοσιν οὐδέπω πεποιήσθε. Διὰ [τοῦ]το κα[ὶ] πολλάκις μὲν

*Fl. Heraclius praeses in clarissimus dixit:*

*,Cum eis exordio carere videatur, ex auctoritate iudicii denuntiabis.'*

*Insinuo autem etiam reparationem sic esse factam: Strategius v(ir) p(erfectissimus) com(es) Praes(es) Thebaï(dis) dei(xit): 'Reparabuntur tempora si simel negotium iis tunc(?) evolutum est' — Secundum Latina — interpretatio: Fl. Strategius vir perfectissimus comes et praeses dixit: 'Reparabuntur tempora, si quidem semel eis excidit.'*

*Paxamos enim Sarapiaenae et Dionysiae et Heliodorae et Throninae et Nemesillae pater tabulis testamenti carit, Nemesillam et Dionysiam contentas esse debere dotibus, tres vero reliquas filias reliquum aes habere. — Cum autem Nemesilla et Dionysia maiores natu rebus suis adesse potuerint, litigavi (cum eis). Et Dionysiae quidem heredes transegerunt mecum, vos vero et Socraton, liberi Nemesillae, cunctationibus usi, nondum fecistis solutionem. Propter*

1) l. 7 Ἀνάργου — παραγγελεῖς citantur ex l. 28. — 2) Cf. Cod. Theod. 11,31,1: Si possessor in iudicio superatus provocationis auxilio se defenderit et temporibus fuerit evolutur. 11,32,1: Si culpa iudicis gemino labreo causa fuerit evoluta. — 3) ἔρμηνια supra lin. additum. — 4) Nota Heraclium λαμπρότατον, Strategium defunctum διασημύτατον. — 5) ex[cid]ere tum eas lites restituit Mitteis, Hermes, 32,629 ad B. U. 628 (nobis n. 78) I,14.

- 14 εἰσηζῆα τὴν δίκην καὶ πρώην κατὰ ° κυρίαν, ὑμ[ῶ]ν δὲ πάλιν ὑπ[ερ]-  
 θέσ[εσ]ι χρησαμένων ἀναρχο[ς] ἀπεφάνθη ἡ δίκη. Διόπερ παραγ-  
 15 γέλλω ὑμῖν περ[ὶ] τῶν ὑποτε[τ]αγμένων πραγμάτων τὸ ° τρίτον  
 ἐκδικῶν μέρος ἐξ [ἀδελφ]ο[σ]του, π[ρ]ὸς τὸ ὑ[μ]ᾶς εἰς τὸ οἰκεῖον ἀπο-  
 κρεῖναι μέρος κατὰ τὴν θε[σ]ίαν διάτ[α]ξιιν. φθάνω γὰρ διδάξας  
 16 τὸ μεγ[αλ]εῖον ° τοῦ κυρίου μου τοῦ ἄρχοντος [ὅτι . . ] με . [ . ]. ηὔ-  
 ρηται ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδ[ρ]έων εἶναι Σωκράτιον. Δηλῶν<sup>1</sup> τίτλον  
 17 μέ[ν] ἐπὶ τὸ [τρί]τον ἀπὸ βουλήσεως ἐγγράφου πατρῶας, ° ἀγωγὴν  
 δὲ τὴν ἐξτρα [ῥοδ]ι[νε]μ[ε] κ[ο]κ[ο]νιτιονεμ., ἀξιῶ ἐκδοθῆ[ν]αί μοι τὴν  
 συνήθη ὑποσημίωσιν<sup>2</sup> [καὶ] κατὰ κυρίαν πραγθῆναι τὴν δίκην. —  
 18 Ἔστι δὲ καὶ τὸ πρᾶ[γμα] [15] μ[ε]τὰ τὰ ῥωμαϊκά. ° [Ἑλικῶν εἰπ(εν)·  
 “Πάξμος π[α]τῆ]ρ γέγονεν θυγατέρ[ων] 10 Σαραπιαίνης τῆς βοηθουμέ-  
 νης κ[αὶ] Θεονίνης καὶ Ἡλιοδώρας κ[αὶ] Διονυσία[ς] καὶ Νεμεσίλ-  
 19 λης ° [20 κατὰ βο]ύλησιν ἐγγραφον [ἀρκεσθῆναι . . . τὴν] μὲν Διο-  
 νυσίαν καὶ Νεμεσίλλαν ἐκέλε[υ]σε [ταῖς] προίξιν, πάντα δὲ τὰ  
 20 πρᾶγματα αὐτοῦ ° [τὰς λοιπὰς θυγατέρας τρεῖς . . ] εν . ἔχειν. Ἐπειδὴ  
 [δὲ οὐκ ἀποδεδώκ]ασιν τὰ ἡμέτερα μέρη Διονυσία καὶ Νεμεσίλλ[α]

*quod litem institui cum saepe, tum nuper secundum formam; vobis autem iterum frustratione usis exordio carere litem pronuntiatum est. Propterea denuntio vobis de infrascriptis rebus tertiam partem (ab indiviso?) vindicans, ut in propriam partem respondeatis secundum sacrum edictum; Iam enim docui magnitudinem domini mei praesidis . . . Socratonem Alexandriae esse constare. — Titulum tertiae partis declaro secundum tabulas testamenti patris, actionem vero extra ordinem cognitionis, et peto ut solita subnotatione mihi data secundum ordinem peragatur lis. — Est autem causa . . . Post (Latina?).*

[*Helicon dixit:*] Paxamos pater filiarum [ ] Sarapiaenae, cui adsum, et Thronines et Heliodorae et Dionysiae et Nemesillae [ ] tabulis testamenti relictis iussit Dionysiam Nemesillamque dotibus contentas esse, omnia autem bona sua reliquarum trium filiarum esse. Iam cum non restituissent nostras partes Dionysia et Neme-

1) Iam ut promiserat (l. 27) in denuntiando declarat titulum (= id ipsum de quo agitur, partem scilicet bonorum patris testati) et actionem quam intendit (cognitionem extra ordinem). — 2) Subnotatio hic petita ea ipsa videtur esse quae in Verso servata est; neque enim adversarios ἀξιῶ verbo adire potuit Athenodorus.

πρὸς ἑμαυτῆ[ν] θυ[γ]ατέρα οὐσ[αν], ἐδικασά[μην] ° [25 καὶ] Διου- 22  
 σίας μὲν οἱ κ[λ]ηρονόμοι διαλυ[σάμεν]οι[ε] ἑαυτοὺς ἀποδεδώ[κασιν], οἱ  
 [δ]ὲ Νεμ[εσί]λλης παῖδες, Ἡρα[κ]λέων ἑ βφ [κα]ὶ Ἰσίδωρον ° [ἔ ὄφ 23  
 καὶ Κύρα . . . . .] . . . νυν Σωκράτι[ον] . . . . . ἐπὶ  
 τῆς Ἀλεξανδρέων τυγχάν[ε]ι καὶ ὠμολόγη[σε]ν ἐν ὑπομ[ν]ήμασι  
 προ. [ . . . ]εως ° [25] μει[10] κα[10] ὑπε[ρ]θ[έ]σει ἐπινοοῦν[τε]ς 10]ς ἐ[ρ]- 24  
 γάζονται οπ[ . . . ]ν κ[αὶ] νῦν τῆς ° [δίκης παραγγελθείσης αὐτοῖς] 25  
 κατὰ κυρίαν παραγραφ[αῖς] . . . . .] ἐπενόησαν ὡς ὅτι ὁ [ . . . ]ημεν,  
 ἐπ' ἀναλήμψεω[ς] ἐν ὑπομ[ν]ήμασι ο[ . . . ] ° [20] διὰ τοῦτο ἀναρ- 26  
 χον ἀπ[ο]λαβόντες τῆν δίκην <πρὸς> τὸ μεγαλειον τὸ σ[ἐ]ν ἤκα-  
 μεν [3] σύνθεμα[ . . . ] διὰ τοῦ [δικ]αστηρίου ° [20] πα[ρ]α[γ]γε- 27  
 λε[ῖ]ν. Ἐν δὲ τῇ πα[ρ]αγγελί[ᾳ] δηλώσομεν τὸν τε τ[ί]τλον καὶ  
 τὴν ἀ[γ]ω[γ]ῆν καὶ τῶν πραγμάτων[ν] τὸ καθ' ἑν. ° [Φλ(άουιος) 28  
 Ἡράκλειος ὁ λαμ[π]ρότ[α]τος ἡγεμῶν εἶπεν· Ἀ[ν]άρχ[ου] τῆς δίκης  
 ἰφθείση[ς] ἐξ ἀφθεντί[ας] τοῦ δικαστηρίου[ν] παραγγ[ε]λεῖς.' Ἐλι-  
 κό[ν] ° [εἶπεν]· [ '25] κέλευσον διὰ τῆ[ς] τάξεω[ς] (?) ]ς.'<sup>2</sup> Φλάουιος Ἡρά- 29  
 κλ[ε]ιος ὁ λαμ[π]ρότ[α]τος ἡγεμῶν εἶπ(εν)·] Ἐμφοθίγεται [ . . . ]  
 [20 *Manus altera*] Ἀθηνόδωρος [10] οὐ κατ' ἐντολή[ν] . . . ]<sup>1</sup> 30

*sillae ei cui adsum filiae testatoris, litigavi . . . et Dionysiae  
 quidem heredes transegerunt et solverunt, Nemesillae vero liberi,  
 Heraclion beneficiarius et Isidorus officialis et (Kyra et Socration  
 pedem struitis) (?). Iam Socration Alexandriae moratur et libello  
 confessa est [??] dilationibus usi . . . cum eis eis denuntiata sit se-  
 cundum ordinem, exceptionibus . . . excogitant . . . dixit: 'In com-  
 mentarios receptione (?) . . . ideo exordio carentem habentes litem . .  
 ad magnitudinem tuam venimus, ut sub sigillo iudicii . . . denuntiemus ;  
 in denuntiatione autem declarabimus titulum et actionem et rerum  
 specialia.'*

*Fl. Heraclius praeses vir clarissimus dixit: 'Cum lis ca-  
 rere videatur exordio, ex auctoritate iudicii denuntiabis.' . .*

*Helicon  
 dixit: 'Per (officiale) iubeas'<sup>2</sup> Fl. Heraclius praeses vir claris-  
 simus dixit: 'Mittatur . . .*

*(Manus altera) Athenodorus: 'Ex mandato non . . .'*

1) *Ex eis quae sequuntur (l. 31) legi nihil potest. — 2) scil. denuntiationem fieri.*

- II. *Verso* (Manus tertia). Φλ(άυιος) [Ἡρ]άκλειος ἡγ(εμῶν) [ἐπαρ]χείας  
 Θηβα[ί]δος ἐδεξάμην τὴν παραγ[γελ]ε[ί]αν  
 σήμερον Μεσορῆ πέμπτη [10]  
 διὰ [. . .] . . . συν [20]  
 αυ [. . .] . . . ει [20]

*Manus tertia: Fl. Heraclius praeses provinciae Thebaidis accipi denuntiationem hodie Mesore quinta . . .*

VII 192. Res iudicatae secundum rescriptum de longi temporis praescriptione cum exemplis rerum iudicatarum (cf. 87).

*E pap. Argentor. No. 22 edd. Preisigke (notis intruxit etiam Mitteis). — Rhetor quidam, ut causam illustraret, epistulam imperatorum et res similiter praeiudicatas attulisse videtur (cf. Oxy. II 243VII). — Redit rescriptum B. U. 273, nobis No. 87.*

- A. Θεοὶ Σεουήρος καὶ Ἀντωνίνος Ἰου[λ]ιανῆ  
 Σωσθένους διὰ Σωσθένους ἀνδρός.  
 Μακρᾶς νομῆς παραγραφῆ τοῖς δίκαι[αν]  
 αἰτίαν ἐσχηκόσι καὶ ἄνευ τινὸς ἀμφισβ[η]-  
 5 τήσεως ἐν τῇ νομῇ γινομένοις πρὸς μ[ε]ν  
 τοὺς ἐν ἄλλῃ πόλει διατρεῖψαντας ἐτῶν εἴκοσι  
 ἀριθμῶ βοηθοῦνται<sup>1</sup>, πρὸς δὲ τοὺς ἐπὶ τῆς αὐτῆς  
 δέκα. Προετέθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ  
 η' Φαρμουῦθι κδ.
- B. I. 10 Σουβατιανοῦ Ἀκύλα ἡγεμονεύσαντος  
 Λ ιε'' Φαμενώθ ιζ. Κληθέν[τ]ων Σαβείνου  
 καὶ Μαξίμου Διονυσίου καὶ Ἰπακο[υ]σάντων

A. *Divi Severus et Antoninus Iulianae filiae Sosthenis per Sosthenem maritum. Longae possessionis praescriptio eos qui iustam causam habuerunt et sine ulla controversia in possessione fuerunt adversus eos qui in alia civitate degunt post annos viginti adiuvat adversus eos autem qui in eadem, decem. Proposita Alexandriae a. 200 Pharmuthi 24.*

B. I. *Subatiano Aquila praefecto a. 207 die 13m. Martu. Cum evocati erunt Sabinus et Maximus Dionysius et accessunt —*

1) βοηθῆι requiritur.

— Μεθ' ἕτερα Ἀκύλας εἶπεν· 'Τί ἀποκρίνην  
 πρὸς τὸν χρόνον [τ]ῆς νο[μ]ῆς ὡς φησι[ν] με- 15  
 τὰ τὴν ὥνην τῆς Πausorάπιος ἐτά[ν] σχε-  
 δὸν δέκα τεσσάρων, καὶ τὴν ἐν τούτῳ σιωπῆν;' 15  
 Ἀσκληπιάδης ῥήτωρ εἶπεν· 'Γέγονεν'. Ἀκύ-  
 λας εἶπεν· Ἐ Διατάξεις εἰσὶν τῶν κυρίων περὶ  
 τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν οἰκούντων· ἂν ἄλλα-  
 χόσε νομῆ παρακολουθήσῃ ἔχοντός τινος 20  
 ἀφορμῆν καὶ βραχεῖαν δικαίαν κατοχῆς,  
 σιωπήσαντος τοῦ νομίζοντος αὐτῷ διαφέρειν  
 καὶ ἀνασχομένου ὑπὲρ δεκαετία, ἔχειν τ[ὸ] βέ-  
 βαιον τοὺς κατασχόντας.'

B. II. Μεττίου Ῥούφου ἴγμεμονεύσαντος Ἐι'' 25  
 Ἀθὺρ κδ' . . Κληθέντος Ἰαλουστίου Καπί-  
 τωνος πρὸς Ἰουλίαν Πυθαροῦν καὶ εἰπόντο[ς]  
 τῶν ὑπερ[ο]μνηματογρ[ά]φον Μαικιανὸν ἀκηκοέναι περὶ τοῦ  
 πρ[ά]γμα[το]ς. Μεθ' ἕτερα· Μέττιος Ῥούφος 30  
 Καπίτων εἶπε[ν]· Οὐδεμίαν παρείσδυσιν ἔχεις,  
 ἢ γὰρ γ[υ]νῆ ἐν τῇ νομῇ γέγονεν πολλῶ χρόνῳ. Παρ' ἡ-  
 μεῖν δ[ὲ] ἰδοῦ ἢ [δ]ε' ἐνιαυτοῦ νομῆ αὐτάρκτης  
 ἐστίν[. . .] . δ . [ . . . ]ιαν.

*Post alia; — Aquila dixit: 'Quid respondes de tempore  
 'possessionis, quod aiunt esse post emptionem Pausorapidis annorum  
 'prope 14, et eius temporis silentium'?*

*Asclepiades rhetor dixit: 'Fuit.'*

*Aquila dixit: 'Constitutum est ab imperatoribus de eis qui  
 'in provinciis habitant: si alio possessio pervenit habente quodam  
 'initium vel breve iustum tamen possessionis, silente eo qui putat  
 'ad se pertinere, nec contradicente plus decem annis, habere firmi-  
 'tatem eos qui possederint'.*

B. II. *Mettio Rufo praefecto a. 90 d. 20 m. Novembris. Vocato  
 Sallustio Capitone contra Iuliam Pytharem et dicente Maecianum  
 scribam actorum audivisse de ea causa etc. Post alia. Mettius  
 Rufus Capitoni dixit: 'Obrepere non potes, mulier enim in pos-  
 'sessione fuit per longum tempus. Apud nos autem, vide, annua  
 'possessio sufficit'.*

## VII 193. Testatio professionis liberorum (a. 148).

*E dipt. Repp. S. de Ricci una cum n. 124 ubi vide. Ex Praefecti Aegypti commentariis Dioscoridi testatio fit, eum filiam professum esse.*

G. Bellicio Calpurnio Torquat[o] P. Salvio Iuliano cos., III. non(as) Novembr(es), anno XII Imp(eratoris) Caesaris L. Aeli Hadriani Antonini Aug(usti) Pii, mense Athyr [die VII] Alexandr(iae) ad Aegyptum.

Rescriptum et recognitum fac[tum] ex tabula albi profession[um] libero[r]um nator[um] quae tr[?] erat in atrio magno? . . . . fuit (?) et quod infrascriptum est:

G. Bellicio Calpurnio Torquato, G. Salvio Iuliano cos., anno XII imp. Caesaris T. Aeli Hadriani Antonini Aug(usti) Pii, M. Petronio Honorato praef(ecto) Aeg(ypti), professionis liberorum acceptae citra causarum cognitionem tabula V; (et post alia) pag(ina) III, XVIII k(alendas) Octobr(es): Tib. Iulius Dioscorides. . . fil(iam) na(tam) Iuliam Ammonum ex Iulia Ammonario, XIII k(alendas) Septembr(es) q. p. f. . . r (?) ad f. (?).

(*Nomina signatorum*): G. Iuli Prisci, G. Iuli Sereni, T. Fenii Macedonis, M. Servili Clementis, G. Iuli Lecinniani, T. Iul(i) Eutychi, L. Petroni Celeris.

## VII 194. Pronuntiatio de praescriptione temporis (a. 88).

*E pap. Fior. n. 61. Ed. Vitelli; cf. Mitteis Z. S. St. 26, 485; 27, 222.*

Σεπτίμιος Ουέγετος τῷ Φιβίωνι· Ἄξιός μ[ε]ν ἦς μαστι-  
 60 γοθῆναι, διὰ σεαυτοῦ [κ]ατασχῶν ἄνθρωπον  
 εὐσχῆμονα καὶ γυν[αῖ]καν· χαρίζομαι δέ σε τοῖς ὀ-  
 χλοῖς καὶ φιλανθρωπ[ό]τε[ρ]ός σοι ἔσομαι. Διὰ τες[σ]ε-  
 ράκοντα ἐτῶν ἐπιφέ[ρ]εις ἐπίσταλ[μ]α· τὸ ἥμισ[ύ] σοι  
 τοῦ χρόνου χαρίζομαι. [M]ετὰ εἴκοσι ἔτη ἔπανε-  
 65 λεύση πρὸς ἐμέ. Καὶ ἐκ[ε]λευσε τὸ χειρ[ό]γραφον χι-  
 σθηῆναι.

*Sept. Vegetus Phibioni: Dignus es flagello, qui per temet ipse detinueris hominem ingenuum et feminam; sed condono te plebi et humanior te ero. Quadragenarium adfers mandatum. Dimidium eius temporis tibi condono. Post viginti annos redi ad me. — Et iussit chirographum cancellari.*



## VII 195. Datio tutoris petiti (a. 247).

*E pap. Oxy. IV, 720. Edd. Grenfell et Hunt cum simulacro; cf. Wilcken, Pap. Arch. 3, 313 sqq.; Mitteis Z. S. St. 25, 374 sqq. — Manus in margine numeris Latinis adnotavimus.*

*I Scriba partium.* [C]l. Valerio Firm[o] praef. Aeg.]  
 ab Aurelia«e» Ammo[nario].  
 Rogo domine des mi[hi]  
 auctorem Aurel. P[lutammonem]<sup>1</sup>  
 5 e lege Iulia et Titia<sup>2</sup> et . . . [. . .]  
 dat. dd. nn. Philippo Aug. II e[st]  
 Philippo Caesarib<sup>3</sup> c[os.]

*II Mulier.* [A]ὐρηλία Ἀμμωνάριον [ἐπιδεδωκα<sup>4</sup>

*III Tutor petitus(?)* [A]ὐρηλία Πλουτάμμ[ων εἰδοκῶ τῆ]  
 10 [δε]ῖσι.<sup>5</sup>

*IV?* Λ δ Τῦβι ιγ.<sup>6</sup>

*V Scriba praefecti.* Quo ne ab [iusto tutore tutela]<sup>7</sup>  
 abeat Pl[utammonem]  
 e leg. Iul. et [Tit. auctorem]<sup>8</sup>

\* VI Praefectus, 15 do . . \* Le[g]i.<sup>9</sup>  
*eiusve delegatus.*

## ADDITAMENTUM.

## 196. Epistula Hadriani de liberis militum (a. 119).

*E pap. B. G. U. 140. Ed. Wilcken, cuius et suppl. sunt.*

`Αν[τρί]γγρ(αφον) ἐπιστ[ολ]ῆς τοῦ κυρίου μεθ[η]ρη[μηνε]υ<sup>2</sup> μένης<sup>2</sup>  
 (10) ω [τῆ] ° Λ.] γ Τραι[α]νοῦ Ἰ Ἀδριανοῦ Σεβαστοῦ [Που]πλίου<sup>4</sup>  
 Α[ιλίου] γ τὸ καὶ Ρου[στ]ινοῦ ° [ὑπ]ῶ[τοις] προε[τέθη] ἐν Ἀλεξαν-<sup>5</sup>

*Exemplar epistulae domini translatae . . . quae [anno] tertio  
 Traiani Hadriani Augusti P. Aelio III et Rustico ess. Alexandriae (?)*

1) *Suppl. G. et H. ex l. 9 et 11, — et est verisimile, licet spatium vix largiatur et offendat l. 9 feminina forma.* — 2) *cf. Gai 1, 185.* — 3) b) *de Ricci.* — 4) *id est: libellote adidi.* — 5) *id est: consentio petitioni.* — 6) *anno quarto, Tybi 10 = a. 247. Jan. 5. — Haec cui adscribantur valde dubium. Verba Τῦβι ιγ litterae δ vicinissima sunt.* — 7) *suppl. Wilcken coll. legis Salpensanae l. 43 (cf. p. 146).* — 8) *tutoren mavult Wenger, Stellvertr. (p. 102 u. 103).* — 9) *Legi Wilcken.*

7 δρεία (?) ἐν τῇ] π[α]ρεμβολ(ῆ) ° τῆ[ς] χειμασία[ς] λεγιῶνο(ς) τρίτης]  
 8 Κυ[ρ]ηναϊκῆς ° καὶ λεγιῶνο(ς) [β] κ[αὶ] εικο[στ]ῆ[ς] Δηιοτερριανῆς ° πρίδιε  
 νό[ν]α[ς] Ἀουγο[ύ]στα[ς], ὃ ἐστίν<sup>1</sup> Μεσορῆ ° αἰ, ἐν πρινε[π]ίσι[ς].  
 10 ° Ἐπί[σ]ταμα(ι), Ῥάμμι<sup>2</sup> μου, τ[ο]ύτου, ο[ὔ]τε οἱ ° γονεῖς  
 12 αὐτῶν τῶ τῆς στρατείας ἀνεί[λ]α[ν]το χρόνω, τὴν πρὸς τὰ πατρικᾶ  
 13 ° [ὑ]πάρ[χ]οντα πρόσδοον κεκωλύσθαι, ° [καὶ τ]οῦτο οὐκ ἐδόκει σκληρόν  
 15 [εἶ]ναι ° [τοῦν]αντίοι αὐτῶν τῆ[ς] στρατιω[τ]ικῆ[ς] [δι]δα[χ]ῆ[ς] πεποιτη-  
 16 κῶτων. Ἡδιστα δὲ ° αὐτὸς προειέναι<sup>3</sup> τὰς ἀφορμάς, δι' ὧν ° τὸ  
 18 αὐστηρότερον ὑπὸ τῶν πρὸ ἐμοῦ ° αὐτοκρατέρων σταθὲν φιλαν-  
 19 θρωπὸ[τερ]ο[ν] ἐρμηγεύω. Ὅνπερ τοιγαροῦν ° τ[ρ]όπ[ο]ν οὐκ εἰσιν  
 21 νόμιμοι κληρο[νό]μοι τῶν ἑαυτῶν πατέρων οἱ τῶ ° [τ]ῆς στατε[ί]α[ς]  
 23 χρόνω ἀναλη[μ]φθέν[τες], ὅμως κατ[ο]χῆ[ν] ὑ[π]αρχόντων ° ἐξ ἐκείνου  
 25 τοῦ μέρους τοῦ διατάγμα[το]ς, οὐ καὶ τοῖς πρὸς [γ]ένους συγγε-  
 27 νέσι ° δίδονται, αἰτεῖσθαι δύνασθαι καὶ αὐτοὺς ° κρε[ί]νω. Ταύτην  
 29 μου τὴν δωρεάν ° καὶ τοῖς στρατιώταις ἐμοῦ καὶ τοῖς οὐε[τρ]ανοῖς  
 30 εὐγνωστίν σε ποιῆσαι δεῆ[σει], οὐχ ἕνεκα τοῦ δοκεῖν με αὐτοῖς °  
 32 ἐνλογεῖν, ἀλλὰ ἵνα τοῦτω γρῶνται, ° ἐὰν ἀγνωῶσι.

*proposita est in castris hibernis legionis tertiae Cyrenicae et legionis vicesimae secundae Deiotarianaе pridie nonas Augustas, quod est Mesore XI, in principiis.*

*Scio, mi Rammi, eis, quos patres eorum militiae susceperunt temporibus, ad paterna bona aditum denegari, neque id videbatur durum esse, siquidem illi adversus militarem disciplinam fecerunt. At libentissime ego largior occasiones, ob quas durius a retro principibus statutum humanius interpretor. Quemadmodum igitur non sunt legitimi heredes patrum suorum ii, qui militiae temporibus suscepti sunt, sic possessionem bonorum ex illa parte edicti, ex qua etiam genere cognatis datur, petere posse etiam illos decerno. Hoc meum beneficium et militibus meis et veteranis palam facere te oportebit, non ut eis id imputare videar, sed ut eo utantur si ignorant.*

1) a. 119 d. 4 aug. — 2) [VII' Ῥάμμιε, non Σίμμιε scribendum monuit Wilcken B. U. III suppl.] — 3) [scr. προίεμαι. Th. M.]

○ (d)

SALONIT · EQ · R ·  
 EPITAVR · EQ · R  
 IADESTIN · DEC  
 IADESTIN · DEC  
 ENTIS · SALON  
 TI · RISINITAN  
 CENTIS IADEST

○ (c)

*(Filius cum VII signis)*

T · IVLI · RUFII  
 P · VIBI · MAXIMI  
 T · FANI · CELERIS  
 C · MARCI · PROCVLI  
 P · CAETENNI CLEM  
 P · LVRI · MODERA  
 Q · POBLICI CRES

○ (a)

○ (b)

○  
(a)

IMP CAESAR VESPASIANVS AVGVSTVS  
 MAX TR POT II IMP VI P P COS III DESIG  
 IIII VETERANIS QVI MILITAVERTVNT IN  
 CLASSE RAVENNATE SVB SEX LVCILIO BASSO  
 QVI SENA ET VICENA STIPENDIA AVT PLVRA  
 MERVERVNT ET SVNT DEDVCTI IN PANNONIAM  
 NVBIA SVB NOMINA SVBSCRIPTA  
 SVNT IPSIS LIBERIS POSTERISQVE EORVM  
 CIVITATEM DEDIT ET CONVIVIVM CVM

(b) ○

(c) ○

(d) ○

○  
(b)

VXORIBVS QVAS TVNC HABVISENT CVM  
 EST CIVITAS IS DATA AVT SIQVI CAELIBES  
 ESSENT . CVM IIS QVAS POSTEA DVXISSENT  
 DVM TAXAT SINGVLIS SINGVLAS NON . APRIL  
 CAESARE . AVG . DOMITIANO CN . PEDIO . CASCO COS .  
 PLATORI . VENETI . F . CENTVRIONI . MAEZEIO  
 DESCRIPTVM . ET . RECOGNITVM EX TABVLA  
 AENEA QVAE FIXA EST ROMAE . IN CAPITOLIO . AD  
 ARAM . GENTIS . IVLIAE . DE . FORAS . PODIO . SINISTERIORE  
 TAB . I . PAG . II . LOC . XXXXVIII

○  
(c)○  
(d)○  
(a)

⊖ ○

IMP · CAESAR VESPASIANVS · AVG · PONT  
 MAX · TR · POT · II IMP · VI · P · P · COS · III DESIG  
 IIII · VETERANI · QVI · MILITAVERVNT · IN  
 CLASSE RAVENNATE · SVB · SEX · LVCILIO  
 BASSO · QVI SENA · ET · VICENA · STIPENDIA  
 AVT · PLVRA · MERVERVNT · ET · SVNT · DE  
 DVCTI IN · PANNONIAM · QVORVM · NO  
 MINA · SVBSCRIPTA SVNT · IPSIS · LIBE  
 RIS · POSTERISQVE · EORVM · CIVITATEM  
 DEDIT · ET · CONVBIVM · CVM · VXORIBVS  
 ○ ⊖ QVAS TVNC · HABVISSENT CVM · EST · CIVI  
 TAS · IIS · DATA AVT · SIQVI · CAELIBES · ESSENT  
 CVM · IIS · QVAS · POSTEA · DVXISSENT · DVM  
 TAXAT · SINGVLIS · SINGVLAS · NON · APRIL  
 CAESARE · AVG · F · DOMITIANO · CN · PEDIO · CASCO · COS  
 PLATORI · VENETI · F · CENTVRIONI  
 MAEZEIO  
 DESCRIPTVM · ET · RECOGNITVM · EX · TABVLA  
 AENEA QVAE FIXA · EST · ROMAE · IN  
 CAPITOLIO · AD · ARAM · GENTIS · IVLIAE · DE  
 FORAS · PODIO · SINISTERIORE · TAB · I  
 PAG · II · LOCO · XXXXIII ·

⊖ ○

⊖ ○

(d) ○

(e) ○

(a) ○

(b) ○

○  
(a)

DASIUS BREUCUS EMIT MANCIPIOQUE ACCEPIT  
 PUERUM APOLAUSTUM, SIVE IS QUO ALIO NOMINE  
 EST, N. GRECUM, APOCATUM PRO UNCIS DUABUS  
 \* DC DE BELLICO ALEXANDRI, F. R. M. VIBIO LONGO.  
 EUM PUERUM SANUM TRADITUM, FURTIS NOXAQUE  
 SOLUTUM, ERRONEM FUGITIUM CADUCUM NON ESSE  
 PRESTARI: ET SI QUIS EUM PUERUM, Q. D. A.,  
 PARTENVE QUAM QUIIS EX EO EVICERIT, Q. M.  
 EMPTOREM S. S. EUNVE AD Q. EA RES PERTINEBIT,  
 UTI FRUI HABERE POSSIDERE Q. RECTE LICEAT:  
 TUNC, QUARTUM ID ERIT, QUOD ITA EX EO EVIC-  
 TUM FUERIT

(b) ○

(c) ○

(d) ○



(b) ○

○ (c)

(d) ○

DUPLAM

T. P. P. R. D. F. R. DASIUS BREUCUS, D. F:  
 BELLICUS ALAXANDRI. ID .. FIDE SUA ESSE  
 IUSSIT VIBIUS LONGUS.

PROQUE EO PUERO, Q. S. S. EST, PRETIUM  
 EIUS X DC ACCEPISSE ET HABERE SE DIXIT  
 BELLICUS ALEXANDRI AB DASIO BREUCO.

ACT. KANAB. LEG. XIII G. XVII KAL. IUNIAS  
 RUFINO ET QUADRATO COS.

(a) ○

DASSIUS BREUCUS . . . . .  
 CIPIOQUE ACCEPIT . . E  
 APOLAUSTUM, SIVE IS QUO ALIO  
 NOMINE EST, N. GRECUM, A . .  
 CITATVM PRO UNCIS DUABUS  
 ✕ DC DF BELLICO ALEXANDRI.  
 F. R. M. VIBIO LONGO  
 EU . . . . . UM SANUM TRADITUM  
 . . . . . FURTIS NOXAQUE SO-  
 . . . . . M. ERRONEM FUGITI-  
 VUM KADUCUM NON ESSE  
 PRAESTARI; ET SI QUIS EUM PU-  
 ERUM, Q. D. A., PARTEMVE  
 QUAM QUIS EX EO EVICERIT,

○

(b)

APPI PROCLI VET.  
 LEG. XIII G.  
 ANTONI CELERIS  
 IUL. VIATORIS  
 ULP. SEVERI-  
 NI  
 L. FIRMI PRIMITI-  
 VI  
 M. VIBI LONGI  
 FIDEIUSSOR  
 BELLICI ALEXAN-  
 DRI VENDIT.

○

(d)

(a) ○

*(Latinum cum signis)*

○

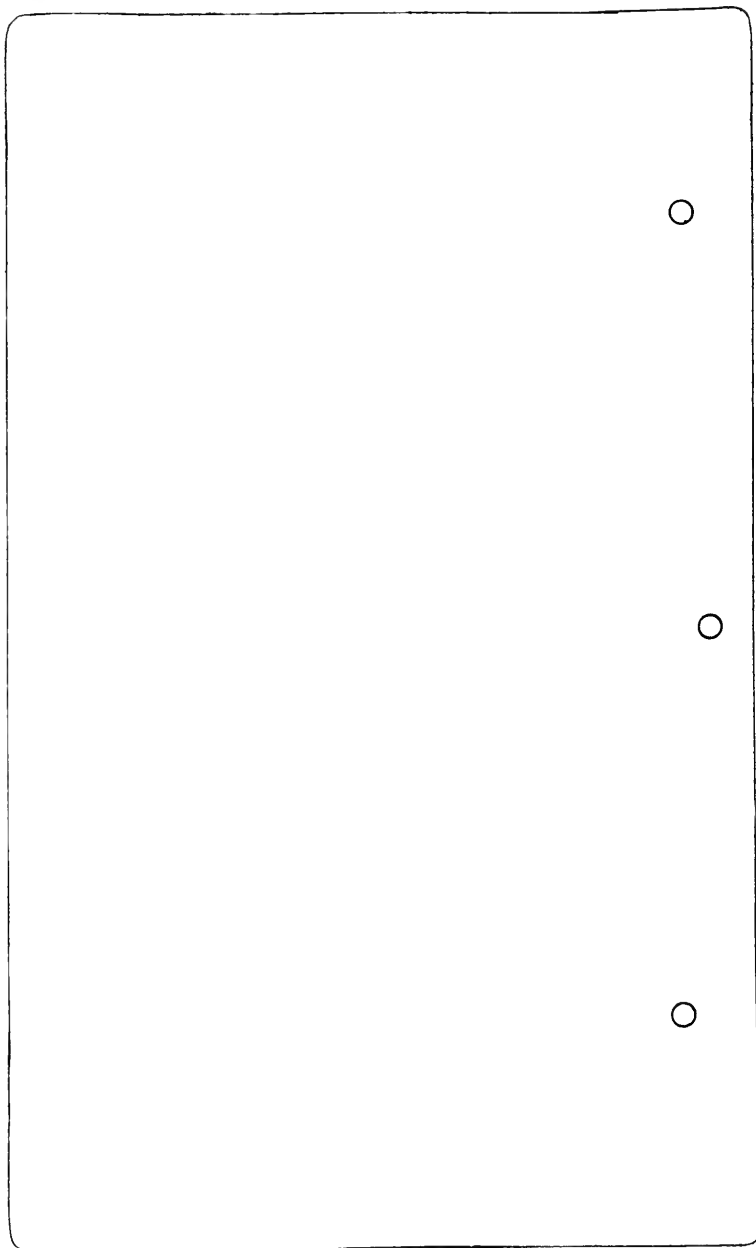
(c)

(d) ○

○ (c)

(d) ○

QUOMINUS EMPTOREM S. S. EVMUE, AD QVEM EA RES  
 PERTINEBIT, UTI FRUI HABERE POSSIDERETQUE REC-  
 TE LICEAT; TUM QUANTUM ID ERIT, QUOD ITA EX EO E-  
 VICTUM FUERIT, TANTAM PECUNIAM DUPLAM  
 PROBAM RECTE F. R. DASSIUS BREUCI, D. F. P. BEL-  
 LICUS ALEXANDRI. IDEM FIDE SUA ESSE IUSSIT M.  
 VIBIUS LONGUS.  
 PROQUE EO PUERO, QVI S. S. . . . . ETIVM EIVS X DC ACCE-  
 PISSE ET HABERE SE DIXIT BELLICUS ALEXANR . . .  
 AB DASSIO BREVCI



Addenda et corrigenda.

- p. 53 iam ad Tab. Bantlinam cf. Buecheler, Rh. Ph. 63 p. 316.
- p. 75 ad l. 12 pro oportebitve l. oportebit (Huelsen).
- p. 76 ad l. 13 plebive l. pl[eb]eiv[e] (Huelsen).
- p. 83 ad l. 62 re Rom legi non possunt (Huelsen).
- p. 102 ad praemonenda. [VII Iam Mo., Eph. ep. 9,5 (= Ges. Schr. 1, p. 153) negat, legem municipalem generalem ullam extilisse.]
- p. 138 capita tria litteris minutis scripta (CXXIX—CXXXI) in rasura incisa monet inspecto aere Fabricius.
- p. 174 sic veritas: iuris dictionem everterunt, quos ex sacerdotiis reditus habebant, pignori dabant.
- p. 175 pro appellare renovare l. appellandos renovandos.
- p. 239 l. S pro morum l. morem.
-

## SPECIMEN: NOTIS NON SOLUTIS REPETITUR LEX QUAE DICTUR RUBRIA.

## Tab. I.

IUSSUM · IUDICATUMVE · ERIT · ID · RATUM · NE · ESTO · QUODQUE · QUIS  
 QUE · QUOMQ · D · E · R · DECERNET · INTERDEICTIVE · SEIVE · SPONSIONEM ·  
 FIEREI · IUDICAVERTIVE · IUBEBIT · IUDICIUMVE · QUOD · D · E · R · DABIT · IS ·  
 IN · ID · DECRETUM · INTERDICTUM · SPONSIONEM · IUDICIUM · EXCEPTIO  
 NEM · ADDITO · ADDIVE · IUBETO · Q · D · R · OPERIS · NOVI · NUNTIATIONEM ·  
 IIVIR · IIIIVIR · PRAEFECTUSVE · EIUS · MUNICIPIEI · NON · REMEISSERIT ·  
 QUAE · DE · RE · QUIQUE · ET · A · QUO · IN · GALLIA · CISALPEINA · DAMNEI · INFECTEI ·  
 XX EX · FORMULA · RESTIPULAREI · SATISVE · ACCIPERE · VOLET · ET · AB · EO · QUEI ·  
 IBEI · I · D · POSTULAVERIT · IDQUE · NON · K · K · SE · FACERE · IURAVERT · TUM · IS · QUO ·  
 D · E · R · IN · IUS · ADITUM · ERIT · EUM · QUEI · IN · IUS · EDUCTUS · ERIT · D · E · R · EX · FORMU  
 LA · REPRIMITTERE · ET · SEI · SATIS · DAREI · DEBERIT · SATIS · DARE · IURETO · DE ·  
 CERNITO · QUEI · EORUM · ITA · NON · REPROMEISSERIT · AUT · NON · SATIS · DEDE  
 RIT · SEI · QUID · INTERIM · DAMNI · DATUM · FACTUMVE · EX · EA · RE · AUT · OB · E · R · EO  
 VE · NOMINE · ERIT · QUAM · OB · REM · UTEI · DAMNEI · INFECTEI · REPROMISSIO ·  
 SATISVE · DATIO · FIEREI · POSTULATUM · ERIT · TUM · MAG · PROVE · MAG · IIVIR ·  
 IIIIVIR · PRAEFECVE · QUOQUOMQUE · D · E · R · IN · IUS · ADITUM · ERIT · D · E · R · ITA · IUS ·  
 DEICTO · IUDICIA · DATO · IUDICAREQUE · IUBETO · COGITO · PROINDE · ATQUE · SEI ·  
 D · E · R · QUOM · ITA · POSTULATUM · ESSET · DAMNI · INFECTEI · EX · FORMULA ·  
 RECTE · REPROMISSUM · SATISVE · DATUM · ESSET · D · QUOD · ITA · IUDICIUM ·  
 DATUM · IUDICAREVE · IUSSUM · IUDICATUMVE · ERIT · IUS · RATUMQUE · ESTO ·  
 DUM · IN · EA · VERBA · SEI · DAMNEI · INFECTEI · REPROMISSUM · NON · ERIT · IUDI  
 CIUM · DET · ITAQUE · IUDICARE · IUBEAT · I · E · S · ANTEQUAM · ID · IUDICIUM ·  
 Q · D · R · A · FACTUM · EST · Q · LICINIUS · DAMNI · INFECTEI · EO · NOMINE · Q · D ·  
 R · A · EAM · STIPULATIONEM · QUAM · IS · QUEI · ROMAE · INTER · PEREGREI  
 NOS · IUS · DEICET · IN · ALBO · PROPOSITAM · HABET · L · SEIO · REPROMEISSERIT ·  
 TUM · QUICQUID · EUM · Q · LICINIUM · EX · EA · STIPULATIONE · L · SEIO · D · F · OPOR  
 (etc.)

## Tab. II.

## IUDICETURQUE

A . QUOQUOMQ . PECUNIA . CREDITA . SIGNATA . FORMA . P . P . R . IN . EORUM . QUO . O . M . C . P .  
**XXI** F . V . C . C . T . VE . QUAE . SUNT . ERUNTVE . IN . GALLIA . CISALPEINA . PETETUR . QUAE . RES . NON .  
 PLURIS . HS . XV . ERIT . SEI . IS . EAM . PECUNIAM . IN . IURE . APUD . EUM . QUEI . IBEI . I . D . P . EI . QUEI .  
 EAM . PETET . AUT . EI . QUODUS . NOMINE . AB . EO . PETETUR . D . O . DEBEREVE . SE . CONFESSUS .  
 ERIT . NEQUE . ID . QUOD . CONFESSUS . ERIT . SOLVET . SATISVE . FACIET . AUT . SE . SPONSIONE .  
 IUDICIOQUE . UTEI . OPORTEBIT . NON . DEFENDET . SEIVE . IS . IBEI . D . E . R . IN . IURE . NON .  
 RESPONDERIT . NEQUE . D . E . R . SPONSIONEM . FACIET . NEQUE . IUDICIO . UTEI . OPORTEBIT .  
 SE . DEFENDET . TUM . DE . EO . A . QUO . EA . PECUNIA . PETITA . ERIT . DEQUE . EO . QUOI . EAM .  
 PECUNIAM . D . O . S . RES . LEX . IUS . CAUSSAQUE . O . O . R . ESTO . ATQUE . UTEI . ESSET . ESSEVE .  
 OPORTERET . SEI . IS . QUEI . ITA . CONFESSUS . ERIT . AUT . D . E . R . NON . RESPONDERIT . AUT . SE .  
 SPONSIONE . IUDICIOQUE . UTEI . OPORTEBIT . NON . DEFENDERIT . EIUS . PECUNIAE . IEI .  
 QUEI . EAM . SUO . NOMINE . PETERIT . QUOIVE . EAM . D . O . EK . IUDICIIS . DATEIS . IUDI  
 CAREVE . RECTE . IUSSEIS . IURE . LEGE . DAMNATUS . ESSET . FUISSET . QUOIQUE . QUOMIQUE .  
**II** VIR . III VIR . PRAEFECVE . VBEI . I . D . P . IS . EUM . QUEI . ITA . QUID . CONFESSUS . ERIT .  
 NEQUE . ID . SOLVET . SATISVE . FACIET . EUM . QUEI . SE . SPONSIONE . IUDICIOVE . UTEIVE .  
 OPORTEBIT . NON . DEFENDERIT . AUT . IN . IURE . NON . RESPONDERIT . NEQUE . ID . SOLVET .  
 SATISVE . FACIET . T . P . P . QUANTA . EA . PECUNIA . ERIT . DE . QU . TUM . INTER . EOS . AM  
 BIGETUR . DUM . T . XV . S . F . S . DUCI . HIBETO . QUEIQUE . FORUM . QUEM . AD . QUEM .  
 EA . RES . PERTINEBIT . DUASERIT . ID . EI . FRAUDI . POENAEVE . NE . ESTO . QUODOQUE . ITA . FAC  
 TUM . ACTUM . ITSSUM . ERIT . ID . IUS . RATUMQUE . ESTO . QUO . MINUS . IN . EUM . QUEI . ITA .  
 VAIMONIUM . ROMAM . EX . DEGRETO . EIUS . QUEI . IBEI . I . D . P . NON . PROMEISSERIT .  
 AUT . VINDICEM . LOCUPLETEM . ITA . NON . DEDERIT . OB . E . R . IBEI . CURET . EX . H . L . N . R .  
 IBEI . I . D . P . EX . H . L . DET . IUDICARIQUE . D . E . R . IBEI . CURET . EX . H . L . N . R .  
 A . QUO . QUID . PRAETER . PECUNIAM . CERTAM . CREDITAM . SIGNATAM . FORMA . P . P . R .  
**XXII** IN . EORUM . QUO . O . M . C . P . E . V . C . T . VE . QUAE . SUNT . ERUNTVE . IN . GALLIA . CIS . ALPEIS .  
 PETETUR . QUODVE . QUOM . EO . AGETUR . QUAE . RES . NON . PLURIS . HS . XV . ERIT . ET . SEI .  
 EA . RES . ERIT . DE . QU . RE . OMNEI . PECUNIA . IBEI . IUS . DEICEI . IUDICIAVE . DAREI . EX . H . L . O .

(etc.)





FONTES  
IURIS ROMANI ANTIQVI.

---

**FONTES**  
**IURIS ROMANI ANTIQUI**

EDIDIT

**CAROLUS GEORGIUS BRUNS.**

---

POST CURAS THEODORI MOMMSENI  
EDITIONIBUS QUINTAE ET SEXTAE ADHIBITAS

SEPTIMUM EDIDIT  
**OTTO GRADENWITZ**

**PARS POSTERIOR**  
**SCRIPTORES.**



TUBINGAE  
IN LIBRARIA I. C. B. MOHRII (P. SIEBECK)  
MCMIX.

FONTES  
IURIS ROMANI ANTIQUI

EDIDIT

CAROLUS GEORGIUS BRUNS.

---

SCRIPTORES

---

POST CURAS THEODORI MOMMSENII  
EDITIONIBUS QUINTAE ET SEXTAE ADHIBITAS

SEPTIMUM EDIDIT  
OTTO GRADENWITZ.



TUBINGAE  
IN LIBRARIA I. C. B. MOHR II (P. SIEBECK)  
MCMIX.



**E**is quae ex Festo et ex Varrone deprompta sunt nonnullos locos addere placuit. Subsidia quae nova accesserint, singulis auctoribus praemonitum est, Varroni quae **Goetio Schoellio** que debeantur.

Etiam in hac parte operis instauranda **Curtii Witte** opera usus sum.

Heidelbergae, m. Aprili 1909.

O. GRADENWITZ.

---

## PRAEFATIO EDITIONIS SEXTAE.

**A**d fontium iuris Romani antiqui partem posteriorem in hac eorum editione sexta a priore separatam pariter perveniunt praemonita partis prioris adeunda ei qui de consilio et ratione operis universi certior fieri volet.

Berolini m. Iulio a. 1893.

**Th. Mommsen.** O. GRADENWITZ.

---

# CONSPECTUS OPERIS.

(II accessit in editione sexta.)

	Pag.
I. S. Pompeius Festus . . . . .	1
E libris de verborum significatu.	
II. M. Porcius Cato.	
E libro de agri cultura . . . . .	47
III. M. Terentius Varro.	
1. E libris de lingua Latina . . . . .	51
2. E libris rerum rusticarum . . . . .	61
IV. Nonius Marcellus.	
E libris de compendiosa doctrina . . . . .	64
V. Asconius in Ciceronis orationes.	
A. In Pisonianam . . . . .	67
B. In Scavianam . . . . .	68
C. In Cornelianam . . . . .	68
D. In orationem in toga candida . . . . .	69
VI. Scholia Asconio errore tributa in Ciceronis Verrinas.	
A. In divinationem . . . . .	70
B. In act. II lib. I . . . . .	71
VII. Boëthius in Ciceronis topica . . . . .	73
VIII. Servius in Vergilium.	
A. In Aenëidem . . . . .	75
B. In Georgica . . . . .	78
C. In Bucolica . . . . .	79
D. In Eclogas . . . . .	79
IX. Isidorus Hispalensis.	
E libris originum s. etymologiarum . . . . .	79
X. Agrimensores.	
1. De agrorum qualitate et condicionibus . . . . .	85
Frontinus liber I . . . . .	85
Frontinus liber II . . . . .	86
Hyginus . . . . .	86
2. De controversiis agrorum . . . . .	88
Frontinus liber I . . . . .	88
Frontinus liber II . . . . .	91

---

## ERRATA ET ADDENDA.

- p. 61 n. 2 *adde post* tom. I pag. 25: et Pflüger, Nexum und mancipium 1908. Kretschmar ZSSst. 23, 227.
- p. 64 *in fine praemonitorum l.* paginis Lindsayanis adnotatis.
-

## EXPLICATIO SIGNORUM ET NOTARUM.

*Litterae cursivae* in textu inscriptionum distinguunt quae a traditis aut differunt aut absunt, item Latina versa e Graecis; in adnotatione ea quae sunt editoris.

[Uncis quadratis] in scriptorum locis distinguuntur a traditis quae differunt aut desiderantur scilicet potiora; in textu inscriptionum, ubi haec expressa sunt litteris cursivis, uncos eos supplementis omnibus, emendationibus paucis apposuimus.

(Uncis rotundis) in textu comprehensa sunt compendia ita soluta, in adnotatione Latina versa e Graecis.

⟨⟨Angulis duplicibus⟩⟩ lineolisve subductis signavimus quae in traditis delenda, ⟨⟨*angulis simplicibus*⟩⟩ quae traditis addenda videntur.

Puncta . . . . significant verba vel litteras in traditis aut deesse aut legi non posse neque satis certo posse suppleri.

Lineola — significat quaedam ex traditis omissa esse.

Signum ∞ in textu inscriptionum indicat in archetypo partem versus vacuum esse.

Signum ° (in medio vocabulo °) finem versus inscriptionis indicat; quod signum, ubi lineae nostrae singulae binos inscriptionis versus continent, in finibus linearum omisimus, in margine numeris imparibus (1, 3, 5, 7, 9) notatis (e. g. n. 157, 1 p 355). Ceterum numeris in margine positus primus eorum versus indicatur, quorum principia linea nostra continentur (e. g. n. 153, p. 352).

---

Ak. Abh. = akademische Abhandlungen:

Berl. ak. Abh. = Abh. d. Berliner Akad. d. Wissensch., phil.-hist. Classe.

Münch. ak. Abh. = Abh. d. Münch. Ak. d. W., philos.-philol. Cl.

Annali = annali dell' istituto di corrispondenza archeologica.

Ber. = Berichte:

Berl. Ber. = Monatsber. d. Berl. Akad. d. Wissensch.

Leipz. Ber. = Ber. üb. d. Verhdl. d. Sächs. Ges. d. W., phil.-hist. Cl.

Wien. Ber. = Sitzungsber. d. Wiener Ak. d. W.

C. J. = Codex Justinianus.

C. Th. = Codex Theodosianus.

Ⓒ = Corpus inscriptionum Latinarum consilio acad. litter. Boruss. ed.

D. = Digesta.

- Dess. = Dessau, *Inscriptiones latinae selectae*; vol. I 1892, vol. II pars. I 1902, pars. II 1906.
- Grut. = Gruteri thesaurus inscr. ed. I. 1602, ed. II. 1707.
- Haenel, *Corpus legum ab imp. Rom. ante Iustin. latorum*. 1857.
- Haub. = Haubold, *antiquitatis Rom. monumenta legalia*, ed. Spangenberg. 1830.
- Hermes, *Zeitschr. f. klass. Philologie*, inde ab a. 1866.
- Hu. = Huschke.
- J. = *Institutiones Justiniani*.
- Jahrb. = *Jahrbuch d. gem. deut. R.* ed. Bekker et Muther. 1857—1863.
- Kr. Z. = *Tübinger krit. Zeitschr. f. Rechtsw.* 1826—29.
- Mo. = Mommsen (*Ges. Schr. = Gesammelte Schriften*).
- Or. = *Orellii inscript. Latin. collectio*. 1828. Vol. III. ed. Henzen. 1856.
- Pap. Arch. = *Arch. f. Papyruskunde* ed. Wilcken et alii, inde ab a. 1900.
- Singulae papyrorum editiones:*
- Amh. = Amherst II (edd. Grenfell et Hunt) 1899.
- Argent. = *Gr. Pap. der Kais. U. u. L. Bibl. zu Straßburg i. E.* (ed. Preisigke) 1906.
- B. (G.) U. = *Berliner (Museum), Griechische Urkunden* 1. 2. 3. 1891 squ.
- C. P. R. = *Corp. Pap. Reineri I.* ed. Wessely 1896.
- Fayûm = *Fayûm Towns* (edd. Grenfell et Hunt) 1900.
- Flor. = *Papiri Fiorentini I.* ed. Vitelli 1905/6.
- Lips. = *Griech. Urk. der Pap. Samml. zu Leipzig* (ed. Mitteis) 1906.
- Oxy = *Oxyrhynchos I—V.* (edd. Grenfell et Hunt) 1898 squ.
- Phil. = *Philologus, Zeitschr. f. d. klass. Altertum*, inde ab a. 1846.
- Rh. Iur. = *Rheinisches Museum f. Iurisprud.* 1827—1835.
- Rh. Ph. = *Rhein Mus. f. Philologie*, inde ab a. 1827.
- Ri. = *Ritschl, priscae latinitatis monumenta epigraphica, ad archetypon repraesentata*. 1862. (tab. lithogr. ad  $\mathcal{L}$ )
- Rud. R. G. = *Rudorff, röm. Rechtsgeschichte*. 1857.
- Spang. = *Spangenberg, iur. Rom. tabulae negotiorum sollemnium*. 1822.
- Wi. = *Wilmanns, exempla inscript. latin.*, 2 vol. 1873.
- ZGR. = *Zeitschr. f. geschichtl. Rechtsw.*, edd. Savigny aliique. 1815—1848.
- ZRG. = *Z. f. Rechtsgeschichte*, edd. Rudorff, Bruns aliique inde ab a. 1862.
- ZSSt. = *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, edd. Bruns aliique inde ab a. 1880.
-



## I. SEXTUS POMPEIUS FESTUS.

<sup>V</sup> *M. Verrius Flaccus quos imperante Augusto ex Varronianis potissimum composuit libros de verborum significatu ad ordinem litterarum (sed primarum tantummodo) digestos, eos Pompeius Festus (nobis F) secundo tertiove nostrae aerae saeculo in compendium rededit, cuius compendii partem servavit unicus codex olim Pomponii Laeti, hodie Neapolitanae bibliothecae, scriptus saec. X (nobis cod., quatenus hodie superest, L in parte adservata olim apud Laetum hodie deperdita). Deficit eius libri pars prior tota sive quaterniones septem primi et pars octavi ad mediam litteram M; partis posterioris quaternionum novem quae supersunt folia praeter minores hiatus ambusta sunt omnia, ut singulorum rectorum pagina posterior, versorum pagina prior aut tota aut maiore ex parte perierit. Praeterea ex quaternionibus his novem, qui etsi mutili superfuerunt tamen saeculo XV, cum hodie desiderentur tres VIII. X. XVI, eorum vices facit aliquatenus exemplar descriptum inde ea aetate parum curiose neque servatum ipsum, cuius nos adhibuimus apographa tria, scilicet libros Vaticanos 1549 (nobis R), 2731 (nobis S), 3369 (nobis Q). Ad quaternionem decimum sextum (p. 359—376 ed. Mue.) accedit exemplar alterum idque longe maiore cura exceptum, ut vel hiatus diligenter repraesentet in altero exemplari plerumque obcaecatos, Angeli Politiani ab Huelsenio investigatum in cod. Vaticano 3368 (nobis A), quo factum est, ut carere possimus adnotationibus eiusdem Politiani adservatis in bibliotheca Monacensi adhibitisque a me in quaternionis eius recognitione edita in actis academiae Berolinensis maioribus anni 1864. — Festi epitomen etiamtum integram denuo abbreviavit aetate Caroli Magni Paulus (nobis P) diaconus is ipse qui scripsit de rebus gestis Longobardorum, cuius epitomae inter multa quae supersunt exemplaria adhibuimus tria primaria Guelferbytanum (nobis G) saec. X, Trecense (nobis T) saec. XI, Monacense (nobis M) saeculi XI/XII. Factum autem est singulari beneficio Christiani Huelseni, ut in hac editione quae ex Festo Paulove deprompsimus digesta ad ordinem alphabeticum hodie usitatum, omnia proponantur recognita ad exemplaria supra citata ab eo aut denuo aut primum diligenter collata. Paginae quae F(esti) vel P(auli) nomen sequuntur, vel, ubi Festi quae supersunt ex epitome Pauli supplentur, utriusque coniuncti, editionis sunt curatae a. 1839 ab Odofredo Mueller (nobis Mue.).*

## E libris de verborum significatu.

**Abacti** magistratus<sup>1</sup> dicebantur, qui coacti deposuerant imperium. *p. 23*  
**Abemito** significat 'demito' vel auferto; 'emere' enim antiqui dicebant pro 'accipere'.

1) [scr. gmaistratu. TH. M.]

- P. 23* Abgregare —, adgregare —, segregare —. Quorum verborum frequens usus non mirum, si ex pecoribus pendet, cum apud antiquos opes et patrimonia ex his praecipue constiterint, ut adhuc etiam 'pecunias' et 'peculia' dicimus<sup>1</sup>.
- P. 19* Abořigines appellati sunt, quod 'errantes' convenerint<sup>2</sup> in agrum, qui nunc est populi Romani; fuit enim gens antiquissima Italiae.
- P. 18* Accensi dicebantur, qui in locum mortuorum militum subito subrogabantur, dicti ita, quia 'ad censum' adiciebantur.
- P. 71* Actus modo significant — iter inter vicinos quattuor pedum latum; modo in geometrica minorem partem iugeri, id est centum viginti pedum *cell*.
- P. 7* Adlecti dicebantur apud Romanos, qui propter inopiam ex equestri ordine in senatorum sunt numero adsumpti. Nam patres dicuntur, qui sunt 'patricii' generis; conscripti, qui in senatu<sup>3</sup> sunt 'scriptis' adnotati.
- P. 19* Adorare apud antiquos significabat 'agere', unde et legati 'oratores' dicuntur, quia mandata populi 'agunt'.
- P. 15* Adpromissor est, qui, quod<sup>4</sup> suo nomine promisit, idem pro altero quoque promittit.
- P. 14* Adscripti dicebantur, qui in colonias nomina dedissent, ut essent coloni.
- P. 14* Adscripticii veluti quidam scripti<sup>5</sup> dicebantur, qui supplendis legionibus 'adscribebantur'; hos et accensos dicebant, quod 'ad' legionum 'censum' essent adscripti; quidam velatos, quia 'vestiti' inermes sequerentur exercitum *cell*.
- P. 9* Adsiduus dicitur, qui in ea re, quam frequenter agit, quasi 'con-sedissee' videatur; alii assiduum locupletem, quasi 'multorum assium', dictum putarunt; alii eum, qui sumptu proprio militabat, ab 'assendo'<sup>6</sup> vocatum existimarunt<sup>7</sup>.
- P. 13* Aedilis initio dictus est magistratus, quia<sup>8</sup> 'aedium' non tantum sacrarum, sed etiam privatarum curam gerebat; postea hoc nomen

---

1) *Plin. h. n. 18, 3, 11*: Pecunia ipsa a pecore appellabatur; et etiam nunc in tabulis censoriis pascua dicuntur omnia, ex quibus populus redditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat. — 2) convenerunt *G.* — 3) senatus *G.* — 4) [*Cave inseras quis; adpromittit is qui suo nomine ita promittit, ut ea summa pro altero quoque promittatur eumque soluta liberet.* TH. M.] — 5) vel, uti quidam, adscriptivi *Walch, ad Tac. Agric. 265; cf. Varro, l. l. 7, 56.* — 6) assedendo *T.* — 7) aestimarunt *libri.* — 8) <<magistratus>> qui *Mue.*

et ad magistratus translatum est. Dictus <sup>1</sup> est autem 'aedilis', quod facilis ad eum plebi aditus esset.

Aerarii tribuni a 'tribuendo aere' sunt appellati. Aerarium sane *P. 2* populus Romanus in aede Saturni habuit.

Aestimata poena ab antiquis ab 'aere' dicta est, qui eam aesti- *P. 24* maverunt aere, ovem decussis, bovem centussis, hoc est decem vel centum assibus. (*Cf. Maxima.*)

Aliuta antiqui dicebant pro 'aliter' ex Graeco id ἀλλοίως trans- *P. 6* ferentes; hinc est illud in legibus Numae Pompilii: "Si quisquam aliuta faxit, ipsos Iovi sacer esto".

Ambitus proprie dicitur 'circuitus' <sup>2</sup> aedificiorum patens in lati- *P. 5* tudinem pedes duos et semissem, in longitudinem idem quod aedificium *cett.*

Ambitus proprie dicitur inter vicinorum aedificia locus duorum *P. 16* pedum et semipedis ad 'circumeundi' facultatem relictus. Ex quo etiam honoris ambitus dici coeptus est a 'circumeundo' supplicandoque.

Amsegetes dicuntur, quorum ager viam tangit <sup>3</sup>. *P. 21*

Annaria lex dicebatur ab antiquis ea, qua finiuntur anni magi- *P. 27* stratus capiendi.

Anteurbana praedia urbi propinqua. *P. 8*

Aqua et igni tam interdicti solet damnatis, quam accipiuntur *P. 2* nuptiae, videlicet quia hae duae res humanam vitam maxime continent. Itaque funus prosecuti redeuntes ignem supergrediebantur aqua aspersi; quod purgationis genus vocabant suffitionem <sup>4</sup>.

Arbiter dicitur iudex, quod totius rei habeat arbitrium et facul- *P. 15* tatem. — Arbitrium dicitur sententia, quae ab arbitro statuitur.

— Arbitrarium, cum adhuc res apud arbitrum <sup>5</sup> geritur.

Armita dicebatur virgo sacrificans, cui lacinia togae in humerum *P. 4* erat reiecta <sup>6</sup>. Legibus etiam Laurentum sanctum est, ne pomum ex alieno legatur in armum, id est quod umeri onus sit <sup>7</sup>.

Ast significat 'at', 'sed', 'autem' <sup>8</sup>. *P. 6*

Aurichalcum vel 'orichalcum' quidam putant compositum ex aere *P. 9*

1) dictum *M.* — 2) circumitus *G.* — 3) *Bergk (ZRG. 14,143):* amsegetes, quia veteres an pro circum ponere consueverunt, teste *Macr. sat. 1,14.* — 4) *Cf. D. 24,1,66,1.* — 5) arbitrium *M.* — 6) reiecta *M.* — 7) *Cf. Grimm, deutsche R.-Alterth. 554.* — 8) *Sic cod.,* vel ante autem male ins. *Mue. cum vulg.* — *Charis. gramm. 229,30:* 'ast' apud veteres variam vim contulit vocibus pro 'atque', pro 'ac', pro 'ergo, sed, tamen, tum, cum', ut in glossis antiquitatum legimus scriptum. *Cf. Schoell, XII tab. 110.*

et auro, sive quod colorem habeat aureum; 'orichalcum'<sup>1</sup> sane dicitur, quia in montuosis locis invenitur; mons etenim Graece ὄρος appellatur (*cf.* Cadmea).

*P. 32* **Bustum** proprie dicitur locus, in quo mortuus est combustus et sepultus, diciturque bustum quasi 'bene ustum'<sup>2</sup>, ubi vero combustus quis tantummodo, alibi vero est sepultus, is locus ab 'urendo' 'ustrina'<sup>3</sup> vocatur; sed modo busta<sup>4</sup> 'sepulcra' appellamus.

*P. 47* **Cadmea** terra quae in aes coicitur ut fiat orichalcum.

*P. 47* **Caduceatores** legati pacem petentes. Cato "caduceatori"<sup>5</sup>, inquit, "nemo homo<sup>6</sup> nocet"<sup>7</sup>.

*P. 62* **Caelibari** hasta caput nubentis comebatur, quae in corpore gladiatoris stetisset abiecti occisique, ut quemadmodum illa coniuncta fuerit cum corpore gladiatoris, sic ipsa cum viro sit; vel quia matronae Iunonis<sup>8</sup> Curitis in tutela sint, quae ita appellabatur a ferenda hasta, quae lingua Sabinorum 'curis' dicitur: vel quod forte viros genituros ominetur — vel quod nuptiali iure imperio viri subicitur<sup>9</sup> nubens, quia hasta summa armorum et imperii est: quam ob causam — captivi sub eadem veneunt, quos Graeci δορυαλώτους et δορυκτῆτους vocant.

*P. 65* **Captus** locus dicitur ad sacrificandum legitime constitutus.

*P. 55* **Celeres** antiqui dixerunt quos nunc equites dicimus, a 'Celere', interfectore Remi, qui initio a Romulo iis<sup>10</sup> praepositus fuit; qui primitus electi fuerunt ex singulis curiis deni, ideoque omnino trecenti fuere.

*P. 54* **Cenacula** dicuntur, ad quae<sup>11</sup> scalis ascenditur<sup>12</sup>.

*P. 54* **Censio** hastaria dicebatur, cum militi multae nomine ob delictum militare indicebatur<sup>13</sup>, quod hastas daret.

*P. 54* **Censionem** facere dicebatur censor, cum multam equiti inrogabat<sup>14</sup>.

*P. 58* **Censores** dicti, quod rem suam quisque tanti aestimare solitus sit, quanti illi censuerint<sup>15</sup>.

*P. 58* **Censui censendo**<sup>16</sup> agri proprie appellantur, qui et emi et venire iure civili possunt.

1) aurichalcum *M.* — 2) bene iustum *M.* — 3) ostrina *M.* — 4) modo obusta *T.* — 5) caduciatori *GM.* — 6) homo *om. T.* — 7) nosset *G.* — 8) iuninis *M.* — 9) sobiicitur *G.* — 10) his /// *M.* — 11) quas *libri.* — 12) *Cf. D. 43, 17, 3, 7:* sed si supra aedes, quas possideo, cenaculum sit *cett.* — 13) indicebantur *G.* — 14) inrogabant *M.* — 15) censuerunt *T.* — 16) censedo *MT.*

Centenariae cenae dicebantur in quas lege Licinia non plus *P. 54* 'centussi'<sup>1</sup> praeter terra enata<sup>2</sup> impendebatur<sup>3</sup>, id est centum assibus qui erant breves nummi ex aere.

Centumvitalia iudicia a centumviris sunt dicta. Nam cum *P. 54* essent Romae triginta et quinque tribus, quae et curiae sunt dictae, terni ex singulis tribubus sunt electi ad iudicandum, qui centumviri appellati sunt; et licet quinque amplius quam centum fuerint, tamen, quo facilius nominarentur, centumviri sunt dicti.

Centuria in agris significat ducenta iugera, in re militari centum *P. 53* homines. — Centuriata comitia item curiata comitia dicebantur, *P. 54* quia populus Romanos per centenas turmas divisus erat. — Cen- *P. 53* turiatu ager in ducena<sup>4</sup> iugera definitus, quia Romulus centenis civibus ducena<sup>4</sup> iugera tribuit.

Circumluvium ius praediorum<sup>5</sup>. *P. 64*

Classici testes dicebantur qui signandis testamentis adhibebantur. *P. 56*

Cognitor est, qui litem alterius suscipit coram ab eo, cui<sup>6</sup> datus *P. 57* est; procurator autem absentis nomine actor fit.

Comitiales dies appellabant, cum in comitio conveniebant; qui *P. 38* locus a 'coeundo', id est 'insimul veniendo', est dictus.

Compascuus ager relictus ad pascendum communiter vicinis. *P. 40*

Compraedes eiusdem rei populo sponsores<sup>7</sup>. *P. 39*

Conciliabulum locus, ubi <in> concilium convenitur. *P. 38*

Concilium dicitur a populi 'consensu': sive concilium dicitur a *P. 38* 'concalando'<sup>8</sup>, id est vocando.

Condicere est dicendo denuntiare. *P. 64*

Condictio<sup>9</sup> in diem certum eius rei, quae agitur, denuntiatio. *P. 66*

Condictum est, quod in commune<sup>10</sup> est dictum. *P. 39*

Conscripti dicebantur, qui ex equestri ordine patribus adscribebantur<sup>11</sup>, ut numerus senatorum expleretur.

Consponsor 'coniurator'. *P. 59*

Consposos antiqui dicebant fide mutua conligatos. *P. 41*

Contestari litem dicuntur duo aut plures adversarii, quod ordinato iudicio utraque pars dicere solet: "Testes estote".

---

1) centussi *G*<sup>1</sup>, centussibus *G*<sup>2</sup>*MT*. — 2) terrae nata (natabus *G*) *libri*. — 3) impendebantur *G*. — 4) ducenta *M*. — 5) *cf. Isidor. XIV, 8, 42*. — 6) ab eo cui *libri*, eo cui *vulg.* [*malim* eo a quo. *Th. M.*] — 7) sponsores *M*. — 8) concalendo *T*, conconcalendo *M*. — 9) condicio *G*, conditio *M*. — 10) communi *libri*. — 11) adscribantur *M*.

- P. 38* Contestari est, cum uterque reus dicit: "Testes estote".
- P. 38* Contio significat 'conventum', non tamen alium, quam eum, qui <a> magistratu vel a sacerdote publico<sup>1</sup> per praeconem convocatur.
- P. 64* Contrarium aes, grave aes.
- P. 62* Conventae condicio dicebatur, cum primus sermo de nuptiis et earum condicione habebatur.
- P. 41* Conventus quattuor modis intellegitur: — tertio cum a magistratibus iudicii causa populus congregatur.
- P. 50* Cum imperio est dicebatur apud antiquos, cui nominatim<sup>2</sup> a populo dabatur imperium. Cum potestate<sup>3</sup> est dicebatur de eo, qui a populo alicui negotio praeficiebatur<sup>4</sup>.
- P. 50* Cum populo agere hoc est<sup>5</sup> populum ad concilium aut comitia vocare.
- P. 48* Curatores dicuntur, qui pupillis loco tutorum dantur; sive illi qui rei frumentariae agrisque<sup>6</sup> dividendis praepositi sunt.
- P. 49* Curia locus est, ubi publicas 'curas' gerebant. Calabra<sup>7</sup> curia dicebatur, ubi tantum ratio sacrorum gerebatur. Curiae etiam nominantur, in quibus uniuscuiusque partis populi Romani quid geritur, quales sunt hae, in quas Romulus populum distribuit, numero triginta, quibus postea additae sunt quinque, ita ut in sua quisque curia sacra publica faceret feriasque observaret, iisque<sup>8</sup> curiis singulis nomina Curiarum virginum inposita esse dicuntur, quas virgines quondam Romani de Sabinis rapuerunt.
- P. 49* Curiales, eiusdem curiae, ut tribules et municipes<sup>9</sup>.
- P. 64* Curiales flamines curiarum sacerdotes.
- P. 62* Curionia sacra, quae in curiis fiebant.
- P. 49* Curionium aes dicebatur, quod dabatur curioni<sup>10</sup> ob sacerdotium curionatus.
- P. 49* Curis est Sabine 'hasta', unde Romulus 'Quirinus', quia eam ferebat, est dictus; et Romani a Quirino 'Quirites' dicuntur. Quidam eum dictum putant a 'Curibus', quae fuit urbs opulentissima Sabinorum<sup>11</sup>.
- P. 49* Currules<sup>12</sup> magistratus appellati sunt, quia 'curru' vehebantur.
- P. 51* Custodelam dicebant antiqui, quam nunc dicimus 'custodiam'.

---

1) buplico *M.* — 2) nominatum *T.* — 3) sic *T.*; cum potesta *M.*, com-  
 potesta *G.* — 4) praeferebatur *libri.* — 5) est hoc est *libri.* — 6) vel *G.*  
 — 7) culabra *libri.* — 8) hisque *libri.* — 9) municeps *M.* — 10) cu-  
 roni *G.* — 11) *Cf.* Caelibari hasta *supra p. 4.* — 12) sic *libri.*

**D**ecima quaeque veteres dis suis offerebant.

*P. 71*

**D**ecimanus appellatur limes, qui fit ab ortu solis ad occasum; *P. 71* alter ex transverso currens appellatur cardo<sup>1</sup>.

**D**eminutus capite appellatur<sup>2</sup>, qui civitate mutatus est; et *P. 70* ex alia familia in aliam adoptatus<sup>3</sup>; et qui liber alteri mancipio datus est; et qui in hostium potestatem venit; et cui aqua ignique interdictum est.

**D**epeculatus a 'pecore'<sup>4</sup> dicitur; qui enim populum fraudat, pe- *P. 75* culatus poena tenetur.

**D**epontani senes appellabantur, qui sexagenarii 'de ponte' de- *P. 75* iciebantur.

**D**erogare proprie est, cum quid ex lege<sup>5</sup> vetere, quo minus fiat *P. 69* sancitur lege nova; derogare ergo 'detrahere' est.

**D**iffarreatio genus erat sacrificii, quo inter virum et mu- *P. 74* lierem fiebat dissolutio; dicta 'diffarreatio', quia fiebat 'farreo' libo adhibito.

**D**irutum aere militem dicebant antiqui, cui stipendium ignomi- *P. 69* niae causa non erat datum<sup>6</sup>, quod aes 'diruebatur' in fiscum, non in militis sacculum.

**D**isertiones<sup>7</sup> divisiones patrimoniorum inter consortes. *P. 72*

**D**ispensatores dicti, qui<sup>8</sup> aes 'pensantes' 'expendebant', non *P. 72* 'adnumerabant'.

**D**oli vocabulum nunc tantum in malis utimur, apud antiquos *P. 69* autem etiam in bonis rebus utebatur; unde adhuc dicimus 'sine dolo malo', nimirum quia solebat dici et 'bonus'.

**D**uicensus dicebatur 'cum altero', id est cum filio, 'census'. *P. 66*

**D**uplionem antiqui dicebant, quod nos 'duplum'<sup>9</sup>. *P. 66*

**E**iuratio significat id, quod desideretur, non posse praestari. *P. 77* Plautus: "Eiuravit militiam".

**E**m, 'tum'. **E**m<sup>10</sup> pro 'eum', ab 'eo', quod est 'is'. *P. 76. 77*

**E**mancipati duobus modis intelleguntur: aut ii<sup>11</sup>, qui ex patris *P. 77* iure exierunt, aut ii<sup>11</sup>, qui aliorum fiunt dominii; quorum utrumque fit mancipatione.

**E**mere, quod nunc est 'mercari', antiqui accipiebant pro 'sumere' *P. 76* (*cf.* Abemito).

1) *Cf. Isid. 15, 14, 4.* — 2) appellabatur *T.* — 3) est *ins. M.* — 4) pecore *G. M.* — 5) est *ins. G.* — 6) dictum *G.* — 7) disertiones *libri.* — 8) quia *M.* — 9) *v. tom. I p. 39, tab. XII, 3.* — 10) en *G.* — 11) hi *libri.*

- P. 77 **Endoplorato**, 'inplorato', quod est cum 'questione' <sup>1</sup> 'inclamare'. Inplorare namque est 'cum fletu rogare', quod est proprie vapulantis.
- P. 77 **Endo procinctu**, 'in procinctu': significat autem, cum ex castris in proelium exitum est, procinctos, quasi <sup>2</sup> 'praecinctos' atque expeditos; nam apud antiquos togis incincti pugnitasse <sup>3</sup> dicuntur.
- P. 81 **Equestre aes**, quod equiti dabatur.
- P. 82 **Ercutum citumque** <sup>4</sup> fit inter consortes, ut in libris legum Romanorum <sup>5</sup> legitur. Ercutum a 'coercendo' dictum, unde et 'erciscendae' et 'ercisci'. Citum autem est vocatum a 'ciendo'.
- P. 77 <sup>6</sup> **Escit** 'erit'.
- P. 77 **Everriator** vocatur, qui iure accepta hereditate iusta facere defuncto debet: qui si non fecerit seu quid in ea re turbaverit, suo capite luat. Id nomen ductum <sup>7</sup> a 'verrendo'; nam 'exverrae' <sup>8</sup> sunt purgatio quaedam domus, ex qua mortuus ad sepulturam ferendus est, quae fit per everriatorem certo genere scoparum adhibito ab 'extra verrendo' dictarum.
- P. 82 **Exrogare** est ex lege vetere aliquid eximere per novam legem.
- P. 78 **Extrarius** est, qui extra focum sacramentum iusque <sup>9</sup> sit.
- P. 86 **Familia** antea in liberis hominibus dicebatur, quorum dux et princeps generis vocabatur pater et mater familiae; unde familia nobilium Pompiliorum, Valeriorum, Corneliorum. Et familiares ex eadem familia. Postea hoc nomine etiam 'famuli' appellari coeperunt *cett.*
- P. 87 **Famuli** origo ab Oscis dependet <sup>10</sup>, apud quos servus 'famel' nominabatur <sup>11</sup>, unde et 'familia' vocata. —
- P. 87 **Famuletium** <sup>12</sup> dicebatur, quod nunc 'servitium'.
- P. 88 **Farreum**, genus libi ex farre factum <sup>13</sup>.
- P. 93 **Fastis diebus iucunda** <sup>14</sup> 'fari' licebat, 'nefastis' quaedam non licebat 'fari' <sup>15</sup>.

---

1) quaestione *G.* — 2) qua *M.* — 3) punitasse *T.* — 4) que *del Scaliger.* — 5) aromanorum *M.* — 6) *v. tom. I p. 23, tab. V, 4. 5. 7 Schoell 98.* — 7) dictum *T.* — 8) exvernae *libri.* — 9) usque *M.* — 10) dependit *libri.* — 11) *Lex Osca tab. Bant. (tom. I p. 52) v. 22.* — 12) [*scr. famulicium. Th. M.*] — 13) *Plin. h. n. 18, 3, 10:* in sacris nihil religiosius confarreationis vincolo erat, novaeque nuptae farreum praeferebant. *Cf. Gai. I, 112.* — 14) iocunda *libri*, inridica *Aug.*, ius *Scal. [malim iure dicunda. Th. M.]* — 15) *Cf. Varro, l. l. 6, 29. 30.*



**F**astorum libri appellantur, in quibus totius anni fit descriptio<sup>1</sup>. *P. 87*

Fasti enim dies 'festi' sunt.

**F**enus et fenerator es et lex de credita pecunia fenebris a *P. 86*  
'fetu' dicta, quod crediti nummi alios pariant, ut apud Graecos ea-  
dem res τέρως dicitur. 'Fenum' quoque pratorum ab hac causa est  
appellatum, quando id ipsum manens quotannis novum parit, unde  
etiam et 'festuca' vocata est.

**F**eretrius Iuppiter dictus a 'ferendo', quod pacem ferre putare- *P. 92*  
tur; ex cuius templo sumebant sceptrum, per quod iurarent, et la-  
pidem silicem, quo foedus ferirent. (*Cf. Lapidem.*)

**F**erias antiqui 'fesias'<sup>2</sup> vocabant; et aliae erant sine die festo, ut *P. 86*  
nundinae, aliae cum festo, ut Saturnalia *cett.*

**F**etiales a 'ferendo'<sup>3</sup> dicti: apud hos enim belli pacisque faciendae *P. 91*  
ius est<sup>4</sup>.

**F**laminus camillus puer dicebatur ingenuus patrimis et *P. 93*  
matrimis, qui flamini Diali ad sacrificia praeministrabat: antiqui  
enim ministros 'camillos' dicebant. Alii dicunt omnes pueros ab  
antiquis 'camillos' appellatos *cett.*

**F**lammeo amicitur nubens ominis<sup>5</sup> boni<sup>6</sup> causa, quod eo ad- *P. 89*  
sidue utebatur 'flaminica', id est flaminis uxor, cui non licebat facere  
divortium.

**F**lammeo vestimento 'flaminica' utebatur, id est Dialis uxor et *P. 92*  
Iovis sacerdos, cui telum fulminis<sup>7</sup> eodem erat colore.

**F**oedus appellatum ab eo quod in paciscendo foedere<sup>8</sup> hostia ne- *P. 84*  
caretur. Virgilius: "et caesa iungebant foedera porca"; vel quia in  
'foedere' interponatur 'fides'.

**F**orctes, 'frugi et bonus', sive 'validus'. (*Cf. Sanates.*) *P. 84*

**F**orum sex modis intellegitur: primo negotiationis locus —; *P. 84*  
alio, in quo iudicia fieri, cum populo agi, contiones haberi solent;

1) [*immo* descriptio. *Th. M.*] *Macr. sat. 1, 15, 9*: Priscis — temporibus, antequam fasti a Cn. Flavio scriba invitis patribus in omnium notitiam proderentur, pontifici minori haec provincia delegabatur, ut novae lunae primum observaret adspectum visamque regi sacrificulo nuntiaret, itaque, sacrificio — celebrato, idem pontifex 'calata', id est 'vocata', in Capitolium plebe, — quot numero dies a kalendis ad nonas superessent, pronuntiabat. — Verbum autem καλώ graecum est, id est 'voco', et hunc diem, qui ex his diebus, qui 'calarentur', primus esset, placuit 'kalendas' vocari. — 2) festas libri, *emend. Mue.* — 3) sic libri. — 4) *Nonius v. Fetialis. Varro, l. l. 5, 86.* — 5) hominis *MT.* — 6) *om. T.* — 7) flaminis *G.* — 8) foede *GM.*, fide *T.*

tertio, cum is<sup>1</sup>, qui provinciae praeest, 'forum agere' dicitur, cum civitates vocat et de controversiis eorum cognoscit; quarto, cum id 'forum' antiqui appellabant, quod nunc vestibulum sepulcri dicari solet *cett.*

- P. 91 **F**rausus erit, 'fraudem commiserit'.
- P. 92 **F**ulguritus, id quod est 'fulmine ictum', qui locus statim fieri putabatur religiosus, quod eum deus sibi dicasse videretur.
- P. 89 **F**undus dicitur ager quod planus sit ad similitudinem fundi vasorum. 'Fundus' quoque dicitur populus esse rei, quam<sup>2</sup> alienat, hoc est 'auctor'.
- P. 89 **F**utare 'arguere' est, unde et 'confutare'. Sed Cato hoc pro 'saepius fuisse' ponit.
- P. 94 **G**ens Aelia appellatur, quae ex multis familiis conficitur.
- P. 94 **G**entilis dicitur et ex eodem 'genere' ortus, et is, qui simili nomine appellatur, ut ait Cincius: "Gentiles mihi sunt, qui meo nomine appellantur".
- P. 98 **G**rave aes dictum a pondere, quia deni asses, singuli pondo libras, efficiebant denarium, ab hoc ipso numero dictum. Sed bello Punico populus Romanus, pressus aere alieno, ex singulis assibus librariis senos fecit, qui tantundem ut illi valerent. Item nummi quadrigati et bigati a figura caelaturae dicti. (*Cf.* Sextantari.)
- P. 101 **H**astae subiciebant<sup>3</sup> ea, quae publice venundabant, quia signum praecipuum<sup>4</sup> est hasta. Nam et Carthaginienses, quum bellum vellet, Romam hastam miserunt, et Romani fortes viros saepe hasta donarunt.
- P. 99 **H**eredium 'praedium parvulum'<sup>5</sup>.
- P. 99 **H**eres apud antiquos pro 'domino' ponebatur.
- P. 102 **H**ortum et forctum pro 'bono' dicebant<sup>6</sup>.
- P. 102 **H**ordiarium aes, quod pro hordeo equiti Romano dabatur.
- P. 102 **H**ortus<sup>7</sup> apud antiquos omnis villa dicebatur, quod ibi, qui arma capere possint, 'orirentur'.
- P. 102 **H**ostia dicta est ab eo, quod est 'hostire' ferire.

---

1) his libri. — 2) quem libri. [*Vide num agatur non de re, sed de reo.* TH. M.] — 3) sic libri. — 4) belli ins. Mue. [*Malim dominii a populo quaesiti.* TH. M.] — 5) *Plin. h. n. 19, 4, 50*: in XII tabulis — nusquam nominatur villa, semper in significatione ea hortus, in horti vero heredium. *Cf. Varro, r. r. 1, 10.* — 6) *v. tom. I p. 19 tab. I, 5.* — 7) hostus *G M.*

Hostis apud antiquos 'peregrinus' dicebatur, et qui nunc hostis, *P. 102*  
'perduellio'. (× Perduellio, qui 'per'tinaciter retinet 'bellum'. × *P. 66*  
*v. Duellum*.)

Igitur nunc quidem pro completionis significatione valet, quae est *P. 105*  
'ergo'; sed apud antiquos ponebatur pro 'inde' et 'postea' et 'tum' <sup>1</sup>.

Ignis Vestae si quando interstinctus esset, virgines verberibus *P. 106*  
afficiebantur <sup>2</sup> a pontifice <sup>3</sup> *cett.*

Illicium <sup>4</sup> dicitur, cum populus ad contionem 'elicitur', id est *P. 114*  
evocatur <sup>5</sup> *cett.* — Illicium vocare antiqui dicebant ad contio- *P. 113*  
nem vocare.

Inpensam stipem, aes sacrum, quod 'nondum erat pensum'. *P. 108*

Inplorare, 'inclamare', ad auxilium 'invocare'. (*Cf. Endoplorato*). *P. 109*

Inprolus vel inprolis, qui nondum esset adscriptus in civitate. *P. 108*

Incomitiare significat tale convicium facere, pro quo necesse *P. 107*  
sit 'in comitium', hoc est 'in conventum', venire. Plautus "quaeso ne  
me incomities".

Inferiae sacrificia, quae dis Manibus 'inferebant'. *P. 112*

Infitiari, creditum fraudare. *P. 112*

Inprocinctu factum testamentum dicitur, quod miles pugnatu- *P. 109*  
rus nuncupat praesentibus commilitonibus.

Insons, extra culpam, a quo dici morbus quoque existimatur 'son- *P. 11*  
ticus', qui perpetuo noceat.

Insulae dictae proprie, quae non iunguntur <sup>6</sup> communibus parietibus *P. 111*  
bus cum vicinis circumituque <sup>7</sup> publico aut privato cinguntur, a  
similitudine videlicet earum terrarum quae in fluminibus ac mari  
eminent suntque 'in salo'.

Interneceium <sup>8</sup> testamentum est, propter quod dominus eius *P. 114*  
'necatus est' <sup>9</sup>.

Iurare flamini <sup>10</sup> Diali fas non erat. *P. 104*

Iurgatio, 'iuris actio'. *P. 103*

Iustum vadem, idoneum sponsozem.

Lacit 'decipiendo inducit'. Lax etenim fraus est. *P. 116*

Lance et licio dicebatur apud antiquos, quia, qui furtum ibat *P. 117*

---

1) *v. tom. I p. 17 tab. I, 1.* — 2) affaciebantur *G.* — 3) *Exemplum*  
*refert Liv. 28, 11, 6. 7.* — 4) illicibum *libri.* — 5) *sic GM,* vocatur *T.* —  
6) quae coniunguntur *T.* — 7) circum ita qui *G,* circumitu qui *M,* cir-  
cumitu *T.* — 8) internae cibum *MT,* interneceium *G.* — 9) *Cf. Isid. 5,*  
*26, 18.* — 10) famini *M,* flammini *T.*

quaerere in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat propter matrum familiae aut virginum praesentiam<sup>1</sup>.

*P. 115* Lapidem silicem tenebant iuraturi per Iovem, haec verba dicentes: "Si sciens fallo, tum me Dispiter salva urbe arceque bonis eiciat, ut ego hunc lapidem"<sup>2</sup>.

*P. 116* Liberalia 'Liberi' festa, quae apud Graecos dicuntur Διονύσια<sup>3</sup>. Naevius: "Liberalingua loquemur, ludis Liberalibus".

*P. 116* Licitati in mercando sive pugnando 'contententes'.

*P. 116* Limis<sup>4</sup> obliquus, id est transversus, unde et 'limina'. — Limites in agris nunc termini, nunc viae transversae. — Limitatus ager est in centurias dimensus.

*P. 116* Litis<sup>5</sup> cecidisse dicitur, qui eius rei, de qua agebat, causam amisit.

*P. 116* Litnus appellatus, quod 'litis'<sup>6</sup> sit testis; est enim genus buccinae incurvae, quo qui cecinerit, dicitur 'liticen'<sup>7</sup>. Ennius: "Inde loci lituus sonitus effudit acutos".

*P. 119* Locupletes, 'locorum multorum' domini<sup>8</sup>.

*P. 126* Magisterare moderari; unde magistri non solum doctores artium, sed etiam pagorum<sup>9</sup>, societatum, vicorum, collegiorum, equitum dicuntur, quia omnes hi 'magis ceteris' possunt: unde et magistratus, qui per imperia potentiores sunt, quam privati; quae vox duabus significationibus notatur. Nam aut personam ipsam demonstrat, ut quum dicimus: magistratus iussit, aut honorem, ut quum dicimus: "Titio magistratus datus est". — Magisteria dicuntur in omnibus rebus<sup>10</sup>, qui 'magis ceteris' possunt, ut magistrum equitum.

*P. 152*  
(*Cf. F. 154*)

*F. 161*  
(*P. 160*) Maiorem consulem L. Caesar putat dici vel eum, penes quem fasces sint, vel eum, qui prior factus sit; praetorem autem maiorem urbanum, minores ceteros (*cf. Maximus*).

1) *Gai. 3,192*: nudus quaerat linteo cinctus lancem habens. *Inst. gl. Taur. (ZRG. 7,44) 466*: nudus ingrediebatur discum fictile[m] in capite portans utrisque manibus detentus (detentum?). *Gen. 11,18,9*: furta, quae per lancem liciumque concepta essent; *16,10,8*: furtorumque quaestio enim lance et licio. *Cf. tom. I p. 32 tab. VIII, 15. Rud. RG. 2,352 n. 21.* — 2) *Cf. Polyb. 3,25. Gell. 1,21,4.* — 3) *dionisia libri.* — 4) *sic libri.* — 5) *ser. lite.* — 6) *liti M.* — 7) *laticen G.* — 8) *Plin. h. n. 18,3,11*: 'locupletes' dicebant 'loci', hoc est agri, 'plenos'. *Cic. de r. p. 2,9,16*: Romulus — multae dictione ovium et boum (quod tum erat res in pecore et locorum possessionibus, ex quo pecuniosi et locupletes vocabantur), non vi et supplicii coercerat. — 9) *paganorum MT.* — 10) *rebus om. T.*

**M**aiores flamines appellabantur patricii generis, minores *P. 151*  
plebeii. (Cf. Minora.)

**M**anceps dictus, quod 'manu capiatur'. — **M**anceps dicitur, qui *P. 128. 151*  
quid<sup>1</sup> a populo emit conductivē<sup>2</sup>, quia manu sublata significat se  
auctorem<sup>3</sup> emptionis esse; qui "idem praes" dicitur, qui<sup>4</sup> tam debet  
'praestare' populo, quod promisit, quam is, qui pro eo praes factus  
est. (Cf. Praes.)

[*Mancipatione adoptatur,*] ut patri sui<sup>5</sup> heres e[*sse de-* *F. 153*  
*sinat: sed eius qui adop]tet* tam heres est quam [i]filius] *[si ex eo natus*  
*esset. Adrogatione, qui] in potestate alie[na non est, adrogatoris*  
*fit filius]* et suus heres, ut p[atet] *cett.*

**M**anliae gentis patriciae decreto nemo ex ea Marcus appellatur, *P. 151*  
quod M. Manlius, qui Capitolium a Gallis defenderat, cum regnum  
adfectasset, damnatus necatusque est.

[*Manumitti dicitur*] ser(vus) sacrorum [*causa, cum dominus* *F. 158*  
*eius tenens m]odo caput [modo membrum aliud eiusdem servi ita]* *(P. 159)*  
dicit<sup>6</sup>: "Hunc [*hominem liberum esse volo, ac]* pro eo auri X  
[*puri, probi, profani, mei solvam, si]* usquam digre[*ssus erit a*  
*sacris, factus iuris]* sui". Tum<sup>7</sup> «h»is ser[*vum circumagit et e manu*  
*homi]nem liberum mit[tit].* (Cf. Puri.)

**M**aterfamiliae non ante dicebatur, quam vir eius paterfamiliae *P. 125*  
dictus esset; nec possunt hoc nomine plures in una familia praeter  
unam appellari. Sed nec vidua hoc nomine, nec quae sine filiis  
est, appellari potest.

**M**atrimēs ac patrimes dicuntur, quibus matres et patres adhuc *P. 126*  
vivunt.

[**M**atronae a magistra]tib(us) non summove[*bantur, ne pulsari* *F. 154*  
*contre]ctarive viderentur, neve gra]vidae concuterentur<sup>8</sup>. Ob] quam* *(P. 155)*  
[*etiam ca]usam ait Verrius, [neque earum viros]* sedentes cum uxori-  
bus de essedo descen[*dere<sup>9</sup> coac]tos<sup>10</sup> a magistratibus, quod com-*  
*muni vehiculo vehitur vir et uxor<sup>11</sup>.*

**M**aximam multam dixerunt trium milium et viginti assium, *P. 144*

1) quicquid libri. — 2) conductivae libri. — 3) victorem *G*<sup>1</sup>. — 4) scr.  
quia. — 5) patris sui *Urs.*; patri suus *Oldenberg.* — 6) sic hodie certe, non  
edicite, *cod.* — 7) dum *cod.*, corr. *Ursinus.* — 8) rectis intra uncas quadra-  
tos expressa servavit *Paulus.* — 9) essequo escendere *cod. secundum Ur-*  
*sinum (hodie haec non dispiciuntur).* — 10) sed nec viri earum sedentes  
cum uxoribus in vehiculo descendere cogebantur *Paulus.* — 11) [quod...  
uxor delendum. *Th. M.*]

quia non licebat quondam pluribus triginta bobus<sup>1</sup> et duabus ovibus quemquam multari, aestimabaturque bos centussibus<sup>2</sup>, ovis decussibus<sup>3</sup>.

- F. 161 Maximum praetorem dici putant ali eum, qui maximi imperi sit, ali, qui<sup>4</sup> aetatis maximae; pro collegio quidem augurum decretum est quod in Salutis augurio praetores maiores et minores appellantur non ad aetatem sed ad vim imperii pertinere.
- P. 126 Maximus curio, cuius auctoritate curiae omnesque curiones reguntur.
- P. 126 Maximus pontifex dicitur, quod maximus rerum, quae ad sacra et religiones pertinent, iudex sit vindexque contumaciae privatorum magistratuumque.
- P. 123 Meddix<sup>5</sup> apud Oscos nomen magistratus est. Ennius: "Summus ibi captus meddix. occiditur alter".
- P. 124 Mercedonios dixerunt a 'mercedem solvendo'<sup>6</sup>.
- F. 157 [*Minora itemque ma*]jora auspicia quae d[icantur, docet Messalla; nam] maiora consulum, pr[ae]torum, censorum dici ait, re]liquorum minora, cum illi [*maiores, hi autem mino*]res magistratus dic[i consueverint].
- P. 123 Miscelliones appellantur, qui non certae sunt sententiae, sed variorum 'mixtorumque' iudiciorum sunt<sup>7</sup>.
- F. 161 Mortis causa stipulatio existimatur fieri, ut ait Antistius Labeo, quae ita fit, ut morte promissoris confirmetur. aut, ut quidam dixerunt, cuius stipulationis mors fuit causa.
- F. 157 (P. 156) Mos est [institutum pa]trium<sup>8</sup>, id est memoria veterum pertinens maxime ad religiones c[ae]rim[on]iasque<sup>8</sup> antiquorum.
- F. 142 (P. 143) Multam Osce dici putant 'poenam' quidam; M. Varro ait poenam esse, sed pecuniariam, de qua subtiliter in l. I quaestionum Epist. refert.
- F. 154 (P. 156) Mundus, ut ait Capito Ateius in l. VI pontificali, ter in anno patere solet, — quos dies etiam religiosos indicaverunt ea de causa quod quo tempore ea, quae occultae et abditae<sup>9</sup> religionis deorum Manium essent, veluti in lucem quandam adducerentur et patefierent, nihil eo tempore in re p[ub]lica geri voluerunt; itaque per eos dies non cum hoste manus conserebant, non exercitus scribebatur, non

1) bobus *G*, bubus *MT*. — 2) centibus *M*. — 3) decussibus *M*. — 4) quia *cod.*, corr. *Aug.* — 5) *Cf. tom. I p. 51 n. 4.* — 6) mercedem (mercede *MT*) solvendo *libri*. — 7) sunt *om. G*. — 8) *inclusa uncis quadratis habet Paulus.* — 9) abditae ea *cod. secundum Urs. (hodie haec evanuerunt).*

comitia habebantur, non <sup>1</sup>] aliud quicquam in re p(ublica), nisi quod ultima necessitas admonebat, administrabatur <sup>2</sup>.

**Munem** significare certum est 'officiosum', unde e contrario in *mu-* *P. 143*  
nis dicitur, qui nullo fungitur officio.

**Muneralis** lex vocata est, qua *«m»* Cincius cavet, ne cui liceret 'mu- *P. 143*  
nus' accipere. Plautus: "neque muneralem legem neque lenoniam, rogata fuerit nec ne, flocci <sup>3</sup> aestimo".

**Municeps** est, ut ait Aelius Gallus, qui in municipio liber <sup>4</sup> natus *L. 142*  
est; item qui ex alio genere hominum munus functus est; item qui in municipio <sup>5</sup> ex servitute se liberavit a municepe <sup>6</sup>. — At Servius <sup>7</sup> aiebat initio fuisse, qui ea condicione cives Romani fuissent, ut semper rem publicam separatim <sup>9</sup> a populo Romano haberent <sup>10</sup>, Cumanos Aceranos Atellanos <sup>11</sup>. — **Municeps** qui in municipio liber natus est, item *P. 131*  
qui ex alio genere hominum munere functus est, item qui in municipio a servitute se liberavit a municepe. Item municipes erant qui ex aliis civitatibus Romam venissent, quibus non licebat magistratum capere, sed tantum muneris partem, ut fuerunt Cumani Acerrani Atellani, qui et cives Romani erant et in legione merebant, sed dignitates non capiebant.

**Municipalia** sacra vocantur, quae ab initio habuerunt ante civi- *F. 157*  
tatem Romanam acceptam, quae observare eos voluerunt pontifices et eo more facere, quo aduessent <sup>12</sup> antiquitus <sup>13</sup>.

**Municipium** id genus hominum dicitur, qui cum Romam venis- *P. 127*  
sent, neque cives Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum una cum Romanis civibus praeterquam de suffragio ferendo aut magistratu <sup>14</sup> capiendo; sicut fuerunt Fundani, Formiani, Cumani, Acerrani <sup>15</sup>, Lanuvini, Tusculani, qui post aliquot annos cives Romani effecti sunt. Alio modo, cum id genus hominum definitur, quorum civitas universa in civitatem Romanam <sup>16</sup> venit, ut Aricini <sup>17</sup>, Caerites, Anagnini <sup>18</sup>. Tertio, cum id genus ho-

1) haec ex Paulo. — 2) Varro apud Macr. sat. 1,16,18: mundus cum patet, deorum tristium atque inferum quasi ianua patet. Propterea — proelium committi, — uxorem liberum quaerendorum causa ducere, religiosum est. — 3) flocci G, floccio M. — 4) municipaliber Q. — 5) municio R. — 6) inserunt hoc loco verba item municipes — muneris partem, ex Paulo scilicet, S et edd. — 7) servilius SQ, ser. filius R. — 8) Ro. om. QR. — 9) separatim Q. — 10) habebant R. — 11) inserunt hoc loco qui aequae cives — non capiebant, ex Paulo scilicet, Q et edd. — 12) adfuissent cod., corr. Augustinus. — 13) P. 156 hunc locum ita habet: municipalia sacra vocabantur, quae ante urbem conditam (!) colebantur. — 14) magistratus MT. — 15) acerrani M. — 16) civitate Romana T. — 17) aricina M, atacini T. — 18) agnagnini T.

minum definitur, qui ad civitatem Romanam ita venerunt, ut muni-  
cipia essent sua cuiusque civitatis et coloniae<sup>1</sup>, ut Tiburtes, Prae-  
nestini, Pisani<sup>2</sup>, Urvinates<sup>3</sup>, Nolani, Bononienses, Placentini, Nepe-  
sini<sup>4</sup>, Sutriini, Locrenses<sup>5</sup>.

- P. 140 **M u n u s** significat «officium», cum dicitur quis munere fungi; item  
F. 157 **donum**, quod officii causa datur. **Mu[nus — dicitur administratio]**  
rei publicae<sup>6</sup> [*magistratus alicuius aut cu]rae imperi[ve, quae multi-  
tudinis univer]sae consensu [atque legitimis in unum convenientis]*  
populi comit[us alicui mandatur per suffragia,] ut capere eam  
[*eum oporteat et statim*] certove ex [*tempore . . certum usque*] ad  
tempus admi[nistrare.]
- F. 158 **Murrata** potione usos antiquos indicio est, quod etiamnunc aediles  
per supplicatione dis addunt ad pulvinaria, et quod XII tabulis ca-  
vetur, ne mortuo indatur, ut ait Varro in antiquitatum L. 17.
- F. 166 **Nancitor**<sup>8</sup> in XII 'nactus erit', prenderit<sup>9</sup>. Item in foedere La-  
tino: "Pecuniam quis nancitor, habeto", et: "si quid pignoris nascis-  
citur<sup>10</sup>, sibi habeto".
- F. 162 **Nec** coniunctionem — positam esse ab antiquis pro non, ut et in  
XII<sup>11</sup> est: "Ast ei custos nec escit". Item: "Si adorat furto, quod nec  
manifestum erit" *cett.*
- F. 165 **Nectere** 'ligare' significat, et est apud plurimos auctores frequens;  
quin etiam in commentario sacrorum usurpatur hoc modo: "Pontifex  
minor ex stramentis<sup>12</sup> napuras<sup>13</sup> neetito", id est funiculos facito,  
quibus sues adnectantur.
- F. 165 [**Nefas**]ti dies non<sup>14</sup> [*fasti et notati littera N ii sunt, quibus ei,*]  
aput quem l[ege agitur, fari non licet tria verba 'do dico] addico'.  
Nep<sup>15</sup> [*nota distincti eorum hila]riores sunt, q[uoniam a malo omine]*

1) colonicae G. — 2) pissani M. — 3) urbinates GM, urbanites T.  
— 4) nepessimi M. — 5) [*sic scribendum, non* Lucenses. TH. M.] lucren-  
ses GM, lutrenses T. — 6) reip publi . . . . . cod. — 7) P. 159 hunc locum  
ita habet: Murrata potione usi sunt antiqui; sed postea adsuerunt (adfue-  
runt T) murram (*sic libri, om. Mue.*) diis (dis G) suis libare, ideoque XII  
tabulis est cautum, ne mortuo inderetur. Cf. tom. I p. 37 tab. X, 6<sup>b</sup>. —  
8) Sic cod.; Mue.: nanxitor s. nanxsitor; ful. II pass. a verbo nancio. Cf.  
Sch. XII tab. p. 88; tom. I p. 39, I. — 9) praenoerit cod. — 10) sic cod. —  
11) Cf. tom. I p. 24 tab. V, 7<sup>b</sup>; p. 33 tab. VIII, 16. — 12) extramentis  
cod. — 13) naturas cod. — 14) non cod., teste Huelseno, nom vel non *secun-  
dum Keilium, not secundum priores.* [Ad lectionem iam stabilitam *supple-  
menta proposita* @x 1,367 mutavi. TH. M.] — 15) Cf. tom. I p. 41.



liberati sunt; [*his duces ex urbe exe*]unt et in provin[*ciam proficiscuntur, sacra quoque*] instituta fiunt, [*et vota nuncupata solvi*] et aedes sacrari so[*lent*].

Negotium, quod n[on sit otium]<sup>1</sup>.

F. 177  
(P. 176)

Nervum appellamus etiam ferreum vinculum, quo pedes inpediuntur, quamquam Plautus eo etiam cervices vinciri ait. —

Nexum est, ut ait Gallus Aelius, quodcumque per aes et libram geritur, id quod<sup>2</sup> 'necti' dicitur; quo in genere sunt haec: testamenti factio, nexi datio, nexi liberatio<sup>3</sup>.

Nexum aes apud antiquos dicebatur pecunia, quae per nexum obligatur.

Ni quis scivit «e» centuria est, quae dicitur a Ser. Tullio rege constituta, in qua liceret ei «us» suffragium ferre, qui non tulisset in sua, ne quis civis suffragii iure privaretur. — Sed in ea centuria neque censetur quisquam<sup>4</sup>, neque centurio praeficitur, neque centurialis potest esse, quia nemo certus est eius centuriae.

Novae curiae proximae compitum Fabricium aedificatae sunt, quod parum amplae erant veteres a Romulo factae, ubi<sup>5</sup> is populum et sacra in partis triginta distribuerat, ut in is ea sacra curarent; quae cum ex veteribus in novas evocarentur, septem<sup>6</sup> curiarum per religiones evocari non potuerunt; itaque Foriensis, Raptae, Velientis<sup>7</sup>, Velitiae res divinae fiunt in veteribus curis.

[Noxia,] ut Ser. Sulpicius Ru[*fus ait, 'damnum' significat,*]<sup>8</sup> apud poetas autem et oratores ponitur pro 'culpa'. At<sup>9</sup> noxa 'peccatum' aut 'pro peccato poenam', ut Accius in Melanippo: "Tete esse huic noxae obnoxium". Item, cum lex iubet noxae dedere, 'pro peccato dedi' iubet.

"Numerā senatum,"<sup>10</sup> ait quisvis senator consuli, cum inpedimento vult esse, quominus faciat SC., postulatque, ut aut res, quae referuntur<sup>11</sup>, dividantur, aut singuli consulantur, aut si tot non sint senatores, quo numero liceat perscribi<sup>12</sup> SC.

1) [ ] haec ex Paulo. — 2) sic, non idque cod. — 3) nexi dando nexi liberanto cod. — 4) quicquam cod. — 5) ube cod. — 6) sic cod.; quattuor Aug. — 7) vellensis cod. — 8) Suppletum e P. 175: noxia apud antiquos damnus significabat, sed a poetis ponitur pro culpa: noxa ponitur pro peccato aut pro peccati poena, cum lex iubet noxae dedere pro peccato. — 9) ad cod. — 10) [requiruntur talia: 'divide' aut 'consule' aut 'numera senatum'. TH. M.] — 11) acferuntur cod. — 12) praescribi cod.

- F. 173 [Nummum ex Graeco nomismate ex]istimant di[ctum<sup>1</sup>, idemque nobis quod νοῦμμον illis] valere, quia [pecuniae nomina a Siculis accepimus, quorum] hoc proprium est.
- F. 173 Nu<n>cupata pecunia est, ut ait Cincius in l. II de officio iuriconsulti, 'nomina<ta>, certa', 'nominibus propriis pronuntiata'. "Cum nexum faciet mancipiumque, uti lingua nuncupasset<sup>2</sup>, ita ius esto"<sup>3</sup> id est<sup>4</sup> 'uti nominarit locutusve erit, ita ius esto'. Vota nuncupata dicuntur, quae consules praetores, cum in provinciam proficiscuntur, faciunt; ea in tabulas praesentibus multis referuntur. At<sup>5</sup> Santra l. II de verborum antiquitate satis multis 'nuncupata', colligit non 'decreto<sup>6</sup> nominata' significare, sed 'promissa et quasi testificata', 'circumscripta', 'recepta', quod etiam in votis nuncupandis esse convenientius.
- F. 173 Nundinas<sup>7</sup> feriatum<sup>8</sup> diem esse voluerunt antiqui, ut rustici convenirent mercandi vendendique causa, eumque nefastum, ne, <si><sup>9</sup> liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores<sup>10</sup>.
- F. 170 Nuptias dictas esse — Aelius et Cincius, quia flammeo caput nubitatis 'obvolvatur', quod antiqui 'obnubere' vocarint; ob quam causam legem quoque Praenestinam<sup>11</sup> iubere caput eius 'obnubere', qui parentem necavisset, quod est 'obvolvere'.
- F. 189 Obiurare ['iureiurando obstringere']<sup>12</sup>.
- L. 190 Obnectere, 'obligare', maxime in nuptiis frequens est.
- P. 187 Obrogare est legis prioris infirmandae causa legem aliam ferre.

---

1) P. 172: Nummus ex Graeco nomismate dicitur. — 2) nuncupasset *cod.*; *em. Urs.* — 3) Cf. *tom. I p. 25 tab. VI, I.* — 4) ita *cod.*; *em. Urs.* — 5) ad *cod.* — 6) de recto *cod.* — 7) *Macr. Saturn. 1.16,32—35*: Harnum originem — Romulo adsignant, — sicut Tuditano adfirmat; sed Cassius Servium — fecisse mundinas dicit, ut in urbem ex agris convenirent urbanas rusticasque res ordinaturi. — Rutilius scribit Romanos instituisse nundinas, ut octo quidem diebus in agris rustici opus facerent, nono autem die — ad mercatum legesque accipiendas Romam venirent, — unde etiam mos, ut leges trinundino die promulgarentur. — 8) feriarum *cod.* — 9) si *add. Mue.* — 10) *Macr. l. l. 28—30*: Trebatius — ait mundinis magistratum posse manumittere iudiciaque addicere; sed contra Iulius Caesar — negat mundinis contionem advocari posse; id est eum populo agi, ideoque mundinis — haberi comitia non posse; sed lege Hortensia effectum est, ut fastae essent, uti rustici, qui mundinandi causa in urbem veniebant, lites componerent; nefasto enim die praetori dari non licebat. — 11) parent tam *cod.*, *emend. Bergk.* — 12) [ ] *ex P. 188.*

Obtestatio est, cum deus testis in meliorem partem vocatur; *P. 184*  
detestatio, cum in deteriore.

Occentassi «n»t antiqui dicebant, quod nunc 'convicium fecerit' *F. 181*  
dicimus, quod id clare et cum quodam canore fit, ut procul exaudiri  
possit; quod turpe habetur, quia non sine causa fieri putatur *cell.*<sup>1</sup>

Occisum a necato distingui quidam, quod alterum a 'caedendo' *F. 178*  
atque ictu fieri dicunt, alterum sine ictu. Itaque in Numae Pompili  
regis legibus<sup>2</sup> scriptum esse: "Si hominem fulmen (?)<sup>3</sup> occisit, ne  
supra genua tollito".

Occupaticius<sup>4</sup> ager dicitur qui desertus<sup>5</sup> a cultoribus<sup>6</sup> frequen- *P. 180*  
tari<sup>7</sup> propriis ab aliis occupatur. *(Cf. F. 181)*

Opima spolia dicuntur —, quae dux p. R. duci hostium detraxit, *L. 186. 189*  
quorum tanta raritas est, ut intra annos paulo . . trina contingerint  
nomini Romano: una quae Romulus de Acrone, altera quae consul  
Cossus Cornelius de Tolumnio<sup>8</sup>, tertia quae M. Marcellus Iovi Fere-  
trio de<sup>9</sup> Viridomaro fixerunt. M. Varro ait opima spolia esse  
etiam<sup>10</sup> si manipularis miles detraxerit, dummodo duci hostium, [*sed*  
*prima esse, quae dux duci: neque enim, quae a duce capta*<sup>11</sup>] non  
sint, ad aedem Iovis<sup>12</sup> Feretri poni, testimonio esse libros pontificum,  
in quibus sit: "Pro primis spoliis bove«m», pro secundis solitaurilibus,  
pro tertiis agno publice<sup>13</sup> fieri debere"; esse etiam Pompili regis<sup>14</sup>  
legem opimorum spoliolorum talem: "Cuius<sup>15</sup> auspicio classe procincta  
opima spolia capiuntur, Iovi Feretrio darier oporteat, et<sup>16</sup> bovem  
caedito, qui cepit aeris CC<sup>17</sup>; secunda spolia, in Martis aram  
in campo solitaurilia utra voluerit, caedito<sup>18</sup>; tertia spolia, Ianui Quirino

1) Cf. tom. I p. 28 tab. VIII, 1a. — 2) Cf. tom. I p. 8, 3 n. 4. —  
3) fulminibus cod.; fulmen Jovis Mue. — 4) Grom. et Lachm. 138, 3: Oc-  
cupatorii autem dicuntur agri, quos quidam arcifinales vocant —; quibus  
agris victor populus occupando nomen dedit. Bellis enim gestis victores  
populi terras omnes, ex quibus victos eiecerunt, publicavere; — deinde ut  
quisque virtute colendi quid occupavit, arcendo vicinum arcifinalem dixit.  
Quo ex loco recte collegit Rudorffius, röm. Feldm. 2, 252, occupaticios  
agros ab occupatoriis differre. — 5) desitus emendarunt edd. — 6) occul-  
toribus M. — 7) frequentari additum Paulo ex F.: Occupaticius . . [ . . ] à cul-  
toribus fre . . . [ ] ri coeptus. quod in . . — 8) columnio Q. — 9) Iovi Fere-  
trio de om. Q hiatu significato. — 10) etiam esse R. — 11) hiatum signant  
Q.B. Cf. Hertzberg, Philol. 1846, 331—339. — 12) ius Q. — 13) sacra ins.  
R. — 14) compelli reges traditur. — 15) Cuius — dato. Sic libri: locum  
ad emendationem Muelleri potissimum dant etiam tom. I p. 8, 4 n. 6 et n.  
16—18. — 16) darier oporteat et hic del. — 17) aeris CCC darier oporteat  
ser. — 18) qui cepit, aeris CC dato ins.

agnum marem caedito; C qui ceperit ex aere dato. Cuius auspicio capta, dis piaculum dato”.

- L. 198 *Optima* <sup>1</sup> *lex* . . in magistro populi faciendo, qui vulgo ‘dictator’ appellatur, quam plenissimum posset ius eius esse, significabatur <sup>2</sup> ut fuit Mani Valerii M. F. Volusi nepotis <sup>3</sup> qui primus magister populi <sup>4</sup> creatus est; postquam <sup>5</sup> vero provocatio ab eo magistratu ad populum data <sup>6</sup> est, quae ante non erat, desitum est adici “ut optima <sup>1</sup> lege”, utpote imminuto iure priorum magistrorum. — “Ut qui optima lege fuerint” adici solet, cum quidam magistratus creantur . . .
- P. 199 *Orare* antiqui dixerunt pro ‘agere’; unde et oratores causarum actores, et oratores, qui nunc ‘legati’, quod rei publicae mandata ‘peragerent’ <sup>7</sup>.
- F. 182 *Ordinarium* hominem Oppius ait dici solitum scurram et improbum, qui adsidue in litibus moraretur, ob eamque causam in ‘ordine’ staret adeuntium praetorem *cett.* —
- L. 185 *Ordo* sacerdotum aestimatur deorum [*ordine, ut deus*] maximus quisque. Maximus videtur rex, dein Dialis <sup>8</sup>, post hunc Martialis, quarto loco Quirinalis, quinto pontifex maximus; — pontifex maximus <sup>9</sup>, quod iudex atque arbiter habetur rerum divinarum humanarumque.
- L. 197 *Osculana pugna* in proverbio, quo significabatur victos vincere, —. Significatur <sup>10</sup> etiam osculo savium <sup>11</sup>, — quod inter cognatos propinquosque institutum ab antiquis est, maximeque feminas <sup>12</sup> . . .
- L. 202 *Ovis* duabus <sup>13</sup> multabantur apud antiquos in <sup>14</sup> minoribus delictis, ut in maioribus XXX bobus <sup>15</sup>, nec hunc ultra numerum excedebat

1) *Opima R.* — 2) sign. esse *R.* — 3) Volusuinae gentis *traditur*. — 4) magister a populo *traditur*. — 5) propter quam *traditur*; *emend. Aug.* — 6) dicta *traditur*. — 7) *Festi locum descriptores perturbant.* Cf. *Oratores F. 182.* — 8) deinde alius *Q.* — 9) maximoque *Q.* — 10) significat et *R.* — 11) osculum suavius *R.* — 12) *Plin. hist. nat. 14, 13:* Cato, ideo propinquos feminis osculum dare, ut scirent, an temetum (*i. e. vinum*) olerent. Non licebat id feminis Romae bibere. Invenimus — Egnati Meceni uxorem, quod vinum bibisset —, interfectam fusti a marito, eumque caedis a Romulo absolutum. *Val. Max. 6, 3, 9:* non accusatore tantum sed etiam reprehensore caruit id factum. *Dion. 2, 25:* οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρός ἐδίκαζον, — εἴ τις οἶνον εὐρεθείη πιῶσα γυνή. (*Cf. tom. I p. 6, 8.*) *Gell. 10, 23, 4. Don. Ter. Eun. 3, 2, 3.* — 13) *sic traditur*; duobus *Scalig.* — 14) in *om. QR.* — 15) maioribus ambobus (*ambubus R.*) *traditur. Plin. h. n. 18, 3, 11:* Multatio quoque non nisi ovium boumque impendio dicebatur, non omittenda priscarum legum benivolentia. Cautum quippe est, ne bovem prius quam ovem nominaret, qui indiceret multam. Cf. *Cic. supra p. 12 n. 8 ad v. locupletes cit.*

multatio; sed <sup>1</sup> posteaquam aere signato uti civitas coepit <sup>2</sup> pecoraque multaticia incuria <sup>3</sup> corrumpabantur, unde etiam peculatus crimen usurpari coeptum est, facta aestimatio pecoralis multae, et boves centenis assibus, oves denis aestimatae <sup>4</sup>. Inde suprema multa, id est maxima, appellatur tria milia aeris; item vicessis <sup>5</sup> minoribus delictis. (*Cf.* Maxima.)

**P a c i o n e m** antiqui dicebant, quam nunc 'pactionem' dicimus; unde *F.* 250 et 'pacisci' <sup>6</sup> adhuc et 'paco' <sup>7</sup> in usu remanet.

**P a e l i c e s** <sup>8, 9</sup> nun quidem appellantur alienis succumbentes non so- *P.* 222 lum feminae sed etiam mares. Antiqui proprie eam <sup>10</sup> paelicem <sup>9</sup> nominabant, quae uxorem habenti nubebat. Cui generi mulierum etiam poena constituta est a Numa Pompilio hac <sup>11</sup> lege: "Paelix <sup>9</sup> aram Junonis ne tangito; si tanget, Iunoni crinibus demissis agnum feminam caedito".

**Paribus** equis, id est 'duobus', Romani utebantur in proelio, ut *P.* 221 sudante altero transirent in siccum. **Pararium** aes appellabatur id, quod equitibus duplex pro binis equis dabatur.

**Parens** vulgo pater aut mater appellatur; seduris prudentes avos *P.* 221 et proavos, avias et proavias parentum nomine appellari dicunt <sup>12</sup>.

**Parret**, quod est in formulis, debuit et producta priore syllaba *F.* 253 pronuntiari et non gemino 'r' <sup>13</sup> scribi, ut fieret 'paret', quod est 'invenitur' ut 'comparet', 'apparet'. **Paret** <sup>14</sup> significat 'apparebit'. *P.* 221 **Parrici** (<di>) quaestores appellabantur, qui solebant creari causa *P.* 221 rerum capitalium quaerendarum. Nam parricida non utique is, qui 'parentem occidisset', dicebatur, sed qualemcunque hominem indemnatum. Ita fuisse indicat lex Numae Pompilii regis <sup>15</sup> his composita verbis: "Si qui hominem liberum dolo sciens morti duit, paricidas esto".

"**Parum cavisse videri**", pronuntiat magistratus, cum de con- *F.* 238 sili<<s>> sententia capitis quem condempnaturus est.

1) sed *Mue.*, quae *QR.* — 2) coepit civitas *R.* *Plin. l. c.*: Servius rex ovium boumque effigie primus aes signavit. *Id.* 33, 3, 43: Servius rex primus signavit aes; antea rudi usos Romae Timaeus tradit. Signatum est nota pecudum, unde et pecunia appellata. — 3) multaticia (*om.* incuria) *R.*, multitia aut incuria *Q.* [*Fortasse* malitia aut incuria. *Th. M.*] — 4) exstimatae *R.* — 5) uicessis *Q.*, uicies *R.* — 6) pacisce *cod.* — 7) paceo *cod.* — 8) *Cf. tom. I p. 8, 2 n. 3.* — 9) pelices — paelicem — pelex *libri.* — 10) eam proprie *T.* — 11) ac *G.* — 12) dicuntur *G.* — 13) geminorum *cod.* — 14) parret *MT.* — 15) *Cf. tom. I p. 10. 12 n. 1.*

- Fig. 234 *Pater patrimus* dicebatur apud antiquos, qui cum iam ipse 'pater esset', 'habebat' etiam tum 'patrem'.
- F. 246 [*Patres appe*]llantur, ex quibus senatus [*primum compositus; nam initio urbis*] conditae Romulus C [*viros elegit praestantissimos,*] quorum consilio atque [*prudencia res publica ad*]ministraretur: atque [*ii patres dicti sunt, quia*] agrorum partes ad[tribuerant tenuioribus<sup>1</sup>]
- P. 247 perinde ac liberis. Patres senatores ideo appellati sunt, quia agrorum partes adtribuerant tenuioribus ac si liberis propriis.
- F. 241 Patricios Cincius ait in libro de comitiis eos appellari solitos, qui nunc ingenui 'vocentur'.
- P. 221 Patricius vicus Romae dictus eo, quod ibi patricii habitaverunt, iubente Servio<sup>2</sup> Tullio, ut, si quid molirentur adversus ipsum, ex locis superioribus obprimerentur.
- F. 245 Patrimi et matrimi pueri<sup>3</sup> praetextati tres nubente(m) deducunt, unus qui facem praefert ex spina alba, quia noctu nubebant, duo qui tenent nubentem.
- F. 233 Patrocinia appellari coepta sunt, cum plebs distributa est inter (= P. 232) patres, ut eorum opibus tuta esset.
- F. 253 Patr[on]us a patre cur ab antiquis dictus] sit, manifestum: quia [ut liberi, sic etiam clientes] numerari inter do[mesticos quodammodo possunt].
- L. 213 Peculatus est nunc quidem quaecumque<sup>4</sup> publicum furtum, sed (= P. 212) inductum est a 'pecore', ut 'pecunia' quoque ipsa. Iam<sup>5</sup> etiam noxii pecore multabantur, quia neque aeris adhuc neque argenti erat copia. Itaque suprema multa etiam nunc appellatur<sup>6</sup>.
- F. 237 Peculatus furtum publicum dici coeptus est a 'pecore', quia ab eo initium eius fraudis esse coepit, siquidem ante aes aut argentum signatum ob delicta poena gravissima erat duarum ovium et XXX bovum; ea(m) lege(m) sanxerunt T. Menenius<sup>7</sup> Lanatus et P. Sestius Capitolinus cos.; quae pecudes, postquam aere signato uti coepit p(opulus) R(omanus), Tarpeia lege cautum est, ut bos centus(s)ibus, ovis decus(s)ibus aestimaretur. (Cf. Ovis.)
- F. 249 Peculium servorum (a) 'pecore' item dictum est, ut est<sup>8</sup> 'pecunia' patrum familiae.

1) [ ] ex Paulo. — 2) servitio GM, servio T. — 3) puero cod. — 4) quaecumque Q. — 5) nam Ursinus. — 6) qua XXX boves et II oves aestimabantur similiave exciderunt; cf. P. 144 Maximam multam. — 7) menenius cod. — 8) ex cod. [Em. ego. Th. M.]

**Pedarium**<sup>1</sup> senatorem<sup>2</sup> significat Lucilius quom ait<sup>3</sup>: “Agipes *L. 210* vocem mittere coepit”; qui ita appellatur, quia tacitus transeundo<sup>4</sup> ad eum, cuius sententiam probat, quid sentiat, indicat.

“Pedem struit”, in XII significat ‘fugit’, ut ait Ser. Sulpicius. *L. 210* (Cf. Struere.)<sup>5</sup>

**Pendere** poenas ‘solvere’ significat, ab eo, quod aere gravi cum *P. 208* uterentur Romani, penso eo, non numerato, debitum solvebant: unde etiam pensiones dictae.

**Percunctatum** patris familiae nomen ne quis servum mitteret, *F. 242* lege sanctum fuisse, ait Cato in ea qua «m» legem Orciam dissuadet.

[*Plebeias tabernas q*]uas vocant, nos[*tra aetate V tabern*]as esse *F. 230* et septem ferunt [*fuisse*<sup>6</sup>. *Plebeias appella*]mus a genere magistratus; eas enim faciendas curaverunt M. Iunius Brutus Q. Oppius aediles pl(ebei)<sup>7</sup>.

[*Plebei magistratus dicuntur*], qui plebei scito, [*postquam plebs F. 230* *tributum sine patribus*] suffragium tu[*lit, rogante tribuno plebei*] sunt constitu[*ti, et aut tribuni plebei aut plebeii aediles s*]unt, qui una cum [*tribunis plebei creati sunt dissid*]dente plebe a pa[*tribus*]<sup>8</sup>.

Plebeii aediles dissidente plebe a patribus sunt creati.

*P. 231*

Plebeium magistratum neminem capere licet nisi qui ex plebe est. *P. 231*

(Cf. *F. 230*)

**Plorare**<sup>9</sup> ‘flere’<sup>10</sup> ‘inclamare’ nunc significat et cum praepositione *F. 230*

‘inplorare’, id est<sup>11</sup> ‘invocare’; at<sup>12</sup> apud antiquos plane ‘inclamare’; in regis Romuli et Tatii<sup>13</sup> legibus: “Si nurus sacra divis parentum estod” in Servi Tulli haec est: “Si parentem puer verberit, ast olle plorassit, paren, puer divis parentum sacer esto.” id est ‘clamarit’, dix . . .

Poenas pendere in eo proprie dicitur, qui ob delictum pecu- *P. 243; cf.*  
niam solvit, quia ‘penso’ aere utebantur. *F. 242*

1) Cf. Gellius 3,18. — 2) post senatorem hiatum indicat R. — 3) quom ait om. R. hiatum indicans. — 4) traheseundo QR. — 5) Cf. tom. I p. 18,2. — 6) Liv. 26,27,2: eodem tempore (a. 544) VII tabernae, quae postea V, et argentariae, quae nunc novae adpellantur, arsere. — 7) Sic restituit Mo., Forschungen 1,193; aliter Mue. — 8) [Supplementa mutavi. TH. M.] — 9) Cf. tom. I p. 7,13 n. 6, ubi locum Mo. sic restituit: in regis Romuli et Tatii legibus haec est: “si parentem puer verberit, ‘ast olle plorassit’ parens, puer divis parentum sacer estod, id est clamarit. adicitur: si nurus, sacra divis parentum estod” in Servi Tulli. — 10) inclamare delet Mue. — 11) [id est del. TH. M.] — 12) sic cod. — 13) latii cod.

- F. 253 *P*ollucere<sup>1</sup> merces [quas cuius deo<sup>2</sup>] liceat, sunt far, polenta, vinum, — pisces, quibus est squama, praeter scarum<sup>3</sup> cett.
- F. 253 *P*opularia sacra sunt, ut ait Labeo, quae omnes cives faciunt, nec certis familiis adtributa<sup>4</sup> sunt: Fornacalia, Parilia, cett.
- F. 233 *P*opuli com[itia dicuntur, cum patres] cum plebe suffragium [ferunt; populus enim] ex patribus et plebe [constat. E contrario] cum plebes sine patri[bus a suo magistratu rogatur,] quod plebes scivit, pleb[iscitum est: plebs enim cum] appellatur, patrum commu[nio<sup>5</sup> excluditur]<sup>6</sup>.
- F. 233 *P*ortum in XII pro 'domo' positum omnes fere consentiunt: "Cui testimonium defuerit, <h>is tertiis diebus ob portum obvagulatum ito". (Cf. Vagulatio.)<sup>7</sup>
- F. 249 [*P*osime]rium esse ait Antistius [—] ficalis 'pomerium', id est l[ocum pro muro, ut ait] Cato. Olim quidem omn[em urbem comprehendebat praeter Aven]tinum, nunc etiam intra ae[dificia comprehenditur, etest muro proximum] quasi 'promoerium'<sup>8</sup>. Solet au[tem iis solis dari] ius<sup>9</sup> pomerii proferendi, [qui populum Romanum agro de hostibus capto auxerunt. cett.] Posimerium<sup>10</sup> pontificale pomoerium, ubi pontifices auspicabantur; dictum autem 'pomoerium' quasi 'promurium'<sup>11</sup> id est 'proximum muro'.
- F. 233 *P*ossessio<sup>12</sup> est, ut definit Gallus Aelius, usus quidam agri aut aedifici, non ipse fundus aut ager; non enim possessio est [e]<sup>13</sup> rebus quae tangi possunt [nec suum]<sup>14</sup>, qui dicit se possidere, <h>is vere potest dicere. Itaque in legitimis actionibus nemo ex his qui<sup>15</sup> possessionem suam vocare audet, sed ad interdictum venit, ut praetor his verbis ntatur: "Uti nunc possidetis eum [fundum<sup>16</sup>, q(uo) d(e) a(gitur), quod nec vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis, ita possideatis; adversus ea vim fieri veto"<sup>17</sup>.

1) Cf. *lex Numae* 5 (tom. I p. 9). — 2) *hiat codex; explevit hiatum Mue.* — 3) *squatam cod.* — 4) *abtributa cod.* — 5) *como . . . cod.* — 6) *Sic restituit Mo., Forschungen* 1,170 n. 7; *aliter Mue.* — 7) *Cf. tom. I p. 20 tab. II, 3.* — 8) *sic cod.* — 9) *rus cod.* — 10) *posimirium G.M.* — 11) *promorium M.* — 12) *De hoc et sequenti loco scripsit Huschke, üb. d. Stelle d. Varro v. d. Lic. p. 75—116.* — 13) *Deficiunt in hiatu cod. litterae duae pluresve.* — 14) [*Hiatum codicis explevi ego verbis nec suum; neque proposuit Cuiacius, quo retento mox pro his uere Huschkus scribi iussit is suam rem. Th. M.*] — 15) *ex his qui] ex iure Quiritium compendius male solutis scribendum esse existimat Huschkus.* — 16) *In D. 43,17,1: Uti eas aedes.* — 17) *quo minus ita possideatis vim fieri veto D. l. c. et Gaius 4,160.*



Possessiones appellantur agri late patentes<sup>1</sup> publici privatique, *F.* 241 quia<sup>2</sup> non mancipatione sed usu tenebantur et ut quisque<sup>3</sup> occupaverat, colidebat<sup>4</sup>.

Post liminium receptum Gallus Aelius in libro primo significationum, quae ad ius pertinent, ait esse eum, qui liber, ex qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit eo iure, quod constitutum est de postliminis; item qui<sup>5</sup> servos a nobis in hostium potestatem pervenit, postea ad nos redit in eius potestatem, cuius antea fuit, iure postlimini; equi et muli et navis eadem ratio est post liminium receptionis quae<sup>6</sup> servi. Quae genera rerum ab hostibus ad nos post liminium redeunt, eadem genera rerum a nobis ad hostis redire possunt. Cum populis liberis et cum foederatis et cum regibus postliminium nobis est ita uti cum hostibus; quae nationes in dicione<sup>7</sup> nostra sunt, cum his<sup>8</sup> [*postliminium non est*]. Post liminium<sup>9</sup> receptus dicitur is<sup>10</sup>, qui extra *P.* 219 limina, hoc est terminos provinciae, captus fuerat, rursus ad propria revertitur.

Potitus servitu[te . . . .] qui, ut ait Labeo, servitu[tem servit. —] *F.* 250

Praefecturae eae appellabantur in Italia, in quibus et ius dicebatur et nundinae agebantur; et erat quaedam earum r(es) p(ublica), neque tamen magistratus suos habebant; in quas<sup>11</sup> legibus praefecti mittebantur quodannis, qui ius dicerent. Quarum<sup>12</sup> genera fuerunt duo; alterum, in quas solebant ire praefecti quattuor, <qui<sup>13</sup>> viginti sex virum numero<sup>14</sup> populi suffragio creati erant, in haec oppida: Capuam, Cumas, Casilinum, Volturnum, Liternum, Puteolos, Acerras, Suessulam, Atellam, Calatiam<sup>15</sup>; alterum; in quas ibant, quos praetor urbanus quodannis in quaeque loca miserat legibus, ut Fundos,

1) *Plin. hist. nat.* 18, 6, 35: Latifundia perdidere Italiam, iam vero et provincias. Sex domini semissem Africae possidebant, cum interfecit eos Nero princeps. *Cic. de off.* 2, 21, 73: Philippus —, cum legem agrariam ferret, — in agendo multa populariter, tum illud male: non esse in civitate duo milia hominum, qui rem haberent. — 2) *sic cod.* — 3) *sic, quisquam cod.* — 4) colebat *Niebuhr*, possidebat *Ursinus*. *Cf. Isid. non orig.* 15, 13, 3. — 5) itemque — 6) receiptum isquae *cod.* — 7) opinione *cod.* dicione arbitrato ospiciove nostro *Hase, postliminium p.* 39. — 8) *Post* cum his *hiatum non indicant codices.* — 9) postliminium *T.* — 10) [*pro is malim si. Th. M.*] — 11) in qua his *cod.* — 12) *sic, non quorum, cod.* — 13) [*qui om. cod., addidi ego. Th. M.*] — 14) num pro *cod.* — 15) calatium *cod.*

Formias, Caere, Venafrum<sup>1</sup>, Allifas<sup>2</sup>, Privernum, Anagniam, Frusinonem, Reate, Saturniam, Nursiam, Arpinum aliaque conplura.

- P. 224 Praeiurationes facere dicuntur<sup>3</sup> hi, qui ante alios conceptis<sup>4</sup> verbis 'iurant'; post quos in eadem verba iurantes<sup>5</sup> tantummodo dicunt: "idem in me".
- F. 249 Praerogativae centuriae«s» dicuntur, ut docet Varro rerum humanarum l. VI, quo rus[tici]<sup>6</sup> Romani, qui ignorarent petitores, facilius eos animadvertere possent; Verrins probabilius indicat esse, ut cum essent designati a praerogativis, in sermonem res veniret populi de dignis indignisve et fierent ceteri diligentiores ad suffragia de his ferenda.
- P. 223 Praes est is<sup>7</sup>, qui populo se obligat interrogaturque<sup>8</sup> a magistratu, si praes sit, ille respondet<sup>9</sup>: praes. (Cf. Manceps.)
- F. 246 Praeteriti senatores quondam in opprobrio non erant, quod, ut reges sibi legebant sublegebantque, quos in consilio publico haberent, ita post exactos eos consules quoque et tribuni<sup>10</sup> militum consulari potestate coniunctissimos sibi quo«s»que<sup>11</sup> patriciorum et deinde plebeiorum legebant, donec Ovinia tribunicia intervenit, qua sanctum est, ut censores ex omni ordine optimum quemque curiati«m»<sup>12</sup> in senatu«m» legerent; quo factum est, ut qui praeteriti essent et loco moti, haberentur ignominiosi.
- F. 241 Praetor ad portam nunc salutatur «h»is, qui in provinciam<sup>13</sup> pro praetore aut pro consule exit; cuius rei morem ait fuisse Cincius in libro de consulum potestate talem: Albanos<sup>14</sup> rerum potitos usque ad Tullum regem; Alba deinde diruta usque ad P. Decium<sup>15</sup> Murem cos. populos Latinos ad caput Ferentinae<sup>16</sup>, quod est sub monte Albano, consulere solitos et imperium communi consilio administrare. Itaque quo anno<sup>17</sup> Romanos imperatores<sup>18</sup> ad exercitum mittere oporteret, iussu nominis Latini conplures nostros in Capitolio a sole

---

1) uenaerum *cod.* — 2) allieas *cod.* — 3) dicunt *M.* — 4) conceptus *M.* — 5) iurantibus *GM*, iurantes *T.* — 6) quaerus . . . *cod.* [*Magis crediderim sic fere fuisse: quae ante reliquas suffragium ferebant equitum Romanorum, ut rustici. TH. M.]* — 7) his *G.* — 8) *sic libri*, interrogatusque *edd.* — 9) respondit *GM*, respondet *T.* — 10) tribunos *cod.*; *emend. Aug.* — 11) *emend. Urs.* — 12) *emend. Urs.* — 13) *sic, non provincia, cod.* — 14) albanus *cod.* — 15) at poectum *cod.*; *emend. Urs.* — 16) capudoetentinae *cod.*; *emend. Urs.* — 17) [*scr. quando. TH. M.]* — 18) *imprs cod.*

oriente auspiciis operam dare solitos. Ubi aves addixissent, militem illum, qui a communi Latio missus esset, illum, quem aves addixerant, praetorem salutare solitum, qui eam provinciam optinerent praetoris nomine.

Priscae Latinae coloniae appellatae sunt, ut distinguerent(ur) *F. 241* a novis<sup>1</sup>, quae postea a populo dabantur.

Prisci Latini proprie appellati<sup>2</sup> sunt hi, qui 'priusquam' conderetur *P. 226* Roma fuerunt<sup>3</sup>.

[*Privato sumptu*] se alebant mili[tes Romani, antequam stipendia] *F. 234* mererentur, quod in [*consuetudine mansit paene ad id*] tempus, quod fuit pau[lo ante quam Roma urbs] capta est a Gallis; [*postea enim nisi publico stipendio m*]ilites non fiebant. *Privato sumptu se P. 235* alebant milites Romani paene ad id tempus, quo Roma capta est a Gallis.

Privos privasque antiqui dicebant pro 'singulis'; ob quam causam *P. 226* et 'privata' dicuntur, quae uniuscuiusque sint; hinc et 'privi' legium et 'priv'atus *cett.*

"Probrum virginis Vestalis ut capite puniretur, vir, qui eam in- *F. 241* cestavisset, verberibus necaretur"<sup>4</sup>, lex, fixa in atrio Libertatis, cum multis alis legibus incendio consumpta est, ut ait M. Cato in ea oratione, quae de auguribus inscribitur. *cett.*

"Pro" censu classis iuniorum Ser. Tullius cum dixit in discriptione *F. 246* centuriarum, accipi debet 'in' censu, ut ait M. Varro in l. VI rerum humanarum, sicuti 'pro' aede Castoris, 'pro' tribunali, 'pro' testimonio. Procincta<sup>5</sup> clas[sis dicebatur exercitus ad] proelium instructus *F. 249* et pa[ratus, quem Diali flamini vi]dere non licet: ant[iqui enim procinctum hominem] dixerunt, ut nunc quoque [dicitur, qui ad agendum expedi]tus est. Procincta autem [toga Romani olim] ad pugnam ire solit[i sunt; unde et testamen]ta in procinctu fieri [dicuntur, quia ante pugnam fiunt]. Procinctam classem, id est para- *P. 248* tam ad bellum militum multitudinem, Diali flamini videre non licuit. Procincta classis dicebatur, cum exercitus cinctus erat Gabino *P. 225*

1) nobis *cod.* — 2) dicti *T.* — 3) [*VII cf. p. 15 n. 13.*] — 4) *Liv. 22, 57, 2*: duae Vestales eo anno (*u. c. 538*), Opimia et Floronia, stupri compertae, altera sub terra, ut mos est, ad portam Collinam necata, altera sibimet ipsa mortem consciverat. L. Cantilius scriba pontificius, qui cum Floronia stuprum fecerat, a pontifice maximo eo usque virgis in comitio caesus est, ut inter verbera expiraret. *Cf. Suet. Dom. 8 et infra v. Scele-ratus.* — 5) *Cf. supra v. Opima et tom. I p. 8, 4 et n. 6.*

- cinctu confestim pugnaturus; vetustius<sup>1</sup> enim fuit multitudinem hominum, quam navium, classem appellari.
- P. 225 **Procitum** testamentum dicebatur velut 'procitum'<sup>2</sup>, 'provocatum', id est 'irritum ac ruptum'. (Cf. P. 225 v. Procitant.)
- F. 249 **Procum** patricium in discriptione classium<sup>3</sup>, quam fecit Ser. Tullius, significat 'procerum'; i<sup>4</sup> enim sunt principes. Nam 'proci' dicuntur, qui poscunt aliquam in matrimonium, Gr<a>ece <math>\langle \mu \rangle \nu \eta \sigma \tau \tilde{\eta} \rho \epsilon \zeta </math>. Est enim 'procare' poscere, ut cum dicitur in iudice conlocando 'si alium procas', 'nive eum procas', hoc est 'poscis'; unde etiam meretrices 'procaces'.
- F. 229 **Produit**, 'porro dederit', ut est in lege censoria: "Porticum sartam tectamque habeto, prodito". Alias 'prodiderit'. (Cf. Sarte.)
- F. 234 **Prohibere comitia** dicitur 'vitiare diem morbo', qui vulgo quidem maior<<e>, ceterum ob id ipsum 'comitalis' appellatur. Cato in ea oratione quam scripsit de sacrilegio<sup>5</sup> commisso: "Domi cum auspiciamus, honorem me dium<sup>6</sup> immortalium velim habuisse. Servi, ancillae, si quis eorum sub centone crepuit, quod ego non sensi, nullum mihi vitium facit. Si cui ibidem servo aut ancillae dormienti evenit, quod comitia prohibere solet, ne is quidem mihi vitium facit".
- P. 226 **Proletarium** 'capite census' dictum, quod ex his civitas constet, quasi 'prolis'<sup>7</sup> progenie; iidem et proletanei.
- F. 234 "Proscapulis" cum dicit Cato, significat 'pro iniuria verberum'; nam conplures leges erant in cives rogatae, quibus sanciebatur poena verberum. His significat prohibuisse se<sup>8</sup> multos suos civis in ea oratione, quae est contra M. Caelium: "si em percussi, saepe<sup>9</sup> incolumis abii; praeterea pro re p(ublica), pro scapulis atque aerario multum r(ei) p(ublicae) profui<<t>".
- P. 224 **Promulgari** leges dicuntur, cum primum in vulgus eduntur, quasi 'provulgari'.
- P. 226 **Provinciae** appellantur, quod populus Romanus eas 'provicit', id est 'ante vicit'.
- F. 246 **Publica pondera** [ad legitimam normam exacta fuisse] ex ea causa Iunius in [. . . colligi]t, quod duo Sillii<sup>10</sup>, P. et M., trib(uni) pleb(is), rogarint his verbis: "Ex ponderibus publicis cet."<sup>11</sup>

1) vetustius *G*, uetustus *M*. — 2) sic libri. — 3) ceassium *cod.* — 4) *i. i. cod.* — 5) sacrificio *Mue.* — 6) deum *Mue.* — 7) proles; *emend. Hu., Ser. Tull. p. 187.* — 8) hic significat prohibuisse *cod.* [*Emend. ego. Th. M.*] — 9) [*Scr. hostem percussi saepe, saepe. Th. M.*] — 10) sillii *cod.* — 11) *Legem Siliam damus tom. I p. 46.*

Publica sacra, quae publico sumptu pro populo fiunt, quaeque *F. 245* pro montibus pagis curis sacellis; at<sup>1</sup> privata, quae pro singulis hominibus familiis gentibus fiunt.

Publicius clivus appellatur, quem duo fratres L. M. Publici *F. 238* Malleoli<sup>2</sup>, aediles cur(ules), pecuaris<sup>3</sup> condemnatis ex pecunia, quam ceperant<sup>4</sup>, munierunt, ut in Aventinum vehiculi hel (?) venire<sup>5</sup> possit.

Puri, probi, profani, sui auri dicitur in manumissione sacrorum *F. 250* causa: ex quibus puri significat, quod in usu spurco<sup>6</sup> non fuerit; *(P. 251)* probi, quod<sup>7</sup> recte excoctum purgatumque<sup>8</sup> sit; profani, quod sacrum non sit et quod omni religione solutum sit; sui, quod alienum non sit.

Quaestores [*dicebantur, qui quaerent de rebus*] capitalibus, unde *F. 258* [*iidem etiam . . quaestores parri*]cidi appellantur.

Quadriplatores dicebantur, qui eo quaestu se tuebantur, ut eas *P. 259* res persequerentur, quarum ex legibus quadrupli erat actio.

[*Quando*] — in XII quidem cum c littera ultima scribitur<sup>9</sup>. *F. 258*

“Quandoc<sup>10</sup> rex comitiavit fas” in fastis notari solet, et hoc videtur significare, quando rex sacrificulus divinis rebus perfectis in comitium venit. “Quandoc<sup>10</sup> stercus delatum fas”, eodem modo in fastis notatur dies, quo stercus purgatur ab aede Vestae<sup>11</sup>.

“Qui hoc censetis, illuc transite, qui alia omnia, in hanc partem”;<sup>12</sup> his verbis praeit<sup>12</sup> ominis videlicet causa, ne dicat ‘qui non censetis’.

Quin [*quennales in colonis appella*]bantur, qui lustrum con[*de* *F. 261* *rent quinto quoque anno, a quo nomin*]ari coeptos.

“Qui patres, qui conscripti” vocati sunt in curiam, quo tempore regibus urbe[m] expulsis P. Valerius cos. propter inopiam patriciorum ex plebe adlegit in numerum senatorum C et LX et IIII, ut expleret numerum senatorum trecentorum, et duo genera appellata sunt<sup>13</sup>. (*Cf. Allecti. Conscripti*<sup>14</sup>.)

1) ad *cod.* — 2) malteoli *cod.* — 3) pe . . . uaris *cod.* — 4) coeperat *cod.* — 5) *sic cod.*; vehiculis Vel(ja) *emend. Urs.*, veniri *Scal.*, possint *Aug.* — 6) porco *cod.*; spurco (sporco *G Paulus.* — 7) *sic, non probique. cod.*; *cf. Paulus.* — 8) *sic, non pugnatumque, cod.* — 9) [*Intellegi quandoc hodie constat. Mo. tom. I p. 40, 2.*] — 10) *quandoc utroque loco GM.* — 11) *Cf. Festus v. quando; tom. I p. 40, 2; Varro l. l. 6, 31. De restituendis huius loci reliquiis v. Mue. et Mo. @ 1, 367.* — 12) *sic, non perit, cod.* — 13) *appellaret esse cod. [Requiritur appellare ita coepit similiave. Th. M.]* — 14) *Liv. 2, 1, 11. Dion. 5, 13. Schwegler, röm. Gesch. 2, 144.*

- F. 254 [*Quiris vocabulum*] . . . . uli singulare usur[*pabatur olim, ut indicio*] est preco, qui in funeris [*indictione ita pronuntiare solet.*] “Ollus<sup>1</sup> Quiris leto datus”.
- F. 261 “Quot servi tot<sup>2</sup> hostes” in proverbio est, de quo Sinius Capito existimat, — esse dictum initio ‘quot<sup>3</sup> hostis, tot servi’, <quod><sup>4</sup> tot captivi fere ad servitutem adducebantur, *cett.*
- F. 274 **R** duobus in conpluribus orationibus, cum de actis disseritur<sup>5</sup> cuius<sup>6</sup>, etiam perscribi solet, id est ‘rationum relatarum’, quod his tabulis docentur iudices, quae publice data atque accepta sint<sup>7</sup>.
- F. 273 **R** adere g[*enas vetitum est in*] lege XII<sup>8</sup>, id est ‘unguibus [*lacerare malas*]’.
- F. 289 (= P. 288) **R** api simulatur virgo ex gremio matris, aut, si ea non est, ex proxima necessitudine, cum ad virum traditur<sup>9</sup>, quod videlicet ea res feliciter Romulo cessit.
- F. 282 **R** ecepticium servum Cato in suasionem legis Voconiae cum ait, significat, ‘qui ob vitium redhibitus sit’: “ubi irata facta est, servum recepticium sectari atque flagitare virum iubet”.
- F. 274 **R** ecinium omne vestimentum quadratum ii<sup>10</sup>, qui XII<sup>11</sup> interpretati sunt, esse dixerunt: *Verrius togam, qua mulieres<sup>12</sup> utebantur, praetextam<sup>13</sup> clavo purpureo.*
- F. 274 **R** eciperatio est, ut ait Gallus Aelius, cum inter populum et reges nationesque et civitates peregrinas lex convenit, quomodo per reciperatores reddantur res recipenturque, resque privatas inter se persequantur.
- F. 274 **R** eciprocare pro ‘ultra citroque poscere’ usi sunt antiqui, quia ‘procare’ est ‘poscere’ *cett.* (Cf. *Procum.*)
- F. 270 **R** edemptores proprie atque antiqua consuetudine dicebantur, qui, cum quid publice faciendum <a>ut praebendum conduxerant<sup>14</sup> effecerantque, tum demum pecunias accipiebant; nam antiquitus

---

1) illius *cod.* — 2) quod servitute *cod.* — 3) quod *cod.* — 4) quod *inseruit Mue.* [*Potius scr. quod captivi pro tot captivi. ТН. М.]* — 5) *disserit cod.* — 6) [*Excidisse videntur talia: adnotari vel. ТН. М.]* — 7) *Publicarum rationum tabulae in iudiciis publicis circumferebantur iudicibus inspiciendae. Cic. p. Balbo 5, II. ad Att. 1, 16, 4.* — 8) *v. tom. I p. 36 tab. X, 4.* — 9) *sic et cod. et Paulus; trahitur Mue.* — 10) *hi cod.* — 11) *v. tom. I p. 36 tab. X, 3.* — 12) *vir toga mulieres cod.; emend. Lipsius.* — 13) *praetextum cod.* — 14) *condixerant cod.*

'emere' pro 'accipere' ponebatur. At hi nunc dicuntur redemptores, qui «c» quid conduxerunt praebendum utendumque. (cf. Abemito.) Relegati dicuntur proprie, quibus ignominiae aut poenae causa *F. 278* necesse est ab urbe Roma aliove quo loco abesse 'lege«s»' senat«u»i«q»ve consulto aut edicto magistratu«u»s, ut etiam Aelius Gallus indicat.

Religiosus est non modo deorum sanctitatem magni aestimans <sup>1</sup> *F. 278* sed etiam officiosus adversus homines; dies autem religiosi, quibus nisi quod necesse est nefas habetur facere, quales sunt sex et triginta atri qui appellantur, et Alliensis <sup>2</sup>, atque ii <sup>3</sup>, quibus mundus patet. <Religiosum ait <sup>4</sup>> esse Gallus Aelius, quod homini ita facere non liceat, ut, si id <sup>5</sup> faciat, contra deorum voluntatem videat«n»tur facere. Quo in genere sunt haec: in aedem Bonae deae virum introire; adversus auspicia <sup>6</sup> legem ad <sup>7</sup> populum ferre, die nefasto apud praetorem lege agere. Inter sacrum autem et sanctum et religiosum differentias bellissime refert: sacrum aedificium consecratum deo, sanctum murum qui sit circum oppidum, religiosum sepulcrum, ubi mortuus sepultus aut humatus sit satis constare ait; sed item ratione <sup>8</sup> quadam et temporibus eadem videri posse, si quidem quod sacrum est, idem lege aut instituto maiorum sanctum esse putat, ut <sup>9</sup> violari id sine poena non possit. Idem religiosum quoque esse, quoniam <sup>10</sup> sit al«i»quid, quod ibi homini facere non liceat; quod si faciat, adversus deorum voluntatem videatur facere. Similiter de muro et sepulcro debere observari, ut eadem et sacra et sancta et religiosa fiant, sed quo modo «quod» supra expositum est, cum de sacro diximus.

Religiosum ac <sup>11</sup> sacrum est, ut templa omnia atque aedes, quae *F. 289* etiam sacratae dicuntur; at <sup>12</sup> quod per se religiosum est, non utique [sacrum est, ut sepulcra], quod ea non [sacra, sed religiosa sunt].

Reluere, 'resolvere', 'repignerare'. Caecilius in Carine: "Ut aurum *F. 281* et vestem, quod matris fuit, reluat, quod viva ipsi opposuit <sup>13</sup> pignori".

Remancipatam Gallus Aelius esse ait, quae mancipata sit ab *F. 277* eo, cui in manum convenerit.

---

1) [VII cf. *F. 289 sub v.* Receptus: Religiosi dicuntur qui faciendarum praetermittendarumque rerum divinarum secundum morem civitatis dilectum habent nec se superstitionibus implicant.] — 2) alii senes *cod.* — 3) hi *cod.* — 4) ait *ins. Urs.* — 5) si id] *sud cod.* — 6) mysticiae *cod.*; *emend. Aug.* — 7) id *cod.* — 8) [item ratione *ego*, ita portione *cod.* TH. M.] — 9) putat ut] *putant cod.* — 10) qui non iam *cod.* — 11) [fortasse aequae. TH. M.] — 12) ad *cod.* — 13) ipsa opposivit *Mue.*

- F. 277 *Ren*[*ancitur* . . . *sig*]nificare ait 'rep[re]henderit; unde adhuc nos' <sup>1</sup> dicimus 'nanciscitur', [et 'nactus', id est adeptus] <sup>1</sup>.
- P. 276 *Renancitur* significat 'reprehenderit', unde adhuc nos dicimus 'nanciscitur' et 'nactus', id est 'adeptus'.
- P. 283 *Res conperendinata* significat iudicium in tertium diem constitutum <sup>2</sup>.
- F. 281 *Resignare* antiqui pro 'rescribere' ponebant, ut adhuc 'subsignare' dicimus pro 'subscribere' *ceit*.
- F. 285 *Resignatum* aes dicitur militi, cum ob delictum aliquod iussu (Cf. P. 284) *tr(ibuni)* militum <sup>3</sup> in tabulas refertur; '«re»signare' enim antiqui pro 'scribere' interdum ponebant.
- F. 273 *Reus* nunc dicitur, qui causam dicit, et item qui quid promisit spo<po>nditve ac debet; at Gallus Aelius l. II significationum <sup>4</sup> verborum quae ad ius pertine<n>t ait: "Reus est, qui cum altero litem contestatam habet, sive «h»is egit sive cum eo actum est. Reus stipulando est idem, qui stipulator dicitur quive <sup>5</sup> suo nomine ab altero quid stipulatus est <sup>6</sup>, non «h»is qui alteri adstipulatus est. Reus promittendo est, qui suo nomine alteri quid promisit qui<ve> pro altero quid promisit". At Capito Ateius <sup>7</sup> in eadem quidem opinione est, sed exemplo adiuvat interpretationem; nam <sup>8</sup> in secunda tabula secunda lege, in qua scriptum est: "quid horum fuit unum <sup>9</sup> iudici arbitrove reove, eo dies diffissus <sup>10</sup> esto" <sup>11</sup>, hic uterque, actor reusque <sup>12</sup>, in iudicio 'reus' <sup>13</sup> vocatur, itemque accusator de via citur <sup>14</sup> more vetere et consuetudine antiqua.
- F. 289 *Reus* cum pro u[*troque ponatur, ut ait*] . . . nius in eo qu[*i aut di*]cit pro se a[*ut contra te agit, uterque sacramen*]to tuo uti [*potest*].
- F. 289 *Ritus* est mos conprobatu*s* in administrandis sacrificiis.
- F. 265 *Rodus* vel 'raudus' significat rem 'rudem' et imperfectam <sup>15</sup>; nam 'saxum' quoque 'raudus' appellant poetae. — Vulgus quidem in usu

---

1) [*haec ex Paulo*]. — 2) iudicium tertium constitutum *M*. — 3) ne stipendium ei detur *inserir Paulus*. — 4) significationem *cod*. — 5) quippe *cod*. — 6) quibus pepulatus est *cod*. [*Immo scr*. quippe suo nomine ab altero qui stipulatus est. *Th. M.*] — 7) at capiton actus *cod*. — 8) numa *cod*. — 9) *sic cod.*, vitium *Cuiacius*. — 10) die diffensus *cod*. — 11) *Cf. tom. I p. 20 tab. II, 2*. — 12) esto nunc uterque actorum rei quae *cod.*; *emend. Aug. et Muc.* — 13) reus] *Augustinus, me cod.* — 14) de vi accitur *cod.*, *emend. Scal.* [*videtur fuisse*: nunc uterque actor et qui in iudicio vocatur itemque accusator reus dicitur. *Th. M.*] — 15) imperfectam *cod*.



habuit non modo pro aere imperfecto, — sed etiam<sup>1</sup> signato, quia in mancipando, cum dicitur “rudusculo libram ferito”, asse tangitur libra. —

Rogatio est, cum populus consulitur de uno pluribusve hominibus, *F. 266* quod non ad omnis pertineat, et de una pluribusve rebus, de quibus non omnibus sanciat: nam quod in omnibus homines resve populus <s>civit, lex appellatur. Itaque Gallus Aelius ait: “inter legem et rogationem hoc interest: rogatio est genus legis: quae lex, non continuo ea rogatio est; <rogatio> non potest non esse lex, si modo iustis comitiis rogata est.”

Rupitias in XII<sup>2</sup> significat ‘damnum dederit’. *F. 265*

Ruta caesa dicuntur, quae venditor possessionis sui usus gratia *F. 262* concidit ruendoque extrahit<sup>3</sup>.

Sacer mons appellatur trans Anienem, paulo ultra tertium miliarium, *F. 318* quod eum plebes, cum secessisset a patribus, creatis tr(ibunis) plebis qui sibi essent auxilio, discedentes ‘Iovi’ consecraverunt. At homo sacer is est, quem populus indicavit ob maleficium; neque fas est eum immolari, sed qui occidit, parricidi non damnatur<sup>4</sup>; nam lege tribunicia prima cavetur: “si quis eum, qui eo plebei scito sacer sit, occiderit, parricida ne sit” ex quo quivis homo malus atque improbus ‘sacer’ appellari solet. Gallus Aelius ait sacrum esse, quodcumque more<sup>5</sup> atque instituto civitatis ‘consecratum’ sit, sive aedis sive ara sive signum sive locus<sup>6</sup> sive pecunia sive quid aliud, quod dis dedicatum atque consecratum sit; quod autem privati<<s>> suae religionis causa aliquid earum rerum deo dedicent, id pontifices Romanos non existimare sacrum. At si qua sacra privata suscepta sunt, quae ex instituto pontificum stato die aut certo loco facienda sint, ea sacra appellari tamquam sacrificium. Ille locus, ubi ea sacra privata facienda sunt, vix videtur sacer esse.

Sacramento dicitur, quod [*iuris iurandi sacratio*]ne interposita *F. 344*

---

1) pro *ins. Mue. contra cod.* — 2) *Sic codex; scribendum rupsit* in XII; *cf. tom. I p. 30 tab. VIII, 5. Paulus p. 264: rupitia damnum dederit significat.* — 3) *contraxit cod.; emend. Aug.* — 4) *Macr. sat. 3, 7, 5:* hoc loco non alienum videtur de condicione eorum hominum referre, quos leges sacros esse certis diis iubent, quia non ignoro quibusdam mirum videri, quod, cum cetera sacra violari nefas sit, hominem sacrum ius fuerit occidi; cuius rei causa haec est *cet.* — 5) quocumque modo *cod., emend. Lachmann.* — 6) *locum cod.*

actum [est; unde quis sacramen]to dicitur interrogari, quia [iusiurandum interponitur. Cato i]n Q. Thermum de X [hominibus: "Atque etiam ad]erant, ne mala [fide apparet] scelera nefaria fie[ri, poscentes, ut sacrame]nto traderentur<sup>1</sup>, lege aest[imarentur"].]

P. 345 Sacramentum dicitur, quod iurisiurandi sacratione interposita geritur.

F. 344 Sacramentum aes significat, quod poenae nomine penditur, sive eo quis interrogatur, sive contendit<sup>2</sup>; id in aliis rebus quinquaginta assium est, iñ alis rebus quingentorum inter eos, qui iudic(io) inter se contenderent. Qua de re lege L. Papiri tr(ibun) pl(ebis) sanctum est his verbis: "Quicumque praetor posthac<sup>3</sup> factus erit, qui inter cives ius dicet, tres viros capitales populum rogato, hique tres viri [capitales] quicumque [posthac fa]cti erunt sacramenta ex[igunt]o iudicantoque, eodemque iure sunt, uti ex legibus plebei-que scitis exigere iudicareque esse esseque oportet"<sup>4</sup>. Sacramenti autem nomine id aes dici coeptum est, quod et propter aerari inopiam et sacrorum publicorum multitudinem consumebatur id in rebus divinis.

F. 318 Sacratae leges sunt, quibus sanctum est, qui«c»quid adversus eas fecerit, sacer alicui deorum sit cum<sup>5</sup> familia pecuniaque<sup>6</sup>. Sunt qui esse dicant sacratas, quas plebes iurata in monte sacro sciverit<sup>7</sup>.

P. 319. (Cf. F. 318) Sacrificulus rex appellatus est qui ea sacra, quae reges facere assueverant, fecisset<sup>8</sup>.

F. 318 Sacrosanctum dicitur, quod iureiurando interposito est institutum, si quis id violasset, ut morte poenas penderet; cuius generis sunt tr(ibun) pl(ebis) aedilesque eiusdem ordinis<sup>9</sup>; quod adfirmat M. Cato in ea, quam scripsit, aedilis plebis sacrosanctos esse.

F. 321. (Cf. F. 320) Sagmina vocantur verbenae, id est herbae purae, quia ex loco 'sancto' arcessebantur<sup>10</sup> a consule praetoreve, legatis proficiscentibus

---

1) traderetur *cod.* Cf. *Mue. in adnot. p. 411.* — 2) Ita *Mo. pro* contenditur. — 3) posthoc *cod.* — 4) *v. tom. I p. 47 n. 4.* — 5) sit cum] sicut *cod.* — 6) *Liv. 2,8,1,2:* Latae — leges (a Valerio Poplicola) — de — sacrandoque cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. *Liv. 3,55,7:* sanciendo: ut qui tribunis plebis, aedilibus, iudicibus decemviris nocuisset, eius caput Iovi sacrum esset, familia ad aedem Cereris, Liberi Liberacque venum iret. — 7) *Liv. 2,33,3:* Sunt, qui duos tantum in sacro monte creatos tribunos esse dicant ibique sacratam legem latam. — 8) facit *Festus.* — 9) Cf. *supra n. 6.* — 10) arcebantur *cod. itemque Paulus.*

ad foedus faciendum bellumque indicendum; vel a 'sanciendo', id est 'confirmando'. Naevius: "Iovis sacratum ius<sup>1</sup> iurandum sagmine."<sup>2</sup> Saltum Gallus Aelius l. II significationum, quae ad ius pertinent, F. 302 ita definit: 'Saltus est, ubi silvae et pastiones sunt, quarum causa casae quoque; si qua particula in eo saltu pastorum aut custodum causa aratur, ea res non peremit nomen saltus<sup>3</sup> non magis quam fundi, qui est in agro culto et eius causa habet aedificium, si qua particula in eo habet silvam.'

Sanates dicti sunt, qui supra infraque Romam habitaverunt; quod F. 348 nomen his fuit, quia, cum defecisse(n)t a Romanis, brevi post redierunt in amicitiam, quasi 'sanata mente'. Itaque in XII<sup>4</sup> cautum est, ut idem iuris esset sanatibus quod forctibus, id est 'bonis' et qui nunquam defecerant a p(opulo) R(omano).

[Sanates quasi sana]ti appella[ti, id est sanatae mentis. Ser.] F. 321. 322 Sulpicius . . . et Opiliu[s<sup>5</sup> . . . ita existimant] dici inferio[ris superio-  
risque loci populos,] ut Tiburte[s supra Romam, aliosque qui cum]  
populo Tibur[ti convenerant in agro] Tibur[ti] ide[mque ad se mari-  
timos quosdam infe]riorisque loc[i populos perduxerant. Hinc] in  
XII: "Nex[i mancipique]<sup>6</sup> forti sanati[que<sup>7</sup> idem ius esto,]" id est  
bonor[um et qui defecerant sociorum. Sunt,] qui et inf[eriores dici  
putant colonias,] quae sunt [deductae in pris]cos Latinos, [quas Tar-  
quinius rex in]egerit secundum [mare . . . in]fra Romam in c<sup>8</sup>[ivitates  
Latinorum], eosque sanati[s, quod Priscus] praeter opinio[nem eos

1) Iovis sacratum ius] ius sacratum Iovis cod. — 2) Apud Paulum p. 320 affertur versus Naevii hic: scopas (scapas G, scapos MT) atque verbenas sagmina sumpserunt. — 3) saltui cod. — 4) v. tom. I p. 19 tab. I, 5. — 5) oppillu . . . cod. — 6) Litteras nex non cum Mue. aliisque omnibus de nexu solutis esse intellegendas, sed de nexu et mancipio primus vidit Hu. (Nexum 250). Uni Hoffmanno (Ges. v. d. Forct. u. San. p. 43) hoc displicuit qui quod supplet: nex[o mancipatoque ac] forti sanati[que idem iuris esto], tam a re ipsa quam ab usu dicendi abhorret. Forctos enim et sanates non tertio cuidam, sed inter se ipsos lege exaequatos esse, ex altero Festi de sanatibus loco intellegitur, neque unquam is, qui in mancipio est, simpliciter mancipatus appellatur. Supplevimus itaque locum ex XII tabulis sic ut suasit Huschkius, cum Mue. dedisset nex[i solutiue ac] forti cett. Praeterea supplementa antiqua fere ut accepimus repetivimus, quamvis parum firma esse omnia pateat. Cf. Hu. Nex. 255. Schwegler, R. G. 3, 5. Mo. R. G. 1, 100. Voigt, ius nat. 4, 266. Kuntze, instit. 2, 116. Schoell, XII tab. 71. 117. — 7) Forti casum genetivum, non dativum esse e fine huius loci et v. Horctus cum intellegatur, sanatis, non sanati, legendum est. — 8) in c vel m cod.

- debellavis]set sanavisse[<sup>1</sup>tque ac cum iis pa]cisci potuisset, no[m]i-  
natos esse, ut ait] Cincius l. II de [officio iuris con]sulti; ne Valerius  
[quidem Messalla] in XII explanati[one rem expedivit; hic ta]men in  
eo libro qu[em de dictis in]volute inscribi(t) for[ctos sanatisque] duas  
gentis finitima[s fuisse censet, de quibus le]gem hanc scrip[tam esse,  
qua cautu]m, ut id ius man<sup>2</sup>[...], quod populu]s<sup>3</sup> R(omanus), haberent  
[neque alios quam for]ctos et sana[tes eam legem sig]nificare exis[timat  
hoc signifi]ca]tu. Multi sunt, [quibus id, quod his pl]acuit, displi[ceat  
et qui explicen]t 'sanates forcti'<sup>4</sup>, [quasi dictum esset 'sa]nati insani'.*
- F. 317 Sanctum [ait dici Opilius Aure]lius, quod [nec sacrum sit nec  
religiosum]. At Aelius S[tilo]<sup>5</sup>, quod utrumque esse] videatur<sup>6</sup> [et  
sacrum et religiosum]; plerique autem, q[uod qui violaverit, ei] poena  
sit multa[ve sancita ...] cett. (Cf. Religiosum.)
- F. 322 Sarcito in XII<sup>7</sup> Ser. Sulpicius ait significare damnum 'solvito',  
'praestato'.
- F. 348 Sarpiuntur vineae, id est, putantur, ut in XII<sup>8</sup>: "Quandoque  
sarpta, donec dempta erunt."
- P. 323  
(F. 322) Sarpta vinea, putata, id est 'pura facta'; unde et virgulae ab-  
scisae 'sarmenta'; sarpere enim antiqui pro 'purgare' ponebant.
- F. 322  
(P. 323) [Sa]rpte in augu[ralibus pro inte]gro<sup>10</sup> ponitur—; [ob quam caus]am  
opera pu[blica, quae locantur, ut i]ntegra prae[stentur, 'sarta tecta'  
vo]cantur<sup>11</sup>; et[enim sarcire est integrum] facere.
- F. 314 Saturam et cibi genus ex variis rebus conditum est, et lex multis<sup>12</sup>  
alis legibus conferta; itaque in sanctione 'legum' adscribitur: "neve  
per saturam abrogato aut derogato". T. Annius Luscus in ea, quam  
«quam» dixit adversus Ti. Gracchum: "Imperium, quod plebes per sa-  
turam dederat, id abrogatum est." Et C. Laelius in ea quam pro  
se dixit<sup>13</sup>: Dein postero die quasi per saturam sententiis exquisitis  
in deditionem accipitur.
- P. 332  
(Cf. F. 333) Sceleratus<sup>14</sup> campus appellatur proxime portam Collinam, in  
quo Virgines Vestales, quae incestum fecerunt, defossae sunt.
- F. 293 Scita plebei appellantur ea, quae plebs suo suffragio sine patri-  
bus iussit, plebeio magistratu rogante.

1) sanavisse . . . q (ut vid.) cod. — 2) man[ifesto], quod supplent,  
peccat contra legem syllabariam; de mancipio cogitat Hu. — 3) s in codice  
non est nec fuit; fuit in eo [p.] R. — 4) . . . sant forcti cod.; t ante id iam  
non conspicitur. — 5) S[tilo] Seckel. — 6) Post videatur in codice est c vel e.  
— 7) v. tom. I p. 30 tab. VIII, 5. — 8) v. tom. I p. 26 tab. VI, 9. — 9) Sup-  
plementa petita e Paulo. — 10) integre Paulus. — 11) Cic. Verr. 2, 1, 49, 127.  
50, 130, 131. — 12) lex[tis cod. — 13) desunt quaedam. — 14) scelatus GM.

Scitum populi [est, quod eum magistra]tus patricius [rogavi] *F. 330*  
*populusque suis suf]fragis iussit. [Populus autem constat] ex patri-*  
*buis et [plebe . . . iure dici et]iam leges scrib[it has solas. Plebit*  
*sci]tum est, quod tr[ibunus] [aed[ilis]ve plebis eam ro]gavit, id est*  
*consu[luit, plebesque scivit.] Plebes autem est [populus universus]*  
*praeter patricios<sup>1</sup>.*

Scribas proprio nomine antiqui et librarios et poetas vocabant; *F. 333*  
 at nunc dicuntur scribae et quidem<sup>2</sup> librari, qui rationes publicas  
 scribunt in tabulis *cett.*

Scripturarius ager publicus appellatur, in quo ut pecora pas- *F. 333*  
 cantur, certum aes est, quia publicanus scribendo conficit rationem  
 cum pastore.

Sectio 'persecutio iuris'. *P. 337*

Sectores et 'qui secant' dicuntur, et qui empta sua 'persequuntur'<sup>3</sup>. *P. 337*

Senacula tria fuisse Romae, in quibus 'senatus haberi' solitus *F. 347*  
 sit —, unum ubi nunc est aedis Concordiae —, in quo solebant  
 magistratus d(um)t(axat) cum senioribus deliberare; alterum ad por-  
 tam Capenam; tertium citra aedem Bellonae, in quo exterarum  
 nationum legatis, quos in urbem admittere nolebant, senatus dabatur.

Senatores a 'senectute' dici satis constat. Quos initio Romulus *F. 339*  
 elegit centum, quorum consilio rem p(ublicam) administraret; itaque  
 etiam '<pa>tres' appellati sunt. Et nunc, cum senatores adesse  
 iubentur, [adicitur<sup>4</sup>.] "quibusque in senatu<<m>> sententiam dicere li-  
 cet", quia hi, qui post lustrum conditum ex iunioribus magistratum  
 <<o>>eperunt, et in senatu sententiam dicunt et non vocantur sena-  
 tores ante, quam in senioribus sunt censi.

Senatus decretum a consulto Aelius Gallus sic distinguit, *F. 339*  
 ut id dicat particulam quandam esse senatus consulti, ut cum pro-  
 vincia alicui decernitur, quod tamen ipsum senatus consulti est.

Sequester] is dicitur, qui inter aliquos, [qui certant, cum ita] *F. 33*  
 inter eos convenerit, [teneat depositum ali]quid, ut ei reddat, cui<sup>5</sup>  
 id [deberi iure con]sisterit<sup>6</sup>.

Sertorem quidam putant dictum a 'prendendo', quia cum cuiquam *F. 340*  
 'adserat' manum educendi eius gratia ex servitute in libertatem,  
 vocetur 'adsertor': cum veri similis sit dictum qui 'sereret' quid; ac  
 potius adsertorem a 'serendo' cepisse nomen, cum aliquem 'serat' pe-

1) *Ex restitutione Mo., Forschungen 1, 170 n. 7.* — 2) *equidem cod.; emend. Mo. Staatsr. 1<sup>3</sup>, 346 n. 1.* — 3) *persequantur G.* — 4) *adicitur vel simile vocabulum excidit.* — 5) *qui cod.* — 6) *Cf. Isid. or. 10, 260.*

tendo in libertatem eandem, qua ipse sit, id est 'iungat', quia fruges cum 'seruntur', terrae 'iunguntur'<sup>1</sup>. Quod totum Verrius ἀπιθάνως introduxit.

F. 347 Sesterti no<sup>2</sup>[*tam Oppius (?) ait signa continere*] dupundi et semissis<sup>3</sup>, [*unde sestertius dictus quasi semis*]tertius; sed auctos ess[e postea asses in sestertio.] Apud antiquos autem [denarii denorum assium e]rant et valebant [*decussis, dicebanturque tum quadriga*]ti bigati. Quinquessis [*item valebat quinarium. Idem auctor*] est numerum aeris perduct[um esse ad XVI in denario lege Fla]minia minus solvendi, cu[m Hannibalis bello premere]tur p(opulus) R(o-manus)<sup>4</sup>.

F. 334 (= P. 335) Sestertius dicitur quarta pars denarii, quo tempore is<sup>5</sup> decussis<sup>6</sup> valebat, id est dupundius semis<sup>7</sup>.

F. 334 "Sexagenarios [*de ponte*] proverbium est,] cuius causam Mani-  
[lius hanc refert, quod Romam] qui incoluerint [primi —] hominem  
LX [annorum — immolar]e Diti patri quot[annis soliti fuerint,]  
quod facere eos de[stitisse adventu Her]culis; sed religio[nis obser-  
vatione postea s]cirpeas hominum ef[figies de ponte in Tiberim anti-  
quo] modo mittere [instituisse. Alii dicunt cet]. — Sunt qui dicant  
post urbem a Gallis liberatam ob inopiam cibatus coeptos sexaginta  
annorum homines iaci in Tiberim —. Sed exploratissimum illud  
est causae: quo tempore primum per pontem coeperunt comitiis suffra-  
gium ferre, iuniores conclamaverunt, ut 'de ponte' deicerentur sexa-

---

1) iungit cod. — 2) *Extrema littera num o sit, dubium.* — 3) *semissis cod.* — 4) *Plin. h. n. 33, 3, 44—47: Argentum signatum est a. u. CCCCLXXXV —, et placuit denarium pro X libris aeris, quinarium pro V, sestertium pro dupondio ac semisse. Librale autem pondus aeris immittuntum est bello Punico primo, — constitutumque, ut asses sextantario pondere ferirentur. — Postea Hannibale urgente Q. Fabio Maximo dictatore (a. u. c. 537) asses unciales facti, placuitque denarium sedecim assibus permutari, quinarium octo, sestertium quattuor. — Mox lege Papiria (a. 665) semunciarum asses facti. Livius Drusus in tribunatu plebis (a. 663) octavam partem aeris argento miscuit. Is qui nunc victoriatum appellatur, lege Clodia (c. a. 650) percussus est. Antea hic enim nummus ex Illyrico advectus mercis loco habebatur. Est autem signatus Victoria. *Macc. assis distr. 45: Victoriatum nunc tantundem valet, quantum quinarium, olim — loco mercis — habebatur. Cf. Mo., röm. Münzwesen p. 288—308. 338. 387—400, qui emendavit supplementa Muelleri.* — 5) *his cod.* — 6) *decussis cod.* — 7) *dupundius cod. in folio extremo (sequens deficit), dupundius et semistertius (sic G; semis male Mue.) Paulus.**

genari, quia iam nullo publico munere fungerentur, ut ipsi potius sibi, quam illi deligerent imperatorem *cett.*

Sex suffragia appellantur in equitum centuriis, quae sunt adiectae<sup>1</sup> ei numero centuriarum, quas Priscus Tarquinius rex constituit.

Sex Vestae sacerdotes constitutae sunt, ut populus pro sua quaque parte haberet ministram sacrorum, quia civitas Romana in sex est distributa partis, in primos secundosque Titienses, Ramnes, Luceres.

Sextantari asses in usu esse coeperunt ex eo tempore, quo<sup>2</sup> propter bellum Punicum secundum, quod cum Hannibale gestum est, decreverunt patres, ut ex assibus, qui tum erant librari, fierent<sup>3</sup> sextantari, per quos cum solvi coeptum esset, et populus aere alieno liberaretur, et privati, quibus debitum publice solvi oportebat, non magno detrimento adficerentur.

Sifus [*usurpatum est pro tub*]is ipsis, id quod Graece [*dicitur* *σίφων*; in lege rivalicia sic est — “[*Mon*]tani paganive, ‘si[*fis*] aquam dividunto): donec eam inter se [*diviserint, praetori*]s iudicatio esto”<sup>4</sup>.

[*Signare rem iam*]m dicitur ‘signis notare’, [*ut pecora similiaque*]. Sed antiqui eo pro scribe[re] utebantur, unde et subsignare et consignare [*invenitur positum pro subscribere et conscribere*]. Signare significat modo ‘scribere’, modo ‘anulo signa imprimere’, modo ‘pecora signis notare’.

[*Sine sacris*] hereditas] in proverbio dici solet, [*cum aliquid obvenit*] sine ulla incommodi appendice<sup>5</sup>, quod olim sacra non solum publica curiosissime administrabant, sed etiam privata, relictisque heres sic pecuniae <ut> etiam sacrorum erat, ut ea diligentissime administrare esset necessarium.

[*Siremps*]<sup>6</sup> ponitur pro ‘eadem’ vel ‘proinde [*atque ea*’, quasi similis res ipsa]. Cato —: “Et praeterea rogas, [*reum propter*]ea si populus condempnave[rit, ut siremps lex] siet, quasi adversus legem . . . fecisset.”

[*Sons*] ‘nocens’, ut ex c[on]trario inson[is] in]nocens. Sons ‘nocens’, insons ‘innocens’.

[*Sontica*] clausa dicitur a morbo [*sontico, propter quem, quod est g]erendum, agere [*nequimus*].*

1) adfectae *cod.* — 2) quod *cod.* — 3) Cf. *supra* p. 38 n. 4. — 4) Cf. *tom. I n. 110 p. 289.* — 5) *incommoda | appendice cod.* — 6) Cf. *Leges Bant. 13. Acil. 73. Agr. 27. Corn. 1, 38. 2, 1. Rubr. 2, 10. 40. [Supplementa mutavi. TH. M.]*

- F. 290 Sonticum morbum in XII<sup>1</sup> significare ait Aelius Stilo 'certum cum iusta causa'; quem nonnulli putant esse 'qui noceat', quod 'sonte<s>' significat 'nocentes'. Naevius ait: "Sonticam esse oportet causam, quam ob rem perdas mulierem".
- F. 297 Sororium tigillum —: — Horati et Cur<i>ati cum dimicassent, ut victores sequeretur imperium — soror — Horatius interfecit eam. Et quamquam a patre absolutus sceleri<s> erat, accusatus tamen parricidi apud duumviros, dampnatusque provocavit ad populum, cuius iudicio victor duo tigilla tertio superiecto, quae pater eius constituerat velut sub iugum missus, subit, — liberatus omni noxia sceleris est auguriis adprobantibus; ex quo sororium id tigillum est appellatum.
- P. 296  
Cf. F. 297) Sors et patrimonium significat, unde 'consortes' dicimus et Dei responsum et quod cuique accidit in sortiendo.
- F. 343 Spondere antea ponebatur pro 'dicere', unde et 'respondere' adhuc manet, sed postea] usurpari coeptum est [de promissu ex interrogatio]ne alterius. Spondere Verrius putat dictum, quod 'sponte sua', id est voluntate, promittatur; deinde oblitus inferiore capite sponsum et sponsam ex Graeco dictam ait, quod ii<sup>2</sup> σπονδῆς interpositis rebus divinis faciant.
- F. 351 "Bene sponsis beneque volueris"<sup>3</sup> in precatione augurali Messalla augur ait significare 'sponderis, volueris'.
- F. 314 Statu liber est, qui testamento certa condicione proposita iubetur esse liber. Et si per heredem est<sup>4</sup>, quominus statu liber praestare possit quod praestare debet, nihilominus liber esse videtur.
- F. 314 Status dies<sup>5</sup> vocatur, qui iudici causa est constitutus cum peregrino. Eius enim generis ab antiquis 'hostes' appellabantur, quod erant pari iure cum populo R(omano), atque 'hostire' ponebatur<sup>6</sup> pro 'aequare'. Plautus in Curculione<sup>7</sup>: "Si status<sup>8</sup> conductus cum hoste intercedit dies, tamen est eundem, quo imperant ingratis."
- F 313 Stel<l>ionem g[enus aiunt lacertae, quod] Verrius dic[tum ait, quia virus in]stillet cibo, p[otius quam, ut posuit ali]bi, a stellarum [similitudine, quia] varium est.
- F. 351 Stipatores ait<sup>9</sup> dictos a 'stipe', quam mercedis nomine accipiant custodes cuiusque corporis; unde et 'stipam', quam amphorae cum ex-

1) Cf. tom. I p. 20 tab. II, 2. — 2) . i. cod. — 3) sic cod.; volis conicit Mue. — 4) sic cod.; stet Urs. — 5) cum hoste hic excidisse putat Mue. Cf. tom. I p. 20 tab. II, 2: status dies cum hoste. — 6) hosti respondebatur cod. manu 1, hosti reponebatur cod. m. 2. — 7) 1, 1, 5. — 8) statur cod. — 9) scil. Verrius.



truuntur, firmari solent; etiam 'stipites', qui ob eandem causam destituuntur. [*Stip*]atores<sup>1</sup> appel[lantur corporis cu]stodes, quos *F. 314* [antiqui latrones voca]bant, id est<sup>2</sup> mer[cennarios; hi eni]m ferro ve]lut stipati circumdan]t regum<sup>3</sup> cor[pora]. Stipatores 'corporis custodes', quos antiqui 'latrones' vocabant: stipati enim ferro circumdant corpora regum.

Stipem esse 'nummum' signatum testimonio est et de eo quod<sup>4</sup> *F. 297* datur 'stipendium' militi, et cum spondetur pecunia, quod 'stipulari' *(P. 296)* dicitur. [*Stipem dicebant pe*]cuniam signa[tam, quod stiparetur]. *F. 313* Ideo stipular[i dicitur is, qui in]terrogat a[lterum spondeatne stipem, id est] aes.

Stipes fustis terrae defixus.

Struere antiqui dicebant pro 'adicere', 'augere'; — a⟨u⟩t in XII<sup>5</sup> *F. 310* quod est: "Si calvitur, pedem ve struit: manum endo iacito", alii putant significare 'retrorsus ire', alii 'in aliam partem', alii 'fu⟨ge⟩re', alii 'gradum augere', alii 'minuere'<sup>6</sup>; ac vix pedem pedi praefert, otiose it, remoratur.

Sub corona venire dicuntur, quia captivi 'coronati' solent venire —; *F. 306* id autem signum est nihil praestari a populo, quod etiam Plautus significat in hortulo: "Praeco ibi adsit cum corona, quique<sup>7</sup> liceat veneat"<sup>8</sup>.

Subditus iudex dicitur, qui loco mortui datur is qui eum haberant indicem in aliqua re vel lite. *P. 342* *(Cf. F. 343<sup>9</sup>)*

Subici ar[ies dicitur, qui pro occiso datur,] quod fit, ut ait Cincius, *F. 347* [. . .] consulti, exemplo At[heniensium, apud quos] expiandi gratia aries [. . . . ab eo, qui invitus sce]lus admisit, poenae p[er]endendae loco].

Subigere arietem in eodem libro<sup>10</sup> Antistius esse ait dare arietem, qui 'pro se agatur', caedatur. *F. 351*

Sublucare arbores est ramos earum supputare et veluti 'sup- *F. 348 (fere = P. 349)* tus lucem mittere'; 'conlucare' autem succis arboribus locum implere luce<sup>11</sup>.

"Sub vos placo" in precibus fere cum dicitur, significat id, quod *F. 309* supplic[i]o, ut in legibus: "transque dato", endoque<sup>12</sup> plorato.

1) . . . atiores *cod.* — 2) id est] .i. *cod.* — 3) regem *cod.* — 4) quod] *Paulus*, quae *cod.* — 5) *Cf. tom. I p. 18 tab. I, 2.* — 6) [exciderunt talia fere: sed struit is qui moratur. *Th. M.*] — 7) cuique *cod.* — 8) ventat, non veniat, *cod.* — 9) *F. 343*: Subdit[.]tui in demortuis i[.] datur his qui eum ha[.] [dumtaxat in eandem rem [vel litem]. — 10) scilicet in commentario XV iuris pontifici citato ad verbum quod praecedit. — 11) *Cf. tom. I p. 28 tab. VII, 9<sup>a</sup>.* — 12) edendoquae *cod.*

- F. 305 **S**uperstitēs<sup>1</sup> 'testes praesentes' significat, cuius rei testimonium est, quod "superstitibus praesentibus" ii<sup>2</sup>, inter quos controversia est, vindicias sumere iubentur<sup>3</sup> *cett.*
- F. 305 **S**upp[re]mum — alias extre[mum significat, ut] in legibus XII<sup>4</sup>: "Solis [occasus suppre]ma tempestas esto"; — [alias pro] maximo, cum duas [oves et triginta bov]es suppre[mam mul[tam dicunt].
- L. 359 **T**abellis pro chartis utebantur antiqui, quibus ultro citro<sup>5</sup>, sive  
A. 68 privatim sive publice opus erat, certiores absentes faciebant. Unde adhuc tabellarii dicuntur, et tabellae missae ab imperatoribus.
- F. (L.) 356 **T**ablinum proxime atrium locus dicitur, quod antiqui magistratus  
A. 68. 85 in suo imperio 'tabulis,<sup>6</sup> rationum ibi habebant publicarum rationum causa factum locum.
- L. 363 **T**alionis mentionem fieri in XII<sup>7</sup> ait Verrius hoc modo: "Si mem-  
A. 72 brum rupit, ni cum eo pacit, talio esto". Neque id quid<sup>8</sup> significet, indicat, puta quia notum est; permittit enim lex parem vindictam.
- F. 356 **T**axat verbum ponitur in iis<sup>9</sup>, quae finiuntur quoad tangi liceat; in litibus quoque arbitrove<sup>10</sup> cum proscribitur<sup>11</sup>, quoad ei ius sit statuendi, taxatio dicitur, quae fit certae summae *cet.*
- P. 362 **T**empestatem pro tempore frequenter dixerunt antiqui<sup>12</sup>.
- P. 368 **T**ermino sacra faciebant, quod in eius tutela fines agrorum esse putabant. Denique Numa Pompilius<sup>13</sup> statuit eum, qui terminum exarasset, et ipsum et boves sacros esse.
- P. 367 **T**hemineam putabant esse, quae praeciperet hominibus id petere, quod fas esset, eamque id esse existimabant<sup>14</sup>, quod et fas est.
- L. 364 **T**ignum non solum in aedificiis, quo utuntur, appellatur, sed etiam  
A. 76 in vineis, ut est in XII<sup>15</sup>: "Tignum iunctum aedibus vineave, et concapit† ne solvito".

---

1) praesentes *ins. Mue.* — 2) *i. cod.* — 3) *Cic. p. Mur. 12, 26*: Praetor — loqueretur —: 'Suis utrisque superstitibus praesentibus istam dico: inite viam'. *Cf. Serv. Aen. 3, 339*: Superstes praesentem significat. *Isid. or. 18, 15*: Testes antiquitus superstitēs dicebantur, eo quod super statum causae proferebantur. — 4) *Cf. tom. I p. 19 tab. I, 9.* — 5) citrove *R.* — 6) *Hic explicit codicis Neapolitani pars superstes; verba* rationum ibi habebant (habeant *S*) publicarum rationum causa (eam *S*) factum locum habent apographa *ASQ.* — 7) tabulis *ins. S. Cf. tom. I p. 29 tab. VIII, 2.* — 8) quod *Q<sup>1</sup>R.* — 9) his *cod.* — 10) iudici arbitrove *Mommsen*, arbitrove *Mue.* — 11) [*malim* praescribitur. *Th. M.*] — 12) *Cf. tom. I p. 19 tab. I, 9.* — 13) *Cf. tom. I p. 11, 16.* — 14) aestimabant *G.* — 15) tabulis *ins. S. — Cf. tom. I p. 26 tab. VI, 7.*

Tributorum conlationem<sup>1</sup>, cum sit alia in capita<sup>2</sup>, illud<sup>3</sup> ex L. 364  
 censu<sup>4</sup>, dicitur etiam<sup>5</sup> quoddam temerarium, ut post urbem a Gallis A. 76  
 captam conlatum<sup>6</sup> est, quia proximis XV<sup>7</sup> annis census alius<sup>8</sup>  
 non erat. Item bello<sup>9</sup> Punico secundo, M. Valerio Laevino M. Clau-  
 dio<sup>10</sup> Marcello cum<sup>11</sup> et senatus et populus in aerarium quod potuit  
 detulit<sup>12</sup>.

Tributum dictum, quia ex privato in publicum tribuitur. P. 367

[*Transit*<sup>13</sup> imperium neque denuo] lex curiata fertur, quo⟨d⟩ F. 351  
 Hanni[*bal in vicinitate*] Romae cum esset nec ex praesidi[*is tuto*  
*decedi posset*], Q. Fabius Maximus Verru[*cosus M. Claudius Ma*]r-  
 cellus cos. facere in[*stituerunt ut nota*]vit Aelius in XII signi[*fica-*  
*tionum verborum*]<sup>14</sup>.

[*Tugu*]ria a tecto appellantur [*domicilia rusticorum*] sordida, — F. 355  
 quo nomine [*Messalla in explanat*]ione XII<sup>15</sup> ait etiam [. . . signi-  
 fi]cari.

Turmam equitum ⟨a⟩dictam esse ait Curiatius 'quasi terimam', F. 355  
 quod ter deni equites ex tribus tribubus Titensium, Ramnium, Lu-  
 cerum fiebant *cett.*

Unciaria lex<sup>16</sup> appellari coepta est, quam L. Sulla et Q. Pom- L. 375  
 peius<sup>17</sup> tulere, qua<sup>18</sup> sanctum est, ut debitores<sup>19</sup> decimam partem A. 83  
 {*sortem annuis usuris penderent*<sup>20</sup>}.

---

1) conlationem Q. — 2) sic, non capite, traditur. — 3) aliud R.S.  
 — 4) Hu. Serv. 490: collatorum — aliud in capita, aliud ex censu; Krit.  
 Jahrb. 18, 589: conlationum alia in capita, alia ex censu; Mo. Tribus 27:  
 conlatio — alias in capita, id est ex censu. — 5) etiam] et R. — 6) con-  
 solatum Q. — 7) quinque R. — 8) sic traditur; Nieb.: actus. — 9) bello  
 om. A. — 10) claudio] ol Q. — 11) cum A, quom SQ, cos. cum R. —  
 12) sic A, in aer. quod habuit detulit SQ, quod habuit in aer. detulit R.  
 — 13) [VII Pernice SZSt. IX 200.] — 14) Ex rest. Mo. Rh. Mus. Ph.  
 13, 565. Mue. (secutus Rubinonem, röm. Verf. 383 n. 2): [Triginta lictoribus  
 lex cet. — Cf. Cic. de l. agr. 2, 12, 31: comitiis — illis ad speciem atque  
 usurpationem vetustatis per XXX lictores auspicioium causa adumbratis.  
 [VII cf. Karlowa, Festgabe für Bekker 1899 S. 76.] — 15) Cf. tom. I p. 27  
 tab. VII, 3 b; Isid. orig. 15, 12, 2. — 16) reliquam glossae partem om. Q. —  
 17) Rufus ins. Ursinus. — 18) quam R. — 19) post debi . . . hiatum signat A,  
 pergens . . . bant antiqui, quod est initium pag. sequentis. — 20) Ita suppl.  
 Nieb.; Mue.: duodec. partem usurarum solutarum sorti detraherent. Cf.  
 Streuber, Zinsfuss bei d. Röm. 94—98.

- P. 368* **U**rbana s tribus appellabant, in quas urbs erat dispertita a Servio Tullio rege, id est Suburana, Palatina, Esquilina<sup>1</sup>, Collina.
- P. 379* **U**xorium pependisse dicitur, qui, quod uxorem non habuerit, res populo dedit.
- P. 377* **V**adem 'sponsorem' significat datum in re capitali.
- L. 375*  
*Mo. 81* **V**agulatio in l. XII<sup>2</sup> significat 'quaestio<sup>3</sup> cum convicio': "Cui testimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum obvagulatum ito".
- L. 372*  
*Mo. 80* "**V**apula Papiria" in proverbio fuit antiquis, de quo Sinius Capito sic refert tum dici solitum esse, cum vellent minantibus sibi<sup>4</sup> significare se eos negligere<sup>5</sup> et non curare, fretos iure libertatis. Plautus in Feneratrice: "Heus tu! in Barbaria quod dixisse dicitur liberatus<sup>6</sup> suae patronae, id ego<sup>7</sup> dico<sup>8</sup> . . . "libertas<sup>9</sup> salve! vapula Papiria!" "In barbaria" est 'in Italia' *cett.*
- L. 371*  
*Mo. 78* **V**ectigal aes<sup>10</sup> appellatur, quod ob tributum et stipendium et aes equestre<sup>11</sup> et hordiarium<sup>12</sup> populo debetur.
- P. 369* **V**elati appellabantur<sup>13</sup> vestiti et inermes, qui exercitum sequebantur quique in mortuorum militum loco substituebantur *cett.*<sup>14</sup>
- L. 376*  
*Mo. 83* **V**enditiones olim dicebantur<sup>15</sup> censorum locationes, quod velut fructus<sup>16</sup> locorum publicorum<sup>17</sup> venibant<sup>18</sup>.
- P. 379*<sup>19</sup> **V**ersacrum<sup>19</sup> vovendi mos fuit Italis. Magnis enim periculis adducti vovebant, quaecunque proximo vere nata essent apud se animalia, immolatueros. Sed cum crudele videretur pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in<sup>20</sup> adultam aetatem velabant atque ita extra fines<sup>21</sup> suos exigebant<sup>22</sup>.
- P. 379* **V**ersuram facere mutuam pecuniam sumere ex eo dictum est, quod initio qui mutuabantur ab aliis, non ut domum ferrent, sed ut aliis solverent, velut 'verterent' creditorem.
- P. 368* **V**espae<sup>23</sup> et vespillones<sup>24</sup> dicuntur, qui funerandis corporibus<sup>25</sup>

1) aesquilina *G.M.* — 2) tab. *ins. S.R.* — *Cf. tom. I p. 20 tab. II, 3.* — 3) sic *A.Q.*, quaestionem *R.S.* — 4) ibi *codd. reliqui, om. A.* — 5) *reliquam gl. partem om. Q.* — 6) libertas *traditur (R. lect. dub.).* — 7) id ego] ideo *traditur.* — 8) *hiatum significat solus A.* — 9) liberta *A.S.* — 10) *reliquam gl. partem om. Q.* — 11) et e sequestre *S.*, et e sequestre . . . *A.*, et ex equestre *R.*; *restituit Mo.* — 12) hordiar . . . *A.*, hordiā *R.*, hordia *S.* — 13) appellantur *M.* — 14) *Cf. gl. Adscripticii et P. 14. 85. 93.* — 15) vened . . . um dicebantur *A.* — 16) velut . . . uctus *A.* — 17) publicorum locorum *R.* — 18) *gl. venditiones om. Q.* — 19) *Cf. Liv. 22, 10.* — 20) in *om. G.* — 21) fine *G.* — 22) exiebant *M.* — 23) vespate *M.* — 24) *Cf. D. 36, 1, 7.* — 25) corporis *M.*

officium gerunt, non a<sup>1</sup> minutis illis volucris, sed quia 'vespertino' tempore eos efferunt<sup>2</sup>, qui funebri<sup>3</sup> pompa duci propter inopiam nequeant *ceff*.

Vesticeps puer qui iam 'vestitus' est pubertate; e contra 'in- P. 368 vestis' qui 'necdum' pubertate 'vestitus' est.

Viae<sup>4</sup> sunt et publicae, per [quas ire ager]e omnibus licet, et privatae, quibus neminem uti [ius est], praeter quorum sunt; et ita privatae VIII pedes in latitudine [habent] iure et lege, publicae, quantum ratio utilitatis permittit. [Praeterea] lex iubet sedecim [in anfracto fle]xuque pedes [latas] esse vias, ut [adiciat:] "viam muniunt: ni sam delapidassent, qua volet iumento agito".

L. 371  
Mo. 78. 85

Viatores<sup>5</sup> appellantur, qui magistratibus apparent, eo quia<sup>6</sup> initio<sup>7</sup> omnium tribuum cum agri<sup>8</sup> in propinquo erant urbis atque adsidne homines rusticabantur, crebrior eopera orum erat 'in via' quam urbe, quod ex agris plerumque homines vocabantur<sup>9</sup> a magistratibus.

L. 371  
Mo. 78

[Vici] . . . . . cipiunt<sup>10</sup> ex agris, qui ibi villas non habent, ut Marsi aut Paeligni. Sed ex vicis<sup>11</sup> partim habent rem p(ublicam) et ius dicitur, partim<sup>12</sup> nihil eorum et tamen ibi nundinae aguntur<sup>13</sup> negotii gerendi causa, et magistri vici item magistri pagi<sup>14</sup> quotannis fiunt. Altero<sup>15</sup>, cum id genus aedificiorum definitur<sup>16</sup>, quae continentia sunt his oppidis, quae . . .<sup>17</sup> itineribus regionibusque distributa inter se distant, nominibusque dissimilibus discriminis causa sunt dispartita. Tertio, cum id genus aedificiorum definitur, quae in oppido prive.

L. 371  
Mo. 77

1) non a] nam M. — 2) offerunt M, effecerunt G. — 3) funebri G. — 4) *Apographa duo supersunt articuli in archetypo mutilati, alterum codicis A hoc: viae sunt et publicae per . . . . e omnibus licet et privatae quibus neminem uti . . . . praeter eorum quorum sunt et eae privatae ve . . . . uias muniento onisandi lapidas sunt . . . . qua volet iumento agito. alterum plenius, sed magis interpolatum et hiatibus caecis obscuratum libri S (R omisit totum, Q habet solum lemma) hoc: viae sunt et publicae et privatae publicae per quas ire omnibus licet privatae quibus nemini et hae VIII pedes in latitudine iure et lege publice quantum ratio utilitatis permittit lex iubet sedecim quindecimque pedes esse vias qui vias muniunt onisandi lapidas qua volet in mento agito. Restituit Mo.; v. tom. I p. 27 tab. VII, 7. Cf. D. 8, 3, 8. Varr. l. l. 7, 15. — 5) articulum om. R. — 6) qua A. — 7) initium S. — 8) cum agri] in agris S. — 9) euocabantur S. — 10) . . . . cipiunt A, appellari incipiunt (in margine additur vici) Q, totam gl. om. RS. — 11) victis Q. — 12) partem Q. — 13) habentur Q. — 14) pagi A, paci Q. — 15) alterac Q. — 16) aedificii . . . . nitur quae A, aedificii quae Q. — 17) Lacunam signat A.*

id est in suo<sup>1</sup> quisque loco proprio ita aedificat, ut in eo aedificio pervium sit, quo itinere habitatores ad suam quisque habitationem habeat<sup>2</sup> accessum<sup>3</sup>; qui non dicuntur 'vicani'<sup>4</sup>, sicut ii<sup>5</sup>, qui aut in oppidi vicis<sup>6</sup>, aut hi, qui in agris sunt, vicani<sup>4</sup> appellantur.

L. 371  
Mo. 77 "Viginti<sup>7</sup> quinque" poenae<sup>8</sup> in XII significat 'viginti quinque asses'.

L. 376  
Mo. 84 Vindex ab eo, quod 'vindicat', quod minus is, qui pressus est ab aliquo, teneatur.

L. 376  
Mo. 84 Vindiciae appellantur res eae<sup>9</sup>, de quibus controversia est<sup>10</sup>; quod potius 'dicitur vis'<sup>11</sup>, quam<sup>12</sup> 'fit' inter eos qui contendunt. Cato<sup>13</sup> in ea, quam scripsit<sup>14</sup> L. Furio<sup>15</sup> de aqua: "... s<sup>16</sup> praetores secundum populum vindicias dicunt."<sup>17</sup> ... et Lucilius: "nemo hic vindicias neque sacra neque numen<sup>18</sup> veretur". De quo verbo Cincius sic ait: "Vindiciae olim dicebantur<sup>19</sup> <glabae<sup>20</sup>> illae<sup>21</sup>, quae ex fundo sumptae in ius<sup>22</sup> adlatae erant". At<sup>23</sup> Ser. Sulpicius<sup>24</sup> [nomine et] iam singulariter<sup>25</sup> formato vindiciam esse ait<sup>26</sup> [eam rem,] qua de re<sup>27</sup> controversia est, ab eo quod 'vindicitur' ... et in XII<sup>28</sup>: "Si vindiciam falsam tulit, si velit is ... tor<sup>29</sup> arbitros tres dato, eorum arbitrio<sup>30</sup> ...<sup>31</sup> fructus duplione damnum decedito"<sup>32</sup>.

P. 373 Viritanus ager dicitur, qui viritim populo distribuitur.

1) privi suo Q, prive in suo A. — 2) habeant A. — 3) Tertium hoc vicorum genus uno hoc loco notum esse videbatur Muellero p. 413; fortasse autem id ipsum significatur in D. 3,2,2,5: scaena — posita — in publico privatove vel in vico, quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur; item D. 21,1,4,1: qui per vicos more insanorum deridenda loquantur. — 4) vicarii Q. — 5) hi Q. — 6) vias Q. — 7) articulum om. Q. — 8) poene traditur, poenas Mue. — 9) hae Q. — 10) est QS; perit margine adglutinato in A; post est Q omissis mediis pergit: de quibus Cincius sic ait cet. — 11) ius<sup>vis</sup> A. — 12) quia traditur. — 13) M. Cato R.S. — 14) scripsit A, scripsit R.S. — 15) in L. Furium emendat Mue. — 16) sic hiatu signato A, s om. R.S. — 17) hiatum signat A. — 18) sacra ... en veretur A hiatu indicato; numen neque sacra emend. Mue. — 19) erant R. — 20) glabae ins. Raevardus. — 21) illae om. Q. — 22) sumptui ius (corr. ex sus) Q. — 23) at om. Q. — 24) hiatum signat A; Sulpicius vindiciam esse ait ab eo quod vindicantur res ex controversia Q hic finiens. — 25) significatur R. — 26) hiatum signat A. — 27) qua de re] uadere A R, uaderent S. — 28) uindicat ... XII A, uindicatur et in XII (tabul. add. S) R.S. — 29) si uelitis ... tor (om. R) traditur; si velit is, praetor Mo.; rei sive litis Cuiacius, stilitis et vindiciarum praetor Mue.; si velit is qui uicit praetor Wetzell; cf. Schoell XII tabb. 92. 110. 111; tom. I p. 39 tab. XII, 3. — 30) arbitris R.S. — 31) Mue. ins.: reus; Hu.: rei; Wetz.: neglecti; Sch.: possessor. — 32) decedit ... A.

## VI II. M. PORCIUS CATO.

## E libro de agri cultura.

*M. Porcius Cato censorius quem scripsit librum de agri cultura una cum M. Terentii Varronis rerum rusticarum libris tribus usque ad saeculum XV servavit codex tum custoditus Florentiae in bibliotheca monasterii sancti Marci hodie deperditus, sed quem habemus collatum diligenter ab Angelo Politiano ad marginem exemplaris editionis principis iam inlatis in bibliothecam publicam Parisinam. Nos capita Catoniana 144—150 exhibuimus ad editionem Catonis Varronisque de agri cultura librorum paratam ab Henrico Keilio (Lipsiae 1884); [VII Inspeimus etiam editionem Keilii a. 1895 a Goetio publici iuris factam] de lectione codicis primarii ubi nobis constabat, nota usi sumus C. — Tractavit c. 144—146 Imm. Bekker ZRG. 3 (1864) p. 416—445.*

1. <sup>1</sup>Oleam legendam hoc modo locare oportet: CXLIV
2. Oleam cogito recte omnem arbitrato domini, aut quem custodem fecerit, aut cui olea venierit.
3. Oleam ne stringito neve verberato iniussu domini aut custodis. si adversus ea quis fecerit, quod ipse eo die legerit<sup>2</sup>, pro eo nemo solvet neque debebitur.
4. Qui oleam legerint, omnes iuranto<sup>3</sup> ad dominum aut ad custodem sese oleam non subripuisse neque quemquam suo dolo malo ea oleitate<sup>4</sup> ex fundo L. Manli. qui eorum non ita iuraverit, quod is legerit omne, pro eo argentum nemo dabit neque debebitur.
5. Oleam cogi recte satis dato arbitrato L. Manli.
6. Scalae ita uti datae erunt, ita reddito, nisi quae vetustate<sup>3</sup> fractae erunt. si non erunt redditae, aequom viri boni<sup>5</sup> arbitrato deducetur<sup>6</sup>.
7. Si quid redemptoris opera domino damni datum erit, resolutivo id viri boni arbitrato [aut]<sup>7</sup> deducetur.
8. Legulos, quot opus erunt, praebeto et strictores<sup>8</sup>. si non praebuerit, quanti conductum erit aut locatum erit, deducetur: tanto minus debebitur.

---

1) CLIII Lex oleae legundae *index libro Catoniano praemissus in C.* — 2) eo die legerit] *Iucundus*, hodie delegerit C. — 3) iuranto] *edd.*, iunto C. — 4) oleitate] *edd.*, oleatate C. — 5) redditae aequom viri boni] *scripsi*, reddet eaeque C. — 6) reducetur C. — 7) aut *addidi*. — 8) et strictores (sictores C) *delendum*.

9. De fundo ligna et oleam ne<sup>1</sup> deportato. qui oleam legerit, qui deportarit, in singulas deportationes ss. n. ii deducuntur neque id debetur.

4 10. Omnem oleam puram metietur modio oleario.

11. Adsidiosos homines L praebeto.

12. Duas partes strictorum praebeto.

13. Ne quis concedat<sup>2</sup>, quo olea legunda et faciunda<sup>3</sup> carius locetur, extra quam si quem socium inpraesentiarum dixerit. si 5 quis adversum ea fecerit, si dominus aut custos volent, iurent omnes socii. si non ita iuraverint, pro ea olea legunda et faciunda nemo dabit neque debetur ei qui non iuraverit.

14. Accessiones: in  $\overset{\circ}{M}$   $\infty$  cc accedit oleae salsae  $\overset{\circ}{M}$  v, olei puri p. viii, in tota oleitate<sup>4</sup> ss. v, aceti q(uadrantalia) v. quod oleae salsae non acceperint<sup>5</sup>, dum oleam legent, in modios singulos ss. s. s. dabuntur.

CXLV 1. <sup>6</sup>Oleam faciundam hac lege oportet locare:

2. Facito recte arbitrato domini aut custodis, qui id negotium curabit. si sex iugis vasis<sup>7</sup> opus erit, facito.

3. Homines eos dato, qui placebunt aut custodi aut quis<sup>8</sup> eam oleam emerit.

4. Trapetis<sup>9</sup> facito:

5. Si operarii<sup>10</sup> conducti erunt aut facienda locata erit, pro eo resolvito, aut deducetur.

2 6. Oleum ne tangito utendi causa neque furandi causa, nisi quod custos dederit aut dominus. si sumpserit, in singulas sump-tiones ss. n. xl deducuntur neque debetur.

3 7. Factores, qui oleum fecerint, omnes iuranto aut ad dominum aut ad custodem esse de fundo L. Manli<sup>11</sup> neque alium quemquam suo dolo malo oleum neque oleam subripuisse. qui eorum non ita iuraverit, quae eius pars erit, omne deducetur neque debetur.

---

1) ne] *dett.*, non C. — 2) *id est opinor* ne quis conductor paciscatur cum alio, ut a conducendo absteineat. — 3) facienda C. — 4) oletate C. — 5) *aut acceperint aut acceperunt c.* — 6) CLIII Lex oleae faciundae *index C.* — 7) *fortasse scr.* sex iugis vasis si opus erit; *Cato c. 10 inter instrumenta olei recenset vasa olearia instructa iuga quinque.* — 8) qui *edd.* — 9) *trapetis scripsi*, *trapeti C.* — 10) *fortasse ins.* non erunt eo numero ad quem. — 11) *manilii C.*



8. Socium ne quem habeto, nisi quem dominus iusserit aut custos.

9. Siquid redemptoris opera domino damni datum erit, viri boni arbitrata deducetur.

10. Si virde $\ll m \ll$ <sup>1</sup> oleum opus siet, facito.

11. Accedet oleum et sale suae usioni quod satis siet, vasarium vict. II.

1. <sup>2</sup>Oleam pendentem hac lege venire oportet.

CXLVI

2. Olea pendens in fundo Venafro venibit.

3. Qui oleam emerit, amplius quam quanti emerit omnis pecuniae centesima accedet, praeconium praesens ss. L et oleum<sup>3</sup>: Romanici p. ∞ D, viridis p. cc, oleae caducae  $\overset{\circ}{M}$  L, strictivae  $\overset{\circ}{M}$  X (modio oleario mensum dato), unguinis p. x. ponderibus modiisque domini dato. † iri pri primae<sup>4</sup> cotulas duas.

4. Dies argento ex K. Nov. mensum x oleae legendae faciendae: 2 quae locata est, et si emptor locarit, idibus solvito.

5. Recte haec dari fierique satisque dari domino, aut cui iusserit<sup>5</sup>, promittito satisque dato arbitrato domini. donecum solutum erit aut ita satis datum erit, quae in fundo inlata erunt, pigneri sunt. ne quid eorum de fundo deportato. si quid deportaverit, domini esto.

6. Vasa torcula, funes, scalas, trapetos, si quid et aliud<sup>6</sup> datum erit, salva recte reddito, nisi quae vetustate fracta erunt. si non reddet, aequom solvito.

7. Si emptor legulis et factoribus, qui illic opus fecerint, non solverit, cui dari oportebit, si dominus volet, solvat: emptor domino debeto et id satis dato, proque ea re ita uti s. s. e. item pignori sunt.

1. <sup>7</sup>Hac lege vinum pendens venire oportet.

CXLVII

2. Vinaceos inlutos et faecem relinquito.

3. Locus vinis ad K. Octob. primas dabitur. si non ante ea<sup>8</sup> exportaverit, dominus vino quid volet faciet.

4. Cetera lex, quae oleae pendenti.

1. <sup>9</sup>Vinum in doliis hoc modo venire oportet.

CXLVIII

1) uirde] *scripsi* (cf. uirdiarium), uirdem C. — 2) CLV Lex oleae pendentis *index* C. — 3) oleum] C, olei *edd.* — 4) *sic* C. — 5) ius erit C. — 6) et si quid aliud *Jucundus*. — 7) CLVI Lex vini pendentis *index* C. — 8) ea *delet* Keil. — 9) CLVII Lex uino in doliis *index* C.

2. Vini in culleos singulos quadragenae et singulae urnae dabantur.

3. Quod neque aceat neque muceat, id dabitur.

4. In triduo proxumo viri boni arbitrato degustato. si non ita fecerit, vinum pro degustato erit. quot dies per dominum mora fuerit, quo minus vinum degustet, totidem dies emptori procedent.

2 5. Vinum accipito ante K. Ian. primas, si non ante acceperit.

6. Dominus vinum admetietur. quod admensus erit<sup>1</sup>, pro eo resolvito<sup>2</sup>.

7. Si emptor postularit, dominus ius iurandum dabit verum fecisse.

8. Locus vinis ad K. Octobres primas dabitur. si ante non deportaverit, dominus vino quid volet faciet<sup>3</sup>.

9. Cetera lex, quae oleae pendenti.

#### CXLIX

1. <sup>4</sup>Qua lege pabulum hibernum venire oporteat.

2. Qua vendas, fines<sup>5</sup> dicitō. pabulum frui occipito ex Kal. Septembribus. prato sicco decedat, ubi pirus<sup>6</sup> florere coeperit: prato inriguo, ubi super inferque vicinus submittet<sup>7</sup>, tum decedito, vel diem certam utrique facito. cetero pabulo Kal. Martiis <de>-cedito<sup>8</sup>.

2 3. Bubus domitis binis<sup>9</sup>, cantherio uni<sup>10</sup>, cum emptor pascet, domino pascere recipitur.

4. Holeris, asparagis, lignis, aqua, itinere, actu domini usioni<sup>11</sup> recipitur.

5. Si quid emptor aut pastores aut pecus emptoris domino damni dederit, boni viri<sup>12</sup> arbitrato resolvat.

6. Si quid dominus aut familia aut pecus emptori damni dederit, viri boni arbitrato resolvetur.

7. Donicum pecuniam<sup>13</sup> satisfecerit aut delegarit, pecus et familia, quae illic erit, pigneri suntō.

8. Si quid de iis rebus controversiae erit, Romae iudicium fiat.

---

1) quod admensus erit dominus, pro eo resolvito *Keil.* — 2) pro eo resolvito] pro eo dominus rem solvito *C.* — 3) Locus vinis . . . faciet *male repetita sunt ex c. 147.* — 4) CLVIII Lex papulo locando *index C.* — 5) fines] finis *C.* — 6) prius *ut videtur, C.* — 7) submittet] *scripsi (cf. Cato 8, 1. 50, 1), promittet C; permittet edd.* — 8) decedito] *edd., cedito C.* — 9) binis] *edd., bimis C.* — 10) uni] *dett., uini C.* — 11) usio *Gronovius.* — 12) viri] *ua C.* — 13) *malim pecunia; solverit aut inserit Rud.*

1. <sup>1</sup>Fructum ovium hac lege venire oportet. CL
2. In singulas casei p. is, dimidium aridum, lacte feriis quod mulserit dimidium et praeterea lactis urnam unam: hisce legibus agnus diem et noctem qui vixerit.
3. In fructum et Kal. Iun. emptor fructu decedat<sup>2</sup>; si interkalatum erit, K. Mais.
4. Agnos xxx ne amplius promittat. oves quae non pepere- 2  
rint binae pro singulis in fructu cedent. die<sup>3</sup> lanam et agnos vendat menses x, ab coactore releget<sup>4</sup>.
5. Porcos serarios in oves denas singulos pascat.
6. Conductor duos menses pastorem praebeat.
7. Donec domino satisfecerit aut solverit, pignori esto.

### III. M. TERENCEI VARRO.

#### 1. E libris de lingua Latina.

*M. Terentii Varronis (638—727) de lingua Latina opus idem esse verisimile est, quod in epistola ad ipsum scripta a. 709 (ad fam. 9,8,1; cf. ad Att. 13,12,3. Acad. post. 1,3) Cicero scribit cupide se expectare. Num Cicerone vivo (i. e. ante a. 711) absolutum sit, non constat. Librorum XXV (tot enim fuisse docuit Ritschl, Rh. Ph. N. F. 6,525 = opusc. 3,464) aetatem tulere l. V—X pessime traditi. Fundamentum recensione cum sit cod. Florentinus, eum aut secutus sum aut, ubi ab eo discessi, id adnotavi. Accuratus de opere ipso eiusque codicibus disputaverunt O. Mueller in editionis (1833) praef.; Lachmann, Rh. Ph. 6,107; L. Spengel in Varronis editione 1826 [quam iteratis curis repetivit Andreas filius a. 1885], postea in Münch. akad. Abh. 7,431; Thilo, Jahrb. f. kl. Phil. 1855 p. 520. [VII G. Goetz et Fridericus Schoell, quorum editio librorum M. Terentii Varronis de lingua Latina prodibit a. 1909, quae huic libro utilia esse videbantur mecum communicarunt.]*

#### Liber V.

3. Multa verba aliud nunc ostendunt, aliud ante significabant, ut hostis; nam tum eo verbo dicebant peregrinum, qui suis legibus uteretur, nunc dicunt eum, quem tum dicebant perduellem<sup>5</sup>.

27. Fluvius quod fluit, item flumen; a quo lege praediorum urbanorum scribitur «scribitur»: 'Stillicidia fluminaqu«v»e

1) CLVIII. De fructibus ovium vendundis index C. — 2) fuit fere: In fructum [kal. Iun. emptor veniat] et kal. Iun. emptor fructu decedat. — 3) die] fortasse ex quo die. — 4) releget] deleget Gronovius. — 5) Cf. Festus v. Hostis.

ut ita cadant fluentque<sup>1</sup>; — stillicidium eo, quod stillatim cadit: flumen, quod fluit continue.

34. Ager dictus in quam terram quid agebant, et unde quid agebant, fructus causa; ali quod id Graeci dicunt ἀγρός<sup>2</sup>. Ut ager, quo<sup>3</sup> agi poterat, sic qua agi actus. Eius finis minimus constitutus in latitudinem pedes IIII, — in longitudinem pedes CXX, in quadratum actum et latum et longum esse<sup>4</sup> CXX. Multa antiqui duodenario numero finierunt, ut XII decuriis actum<sup>5</sup>. 35. Iugerum dictum iunctis duobus actibus quadratis<sup>6</sup>. Centuria primo a<sup>7</sup> centum iugeribus dicta, post duplicata retinuit nomen —.

40. Praedia dicta, item ut praedes, a praestando, quod ea pignore data publice mancipis<sup>8</sup> fidem praestent.

55. Ager Romanus primum divisus in partis tris, a quo tribus appellata Titiensium<sup>9</sup>, Ramnium, Lucerum. — 56. Ab hoc quattuor quoque partis urbis tribus dictae, ab locis Suburana Palatina Esquilina Collina; quinta, quod sub Roma, Romilia; sic reliquae triginta<sup>10</sup> ab his rebus, quibus in tribum<sup>11</sup> libro⟨s⟩ scripsi.

80. Praetor dictus, qui 'praeret' iure et exercitu; a quo id Lucilius<sup>12</sup>: "Ergo praetorum est ante et praerire."

81. Quaestores a quaerendo, qui 'conquirerent' publicas pecunias et maleficia, quae triumviri capitales nunc conquirunt; ab his postea qui quaestionum iudicia exercent, quae⟨i⟩tores<sup>13</sup> dicti.

83. Pontifices, ut<sup>14</sup> Scaevola Quintus pontifex maximus dicebat, a 'posse et facere', ut 'potifices'<sup>15</sup>; ego a 'ponte' arbitror: nam ab his sublicius est factus primum, ut restitutus saepe, cum ideo<sup>16</sup> sacra et uls et cis<sup>17</sup> Tiberim non mediocri ritu fiant.

86. Fetiales, quod 'fidei' publicae inter populos praerant: nam per hos fiebat, ut iustum conciperetur bellum, et inde<sup>18</sup> desitum,

---

1) ex fluent cadantque *F*<sup>2</sup>. — 2) αγρο *F*. — 3) quod *F*. — 4) esset *F*. — 5) actūs *F*. — 6) *Plin. h. n. 18, 3, 9*: Iugum vocabatur, quod uno iugo boum in die exarari posset; actus, in quo boves agerentur cum aratro uno impetu iusto. Hic erat CXX pedum, duplicatusque in longitudinem iugerum faciebat *Sp.* — 7) primo a] prima *F*, primum a *L. Spengel*. — 8) mancupes *F*. — 9) tatiensium *F*. — 10) trita *F*. — 11) *id est* tribuum. 12) Lucili *proposuit A. Spengel*, a quo ait Lucilius *Goetz-Schoell*. — 13) *Mo. St. R. II 1<sup>3</sup>, 233 n.* — 14) a *ins. F*. — 15) pontifices *F*. — 16) ideo *F*, in eo *Mueller*, eadem *A. Spengel*. [*Malim inde. Th. M.*] — 17) [et vis et <sup>cis</sup><sub>gis</sub> *F*.] — 18) ubi *A. Spengel*, in desitum *sc. bellum Lachmann*; si desitum *Skutsch*.

ut foedere fides pacis constitueretur. Ex his mittebantur, antequam conciperetur, qui res repeterent, et per hos etiam nunc fit foedus, quod 'fidus' Ennius scribit dictum<sup>1</sup>.

95. Pecus ab eo, quod 'perpascebant'<sup>2</sup>: a quo pecora<sup>3</sup> universa — quod in pecore pecunia tum pastoribus consistebat, et standi fundamentum pes — a pede 'pecudem' appellarunt, ut ab eodem 'pedicam' et 'pedisequum' et 'peculatoriae'<sup>4</sup> oves aliudve quid: id enim 'peculium' primum; hinc 'peculatum' publicum primo ut<sup>5</sup> cum pecore diceretur multa, et id esset<sup>6</sup> coactum in publicum, si erat aversum<sup>7</sup>.

140. Arcera — etiam in XII tabulis<sup>8</sup> appellatur: quod ex tabulis vehiculum erat factum, ut arca<sup>9</sup>, arcera dictum.

145. Quo 'conferrent' suas controversias et quae venderentur<sup>10</sup> quo ferrent, 'forum' appellarunt.

155. Comitium ab eo, quod 'coibant' eo comitiis curiatis et litium causa<sup>11</sup>. Curiae duorum generum; nam et ubi 'curarent' sacerdotes res divinas, ut curiae veteres, et ubi senatus humanas, ut curia Hostilia, quod primus aedificavit Hostilius rex. Ante hanc rostra —, sub dextra huius a comitio locus substructus, ubi nationum subsisterent legati, qui ad senatum essent missi; is Graecostasis appellatus a parte, ut multa. 156. Senaculum supra Graecostasis; — vocatum, ubi senatus aut ubi seniores consisterent —.

162. Ubi cenabant, cenaculum vocitabant, ut etiam nunc Lanuvi apud aedem Iunonis et in cetero Latio ac Faleris et Cor-dubae dicuntur. Posteaquam in superiore parte cenitare coeperunt, superioris domus universa cenacula dicta<sup>12</sup>.

163. Aes raudus dictum; ex eo<sup>13</sup> veteribus in mancipiis scriptum: "raudusculo libram ferito."

175. Arrabo sic data, ut reliquum<sup>14</sup> reddatur; — a Graeco

---

1) Cf. Non. Fetiales. — 2) pascebant cum *recc. codd. Goetz-Schoell.* — 3) pecunia *Augustinus, sed contra adferunt Goetz-Schoell: schol. in Georg. 4, 168; Isid. Orig. 12. 1, 6.* — 4) peculiariae *Lachmann, peculiariae A. Spengel, peculiatori ac Mueller.* — 5) furtum *post peculatum ins. Vestranus; pro ut Mueller tum proposuit; primo furtum cum? Goetz-Schoell.* — 6) esse *F.* — 7) *De loco emend. v. Mue. in edit., Lachm., Rh. Ph. 6, 106. Spengel, Münch. akad. Abh. 7, 450. Thilo, Jahrb. f. kl. Phil. 1855 p. 524. De peculatu cf. Fest. Peculatus.* — 8) *v. tom. I p. 18 tab. 1, 3.* — 9) arcar *F.* — 10) uenderentur] *Goetz-Schoell nihil mutant coll. Fest. P. 30, 5 (quod ibi boves venderentur) et 125, 7 (ut in domo eius obsonia venderentur).* — vendere *codd. recent.* — 11) causae *F.* — 12) Cf. *Fest. Cenacula. D. 43, 17, 3, 7.* — 13) in *ins. F.* — 14) reliquum *delet Madvig.*

ἀρροβών. Reliquum, quod ex eo, quod debitum, reliquum. 176. Damnum a 'demptione', cum minus re factum, quam quanti constat.

177. Multa<sup>1</sup> pecunia, quae a magistratu dicta, ut exigi posset ob peccatum; quod 'singulae' dicuntur, appellatae<sup>2</sup> eae 'multae'<sup>3</sup>, quod olim 'unum' dicebant 'multam'<sup>4</sup>; itaque cum in<sup>5</sup> dolium aut culleum vinum addunt rustici, 'prima' urna addita dicunt etiam nunc.

179. Si datum quod reddatur, mutuum, quod Siculi 'moeton'<sup>6</sup>; itaque scribit Sophron 'moeton antimo et'. Munus, quod 'mutuo' animo qui sunt, dant officii causa. Alterum 'munus', quod 'muniendi' causa imperatum, a quo etiam municipes, qui una 'munus fungi' debent, dicti. 180. «Si is» Ea pecunia, quae in iudicium<sup>9</sup> venit in litibus, sacramentum a 'sacro'. Qui<sup>10</sup> petebat et qui infitabatur, de aliis rebus uterque quingenos aeris ad pontem<sup>11</sup> deponebant, de aliis rebus item certo alio legitimo numero<sup>12</sup> assum; qui iudicio vicerat, suum sacramentum e sacro aufererat, victi ad aeraarium redibat. 181. Tributum dictum a 'tribubus', quod ea pecunia, quae populo imperata erat, 'tributum' a singulis pro portione census exigebatur<sup>13</sup>. Ab hoc ea, quae adsignata erat, attributum dictum; ab eo quoque, quibus attributa erat pecunia, ut militi reddant, tribuni aeraarii dicti; id quod attributum erat, aes militare. Hoc est, quod ait Plautus<sup>14</sup>: "Cedit miles, aes petit"; et hinc dicuntur milites aeraarii, ab aere, quod stipendia facerent<sup>15</sup>. 182. Hoc ipsum stipendium a 'stipe' dictum, quod aes quoque stipem dicebant; nam quod asses libras<sup>16</sup> pondo erant, qui acceperant maiorem numerum, non in arca ponebant, sed in aliqua cella stipabant, id est componebant, quo minus loci occuparet; ab 'stipando' 'stipem' dicere coeperunt. Stips<sup>17</sup> ab στροβή fortasse Graeco verbo<sup>18</sup>. Id apparet, quod, ut tum institutum, etiam nunc diis cum thesauris

1) a *ins. F.* — 2) additae *Goeschen.* — 3) multas *F.* olim (ovem) unum dicebant multae *prop. Goetz-Schoell. coll. Gell. 11,1,3 sqq.* — 4) sic *Goeschen,* multae *F.* multum *A. Spengel.* — 5) in *om. F.* — 6) id est μῶτον. — 7) μῶτον ἀντὶ μῶτου *Lindembrog ad Ter. Eun. 3,1,55, coll. Hesych μῶτον ἀντιμου,* qui locus ipse in μῶτον ἀντὶ μῶτου mutandus est. — 8) 'Lac. post si is sign. Aldus' *Goetz-Schoell. Si(mil)is con. L. Spengel.* — 9) iudicium *F.* — 10) quis *F.* — 11) pontificem *Augustinus.* — 12) certum alium legitimum numerum *L. Spengel.* — 13) exigebantur *F.* — 14) *Aulul. 3, 5, 52.* — 15) *Cf. Gai. 4, 27.* — 16) librales *Mueller,* 'Librae Laetus, cf. § 169: as erat libro pondo' *Goetz-Schoell.* — 17) stipa *F.* — 18) 'Stips ab . . . verbo ab alio videntur addita esse.' *A. Spengel.*

asses dant, stipem dicunt, et qui pecuniam alligat, stipulari et restipulari. Militis stipendia<sup>1</sup> ideo, quod eam 'stipem pendebant'; ab eo etiam Ennius scribit: "Poeni stipendia pendunt". 183. Ab eodem aere pendendo dispensator, et in tabulis scribimus expensum. — Per trutinam solvi solitum: vestigium etiam nunc<sup>2</sup> manet in aede Saturni, quod ea etiam nunc propter pensuram trutinam habet positam.

#### Liber VI.

5. Suprema summum diei; id ab superrimo. Hoc tempus XII tabulae<sup>3</sup> dicunt occasum esse solis; sed postea lex Plaetoria<sup>4</sup> id quoque tempus esse iubet supremum, quo praetor<sup>5</sup> in comitio supremam pronuntiavit populo.

11. Lustrum nominatum tempus quinquennale a 'luendo', id id est solvendo, quod quinto quoque anno vectigalia et ultro tributa per censores persolvebantur<sup>6</sup>.

13. Terminalia, quod is dies anni extremus constitutus; duodecimus enim mensis fuit Februarius, et cum intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense.

29. Dies fasti, per quos praetoribus omnia verba sine piaculo licet 'fari'. Comitiales dicti, quod tum ut esset<sup>7</sup> populus constitutum est ad suffragium ferendum; nisi si quae feriae conceptae essent, propter quas non liceret, ut<sup>8</sup> Compitalia et Latinae<sup>9</sup>. 30. Contrarii horum vocantur dies nefasti, per quos dies 'nefas fari' praetorem: "do, dico, addico". Itaque non potest agi: necesse est aliquo<sup>10</sup> uti verbo, cum lege quid<sup>11</sup> peragitur. Quod si tum imprudens id verbum emisit ac quem manumisit, ille nihilo minus est liber, sed vitio;

---

1) milites stipendii *F.* — 2) iam nunc et *F.* — 3) *v. tom. I p. 19 tab. I, 9.* — 4) praetoria *F.* *De lege Plaetoria vide tom. I p. 45, l. Cf. Plin. h. n. 7, 60, 212:* XII tabulis ortus tantum et occasus nominantur; post aliquot annos adiectus est et meridies, accenso consulum id pronuntiant, cum a curia intra rostra et graecostasim prospexisset solem, sed hoc serenitas tantum diebus usque ad primum Punicum bellum. — 5) praetor *Ursinus; cf. infra p. 58 lib. VI, 89.* — 6) solvebantur *Mo., St. R. 33, 343 n. 4; cf. Lex Malac. LXIII.* — 7) ut *(in comitio)* esset *Bergk,* ut coiret *Mueller.* — 8) ut *om. F.* — 9) *Macr. sat. 1, 16, 14:* Fasti sunt, quibus licet fari praetori tria verba sollemnia: do, dico, addico; his contrarii sunt nefasti; comitiales sunt, quibus cum populo agi licet; et fastis quidem lege agi potest, cum populo non potest, comitialibus utrumque potest. — 10) est *(enim)* *Vertranius,* necesse enim *Mueller.* — 11) qui *F.*

ut magistratus vitio creatus nihilo setius<sup>1</sup> magistratus. Praetor qui tum fatus<sup>2</sup> est, si imprudens fecit, piaculari hostia facta piatur; si prudens dixit, Q. Mucius aiebat<sup>3</sup>, eum expiari ut impium non posse. 31. Intercisi<sup>4</sup> dies sunt, per quos mane et vesperi est nefas, medio tempore inter hostiam caesam et exta porrecta<sup>5</sup> fas; a quo, quod fas tum 'intercedit' aut eo«s» 'intercisum' nefas, intercisi<sup>6</sup>. Dies qui vocatur sic "quando rex comitiavit, fas", is<sup>7</sup> dictus ab eo, quod eo die rex sacrificulus<sup>8</sup> dicat<sup>9</sup> ad comitium, ad quod tempus est nefas, ab eo fas; itaque post id tempus lege actum saepe. 32. Dies qui vocatur: "quando stercum delatum, fas", ab eo appellatus, quod eo die ex aede Vestae stercus everritur et per Capitolinum clivum in locum defertur certum.

60 'Nuncupare' nominare valere apparet in legibus, ubi 'nuncupatae pecunia' sunt scriptae.

61. Dico . . . . . Hinc 'dicare', hinc 'iudicare', quod tunc 'ius dicatur'; hinc 'iudex' quod iudicat<sup>10</sup> accepta potestate, id est quibusdam verbis dicendo finit; sic enim aedis sacra a magistratu pontifice praeunte dicendo dedicatur.

64. Conserere manu dicimur cum hoste; sic "ex iure manu(m)<sup>11</sup> consertum" vocare. hinc adserere manu<sup>12</sup> in libertatem, cum prendimus; sic augures dicunt si mihi auctor est verbi nam manum asserere dicit consortes<sup>13</sup>: hinc etiam, a«d» quo ipsi consortes, sors.

69. Spondere est dicere 'spondeo'; a 'sponte', nam id valet et<sup>14</sup> 'a voluntate'. — Ab eadem 'sponte', a qua dictum 'spondere', declinatum 'spondit'<sup>15</sup> et 'respondet' et 'desponsor' et 'sponsa', item

---

1) sed ius *F.* — 2) factus *F.* — 3) aiebat *L. Spengel*, abigebat *F.*, ambigebat *Laetus*. — 4) intercensi *F.* — 5) proiecta *F.* — 6) sic *A. Spengel*, intercisum *F.* [*Fortasse* quod fas tum intercedit ante et post nefas, intercisus. *Th. M.*] — 7) fassis *F.* — 8) sacrificiolus *F.* teste *Victorio*, sacrificio ius *apographa*. — 9) dicat *F.*, it *Th. Mommsen*, litat *Hirschfeld*. — 10) ius de]dicat *Spengel filius collata voce* dedicatur in fine parenthesis. — 11) manum *Scioppius* (cf. *Cic. de or. I 41 alia*). *Goetz-Schoell*. — 12) manum *F.* quam lectionem tuentur *Goetz-Schoell coll. Fest. 25, 10*. — 13) [*Corrupta haec verba neque adhuc sanata (certe verbenam, quod propositum a Bergkio nuper recepit Spengel filius, non perspicitur quomodo cum adserendo recte coniungatur) sic forte restituenda erunt: sic auctores iuris dicunt, si mihi auctor est et tibi una manum asserere, dici consortes. Th. M.*] — 14) et *delendum* aut et a *corrigendum* in etiam. — 15) *corruptum*, despondet *temptant Goetz-Schoell*.



sic alia. spondet enim<sup>1</sup> qui dicit a sua sponte 'spondeo'<sup>2</sup> spondet<sup>3</sup> est sponsor; qui idem<sup>4</sup> faciat obligatur sponsu<sup>5</sup>, consponsus; hoc Naevius significat, cum ait 'conspensi'. 70. Spondebatur pecunia aut filia nuptiarum causa; appellabatur et pecunia et quae desponsa erat, sponsa; quae pecunia inter se contra sponsum rogata erat, dicta sponsio; cui desponsa quo<sup>6</sup> erat, sponsus; quo die sponsum erat, sponsalis. 71. Qui<sup>7</sup> sponderat filiam, despondisse<sup>8</sup> dicebant, quod de sponte eius, id est de voluntate, exierat; non enim si volebat, dabat<sup>9</sup>, quod sponsu erat alligatus, — quod tum et praetorium ius ad legem et censorium iudicium ad aequum existimabatur. Sic despondisse animum quoque dicitur, ut despondisse filiam, quod suae spontis statuerat finem. 72. A qua 'sponte' dicere cum spondere<sup>10</sup> quoque dixerunt, cum 'ad spontem'<sup>11</sup> responderent, id est ad voluntatem rogationis<sup>12</sup>; itaque qui ad id quod rogatur non dicit, non respondet, ut non spondet ille statim, qui dixit 'spondeo', si iocandi causa dixit, neque agi potest cum eo ex sponsu. Itaque is qui<sup>13</sup> dicit in tragodia: "Meministine te spondere<sup>14</sup> mihi gnatam<sup>15</sup> tuam?" quod sine sponte sua dixit, cum eo non potest agi ex sponsu<sup>16</sup>.

74. Sponsor et praes et vas neque idem<sup>17</sup>, neque res a quibus hi, sed e re simile. Itaque praes, qui a magistratu interrogatus, in publicum ut praestet<sup>18</sup>; a quo et, cum respondet, dicit: "praes". Vas appellatus, qui pro altero 'vadimonium' promittebat. Consuetudo erat, cum reus parum esset idoneus inceptis rebus, ut pro se alium daret. A quo caveri<sup>19</sup> postea lege coeptum est ab his, qui praedia venderent, vadem ne darent; ab eo adscribi coeptum in legē mancipiorum: "Vadem ne poscerent<sup>20</sup>, nec dabitur".

81. Dictum cerno a 'cereo', id est a 'creando': dictum ab eo, quod cum quid creatum est, tunc denique videtur. Hinc — qui id<sup>21</sup>

---

1) spondet enim *del.* — 2) dicit — spondeo *del.* — 3) spondit *F.*, qui spondit *L. Spengel*, praeterea nihil mutans. — 4) quidem *F.* — 5) sponsu *L. Spengel*; sponsus *F.* — 6) a quo *A. Spengel.* — 7) quo *F.* [*Fortasse* quem. *Th. M.*] — 8) dispondisse *F.* — 9) non enim si nolebat non dabat *Mueller.* — 10) respondere *pro* cum spondere *Mueller*; an (spondere pro) dicere, un(de re)spondere? *Goetz-Schoell coll. Fest. 342, 3.* — 11) a sponte *F.* — 12) rogatoris *L. Spengel.* — 13) ita quisqui *F.* — 14) te despondere *F.* — 15) agnatam *F.* — 16) *De universo hoc loco (§ 69—72) cf. Lachmann, Spengel, Thilo supra p. 51 in exordio citl. Huschke, ZGR. 10, 327.* — 17) ideo *F.* — 18) praes siet *Palmerius.* — 19) cauari *F.* — 20) nec poscet *Scioppius.* — 21) [qui id *fortasse corruptum ex cernito. Th. M.*] cernito *post testamento ins. Goetz-Schoell.*

in testamento: id est 'facito, videant te esse heredem'; itaque in cretione adhibere iubent testes<sup>1</sup>.

86. Nunc primum ponam de<sup>2</sup> censoriis tabulis: "Ubi noctu in templum censor<sup>3</sup> auspicaverit atque de caelo nuntium<sup>4</sup> erit, praeconi<sup>5</sup> sic imperato, ut viros vocet: 'Quod bonum fortunatum felix<sup>6</sup> salutare que siet<sup>7</sup> populo Romano Quiritibus<sup>8</sup> reique publicae populi Romani Quiritium mihi que collegaeque meo fidei magistratuique nostro! Omnes Quirites pedites armatos privatosque curatores omnium tribuum, si quis pro se sive pro<sup>9</sup> altero rationem dare<sup>10</sup> volet, vocat(o) in licium huc ad me'. 87. Praeco in templo primum vocat(o), postea de moeris, item vocato. Ubi lucet<sup>11</sup> censor(es), scribae, magistratus murra unguentisque unguentor<sup>12</sup>. Ubi praetores tribunique plebei quique in consilium vocati sunt venerunt, censores inter se sortiuntor<sup>13</sup>, uter lustrum faciat. Ubi templum factum est, post tum conventionem habeto<sup>14</sup> qui lustrum conditurus est".

88. In commentariis consularibus scriptum sic inveni: "Quie exercitum imperaturus erit, accenso dicit: 'C. Calpurni<sup>15</sup>, voca in licium omnes Quirites huc ad me'. Accensus dicit(o) sic: 'Omnes Quirites, in licium visite huc ad iudices'. 'C. Calpurni, co(n)s(ul) dicit(o), 'voca ad conventionem omnes Quirites huc ad me'. Accensus dicit(o) sic: 'Omnes Quirites, ite ad conventionem huc ad iudices'. Dein consul eloquitur<sup>16</sup> ad exercitum: 'Impero qua convenit ad comitia centuriata".

89. Quare hic<sup>17</sup> accenso, illic praeconi dicit, haec est causa: in aliquot rebus item<sup>18</sup> ut praeco, accensus 'acciebat'<sup>19</sup>, a quo 'accensus' quoque dictus. Accensum solitum ciere, Boeotia ostendit, quam comoediam Aquilii<sup>20</sup> esse dicunt, hoc versu: "Ubi primum accensus clamarat meridiem". Hoc idem Cosconius in actionibus scribit<sup>21</sup> praetorem accensum solitum «tum» esse iubere, ubi ei videbatur

---

1) *Cic ad Att. 13,46*: cognovi cretione[m] Cluvii, — liberam cretione[m] testibus praesentibus, LX diebus. *Cf. infra p. 60 lib. VII, 98* — 2) de *om. F.* — 3) censora *F.* — 4) *Fortasse scribendum* nuntiatum, *quamquam etiam* nuntium de eo quod nuntiatum dictum defendi potest. — 5) praeconis *F.* — 6) sic *F.*, felixque *Aldus.* — 7) salutare quesierit *F.* — 8) *Mo.*, Quiritium *F.* — 9) si verbo *F.* — 10) dari *F.* — 11) licet *F.* — 12) unguentur *F.* — 13) sortiuntur *corr. ex* sortiuntur *F.* — 14) habet *F.* — 15) dicit hoc calpurni *F.* — 16) eloquitur *F.* — 17) hinc *F.* — 18) idem *F.* — 19) accipiebat *F.* — 20) sic *Turnebus*, comoediam alii *F.* — 21) in actionibus suiscribit *F*<sup>1</sup>; sui *delet manus 2 ut vid. Goetz-Schoell.*

horam esse tertiam, inclamare horam tertiam esse, itemque meridiem<sup>1</sup> et horam nonam.

90. Circum muros<sup>2</sup> mitti solitus quomodo inliceret populum in eum (*locum*), unde vocare posset ad contionem non solum ad consules et censores, sed etiam quaestores, commentarium indicat vetus anquisitionis<sup>3</sup> M<sup>4</sup> Sergii Mani filii, quaestoris, qui capitis accusavit T. [Quinctium] Rocum<sup>5</sup>, in quo<sup>6</sup> sic est: 91. "Auspicio operam des et<sup>7</sup> in templo auspices<sup>8</sup>. Dum aut ad praetorem aut ad consulem mittas auspicium petatum, comitiatum praeco<sup>9</sup> populum vocet ad te, et eum<sup>10</sup> de muris vocet praeco; id imperare (<o>portet. Cornic<in>em ad privati ianuam et in arcem mittas, ubi canat. Collegam roges<sup>11</sup>, ut comitia edicat de rostris, et argentarii tabernas ocludant. Patres censeant exquaeras<sup>12</sup> et adesse iubeas; magistratus censeant exquaeras<sup>12</sup>, consules praetores tribunosque plebis collegasque tuos<sup>13</sup> in templo adesse iubeas omnes<sup>14</sup>; ac cum mittas<sup>15</sup>, contionem a<d>voce".

92. In eodem commentario anquisitionis<sup>16</sup> ad extremum scriptum caput edicti hoc est: "Item quod attingat qui de censoribus<sup>17</sup> classicum ad comitia centuriata redemptum habent, uti curent eo die, quo die comitia erunt, in arce classicus canat<sup>18</sup> circumque muros et ante privati huiusce T. Quincti Roci<sup>19</sup> scelerosi (<h>ostium canat, et ut in campo cum primo luci adsiet"<sup>20</sup>.

93. Inter id cum circum muros mittitur et cum contio advocatur, interesse tempus apparet ex his quae interea fieri<sup>21</sup> scriptum est. Sed ad comitiatum vocatur populus ideo, quod alia de causa hic magistratus non potest exercitum urbanum convocare; censor, consul, dictator, interrex potest, quod censor<em><< exercitum centuriato constituit quinquennalem, cum lustrare<t> et in urbem ad vexillum ducere debet; dictator et consul in singulos annos quod hic exercitui

---

1) Cf. supra p. 55 l. VI, 5. — 2) circum auras F. — 3) inquisitionis F. — 4) m F. — 5) accusavit rogum F. — 6) in aqua F. — 7) operam des et Bergk probante Mo. Staatsrecht I<sup>3</sup>, 93 n. 3; orande sed F. — 8) sic Mo. l. c., auspiciis F. — 9) sic Mo. l. c., comiteum praetores F. — 10) pro eum conicit reum Canal. — 11) canat colligam rogis F. — 12) censeant exquiras Mueller (exquaeras Bergk), censeat extra F. — 13) tuos] uos et F. — 14) homines F. — 15) ac cum mittas] [fortasse ad comitias. Th. M.] — 16) acquisitionis F. — 17) decessoribus F. — 18) canatum F. — 19) quinti trogi F. — 20) adsit et F. — 21) illicitum (t lineolis del. m. 2) ins. F.

imperare potest quo eat, id quod propter centuriata comitia imperare solent. 94. Quare non est dubium, quin<sup>1</sup> hoc in licium sit, cum circum muros itur, ut populus 'inliciat' ad magistratus conspectum, qui viros vocare<sup>2</sup> potest, in eum locum, unde vox ad contionem vocantis exaudiri possit. —

95. Hoc nunc aliter fit atque olim, quod augur consuli adest tum cum exercitus imperatur, ac praeit, quid eum dicere oporteat. Consul augur< i > imperare solet, ut in<sup>3</sup> licium vocet, non accenso aut praeconi. Id inceptum credo, cum non adesset accensus, et nihil intererat, cui imperaret; et dicis causa fiebat< n > t quaedem neque item facta neque item dicta semper.

### Liber VII.

15. Anfractum est flexum, ab origine duplici dictum, ab 'ambitu' et 'frangendo'; ab eo leges iubent in directo pedum VIII<sup>4</sup> esse, in anfracto XVI, id est in flexu.

51. Supremum ab 'superrumo' dictum; itaque XII tabulae<sup>5</sup> dicunt: "solis occasu diei suprema tempestas esto."

93. Iurgio, id est litibus; itaque quibus res erat in controversia, ea vocabatur lis: ideo in actionibus videmus dici: "Quam rem, sive me<sup>6</sup> litem dicere oportet"; ex quo licet videre iurgare esse ab iure dictum, cum quis 'iure litigaret'; a quo 'obiurgat' is, qui id facit iuste<sup>7</sup>.

98. [Crevi] valet<sup>8</sup> 'constitui'; itaque heres, cum constituit se heredem esse, dicitur cernere<sup>9</sup>, et cum id fecit, crevisse.

105. Nexum<sup>10</sup> Manilius scribit omne quod per libram et aes geritur<sup>11</sup>, in quo sint mancipia; Mucius, quae per aes et libram fiant ut obligentur<sup>12</sup>, praeter quae mancipio dentur<sup>13</sup>. Hoc verius esse ipsum verbum ostendit, de quo quaerit; nam id est<sup>14</sup>, quod obligatur per libram 'neque suum' fit, inde 'nexum' dictum. Liber, qui suas operas

---

1) quin] cum *F.* — 2) quiros uocari *F.* — 3) is *F.* — 4) uiam *ins. Christ.* — 5) tabulis *F.* — *Cf. tom. I p. 19 tab. I, 8.* — 6) mi *F, del. Aldus.* — 7) *Cf. Nonius* Iurgium. — 8) crevi *cum aliis verbis om. F.* — 9) cernere] canere *F.* — 10) *Cf. tom. I p. 25.* — 11) *Cic. de or. 3,40,159:* nexum quod per libram agitur. *Top. 5,28:* abalienatio est eius rei, quae mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio. — 12) obligetur *Hu.* — 13) praeterquam m. detur *F;* praeter quom mancipio dentur *Hu. et Goetz-Schoell.* — 14) id aes *Mo. ZSSst. 23, 349.*

in servitutum pro pecunia quam debebat<sup>1</sup>, dum solveret, nexus vocatur<sup>2</sup>, ut ab 'aere' 'obaeratus'. Hoc C. Poetelio Libone Visolo<sup>3</sup> dictatore<sup>4</sup> sublatum ne fieret<sup>5</sup>; et omnes, qui bonam copiam iurarunt, ne essent nexi, dissoluti<sup>6</sup>.

## Liber VIII.

4. Ut in hominibus quaedam sunt agnationes ac<sup>7</sup> gentilitates, sic in verbis; ut enim ab Aemilio homines<sup>8</sup> orti Aemilii ac gentiles, sic ab Aemilii nomine declinatae voces in gentilitate nominali; ab eo enim, quod est inpositum recto casu Aemilius, orta Aemilii, Aemilium *cet.*

82. In hoc ipso analogia non est, quod alii nomina habent ab oppidis, alii aut non habent, aut non ut debent habent. 83. Habent plerique libertini a municipio manumissi; in quo, ut societatum et fanorum servi, non servarunt pro portione<sup>9</sup> rationem. Et Romanorum liberti debuerunt dici, ut a Faventia Faventinus, ab Reate Reatinus, sic a Roma Romanus, ut nominantur libertinis orti publicis [scilicet] servis Romani, qui manumissi <*sunt*><sup>10</sup> ante quam sub magistratus<sup>11</sup> nomina, qui eos liberarunt, succedere coeperunt.

## Liber VIII.

83. Quare quoniam ad analogias quod pertine<a>t non est ut omnia similia dicantur, sed ut in suo quaeque genere similiter declinentur, stulte quaerunt, cur as et dupondius et tressis non dicantur pro portione, cum as sit<sup>12</sup> simplex, dupondius fictus, quod duo asses pendeba<n>t, tressis ex tribus aeris quod sit. pro assibus nonnumquam

---

1) debeat dat *Augustinus*, debet dat *Schwegler*. — 2) [*VII Excidisse quaedam videntur. — Cf. tom. I pag. 25.*] — 3) *sic fere Lachmann*, . c. popillio uocare sillo *F.* — 4) [*Dictatorem hunc C. Poetelium C. f. C. n. Libonem Visolum fasti ad a. 441 recensent; at Livius 8,28 eandem legem Poeteliam latam esse ait a patre eius cognomine, sed C. f. Q. n., consule tertium a. 428. Cf. röm. Forschungen 2,244. Th. M.*] — 5) *Liv. l. c.*: iussi consules ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec poenam lueret, in conpedibus aut in nervo teneretur, pecuniae creditae bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi soluti cautumque in posterum, ne necerentur. — 6) dissoluti] sed soluti *Mueller*. — 7) ad *F.* — 8) homine *Becker*. — 9) *L. Spengel*, proportionem *F.* — 10) [*sic scripsi; cf. Staatsrecht I<sup>3</sup>,321 n. 7. Th. M.*] ut nominantur libertinis orti publicis [*an Publici — Servii? Goetz-Schoell*] orti orti servis Romani qui manumissi *F.*, at nominantur libertini orti a publicis servis Romanenses qui manumissi *Mueller*. — 11) magistratuum *Lipsius*. — 12) adsit *F.*

aes dicebant antiqui, a quo dicimus assem tenentes: “Hoc «ab» aere aeneaque libra” et “Mille aeris legasse”.

## 2. E libris rerum rusticarum.

*Scriptores rei rusticae ed. Schneider. 1794. Tom. I p. 123. M. Porci Catonis de agri cultura et M. Terenti Varronis rerum rusticarum libri tres ex rec. H. Keilii. 1884. Cf. exordium p. 51.*

### Liber I.

2, 9. C. Licinium Stoloneum — video venire, — cuius maiores de modo agri legem tulerunt; nam Stolonis illa lex, quae vetat plus D iugera habere civem Romanum —. Eiusdem gentis C. Licinius, tribunus plebis cum esset, post reges exactos annis CCCLXV primus populum ad leges accipiendas in septem iugera forensia e comitio eduxit<sup>1</sup>.

10, 1. Modos, quibus metirentur rura, alios alios constituit. — metiuntur — apud nos in agro Romano ac Latino iugeris. — Iugerum (vocat), quod quadratos duos actus habeat. 2. Actus quadratus, qui et latus est pedes CXX et longus totidem. — Bina iugera, quod a Romulo primum divisa<sup>2</sup> viritim<sup>3</sup>, quae heredem sequerentur, heredium appellarunt.

### Liber II.

*Praef.* 1. Viri magni nostri maiores non sine causa praeponabant rusticos Romanos urbanis. — Itaque annum ita diviserunt, ut nonis modo diebus urbanas res usurparent, reliquis septem ut rura colerent.

1, 9. Romanorum — populum a pastoribus esse ortum quis non dicit? — multa etiam nunc ex vetere instituto bubus et ovibus

---

1) *Cic. de amic. 25,96*: (C. Licinius Crassus) primus instituit in forum versus agere cum populo. *Colum. de r. r. 1,3,10*: post reges exactos Liciniana illa septena iugera, quae plebi tribunus viritim diviserat, maiores quaestus antiquis rettulere, quam nunc nobis praebent amplissima veterata. *Hu. ib. d. Stelle d. Varro v. d. Liciniern. 1835.* — 2) dicebantur *ins. C., om. qui hunc locum citat Nonius.* — 3) *Plin. h. n. 18,2,7*: Bina tunc iugera populo Romano satis erant, nullique maiorum modum adtribuit (Romulus). — *c. 3,18*: M' Curii nota dictio est perniciosum intellegi civem, cui septem iugera non essent satis. Haec autem mensura plebei post exactos reges adsignata est. *De duobus iugeris cf. Mo. R. G. 1,183 n. 3. Voigt, Rh. Ph. 24,53.*

dicitur, et — aes antiquissimum, quod est flatum, pecore est notatum —. 15. Quarta pars est de iure in parando<sup>1</sup>, quem ad modum quamque pecudem emi oporteat civili iure. Quod enim alterius fuit, id ut fiat meum, necesse est aliquid intercedere; neque in omnibus satis est stipulatio aut solutio nummorum ad mutationem domini«i». — 16. Greges ovium longe abiguntur ex Apulia in Samnium aestivatum, atque ad publicanum profitentur, ne, si inscriptum pecus paverint, lege censoria committant.

2, 5. In emptionibus (ovium) iure utimur eo, quo lex praescripsit; in ea enim alii plura, alii pauciora excipiunt; quidam enim pretio facto in singulas oves, ut agni cordi duo pro una ove adnumerentur, et si quoi<sup>2</sup> vetustate dentes absunt, item binae pro singulis ut procedant. De reliquo antiqua fere formula utuntur: cum emptor dixit: “Tanti sunt mi emptae?” et ille respondit: “sunt” et expromisit nummos, 6. emptor stipulatur prisca formula sic: “Illasce<sup>3</sup> oves, qua de re agitur, sanas recte esse, uti pecus ovillum, quod recte sanum est, extra lusca(m), surdam, minam (id est ventre glabro), neque de pecore morbooso esse, habereque recte licere; haec sic recte fieri spondesne?” Cum id factum est, tamen grex dominum non mutavit, nisi si est adnumeratum; nec non emptor pote ex empto vendito illum damnare, si non tradet, quamvis<sup>4</sup> non solverit nummos; ut ille emptorem simili iudicio, si non reddit pretium.

5, 10. 11. (Boves) cum emimus domitos, stipulamur sic: ‘Illosce boves sanos esse, noxisque <solutos> praestari?’; cum emimus indomitos, sic: ‘Illosce iuencos sanos recte, deque pecore sano esse, noxisque <solutos> praestari spondesne?’ Paulo verbosius haec, qui Manilii actiones sequuntur<sup>5</sup>.

(Similiter de capris (3, 5), de suibus (4, 4), de asinis (6, 3), de equis (7, 6), de canibus (9, 7).

10, 4. In emptionibus (servorum) dominum legitimum sex fere res perficiunt: si hereditatem iustam adi(i)t; si ut debuit mancipio ab eo accepit, a quo iure civili potuit; aut si in iure cessit qui potuit<sup>6</sup> cedere et id ubi oportuit<sup>7</sup>; aut si usu cepit; aut si e praeda sub corona emit, tumve cum in bonis sectioneve cuius publice veniit.

---

1) imparando C. — 2) si quae C. — 3) illasque C. — 4) quam ouis C. — 5) mamili actionis secuntur C. — 6) qui potuit] cui potius C. — 7) ubi ins. C.

5. In horum emptione solet accedere peculium aut excipi, et stipulatio intercedere sanum<sup>1</sup> esse furtis noxisque solutum, aut si mancipio non datur, dupla promitti, aut, si ita pacti, simpla.

#### IV. NONIUS MARCELLUS.

##### E libris de compendiosa doctrina per litteras.

*Nonius grammaticus, Thubursico in Numidia ortus, saeculo III exeunte vel ineunte IV compilavit compendiosam doctrinam per litteras, utilem propter multos veterum scriptorum locos per eam servatos. Novissime ediderunt Gerlach et Roth a. 1842, Quicherat a. 1871, L. Mueller a. 1888, Lindsay a. 1903; illos in plerisque secutus sum, paginis adnotatis.*

- 520 Accensi, qui his (decurionibus et centurionibus) 'accensebantur', id est 'adtribuebantur'. Varro de vita populi Romani lib. III: "qui de adscriptivis, cum erant attributi decurionibus et centurionibus, qui 59 eorum habent<sup>2</sup> numerum, accensi vocabantur". — Accensi genus militiae est administrantibus proximum. Varro rhetoricorum (?) libro XX: "ut, consules ac praetores qui secuntur in castra, accensi dicti, quod ad necessarias res saepius acciantur, velut accersiti". quos nunc dicimus deputati.
- 55 Arcera plaustrum est rusticum, tectum undique, quasi 'arca'. — Hoc autem vehiculi genere senes et aegroti vectari solent.<sup>3</sup>
- 6 Calvitur dictum est 'frustratur', tractum a 'calvis' mimicis, quod sint omnibus frustratui. — Lucilius —: <sup>4</sup>"si non it, capito", inquit, "eum"; et "si calvitur, ergo fer dominum"<sup>5</sup>.
- 267 Coicere, 'agere'. Afranius —: "causam coicere hodie ad te volo. Ambon adestis? profuturos arbitror"<sup>6</sup>.
- 529<sup>7</sup> Fetiales — Varro de vita p. R. lib. II: "Itaque bella et tarde et magna diligentia<sup>8</sup> suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere; priusquam<sup>9</sup> indicerent bellum is, a quibus iniurias factas sciebant, fetiales legatos res repetitum mittebant quattuor, quos oratores vocabant". Idem l. III: "Si cuius legati violati essent, qui id<sup>10</sup> fecissent, quamvis nobiles essent, uti dederentur civitati, statuerunt,

1) sane cum C. — 2) augebant L. Mueller. — 3) Cf. tom. I p. 18 tab. I, 3. — 4) Lindsay: "si non it, capito", inquit, "eum, et si calvitur". ergo fur dominum? — 5) ergo fer dominum] sic libri, endo ferto manum edd. — 6) Cf. tom. I p. 19 tab. I, 7. — 7) Cf. Festus v. Orare. — 8) sic Niebuhr, licentia libri. — 9) quam om. Guelferbytanus liber. — 10) quid libri.



fetialesque viginti, qui de his rebus cognoscerent iudicaret statuerent, constituerunt<sup>1</sup>.

Iurgium levior res est, siquidem inter benevolos aut propin-<sup>430</sup> quos dissensio vel concertatio iurgium dicitur: inter inimicos dissensio lis appellatur. M. Tullius de rep. l. III: "admiror nec rerum solum sed verborum etiam elegantiam: 'si iurgant', inquit<sup>2</sup>; "benevolorum concertatio, non lis inimicorum, iurgium dicitur." Et in sequenti: "iurgare igitur lex putat<sup>3</sup> inter se vicinos, non litigare."

— matrem familias (dictam esse existimant), quae in familia<sup>442</sup> mancipioque sit patria, etsi in mariti matrimonio esset.

Mutuuum sine usuris, fenus cum usuris sumitur.

<sup>438</sup>

Nubentes veteri lege Romana asses III ad maritum venientes solere<sup>531</sup> pervehere, atque unum, quem in manu tenerent, tamquam emendi causa marito dare<sup>4</sup>; alium, quem in pede haberent, in foco Larium familiarium ponere; tertium, <quem> in sacciperione condidisse<n>t, conpito vicinali solere resenare<sup>5</sup> — quos ritus Varro — de vita p. R. diligentissime percucurrit.

Oves generis feminini, ut plerumque; masculini Varro —: "M.<sup>6</sup> Teren-<sup>216</sup> tio, quando citatus neque respondit neque excusatus<sup>7</sup> est, eum ego unum ovem multam dico"<sup>9</sup>.

Plebitatem, ignobilitatem. 'Cato pro Veturio': 'propter tenuitatem<sup>149</sup> et plebitatem'. Hemina in annalibus<sup>10</sup>: 'Quicumque propter plebitatem agro publico eieci sunt'<sup>11</sup>.

Proletarii dicti sunt plebei, qui nihil rei publicae exhibeant, sed<sup>67</sup> tantum prolem sufficiant. — Varro de vita p. R. lib. I: "quibus erant pecuniae satis, locupletis, adsiduos; contrarios proletarios. Adsiduo neminem vindicem voluerunt locupleti"<sup>12</sup>. Proletarii cives dice-<sup>155</sup>

1) iudicaret et statuerent et constituerent libri. — 2) Cf. tom. I p. 27 tab. VII, 5. — 3) putet Lindsay. — 4) daret vel darent libri. — 5) sic libri, reserare Roth, fortasse reservare. — 6) M. om. libri, sed praecedat idem. — 7) sic Gellius 11,1,4; excitatus Nonius. — 8) eum ego Nonius, ego ei Gellius. — 9) Gellius 11,1,4: Quando — a magistratibus populi Romani — multa dicitur vel minima vel suprema, observari solet, ut 'oves' genere virili appellentur; atque ita M. Varro verba haec legitima, quibus minima multa diceretur, concepit: 'M. Terentio — dico', ac nisi eo genere diceretur, negaverunt iustam videri multam. — 10) annos libri. — 11) Sallust. hist. 1,9 ed. Dietsch: regibus exactis — servili imperio patres plebem exercere — agro pellere. — 12) idem: assiduo neminem vindicem esse voluerunt nisi assiduum id est locupletem coniecit Turnebus.

bantur, qui in plebe tenuissima erant et non amplius quam mille et quingentos aeris in censum deferebant.

54 = Gellius 17,6

Recepticiū servum quidam — dictum volūt, — qui venundatus ob aliquod — malefactum ‘a distractore recipiatur’; sed vera hae cest eius nominis interpretatio: quem in data dote aut donatione quis ‘exceperit’, quod est proprie ‘recepit’. — Cato: “mulier et magnam dotem dat et magnam pecuniam<sup>1</sup> retinet”; ex ea igitur re familiari, quam<sup>2</sup> sibi dote data retinuit, pecuniam viro mutuam dat: eam pecuniam<sup>2</sup> a viro forte irata repetere instituit; adponit ei flagitatorem recepticiū, hoc est proprium, suum, quem reliqua pecunia ‘recepit nec dederat doti, sed exceperat’.

542 Ricin(i)um, quod nunc mafurtium dicitur, palliolum femineum breve. Varro — de vita p. R. —: “Ex<sup>3</sup> quo mulieres in — luctibus, cum omnem vestitum delicatiorem ac luxoriosum — ponunt, ricinia sumunt”.

38 Scripturarios veteres, quos nunc tabularios dicimus, dici volūt, quod scripturis et commentariis omnia vel urbium vel provinciarum complecterentur. Lucilius l. XXVI: “Publicanus<sup>4</sup> vero ut Asiae fiam, ut<sup>5</sup> scripturarius”,<sup>6</sup>

523 Sexagenarios per pontem mittendos male diu popularitas intellexit<sup>7</sup>, cum Varro de vita p. R. — honestam causam — patefecerit: “cum in quintum gradum pervenerant atque habebant sexaginta annos, tum denique erant a publicis negotiis liberi atque otiosi. Ideo in proverbio quidam putant venisse, ut diceretur, sexagenarios de ponte dei oportere, id est quod suffragium non ferant, quod per pontem ferebant”.

453 Usu, id est utendo, unde et ‘usurpare’ dictum est, obtineri quid cum<sup>8</sup> possit, veteres usu perire, hoc est non utendo, aliquid posse. Plautus Amfitryone: — “cavesis, ne tu te usu perdis”.

43 Viritim dictum est separatim et per singulos viros. M. Tullius de re publica<sup>9</sup> —: “ac primus agros, quos bello Romulus ceperat, (Numa)

---

1) recipit hoc est et magnam dotem dat et magnam pecuniam *ins. Gellii* (17,6,1) *codicum familia deterior, om. Gellii libri meliores cum Nonio Gellianorum compilatore.* — 2) quam] *Gellius*, ex qua *Nonii libri*, viro m. d. e. pecuniam *habet Gellius, om. libri Noniani.* — 3) et *libri.* — 4) *publicanum libri.* — 5) *ut] om. Nonius altero loco.* — 6) *Cf. Festus v. Scripturarius.* — 7) *Cf. Festus v. Sexagenarios.* — 8) [*sic scripsi, optinere quidquam libri. Th. M.]* — 9) *Cic. de r. p. 2, 14, 26.*

divisit viritim civibus'. — Varro de vita p. R. l. I: "et extra urbem in regiones XXVI agros viritim liberis attribuit".

## V. ASCONIUS IN CICERONIS ORATIONES.

*Q. Asconius Pedianus grammaticus ineunte saec. I natus commentarios doctrina insignes in Ciceronis orationes scripsit servatos nobis uno codice Sangallensi, qui saec. XV descriptus postea periit. Huic incerti auctoris in Verrinas commentarii aetate et doctrina longe inferiores adiuncti fuerunt, qui Asconii nomine diu ornati hodie sub Pseudo-Asconii nomine citari solent. Asconii commentarios novissime ediderunt Kiessling et Schoell 1875, [VII Clark 1907.] Eisdem et Pseudo-Asconianos coniunctos edidit Baiter in Cic. ed. Orell. T. V p. II, 1835. Trium editionum paginas singulis locis excerptis in margine adieci.*

### A. In Pisonianam.

*Arg. Cn. Pompeius Strabo*<sup>1</sup>, pater Cn. Pompei Magni, Trans-<sup>(3=2=3)</sup><sup>2</sup> padanas colonias — non novis colonis — constituit, sed veteribus incolis manentibus ius dedit Latii, ut possent habere ius, quod ceterae Latinae coloniae, id est ut per<sup>3</sup> magistratus civitatem Romanam adipiscerentur.

§ 8. L. Iulio C. Marcio cos.<sup>4</sup>, quos et ipse Cicero supra me-<sup>(7=6=7)</sup> moravit, SCto collegia sublata sunt, quae adversus rem publicam videbantur esse<sup>5</sup>. — Post sex<sup>6</sup> deinde annos, quam sublata erant, P. Clodius trib. pl. lege lata restituit collegia.

§ 9. Diximus L. Pisone A.<sup>7</sup> Gabinio cos.<sup>8</sup> P. Clodium tr. pl.<sup>(9=8=8)</sup> quattuor leges perniciosas populo Romano tulisse: — tertiam de collegiis restituendis novisque instituendis<sup>9</sup>; — quartam, ne quem censores in senatu legendo praeterirent<sup>10</sup> neve qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus et utriusque censoris sententia damnatus esset; hac ergo eius lege censuram, quae magistra pudoris et modestiae est, sublatam ait<sup>11</sup>.

---

1) *cos. a. u. c. 665 (= 89). — 2) id est: p. 3 ed. Bait. = p. 2 ed. Kiessl. et Schoell, p. 3. ed. Clark. — 3) per Buecheler, petendo Clark, peti vel petendi libri. — 4) a. u. c. 690 (= 64). — 5) constituta inserunt Goetz-Schoell, Clark. — 6) sic Rinkes, nouem libri. — 7) A.] et libri. — 8) a. u. c. 696 (= 58). — 9) Cic. in Pis. 4, 9: collegia non ea solum, quae senatus sustulerat, restituit, sed innumerabilia quaedam nova ex omni faece urbis ac servitio concitata. De tempore huius legis v. Mo. de coll. 73—78. — 10) Cf. Festus Praeteriti. — 11) adit vel addit libri.*

(16 = 15 =  
17) § 94. Legem iudiciariam — tulit L. Aurelius Cotta praetor<sup>1</sup>, qua communicata sunt iudicia senatui et equitibus Romanis et tribunis aeriariis. Rursus deinde Pompeius in consulatu secundo<sup>2</sup> — promulgavit, ut amplissimo ex censu ex centuriis aliter atque antea lecti iudices, aequae tamen ex illis tribus ordinibus, res iudicarent.

#### B. In Scaurianam.

(21 = 18 =  
24) 1. Cn. Domitius — diem ei (Scauro) dixit apud populum et multam irrogavit, quod eius opera sacra multa<sup>3</sup> populi Romani diminuta esse diceret. Crimini dabat sacra publica populi Romani deum Penatium, quae Lavini fierent<sup>4</sup>, opera eius minus recte casteque fieri. Quo crimine absolutus est Scaurus quidem, sed ita, ut a tribus tribubus damnaretur, a XXXII absolveretur, et in his<sup>5</sup> pauca puncta inter damnationem et absolutionem interessent.

#### C. In Cornelianam.

(56 = 50 =  
50) *Arg. <C.>* Cornelius, — tribunus plebis<sup>6</sup> — promulgavit — legem, qua [auctoritatem<sup>7</sup>] senatus minuebat, ne qui nisi<sup>8</sup> per populum legibus solveretur. Quod antiquo quoque iure erat cautum; itaque in omnibus senatus consultis, quibus aliquem legibus solvi placebat, adici erat<sup>9</sup> solitum, ut de ea re ad populum ferretur; sed paulatim ferri erat desitum, resque iam in eam consuetudinem venerat, ut postremo ne adiceretur quidem in senatus consultis de rogatione ad populum ferenda, eaque ipsa senatus consulta per pauculos admodum fiebant. Indigne eam Corneli rogationem tulerant potentissimi quique ex senatu<sup>10</sup>, quorum gratia magnopere minuebatur; itaque P. Servilius Globulus trib. pleb. inventus erat, qui C.<sup>11</sup> Cornelio obisteret. Is, ubi legis ferundae dies venit et praeco subiciente scriba verba legis recitare populo coepit, et scribam subicere et praeconem pronuntiare passus non est. Tum Cornelius ipse codicem recitavit. Quod cum improbe fieri C.<sup>11</sup> Piso consul vehementer quereretur (<tollique<sup>12</sup>) tribuniciam intercessionem diceret, gravi convicio a populo

---

1) a. 684 (= 70). — 2) a. 699 (= 55). — 3) multa *del. Clark.* — 4) fuerunt libri. — 5) eis libri. — 6) a. 687 (= 67). — 7) auctoritatem *om. in hiatu ex libris quos habemus optimus videturque esse ex supplemento, ut reliqua quoque intra uncas quadratos posita, de quibus nihil adnotatur.* — 8) qui vis vel qui visui libri, quis nisi *ed. Ald., quam sequitur Clark.* — 9) adiecerat libri. — 10) ex s. c. libri. — 11) l. libri. — 12) tollique *om. libri.*

exceptus est, — lapidesque etiam ex ultima contione in consulem iacti, quo tumultu Cornelius perturbatus concilium dimisit . . .<sup>1</sup> Actum deinde eadem de re in senatu [est magnis] contentionibus. Tum Cornelius ita ferre [rursus] coepit, ne quis in senatu legibus solveretur, nisi CC <non minus> adfuissent, neve quis, cum <quis ita> solutus esset, intercederet, cum de ea re [ad populum] ferretur. Haec sine tumultu res [acta est]. Nemo enim negare poterat pro [senatus] auctoritate esse eam legem.

Ali[am] deinde legem Cornelius, etsi nemo repugnare ausus est, (58 = 52 = 59) multis tamen invitis tulit: ut praetores ex edictis suis perpetuis ius dicerent<sup>2</sup>; quae res cunctam<sup>3</sup> gratiam ambitiosis praetoribus, qui varie ius dicere assueverant, sustulit.

Frequenter tum etiam coetus factiosorum hominum sine publica (75 = 67 = 75) auctoritate malo publico fiebant, propter quod postea collegia s. c. et pluribus legibus sunt sublata, praeter pauca atque certa, quae utilitas civitatis desiderasset, qualia sunt<sup>4</sup> fabrorum licitorumque.

#### D. In orationem in toga candida.

Antonium — censores — senatu moverunt, causasque<sup>5</sup> subscripserunt, quod socios diripuerit, quod iudicium recusarit<sup>6</sup>, quod propter aeris alieni magnitudinem praedia manciparit<sup>7</sup>, bonaque sua in potestate non habe<a>t<sup>8</sup>.

1) [VII Inter dimisit et actum libri sex litterarum intervallum intermittunt, quod Purser apud Clarkium explet verbo actutum.] — 2) Cf. Dio 36,40(23): (Ὁ Κορνήλιος) ἐκεῖνόν τε (νόμον) διεννομοθέτησε καὶ ἕτερον τοιοῦτον· οἱ στρατηγοὶ (praetores) πάντες τὰ δίκαια καθ' ἃ δικάσειν ἔμελλον αὐτοῖς, συγγράφοντες ἔξετίθεσαν (edixerunt): οὐ γὰρ πῶ πάντα τὰ δικαιοῦματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διετέτακτο, ἐποίουν· οὔτε ἐσόπαζ' τοῦτ' ἐποίουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτίρουν· ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συγγὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν ἤ καὶ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὡσπερ εἰκός, ἐγένετο. ἐσηγγήσατο (rogavit) οὖν κατ' ἀρχῆς τε εὐθὺς αὐτοῦς τὰ δίκαια, ὅς χρήσονται, προλέγειν, καὶ μηδὲν ἀπ' αὐτῶν παρατρέπειν. — 3) sic Baiter, studium aut Clark, cum aut libri. — 4) Mommsen, sicut Clark, quasi ut libri. — 5) catulisque vel causasque libri, titulosque Clark. — 6) recusavit libri. — 7) mancipavit libri. — 8) Cf. Cic. de orat. 2,55, 224: ubi sunt hi fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Cic. pro Sulla 20, 58. 59: venire omnes suas possessiones et patrimonio se ornatissimo spoliari maluit (Sittius) quam ullam moram cuiquam fieri creditorum suorum; — nunquam sibi cognitionem cum praediis esse existimavit suis. Cf. Rudorff, röm. Feldm. 2, 303. Schwegler, röm. Gesch. 2, 445.

VI. SCHOLIA ASCONIO ERRORE TRIBUTA IN CICERONIS  
VERRINAS.

A. In divinationem.

- (p. 103  
Baier) § 8. Ti.<sup>1</sup> Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent; iudicaverunt per annos XXX sine infamia. Post victor Sulla<sup>2</sup> leges tulerat, ut senatorius ordo iudicaret, et iudicavit per X annos turpiter. Nunc<sup>3</sup> Aurelius [Cotta] legem fert, ut senatores et equites Romani ac tribuni aerarii simul iudicent.
- (103) Regendis moribus civitatis censores quinto quoque anno creati solebant. Hi prorsus cives sic notabant, ut, qui senator esset, eiceretur senatu; qui eques Romanus, equum publicum perderet; qui plebeius, in Caeritum tabulas referretur et aerarius fieret, ac per hoc non esset in albo centuriae suae, sed ad hoc non esset civis, «tantum» tantummodo ut pro capite suo tributi nomine aera praeberet<sup>4</sup>.
- (104) § 11. Qui defendit alterum in iudicio, aut patronus dicitur, si orator est; aut advocatus, si aut ius suggerit aut praesentiam suam commodat amico; aut procuratur, si <absentis> negotium suscipit; aut cognitor, si praesentis causam novit et sic tuetur ut suam. Ergo cognitorem dixit modo familiarissimum defensorem.
- (110) § 24. Quadruplicatores delatores erant criminum publicorum, in qua re quartam partem de proscriptorum bonis, quos detulerant, consequentur. Alii dicunt quadruplicatores esse eorum reorum accusatores, qui convicti quadrupli damnari soleant, «a» ut aleae aut pecuniae gravioribus usuris feneratae<sup>5</sup>.
- (113) § 33. Mancipes sunt publicanorum principes, Romani homines, qui quaestus sui causa sui decumas redimunt, <decumani appellantur,> si portum<sup>6</sup> aut pecora publica, portitores<sup>7</sup> aut pecuarii, quorum ratio

1) sic libri. — 2) a. 673 (= 70). — 3) a. 684 (= 81). — 4) Cf. Mo. Staatsr. 2<sup>3</sup>, 392 et 404. — 5) Cf. Ps.-Asc. in Verr. 2, 2, 7, 21 p. 208: Quadruplicatores accusatores sive delatores criminum publicorum sub poena quadrupli, sive quod ipsi ex damnatorum bonis, quos accusaverant, quartam partem consequentur. Schol. Gronov. ap. Or. p. 431 v. 25: hoc quadruplicatione fecerit; nam si accusasset aliquis reum et vicisset, quartam partem bonorum eius accipiebat. Plautus Persa 1, 2, 10. Truc. 4, 2, 49. ZRG. 12, 137. — 6) sic pastum libri. — 7) portorii libri.

scriptura dicitur. Hi enim exigenda a sociis suo periculo exigunt et rei publicae repraesentant, providentes etiam in illa redemptione commodius suis<sup>1</sup>. Licet autem, si moderate fiat, aestimare in cellam<sup>2</sup> praetoris frumentum; mancipis pro frumento ab aratoribus pecunias accipere non licet.

§ 34. Certa sunt, in quibus impunitas iudici datur, in causa (114) proditionis, maiestatis, et si quid huiusmodi est. — Index est autem, qui facinoris, cuius ipse est socius, latebras indicat<sup>3</sup> impunitate proposita.

§ 48. — alienum est alterius iudicii, et non ex auditorio praetoris maiorumque causarum, sed *(a)* subselliis, hoc est non a tribunalibus; sunt enim subsellia tribunorum, trium virorum, quaestorum et huiuscemodi minora iudicia exercentium, qui non in sellis curulibus nec tribunalibus, sed in subselliis considebant.

§ 50. Maenius cum domum suam venderet Catoni et Flacco (120) censoribus, ut ibi basilica aedificaretur, exceperat ius sibi unius columnae, super quam tectum proiceret ex provolantibus tabulatis, unde<sup>4</sup> ipse et posteri eius spectare munus gladiatorum possent, quod etiam um in foro dabatur.

#### B. In act. II lib. I.

§ 26. Comperendinatio est ab utrisque litigatoribus invicem (164) sibi 'denuntiatio in perendinum' diem. Namque cum in rem aliquam agerent litigatores et poena se sacramenti peterent, posebant iudicem<sup>5</sup>, qui dabatur post trigesimum diem: quo dato deinde inter se comperendinum diem, ut ad iudicium venirent, denuntiabant. Quo cum esset ventum, antequam causa ageretur, quasi per iudicem rem exponebant: quod ipsum dicebatur causae coniectio, quasi causae suae in breve coactio<sup>6</sup>.

§ 52. Sectorem — dicit aestimatorem redemptoremque bonorum damnati atque proscripti, qui 'spem sectans lucri sui', id est secutus spem aestimationis suae, bona omnia re auctione vendit<sup>7</sup>, et semel infert pecuniam vel aerario vel sociis.

---

1) *De mancipibus cf. supra p. 12.* — 2) *cenam libri.* — 3) *indicit libri.* — 4) *inde libri.* — 5) *indicem libri.* — 6) *Cf. Gai. 4,15.* — 7) *Corruptum. Fortasse auctione redempta vendit.*

- (175) § 60. Moris — fuit unumquemque domesticam rationem sibi totius vitae suae per dies singulos scribere, «in» quo appa(re)ret, quid quisque de redditibus suis, quid de arte, fenore lucrove sepos(uis)set, et quo die, et quid item sumptus damnive fecisset. Sed postquam obsignandis litteris reorum ex suis quisque tabulis damnari coepit, ad nostram memoriam tota haec vetus consuetudo cessavit.
- (177) § 61. Sectores dicti sunt, qui spem lneri sui 'secuti' bona condemnatorum semel auctionabantur, proque his pecunias pensitabant <populo> singulis postea <sup>1</sup> pro compendio suo singulas quasque res pecunia <sup>2</sup> vendituri.
- (184) § 91. Inter syngraphas et cetera chirographa hoc interest, quod in ceteris tantum quae gesta sunt scribi solent, in syngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit; et non numerata quoque pecunia aut non integre numerata pro temporaria voluntate hominum scribi solent more institutoque Graecorum. Et ceterae tabulae ab una parte servari solent, syngraphen utriusque manu <signatam> utrique parti servandam <sup>3</sup> tradunt.
- (190) § 114. "Posteaquam ius praetorium constitit", — quasi diceret: post conditam urbem Romam, aut: post hominum memoriam, ex quo est ius praetorium.
- (191) § 114. Lis vindiciarum est, cum litigatur de ea re, cuius apud praetorem <in>certum est quis debeat esse possessor; et ideo, qui eam tenet, dat 'pro praede litis vindiciarum' adversario suo, quo illi satisfaciat nihil se deterius in possessione facturum, de qua iurgium esset, rursus sponsione ipse provocatur ab adversario certare pugnam aut aestimationis, quid amittat ni sua sit hereditas, de qua contendit <sup>4</sup>. 'Praedes' ergo dicuntur satisdatores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis est, ne interea qui tenet diffidens causae possessionem deteriore faciat, tecta dissipet, excidat arbores et culta deserat.
- (176) § 142. Bona praedia dicuntur: 'bona': satisfactionibus obnoxia, sive sint in mancipiis, sive in pecunia numerata; 'praedia' vero: domus, agri. Haec omnia venduntur, si rationi publicae locator sartorum tectorum non responderit. Ad hoc autem ante haec omnia sunt obnoxia, ut pro sua voluntate agat redemptor operis, quicquid suo peri-

1) sic Orelli, pensitabant singulis ac impostera libri. — 2) res pecunia Orelli, pecunias libri. — 3) solet syngraphe neutriusque manu utrique parti servandum libri. — 4) haec corrupta.



culo facit. Praedia sunt res ipsae, praedes: homines, id est fideiussores, quorum res 'bona praedia' uno nomine dicuntur<sup>1</sup>. (196)

## VII. BOETHIUS IN CICERONIS TOPICA.

*Severinus Boëthius philosophus (470—524) Mediolanensis fuit, amicus regis Theoderici. In commentario quem scripsit ad Ciceronis topica (Cic. ed. Orell. V, 1,270) quae ad ius pertinent pleraque ex ipso Cicerone sumpsit, pauca ex veterum iuris auctorum libris adiecit. Cf. Dirksen, iur. Auszüge in d. Werken des Boëthius. Berl. akad. Abh. 1851.*

*ex l. 1 ad c. 2, 10.* Faciendi liberi tres sunt partes: una quidem, ut censu liber sit; censebantur enim antiquitus soli cives Romani. (288) Si quis ergo consentiente vel iubente domino nomen detulisset in censum, civis Romanus fiebat, et servitutis vinculo solvebatur<sup>2</sup>. — Erat etiam pars altera adipiscendae libertatis, quae vindicta vocabatur. Vindicta vero est virgula quaedam, quam lietor manumittendi servi capiti imponens<sup>3</sup> eundem servum in libertatem vindicabat, dicens quaedam verba sollemnia. — Illa etiam pars faciendi liberi est, si quis — in testamenti serie servum suum liberum scripserit.

*ex l. 2 ad c. 3, 14.* Tribus — modis uxor habebatur, usu farreo coemptione; sed confarreatio solis pontificibus conveniebat. Quae (299) autem in manum per coemptionem convenerant, eae matresfamilias vocabantur, quae vero usu vel farreo, minime<sup>4</sup>. Coemptio vero certis

1) *Schol. Bobiens. in or. p. Flacco (Or. p. 244):* Praedia — quae ture legitimo non habentur, neque aput acarium subsignari neque aput censorem possunt. Et subsignandi haec solebat [esse] causa, [ut] aut qui vectigalia redimeret, aut qui pro mancipe vectigalium fidem suam interponeret, loco pigneris praedia sua rei publicae obligarent, quoad omnem pecuniam redemptores vectigalium repensarent. Cf. *Fest. manceps*. — 2) *Dosithe. de manum. 17:* magna autem dissensio est —, utrum hoc tempore vires accipiunt omnia, in quo census [agitur], aut in eo tempore, in quo lustrum conditur. Sunt enim qui — existimant — censum descendere ad diem lustrum, non lustrum decurrere ad diem census, — quoniam omnia, [quae] in censum aguntur, lustrum confirmantur. — 3) *Cornutus in Pers. 5,88:* Vindicta virga est, qua manumittendi a praetore in capite pulsantur. *Acro in Hor. sat. 2,7,76:* Vindicta: virga, qua percutiebantur, servi, cum liberi fiebant; vel virga, quae ante imponebatur super caput eorum, qui manumittebantur. Cf. *Isid. 9,4,48. ZGR. 2,150 sqq.* — 4) *Cic. top. 3,14:* Genus est uxor, eius duae formae; una matrumfamilias, eae sunt huae in manum convenerunt; altera earum, quae tantummodo uxores habentur. *Gell. 18,6,9:* matrem familias appellatam esse eam solam, quae in mariti manu mancipioque aut in eius, in cuius maritus, manu manci-

sollemnitatibus peragebatur, et sese in coemendo invicem interrogabant, vir ita: an sibi mulier materfamilias esse vellet? Illa respondebat velle. Item mulier interrogabat: an vir sibi paterfamilias esse vellet? Ille respondebat velle<sup>1</sup>. — Quam sollemnitatem in suis institutis Ulpianus exponit. *Ex Boethio schol. Vergiliana ad Aen. 4, 214.*

(303) *ex l. 2 ad c. 4, 19.* Si quando divortium intercessisset culpa mulieris, parte quadam dotis pro liberorum numero multabatur. De qua re Paulus institutorum l. II titulo de dotibus ita disseruit: “Si divortium est matrimonii, et hoc sine culpa mulieris factum est, dos integra repetetur; quod si culpa mulieris factum est divortium, in singulos liberos sexta pars dotis a marito retinetur usque ad mediam partem dumtaxat dotis”. Quare, quoniam quod ex dote conquiritur, liberorum est, qui liberi in patris potestate sunt, id apud virum necesse est permanere.

(308) *ex l. 2 ad c. 4, 23.* Usucapio est adeptio domini per continuationem iustae possessionis biennii aut alicuius temporis. Plurimarum igitur rerum usucapio annua est, ut si quis eis anno continuo fuerit usus, id firma iuris auctoritate possideat, velut rem mobilem; fundi vero usucapio biennii temporis spatio continetur. — ait (Cicero): “ut, quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam aedium”. Hic igitur aedium usus auctoritatem biennio fieri sentit<sup>2</sup>.

(340) *ex l. 4 ad c. 10, 41.* Fiduciam — accepit, cuiusque res aliqua mancipatur, ut eam mancipanti remancipet; velut, si quis tempus dubium timens amica potentiori fundum mancipet, ut ei, cum tempus quod suspectum est praeterierit, reddat. Haec mancipatio fiduciaria nominatur idcirco, quod restituendi ‘fides’ interponitur.

(378) *ex l. 6 ad c. 17, 65.* Dos — licet matrimonio constante in bonis viri sit, est tamen in uxoris iure, et post divortium velut res uxoria peti potest. Quae quidem dos interdum his condicionibus dari solebat, ut, si inter virum uxoremque divortium contigisset, “quod

---

pioque esset, quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti et in sui heredis locum venisset. *Servius in Aen. 11, 476 postquam haec exscripsit addit: alii — matresfamilias — illas (dicunt), quae in matrimonium per coëmptionem convenerunt. Isid. 9, 7, 13: matresfamilias, quia iam per quandam iuris sollemnitatem in familiam mariti transierunt.*

1) *Cic. de orat. 1, 56, 237: neque illud est mirandum, quibus verbis coemptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris quae coemptionem fecerit, causam posse defendere.* — 2) *Cic. pro Caec. 19, 54: lex usum et auctoritatem fundi iubet esse biennium. Cf. ZRG. 9, 195.*

melius aequius esset", apud virum remaneret, reliquum dotis restitueretur uxori, id est ut, quod ex dote iudicatum fuisset melius aequius esse, ut apud virum maneret, id vir sibi retineret, quod vero non esset melius aequus apud virum manere, id uxor post divortium reciperet. In quo iudicio non tantum boni natura spectari solet, verum etiam comparatio honorum fit, ut non tam quod bonum, sed quod melius aequiusque est, id sequendum sit <sup>1</sup>.

### VIII. SERVIUS IN VERGILIUM.

*Mauri (s. Marii) Servii Honorati grammatici saec. IV, qui a Macrobio, sat. 1,2,15, 'doctrina mirabilis' appellatur (cf. Acron in Hor. sat. 1, 9,76), amplissimum in Vergilium commentarium ab epitomatoribus et interpolatoribus mire vexatum ed. Alb. Lion, commentarii in Vergilium Serviani, 1826. Novam editionem instituerunt G. Thilo et H. Hagen, Servii grammatici qui feruntur in Verg. carm. commentarii, 1881 seq. Adieci ad Aen. 10,241 scholium incerti auctoris, qui iam ante Servium floruisse commentariosque saeculi I—III excerpisse videtur. Quae scholia a. 1818 ab Ang. Mai Veronae in codice rescripto reperta (unde schol. Veron. appellantur) edita sunt ab H. Keil in Probi comment. in Verg. 1848 et Arn. Hermann, die Veroneser Vergilscholien, Donaueschingen 1868, [VII novissime ab H. Hagen in eius quam memoravimus editionis Appendice Serviana (Lps. 1902)].*

#### A. In Aeneidem.

1, 41. Hoc interest inter noxam et noxiam, quod noxia culpa est, noxa autem poena. Quidam noxa quae nocuit, noxia id quod nocitum accipiunt <sup>2</sup>.

1, 237. Pollicemur sponte, rogati promittimus.

1, 256. Sciendum osculum religionis esse, saviu voluptatis, quamvis quidam osculum filiis dari, uxori basium, scorto savium dicant <sup>3</sup>.

1, 346. (Romani) nihil nisi captatis faciebant auguriis et praecipue nuptias <sup>4</sup>.

2, 102. Uno ordine]: uno reatu; et est de antiqua tractum scientia, quia in ordinem dicebantur causae propter multitudinem vel

1) De hoc loco cf. Bechmann, *Dotabrecht* 1,72. Czyhlarz, *Dotalrecht* 40. — 2) *Inst.* 4,8,1: Noxa est corpus quod nocuit, noxia ipsum maleficium. *Fronto de differ. vocab.* p. 524 Keil: Noxa poena est, noxia culpa. — 3) *Don. in Ter. Eun.* 3,2,3: Tria sunt osculandi genera —: oscula officiorum sunt, basia pudicorum affectuum, suavia libidinum vel amorum. — 4) *Cic. de divin.* 1,16,28: Nihil fere quondam maioris rei nisi auspicio ne privato quidem gerebatur, quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant. *Inde Val. Max.* 2,1,1.

tumultum festinantum, cum erat annus litium. Iuvenalis<sup>1</sup>: “Expectandus erit, qui lites inchoet annus”. (*Cf.* 6, 431.)

2, 156. Consuetudo apud antiquos fuit, ut qui in familiam vel gentem transiret, prius se abdicaret ab ea, in qua fuerat, et sic ab alia reciperetur.

3, 89. Est species — augurii, quae legum dictio appellatur: legum dictio autem est, cum condictio<sup>2</sup> ipsius augurii certa nuncupatione verborum dicitur, quali condicione augurium peracturus sit.

3, 117. Hoc quidam iuxta speciem auguralem positum tradunt, quae appellatur condictio, id est denuntiatio, cum denuntiat, ut ante diem tertium quis ad inaugurandum adsit.

3, 607. Physici dicunt esse consecratas numinibus singulas corporis partes: ut aurem Memoriae, — frontem Genio, — dexteram Fidei<sup>3</sup>, — genua Misericordiae, unde haec tangunt rogantes. — Iure — pontificali, si quis flamini — genua fuisset amplexus, eum verberari non licebat.

4, 29. Flaminicam nisi unum virum habere non licet<sup>4</sup>, — nec flamini aliam ducere licebat uxorem nisi post mortem flaminicae uxoris<sup>5</sup>.

4, 103. Coemptio — est, ubi libra atque aes adhibetur, et mulier atque vir inter se quasi emptionem faciunt —. Coemptio facta mulier in potestatem viri cedit, atque ita sustinet condicionem liberae servitutis<sup>6</sup> —. In manum — conventio eo ritu perficitur, ut aqua et igni adhibitis, duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur, quae res ad farreatas nuptias pertinet, quibus flaminem et flaminicam iure pontificio in matrimonium necesse est convenire.

4, 374. Mos — apud veteres fuit flamini ac flaminicae, dum per confarreationem in nuptias convenirent, sellas duas iugata sovilla pelle superiniecta poni, — ut ibi nubentes velatis capitibus in confarreatione — residerent.

6, 431. Sine sorte]: sine iudicio; — ex more Romano: non enim audiebantur causae, nisi per sortem ordinatae. Nam tempore,

---

1) 16,42. — 2) *et condictio et condicio libri*. — 3) *Plin. h. n. 11, 45,250*: inest et aliis partibus quaedam religio, sicut in dextera — in fide porrigitur. *Liv. 23,9,3*: dextrae dextras iungentes fidem obstrinximus, ut sacras fide manus *cel.* *Cf. Liv. 1,58,7; 40,46,15. Cic. de leg. 2,11,28. Isid. 11,1,57. Danz, der sacrale Schutz 139.* — 4) *Tertull. de monog. 17*: Pontifex maximus et flaminica nubunt semel. — 5) *Gell. 10,15,23*: Matrimonium flaminis nisi morte dirimi ius non est. *Cf. Fest. Flammeo.* — 6) sustinet liberis condicionem liberi servitutis *libri*.

quo causae agebantur, conveniebant omnes, unde et 'concilium' ait; et ex sorte dierum ordinem accipiebant, quo post diem trigesimum suas causas exsequerentur; unde est 'urnam movet'. Iuvenalis<sup>1</sup>: 'Gratia fallaci praetoris vicerit urna'.

6, 609. *Fraus innexa clienti*] ex lege XII tabularum<sup>2</sup> venit, in quibus scriptum est: Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto. Si enim clientes quasi colentes sunt, patroni quasi patres, tantundem est clientem quantum filium fallere.

7, 601. Varro vult 'morem' esse communem consensum omnium simul habitantium, qui inveteratus consuetudinem facit.

7, 695. *Iustos* — dicit Faliscos, quia populus Romanus missis Xviris ab ipsis iura fetialia collegit et nonnulla supplementa XII tabularum accepit, quas habuerat ab Atheniensibus.

8, 642. *Citae* — *quadrigae*] Donatus hoc loco contra metrum sentit dicens: 'citae': divisae, ut est in iure 'ereto non cito' id est patrimonio vel hereditate non divisa; nam 'citus' cum 'divisus', significat, 'ci' longa est. Ergo 'citae' veloces intellegamus.<sup>3</sup>

10, 241. *Socios* — *vocari*] antiquo verbo militiae usus est: viros enim vocari significat eos, qui necessitate in bellum, non voluntate, conveniunt. — *Sch. Verron.*<sup>4</sup>: Sabidius commentar. XII vers. Salior. Ut in exercitu [*signum ad pugnam datum erat, is, penes que*]m imp[erium auspici]umque erat, in tabernaculo in sella [*se*]dens auspicabatur coram exercitu; pullis e cavea liberatis [*immissisque in lo*]cum circum sellam suam . . . nuntiato<sup>5</sup> a . . . ullum<sup>6</sup> . . . [*tripudium sinisterum solisti*]mum quisqu[is vestrum viderit], tripudia[tum nunt]iatio<sup>7</sup>. Silentio deinde facto residebat et dicebat: 'Equites et pedites nomenque Lati[*nun*], . . . les eincti armati paludati, . . . [*qui ad*]estis sic uti [*tripu*]dium<sup>8</sup> sinisterum solistimum quisquis vestrum vider[it,

1) 13,4. — 2) Cf. tom. I p. 33 tab. VIII, 21. — 3) Etiam Nonius (181) dicit: Citum divisum vel separatum, allegato hoc Verg. loco. Cf. Cic. de or. 1, 56, 237: qui, quibus verbis eretum cieri oporteat, nesciat, idem erescundae familiae causam agere non possit. Gell. 1, 9, 12: omnes, simul atque a Pythagora in cohortem — recepti erant, quod quisque familiae pecuniae habebat, in medium dabat, et coibatur societas inseparabilis, tamquam illud fuit antiquum consortium, quod iure atque verbo Romano appellabatur 'ereto non cito'. — 4) Sabidii locum dedi ut explevit post Keilium Mo. Staatsrecht 1<sup>3</sup>, 84 n. 5. [Sed de lectione ne per Hermannum (p. 77) quidem satis constat. Th. M.] — 5) [ob]nuntiato Mai, obnuntiato Herm. — 6) a . . . [p ullum Mai, a[ugurium bon]um Herm., ut supplevit Keil. — 7) ntia Mai, ilat/ vel ulat/ Herm. — 8) se cuti . . . dum traditur.

*nuntiatio*. *Felici* deinde ill[*i augurio*] *nuntiatio* diceba[t: 'dii'] uti placet a legionibus invocentur, faciantque quod iis imperabitur [*militēs*] imp[eriumque] fidemque m[eam servant. *Quod con*]ducatur salutareque siet. Viros voca<sup>1</sup>, proelium ineant'. Deinde exercitu in aciem educto iterum [*morabantur, ut immolare*]tur. Interim ea mora utebantur, qui testamenta in procinctu facere volebant.

10, 419. "[*Iniecere manum Parcae*]": traxerunt debitum sibi; et sermone usus est iuris, nam manus iniectio dicitur, quotiens nulla iudicis auctoritate expectata rem nobis debitam vindicamus.

11, 133. *Sequester* est — medius inter duos altercantes, apud quem aliquid ad tempus seponitur; dictum — a 'sequendo', quod eius qui electus sit utraque pars fidem sequitur.

11, 476. (*v. p. 73 n. 1.*)

11, 558. 591. Auctoramenti potestatem nisi patres non habent. — In sacris tamen legitur posse etiam operam consecrari ex servis, usque dum solvatur caput hominis, id est liberetur sacrationis nexu; quod facilius accidet, si mors intercedat.

12, 13. *Concepta* — verba dicuntur iurandi formula, quam nobis transgredi non licet.

12, 603. Cautum fuerat in pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset inseputus abiceretur<sup>2</sup>.

12, 606. Cautum lege XII tab.<sup>3</sup>, ne mulieres carperent faciem, his verbis: "Mulier faciem ne carpito".

12, 836. Quod ait (Vergilius) "morem ritusque sacrorum adiciam", ipso titulo legis Papiriae usus est quam sciebat de ritu sacrorum publicatam<sup>4</sup>.

#### B. In Georgica.

1, 31. Quod — ait (Vergilius) 'emat', ad antiquum nuptiarum pertinet ritum, quo se maritus et uxor invicem 'coemebant', sicut habemus in iure. Tribus enim modis apud veteres nuptiae fiebant: usu, si — mulier anno uno cum viro, licet sine legibus, fuisset; farre, cum per pontificem maximum et Dialem flaminem per fruges et molam salsam coniungebantur, unde *confarreatio* appellabatur, ex quibus nuptiis patrimi et matrimi nascebantur; *coemptione* vero atque in manum conventionem, cum illa in filiae locum, maritus in patris veniebat, ut, si quis prior fuisset defunctus, locum hereditatis iustum alteri

1) voca, non voco in cod. videtur esse. — 2) Cf. tom. I p. 381 n. 35. — 3) Cf. tom. I p. 36 tab. X, 4. — 4) Cf. tom. I p. 3 n. 15.

faceret; et — quodcumque in manum convenerat, omnia protinus, quae doti dicebantur<sup>1</sup>, marito serviebant<sup>2</sup>.

1, 269. 'Fas et iura sinunt'], id est divina humanaque iura permittunt; nam ad religionem fas, ad homines iura pertinent.

3, 357. Apud maiores homicidii poenam noxius arietis damno luebat, quod in regum legibus legitur<sup>3</sup>.

#### C. In Bucolica.

1, 33. Omne patrimonium apud maiores peculium dicebatur a 'pecoribus', in quibus eorum constabat universa substantia.

3, 31. Depono]: in sponsione colloco, sequestro. — Quo pignore]: qua sponsione, quia pignus sponsioni est<sup>4</sup>.

4, 43. In Numae Legibus cautum est, ut si quis imprudens occidisset hominem, pro capite occisi agnatis eius in contione offerret arietem.<sup>5</sup>

8, 99. Traducere messes] Magicis quibusdam artibus hoc fiebat, unde est in XII tab.: "neve alienam segetem pellexeris".<sup>6</sup>

10, 27. Minio — quia facie rubra pingitur Pan propter aetheris similitudinem: aether autem est Iupiter; unde etiam triumphantes, qui habent omnia Iovis insignia, sceptrum palmatam togam<sup>7</sup>.

#### D. In Eclogas.

4, 43. In Numae legibus cautum est, ut si qui imprudens occidisset hominem, pro capite occisi et natis eius in cautione offerret arietem.<sup>8</sup>

### IX. ISIDORUS HISPALENSIS.

#### E libris originum s. etymologiarum.

*Isidorus, episcopus Hispalensis († 636), conscripsit, ut ipse dicit, opus de origine quarundam rerum ex veteris lectionis recordatione collectum atque ita in quibusdam locis annotatum, sicut exstat conscriptum stilo maiorum. Quod ut rudis indigestaque est moles, vera falsis antiqua novis miscens, ita in eis partibus, quae ad ius pertinent, omni caret iudicio. Tamen nonnulla, quae ex veterum libris nunc deperditis excerpserit, digna videntur, quae hodie ad manum sint. Summopere est dolendum, quod fontes, ex quibus hauserit, nusquam addidit; ut ne hoc quidem sciamus, num Iu-*

1) *al.* dabantur. — 2) *al.* mariti erant. — 3) *Cf. tom. I p. 10 n. 13 not. 3.* — 4) *Cf. Isid. 10,1,260.* — 5) *v. tom. I p. 10 n. 13.* — 6) *v. tom. I p. 30 ad tab. VIII, 8b.* — 7) *Cf. Plin. h. n. 33,7,111: Minium* — magnae auctoritatis et quondam apud Romanos — etiam sacrae. Enumerat auctores Verrius quibus credere necesse sit, Iovis ipsius simulacri faciem diebus festis minio inlini solitam triumphantiumque corpora, sic Camillum triumphasse; hac religione etiamnum addi in unguenta cenae triumphalis et a censoribus in primis Iovem minianum locari. *Cf. Mo., R. G. 1,66.* — 8) et natis eius in cautione] agnatis eius in contione *Hu. Cf. tom. I p. 10 n. 13.*

*stiniani Digestis usus sit. Cf. Savigny, Gesch. d. R. R. im Mitt. 2, 74. 75. Dirksen, hinterl. Schriften, herausg. v. Sanio. 1, 185. Editio novissima est Ottonis in Lindemannii corp. grammat. Lat. T. III 1838; melius autem textum recensuit Arevalus in ed. opp. Isid. T. III et IV. Romae 1797.*

I 22, 1. Vulgares notas Ennius primus mille et centum invenit. Notarum usus erat, ut quidquid pro contione aut in iudiciis diceretur, librarii scriberent complures simul adstantes, divisis inter se partibus, quot quisque verba et quo ordine exciperet. Romae primus Tullius Tiro, Ciceronis libertus, commentatus est notas, sed tantum praepositionum. 2. Post eum Vipsanius Philargyrus et Aquila, libertus Maecenatis, alius alias addiderunt; deinde Seneca — effecit opus in quinque milia. Notae autem dictae eo, quod verba vel syllabas praefixis characteribus notent et ad notitiam legentium revocent, quas qui didicerunt proprie iam notarii appellantur<sup>1</sup>.

I 23, 1. Quaedam autem litterae in libris iuris verborum suorum notae sunt, quo scriptio celeris breviorque fiat. Scribebant autem verbi gratia per B et F 'bonum factum', per S et C 'senatus consultum', per R et P 'res publica', per P et R 'populus Romanus', per D et T 'dumtaxat', per supinam W litteram 'mulier', per P secundum naturam 'pupillus', per P averso capite 'pupilla', per unum K 'kaput', per duo KK iuncta 'kalumniæ kausa', per I et E 'iudex esto', per D et M 'dolum malum'<sup>2</sup>. 2. Cuius generis plurimae consimiles notae in libris antiquis inveniuntur. Has iuris notas novicii imperatores a codicibus legum abolendas sanxerunt, quia multos per has callidi ingenio ignorantes decipiebant, atque ita iusserunt scribendas in legibus litteras, ut nullos errores, nullas ambages afferant, sed sequenda et vitanda aperte demonstrant.

V 1, 5. Leges — redigere in libris primus consul Pompeius instituire voluit, sed non perseveravit, obrectatorum metu. Deinde Caesar coepit id facere, sed ante interfectus est.

V 2, 2. Fas lex divina est, ius lex humana. Transire per alienum fas est, ius non est.

V 3, 2. Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. 3. Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex;

<sup>1</sup>) Cf. D. 29, 1, 40; 40, 5, 41, 3; 50, 13, 1, 6. — <sup>2</sup>) Cf. Val. Probus de notis antiquis, ed. Mo. 1853. (Hu., iur. ant. p. 68.) Notarum laterculos ed. Mo. in Grammat. lat. ed. Keil, 4, 265—352. Cf. etiam Traube, Archiv f. Stenographie 53 (1901), p. 199 sqq.



nec differt, scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio commendat.

V 24, 5. Testamentum iuris civilis est V 'testium' subscriptione firmatum. 6. Testamentum iuris praetorii est VII 'testium' signis signatum; sed illud apud cives fit, inde civile, istud apud praetores, inde iuris praetorii. 14. Codicillum, ut veteres aiunt, sine dubio ab auctore dictum, qui hoc scripturae genus instituit. Est autem scriptura nulla indigens sollemnitate verborum, sed sola testatoris voluntate qualicumque scripturae significatione expressa; cuius beneficio voluntatibus defunctorum constat esse subventum propter legalium verborum difficultatem, aut certe propter necessitatem adhibendorum sollemnium, ita ut qui titulum scribit eiusdem scripturae, codicillum vocet. 15. Cretio est certus dierum numerus, in quo institutus heres aut adit hereditatem, aut finito tempore cretionis excluditur, nec liberum est illi ultra capiendae hereditatis.

V 24, 20. Mandatum dictum, quod olim in commisso negotio alter alteri 'manum dabat'.

V 24, 25. Donatio est cuiuslibet rei transactio; dictam autem dicunt donationem quasi 'doni actionem', et dotem quasi 'do item'. Praecedente enim in nuptiis donatione dos sequitur. 26. Nam antiquus nuptiarum erat ritus, quod se maritus et uxor invicem emebant, ne videretur uxor ancilla, sicut habemus in iure. Inde est, quod praecedente donatione viri sequitur dos uxoris. 27. Donatio usufructuaria ideo dicitur, quia donator ex ea usumfructum adhuc retinet servato, cui donatum est, iure. 28. Donatio directa ideo nuncupatur, quia et iure et usu statim transit in alterum, nec ultra inde aliquid ad ius donatoris retorquetur.

V 24, 30. Stipulatio est promissio vel sponsio, unde et promissores stipulatores vocantur; dicta autem stipulatio a 'stipula': veteres enim, quando sibi aliquid promittebant, stipulam tenentes frangebant, quam iterum iungentes sponsiones suas agnoscebant, sive quod stipulum iuxta Paulum iuridicum<sup>1</sup> firmum appellaverunt. 31. Sacramentum est pignus sponsionis.

V 25, 11. Finium regundorum actio dicta eo, quod per eam 'regantur fines' utrique, ne dissipentur, dummodo non<sup>2</sup> angustiore quinque pedum loco ea controversia sit.

1) *sent.* 5,7,1. — 2) non delendum censet Augustinus ad XII tab. c. 20, ad 'controversiam de loco' spectare Isidorum putat Rud. röm. Feldm. 2,443 n. 535. Cf. *infra* p. 88.13 = (4).

V 25, 14. Res credita est, quae in obligationem ita deducta est, ut ex tempore, quo contrahebatur, certum sit eam deberi. 16. Commodatum est id, quod nostri iuris est et ad alterum temporaliter translatum est cum modo temporis, quamdiu apud eum 'commodo' sit, unde et commodatum dictum est. 17. Precarium est, dum 'prece' creditor rogatus permittit, debitorem in possessione fundi sibi obligati demorari et ex eo fructus capere.

V 25, 19. Depositum est pignus commendatum ad tempus, quasi 'diu positum'.

V 25, 20. Interest — in loquendi usu inter pignus et arram. Nam pignus est, quod datur propter rem creditam, quae dum redditur, statim pignus aufertur. Arra vero est, quae primum pro re bonae fidei contractu empta ex parte datur et postea completur. 21. Est enim arra complenda, non auferenda; unde qui habet arram, non reddit sicut pignus, sed desiderat plenitudinem —. Item inter pignus et fiduciam et hypothecam hoc interest: 22. Pignus est —, quod propter rem creditam obligatur, cuius rei possessionem solam ad tempus consequitur creditor; ceterum dominium penes debitorem est. 23. Fiducia est, cum res aliqua sumendae mutuae pecuniae gratia vel mancipatur vel in iure ceditur. 24. Hypotheca est, cum res commodatur sine depositione pignoris, pactione vel cautione sola interveniente.

V 25, 25. Momentum dictum a temporis brevitate, ut quam cito quam statim salvo negotio reformetur, nec in ullam moram produci debeat, quod repetitur — (*cf. 33*).

V 25, 30. Usucapio (*ex Boëthio l. 2 ad c. 4,23; cf. supra p. 73*).

V 25, 31. Mancipatio dicta est, quia res 'manu capitur'; unde oportet eum, qui mancipio accipit, comprehendere id ipsum, quod ei mancipio datur.

V 25, 32. Cessio est propriae rei 'concessio'.

V 25, 33. Interdictum est, quod a iudice non in perpetuum sed pro reformando momento ad tempus 'interim dicitur', salva propositione actionis eius.

V 26, 18. Internecivi iudicium in eum dabatur, qui falsum testamentum fecerat et ob id hominem occiderat. Accusatorem eius possessio bonorum sequebatur<sup>1</sup>.

---

1) *Cf. Fest. Internecivum.*

V 27, 23. Est et latomia<sup>1</sup> supplicii genus ad verberandum<sup>2</sup> aptum, inventum a Tarquinio Superbo —. Iste enim prior latomias, tormenta, fustes, metalla atque exilia adinvenit.

V 27, 24. Talio est similitudo vindictae, ut taliter quis patiatur, ut fecit. Hoc enim et natura et lege est institutum, ut laedentem similis vindicta sequatur<sup>3</sup>.

V 27, 28. Exilium — dividitur — in relegatis et deportatis  
29. Relegatus est, quem bona sua sequuntur; deportatus, quem non sequuntur.

IX 2, 1. Gens est multitudo ab uno principio orta, — appellata propter 'generationes' familiarum, id est a 'gignendo', sicut 'natio' a 'nascendo'.

IX 3, 29. Tribuni vocati, quod militibus sive plebibus iura 'tribuunt'.

IX 4, 18. Tribuni dicti, quod plebi iura vel opem 'tribuunt'; — dum enim plebs a senatu et consulibus premeretur, tunc ipsa sibi tribunos quasi proprios iudices et defensores creavit.

IX 4, 45. Mancipium est, quidquid 'manu capi' subdique potest, ut homo, equus, ovis<sup>4</sup>. Haec enim animalia statim ut nata sunt, mancipium esse putantur. Nam et ea, quae in bestiario numero sunt, tunc videntur mancipium esse, quando capi sive domari coeperint.

IX 4, 46. Ingenui dicti, qui 'in genere' habent libertatem, non 'in facto', sicut liberti; unde et eos Graeci εὐγενεῖς vocant, quod sint 'boni generis'. 47. Libertus — quasi 'liberatus' —. Libertorum autem filii apud antiquos libertini appellabantur, quasi 'de libertis nati'. Nunc vero libertinus aut a liberto factus aut possessus<sup>5</sup>. 48. Manumissus dicitur quasi 'manu emissus'. Apud veteres enim, quotiens manumittebant, alapa percussos circumgebant et liberos confirmabant<sup>6</sup>.

---

1) *Fest.*: Lautumias — a Syracusanis, qui λατομίας — habent ad instar carceris. — 2) *emend.* carcerandum? — 3) *Cf. Fest.* Talio. — 4) *Scrib.* boves, cum oves sint nec mancipi. [*Immo erravit Isidorus.* TH. M.] — 5) *Cf. Suet. Claud.* 24: Latum clavum — etiam libertini filio tribuit; — et Appium Caecum censorem — libertinorum filios in senatum adlegisse docuit ignarus temporibus Appii et deinceps aliquamdiu libertinos dictos non ipsos, qui manu emitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. — 6) *Eadem Cornutus schol. in Pers.* 5,75. *Cf. C.* 8,49,6: circumductiones inextricabiles et iniuriosa rhapsimata.

IX 4, 49. Dediticii primum a 'deditioe' sunt nuncupati — 1. 51. Latini ante Romam conditam apud Latinos fiebant, nunquam per testamentum, sed per epistulam libertatem sumentes. Inde quia per testamentum non fiebant, nec ex testamento aliquid capere nec suos heredes facere poterant, cives Romani postea sub consulibus per testamenta in urbe Romana effecti sunt. 52. Dicti autem cives Romani, quia testamento liberi effecti in numerum Romanorum civium rediguntur. His primum aditus erat in urbe Roma commorari, ceteris<sup>2</sup> autem libertis prohibebatur, ne vel in urbe Roma vel intra septimum<sup>2</sup> ab urbe miliarium commanerent.

X 258. Stipulare — promittere est ex verbis iuris peritorum.

X 260. Sequester dicitur, qui certantibus medius intervenit, qui apud Graecos ὁ μέσος dicitur, apud quem pignora deponi solent; quod vocabulum a 'sequendo' factum est, quod eius, qui electus sit, utraque pars fidem 'sequatur'<sup>3</sup>.

XI 1, 67. Dextra vocatur a 'dando', ipsa enim pignus pacis datur, ipsa fidei testis atque salutis adhibetur; et hoc est illud apud Tullium<sup>4</sup>: "fidem publicam iussu senatus dedi", id est dextram<sup>5</sup>.

XIV 8, 42. Circumluvium: locus, quem aqua 'circumluit'.<sup>6</sup>

XV 2, 8. Civitas proprie dicitur, quam non advenae, sed eodem innati solo condiderunt —. 10. Municipium est, quod manente statu civitatis ius aliquod minoris aut maioris officii a principe impetrat. Dictum — a 'muniis', id est officii, quod tantum 'munia', id est tributa debita vel munera reddant. Nam liberales et famosissimae causae et quae ex principe proficiscuntur, ibi non aguntur. Haec enim ad dignitatem civitatum pertinent<sup>7</sup>. 11. Vici et castella et pagi ii sunt, quae nulla dignitate civitatis ornantur, sed vulgari hominum conventu incoluntur et propter parvitatem sui maioribus civitatibus attribuuntur.

XV 12, 2. Tugurium casula est, quam faciunt sibi custodes

---

1) *Meliora dabit Gai. 1,13—15.* — 2) *Cf. Gai. 1,26.27.* — 3) *Cf. Serv. Aen. 11,133. Gell. 20,11,2.3:* sculam volgo dici quasi seculnam, quem qui elegantius — loquuntur sequestrem appellant. Utrumque vocabulum a sequendo factum est, quod eius, qui electus sit, utraque pars fidem sequatur. *D. 50,16,110. Muther, Sequestration § 1—15.* — 4) *Cic., Catil. 3,4,8.* — 5) *Cf. Serv. Aen. 3,607.* — 6) *Cf. Festus s. h. v.* — 7) *Cf. Gell. 16,13.*

vinearum ad 'tegimen' sui, quasi 'tegium' <sup>1</sup>. — Hanc rustici capannam <sup>2</sup> vocant, quod unum tantum 'capiat'.

XV 13, 3<sup>3</sup>. Possessiones sunt agri late patentes publici privatique, quos initio non mancipatione, sed quisque ut potuit occupavit atque 'possedit', unde et nuncupati.

## X. AGRIMENSORES.

*Librorum gromaticorum summa in constituendis agrorum condicionibus, controversis, limitibus vertitur. Cuius doctrinae fundamenta posuit Iulius Frontinus tempore Domitiani; qui post eum rem tractaverunt Hyginus, Siculus Flaccus, Agennius Urbicus, alii, in explicando et augendo eius libro substituerunt. Qua de causa in conlocandis, quos hic recepi, locis res potius coniungendas putavi quam scriptores. — Textum corruptissimum nobis traditum emendatum edidit Lachmann, die Schriften der röm. Feldmesser (1848), cuius paginas in margine notavi. Institutiones gromaticas ei editioni (2,227—464) addidit Rudorff 1852.*

### 1. De agrorum qualitate et condicionibus.

#### Frontinus liber I.

Agrorum qualitates sunt tres; una agri divisi et adsignati, altera 1. mensura per extremitatem comprehensi, tertia arcifinii, qui nulla mensura continentur.

Ager ergo divisus adsignatus est coloniarum. — 2.

Ager est mensura comprehensus, cuius modus universus 4. civitati est adsignatus, sicut in Lusitania Salmaticensibus aut Hispania citeriore Palatinis et compluribus provinciis tributarium solum per universitatem populis est definitum. 4.

Ager est arcifinius, qui nulla mensura continentur; finitur secundum antiquam observationem fluminibus, fossis, montibus, viis, arboribus ante missis, aquarum divergens, et si qua loca ante a possessore <sup>4</sup> potuerunt optineri; nam | ager arcifinius, sicut ait Varro, ab 'arcendis' hostibus est appellatus. — In his agris nullum ius subsicivorum intervenit. 5.

---

1) Cf. *Fest.* tuguria. — 2) Cf. *tom. I n. 130 l. 19*: act(um) kanna(bis) leg(ionis) XIII gem(inae). — 3) *Isidori libri XV capita 13—15, inscripta de agris, de finibus, de mensuris, integra in corpus gromaticorum recepta sunt saec. VIII vel IX; in edit. Lachm. leguntur p. 366 sqq.* — 4) sic *Guelf.* [recte *Th. M.*], ante possessore *Archerianus codex*, a vetere possessore *Lachm.*, antiquitus a possessore *Agennius*.

Subsivum est, quod a 'subsecante' linea nomen accepit. Subsivorum genera sunt duo: unum, quod in extremis adsignatorum 7. agrorum finibus centuria | expleri non potuit; aliud genus subsivorum, quod in mediis adsignationibus et integris centuriis intervenit.

#### Frontinus liber II.

35. Prima — condicio possidendi haec est ac<sup>1</sup> per Italiam, ubi nullus ager est<sup>2</sup> tributarius, sed aut colonicus aut municipalis aut alicuius castelli aut conciliabuli aut saltus privati. At<sup>3</sup> si ad provincias respiciamus, habent agros colonicos eiusdem<sup>4</sup> iuris, habent et colonicos qui sunt immunes<sup>5</sup>, habent et colonicos<sup>6</sup> stipendiarios; habent autem provinciae et municipales agros aut civitatum peregrinarum.
36. Et stipendiarios <quidem dicimus vel tributarios<sup>7</sup>> qui nexum non habent neque possidendo<sup>8</sup> ab alio quaeri possunt: possidentur<sup>9</sup> tamen a privatis, sed alia condicione<sup>10</sup>, et veneunt, sed nec mancipatio eorum legitima potest esse; possidere enim illis quasi fructus tollendi causa et praestandi tributi condicione concessum<sup>11</sup> est. Vindicant tamen inter se non minus fines ex aequo, ac si privatorum agrorum; — nam et controversias inter se tales movent, quales in agris immunibus et privatis solent evenire. Videbimus tamen, an interdicere quis possit de eiusmodi possessione<sup>12</sup>. —

#### Hyginus.

115. Occupatorius ager dicitur eo, quod occupatus est a victore populo, territis exinde fugatisque hostibus<sup>13</sup>; . . . quia non solum tantum occupabat unus quisque, quantum colere praesenti tempore poterat, sed quantum in spem colendi habuerat ambiebat<sup>14</sup>.

1) ut *proposuit Lachm.* — 2) ager est] aiugerum *Arc.* — 3) ac *Arc.* — 4) eiusdem] quidem *Arc.* — 5) *sic Rudorff*, colonicos stipendiarii qui sunt in communem *Arc.* — 6) habentem et colonis *Arc.* — 7) quidem d. u. tr. *om. Arc.* — 8) possidendi *Arc.* — 9) quaeri possunt possidentur] quam possident possidente *Arc.* — 10) condicionem *Arc.* — 11) condicio concessa *Arc.* — 12) possessionem *Arc.* — 13) *Sicul. 138, 3*: Occupatorii —, quibus agris victor populus occupando nomen dedit; bellis enim gestis victores populi terras omnes, ex quibus victos eiecerunt, publicavere (publicae autem *Arc.*), atque universaliter territorium dixerunt, intra quos fines iuris dicendi ius esset [*sic scripsi Th. M.*, ius est dicendi uti essent *Arc.*, ius dicendi esset *Guelf.*, ius ius dicendi esset *Bruns*]. — 14) *Sicul. 137, 19*: nec tantum occupaverunt, quod colere potuissent, sed quantum in spem (spe *libri*) colendi reservavere.

Quaestorii autem dicuntur agri, quos populus Romanus devictis pulsisque hostibus possedit mandavitque quaestoribus, ut eos venderent<sup>1</sup>. — Quibus agris sunt condiciones, uti p(opulus) R(omanus) . . . quod etiam<sup>2</sup> praestitutum observant, vetustas tamen longi temporis 116. plerumque paene similem reddidit occupatorum agrorum condicionem; non tamen<sup>3</sup> universos paruisse legibus, quas a venditoribus suis acceperant.

Vectigales autem agri sunt obligati, quidam rei publicae populi Romani, quidam coloniarum aut municipiorum aut civitatum aliquarum qui et ipsi plerique ad populum Romanum pertinent, scilicet<sup>4</sup> ex hoste capti partitique ac<sup>5</sup> divisi sunt per centurias, ut adsignarentur militibus, quorum virtute capti erant: amplius quam destinatio modi quamve<sup>6</sup> militum exigebat numerus, qui superfuerant agri, vectigalibus subiecti sunt, alii per annos . . ., alii vero mancipibus ementibus, id est conducentibus, in annos centenos. Plures vero finito illo tempore iterum veneunt locanturque ita ut vectigalibus est consuetudo. —

Mancipes autem qui emerunt lege dicta ius vectigalis, ipsi per centurias locaverunt aut vendiderunt proximis quibusque possessoribus. In his igitur agris quaedam loca propter asperitatem aut sterilitatem non invenerunt emptores; itaque in formis locorum talis adscriptio, id est “in modum conpascuae”, aliquando facta est, et “tantum conpascuae”; quae pertinerent ad proximos quosque possessores, qui 117. ad ea attingunt finibus suis. —

Divisi et adsignati agri sunt, qui veteranis aliisque personis per centurias certo modo adscripto aut dati sunt aut redditu, quive<sup>7</sup> veteribus possessoribus redditu commutatique pro suis sunt<sup>8</sup>.

---

1) *Sicul. 136,14*: Ut — Romani omnium gentium potiti sunt, agros ex hoste captos in victorem populum partiti sunt; alios vero agros vendiderunt, ut Sabinorum ager qui dicitur quaestorius, eum limitibus actis dividerunt — atque ita per quaestores populi Romani (populo Romano libri) vendiderunt. — 2) [*fuit fere*: p. R. voluit: quod quidam.] — 3) non tamen] nocet enim non proposuit *Lachmann*. [*Magis exciderit videmus vel simile vocabulum*. Th. M.] — 4) pertinent scilicet scripsi ego, pertinentes libri. Th. M.] — 5) [partitique ac] scr. postquam. Th. M.] — 6) quamve *Rigaltius*, quam vero libri. — 7) redditu quibus libri [*deleto voc. redditu scr. qui*. Th. M.] — 8) *Sicul. 155,4*: captus — ager ex hoste victori militi veteranoque est adsignatus —. Nec tamen omnibus personis victis ablatis sunt agri; nam quorundam dignitas aut gratia aut amicitia

Hi agri leges accipiunt ab his, qui veteranos deducunt, et ita propriam observationem eorum lex data praestat.

## 2. De controversiis agrorum.

### Frontinus liber I.

9. **Materiae controversiarum sunt duae: finis et locus; — genera sunt controversiarum XV<sup>1</sup>:**
10. (1) **De positione terminorum controversia est inter duos pluresve vicinos; inter duos, an rigore sit ceterorum sive rationis<sup>2</sup>; inter plures, trifinium faciat an quadrifinium.** F. 39.  
A. 70
11. (2) **De rigore<sup>3</sup> controversia est —, quotiens inter duos pluresve terminos ordinatos, sive quae alia signa, secundum legem Mamiliam intra quinque pedes agitur.** F. 37. 41.  
A. 72
12. (3) **De fine similis est controversia; — nam et eadem lege continetur et de quinque pedum agitur latitudine<sup>4</sup>.** F. 37. 41.  
A. 72  
H. 126
13. (4) **De loco controversia est, cum quid<sup>5</sup> excedit supra<sup>6</sup> scriptam altitudinem, cuius modus a petente<sup>7</sup> non proponitur<sup>8</sup>. — (Cf. Front. 44, 4: De<sup>9</sup> loco, si possessio petenti firma est, etiam interdicere licet<sup>10</sup>, dum cetera ex interdicto diligenter peragantur<sup>11</sup>: magna enim alea lest litem ad interdictum deducere, cuius est executio perplexissima<sup>12</sup>.** F. 43. A. 74.  
H. 129

victorem ducem movit, ut eis (ei *cod.*) concederet agros suos; — inscriptiones itaque in centuriis sunt tales: — 'adsignatum illi tantum'; inde subscriptum est nomen cui concessum est, inscriptione tali: 'redditum illi tantum'; praeterea scriptum est et: 'redditum et commutatum pro suo', quod ideo fit, quoniam particulas quasdam agrorum in diversis locis habentes duo, quibus agri reddebantur, ut continuam possessionem haberent, modum pro modo (modum *libri*) secundum bonitatem taxabant, et in locum eius, quod in diverso erat, maiorem partem accepit. Cf. *Lex agr.* 80.

1) *Frontinus omnes has controversias bis tractat, libro I brevi definitione, libro II accuratiore disputatione, quam Agennius fusiùs repetit; Hyginus sex tantum controversiarum genera explicat. Quos auctores ad unamquamque controversiam adnotavi.* — 2) *rationis vel rationes libri, ratione si Lachm.* — 3) *Balb. 98, 6: rigor est, quidquid inter duo signa veluti (vel libri plerique) in modum lineae rectum perspicitur (praespicitur vel prospicitur libri).* — 4) *Agg. 12, 12: De fine — lex Mamilia quinque aut sex pedum latitudinem praescribit.* — 5) *cum quid] Lachm., quidquid libri.* — 6) *supra Guelf., quidquid Arc.* — 7) *ad patentem libri.* — 8) *Ad controversiam de fine et de loco spectant C. 3, 39, 3. 5; cf. Isid. 2, 25, 11. Rud. § 75. 76.* — 9) *hoc ins. Arc.* — 10) *Ideo Ulp. in commentario ad interdictum U. P. (l. 69 ad ed.) tractavit de loco; unde D. 50, 16, 60.* — 11) *peragantur Arc.* — 12) *perplexissimas (s. delata) Arc.*



Si vero possessio minus firma est, mutata formula iure Quiritium peti debet proprietatis loci.)

F. 45. A. 75. H. 131 (5) De modo controversia est in agro adsignato; agitur | enim 14. de antiquorum nominum propria defensione; et in ceteris agris de modo fit controversia, quotiens promissioni modus non quadrat.

F. 48. A. 78 (6) De proprietate controversia est plerumque: ut in Campania cultorum agrorum silvae absunt in montibus ultra quartum aut quintum forte vicinum; propterea<sup>1</sup> proprietatis ad quos fundos pertinere debeat disputatur<sup>2</sup>. Est et pascuorum proprietatis pertinens ad fundos, sed in commune, propter quod ea compascua multis locis in Italia communia<sup>3</sup> appellantur, quibusdam provinciis pro indiviso<sup>4</sup>. | Nam et 16. per hereditates aut emptiones eius generis controversiae fiunt, de quibus iure ordinario litigatur.

F. 49. A. 80 (7) De possessione controversia est, de qua ad interdictum (hoc est iure ordinario) litigatur<sup>5</sup>.

F. 49. A. 28 (8) De alluvione fit controversia fluminum infestatione. — Hyg. 124,4: De alluvione observatio haec est, numquid de occupatoriis ageretur agris, et<sup>6</sup> quidquid vis aquae abstulerit, repetitionem nemo habebit. Quae res necessitatem ripae muniendae iniungit, ita tamen, ne alterius damno quicquam faciat, qui ripam munit<sup>7</sup>. Si vero in divisa et adsignata regione tractabitur, nihil amittet possessor, quoniam formis per centurias certus cuique modus adscriptus est. Circa

1) propterea *Guelf.*, om. *Arc.* — 2) discutatur *Guelf.*, deficit *Arc.* — 3) *Front.* 48,23: in Etruria communalia vocantur. — 4) pro indivisa *libri.* — 5) *Cf. supra contrōv. 4.* — *Agg.* 16,18: De possessione — per interdictum, hoc est iure ordinario, litigatur; hoc non est disciplinae nostrae iudicium, sed apud praesidem provinciae agitur, — sicut lex ait: 'nisi de possessionis statu quaestio fuerit terminata, non licet mensori praecire ad loca'. — 6) haec est num quid (haesit non quod *Arc.*, est si haec si in *Guelf.*) de occ. ageretur (agitur *Guelf.*) agris et (sed *Arc.*, om. *Guelf.*) quidquid *libri* [*praestat fortasse*: haec est: si de occupatoriis agitur agris, quidquid *cet.* Th. M.] — 7) *Sicul.* 150,24: Rivus — quotiens finem facit, appellatur 'rivo recto curvoque [*aut del. hoc voc. aut ser. cursuque.* Th. M.]'; qui si alicuius terras minutatim ex alia parte abstrahat et alii contrario relinquat, quod vocant abluviōnem (alluvionem *cod.*) et alluvionem (alluvionum *cod.*), repetitio finium non datur (finium addatur *liber*); inducit (in dicit *liber*) enim necessitatem riparum tuendarum, quod iuste videtur prospectum, ut terrae possessoribus salvae sint, etiam publicae utilitatis causa. Quod si (si om. *liber*) vi tempestatum rivi torrentes subito alveum cursumque (alveo cursuque *liber*) mutant, iustum (muniētes tum *liber*), ut nostra fert opinio, erit, ut alvei veteris fines suos quisque obtineat.

Padum autem cum ageretur, quod flumen torrens et aliquando tam violentum decurrit, ut alveum mutet et multorum late agros trans ripam, ut ita dicam, transferat, saepe etiam insulas efficiat<sup>1</sup>, Cassius Longinus, prudentissimus vir, iuris auctor, hoc statuit, ut quidquid aqua lambiscendo abstulerit, id possessor amittat, quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet; si vero maiore vi decurrens alveum mutasset, suum quisque modum agnosceret, quoniam non possessoris negligentia sed tempestatis violentia abreptum apparet<sup>2</sup>; si vero insulam fecisset, a cuius agro fecisset, is possideret; aut<sup>3</sup> si ex communi, quisque suum reciperet.

17. (9) De iure territorii controversia est de his, quae ad ipsam *F. 52. A. 84. H. 133* urbem pertinent, sive quid intra pomerium eius urbis erit, quod a privatis operibus optineri non oportebit.

20. (10) De subsicivis controversia est, quotiens aliqua pars centuriatae sive tota non est adsignata et possidetur. *A. 81. H. 132*

(11) De locis publicis sive populi Romani sive coloniarum *F. 54. A. 85* municipiorumve controversia est, quotiens ea, quae neque adsignata neque vendita fuerint umquam<sup>4</sup>, aliquis possederit, ut alveum fluminis veterem populi Romani *cet.*

21. (12) De locis relictis et extra clusis controversia est in *F. 55. A. 86*

22. agris adsignatis. Relicta autem loca sunt, quae sive locorum iniquitate sive arbitrio conditoris «relicta» limites non acceperunt; haec sunt iuris subsicivorum. Extra clusa loca sunt aequae iuris subsicivorum, quae ultra limites et ultra<sup>5</sup> finitimam lineam erint.

(13) De locis sacris et religiosis controversiae plurimae *F. 56. A. 87* nascuntur, quae iure ordinario finiuntur, nisi si de locorum eorum modo agitur.

(14) De aquae pluviae transitu controversia est, in qua, si *F. 57. A. 88* collectus pluvialis aquae transversum secans finem in alterius fundum influit et disconvenit, ad ius ordinarium pertinebit; quod si per ordinationem finis ipsius agitur, exigit mensuris interventum.

(15) De itineribus controversia est, quae in arcifiniis agris *F. 58. A. 89* iure ordinario finitur, in adsignatis mensurarum ratione; omnes enim limites secundum legem colonicam itineri publico servire debent. —

De via et<sup>6</sup> actu et itinere et ambitu et accessu et rivis et valli- *H. 134*

---

1) efficiet ad *Arc.*, efficit ad *Guelf.* — 2) appareret *Huschke.* — 3) at *Lachmann.* — 4) umquam] quam *Arc.*, quae *Guelf.* — 5) ultra *libri.* intra *Goesius prob. Lachmanno.* — 6) viae *libri.*

bus fossis fontibus saepe moventur contentiones: quae omnes partes non nostram, sed forensis officii, id est iuris civilis, operam exigunt; nos vero tunc eis<sup>1</sup> intervenimus, cum aut derigendum<sup>2</sup> aliquid est quaestionibus «est», aut, si forma aliqua aliquid notatum invenitur, repetendum est.

### Frontinus liber II.

Satis, ut puto, dilucide <in priore libro> genera controversiarum exposui; nunc quemadmodum singulae tractari debeant, persequendum est. — Difficillimus autem locus hic est, quod mensori iudicandum est; sed nec minus ille exactus, quod est advocatio praestanda. Pru-35. dentiam | tamen eandem artifices habere debent et qui iudicaturi sunt et qui advocaciones sunt praestituri. In iudicando autem mensorem bonum virum et iustum agere decet<sup>3</sup>, neque ulla ambitione aut sordibus moveri, servare opinionem et arti et moribus; quidam enim per imperitiam, quidam per inpudentiam peccant: totum autem, hoc iudicandi officium et hominem et artificem exigit egregium. Erat aequissimum et in advocatione«m» eandem fidem exhiberi a mentoribus; sed hoc possessores aequo animo ferre non possunt: nam cum his veritas exposita est, adversus sinceritatem artis facere cogunt<sup>4</sup>.

---

1) eis] est *libri*. — 2) defigendum *libri*. — 3) debet *vel* debent *libri*. — 4) cogant *libri*.

---







K            Bruns, Carl Georg  
              Fontes iuris romani antiqui  
B8996F6  
1909a

PLEASE DO NOT REMOVE  
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

---

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

---

